مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: نۇرمۇھەممەد تۆمۈر ئۇيغۇن

ISBN 978-7-105-11726-0

定价：40.00元

ئانا — قابىل ئوغۇل

مىللەتلەر نەشرىياتى

مىللەتلەر نەشرىياتى

ئانا — قابىل ئوغۇل

مىللەتلەر نەشرىياتى

www.uyghurkitap.com

国家出版基金项目

"ئەتىكى قۇياش"ــ ياشلار-ئۆسمۈرلەرنىڭ ساپا تەربىيەسى بويىچە مىللىي يېزىقتىكى ئوقۇشلۇقى مەجمۇئەسى
托起明天的太阳 · 民族文版青少年素质教育译丛

ئانا ـ قابىل ئۇستاز

تەرجىمە قىلغۇچى: سېيىت تىلۋالدى

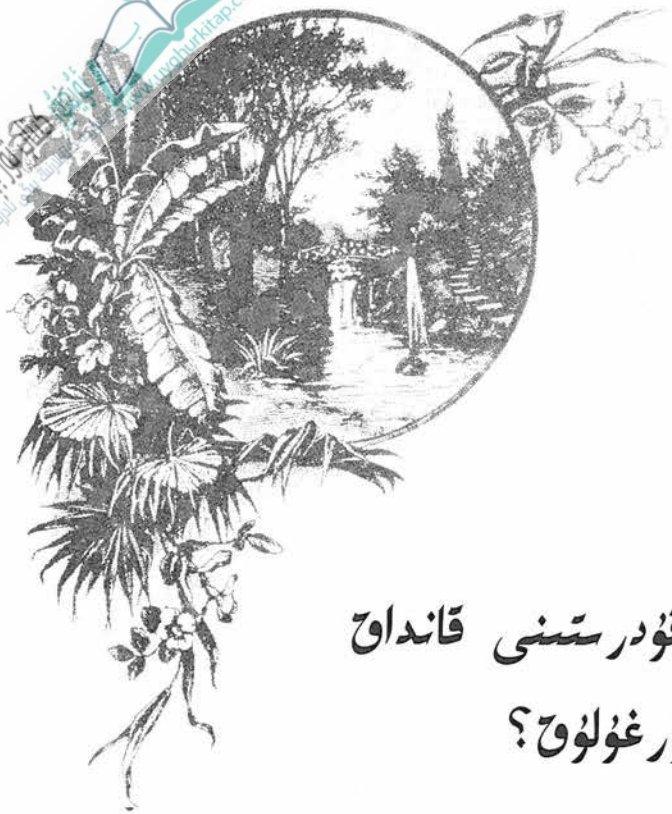

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
مۇقەددىمە 4
بىرىنچى باب سۆيگۈنىڭ قۇدرىتىنى قانداق ئاشۇرغۇلۇق؟ 1
"ئوكۇل سالسا سەل ـ پەل ئاغرىيدۇ" 2
بالىنى كولدۇرلاتماڭ 11
"جېنى ئاغرىغان ئورۇندۇق" 18
"چوڭ بولغاندا ..." 27
"نېۋرىتونغىلا ئوخشاپ قالدىڭىز" 38
ئىككىنچى باب ئۆگىنىش بالىغا يۈك بولۇپ قالمىسۇن 47
بالىنىڭ ساۋادىنى چىقىرىش قىيىن ئىشمۇ ئەمەس 48
"سودا ـ سېتىق" ئويۇنى 55
"سېھرىلىك ھاسا" تەگكەن بالىنىڭ ئۆگىنىش ئىقتىدارى كۆچلۈك بولىدۇ 67
بالىلارنىڭ قەلەم قۇۋۋىتىنى ئاشۇرايلى 80
كىتاب ئوقۇشمۇ "ياخشى"، "ياماق"مۇ ئايرىلىدۇ 90
كىتابخۇمارلىقنىڭ پېتىلىشى قىزىقتۇرۇشقا باغلىق 100
بالىغا "پايدىلىق كىتاب"لارنى زورلاپ كەتمەڭ 107
"تىل ـ ئەدەبىيات" ئۆگىنىش "تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكى"نىلا ئۆگىنىش ئەمەس 117
ئىنشا يېزىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئامالى 129
ئۈچىنچى باب ئۆمۈرلۈك ئەسقاتىدىغان پەزىلەت تەربىيەسى 141
بالىلار تۇغما راستچىل كېلىدۇ 142
مۇئەللىملەرنىمۇ تەنقىدلەشكە بولامدۇ؟ 153
"چاتاقچى" بالا 164
تىللاغا بەرگۈسىز بىر جۈملە 171
"بالاغەت مۇراسىمى"دا قىزىمغا يازغان خەت 181

تۆتىنچى باب ياخشى ئۆگىنىش ئادىتىنى قانداق يېتىلدۈرگۈلۈك؟ .. 185
"كۆز-قۇلاق بولۇش" ياخشى ئادەت ئەمەس 186
"تاپشۇرۇق ئىشلىشكىزگە رۇخسەت يوق" 197
"تاپشۇرۇقىكىزنى مەن ئىشلىشپ بېرەي" 207
"مەجبۇرىي تاپشۇرۇق"نى ئىشلىمىسۇن 219
ئۆگىنىشتە "جاپالىق ئىجتىهات"نى تەشەببۇس قىلمايلى 228
100 نومۇر ئالالمىسمۇ مەيلى 237
نەتىجىگە تارتۇق هاجەتسىز 247
بەشىنچى باب ئاتا-ئانىلاردا بولۇشقا تېگىشلىك ئەقىل-پاراسەت .. 255
بالىغا ئۆزىمىز قارايلى 256
بەختلىك ئائىلە "بەش يۇلتۇزلۇق ساراي"غا ئوخشايدۇ 267
بالا ئۇچۇن "گۈناھ خاتىرىسى" ئەمەس "تۆھپە خاتىرىسى" تۇتقان تۇزۇك 275
"كارى بولمىسۇن" 283
بالىغا "رايىشلىق" قىلايلى 294
"ئاتا-ئانىلار يىغىنى"غا قاتنىشىشنى بىلەمسىز؟ 305
كاستۇم-بۇرۇلكىلىق "ياۋايى" 316
ئالتىنچى باب "ئۇششاق ئىش"لارغا سەل قارىمايلى 331
قىزىمنىڭ "سىرى" 332
بالىنىڭ ئىشتىهاسى تۇتۇلغاندا 340
بالىلار ۋاراڭ-چۇرۇشدىن قورقمايدۇ 351
بالىلار تېلېۋىزىيەنى ئازراق كۆرگەي 362
بېگانە "سەييياھ" 373
شاڭخەيدە ئالدامچىغا يولۇققاندا 381
يەتتىنچى باب بالا تەربىيەلەش مەنزىلىدىكى "ئوردا"لەر 389
تەييارلىق سىنىپىنىڭ پايدىسى يوق 390
"ماڭارىپ هادىسىسى" — زوراۋان تاپشۇرۇق 404
ئېلېكترونلۇق ئويۇندا نېمە گۈناھ؟ 414
"بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى" — قۇرۇق گەپ 426

بەشىنچى باب

سۆيگۈنىڭ قۇدرىتىنى قانداق ئاشۇرغۇلۇق؟

ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىلىرىغا بولغان سۆيگۈسى بەئەينى دېڭىزغا ئوخشايدۇ. ھەرقانداق ئاتا ـ ئانىنىڭ بالا سۆيگۈسى سۈپەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. بۇ پەرق قانداقتۇر ئاتا ـ ئانىلارنىڭ مەلۇماتى، كىرىمى ۋە مەرتىۋىسىگە ئەمەس، بەلكى بالىلىرىنى چۈشىنىش شۇنداقلا بۇ ھەقتىكى نازۇك مەسىلىلەرنى توغرا ھەل قىلىش قابىلىيىتىگە باغلىق بولىدۇ.

"ئوكۇل سالسا سەل - پەل ئاغرىيدۇ"

باللارنىڭ سۆز - تاقىتى ئەملىيەتتە ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇلارنى قورقۇتماي، ئاز - تولا ئىدىيەۋى تەربىيەلىققا دالالەت قىلالىساقلا، ئۇلار كۆينىچە ھاللارىدا ناھايىتى قىيىن ئىشلارنمۇ قىيىسىرلىك بىلەن قوبۇل قىلالايدۇ.

باللار ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىدا ئۇلارنى مۇشكۈلات ۋە ۋەھىمىگە دۇچار قىلىدىغان نۇرغۇن ئىشلارغا ئۇچرايدۇ. شۇڭا، ئاتا - ئانىلارنىڭ مەسئۇلىيىتى — باللىرىنىڭ ۋەھىمىنى يېڭىپ، قىينىچىلىققا ئاكتىپ ۋە سوغۇققان پوزىتسىيەدە يۈزلىنىپ، قىينىچىلىقنىڭ ئازابىنى يەڭگىللىتىشىگە ياردەملىشىش.

باللارغا ئوكۇل سالدۇرۇشنى مىسالغا ئالايلى: ھەرقانداق ئادەم ئۆمرىدە نۇرغۇن قېتىم ئوكۇل سالدۇرۇپ باقىدۇ، ئەمما باللارنى ئوكۇلدىن قورقمايدىغان قىلىش ھەرگىزمۇ سەل چاغلىغىلى بولىدىغان كىچىك ئىش ئەمەس. جۈملىدىن، چوڭلار باللارنىڭ ئوكۇلغا تۇتىدىغان پوزىتسىيەسىنى ئۆزىنىڭ تۇيغۇسى بويىچە دەڭسەپ "بۇ قانچىلىك ئىش ئىدى؟ ئوكۇل ئۇرۇپ بولغۇچە بالىنى چىڭ تۇتۇپ ياكى ئالداپ تۇرسىاملا بولىدۇ ئەمەسمۇ؟" دەپ قارىمايلا، بالىدا ئوكۇلدىن قورقمايدىغان، ئاغرىقتا بەرداشلىق بېرىدىغان قەيسەرلىكنى يېتىلدۇرۇشى لازىم.

بىر كۈنى دوختۇرخانىدا، ئالتە - يەتتە ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالىنىڭ ئوكۇل سالدۇرمايمەن، دەپ تىرەجەۋاتقانلىقىنى، يانىدا تۇرغان سوقا سەندىلەرنىڭ بىر ئەر كىشى(بالىنىڭ دادىسى بولسا كېرەك)نىڭ بالىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئەيۇەشكە كەلتۈرەلمەيۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ھېلىقى كىشى بالىنى بىرنەچچە قېتىم پۈتۈن كۈچى بىلەن چىڭ قۇچاقلاپ تۇتۇۋېلىپ باقتى، ئەمما يەنىلا ئەپلەشمىدى. قارىغاندا بالىمۇ "جېنىنى تىكىپ" قويغاندەك قىلاتتى. ئۇ بار كۈچى بىلەن تىرەجەيتتى، تېپىچەكلەيتتى، ئۇنىڭ يۈرەكنى ئېزىدىغان ئازابلىق يىغىسى پۈتكۈل كاردىورنى بىر ئالغاندى.

مۇشتۇمدەك بىر بالىنىڭ جۇدۇنى ئۆرلەپ قويقا چاچلىرى تىك تۇرمىسا، ئاشۇنداق جېنىنى تىكەرمۇ؟ بۇنىڭدىن ئاشۇ بالىدىكى ۋەھىمىنىڭ نەقەدەر كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى، ئوكۇل سالدۇرۇشتىن ئىبارەت بۇ "كىچىككىنە" ئىشنىڭ بالىنىڭ يۈرىكىگە نەقەدەر ئېغىر ئازابىنى سالغانلىقىنى قىياس قىلىشقا بولىدۇ.

ئېسىمدە قېلىشچە، قىزىمنىڭ تۇنجى قېتىم ئاغرىپ ئوكۇل سالدۇرغان ۋاقتى، دەل ئۇنىڭ بىر ياشتىن سەككىز ئاي ئېشىپ، ئەمدىلەتتىن ئەقىل كىرىشكە باشلىغان ۋە تىلى چىققان چاغلىرى ئىدى. ئۇنىڭ ئۆپكىسى جىددىي يالىلۇغلىنىپ قېلىپ دوختۇرخانىغا ئاپىرىۋىدىم، دوختۇر ئوكۇل يېزىپ بەردى. ئوكۇلنى ئېلىپ قىزىمغا: "مېنىڭ قىزىم، سىزگە ئوكۇل سالغۇزىدىكەنمىز" دېدىم. قىزىم بىرنەچچە ئاي بۇرۇنقى ۋاكسىنا سالدۇرغان ئىشنى ئېسىگە ئېلىپ قالدىمۇ، قورقۇۋاتقانلىقى دەرھال چىرايىغا چىقتى.

ۋاكسىنا سالدۇرغان چاغدا قىزىمنىڭ تېخى تىلى چىقمىغانىدى. ئۇ چاغدا قىزىم سېستىرا ئوكۇل يېنىسىنى سانجىغان چاغدا يىغلىۋەتتى. ۋاكسىنىنى سېلىپ بولغاندىن كېيىن، مەن ئۇنىڭغا دەرھال شىرەدىكى ئاسلاننىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن ئىستاكاننى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

ـــ قىزىم، قارىگە! ئاۋۇ ئاسلان نېمە دېگەن ئومىاق ـ ھە؟ ـــ دېدىم.

بۇنىڭ بىلەن قىزىم دەققىتىنى ئاسلاننىڭ سۈرىتىگە ئاغدۇردى ـ دە، ئوكۇلنىڭ ئاغرىقىنى دەرھال ئۇنتۇدى. بۇ قېتىم ئۇنىڭغا ئوكۇلنىڭ گېپىنى قىلسام، يادىغا كېلىپ قالغان ئوخشايدۇ. مەن قىزىمنى كۆتۈرۈپ ئوكۇلخانىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ئۇ:

ـــ ئاپا، ئوكۇل سالدۇرمايچۇ! ـــ دەپ يىغلامسىرىدى.

ـــ قوزام، سىز ئاغرىپ قالىدىگىز، ـــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ، ـــ ھەم يۆتىلىپ، ھەم قىزىپ كېتىۋاتىسىز، قارىگە! ئادەم ئاغرىپ قالسا، بەك بىئارام بولىدىكەن، شۇنداقمۇ؟

ـــ ھەئە!

ـــ ھەببەللى! بۇ كېسەلدىن تېزراق قۇتۇلغىگىز بارمۇ، قىزىم؟

ـــ ھەئە!

ئۇ يەنە يۆتەلگىلى تۇردى، قىزىۋاتقاچقا مەڭزىلىرى ئالمىدەك قىزىرىپ كەتكەنىدى. مەن ئۇنىڭ مەڭزىگە سۆيىدۇم:

ـــ دوختۇر يېزىپ بەرگەن ئوكۇل سىزنى بىئارام قىلىپ قىيناۋاتقان كېسەلنى ساقايتىدۇ، ئوكۇلنى سالغۇزمىساق كېسىلىگىز پات ساقايمايدۇ.

قىزىم ئوكۇل سالغۇزۇشنىڭ مۇھىملىقىنى دېمەكچە چۈشىنىپ يەتكىنى بىلەن، يەنىلا قورقۇۋاتاتتى. ئۇ مەندىن تەشۋىش ئىچىدە سورىدى:

— ئوكۇل سالغۇزسا ئاغرىمدۇ؟

مەن كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ مۇنداقلا دېدىم:

— ھېم ...، سەل-پەل ئاغرىيدۇ. ھە راست، ئۆتكەندە ئورۇندۇقىنى يىقىلىپ چۈشۈپ يانپىشىنى ئاغرىتىۋالدىنى ئاغرىغۇ-ھە، شۇنچىلىكلا ئاغرىيدۇ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان قىزنىڭ ئەندىشىسى ئازراق پەسەيگەندەك بولدى.

— ئاشۇ قېتىم ئورۇندۇقتىن يىقىلىپ چۈشكەندە يانپىشىڭىز بەك ئاغرىپ كەتتىمۇ ياكى ئازراق ئاغرىغانمىدى؟ — دەپ يەنە سورىدىم.

— ئازراقلا ئاغرىغان.

— ھە، ئوكۇل سالغاندىمۇ شۇنچىلىكلا ئاغرىيدۇ، — دېدىم مەن قىزنىمغا گەپنى ئۇدۇللا قىلىپ. ئاندىن يەنە سورىدىم:

— ئاشۇ كۈنى ئورۇندۇقتىن يىقىلىپ چۈشكەندە يىغلىمغانىدىڭىز، ھازىرمۇ يىغلىمايسىزغۇ، قوزام؟

قىزنىم بېشىنى لىڭشىتتى، ئەمما، يەنىلا قورقۇپ تۇرۇۋاتاتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇشقا تىرىشىپ باقتىم:

— سىز دېگەن مېنىڭ قەيسەر قىزىم. ئۆزىڭىزمۇ قەيسەرلىكىڭىزنى بىر سىناپ بېقىڭ، ماقۇلمۇ؟ بەرداشلىق بېرەلىسىڭىز ئامال بار يىغلىماڭ. ناۋادا چىدىيالماي قالسىڭىز يىغلىسىڭىزمۇ ھېچقىسى يوق!

بۇ گەپلىرىم ئۇنىڭغا ئىلھام بولدى.

قىزنىمغا ئوكۇل سالدۇرۇشنىڭ قورقۇپ كەتكۈچلىكى يوق ئانچىكلا بىر ئىش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرۇش ئۈچۈن، يۇقىرىقى گەپلەرنى ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۇلۇپ تۇرۇپ دېدىم. بۇنىڭ بىلەن قىزنىمۇ خېلىلا خاتىرجەم بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزنىمنىڭ ئالدىمدا قەيسەرلىك كۆرسىتىشكە تىرىشىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. يەنە كېلىپ، قىزنىمنى ئەزەلدىن ئالداپ باقمىغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇ بايىقى گەپلىرىمگە شەكسىز ئىشىنەتتى. شۇڭا، ئۇ ''ئازراقلا ئاغرىيدىغان ئىشكەنغۇ، بۇنىڭدىن ھەرگىز قورقمايمەن'' دېگەن ئويغا كەلگەنىدى.

ئوكۇل سالغان چاغدا قىزنىم ناھايىتى جىددىيلەشتى، ئەمما يىغلىمىدى. بۇنى كۆرگەن سىستىرا قىزنىمنى ماختاپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ ئوكۇلنىڭ ئاغرىقىغا چىدىغىلى بولىدىغانلىقىنى بايقىغان قىزنىم تېخىمۇ تاقەتلىك بولۇپ كەتتى.

بىر نەچچە كۈنلۈك ئوكۇل قىزنىمغا ئانچە شىپا قىلمىغاچقا، ئۇنى بالنىتسىغا ئالدۇردۇم. قىزنىم ئورۇنلاشتۇرۇلغان كېسەلخانىدا ئۇنىڭدىن باشقا يەنە سەككىز بالا بولۇپ، كۆپىنچىسى قىزنىمدىن ئۈچ-تۆت ياش چوڭ ئىدى.

ئەمما، ھەر قېتىم كېسەلخانىغا مەيلى دوختۇر بولسۇن، سېسترا بولسۇن ئاق خالاتلىق بىرەرسى ھەتتا بەدەن تېمپېراتۇرىسىنى ئۆلچەش ياكى بىرەر ـ ئىككى ئېغىز گەپ سوراشقا كىرىپ قالسمۇ، باشقا بالىلار گويا بۆرىدىن قورققان قوزىچاقلاردەك يىغا ـ زارە بىلەن كېسەلخانىنى بېشىغا كىيەتتى. پەقەت قىزىمىلا يىغلمايتتى. ئەمما، ئويناۋاتقان ئويۇنىنى قويۇپ، قۇچقىمغا چىقىپ غەم بىلەن ئولتۇرۇپ كېتەتتى. قىزىم گەرچە باشقا بالىلارغا ئوخشاشلا ئوكۇل سالدۇرۇشنى خالىمىسمۇ، ئوكۇل سالدۇرۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشىنىپ يەتكەنىدى. شۇڭا ئۇ ئوكۇل سالغاندا ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن سېستراغا ماسلىشاتتى؛ بۇنىڭ بىلەن سېسترا ئۇنى ماختايتتى.

ئۇ چاغدا بالا بەك كىچىك بولغاچقا، سېسترالار ئۇنىڭ بېلەك تومۇرىنى تاپالماي، ئاسما ئوكۇلنى چېكە تومۇردىن سىلىشقا مەجبۇر بولغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە چېكە تومۇرى بىلەكنىڭكىدىن ئىنچىكە بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، يىڭنىنى بىر نەچچە قېتىم سانجىپ ئاندىن مۇقىملاشتۇرغىلى بولاتتى. بىر كۈنى قىزىمغا ئوكۇل سالغىلى كىرگىنى ئۈگەنچى سېسترا بولسا كېرەك، ئۇ قىزىمنىڭ تومۇرىنى تاپالماي، يىڭنىنى توپتوغرا يەتتە يەرگە سانجىدى. يەتتە قېتىم يىڭنە سانجىلسا چوڭ ئادەملەرمۇ چىدىيالمايدۇ ـ دە! شۇڭا، دادىسى ئىككىيلەن بالىغا قاراپ بەكمۇ ئازابلىنىپ كەتتۇق. قىزىم ئاخىرى بولالماي ئۈمچەيگىلى تۇردى، ئەمما ئۇن سىلىپ يىغلماي، بېشىنى ئوكۇل سېلىۋاتقان سېسترىغا تۇز تۇتۇپ بەردى. سېسترا سەككىزىنچى قېتىم سانجىغان يىڭنىنى مىڭ تەسلىكتە مۇقىملاشتۇرۇپ، ئۇستىنى پىلاستىر بىلەن چاپلىدى. شۇنداق قىلىپ قىزىمنىڭ بايىقى ئۈمچىيىشلىرىمۇ توختىدى. بۇنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا بەكمۇ قايىل بولدۇم.

باشقا ئاتا ـ ئانىلار ھەر قېتىم بالىسىغا ئوكۇل سالدۇرىدىغان چاغدا بالىنى يا ئالدايتتى، يا قورقۇتاتتى، ھەتتا مەجبۇرىي بېسىپ تۇراتتى. بالىلار بولسا بەدىنىگە يىڭنە سانجىلغان ھامان، گويا باشقىلارنىڭكىگە قارىغاندا نەچچە ھەسسە ئاغرىپ كەتكەندەك جېنىنىڭ بارىچە يىغلايتتى. مېنىڭچە، ئاتا ـ ئانىلار بۇنداق ئۇسۇلنى قوللانغاندا بالىنى قەيسەرلىككە ئادەتلەندۈرۈش ئۈياقتا تۇرسۇن، ھەتتا بالىنىڭ ئازابىنى تېخىمۇ كۈچەيتۈۋېتىدۇ.

شۇ جەريانداغى قىزىمنى ئۇلترا ئاۋازلىق تۇمانلاشتۇرغۇچ بىلەن فىزىكىلىق داۋالاشقا توغرا كەلدى. بۇ، ئۇسكۇنىنىڭ ئاغزىنى بالىنىڭ يۈزىگە توغرىلاپ، بالىنى ئون مىنۇت ئەركىن نەپەس ئالدۇرۇپ جىم ياتقۇزسلا بولىدىغان ئىش ئىدى.

قىزىمنى تۇنجى قېتىم فىزىكىلىق داۋالايدىغان چاغدا، سېسترا ھېلىقى ئۇسكۇننى ئېلىپ كىردى. قىزىمنى سېسترانىڭ دېگىنى بويىچە قۇچاقلاپ تۇردۇم. سېسترا ئۇسكۇنىنىڭ ئاغزىنى شۇنداقلا ئېچىۋىدى، بىلىنەر ـ بىلىنمەس

دورا پۇرىقى بار ئاپپاق تۇمان قىزىمنىڭ يۈزىگە ئۇرۇلدى. بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن قىزىم يۈزىنى شاپپىدە ئۆرۈۋالدى.

ــ بالىنى چىڭ تۇتۇڭ، مىدىرلىمىسۇن، ــ دېدى سېسترا. مەن دېگىنى بويىچە قىزىمنى چىڭ قۇچاقلاپ تۇرۇپ، يۈزىنى ھېلىقى ئۇسكۇنىنىڭ تۇمان پۇركۇۋاتقان ئاغزىغا ئۇدۇللىدىم. نېمە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي گاڭگىراپ قالغان قىزىم كۆزلىرىنى چىڭ يۇمغىنىچە، ئۆزىنى قاچۇرۇپ يېغلىغىلى تۇردى. مەن قىزىمنى مىدىرـ سىدىر قىلدۇرماي چىڭ تۇتۇپ تۇرۇشقا تىرىشاتتىم. سېسترا ئۇسكۇنىنىڭ ئاغزىنى قىزىم يۈزىنى نەگە قارىتىۋالسا شۇ يەرگە تەڭشەپ توغرىلايتتى. بىر دەم تىركىشىپ بېقىپ قۇتۇلۇشقا كۆزى يەتمىگەن قىزىم ئاخىر ئۇن سېلىپ يېغلىغىنىچە تېپىچەكلىگىلى تۇردى. بالا بەكلا تىرەجەپ تۇرۇۋالغاچقا فىزىكلىق داۋالاشنى ئاران بەش مىنۇت داۋاملاشتۇرۇپلا بولدى قىلدۇق.

ھېلىقى ئۇسكۇنىنىڭ ئاغزىدىن ئازراق دورا پۇرىقى بار تۇمان چىقىدىغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، فىزىكلىق داۋالاش ئوكۇل سالدۇرغانغا قارىغاندا ئاسان ئىش ئىدى، ئەمما فىزىكلىق داۋالاشنى قىزىمغا ئالدىنئالا چۈشەندۈرۈشكە ئولگۈرمىگەچكە، قىلچە تەييارلىقسىز تۇرغان چاغدىكى قاتتىق مەجبۇرلاشلىرىمز ئۇنىڭدا بىر خىل قورقۇنچنى پەيدا قىلغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، قىزىم نەچچە كۈنگىچە فىزىكلىق داۋالاشقا ھەرگىز ئۇنمىدى؛ سېسترا ئاشۇ ئەسۋاپىنى ئىتتىرىپ شۇنداقلا كىرسە قىزىم قورقۇپ توگۈلۈپ كېتەتتى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئوكۇل سالدۇرغان چاغدىكى تەمكىنلىكلىرىدىن ئەسەرمۇ قالمايتتى.

قىسقىسى، شۇ قېتىمقى پەمسىزلىكىمز قىزىمنىڭ كۆڭلىگە قورقۇنچ سېلىپ قويغانىدى.

بالىڭزىنىڭ ئازابقا بەرداشلىق بېرىشى زۆرۈر تېپىلغان چاغلاردا مۇنۇ پرىنسىپلارغا ئەمەل قىلىشىڭز لازىم:

بىرىنچى، ھە دېسىلا ئەنسىزلىك قىلماي، ئۆزىڭزنى بىمالال ۋە تەمكىن تۇتۇڭ. چۈنكى، ئەندىشىڭزنى چاندۇرۇپ قويىسىڭز، بالا چاتاق ئىش ئوخشايدۇ، دەپ قېلىپ قورقۇپ كېتىدۇ.

ئىككىنچى، نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىش لازىملىقىنى بالىغا چۈشىنىشلىك قىلىپ دەپ بېرىڭ. مىسالەن، بالىغا ئوكۇل سالدۇرۇشقا توغرا كەلگەندە، ''بالا دېگەن نېمىنى بىلەتتى؟'' دەپ قارىماي، ئۇنىڭغا: ''ئاغرىپ قالغاندا ئوكۇل سالدۇرمىسا بولمايدۇ بالام، ئوكۇل دېگەن كېسەلنى ساقايتىدۇ'' دەپ ئىرىنمەي چۈشەندۈرۈڭ.

ئۈچىنچى، بالا بەرداشلىق بېرىشكە تېگىشلىك ئازابنى ئۇنىڭغا

كۆپتۈرمەي، كېمەيتمەي ئەينەن ئېيتىك. نۇرغۇن ئاتا ـ ئانا بالىسىغا ئوكۇل سالدۇرىدىغان چاغدا بالا جىددىيلىشىپ كەتمەسۇن دېگەن مۇددىئادا: ''قورقماڭ بالام، ھەرگىز ئاغرىمايدۇ'' دەپ تەسەللىي بېرىدۇ. ئەمما، بىر قېتىم ئالدام خالتىغا چۈشكەن بالا، ئۇ ئىشقا ئىككىنچىلەپ يېقىن يولمايدۇ. جۈملىدىن، قېينىچىلىققا بەرداشلىق بېرىش جەھەتتىكى ئىدراكى ۋە جاسارىتى بىخ سۈرەمەي تۇرۇپلا نابۇت قىلىنغان ئۇنداق بالىلار، كېيىن چوڭلارغا ئىشەنمەس بولۇپ قالىدۇ.

تۆتىنچى، بالىنىڭ جاسارىتىنى ئورغۇتۇڭ. چۈنكى، بالىلارنىڭ سەۋر ـ تاقىتى ئەھمىيەتتە ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. شۇڭا ئۇلارنى قورقۇتماي ئاز ـ تولا ئىدىيەۋى تەييارلىققا دالالەت قىلالىساقلا، بالىلار كۆپىنچە ھاللاردا ناھايىتى قېين ئىشلارنمۇ قەيسەرلىك بىلەن قوبۇل قىلالايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، بالىلار ''قورقۇنچاق''لىقىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن بەكمۇ ئەنسىرەيدۇ، شۇڭا ھەرقانداق چاغدا ئۇلارغا ئىمكانىيەت قالدۇرۇش كېرەك.

بەشىنچى، بىرەر مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا بالىنى قورقۇتۇش ياكى سودىلىشىش ئۇسۇلىنى قوللانماڭ. بەزىلەر ھە دېسىلا بالىنى ''ئوكۇل سالدۇرمىسىڭ، ساقچى تۇتۇپ كېتىدۇ'' دەپ قورقۇتىدۇ ياكى ئۇنىڭغا ''مۇشۇ دورىنى ئىچىۋەتمىسىڭ، تىزگىنەكلىك ماشىنا ئېلىپ بېرىمەن'' دەپ ۋەدە بېرىدۇ. مېنىڭچە، بۇ ناھايىتى قاملاشمىغان ئىش. چۈنكى، قورقۇتۇش ياكى سودىلىشىش ئۇسۇلى ئارقىلىق مەسىلىنى دەماللىققا ھەل قىلالىغىنى بىلەن، ئۇ بالىدىكى تەمتىرەشنى نېگىزىدىن تۇگىتەلمەيدۇ؛ ھەتتا، بالىنىڭ ئەخلاقىي مۇكەممەللىكىگە نۇقسان يەتكۈزىدۇ.

بالىنى كىچىكىدىن تارتىپلا قېينىچىلىق ياكى ئازابقا ئىدراكىي يۇزلىنىشكە ئۆگىتىش كېرەك. بۇ ئۇسۇل بالىنى تۇيغۇسىدىكى ئازابنى يەڭگىللىتىش بىلەن بىللە گېزى كەلگەندە ئۆزىنى قوغداشقا ئادەتلەندۈرىدۇ.

قىزىمنىڭ ئىككى ياشلىق چاغلىرى ئىدى. بىر كۈنى ئۇ تۇن نېسىپدە تۇيۇقسىزلا يىغلاپ ئويغىنىپ كەتتى. قارىسام خۇددى بوغۇزىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك نەپسى قېينىلىشىپ، ناھايىتى بىئارام بولۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يېقىندىلا بالىلاردا بولىدىغان بوغۇز سۇلۇق ئىشىشقى كېسىلىگە ئائىت بىر ماتېرىيالنى كۆرگەنىدىم. قىزىمدىكى ئالامەتلەر دەل ئاشۇ كېسەلنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىۋاتاتتى. بۇ ناھايىتى خەتەرلىك كېسەل بولۇپ، بالا يىغلىغانسېرى بوغۇزىدىكى ئىشىشق تېخىمۇ يوغىناپ، ياكى كېكىرتەكنى توسۇۋالاتتى، ياكى بالىنى تۇنجۇقتۇرۇپ قويىاتتى.

قىزىمنىڭ ھالىنى كۆرۈپ قورقۇنچىدا پۈت ـ قولۇمدا جان قالمىدى. ئەمما، ناھايىتى تەمكىنلىك بىلەن قىزىمغا:

ــ يغلماڭ قوزام، بوغۇزىڭىزغا سۇلۇق ئىشىشق چقىپ قالغاچقا نەپىسىڭىز قېينىلىشىپ كېتىۋاتىدۇ؛ ئەگەر يىغلىسىڭىز ئىششىق تېخىمۇ يوغىناپ كېكىرتىكىڭىزنى توسۇۋالىدۇ ـ دە، نەپەسلىنەلمەي قالىسىز. بىر دەم چىداپ تۇرۇڭ، بولامدۇ؟ سىزنى ھازىرلا دوختۇرخانىغا ئاپىراي!ــ دېدىم.

بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلىغان قىزنىڭ دەرھال توختاپ، كېيىنۇرۇشۇمگە رايىشلىق بىلەن ماقۇل بولدى. قىزىمنىڭ قېينىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرۇۋاتاتتىم، ئەمما ئۇ غىڭ قىلمايتتى.

ئۇ چاغلاردا بالىنىڭ دادىسى سىرتتا خىزمەتتە ئىدى. كوچىغا چقىپ تاكسى توسۇش مۇمكىن بولمىغاچقا، قوشنامنىڭ ئىشكىنى چېكىپ، ئۇنىڭدىن ئانا ـ بالا ئىككىمىزنى ۋېلىسىپت بىلەن دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ قويۇشىنى ئۆتۈندۈم. شۇنداق قىلىپ مەن ۋېلىسىپتنىڭ ئارقىسىدا بالىنى تۇتۇپ ئولتۇردۇم، قوشنام ۋېلىسىپتنى ئۈچقاندەك مېنىپ دوختۇرخانىغا قاراپ چاپتى. بالىنىڭ نەپىسى بارغانچە قېينىلىشىپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، ئىڭراپمۇ قويماستىن جىم ئولتۇراتتى. يول چىرىقى يوق بىر يەرگە كەلگەندە، ۋېلىسىپت بىر تەرىپى كۆتۈرۈلۈپ قالغان ئەۋرەز تۈۋىنىغا سوقۇلۇپ، ھەممەيلەن يىقىلىپ چۈشتۇق. بۇ پىشكەللىكتىن بالىنىڭ نەپىسى بايىقىدىنمۇ بەكرەك قېينىلاشقىلى تۇردى. ئەمما، ئۇ يەنىلا ھېچ ئىش بولمىغاندەك جىم تۇراتتى. بۇنىڭدىن قىزىمغا راستىنلا ئەقىل كىرگەنلىكىنى بايقىدىم ھەم بالىنىڭ بۇ ئەقىلدىن تولمۇ سۆيۈنۈپ كەتتىم. بالىنى دوختۇرخانىغا ئەكىرىشىمگىلا، داۋالاشنى باشلىۋىدى، بالا بىر نەچچە سائەتتىن كېيىن خېلىلا ئوڭلىنىپ قالدى.

ــ قىزىڭىز بەك زېرەككەن، ــ دېدى دوختۇر، ــ داۋالاش تۈگىگىچە مىت قىلىپ قويمىدى؛ بۇنداق كېسەل بىلەن ئاغرىغان بالىلارنىڭ يىغلاپ قەغىشلىق قىلىشىدىن بەك قورقمىز دەڭە!

قىزىمنىڭ بۇنداق رايىش ۋە زېرەكلىكى راستىنلا ئادەمنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرەتتى. قىزىم ئۈچ ياشقا ئاز قالغاندا ئۇنى يەسلىگە بەرمەكچى بولدۇق. ئەمما يەسلىگە كىرىدىغان بالىلارنى بېكىتىلگەن كۇنى شەھەرلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ئورنىغا ئاپىرىپ سالامەتلىك تەكشۈرتىدىغان گەپكەن. سالامەتلىك تەكشۈرتىدىغان كۇنى يولدا كېتىۋېتىپ قىزىمغا دوختۇرلارنىڭ بىلەكتىن قان ئالىدىغانلىقىنى ئېيتتىم. بۇنى ئاڭلىغان قىزىم سەل ـ پەل ئەندىكىپ:

ــ قان ئالسا ئاغرىمدۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ سەل ـ پەل ئاغرىيدۇ، ــ دېدىم مەن بالىغا چۈشەندۈرۈپ، ــ قان ئېلىش ئوكۇل سالغانغا ئوخشايدۇ، بىلەكىكە يىڭنىنى سانجىغاندا سەل

ئاغرىيدۇ، ئەمما يىگىننى ئېلىۋەتكەن هامان ئاغرىق دەرهال توختايدۇ. قىزىم بىر نەچچە قېتىم ئوكۇل سالدۇرۇپ باققان بولغاچقا، بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، كۆڭلى خېلىلا جايىغا چۈشكەندەك بولدى.

شۇ كۈنى ئون نەچچە بالا سالامەتلىك تەكشۈرتتى. تەكشۈرتۈش نۆۋىتى كەلگەن بالا قان ئالغان هامان يىغلايتتى. بۇنىڭ بىلەن قان ئېلىپ بولغان، قان ئېلىۋاتقان ۋە تېخى نۆۋەت كەلمىگەن بالىلارنىڭ هەممىسى تەرەپ-تەرەپتىن تەڭ يىغلىشاتتى. بولۇپمۇ بىلەك تومۇرىنى تاپالماي يىگىنىنى قايتا سانجىشقا توغرا كەلگەندە بالىلار ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ئاتا-ئانىلارمۇ جىددىيلىشىپ كېتىشەتتى. بۇنىڭ بىلەن بالىلارنىڭ چۈقان-سۈرەنلىرى قۇلاق-مېڭىسىنى يەپ كېتىۋاتقان سېسترالارمۇ هودۇقۇپ كەتكەچكە، قاپاقلىرىنى تۇرۇپ ئانچە-مۇنچە دوقاسلىتاتتى.

ئەمما، قىزىم ماڭا يۆلەنگىنىچە جىم ئولتۇرۇپ، يىغا-زارە قىلمۇاتقان بالىلارغا قىزىقىش ۋە هېسداشلىق بىلەن قارايتتى. ئۇ توساتتىنلا:

ـــ يىغلىسىمۇ ئاغرىۋېرىدۇ-هە، ئاپا! ـــ دېدى.

ـــ ۋۇي، بالىلارغا ئوكۇل سالغاندا يىغلىسىمۇ، يىغلىمىسىمۇ ئوخشاشلا ئاغرىيدۇ. مەڭ ۋارقىراپ يىغلىسىمۇ ئاغرىقىدىغان دال بولالمايدۇ، دېمەكچىمۇ سىز قىزىم؟ ـــ دەپ ياندۇرۇپ سورىدىم ئۇنىڭدىن.

ـــ هەئە.

ئۇنىڭ مەڭزىگە زوق بىلەن سۆيۈپ قويدۇم:

ـــ توغرا ئېيتتىڭىز قىزىم، ئىشقىلىپ مەڭ يىغلىغان بىلەنمۇ ئاغرىقىدا دال بولالمايدىغان تۇرسا، يىغلاپ نېمە كەپتۇ-هە!

مەن قىزىمدىن يىغلىماسلىق هەققىدە ۋەدە ئېلىپ ئولتۇرۇشنى خالىمىدىم. ئۇنىڭ هازىرقىدەك چۈشەنچىگە كېلىشىمۇ چوڭ ئىش-تە! شۇڭا، بالىدىن زىيادە نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىشنىڭ قىلچە پايدىسى يوق. چۈنكى، "يىغلىمايمەن" دەپ ۋەدە بەرگەن بالا ناۋادا يىغلاپ سالسىچۇ؟ ئۇ چاغدا بالا ۋەدىسىگە ۋاپا قىلالمىغانلىقىدىن نومۇس قىلىپ ئازابلىنىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىم دېمەتلىك بالىلارنىڭ يىغلاپ سېلىشىمۇ نورمال ئىشقۇ.

قان ئېلىش نۆۋىتى قىزىمغا كەلدى. ئۇ قۇچقىمدا ئولتۇرۇپ، بېلىكىنى ئاچتى، بىلىنەر-بىلىنمەس هودۇقۇۋاتقان بولسىمۇ، سېسترانىڭ ئوكۇل يىگىنىسىنى سانجىشىنى كۈتۈپ جىم ئولتۇراتتى.

قىزىم ئۆزىچە سېستراغا تەسەللى بەرمەكچى بولسا كېرەك، تۆيۈقسىزلا:

ـــ ئاچا، مەن يىغلمايمەن، ـــ دېدى. قىزىمنىڭ بۇ گېپى سېستراني هەيران قالدۇردى. سېسترا بايىاتىن بېرى تۇرۇلۇپ تۇرغان قاپاقلىرىنى شۇ هامان ئاچتى-دە، قىزىمدىن سورىدى:

— ۋۇي، نېمشقا يىغلمايسىز، ئاپىاق قىز؟

— يىغلىسىمۇ ئاغرىۋېرىدۇ شۇ!

قىزنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشەنگەن سېسترا قولىدىكى ئىشىنى دەرھال قويۇپ، قىزنىڭ زوق بىلەن قاراپ كەتتى:

— ۋۇي ئوماق قىز، بەكمۇ ئەقىللىقكەنسىزغۇ! ھازىرغىچە سىزدەك ئىش ئۇقىدىغان، زېرەك قىزچاقنى كۆرۈپ باقمەپتىكەنمەن! ئۇ قان ئالىدىغان ئوكۇل ئىشپىرىسنى قىزنىڭ بېلىكىگە تەڭلەپ بولۇپ، بىر ئىشنى يادىغا ئالغاندەك تۇرۇپ قالدى. ئاندىن قولىدىكى ئىشپىرىسنى قويۇپ قويۇپ، تارتمىدىن يېڭى شپىرىستىن بىرنى ئالدى.

— بۇنداق ئەقىللىق قىزچاقنىڭ بېلىكىنى ئاغرىتىۋەتسەم بولمايدۇ، ماۋۇ شپىرىس بايىقىدىن ئىنچىكىرەك، شۇڭا بەك ئاغرىتمايدۇ، ئۇنىڭدىن بىرىلا قاپتىكەن، —ئۇنى سىزدەك قۇلىقى يۇمشاق، ئۆزى ئەقىللىق قىزغا ئىشلىتەي ـ ھە، ئوماق؟! — سېسترا شۇ گەپلەرنى دېگەچ قىزنىڭ بېلەك تومۇرىنى سىيلاپ خېلى ئىزدەشتۇرۇپ باقتى، ئەمما تاپالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى بولغاچ، بېرىپ ياشقا چوڭراق تەجرىبىلىك سېسترادىن بىرنى باشلاپ كەلدى، — بۇ ئاچاشچۇ تېخىمۇ ئۇستا، ئۇ بېلىكىڭنى ھەرگىز ئاغرىتمايدۇ!

ئەمەلىيەتتىمۇ دەل ئاشۇ سېسترانىڭ دېگىنىدەك بولدى.

قىسقىسى، بالىغا "ئوكۇل سالىسا سەل ـ پەل ئاغرىيدۇ" دەپ ئۆگەتكەنىدە، بالىنى قىينىچىلىق ئالدىدا ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇشقا ئادەتلەندۈرگىلى بولىدۇ.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بالنى كولدۇرلاتماڭ

بەزىلەر بالىلارنىڭ سادىدىلىقىدىن مۇغەمبەرلىك بىلەن بايىدىلىنىپ، ئۇلارنى قەستەن قورقىتىدۇ، يىغلىتىدۇ، ھەتتا خاتالىق ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ. قىسقىسى، چوڭلارنىڭ خۇش قىلىپ كۈلدۈرۈش مەقسىتىدە بالىلارنى كولدۇرلىتىش ئاخىرقى ھېسابتا بالىلارنى ئار-نومۇس، غەم-ئەندىشە ۋە ئۇمىدسىزلىككە گىرىپتار قىلىدۇ.

قىزىم يەسلىدە تۇرۇۋاتقان چاغلار ئىدى، خىزمىتىم بىر مەزگىل ناھايىتى ئالدىراش بولۇپ كەتكەچكە، ئۇنى ئاپىرىپ-ئەكىلىدىغان ئىش دادىسىغا يۈكلىنىپ قالدى. يولدىشىمنىڭ ئىدارىسى يەسلىگە يېقىن ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يەسلىدىكى بالىلار خېلى بۇرۇنلا قويۇپ بېرىلەتتى. شۇڭا، دادىسى بالىنى يەسلىدىن ئۆدۈل ئىشخانىسىغا ئەكىلىۋالاتتى.

يولدىشىم بىلەن بىر ئىشخانىدا ئىشلەيدىغانلار ئاساسەن 30 ياش ئەتراپىدىكىلەر بولۇپ، كۆلكە-چاقچاقلار بىلەن ئۇرۇق-تۇغقاندەك ناھايىتى يېقىن ئۆتۈشەتتى. ئاڭلىسام، ئۇلاردىن ئىككەيلەن قىزىمغا ئىنتايىن ئامراق ئىكەن. يامان يېرى، ئۇلار بالا بىلەن ئادەتتىكىدەك پاراڭلاشماي، ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ، كولدۇرلىتىپ ئويناىدىكەن. مىسالەن، گاھىدا چىراي-ئەپتىنى ناھايىتى سەت پۇرۇشتۇرۇپ يۈگۈرۈپ كېلىپ، بالىنى ھاپىلا-شاپىلا قۇچاقلاپ كۈتۈرمەكچى بولىدىكەن، بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن قىزىم يۈگۈرۈپ بېرىپ دادىسىنىڭ كەينىگە مۆكۈۋالسا، ئىشداشلىرى قاقاقلاپ كۈلۈشىدىكەن. گاھىدا، بەزىسى قىزىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ "قېنى، مېنى بوۋا دەپ بېقىڭە!" دەيدىكەن، بالا كىچىك بولغاچقا ئۇلارنىڭ دېگىنى بويىچە "بوۋا" دەپ چاقىرسا، ئۇلار كۈلۈشۈپ كېتىدىكەن. بۇ ئىشلارنى ئاڭلىغانىدىن كېيىن مۇنداق پەرەز قىلغانىدىم: شۇ چاغدا قىزىمنىڭ ئۇنىڭغا قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈشۈۋاتقان چوڭلارنىڭ چىراي-ئەپتىدىن "بەرھەر ئىشنى خاتا قىلىپ قويغان ئوخشايمەن" دەپ ئويلىغانلىقى، ئەمما نېمىنى خاتا قىلغانلىقىنى ئاڭقىرالمايلا تەمتىرەپ كەتكەنلىكى ئېنىق ئىدى. كېيىنكى چاغلاردا ئۇلاردىن بىرى يەنە قىزىمغا

”مېنى بوۋا دەپ چاقىرىڭ“ دەپتىكەن، قىزىم گەپ قىلماي تەتۈر قاراپ تۇرۇۋاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ھېلىقى كىشى خاپا بولغان قىياپەتتە: ”ئەجەپمۇ ئەدەپسىز بالىكەنغۇ بۇ؟!“ دەپتۇ، بۇ گەپنى ئاڭلىغان قىزىم نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ناھايىتى تەمتىرەپ كېتىپتۇ.

يولدىشىمۇ ئۇلارنىڭ بالىنى ئۇنداق كولىدۇرلىتىپ ئويىنىشىنى ياقتۇرمايتتى، ئەمما ئۇ خىزمەتداشلىرىنىڭ بۇ ئىشىنى ئادەتتىكى چاقچاق دەپ قالدىمۇ ياكى ئۇلارغا بىر نېمە دېيىشكە ئاغزى بارمىدىمۇ، ئىشقىلىپ ئىشخانىدىكىلەرنى ئۇنداق بولمىغۇر چاقچاقتىن توسماپتۇ.

بۇ ئىشنى دەسلەپتە ئۇقماپتىمەن ھەم قىزىم كىچىك بولغاچقىمۇ، ئۇنى ماڭا ئېنىق ئېيتىپ بېرەلمەپتۇ. ئاردىدىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، قىزىم نېمىشقىدۇر تۇيۇقسىزلا باشقىلار بىلەن، بولۇپمۇ ناتونۇش ئادەملەر بىلەن ئۇچراشقاندا ئۆزىنى ئەركىن تۇتالمايدىغان، دائىم سۆزلىيەلمەيدىغان، كۆڭلىگە پۈككەن گەپلىرىنى دەماللىقتا دېيەلمەي كۆزلىرىنى پارقىراتقىنىچە دېلىغۇل بولۇپ تۇرۇپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ئىش مېنى ئەندىشىگە سالغان بولسىمۇ، سەۋەبىنى دەماللىقتا تاپالمىدىم. ئۇيان ئويلاپ ـ بۇيان ئويلاپ، ئاخىر ”بالا تەربىيەسىدە كەتكۈزۈپ قويغان ئوخشايمەن، ئەمدى بالىنى باشقىلار بىلەن كۆپرەك ئۇچراشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۆزلۈك ئىشەنچىسىنى ئاشۇرمسام بولمىغۇدەك“ دېگەن نىيەتكە كەلدىم.

بىر كۈنى دادىسى بىلەن بىللە كىرىپ كەلگەن قىزىمنىڭ مەكتىدىكى ياش يۇقىنى كۆرۈپ، نېمە بولغانلىقىنى سورىۋېدىم، قىزىم يىغلامسىراپ تۇرۇپ:

ـــ ئىشخانىدىكى تاغام دادىگىز سىزنى باقمايدىكەن، دەيدۇ، ـــ دېدى قىزىم يەنە ئۇمچەيگىنىچە.

ـــ ئىشتىن چۈشۈشكە ئاز قالغاندا يىغىنغا چاقىرىپ قالدى، ـــ دەپ ئەھۋالنى چۈشەندۈردى دادىسى، ـــ يىغىندا گەپ ئۆزىراپ كېتىپ، ئىشتىن چۈشىدىغان چاغقىچىمۇ تۈگمەي قالدى. شۇڭا ئىشخانىدىكى بىرەيلەن بالىغا ”دادىگىز بىلەن ئاپىگىز سىزنى باقمايدىغان بوپتۇ، شۇڭا ماڭا بېرىۋەتتى، مېنىڭ قىزىم يوق، سىزنى قىزىم قىلىۋالىمەن، يۈرۈڭ سىزنى ئۆيگە ئەكىتەي“ دەپ ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپتىكەن، بالا قورقۇپ يىغلاپ كېتىپتۇ.

مەن ئۇلارنىڭ قىزىمنى ھەدىسلا كولىدۇرلىتىپ كۆڭلىنى خۇش قىلىدىغانلىقىنى شۇ چاغدا بىلدىم.

بۇ ئىشنى ئۇقۇپ ناھايىتى خاپا بولدۇم، شۇڭا ئاچچىقىمنى يولدىشىمدىن چىقىرىپ:

ـــ بالىغا باشپاناھ بولۇشنىمۇ بىلمەيدىغان قانداق دادا سىز؟ بولدى، بۇنىدىن كېيىن بالىنى يەسلىگە ئاپىرىپ ئەكىلىمەن، دەپ ئاۋارە بولماڭە! ـــ

دەۋېتىپتىمەن. يولدىشىمنىڭ چۈشەنچىسىچە، ئـۇ خىزمەتداشـلىرىنىڭ بالىنـى كولدۇرلىتىشىدىن نارازى بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئىشنىڭ بالغا ئۇنچىۋالا قورقۇپ كەتكۈدەك زىيىنى يوق، دەپ قارايدىكەن. كېيىن، ئەر ـ خوتۇن ئىككەيلەن بۇ ئىش توغرۇلۇق نۇرغۇن قېتىم مۇڭداشتۇق؛ بالىنىڭ پسىخىكـسىنى ئىنچـكە ئانالىز قىلدۇق. يولدىشىم ئۆزىمۇ بۇ ئىشنىڭ بالغا خىلىلا تەسىر قىلغانلىقىنى ئەمەلىيەتتىن كۆرۈپ يەتتى. چۈنكى، قىزىم ئىككى قېتىم كېچىـدە تۇيۇقـسىز يىغلاپ ئويغىنىپ كەتتى. ئۇنىڭدىن: ''نېمە بولدىڭىز؟'' دەپ سوريساق ئۇ:

ـــ دادام مېنى يەسلىگە تاشلاپ قويۇپ كەتتى، ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

دېمەك، چوڭلارنىڭ قاملاشـمىغان چـاقچىقى بـالىنى ئېغىـر ۋەھىمـگە سېلىۋەتكەنىدى.

بالىنىڭ دادىسى شۇنىڭدىن كېيىن ئـىشخاندا بولغـان ئاشـۇ ئـىشنىڭ بالىنىڭ يۈرىكىدە ئېغىر تەشۋىش پەيدا قىلىپ قويغانلىقىنى ھېس قىلىپ، سەل قارىغانلىقىدىن بەكمۇ پۇشايمان قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن بالىنى ئىمكان بـار ئۆزۈم يەسلىگە ئاپىرىپ ـ ئەكىلىدىغان بولدۇم. چۈنكـى، قـىزىم دادىـسىنىڭ ئىشخانىسىدىكىلەرنى كۆرسە، شۇ قېتىمقى كۆڭۈلسىزلىك يەنە يادىغـا كېلىـپ قالارمىكىن، دەپ ئويلايتتىم. دادىسىمۇ بۇ نۇقتىنى تونۇپ يەتكەچكە، بالىنى ئالمىدىس ئىشخانىغا ئاپارغان چاغلاردا، كۆز ـ قـۇلاق بولـۇپ باشـقىلارنىڭ بالىمزنى بۇرۇنقىدەك كولدۇرلىتىشىغا ھەرگـىز يـول قويمايـدىغان بولـدى، چۈنكى ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز ''خىزمەتداشلارنىڭ كۆڭلىگە كەلسە كەلسۇنكى، بالىنىڭ كۆڭلىنى سـۇندۇرۇپ قويمـايلى'' دېـگەن پىكـرگە كەلگەنـدۇق. دۇرۇس، ئىشخانىدىكىلەرنىڭ بالغا چاقچاق قىلىشىدا باشـقا غەيرىـي نىيىتـى يوق. ئاتا ـ ئانا بولغۇچى باشقىلارنىڭ بالغا كەلسە ـ كەلمەس چاقچاق قىلىشىغا يول قويمىسا، ئۇلارمۇ بالىنى كولدۇرلىتالمايدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئاردىدا ئۆزئـارا رەنجىش بولمايدۇ، دېگەن گەپ.

''ئوينىشىش'' بىلەن ''كولدۇرلىتىش'' ـــ بىر ـ بىـرىگە ئوخـشمايدىغان ئىككى خىل ئۇقۇم. بالا بىلەن ئوينىشىشتا ئۇنىڭ خۇشاللىقى ئالدىنقى شـەرت قىلىنىدۇ. چۈنكى چوڭلار بالىلار بىلەن ئوينىشىشتا بالىلارغا خاس تۇيغۇ بىلەن بالىلار چۈشىنىدىغان ۋە قوبـۇل قىلالايـدىغان شـەكىلدە ئويـۇن چىقىرىـپ، بالىلارنى كۈلدۈرىدۇ، شۇڭا ئۇ خىل ھەرىكەت بالىلارچە تۇيغۇ، خۇشـاللىق، ھەتتا ھەزىل ۋە ئەقىل ـ پاراسەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ.

بىر ئايالنىڭ كىر يايغاچ ئىككـى ياشـلىق ئوغلـى بـىلەن مۆكۈشـمەك ئوينىغانلىقىنى كۆرگەنىدىم. ئۇ ئايال بىلەن ئوغلى بېيىقلىق كىرلىكىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغاچقـا بىـر ـ بىرىـنى كۆرەلمەيتـتى. ئـۇلار ھەر قېتىـم ''مەن بۇيەردە!'' دەپ ۋارقىراپ قويۇپ، كىرلىكنىڭ ئوڭ يـاكى سـول تەرىپىدىـن

بېشىنى ئاستا چىقىرىپ قارشى تەرەپنى كۆزىتىپ باقاتتى. بالىنىڭ مەقسىتى، كىرلىكنىڭ يان تەرىپىدىن بېشىنى چىقارغاندا پايلاپ تۇرۇپ ئانىسى بىلەن دوقۇرۇشۇش ئىدى. ئەمما، ئايال بولسا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بالىدىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. شۇڭا، ئۇ كىرلىكنىڭ بۇرجىكىدىن بالىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى ئوغرىلىقچە كۆزىتىۋالغاندىن كېيىن، مەن"بۇيەردە!" دەپ ۋارقىراپ قويۇپ، بىرەمدىن كېيىن يەنە شۇ يەردىن بېشىنى چىقىرىپ قارايتتى. ئەمما، بالا "ئاپام بايا ئاۋۇ تەرەپتىن قارىدى، ئەمدى چوقۇم ماۋۇ تەرەپتىن قارايدۇ" دەپ يۇگۈرۈپ بېرىپ قارشى تەرەپكە شۇنداق قارىسا، ئانىسى ئۇ يەردە ئەمەس، يەنە بىر تەرەپتە بولۇپ چقاتتى. ئويۇن شۇ تەرىقىدە خېلىغىچە داۋاملاشقاندىن كېيىن، بالا ئاخىر ئانىسى بىلەن دوقۇرىشاتتى ـ دە، خۇشلۇقتا قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتەتتى. بۇنىڭدا بالا بولۇپمۇ ئانىسىنىڭ ماۋۇ تەرەپتىن "مەن بۇيەردە!" دەپ ۋاقىراپ قويۇپ، ئاۋۇ تەرەپتىن ئۇدا ئىككى قېتىم بېشىنى چىقىرىپ قارايدىغان "تاكتىكا"سى ئاساسىدا ئۆزىچە ھۆكۈم قىلىپ، بىر تەرەپتىن ئۇدا ئىككى قېتىم قاراش ئارقىلىق ئاخىر ئۇتۇپ چىقىپ، ئۆزىنىڭ بۇ نەتىجىسىدىن بەكمۇ سۆيۈنۈپ كېتەتتى.

بەزىلەر بالىلارنىڭ ساددىلىقىدىن مۇغەمبەرلىك بىلەن پايدىلىنىپ، ئۇلارنى قەستەن قورقىتىدۇ، يىغلىتىدۇ، ھەتتا خاتالىق ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ. قىسقىسى، چوڭلارنىڭ خۇش قىلىپ كۈلدۈرۈش مەقسىتىدە بالىلارنى كولدۇرلىتىش ئاخىرقى ھېسابتا بالىلارنى ئار ـ نومۇس، غەم ـ ئەندىشە ۋە ئۇمىدسىزلىككە گىرىپتار قىلىدۇ.

مىسالەن، بەزىلەر ئەسلىدە بالىغا بېرىشكە تېگىشلىك نەرسىنى ئۇدۇلا بەرمەي، قانداقتۇر بىرەر ئېغىز چۈچۈك گەپ قىلىپ بەرسە ئاندىن بېرىدىغانلىقىنى شەرت قىلىپ تۇرۇۋالىدۇ، ئەگەر بالا ئۇنىڭ دېگىنىگە كۆنمىسە، بالىنى "بۇنى ساڭا بەرمەي ئەكىتىمەن" دەپ قورقىتىپ، ئاشۇ شەرتنى ھازىرلىمىغچە بەرمەيدۇ. يەنە بەزىلەر بالىلارنى قورقۇتۇپ ئويناشقا ئامراق. جۈملىدىن، بەزىلەر ئوغۇل بالىلارنى كۆرگەن ھامان يانچۇقىدىن پىچىقىنى چىقىرىپ "سۆكەكنى كېسىۋېتىمەن"دەيدۇ، قىزچاقلارنىڭ قولىدىكى قونچىقىنى تارتىۋېلىپ تىقىپ قويۇپ، "ئاپىلا، يوق تۇرىدۇ"، "خەقلەر ئوغرىلاپ كېتىپتۇ" دەپ، قورقۇتۇپ تاكى ئۇ قىز يىغلاپ ھالىدىن كېتەي دېگەندە ئاندىن قايتۇرۇپ بېرىدۇ.

چوڭلار بۇنى"ئۇششاق بالىلارنى ئوينىشىپ يىغلىتىپ قويغانغا نېمە بولاتتى؟ بېشىنى سۇرتۇۋەتكەن ھامان يەنە ھەممىنى ئۇنتۇيدۇ." دەپ چۈشەنمەي ئېلىپ قويمايدۇ. ئەمما، بۇنداق ئىشلار تەكرارلىنىۋەرسە بالىنىڭ يۈرىكىنى زىدە قىلىدۇ، چۈنكى بۇ ئىشلار چوڭلارغا قىزىقارلىق ئويۇنىدەك

تۆيۇلغىنى بىلەن باللارغا ئەكس تەسىر بېرىپ: ”چوڭلار مېنى كۆزگە ئىلمايدىكەن“ دېگەن ئويغا كەلتۈرۈپ قويىدۇ؛ بالىنىڭ غورۇرىنى دەپسەندە قىلىپ، باشقىلارغا ئارىلىشىشتىن قورقىدىغان، ئۆزگىگە ئىشەنمەس قىلىپ قويىدۇ. شۇڭا، بالىسى بۇنداق ئەھۋالغا ئۇچرىغان ھەرقانداق ئاتا ـ ئانا، ئۇنى ئەدەپ بىلەن قەتئىي توسۇشى لازىم. يادىمىزدا بولسۇنكى، چوڭلارنىڭ نەزىرىدىكى تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ئۇششاق ئىشلار باللارغا نىسبەتەن چوڭ ئىش سانىلىدۇ.

مەشھۇر پىداگوگ چېكې خېچىن ئەپەندى باللارنى كولدۇرلىتىشقا ئىزچىل قارشى تۇرۇپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ قارىشىچە، باللار بىلەن ئوينىشىشنىڭ ئۆزىمۇ ئۇلارغا پەزىلەت تەربىيەسىنى سىڭدۈرۈشنىڭ ياخشى پۇرسىتى بولۇپ، دائىم چوڭلارنىڭ دامىغا چۈشۈپ ئەخمەق بولۇپ تۇرىدىغان باللار بارا ـ بارا پەزىلەتتە كەمتۈك بولۇپ يېتىلىدىكەن. مىسالەن، چوڭلارنىڭ قەستەن ئالدىمىغا چۈشكەن بالا ھودۇقۇپ تەمتىرەپ كېتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئەتراپتا قاراپ تۇرغانلار قاقاقلاپ كۈلۈشىدۇ، بۇنداق باللار تەدرىجىي باشقىلارغا ئىشەنمەيدىغان، يالغان سۆزلەيدىغان بولۇۋالىدۇ.

ھازىرقى زامان شەھەر تۇرمۇشىدا، باللارنى يۇقىرىقىدەك ئۇسۇللار بىلەن كولدۇرلىتىدىغان ئىشلار ئازىيىپ كەتكەن بولسىمۇ، بۇنداق بولمىغۇر ئىدىيە ۋە قىلمىش قىسمەن مەۋجۇت، نۇرغۇن سورۇنلاردا باللار يەنىلا ئەخمەق قىلىپ ئوينىتىدىغان ئەرمەك ھېسابلىنىدۇ. يەنە كېلىپ ھازىرقى كىشىلەرنىڭ باللارنى كولدۇرلىتىپ، زىتىغا تېگىشى ئىلگىرىكىدەك ئۇنچىۋالا قوپال كۆرۈنمەسمۇ، باللارنىڭ دىلىغا ئازار بېرىپ، ئىززەت ـ ئابرويىنى تۆكۈش جەھەتتىكى يامان تەسىرى بۇرۇنقىدىن قېلىشمايدۇ.

2008 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى بېيجىڭ تېلېۋىزىيەسىنىڭ مۇنداق بىر پروگراممىسىنى كۆردۇم: پروگراممىغا خېبەي ئۆلكىسىدىن بەشكېزەك بالا تەكلىپ قىلىنىپتۇ؛ ئۇلارنىڭ بىرى ئوغۇل، تۆتى قىز ئىكەن. باللار تۆت ياشتا بولۇپ ھەم تەمەن، ھەم ئوماق ئىدى. ھاياجىنى يۇزىگە تەپكەن باللاردا قورۇنۇش دېگەندىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇ قىياپىتى مېنى بەكمۇ جەلپ قىلدى.

رىياسەتچى ئالدى بىلەن: ” قايسىڭلار ئەڭ دەۋاخور؟“ دەپ سورىدى. بۇ سوئالدىن گاڭگىراپ كەتكەن باللار دېلىغۇللۇق ئىچىدە ئۇنى ـ بۇنى كۆرسىتىپ باقتى. ئاخىردا تۆت بالىنىڭ نەزىرى ئارىدىكى بىر قىزغا مەركەزلەشتى. تۆت قېرىندىشى ”ئەڭ دەۋاخور“ دەپ ”بېكتەكەن“ بۇ قىز شۇ ھامان ھودۇققىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلەلمەيلا قالدى. ئۇنىڭ قورۇنۇشلىرى ھەتتا قورقۇپ تىترەشلىرىدىن ئۆزىنى ”مەن ئەسكى بالا ئوخشايمەن“ دەپ

قېلىۋاتقانلىقى چىقىپلا تۇراتتى.

رىياسەتچى ئىككىنچى قېتىم: ”ئاراڭلاردا كىم ھەممىدىن ئۇرۇشقاق؟“ دەپ سورىۋىدى، باللار يەنە ئۇنى-بۇنى كۆرسىتىپ، ھەتتا ئۆزئارا ”پاش قىلىپ“ يۇرۇپ، ئاخىر ”ئۇرۇشقاق“لىق قالپىقىنى ئاردىكى بىر قېرىندىشىغا كىيگۈزدى. ئەمما، ”ئۇرۇشقاق“ ئاتالغان ئۇ بالا ئىنتايىن ئوسال ئەھۋالدا قالدى.

رىياسەتچى ئۇچىنچى قېتىم: ”داداڭلاردىن ئەڭ كۆپ تاياق يەيدىغىنىڭلار قايسىڭلار؟ دەپ سورىدى. باللار يەنىلا بايىقىدەك ئارىسالدىلىق ئىچىدە قېرىندىشىدىن بىرنى ”تاياق قېپى“غا چىقاردى. ”تاياق قېپى“غا چىقىرىلغان ئۇ بالا قاتتىق ئوڭايسىزلىنىپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەيلا قالدى.

رىياسەتچى بىلەن تاماشىبىنلار بۇنىسى كۆرۈپ كۈلۈشكىلى تۇردى. ھالبۇكى، باللارنىڭ يۈزىدىن تەبەسسۇم قاچقانىدى. چۈنكى، باللاردىن ئۇچەيلەن ئەل-جامائەتنىڭ ئالدىدىلا ”ياماڭ“ ئاتاقىقا قالغاچقا، ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىق مېھرىگە دەز كەتكەنىدى. شۇڭا، دەسلەپتە خۇشال-خۇرام ۋە ھەغرۇر تۇرغان باللار، مانا ئەمدى جىددىيلىشىپ، ئۆزىنى قويغىلى يەر تاپالماي قېلىۋاتاتتى.

ئاخىردا رىياسەتچى چىرايلىق بوغچىدىن بىرنى ئالدى ۋە:

— ھەندە بۇ بوغچىدىن بىرىلا بار، قېنى دەپ بېقىڭلارچۇ بۇنىسى قايسىڭلارغا بەرسەم بولار؟ — دېدى.

باللار بوغچىنى كۆرۈپ چاقنىغان كۆزلىرىدىن، ھەممىسىنڭلا ئاشۇ بوغچىنى ئېلىشقا ئىنتىزار ئىكەنلىكى چىقىپلا تۇراتتى، ئەمما بايا ئۇلاردىن ئۇچەيلەنگە ”ئەسكى بالا“ تامغىسى بېسىلىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ھەممىسىلا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە”ياخشى“ كۆرۈنۈش نىيىتىدە، يەنە بىر-بىرىنى كۆرسەتكىلى تۇردى، بىرەرسىمۇ ”ماڭا بېرىڭ“ دېيىشكە پېتىنالمىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ تەۋسىيەسى ئاخىر ھەممىدىن چوڭغا مەركەزلەشتى. ”چوڭام“ بوغچىنى قولىغا ئېلىپ بەكمۇ خۇشال بولۇپ كەتتى. ئەمما، باشقا باللارنىڭ ئۈمىدسىزلەنگەنلىكى بىلىنىپلا تۇراتتى. بۇ ئىشنىڭ ئادىل بولمىغانلىقىنى دەرھال تونۇپ يەتكەن ”چوڭام“ ئويلىمىغان يەردىن قولىدىكى بوغچىنى چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ، باللارنىڭ كەنجىسىگە ئۆتۈندى. رىياسەتچى ”چوڭام“نىڭ بۇ ئىشنى ئەمدىلا ماختاپ تۇرۇشغا، ئۇ نېمىشقىدۇر ئۈمىدسىزلىك ۋە ئەلەم ئىچىدە ئېسىدەپ يىغلاپ كەتتى. ھەيران قالغان رىياسەتچى ”چوڭام“دىن نېمە ئۈچۈن يىغلاۋاتقانلىقىنى سورىۋىدى، ئۇ گەپ قىلالمىدى.

بۇ چاغدا بەشگېزەكنىڭ گەپدانراقى يەنىسى ئۇچىنچىسى گەپنىڭ

خۇلاسسىنى چىقاردى:

ـ ئۇ كەنجىنىڭ ياخشى بالا بولغانلىقىنى كۆرۈپ يىغلاۋاتىدۇ!

تاماشىبىنلار ''گەپتان''نىڭ بۇ ''ئىزاھ''ىنى ئاڭلاپ يەنە بىر قېتىم قانغۇچە كۈلۈشتى.

رىياسەتچى پروگراممىنى بەش بالىنىڭ كۆڭلىنى ئېغىر دەككە ـ دۈككىگە سېلىپ، بەزىلىرىنى يىغلىتىپ، بەزىلىرىنى يالغان ئېيتقۇزۇپ يۈرۈپ تۈگەتكەن بولدى ۋە قولىغا ھېلىقىدەك بوغچىدىن يەنە تۆتنى ئېلىپ، قالغان بالىلارغا بىرىدىن بەردى. بۇنى كۆرگەن بالىلار يىغىدىن توختاپ ھاياجاندىن كۈلۈشتى.

بۇ پروگراممىنىڭ مەقسىتى زادى نېمە؟ ئۇلار پروگراممىنى دېتاللىرىنى ئاشۇنداق لايىھەلەشتە زادى نېمىنى نەزەردە تۇتقانىدۇ؟ ھەرقانچە ئويلاپمۇ بۇلارنىڭ تېگىگە يېتەلمىدىم. پروگراممىنىڭ داۋامىنى كۆرسەم يىغلۇۋېتىدىغانلىقىمغا كۆزۈم يېتىپ، تېلېۋىزورنىڭ ئالدىدىن قوپۇپ كەتتىم.

مۇشۇ قۇرلارنى يېزىۋېتىپ تاۋ شىكىجى ئەپەندىنىڭ بىر شېئىرى تۇيۇقسىز يادىمغا كېچىپ قالدى. شېئىر ناھايىتى ياخشى يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا چوڭلارنىڭ بالىلار ئالدىدا يادىدا تۇتۇشىغا تېگىشلىك نۇقتىلار مۇنداق تۆت مىسرا غا يۇغۇرۇلغانىدى:

ھەممە ئېيتار بالىلارنى ''كىچىك'' دەپ،
لېكىن چەكسىز ئالەم بالا يۇرىكى،
كىچىك بىلىمىڭ بالىنى گەر، بىتەھقىق،
ئۆزۈڭكەنسەن بالىدىنمۇ ''كىچىكى''.

"جېنى ئاغرىغان ئورۇندۇق"

ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن كەلگەن قورساقلىق — ئەيدىي ئايرىلماس قوشماقلار. "جېنى ئاغرىغان ئورۇندۇق"قا ھېسداشلىق قىلالىغان بالا باشقىلارنى چۈشىنىش ۋە كۆيۈنۈشنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىدۇ؛ بىر قېتىملىقمۇ ئۆچىرىغاندا ئۆزىنىڭ باھانىسى ۋە مەنپەئىتىنى ھەق، دەپ تۇرۇۋالمايدۇ؛ بۇنداق تېرەككۈرگا ئادەتلەنگەن بالىلار كۆڭلى خۇشال ئۆسىدۇ ھەم ئۆمۈر بويى زىيان تارتمايدۇ.

مۇنداق ئەھۋالنى ھەمىشە كۆرۈپ تۇرىمىز: ئۇيناۋاتقان ياكى كېتىۋاتقان بالىلار بىرەر نەرسىگە ئېھتىياتسىزلىقتىن سوقۇلۇپ كېتىدۇ ـ دە، ئاغرىققا چىدىمايلا يىغلىغلى تۇرىدۇ. بۇنداق چاغدا بەزىلەر بالىنى بەزلەش ئۈچۈن ئۇنى گوللىغاچ، بالىنى يىغلاتقان ئاشۇ "چاتاقچى" نەرسىنى قەستەن "ئۇرۇپ" بالىسىنىڭ ئۆچىنى ئېلىپ بېرىدۇ. ئاندىن بالىغا:

— بولدى يىغلىمايلا بالام، ئۇنى تازا ئۇردۇم، ئەمدى سىزگە ھەرگىز چېقىلالمايدۇ، — دەپ بالىنىڭ كۆڭلىنى ياسايدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا تەسەللى تېپىپ يىغدىن توختايدۇ؛ چوڭلارنىڭمۇ كۆڭلى تىنىدۇ.

ھالبۇكى، بۇ — بالىلارغا "قىساسخورلۇق"نى ئۆگىتىدىغان يامان ئادەت. چۈنكى ئۇ بالىلارنى ئۈچرىغان پېشكەللىكنى باشقىلاردىن كۆرىدىغان، ئىچى تار، قىساسخور قىلىپ قويۇشتەك سەلبىيەتلىرى بىلەن بالىلارنىڭ پىسخىك ساغلاملىقىغا نۇقسان يەتكۈزىدۇ.

ئېھتىمال بەزىلەر: "بالىغا ئادەم ئۇرۇشنى ئۆگەتمەمدىم، پەقەت بالام پۇتلىشىپ كەتكەن شىرەنى ئۇرۇپ قويدۇم، يا شىرەنىڭ جېنى ئاغرىمىسا؛ بۇنىڭ نەرى يامان؟" دەپ ئويلىشى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە، بالىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا كۆللى مەۋجۇداتنىڭ ھەممىسى ئوخشاش. جۈملىدىن، ئوت ـ چۆپلەرمۇ ئادەملەرگە ئوخشاش گەپ ئاڭلىيالايدۇ؛ شىرە ـ ئورۇندۇقلارمۇ ئادەمىي خۇلق ـ مىجەزگە تەشنا بولىدۇ، شۇڭا قىز بالىنىڭ قونچىقىغا بەرگەن مېھرى، ئۇنىڭ قېرىنداشىغا بولغان كۆيۈمىدىن قېلىشمايدۇ. بالىلارنىڭ قەلبى

گويا ئاق قەغەزدەك كىرسىز بولغاچقا، ئۇلارغا نسبەتەن دۇنيادىكى ھەرقانداق ئىش يېڭىلىق تۇيۇلىدۇ، ھەرقانداق ئەتمىش ھاياتنى بىلىش ۋە ئۆگىنىش پۇرستى ھېسابلىنىدۇ.

فرانسۇز مۇتەپپەكۇرى رۇسسو مەشھۇر دىداكتىك ئەسىرى «ئېمىل»دا ئادەمدىكى ئەخلاقىي قىياپەتنىڭ شەكىللىنىشى ھەققىدە توختىلىپ: ''ئادەمنىڭ ئەڭ بۇرۇن، يەنى مەسۇم ۋە پاك چاغلىردا قوبۇل قىلغان تۇيغۇلىرى ئۇنىڭ ئۆمرىگە ئەبەدىي ئۆچمەس تەسىر كۆرسىتىدۇ''* دېگەنىدى. بالىلارغا ئسبەتەن ئېيقاندا، ئۇششاق تۇرمۇش دېتاللىرىنىڭ ھەممىسى مۇھىم تەربىيەۋى ئەھمىيىتى بار ئىشلاردىن سانىلىدۇ. تۇرمۇشتىكى ھەرقانداق ئىش بالىلارنىڭ ياخشى ياكى يامان ئادەتنى شەكىللەندۈرۈشگە سەۋەب بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا ھەرگىزمۇ سەل قارىغىلى بولمايدۇ، شۇڭا ئاتا ـ ئانىلار بۇ جەھەتتە ئىنتايىن سەزگۈر ۋە ئەستايىدىل بولۇپ، ھەر كۈنى يولۇقۇپ تۇرىدىغان ئاشۇ ''ئۇششاق ئىش''لارنى بالىدا ئېسىل مىجەز ـ خۇلقىنى يېتىلدۈرىدىغان زۆرۈر ئاملىغا ئايلاندۇرۇشى لازىم.

بالىلار ھەمىشە دېگۈدەك پۈتلىشىپ ياكى بىرەر نەرسىگە سوقۇلۇپ ئۇ يەر ـ بۇ يەرلىرىنى ئاغرىتىۋالىدۇ، قىزىمۇ شۇنداق ئىدى. بىز ئادەتتە بالىنىڭ بىخەتەرلىكىگە ناھايىتى دىققەت قىلىش بىلەن بىللە، ناۋادا ئاشۇنداق ئىشلار بولۇپ قالسا، زىيادە ئەجەبلىنىپ ۋايساپ كەتمەي، ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە ھېچ ئىش بولمىغاندەك خۇشال كەيپىياتتا تۇرۇپ، بالىنى ئۇ ''كېلىشمەسلىك''نى ئانچىكلا بىر ئىش، ھەتتا قىزىقارلىق ئويۇن دەپ چۈشىنىشكە يېتەكلەيتتۇق. چۈنكى، ئۇنداق چاغدا چوڭلار ھە دېسىلا ئالاقزادە بولغىلى تۇرسا بالا كۆڭلى تەسەللىي تاپالمايلا قالماي، ئەكسىچە قورقۇپ كېتىدۇ. شۇنداقلا ئۇنداق ''كېلىشمەسلىك'' بالىنىڭ بىرەر يېرىنى ئاغرىتىپ قويۇش بىلەن بىللە، يۈرىكىگە ۋەھىمە سېلىپ قويىدۇ.

شۇڭا ئاتا ـ ئانىلار ئۇنداق چاغلاردا بالىغا ''قارشى تەرەپ''(بالىنىڭ بىر يېرىنى ئاغرىتىپ قويغان نەرسە ـــ تەرجىماندىن)كە كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى ئۆگىتىشى كېرەك. مىسالەن، ئورۇندۇق قىزىمنىڭ بىر يېرىنى ئاغرىتىپ قويسا، مەن ھاپىلا ـ شاپىلا بېرىپ ئورۇندۇقنى ئۇرمايمەن، ئەكسىچە بالىنىڭ ئاغرىپ كەتكەن يېرىگە سۆيۈپ تۇرۇپ:

ـــ خاپا بولماڭ قىزىم، ھازىرلا ساقىيىپ قالىدۇ، ھەرگىز يىغلىماڭە، ـــ دەپ تەسەللى بېرىمەن. بالىنىڭ كۆڭلى سەل ـ پەل ئورنىغا چۈشكەندىن كېيىن، قىزىمنى پۈتلاشتۇرۇۋەتكەن ئورۇندۇقنى قولۇمغا ئېلىپ، ئۇنى خۇددى بالىغا گەپ قىلغاندەكدەك مېھرىم بىلەن: ''بولدى خاپا بولما جۇمۇ، ھازىرلا ساقىيىپ كېتىسەن'' دەپ سىلاپ قويىمەن.

بۇنداق قىلغاندا، قىزىمنى پۈتلاشتۇرۇۋەتكەن ئورۇندۇقنى بالىنىڭ نەزىرىدە قانداقتۇر ئىش تېرىغان "چاتاقچى" ئەمەس، بەلكى دەرد ـ ئەلەمنى تەڭ تارتىدىغان "دوست"قا ئايلاندۇرۇپ، بالىلاردا "بۇ پېشكەللىكنى ئىككىمىز تەڭ تېرىدۇق، شۇڭا بىر ـ بىرىمىزنىڭ ھالىغا يېتىشىمىز كېرەك" دېگەن ئاڭنى شەكىللەندۈرگىلى بولىدۇ، شۇڭا يۇقىرىقىدەك ئەھۋال يۈزبەرگەن چاغلاردا، بېرىپ "جېنى ئاغرىغان ئورۇندۇق"نى سىلاپ قويسام، قىزىمنىڭ كۆڭلى تەسەللىي تېپىپ، يىغىدىن دەرھال توختايتتى.

بىر كۈنى قىزىمنى سىرتقا ئويناتقىلى ئېلىپ چىقتىم. ئۇ يوگۇرۇپ كېتىۋېتىپ تۇيۇقسىزلا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتى. ئۇنىڭ ئالىقىنى سۈرۈلۈپ كەتكەچكە بىلىنەر ـ بىلىنمەس قان تەپچىرەپ تۇراتتى. بۇنى كۆرگەن قىزىم ھۆكۈرەپ يىغلاپ كەتتى. مەن يوگۇرۇپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئالىقانلىرىنى ئالىقىنىمغا ئېلىپ تۇرۇپ سۆيدۈم ۋە يېشىنى سۈرتتۈم. بۇنىڭ بىلەن قىزىمنىڭ يىغىدىن دەرھال توختىدى. مەن قىزىمنىڭ قولىدىن يېتىلەپ مېڭىشقا تەمشىلىۋىدىم، ئۇ تۇيۇقسىزلا ئېڭىشىپ تۇرۇپ، ئۆزى يىقىلىپ چۈشكەن يەرنى ئالقىنى بىلەن سىيلىدى ۋە: "سەنمۇ يىغلىما جۇمۇ، ھازىرلا ساقىيىپ قالىدۇ" دېدى.

قىزىم بىلەن دوستلىرى بىللە ئويناۋاتقان قونچاقنى تالىشىپ قالغان چاغلاردا، بىز بالىنى يا قونچاقنى باشقىلارغا ئۆتۈنۈشكە، ياكى ئۇنى تارتىۋېلىشقا دەۋەت قىلماي، ئەكسىچە دەرھال ئويۇنچۇقتىن يەنە بىرنى تېپىپ، بالىلارنىڭ دىققىتىنى باشقا ياققا بۇرايمىز. بۇنىڭدىن مەقسەت ــ بالىلارغا قونچاقتىن باشقا ئوبدان ئويۇنچۇقنىڭمۇ بارلىقىنى بىلدۈرۈش ياكى بالىلارنى بىللە ئويناشقا يېتەكلەپ، ئۇلارغا ھەمكارلىقتىن شادلىق تاپقىلى بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇرۇش. مىسالەن، مەن بىر قونچاقنى تالىشىپ قالغان بالىلارنى گاھىدا مۇنداق گەپلەر بىلەن يېتەكلەيمەن:

ــ قونچاقنىڭ چېچى بەكمۇ سالۋاراپ كېتىپتۇ، شۇڭا ھەممەيلەن ئۇنى قولمۇقول ياساندۇرايلى بولامدۇ؟ ھە ... خان، سىزچۇ قونچاقنىڭ چېچىنى تاراڭ؛ ئاي، ماۋۇ قەغەز بىلەن قونچاقنىڭ يۈزىنى پاكىز سۈرتۈڭ ...، قىزىم، سىزچۇ ئاۋۇ كېپىنەك لېنتىنى قونچاققا تاقاپ قويۇڭ ...؛ پاھ، ئۇچىڭلار بۇ ئوماق قونچاقنى بەكمۇ چىرايلىق ياسىۋەتتىڭلار جۇمۇ!

ئاتا ـ ئانىلار بالىلارنى ھەمىشە مۇشۇنداق يېتەكلەش بىلەن بىرگە، ئۇلارغا ھەر دائىم دوستانە مۇئامىلە قىلىپ، ھەرقانداق ئىشتا بالىنىڭ كۆڭلىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە مۇلايىملىق بىلەن چۈشەنگەندە، بالىمۇ شۇنىڭغا قاراپ باشقىلارنى چۈشىنىشنى، مېھىر ـ شەپقەتنى ۋە باشقىلار بىلەن ئەپ ئۆتۈشنى، بولۇپمۇ "يول قويۇش"نى ئۆگىنىۋالىدۇ. قىزىم كىچىكىدىن تارتىپلا

تەكەللۇپچان بولغاچقا، ھەر قېتىم دوستلىرى بىلەن تالىشىپ قالغاندا كەڭ قورساقلىق بىلەن يول قويۇاتتى. بۇ ـــ ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ ئاجىزلىقى ۋەجىدىن ۋاز كەچكەنلىكى ئەمەس، بەلكى زامانغا بېقىشنى بىلىدىغان بالىنىڭ كەڭ قورساقلىقى، خالاس.

قىزىم دوستلىرى بىلەن بىللە ئويىنغاندا ھەرگىزمۇ قېيىدىشىپ قالمايتتى، ئەكسىچە ھەرقانداق نىزانى بىر ئاماللارنى قىلىپ پەيدا قىلىپ بېرەتتى. بىر قېتىم قىزىم يەسلىدە دوستلىرى بىلەن ئۆچىرەت بولۇپ سىيرىلغۇچ ئويناۋاتاتتى. ئۆچرەتنىڭ ئالدىدا تۇرغان بىر بالا بىرنەچچە قېتىم ھەممىنىڭ ئالدىدا سىيرىلىپ چۈشكەندىن كېيىن، يۈگۈرۈپ باش پەللىگە چىقىۋېلىپ، يەنە بىرىنچى بولۇپ سىيرىلىپ چۈشتى. ھەر قېتىم "بىرىنچى" بولۇۋاتقان بۇ بالىغا باشقىلارنىڭ كۆزى قىزارغان بولسا كېرەك، بىرىنچى بولۇپ سىيرىلىشنى ھە دەپ تالاشقىلى تۇردى. ئۆچرەتنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان بالىلار سىيرىلغۇچنىڭ يېنى بىلەن ئۇدۇل يۈگۈرۈپ بېرىپ باش پەللىگە ئۆتۈشكە ئۇرۇنۇپ باقاتتى، ئەمما بىرىنچى بولۇپ سىيرىلىش پۈرسىتىگە ئېرىشىش ئۇنچىۋالا ئاسان ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بالىلار بىر-بىرىنى مۆرىدىشىپ، ۋارقىراشقىلى تۇردى، ھەتتا چۈجە خورازلارەك قىزىرىشىپ كېتىۋاتاتتى. قىزىممۇ باشقىلارغا ئوخشاشلا بىرىنچى بولۇپ سىيرىلىپ چۈشۈشكە تەقەززا بولۇۋاتاتتى. ئەمما ئۇ بىرىنچىلىكنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ۋارقىراپ-جارقىرايدىغان ياكى باشقىلارنى ئىتتىرىۋېتىپ ئالدىغا ئۆتۈۋالمىدىغان بالىلاردىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇ بىر قېتىملىق ئۆچرىتىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە، سىيرىلغۇچنىڭ يېنىدا ئۆچرەپ ساقلاپ تۇردى. بۇنىڭ بىلەن، سىيرىلىپ چۈشۈپ بولغان بالىلارمۇ ئۇدۇل بېرىپ قىزىمنىڭ كەينىگە تىزىلدى. قىسقىسى، قىزىمنىڭ باشقا بالىلارەك جېنىنىڭ بارىچە تالاشماي، بىر قېتىملىق ئۆچرىتىدىن ۋاز كېچىشى ئۇنى بىر قېتىم ھەممىنىڭ ئالدىدا سىيرىلىۋېلىش پۈرسىتىگە ئىگە قىلدى.

قىزىم نۇرغۇن جەھەتتە باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى ئاشۇنداق ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن چۈشىنەتتى. كىچىكىدىن تارتىپلا ھەرقانداق نەرسىگە مېھرىبانلىق بىلەن دوستانە مۇئامىلە قىلاتتى، شۇڭا ھەتتا قونچىقىنى ئويىنىشىپ ئۇرۇپ قويىساقمۇ يۇرىكى ئېچىشاتتى. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن ساۋاقداشلىرى بىلەن ناھايىتى ئىناق ئۆتتى. شۇڭا، ھەر يىلى تولۇق ئاۋاز بىلەن "ئۇچتە ياخشى" باھالىناتتى. ئۇ يەتتە ياشقا كىرگەن يىلى ئاكامنىڭ تۆت ياشلىق ئوغلى بىزنىڭكىدە بىرنەچچە كۈن تۇردى. قىزىم بۇ ئىنسى بىلەن ناھايىتى ئىجىل ئۆتتى. ئۇنىڭ بىلەن بىرەر قېتىممۇ قېيىدىشىپ قالمىدى. بىر قېتىم قىزىم ئىككىمىز تورت ئالغىلى بازارغا چىقتۇق. ئەمما، قىزىم بىلەن ئىنىسى

ئامراق تورتتىن پەقەت ئىككى پارچىلا قاپتۇ. مەن قىزىمدىن سوراپ باقتىم:

ــ بالام، تورت بەك ئازكەن؛ شۇڭا بۇ قېتىم سىز يېمەي تۇرۇڭ، بۇنى ئۆكتەنز بىلەن مومىڭىزغا بېرەيلى، بولامدۇ؟

قىزىم بۇنىڭغا شۇ ھامان ماقۇل بولدى. چۈنكى، ئۇ نەپسى تاقىلداپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، ئۆكسىسىنىڭ كىچىك، مومىسىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىنى ئويلاپ، تورت يېيىشتىن ۋاز كەچكەنىدى. ئۆيگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، قىزىم تورتنى ئۆزى يېمەي ئۆكسى بىلەن مومىسىغا بەردى. مومىسى قىزىمنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكىدىن بەكمۇ تەسىرلىنىپ كەتتى.

قىزىم تولۇقسىز ئوتتۇرىغا چىققاندا ياتاقلىق مەكتەپكە كىردى. مەكتەپ ھەر كۈنى بالىلارغا بىر تالدىن مېۋە تارقىتىپ بېرەتتى. قىزىم بىر قېتىم دەم ئېلىش كۈنى ئۆيگە بارغاندا ماڭا مۇنداق دەپ بەردى:

ــ ماڭا مېۋىنىڭ ناچارراقى تېگىپ قالغان دەسلەپكى چاغلاردا، بۇنىڭغا قورسىقىم كۆپكەنىدى؛ كېيىن ئويلىسام، ئاشۇ ناچار مېۋە ماڭا چىقمىسا چوقۇم باشقا بىرىگە چىقىدىكەن. ئىشقىلىپ ئاشۇ ناچار مېۋىنى ساۋاقداشلاردىن بىرىمىز يېيىشىمىز كېرەك ئىكەن. شۇنىڭدىن كېيىن مېۋىنىڭ ياخشىسى تېگەمدۇ، ناچىرى تېگەمدۇ، پەرۋا قىلمايدىغان بولدۇم.

قىزىم مۇشۇ گەپلەرنى دېگەندە ئاران ئون ياشتا ئىدى.

قىزىمنىڭ بۇ ئويىدىن بىز تاغدەك مىننەتدار بولدۇق. ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن كەڭ قورساقلىق ــ ئەبەدىي ئايرىلماس قوشماقلار. "جېنى ئاغرىغان ئورۇندۇق"قا ھېسداشلىق قىلالىغان بالا، باشقىلارنى چۈشىنىش ۋە كۆيۈنۈشنى تېخىمۇ ئوبدان بىلدۇ. بىرەر قېينىچىلىققا ئۇچرىغاندا ئۆزىنىڭ باھانىسى ۋە مەنپەئەتىنى ھەق دەپ تۇرۇۋالمايدۇ. بۇنداق تەپەككۇرگە ئادەتلەنگەن بالىلارنىڭ كۆڭلى خۇشال ئۆتىدۇ ھەم ئۆمۈر بويى زىيان تارتمايدۇ.

قىزىم ئەمەلىيەتتە باشقىلارنى بىر قاراشتىلا ئىچكىتۇرەلەيدىغان بالىلاردىن ئەمەس ئىدى. ئۇ باشقىلارغا ئەدەب بىلەن سالام قىلىشنى ھەرگىز ئۇنتۇمسىمۇ، ئەمما ئارتۇقچە تەكەللۇپ سۆزلىرىنى قىلمايتتى. باشقىلارنى رام قىلىدىغان ياسما ـ ياغلما گەپلەرنى تېخىمۇ ئۇقمايتتى؛ باشقىلار بىلەن دېدارلاشقاندا ئامال بار ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەشنى خىيالىغمۇ كەلتۈرۈپ باقمايتتى. شۇڭا قىزىمنى تونجى كۆرگەنلەر ئۇنىڭدىن سەل ـ پەل ھېيىقىپ ئۆزىنى ئەركىن تۇتالمايتتى. ھەتتا ئۇنى "يېقىمسىز، سۆرۈن تەلەتكەن" دەپمۇ قالاتتى. ئەمما، قىزىم بىلەن كۆپرەك ئەسرالىشىپ كۆرگەنلەر ئۇنىڭ ھەم سەممىي، ھەم ئاق كۆڭۈل ئىكەنلىكىنى بايقايتتى. قىزىم قۇرداشلىرى بىلەن بولغان ئادەمگەرچىلىكتە ناھايىتى ياخشى بولغاچقا، تولۇق ئوتتۇرا سىنىپتىن شەھەر دەرىجىلىك "ئۈچتە ياخشى" ئوقۇغۇچىلارنى كۆرسىتىشتىمۇ،

مەكتەپ بويىچە تولۇق ئاۋاز بىلەن نامزاتلار قاتارىغا كىردى، ھەتتا ئاشۇ چاغدا قىزمىنىڭ ساۋاقداشلىرى ئۇنىڭغا ئۇقتۇرماستىن، سايلىغۇچىلار ئارىسىدا ئۇنىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىپ بەرگەنىكەن. قىزمىنى باشقىلار بىلەن ئىجىل-ئىناق ئۆتۈشتە "ماھارىتى" بار دېيىلسە، ئۇنداقتا ئۇ ماھارەت دەل ئۇنىڭ باشقىلارغا بېزەكسىز ۋە تەبىئىي يۇزلىنەلەيدىغانلىقىدا.

قىزىم تولۇق ئوتتۇرىدا ئوقۇغان سىنىپ شۇ مەكتەپتىكى تەجرىبە سىنىپى بولغاچقا، باللارنىڭ ھەممىسى مەكتەپتىكى ئەلاچىلار ئىدى. شۇڭا سىنىپىدىكىلەر دېگۈدەك ئىمتىھان مەيدانىدىكى كۆچلۈك رەقىبلەردىن دېيىشكە بولاتتى. ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلىۋاتقان ئالدىنقى ئىككى ئايدا، قىزىم تەكرار قىلغاچ، يادلاشقا تېگىشلىك ئىنگلىزچە خام سۆزلەرنى ئاتايىن رەتلەپ چىقتى. ئۇ بۇ خام سۆزلەرنى ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلىۋاتقان ساۋاقداشلىرىنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن كومپيۇتېردا تىزىپ، ئاندىن سىرتتىكى دۇكاندا كۆپەيتىپ نۇسخىلاتقۇزدى ۋە ھەر بىر يۇرۇشنى بىردىن قەغەز خالتىغا سېلىپ، ساۋاقداشلىرىغا تارقىتىپ بەردى. بۇ گەرچە ئانچىكىلا بىر ئىش بولسىمۇ، بۇنىڭدىن قىزىمنىڭ سەممىي ۋە خالىسلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولاتتى.

پەيلاسوپ فېللوم مۇنداق قارايدۇ: "شەخسىيەتچىلىك بىلەن يەككە-يېگانىلىك مەنىداش ئۇقۇملاردىن، ئەمما ئادەم ئۆز نىشانىنى تاشقى دۇنيادىن مۇستەسنا رەۋىشتە ئىشقا ئاشۇرالىشى مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى، ئادەم باشقىلار بىلەن بىر نىيەت-بىر مەقسەتتە ئىچ قويۇن-تاش قويۇن بولالىغاندىلا ئاندىن مەمنۇنىيەت ۋە بەخت تاپالايدۇ. باشقىلارغا خالىسلىق يەتكۈزۈش — قانداقتۇر شەخسىيەتتىن ھالقىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى ئاشۇ شەخسىيەت ئىچىدە بىخلىنىپ، يۈرەكتىن بالقىپ چىقىدىغان تۇيغۇ، شۇنداقلا ئادەمىيەتكە خاس كۈچ-قۇدرەت. ئادەم ئاشۇ قۇدرەتنىڭ تۇرتكىسىدە ئۆزىنى تاشقى دۇنيا بىلەن چەمبەرچاس باغلاپ، ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى تاشقى دۇنياغا ماسلاشتۇرالايدۇ"*. "باشقىلارنىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش كۆپرەك نەرسىگە ئالالىغان كىشى — ياخشىلاردىندۇر" دەيدۇ لازىرلىق مەتبەئەنىڭ ئىختىراچىسى ۋالك شۇەن ئەپەندى. مېنىڭچە، ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىغا ئادەمىيەت خۇسۇسىدا ئۆگىتىدىغىنىمۇ دەل "ياخشى ئادەم بولۇش"تىن نېرى كەتمەسە كېرەك.

ئۆزىنى ياشىلار-ئۆسمۈرلەرنىڭ ئىدىيىۋى ساغلاملىق تەربىيەسىگە بېغىشلىغان دوكتور لى كەيفۇ تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ: " 'ئىدراكداشلىق'

* فېللو «ئۆزى ئۈچۈن ياشايدىغانلار» سۈن يىيى تەرجىمىسى، ئۈچ ھالقا كىتابخانىسى 1988-يىلى 11-ئاي بېيجىڭ 1-نەشرى، 34-بەتكە قارالسۇن.

ــ كىشىلىك مۇناسىۋەتتە باشقىلارنىڭ خۇيى ۋە ئويىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئۇلارنىڭ مەيدانى ۋە تۇيغۇسىنى چۈشىنىپ، مەسىلىنى باشقىلارنىڭ نۇقتىسىدىن ئانالىز قىلىپ يېشىدىغان ئىقتىدارىدۇر"*. بۇ گەپلەر ئامېرىكىلىق پېداگوگ دېۋېينىڭ "ھېسداشلىق" ھەققىدىكى بايانلىرىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. دېۋېي مۇنداق قارايدۇ: "ئېسىل ئەخلاق ـ پەزىلەتتىن بولمىش 'ھېسداشلىق' ــ قانداقتۇر بىر خىل تۇيغۇلا ئەمەس، بەلكى ئىنسانىيەتكە ئورتاق ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلۈپ، مەززىسىز چېچىلاڭغۇلۇققا بەرھەم بېرىش خۇسۇسىدىكى تويۇنغان تەسەۋۋۇر"**. دېمەك، بىر ئادەم "ھېسداشلىق" ۋە "ئىدراكداشلىق"نى ئۆز خاراكتېرىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلاندۇرالىسا، ئۇ باشقىلارغا مەنمەنلىك، تەكەببۇرلۇق ۋە ئۆچمەنلىكتىن خالىي ھالدا ئاقىلانىلىك، ئاق كۆڭۈللۈك ۋە كەڭ قورساقلىق بىلەن يۈزلىنەلەيدۇ.

"تەربىيە دېمەك ــ خىسلەت يېتىلدۇرۇش دېمەكتۇر". شۇڭا بالىغا "جېنى ئاغرىغان ئورۇندۇق"قا ھېسداشلىق قىلىشنى ئۆگىتىشنى ماھارەت مەسىلىسى دېگەندىن كۆرە، مائارىپ ئېڭى ۋە پەلسەپىگە ياتىدىغان مەسىلە، دېگەن تۈزۈك. جۈملىدىن، ئاتا ـ ئانىلار سۆز ـ ھەرىكىتىگە مۇجەسسەملەنگەن قىممەت قارىشىنىڭ باشتىن ـ ئاياغ ماس ۋە بىردەك بولۇشىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشى لازىم. چۈنكى باش ـ ئايىغى بىردەك نەرسىلەرلا بالىنىڭ ۋۇجۇدىغا بىلىندۇرمەي سىڭىپ كىرىپ ۋە ئۇنىڭ يۈرىكىدە بىخلىنىپ، بالىنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتتىكى خىسلىتىگە ئايلىنىدۇ.

بەزىلەر بالىسى ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر نەرسىگە پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشكەن چاغلاردا ناھايىتى مېھرىبانلىق بىلەن "جېنى ئاغرىغان ئورۇندۇق"قا ھېسداشلىق قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىدۇ ـ يۇ، ئەمما بالا ئۆيدىكى قىممەتلىك لوڭقىنى بايقىمايلا چېقىۋېتىپ قالسا، ئۇنىڭغا خۇددى قار ـ يامغۇردەك چېچىلىدۇ. بەزىلەر ھەمىشە بالىسىغا باشقىلارنى چۈشىنىش ھەققىدە تەربىيە قىلىدۇ ـ يۇ، ئەمما بالىنىڭ گېپى ئۆزىنىڭكى بىلەن بىر يەردىن چىقماي قالسا، بالىنىڭ شۇ چاغدىكى تۇيغۇسىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ باقمايلا، ئۇنى "ياغاچ قۇلاق" دەپ ئەيىبلەپ، ئۆزىنىڭ گېپىگە كىرىشكە مەجبۇرلايدۇ. بالىغا بېرىۋاتقان تەربىيەسىدە بىردەكلىكنى ساقلىيالمىغان بۇنداق ئاتا ـ ئانىلارنى "باشقىلارنىڭ ھالىغا يېتىشنى بىلمەيدىغان، ئىچى تار، تەئەللۇقاتنى بالدىن

* دېۋېي «دېموكراتىزم ۋە مائارىپ» ۋاڭ چېڭشۇ تەرجىمىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى 2001 ـ يىلى 5 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 133 ـ بەتكە قارالسۇن.

** دېۋېي «دېموكراتىزم ۋە مائارىپ» ۋاڭ چېڭشۇ تەرجىمىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى 2001 ـ يىلى 5 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 133 ـ بەتكە قارالسۇن.

ئەزىز كۆرىدىغان، قىممەت قارىشىنىڭ تۇتامى يوق ئادەملەر" دەپ تەبىرلەشكە بولىدۇ، چۈنكى ئۇنداق ئادەملەرنىڭ بالىسى ئالدىدا ئەينەن ئاشكارىلىغان خۇيى بالىغا قاتتىق تەسىر كۆرسىتىدۇ ـ دە، بالىنىڭ يېتىلىۋاتقان قىممەت قارىشى قالايمىقانلىشىپ، بالىدىكى خىسلەتنىڭ مۇكەممەللىكىگە نۇقسان يېتىدۇ.

كۆزىدىن ئۆچمەنلىك يېغىپ تۇرىدىغان، خاپىغان ۋە ھە دېسىلا باشقىلارنى چاقىدىغان چايان مىجەز بالىلارنمۇ كۆرگەنمەن. بىر ئايال بولىدىغان، ئۇ بالىسىنىڭ ئۇرۇشقاقلىقىدىن ۋايساپ، بالىسىغا "ئادەم ئۇرغۇچى بولما" دەپ تەربىيە قىلغاچ، بالىسىنى ئەدەپلەپ قويۇش ئۈچۈن، ئۇنى زەردە بىلەن شىرەگە ئۇستۇرەتتى، ئەمما بۇ ئايال بالىسىدىن تاياق يېگەن بالىلارنى ئۇچرىتىپ قالغان چاغلاردا نېمىشقىدۇر، ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا: "خەپ، بۇ چاپتىكەشنىڭ تازا ئەدىپىنى بەرمىسەم" دەپ قويغىنى بىلەن، كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرىدە بالىسىنى بەكرەك تىزگىنلەشنى ئانچە خالاپ كەتمەيتتى. ئادەتتە ئۆيىدە بالىغا دادىسىنى ئۇرغۇزۇپ ئويناتتى. ئۇ بالا يەسلىدە باشقا بالىلار بىلەن زادى چىقىشالمايتتى. ھە دېسىلا بالىلارنى ئۇرۇۋالاتتى، شۇڭا باشقا ئاتا ـ ئانىلار بىلەن تەربىيەچىلەر ئۇنىڭدىن زارلايتتى. بۇ بالا باشقا بالىلار بىلەن ئويناشقا ئىنتىلسىمۇ، ئەمما ئېڭىدا: "باشقىلار ماڭا چېقىلىپ قالارمىكىن" دەيدىغان ۋەھىمە بولغاچقا، ئۆزىنى قوغداش ئىدىيەسى زىيادە كۈچلۈك ئىدى، شۇڭا ئۇنىڭ ئويۇنى ھەمىشە چۈجە خورازلاردەك ئۇرۇشۇش بىلەن ئاياغلىشاتتى. شۇ ۋەجدىن باشقا بالىلار ئۇنى ئارىغا ئالمايتتى. ھەر قېتىم بۇ بالىنىڭ ھەم غېرىبلىق، ھەم ئۆچمەنلىك يېغىپ تۇرغان كۆزلىرىگە قارىغىنىمدا، ئۇنىڭ كەلگۈسىدىن ئەندىشە قىلاتتىم.

"چوڭ بولمىغان" چوڭلارنى جىق كۆرگەنمەن. ئۇنداق ئادەملەر ئادەتتە ناھايىتى ئۆزۈمچىل كېلىدۇ. ھەرقانداق ئىشتا مېنىڭ راست دەپلا تۇرۇۋالىدۇ. ئۆز ئىشى ۋە ئۆزىنىڭ كۆڭلىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدۇ ـ يۇ، باشقىلارنىڭ ئىشى بىلەن تۇيغۇسىنى پەرۋايىغا ئېلىپ قويمايدۇ؛ ئۆزىنىڭ ئويلىغىنىنى جاھاندىكى زاكونلارنىڭ ئەڭ توغرىسى، دەپ قارايدۇ. مەيلى كۇندىلىك خىزمەتتە ياكى تۇرمۇشتا بولسۇن، ھە دېسىلا شەخسىيەتچىلىك ۋە نەپسانىيەتچىلىك قىلىدۇ. بۇنداق ئادەملەر باشقىلارنىڭلا ئەمەس، ئۆزىنىڭ كۆڭلىنمۇ غەش قىلىدۇ. مۇھىمى ئۇلار ئۆز مەنپەئەتىنى قوغداپ قېلىشقا ھاپىلا ـ شاپىلا ئېتىلغاندا، كىشىلىك ھاياتنىڭ ئۇلارغا ئاتىغان ھەقىقىي نېمەتى ئۇلاردىن ئاللىقاچان يىراقلاپ كەتكەن بولىدۇ.

ئاق كۆڭۈل كىشىلەر ـــ دۇنيادا دىشۋارچىلىقتا ئەڭ ئاز ئۇچرايدىغانلار، شۇنداقلا ئاسان بەخت تاپىدىغانلاردۇر. رايىش بالىلار چوڭ بولغاندىن كېيىن

ئىش ـ ھەرىكەتتىكى بىمالاللىقى ۋە دىدار مۇلاقەتتىكى ماسلىشىپچانلىقى بىلەن تېخىمۇ نۇرغۇن ھەمەت ۋە پۇرسەتكە ئېرىشەلەيدۇ. تەپەككۇر ئۇسۇلىدا "جېنى ئاغرىغان ئورۇندۇق"قا ھېسداشلىق قىلالايدىغان بالا تۇرمۇشتا باشقىلارنى چۈشىنىدۇ، ئايايدۇ، ھۆرمەت قىلىدۇ. ئۆزىمۇ ئاشۇنداق ئىزگۈلۈكلەرگە بىمالال نائىل بولالايدۇ.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

"چوڭ بولغاندا ... "

ئادەم دېگەن بېشارەتنىڭ تەسىرىگە ئاسان ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، بىراۋ باشقىلارنىڭ ئۆزىنى يېزىلەتلىك، ئاقكۆڭۈل ۋە مېھرىبان دەپ ماختىغانلىقى ھەققىدىكى بېشارەتلەرنى ئاڭلاپ تۇرسا، ئۆزىنىڭ شۇ جەھەتتىكى خىسلىتىگە بارا-بارا شەكسىز ئىشىنىدۇ-دە، نەتىجىدە ئۇنىڭ ئەخلاق-يېزىلىقى تېخىمۇ بېجىرىملىككە يۈزلىنىدۇ. ئەكسىچە، ئۇ ھەر دېسىلا ئۆزىنىڭ ئېيب-نۇقسانلىرى ھەققىدىكى بېشارەتلەرنى ئاڭلاپ يۈرسە، بارا-بارا ئۆزلۈك ئىشەنچىسىنى يوقىتىپ، ئۆزىنى كەمسىتىدىغان بولۇپ قالىدۇ؛ بۇ ھال ئۇنىڭ خىسلەت-يېزىلىقىنى تەدرىجىي نادۇرۇسلۇققا جۇنەيدۇ.

قىزىمنىڭ يەسلىدە ما شياۋفېي ئىسىملىك بىر ساۋاقدىشى بولىدىغان. قىزىم ئۇ ساۋاقدىشى بىلەن بەكمۇ ئىجىل ئۆتەتتى، ھەمىشە بىرگە ئويناياتتى. بىر كۈنى قىزىمنى يەسلىدىن ئېلىپ كېتىۋاتاتتىم. ئۇ تۇيۇقسىزلا:

ـــ ئاپا، مەنچۇ ما شياۋفېي بىلەن بىللە ئويناشقا بەك ئامراق، چوڭ بولغاندا ئۇنىڭ بىلەن توي قىلسام، دەيمەن!

ـــ ۋۇي، ياخشىغۇ قىزىم، ـــ دېدىم مەن كۈلۈپ تۇرۇپ.

قىزىم بۇ گېپىمدىن بەكمۇ خۇش بولدى، ئەمما يەنە تۇرۇپلا بىر ئىشتىن ئەنسىرەۋاتقاندەك سورىدى:

ـــ بىراق، دادام ماقۇل دەرمۇ؟

ـــ ئۇنداق بولسا، ئۆزىڭىز سوراپ كۆرۈڭ، ـــ دېدىم مەن بالىغا.

قىزىم ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن ئويۇن بىلەن بولۇپ كېتىپ، باياتىن بېرى دادىسىنىڭ جاۋابىنى ئېلىشقا ئالدىراپ كېتىۋاتقان "ئۆمۈرلۈك ئىشى" ھەققىدىكى گەپنى ئۇنتۇپ قالدى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۇ دادىسى بىلەن بىللە يەسلىدىن كېلىۋېتىپ بۇ گەپنى سورىغانىكەن، دادىسىمۇ "بولىدۇ، بالام" دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىشكىتىن ئېتىلىپ كىردى-دە، ئاغزى-ئاغزىغا

تەگمەي سۆزلەپ كەتتى:

ــ ئاپا، دادامچۇ چوڭ بولغاندا ما شىياۋفېي بىلەن تۇي قىلىشمىغا قوشۇلدى!

ــ بەك ياخشى بوپتۇ بالام، ــ دېدىممەن خۇشاللىق بىلەن.

ئەمما سەل-پەل دەككە-دۈككىگە چۈشۈپ قالغان قىزىم دېلىغۇللۇق بىلەن سوردى:

ــ بىراق، ما شىياۋفېي كېيىن مەن ئوقۇغان مەكتەپتە ئوقۇمىاي باشقا مەكتەپكە كېتىپ مېنى تونۇمايا قالسا قانداق قىلىمەن؟

ــ ۋۇي، راست! شۇنداق بوپ قالسا قانداق قىلارمىز؟ ــ دېدۇق دادىسى ئىككىمىز تەڭلا مەيۈسلەنگەن قىياپەتتە، ــ ئۆزىڭىز ئوبدان ئويلاپ باقسىڭىز بولغۇدەك، بالام.

قىزىم بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن تۇيۇقسىزلا ئەقىل تاپقاندەك:

ــ تاپتىم تاپتىم! ــ دەپ ۋارقىرىۋەتتى، ــ چوڭ بولغاندىچۇ، بىر ئوغۇل بالىنى كۆرۈپ قالسام ئۇنىڭدىن، سەن ما شىياۋفېيمۇ دەپ سورىساملا، ئۇنىڭ ما شىياۋفېي ياكى ئەمەسلىكىنى بىلۈشۈمەن ئەمەسمۇ؟!

دادىسى ئىككەيلەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتۇق:

ــ ھەببەللى! ئاشۇنداق قىلسىڭىزلا، ئۇ بالا ما شىياۋفېيمۇ-ئەمەسمۇ، شۇ ھامان بىلۈشالسىز-دە، ۋۇي، ئاسان ئىشكەنغۇ بۇ!

شۇنداق قىلىپ، قىزىم دۇچكەلگەن ئۇ "قېيىن مەسىلە" ھەل قىلىنغان بولدى. بىز خۇشال-خورام غىزاغا ئولتۇردۇق.

كېيىن يەسلىدىكى مۇئەللىملەردىن ئۇقسام، قىزىم بىلەن ھېلىقى ما شىياۋفېي ئىسىملىك بالا خېلى ئەقىل كىرگەن بالىلار بولغاچقا، ئېزىپ-تېزىپ بالىلار بىلەن ئۇرۇشۇپ-تالىشىپ يۈرمەيدىكەن. ھېكايە ئاڭلاشقا بەك ئامراق ئىكەن. ئىككىسى بىللە ئوينىغان چاغلاردا ھەرگىزمۇ ماي تارتىشىپ قالمايدىكەن.

بالىلار مەكتەپ يېشىغا يەتكەندىن كېيىن، قىزىم بىلەن ما شىياۋفېي دېگەندەكلا بىر مەكتەپكە كىردى، ئەمما ئايرىم-ئايرىم سىنىپتا ئىدى. راست گەپنى دېگەندە، باشلانغۇچ مەكتەپتىكى ئوغۇل بالىلار بىلەن قىز بالىلار ئارىسىدا بىر-بىرىگە ھەقىقىي قىزىقىش بولمىغاچقا، ئادەتتە ئوغۇللار بىلەن قىزلار ئايرىم-ئايرىم ئوينايدۇ. قىزىمۇ ناھايىتى ياخشى ئۆتىدىغان بىر نەچچە قىز ساۋاقدىشى بىلەن بىللە ئوينايتتى. شۇڭا، دادىسى ئىككىمىزنىڭ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھېلىقى ما شىياۋفېي دېگەن بالىنى يادىمىزغا ئېلىپ، قىزىمدىن ئوينىشىپ سوراپ باقتۇق:

ـــ ما شياۋفېي بىلەن بىللە ئوينىمامسىز قىزىم، چوڭ بولغاندا ئۇنىڭ بىلەن توي قىلماقچى ئەمەسمىدىڭىز؟

ـــ ئۇ دېگەن ئوغۇل بالا تۇرسا، ـــ دېدى قىزىم دەرھاللا، ـــ مەن ئوغۇل بالىلار بىلەن بىللە ئويناشنى ياقتۇرمايمەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ باشقا سىنىپتا ئوقۇيدۇ.

ـــ ئۇنداقتا، ئۇ دوستىڭىزنىڭ كېيىن سىزنى تونۇمىغاي قېلىشىدىن ئەنسىرىمەمسىز، قىزىم؟ ـــ دەپ سوردىم چاقچاق قىلىپ.

ـــ ياقمەي، ـــ دېدى قىزىم ناھايىتى تەمكىنلىك بىلەن. قىزىمنىڭ ما شياۋفېينى راستىنلا ئۇنتۇغانلىقىنى كۆرۈپ: "بۇ شەيتاننىڭ 'كۆڭلى سوۋۇپ' كېتىپتۇ ـ دە" دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە كۈلۈپ.

بالىلار ئوتتۇرا مەكتەپ بېشىغا يەتكەندىن كېيىن، "ياشلىق دەۋرى"گە قەدەم قويغان بولىدۇ. بۇنداق چاغدا ئاتا ـ ئانىلار بالىلارنىڭ يات جىنسىلىقلارغا قانداق پوزىتسىيە تۇتىدىغانلىقىغا دىققەت قىلىشى لازىم. قىزىممۇ سىنىپىدىكى بەزى ئوغۇل ـ قىزلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئىچ پەش تارتىشىپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى دەپ بەرگەنىدى. مسالەن، ناھايىتى پۇلدار بىر ئائىلىنىڭ بالىسى ئاشۇ سىنىپتىكى يەنە بىر قىزغا: "مەن بىلەن يۈرۈشكە ماقۇل بولساڭ، 60 مىڭ يۈەنلىك زىبۇ ـ زىننەت ئېلىپ بېرىمەن" دەپتۇ. مەن قىزىمدىن بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بۇ ئىشقا بەك ھەيران قالماي پەقەت: "پاھ، ئاجايىپ ساددا بالىكەن ـ ھە" دەپ قويدۇم. گاھىدا ئوغۇل بالىلار قىزىمنى ئىزدەپ تېلېفون قىلاتتى. ئۇنداق چاغلاردا مەن خۇددى قىزىمنىڭ دوستەكلىرىدىن تېلېفون كەلگەن چاغدىكىدەك ئۇنى تېلېفونغا ئاتايىن چاقىرىپ قويۇپ، ئۆزۈمنى چەتكە ئالاتتىم. بىر كۈنى قىزىمنىڭ ھوجرىسىنى تازىلاۋېتىپ، شىرەنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ كەتكەن بىر پارچە قەغەزنى تېپىۋالدىم. ئۇ قىزىمنىڭ دەرس ۋاقتىدا يەنە بىر قىز بىلەن يېزىشقان خېتى ئىكەن. خەتتە ئىككى قىزنىڭ سىنىپتىكى بىرنەچچە ئوغۇل بالا ھەققىدىكى پاراڭلىرى يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن بۇ ئىككى قىزنىڭ ئوغۇل بالىلارغا بولغان خىرە ـ شىرە قىزىقىشى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. مەن بۇ خەتنى كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتىم ـ دە، قىزىم چوڭ بولغاندا ئۇنىڭغا كۆرسىتەي، دېگەن نىيەتتە تىقىپ قويدۇم.

ھەممىمىز ئاشۇنداق ياشلىق دەۋرىنى بېسىپ ئۆتكەن بولغاچقا، ئاشۇ بەرنا چاغلىرىمىزنى ئەسكە ئالساقلا، ئوتتۇرا مەكتەپ بالىلىرىدىكى بۇ خىل ھېس ـ تۇيغۇ بىخلىرىنىڭ ھەيران قالغۇچلىكى يوق نورمال ئىشلاردىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز.

قىزىم بەزىدە بىرەر ئوغۇل ساۋاقدىشىدىن كەلگەن تېلېفونىنى ئېلىپ بىر ھازا سۆزلەشكەندىن كېيىن، نېمىشقىدۇر ئالدىمدا ئۆزىچىلا قورۇنۇپ كېتەتتى.

بۇنىڭ بىلەن مەن ئوبدان پۇرسەتنى پايلاپ تۇرۇپ، بۇ ئىشنى "مەقسەتسىز"لا تىلغا ئالاتتىم:

ــ مەيلى ئوغۇل بالا، ياكى قىز بالا بولسۇن، بالىلارنىڭ ھەممىسى ياشلىق دەۋرىگە قەدەم قويغاندىن كېيىن، يات جىنسىلىقلارغا قىزىقىدىغان بولۇپ قالىدۇ. يات جىنسىلىقلار بىلەن ئارىلىششقا ئىنتىلىش ئادەمنى شېرىن تۇيغۇلارغا كەلتۈرىدىغان نورمال ئىش؛ شۇڭا، ياشلىق دەۋرىگە قەدەم قويغان تۇرۇقلۇقمۇ بۇنداق تۇيغۇغا كېلەلمىگەن بالىلارنى نورمال يېتىلۈاتىدۇ، دېگىلى بولمايدۇ، قىزىم.

بالىغا بۇنداق گەپنى قىلىشتىن مەقسىتىم ــ قىزىمنىڭ كۆڭلىدىكى دەككە ـ دۈككىنى تۇگىتىپ، ئۇنىڭدا "يات جىنسىلىقلارغا قىزىقىش ساغلام ۋە نورمال ئىش" دېگەن ئىدىيىنى ئويغىتىش.

ھەرقانداق بالا ياشلىق دەۋرىگە قەدەم قويۇپ، يۈرىكىدە يات جىنسىلىقلارغا بولغان قىزىقىش بىخ سۈرگەن چاغلاردا دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ ئۆزىنى ئەيىبلىگۈسى كېلىدۇ، ھەتتا بەزى بالىلاردا جىنايەت تۇيغۇسى پەيدا بولۇپ قالىدۇ. ھالبۇكى، بۇنداق تۇيغۇ بالىلارنىڭ يات جىنسىلىقلارغا بولغان قىزىقىشىنى پەسەيتمەيلا قالماستىن، ئەكسىچە بارغانسېرى كۈچەيتىۋېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بالىلار ئاتا ـ ئانىسى ۋە مەكتەپنىڭ بېسىمى ئاستىدا تۇرىدىغان بولغاچقا، يات جىنسىلىقلارغا قىزىقىشنى بىر خىل ناپاكلىق ۋە ئەخلاقسىزلىق، دەپ قارايدۇ، شۇڭا قارىماققا بەكۇئاشلىق قىلىپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ گېپىگە كىرمىگەندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئىچ ـ ئىچىدىن تىكىرقاپ، ئۆزىنى ئەيىبلىگۈسى ۋە كەمىستكۈسى كېلىدۇ. دېمەك، ياشلىق دەۋرىگە قەدەم قويۇپ، يات جىنسىلىقلارغا قىزىقىش ئىستىكى تۇغۇلغان بالىلار ئۆزىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى ھەقىقىي تونۇپ يېتىپ، بۇ خىل قىزىقىشنىڭ ئادەتتىكى ۋە نورمال تۇيغۇ ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالىغاندا، ئاندىن ئىشەنچ ۋە ئەقىل بىلەن دۈرۈس، بىمالال ئىش كۆرۈپ، ئۆزىنى تىزگىنلىيەلەيدۇ.

بىر ئايال بولىدىغان، ئۇنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئىككىنچى يىللىقىدا ئوقۇيدىغان قىزى ھەم چىرايلىق، ھەم ئەلاچى ئىدى. ئۇ ئايال: "بالىلار بالدۇر مۇھەببەتلىشىپ قالسا ئۆگىنىشى ئاقسايدۇ" دەپ قارايدىغان بولغاچقا، قىزىنى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىرىنچى يىللىقىغا چىقاندىن باشلاپلا قاتتىق نازارەت ئاستىدا باشقۇرغانىدى. ئۆيگە بىرەر ئوغۇل بالىدىن تېلېفون كېلىپ قالسا، ئۇنىڭ ئۇجۇر ـ بۇجۇرىنى ئۇقمىغۇچە بولدى قىلمايتتى؛ قىزى مەكتەپتىن سەل ـ پەل كېچىكىپ كېلىپ قالسا، ئۇنىڭ سەۋەبىنى يىپىدىن يىڭنىسىغىچە سوراپ‌ئاندىن كېيىن، مۇئەللىمگە تېلېفون قىلىپ قىزىنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ راست ـ يالغانلىقىنى ئېنىقلايتتى. شۇنداق قىلىپ، بۇ ئانا ـ بالا

ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتى بارا ـ بارا يېرىكلىشىپ كەتتى.

كېيىن بۇ ئايال قىزىنىڭ يۈرۈش ـ تۇرۇشىنى ھەر ۋاقىت بىلىپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا يانفون ئېلىپ بېرىپتۇ. بىر كۈنى ئۇ قىزىنىڭ يانفونىنى خۇپىيانە ئاقتۇرۇپ، قىزىنىڭ بىر نەچچە ئوغۇل بالا بىلەن ئاكا ـ ئۇكا دېيىشىپ يۈرىدىغانلىقىنى بايقاپ قاپتۇ. بۇنىڭدىن قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتكەن ئايال قىزىنىڭ يانفونىنى تارتىۋاپتۇ. نائىلاج قالغان قىز ئەتىسى بىر ساۋاقدىشىنىڭ يانفونىنى ئارىيەتكە ئاپتۇ، ئەمما قىزىنىڭ ئانىسى ئۇ يانفونىنمۇ تارتىۋاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن قىز دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن ناتونۇش بىر يانفوندا ئانىسى تارتىۋالغان يانفونغا: ''چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، كەچتە ئۆيگە بارمايمەن'' دېگەن ئۇچۇرنى يوللىۋېتىپلا يانفونىنى ئۆچۈرۈۋېتىپتۇ. قىزىنىڭ ئىزدەپ ھېچىيەردىن ئىز ـ دېرەكىنى ئالالمىغان ئايال، غەزەپتىن كېچىچە كىرپىك قاقماي چىقىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە قىزى ئوقۇيدىغان مەكتەپنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ساقلاپ تۇرۇپ، قىزىدىن كېچىدە نەگە بارغانلىقىنى سوراپتۇ، ئەمما قىز ئانىسىغا ''لام'' دەپ ئېغىز ئاچماپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ھېلىقى ئايال ئاچچىقىدا سىنىپ مۇدىرىغا قىزىنىڭ بىر كېچە ئۆيگە قايتمىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. سىنىپ مۇدىرى ھاپىلا ـ شاپىلا يۇگۇرۇپ چىقىپ بۇ ئىشنى تەلىم ـ تەربىيە مۇدىرىغا ئېيتىپتۇ. تەلىم ـ تەربىيە مۇدىرىمۇ پارالىل سىنىپلار مۇدىرلىرىنى دەرھال يىغىنغا چاقىرىپ: ''تولۇقسىز ئىككىنچى يىللىقتىكى پالانى قىز بىر كېچە ئۆيگە قايتماپتۇ، باللارغا ئىدىيەۋى تەربىيەنى كۈچەيتىڭلار'' دەپتۇ.

كېيىن ''سوراق قىلىش'' ۋە تەكشۈرۈش ئارقىلىق ھېلىقى قىزنىڭ شۇ كېچىنى ئانىسىغا باتناپ تورخاندا ئۆتكۈزگەنلىكى ئېنىقلىنىپتۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ، قىزنىڭ ئانىسى قورقۇپ سەكرەپ كەتكۈدەك ئىشمۇ ئەمەس ئىدى، لېكىن ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇ قىز مەكتەپكە كېلىپ قارىسا ئىش باشقىچە، ھەممەيلەن ئۇنىڭغا شۇ كېچىسى خۇددى ئەسكى ئىش قىلىپ قويغاندەك بىر قىسمىلا قارىشىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى ئۇققان ئانا يەڭگىلتەكلىك قىلىپ قويغىنىغا بەكمۇ پۇشايمان قىپتۇ. لېكىن پۇشايمان قىلغان بىلەن ئورنىغا كەلمەيدۇ ـ دە! شۇنداق قىلىپ ئۇ قىز مەكتەپتىكى بېسىمغا چىدىيالماي، باشقا مەكتەپكە ئالمىشىپ كېتىشكە مەجبۇر بوپتۇ.

ئەمما قىزنىڭ ئانىسى: ''يېڭى مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن ئوغۇل بالىلار بىلەن باردى ـ كەلدى قىلغۇچى بولما'' دېگەن تەلەپنى قويۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ قىز يېڭى مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن، دەككە ـ دۈككىدە بالىلار بىلەن قويۇق ئارىلىشىشقا پېتىنالمىغاچقا، غېرىبسىنىپ ئاخىر ئۆگىنىشتە چېكىنىپ كېتىپتۇ. كېيىن يۇقىرى يىللىقتىكى بىر بالا ئۇنىڭغا ''ئېغىز ئېچىپ'' تۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ ئىككىسى راستىنلا مۇھەببەتلىشىپتۇ. ئاخىر ئىش

چوڭىيپ كەتكەچكە، ئۇ قىز ھېلىقى بالا بىلەن قېچىپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئانا "چاپىقىنى ئالىمەن دەپ كۆزىنى قارغۇ قىپتۇ" دېگەندەك كالتە پەملىكىدىن چىدىغۇسىز ئازابقا قاپتۇ.

بۇ مىسالدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئاتا-ئانىلار بالىلارنىڭ "بالدۇر مۇھەببەتلىشىش" ئىشىدا ئىككى خىل رول ئويناپىدۇ: بىرى، توغرا يېتەكچىلىك ئارقىلىق بالىلاردىكى يەڭگىلتەكلىكنى بېسىقىغا چۈشۈرەلەيدۇ؛ يەنە بىرى، كالتە پەملىك قىلىپ ئوت ئۈستىگە ياغ چاچىدۇ. نۇرغۇن ئاتا-ئانا بۇنىڭدا بىرىنچى خىلدىكى نەتىجىگە ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقلىرى ئىككىنچى خىلدىكى نەتىجە بىلەن تۈگەللىنىدۇ. ئۇلار بالىلرىنى بالدۇر مۇھەببەتلىشىپ قېلىشتىن توسۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ-يۇ، ئۇسۇلدا كەتكۈزۈپ قويۇپ، ئاخىرقى ھېسابتا بالىنى ئوتقا ئىتتىرىدۇ. قىسقىسى، "بالىنىڭ ئىرادىسىنى تەۋرىتەي دېسەڭ، ئۇنىڭ ئېڭىدا جىنايەت تۇيغۇسىنى ئويغات!"* ھالبۇكى، ئاتا-ئانىلار بۇنىڭدا بالىدىكى ئەزەلىي نورمال ئەتمىشنى چۈشلارغا خاس چاكىنا قاراش بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ، بالىنىڭ ئېڭىدا جىنايەت تۇيغۇسىنى شەكىللەندۈرۈپ قويىدۇ. بۇ بالىنى ئۆز قولى بىلەن ھاڭغا ئىتتىرگەنگە باراۋەر.

بىر ئايال ماڭا يوللىغان ئۇچۇردا: "تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3-يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان قىزىم 'ئوغۇل دوست' تۇتۇۋاپتۇ، قانداق قىلسام بولار؟" دەپتۇ. ئۇ ئايالغا شۇئان تېلېفون قايتۇرۇۋىدىم، ئۇ: "بۇ بالىلارنىڭ 'ئوغۇل دوست' تۇتقىنى نېمىسىدۇ، ئەمدى؟" دەپ سوردى.

ئەسلىدە ئۇ ئايالنىڭ قىزى بىلەن پاراللېل سىنىپتا ئوقۇيدىغان بىر بالا دەرستىن چۈشكەن چاغلاردا سىردىشىدىكەن، بىر-بىرىگە ئۇچۇر يوللىشىدىكەن. ئۇ قىز تۇغۇلغان كۈننى قۇتلۇقلاش ئۇچۇن دوستلىرىنى چاقىرىپتۇ. مېھمانلار ئارىسىدا ھېلىقى بالىمۇ بار ئىكەن، ئۇ بالا ھېلىقى قىزغا تۇغۇلغان كۈن سوۋغىسى تەقدىم قىپتۇ. ئۇ ئايال قىزىنىڭ يانفونىدىكى ئۇچۇرلارنى ئاستىرتتىن كۆرۈپ بېقىپتۇ. ئۇچۇرلارنىڭ كۆپىنچىسى قىزى بىلەن ھېلىقى بالىنىڭ قىلىشقان گەپلىرى ئىكەن، ئۇچۇردىكى بەزى گەپ-سۆزلەردىن ئۇ ئىككىسىنىڭ بىر-بىرىگە ئىچ پەش تارتىشۇاتقانلىقىنى قىياس قىلغىلى بولىدىكەن.

— بىزچە بولغاندا "ئوغۇل دوست" دېگەن گەپنىڭ پەۋقۇلئاددە مەنىسى بار، — دېدىم مەن ئۇ ئايالغا، — ئەمما بالىلارنىڭ ئانچىكىلا ئىشىدىن ئۇ

* قېلىو «ئۆزى ئۇچۇن ياشايدىغانلار» سۆن يىنى تەرجىمىسى، سەنلىەن ھالقا كىتابخانىسى 1988-يىلى 11-ئاي بېيجىڭ 1-نەشرى، 149-بەتكە قارالسۇن.

بالىنى قانداقسىگە قىزىڭىزنىڭ ''ئوغۇل دوستى''كەن دەپ قالدىڭىز؟ مېنىڭچە، بۇ ھېچقانچە ئىش ئەمەس. قارىغاندا سىز باللارنىڭ دوستانە بارىدى-كەلدىسىنى ئۆزىڭىزنىڭ ئېڭى بويىچە سۈپەتلەۋاتقاندەك قىلىسىز.

دۇرۇس، ئۇ ئايالنىڭ ئەندىشىسىنى چۈشىنىمەن. ئۇ ئايال: ''ناۋادا قىزىم بالدۇر مۇھەببەتلىشىپ قالسا، ئۆگىنىشى ئاقسايدۇ'' دەپ ئويلاۋاتىدۇ.

ـــ باللارنى ئەلۋەتتە باشقۇرۇش كېرەك، ـــ دېدىم مەن ئۇ ئايالغا، ـــ لېكىن باشقۇردۇم دەپلا قارىغۇلارچە ئىش قىلىشقا بولمايدۇ، شۇڭا بالغا ئىلمىي ۋە لايىقدا يول كۆرسىتەي دېسىڭىز، مېنىڭچە، ئالدى بىلەن ئەنئەنىۋى تۇرمۇش ئادىتىنىڭ ئېڭىڭىزدىكى بەزىبىر بىھۇدە ئىسكەنجىلىرىنى تازىلىۋېتىڭ.

ھېلىقى ئايال تەكلىپىم بويىچە قىزى بىلەن ئوبدان سىردىشىپ كۆرۈپتىكەن، دېگەندەكلا كۆڭلى پاللىدە يورۇپ كېتىپتۇ.

ـــ قىلغىنىڭىز توغرا قىزىم، ـــ دەپتۇ ئايال قىزى بىلەن سىردىشىپ ئولتۇرۇپ، ـــ سىز قورالمايلىق باللارنىڭ يات جىنسىلقلارغا قىزىقىشى نورمال ئىش. قارىغاندا، پسىخولوگىيىلىك ۋە فىزىئولوگىيىلىك جەھەتتە باراۋەر يېتىلمۇۋاتىسىز، بۇ ھەم ياشلاردىكى نورمال يېتىلىش. ھېلىقى ئوغۇل بالىنىڭ سىزنى ياقتۇرۇپ قېلىشى سىزنىڭ ھەر جەھەتتىن ئەزىزلەنگەنلىكىڭىز قىزىم. سىزنىڭ ئاشۇ ئوغۇل بالغا قىزىقىپ قالغانلىقىڭىزمۇ ـــ ئاق-قارىنى پەرق ئېتەلىگەنلىكىڭىز.

ـــ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ باللىرىنىڭ يات جىنسىلقلارغا قىزىقىشى ئۇ بىر باشلىنىش، ـــ دەپتۇ ھېلىقى ئايال قىزىغا يەنە، ـــ سىز دېگەن زىبا قىزلاردىن بالام، شۇڭا كەلگۈسىدە نۇرغۇن ئوغۇل باللار سىزنى قوغلىشىدۇ. بىزمۇ سىزنىڭ قەدىرىڭىزنى قىلغان ئاشۇ باللارغا چىن دىلىمىزدىن تەشەككۈر ئېيتىمىز. بۇنىڭدىن كېيىن، بىز رازى بولغۇدەك ھەم ئۆزىگە خاس ئارتۇقچىلىقى بار باللارنى كۆپ ئۇچرىتىسىز قىزىم. ئەزىز كىشىلەرلا باشقىلارنىڭ ئەزىزلىشىگە ئېرىشەلەيدۇ؛ مىسالەن، سىنىپىڭلاردىكى بىرەر بالا ئۆگىنىشتە ناچار، مىجەز-خۇلقىنىڭ تاينى يوق ھەم قابىلىيەتسىز بولۇپ قالسا، ئۇنىڭغا ھېچكىم كۆز قىرىنى سېلىپ قويمايدىغانىدۇر، شۇنداقمۇ؟ ئوتتۇرا مەكتەپ باللىرى ئۇچۇن ئېيتقاندا، ھەممىدىن مۇھىمى ـــ ئۆگىنىش. مىجەز-خۇلق، قابىلىيەت دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى ياخشى ئۆگىنىش ئاساسىدا شەكىللىنىدۇ. ياشلار ياخشى ئۆگەنسە ئاندىن باشقىلارنى مەھلىيا قىلالايدۇ، ئۆزىمۇ قانداق ئادەمگە مەپتۇن بولۇشنى بىلىپ يېتىدۇ.

ئۇ ئايال كېيىن ماڭا تېلېفوندا، قىزى بىلەن دوستانە مۇڭداشقاندىن كېيىن قىزىنىڭ بەكمۇ خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكىنى، شۇ قېتىمقى

مۇڭدىشىشتىن كېيىن قىزنىڭ قايسى بالىنىڭ سالام خېت يازغانلىقى، قايسىسىنىڭ ئۇچۇر يوللىغانلىقى، يەنە قايسى بالىنىڭ زادى قانداقراق ئىكەنلىكىنى ئۆزىگە ئۇدۇللۇق ئېيتىپ بەرگەنلىكىنى، قىزنىڭ يەنە ئۇغۇل بالىلار بىلەن باردى-كەلدى قىلغاندىمۇ، خۇددى سىنىپتىكى باشقا بالىلار بىلەن ئەسرالاشقانغا ئوخشاش ناھايىتى پەردىشەپ بىلەن ئارىلىششى كېرەكلىكىنى تونۇپ يەتكەنلىكىنى دەپ بەردى. ئۇ ئايال ماڭا يەنە مۇنداق دېدى:

— مەن بۇ ئىشتىن شۇنداق بىر قائىدىنى بىلىۋالدىم: چوڭلار بالىلارنىڭ يۈرىكىگە شۇڭغۇپ كىرەلىسە، بالىلارمۇ چوڭلارغا ئىچ-باغرىنى يېرىپ كۆرسىتەلەيدىكەن ئەمەسمۇ!

كىتابىمنىڭ بۇ بۆلۈكىدە بايان قىلماقچى بولغىنىم — بالىلارغا مۇھەببەت تەربىيەسى بېرىشنىڭ ئىلمى-تەلىمى ئەمەس، بەلكى بالىغا دۇرۇس كۆزدە قاراپ، بالىنى ساغلام ئەقىدە بىلەن چۈشىنىشنىڭ زۆرۈرلۈكى. مۇھىمى ئاتا-ئانىلاردىكى "پۈچەك ئىدىيە"نىڭ دائىملىق كاساپىتى سەۋەبىدىن نۇرغۇن بالا ئەخلاق-پەزىلەتتە تاپتىن چىقىپ كېتىدۇ. بۇنداق "پۈچەك ئىدىيە" قىسمەن كارخانىلارنىڭ قىممەتنى ئاشۇرۇش مۇددىئاسىدا خالىغانچە قويۇپ بېرىۋاتقان بۇلغىمسىغا ئوخشايدۇ. ئۇنداق بولغىملار ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن پاك تەبىئەتنى بۇلغۇپتىدۇ؛ بۇ خىل بۇزغۇنچىلىق ئاخىرقى ھېسابتا ھەتتا ئاشۇ كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنىمۇ پۈتۈنلەي كاردىن چىقىرىدۇ. دېمەك، ئاتا-ئانىلاردىكى ئۇنداق "پۈچەك ئىدىيە" بالىلارنى بالدۇر مۇھەببەتلىشىش مەسىلىسىدىلا ئەمەس، ھەتتا باشقا جەھەتلەردىمۇ ئەگرى يولغا باشلاپ قويىدۇ.

مۇنداق بىر ئايال بولىدىغان، ئۇ بالىسى مۇشتۇمدەك چاغلاردىن تارتىپلا، پۈل تۆتۈشتا بالىسىدىن خۇددى يانچۇقچىدىن قورققاندەك ئېھتىيات قىلاتتى، چۈنكى ئۇ: "بالا دېگەن سەللا بىخەستەلىك قىلسا ئۆيدىكى پۈلغا قارا سانايدۇ" دەپ ئويلايتتى. شۇڭا، پۈلنى ناھايىتى پۇختا يوشۇرۇپ ساقلىغاندىن سىرت، ئائىلىسىنىڭ قانچىلىك پۈلى بارلىقىنى بالىغا ھەرگىز بىلدۈرمەيتتى. ھەتتا بالىسى ئوقۇشقا لازىم بولۇپ، پۈل سورىغان چاغلاردىمۇ: "ئۇ نەرسەڭ شۇنچىلىك قىممەتمۇ؟ راست گەپ قىل جۇمۇ!" دەپ كۆزىگە كىرىۋالاتتى ۋە پۈل بېرىشكە ماقۇل بولغاندىن كېيىن: "ماڭ، بېرىپ ھەمىانمىدىن ئۆزۈڭ ئېلىۋال" دەيتتى. بالا پۈلنى ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن يەنە: "ئالقىنىڭنى ئاچە، ئارتۇق ئېلىۋالدىكمۇ-يوق كۆرۈپ باقاي! ھىم، ئوغرىلىق قىلما-ھە!" دەپ ئاگاھلاندۇراتتى. ئەمما، ئانىسىنىڭ گۇمانى ۋە قاتتىق نازارىتى ئاستىدا قىينالغان بالا بارا-بارا ئانىسىنىڭ دېگەنلىرىگە

ئەكسىچە يول تۇتىدىغان بولۇپ قالدى. شۇنداق، بۇ بالا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققانىدىن كېيىن ئۆيىدىن پۇل ئوغرىلايدىغان بولۇۋالدى. بىر كۈنى ئۇ دادىسى بىلەن ئاپتوبانكىدىن پۇل ئالغىلى بارغانىدى. ئۇ دادىسى كارتا شىفرىنى كىرگۈزۈۋاتقاندا ئۇنى دەرھال خاتىرىلىۋالدى. كېيىن ئۆيىدىن ئاشۇ كارتىنى ئوغرىلاپ ئاچقىپ، ئۇنىڭدىن 2000 يۈەننى ئېلىپ بىر ئايغا قالماي كۈلىنى كۆككە سورۇۋەتتى. ھەر قېتىم ئوغرىلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالغاندا، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى ناھايىتى قاتتىق ئۇراتتى ۋە: ''بالا باققانغا دادا!'' دەپ ناله قىلاتتى. ئۇلارغا نسبەتەن ئېيتقاندا بالىسىنىڭ ئاشۇنداق قولى ئەگرى بولۇپ قېلىشى تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان سىر ئىدى. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ئۇلار ئەزەلدىنلا بالىسىنىڭ يامان ئىشلارغا ئۆگىنىپ قېلىپ يولدىن چىقىپ كېتىشىدىن ئېھتىيات قىلىپ كەلگەن تۇرسا، بالا يەنە قانداقلارچە ئوغرى بولۇپ قالدۇ؟

يەنە بىر دوستۇمدىن ئۇققان مۇنداق بىر ھېكايىنى سۆزلەپ بېرەي:

ئۇنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىغان ئوغلى مەلۇم سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن مەكتەپنىڭ مەۋسۇملۇق ئىمتىھانىغا قاتنىشالماي قاپتۇ. ئۇ بالىسىنىڭ ئاشۇ قېتىملىق ئىمتىھانىنى تولۇقلاش ئۈچۈن، مەكتەپكە كېلىپ ھەرقايسى پەنلەرنىڭ ئىمتىھان سوئاللىرىنى ئاپىرىپ، ئۇنى بالىسىغا مەكتەپ بېكىتكەن ئىمتىھان ۋاقتى بويىچە ئىشلىتىپ بېقىپتۇ.

ئۇ ئىمتىھان قەغىزىنى بالىسىغا بەرگەن چاغدا: ''ئىمتىھان ۋاقتىنى بالا ئۆزى بەلگىلىسە بولارمۇ ياكى مەن نازارەت قىلايمۇ؟ بالىنىڭ ئالمىدىس كىتاب ئاختۇرۇپ كۆچۈرۈپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ھوجرىسىدىكى كىتابلىرىنى يېغىۋېتەيمۇ يا؟ بالىنىڭ مەكتەپتىكى نەتىجىسى ۋاي دەپ كەتكۈدەك ئەمەس، بەزى سوئاللارغا دەمالىلقا جاۋاب بېرەلمەيدىغانلىقى ئېنىق، شۇڭا كىتابتىن كۆچۈرۈۋالارمۇ؟'' دېگەنلەرنى ئويلاپتۇ.

ئۇ ئەستايىدىل ئويلىنىپ كۆرگەندىن كېيىن بالىسىغا ئىشىنىپتۇ ۋە: ''ئىمتىھان ۋاقتىنى ئۆزۈڭ بىلىسەن، ۋاقىت توشقان ھامان قەلەمنى قويىدىغان گەپ'' دەپتۇ ـ دە، باشقا گەپ قىلماي ئىشكىنى يېپىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

نەتىجىدە بالىنىڭ ئىپادىسى ئۇنى بەكمۇ خۇشال قىپتۇ. ئەمدىلا باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3 ـ يىللىقىغا چىققان بۇ بالا، ئىمتىھانىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدىغان بولغاچقا، سوئاللارغا جاۋاب بەرگەندە خۇددى سىنىپتا ئىمتىھان بەرگەندەك مىدىر ـ سىدىر قىلماي يېزىپتۇ، ۋاقىت توشقان ھامان قەلەمنى دەرھال قويۇپ تىك ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ بالا ''ئىمتىھاندا كۆچۈرۈش'' دېگەننىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنمۇ بىلمەيدىكەن. بالىنىڭ ئانىسى قەغەزلەرنى بىر قۇر كۆرۈپ چىقىپ، ئۇنىڭ

بىلەلمىگەن سوئاللارغا كەلگەندە ھەرگىزمۇ ئوغرىلىقچە كىتاب ئاختۇرىدىغان ئىشنى قىلمىغانلىقىنى بايقاپتۇ. ئانا بالىنىڭ ئەسلىدە ئاشۇنداق ساپ ۋە غۇبارسىز بولىدىغانلىقىدىن بەكمۇ تەسىرلىنىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئىمتىھان قەغىزىنى بالغا بەرگەن ئاشۇ دەقىقىدە، بالىنىڭ خىيالىغا كىرىپ- چىقمايدىغان گەپلەرنى قىلىپ، ئۇنىڭ كاللىسىدا: "ئىمتىھاندا ئوغرىلىقچە كۆچۈرسە بولىدىكەن، شۇڭا ئانام ماڭا ئىشەنمەيدىكەن" دېگەن ئويىنى پەيدا قىلىپ قويمىغانلىقىدىن بەكمۇ مەمنۇن بوپتۇ.

ئادەم دېگەن بېشارەتنىڭ تەسىرىگە ئاسان ئۇچرايدۇ. مىسالەن، بىراۋ باشقىلارنىڭ ئۆزىنى پەزىلەتلىك، ئاق كۆڭۈل ۋە مېھرىبان دەپ ماختايدىغانلىقى ھەققىدىكى بېشارەتلەرنى ئاڭلاپ تۇرسا، ئۇ ئۆزىنىڭ شۇ جەھەتتىكى خسلىتىگە بارا- بارا شەكسىز ئىشىنىدۇ- دە، نەتىجىدە ئۇنىڭ ئەخلاق پەزىلىتى تېخىمۇ بېجىرىملىككە يۈزلىنىدۇ. ئەكسىچە، ئۇ ھە دېسىلا ئۆزىنىڭ ئەيب- نۇقسانلىرى ھەققىدىكى بېشارەتلەرنى ئاڭلاپ يۈرسە، بارا- بارا ئۆزلۈك ئىشەنچسىنى يوقىتىپ، ئۆزىنى كەمسىتىدىغان بولۇپ قالىدۇ، بۇ ھال ئۇنىڭ خسلەت- پەزىلىتىنى تەدرىجىي نادۇرۇسلۇققا جۆنەيدۇ.

بەزىلەرنىڭ تەتقىقاتتىن بايقىشچە، كىشىلەر باشقىلاردىن ئۆزىنىڭ چىراي- تۇرقى ھەققىدىكى نېرى- بېرى بېشارەتلەرنى ئاڭلاۋەرسە، ئۇنىڭ چىرايىمۇ ئاستا- ئاستا شۇ بويىچە ئۆزگىرىپ قالارمىش. جۇملىدىن، چىراي- تۇرقى ئادەتتىكىچە كىشىلەر ھەمىشە باشقىلارنىڭ ئۆزىنىڭ چىراي- تۇرقى ھەققىدىكى تەرىپلىرىنى ئاڭلاپ تۇرسا، چىرايمۇ شۇنىڭغا بېقىپ بارا- بارا نۇرلىنىپ كېتەرمىش. ناۋادا، تەققى- تۇرقى يامان ئەمەس كىشىلەر ھە دېسىلا باشقىلارنىڭ كەمسىتىشىگە ئۇچراپلا تۇرسا، ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، چىرايى سۇلغۇنلىشىپ كېتەرمىش، شۇڭا ئاتا- ئانىلار بالىنى جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىن ئۆسۈۋاتقان دەيدىكەن، ئۇنداقتا چوقۇم بالىغا ساغلام پوزىتسىيەدە مۇئامىلە قىلىشى كېرەك.

مەن مۇنداق بىر مەسىلىنى ئوقۇغان: سۇ دۇڭپو راھىبكالان بىلەن پىكرىي مۇلاقەتتە بولغاندا ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ھەزرىتىم، ئېتىكاپتا ئولتۇرۇشۇم قانداقراق بولدى؟

— بەجايىكى بۇددا ھقا ئوخشىدىلا، — دەپتۇ راھىبكالان.

بۇنىڭ ئاڭلىغان سۇ دۇڭپو ناھايىتى خۇشال بوپتۇ ۋە ئۆزىچە راھىبكالاننى مازاق قىلغاندەك كۈلۈپ كېتىپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئۆزلىرىنىڭ ئولتۇرۇشلىرى بەئەينى بىر دۆۋە كالا تېزىكىگە ئوخشىدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان راھىبكالان ھېچ ئىش بولمىغاندەك دىمىغدا كۈلۈپلا

قويۇپتۇ. شۇ ئىشتىن كېيىن: ”راھىبكالاندىن ئۇستۇن تۇردۇم“ دەپ ئويلىغان سۇ دۇڭپو ئۇنى سىكلىسىغا دەپ بېرىپتۇ. ئەمما سۇ دۇڭپونىڭ سىكلىسى مۇنداق دەپتۇ:

ـــ راھىبكالاننىڭ ئالدىدا بەكمۇ چاندۇرۇپتىلا ئاكا. بۇددا ھەر زامان راھىبكالاننىڭ يۇرىكىدە بولغاچقا، سىز ئۇنىڭ كۆزىگە بۇددا ھەتتا كۆرۈنۈپتىلا، ئەمما سىلىنىڭ يۈرەكلىرىدە بۇددا ئەمەس، بەلكى كالا تېزىكى بولغاچقا، راھىبكالان كۆزلىرىگە كالا تېزىكىدەك كۆرۈنۈپتۇ.

دېمەك، ئاتا ـ ئانىلارمۇ باللىرىغا دۇرۇس نىيەت ۋە توغرا كۆزدە قارىشى لازىم، چۈنكى بالىغا ھە دېسىلا ئۇنىڭ نۇقسانلىق تەرەپلىرىنى تىلغا ئېلىپ ”ئاقىلەي ـ شاقىلەي“ دېگىلى تۇرساق، بالىنىڭ بىغۇبار قەلبى راستىنلا سۇلۇپ، ئاخىر ئەخلاق ـ پەزىلىتىگە نۇقسان يېتىدۇ. شۇ نۇقتا سەممىزدە بولسۇنكى، بالىلار ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش ۋە زەھەردەك گەپلەرگە قانداق مۇئامىلە قىلىشتا يۇقىرىقى راھىبكالاندەك قىيامغا يەتكەن ئەمەس.

"نيۇتونغىلا ئوخشاپ قالدىڭىز"

بالىدىن زوقلىنىش — ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى تەرىپىلەشنىلا ئەمەس، مۇھىمى ئۇنىڭدىكى يېتەرسىزلىكلەرگە قانداق قاراش مەسىلىسىدۇر. مىسالەن، بالىغا ھەممىشە "نيۇتونغىلا ئوخشاپ قالدىڭىز" دېگەن نەزەر بىلەن باقساق، ئۇنىڭ راستىنلا بارا-بارا نيۇتونغا ئوخشاپ كېتىۋاتقانلىقىنى بايقايمىز.

قىزىمنى ھەمىشە "نيۇتونغا ئوخشاپ قالدىڭىز" دېيىشىمىز قانداقتۇر ئۇنى ماختىغانلىق ئەمەس، بەلكى تەنقىد قىلغانلىقىمىز ئىدى، چۈنكى ئۇ كۈندىلىك تۇرمۇشتا ھە دېسىلا بىخەستەلىك قىلىپ، نۇرغۇنلىغان بىھۇدە سەۋەنلىكلەرنى سادىر قىلىپلا تۇراتتى.

بالىغا دەيدىغان بۇ گېپىمىز ئەسلىدە قىزىم كىچىك چېغىدا ئوقۇغان مۇنداق بىر ھېكايىدىن كەلگەن: بىر كۈنى چۈشتە نيۇتوننىڭ بىر دوستى ئۇنى يوقلاپ كەپتۇ، ئەمما ئۇ چاغدا نيۇتون بىرىلىپ تەجرىبە ئىشلەۋاتقانىكەن. مېھمان نيۇتوننىڭ تەجرىبىنى تۈگىتىپ چىقىشىنى ساقلاپ بولالماي، غۇجىدارنىڭ نيۇتونغا ئاتاپ ئەتكەن تامىقىنى يەپتۇ ۋە نيۇتوننىڭ قايتىپ چىقىشىغىمۇ قارىماي كېتىپ قاپتۇ. بىر چاغلاردا نيۇتۇن تەجرىبىسىنى تۈگىتىپ چىقىپ قارىسا تاماق شورەسى قالايمىقان تۇرغۇدەك. بۇنى كۆرگەن نيۇتون: "ھۇي، ئەسلىدە چۈشلۈك غىزانى يەپ بولغانكەنمەن ئەمەسمۇ" دەپتۇ-دە، يەنە تەجرىبىخانىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

دۇرۇس، تالانتلىقلار ئادەتتە قىلىۋاتقان ئىشىغا مەجنۇنلارچە بىرىلىپ كېتىدىغانلىقى ئۈچۈن، تۇرمۇشتا نۇرغۇنلىغان كۈلكىلىك ئىشلارنى سادىر قىلىپ قويىدۇ. ئادەمنىڭ كۈلگىسىنى كەلتۈرىدىغان ھەتتا جۇدۇننى ئۆرلىتىدىغان ئاشۇ قىزىقارلىق كەمچىلكلەر بارا-بارا قەمەتلىك تەمسىللەر سۈپىتىدە ئېغىزدىن-ئېغىزغا تارقىلىدۇ، ئەمما رېئال تۇرمۇشتىكى ئاشۇنداق ۋەقە ۋە ئادەملەرنىڭ كۆپىنچىسى "بىخودلۇق" ۋە "كالۋالىق"نىڭ مەھسۇلى، دەپ قارىلىپ، كىشىلەرنىڭ مەسخىرىسىنى قوزغايدۇ، ھەتتا سەپراسىنى

ئۆرلىتىدۇ. بۇ ھال بولۇپمۇ بالا تەربىيەسىدە كۆپرەك ئۇچرايدۇ.

بالىلارنىڭ كۆپىنچىسى كىچىك چاغلىرىدا مەلۇم بىر ئىشقا بېرىلسە، ئۇنىڭغا ئەسەبىيلەرچە بېشىچىلاپ كىرىپلا كېتىدۇ. مىسالەن، "چۈجە قانداق پەيدا بولىدىغاندۇ؟" دېگەن مەسىلە ھەققىدە ئويلىنىپ قالسا، ئانىسىنىڭ "بالام تامىقىڭنى يە!" دەپ نەچچە قېتىم توۋلىغىنىنى ئاڭلىمايلا، خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ كېتىدۇ. ئويۇنغا زىيادە بېرىلىپ كەتكەن چاغلىرىدا، ھاجەت قىلىۋېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ، ئاخىر ئىشتىنىغا سىيىپ قويىدۇ، بىرەر پارچە قىزىقارلىق رەسىملىك كىتابنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتسە، شۇ كۈنلۈك تاپشۇرۇقنىمۇ ئۇنتۇپ قالىدۇ... قىسقىسى، مىڭ بالىنىڭ مەيتىۋن بولىدىغان ئىشى مىڭ خىل بولىدۇ. بۇلار چوڭلارنىڭ نەزىرىدە تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ياكى قىلچە مەززىسى يوق ئىشلاردىن بولسىمۇ، بالىلار ھەم سائىدا ھەم تەجرىبىسىز بولغاچقا، ھەمىشە ئادەمنى تەڭقىسلىقتا قالدۇرىدىغان ئىشلارنى قىلىپ سالىدۇ، ھەتتا چاتاق تېرىپ قويىدۇ. چوڭلارنىڭ بالىدا كۆرۈلگەن ئاشۇنداق ئۇششاق ـ چۈششەك ئەيىبلەرگە قانداق پوزىتسىيە تۇتۇشى كىچىك ئىش ئەمەس، بەلكى بالىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدىغان چوڭ ئىش.

بىر دوستۇم ئۆزىنىڭ ئەمەلگە ئاشمىغان ئەدەبىيات چۈشى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق بىر ئىشنى دەپ بەرگەنىدى. ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا، قاسقاندا مانتا دۆملەپ قويۇلغان ئوچاقنىڭ ئالدىدا شامالچىنىڭ پالقىنى ئىتتىرگەچ ئولتۇرۇپ رومان ئوقۇيدىكەن. ئەمما ئۇ كىتابقا زىيادە بېرىلىپ كەتكەچكە، ئوچاقتىكى ئوتنىڭ ئاللىقاچان ئۆچۈپ قالغانلىقىنمۇ سەزمەيدىكەن. بۇ ئىش بىر نەچچە قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن، بۇ ئىشتىن زەردىسى ئۆرلىگەن دادىسى ئۇنى قاتتىق ئۇرۇپتۇ. ئۇ دوستۇم 30 يىل بۇرۇنقى ئاشۇ ئىشنى تىلغا ئالسىلا، شۇ قېتىمقى تاياقنىڭ ئۇنىڭ پىسخىك ساغلاملىقى ۋە كەسىپىي جەھەتتىكى كامالىتىگە سەلبىي تەسىر كۆرسەتكەنلىكىدىن تولىمۇ ئازابلىنىدۇ. بۇ دوستۇمنىڭ ئاشۇ قىسمىتى بىلەن ئېدىسوننىڭ ئانىسىنىڭ ئوغلى سادىر قىلغان "سەۋەنلىك"لەرنى قانداق چۈشىنىپ، ئوغلىغا قانداق مەدەتكار بولغانلىقىنى سىلىشتۇرۇپ كۆرىدىغان بولساقلا، بالىنىڭ "ياراملىق" بولۇپ چىقىش ـ چىقالماسلىقىدا ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىلاردىكى ئاشۇنداق ئۇششاق ـ چۈششەك ئەيىبلەرگە تۇتقان پوزىتسىيەسى ۋە ئۇنى بىر ياقلىق قىلىش ئۇسۇلىنىڭ ھالقىلىق رول ئوينايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يېتەلەيمىز.

دېمەك، بالىلارنىڭ بىلىپ ـ بىلمەي سادىر قىلىپ قويغان سەۋەنلىكلىرىگە قانداق قاراش ۋە ئۇنى قانداق پوزىتسىيە بىلەن بىر تەرەپ قىلىش ـــ ئائىلە تەربىيەسىدىكى چوڭ ئىش.

قىزىمۇ ئادەتتىكى باللاردىن بولغاچقا، باشقا باللارغا ئوخشاشلا ھەمىشە ئۇششاق-چۈششەك سەۋەنلىكلەردىن نېرى بولالمايتتى. مىسالەن، نەچچە يۈز يۈەنگە ئېلىپ بەرگەن ئېلېكترونلۇق لۇغەتنى نەچچە كۈن ئىشلىتە-ئىشلەتمەيلا، يىتتۈرۈپ قويغاندى. توخۇم قورۇيدىغان چاغدا توخۇمنى چېقىپ شاكلىنى تاشلىدىم، دەپ ئىچىدىكى تۇخۇمنىڭ ئاق، سېرىقىنى ئەخلەت چېلىكىگە تۆكۈۋەتكەنىدى. ئۇنىڭغا يەنە: "قايچىنى ئەكىرىپ سايمان سانىدۇقنىغا سېلىپ قويۇڭ" دېسەم، ئۇ قايچىنى كۆتۈرۈپ ئۆيىنى بىر ئايلىنىپ چىقىپ، "قايچىنى نېمە قىل دېگەنتىڭ ئاپا؟" دەپ سورىغاندى .... ئۇنداق چاغلاردا مەن ئىلاجسىزلىقتىن پەقەت: "ھەي، نيۇتونغىلا ئوخشاپ قالدىڭىز، قىزىم" دەپ قويياتتىم.

قىزىمنىڭ ئۇنداق "نيۇتونچە" قىلمىشلىرى ماڭا نۇرغۇن ئاۋارىچىلىكلەرنى تېپىپ بەرگەندى. مىسالەن، ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن ياتاقلىق مەكتەپكە كىردى، شۇڭا ھەپتىدە بىر قېتىم ئۆيگە قايتاتتى. دەسلەپتە ئۇ ئازنا كۈنى ئۆيگە يېنىپ كېلىپ، قايتاشىدا، ھە دېسىلا ئۇنىمىسنى - بۇنىمىسنى ئۇنتۇپ قېلىپ، مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن: "پالانى نەرسەم ئۇنتۇلۇپ قاپتۇ، ئەكىلىپ بېرىڭلار" دەپ تېلېفون قىلاتتى. قىزىمنىڭ مەكتىپى يىراق بولغاچقا، بېرىپ-كېلىش ئۇچۇن يېرىم كۈن كېتەتتى. شۇڭا ئىدارىدىن رۇخسەت ئېلىشقا توغرا كېلەتتى. ئاشۇنداق چاغلاردا بالىنىڭ بۇ بىخەستەلىكىگە ناھايىتى ئاچچىقىمىز كەلسىمۇ، ئۇنى ھەرگىز ئەيىبلىمەيتتۇق. پەقەت: "مۇشۇ نەرسىگىزنى ئەكىلىپ بېرىمىز دەپ نۇرغۇن ۋاقتىمىزنى ئىسراپ قىلدۇق، جۇمۇ!" دەپلا قويياتتۇق. بىزنىڭچە، شۇنىڭ ئۆزىلا كۇپايە ئىدى، چۈنكى بالا بىزگە تېلېفون قىلغان چاغىدىلا ئۆزىنىڭ بىخەستەلىكى ۋەجىدىن بىزگە بىر مۇنچە ئاۋارىچىلىك تېپىپ بەرگەنلىكىنى ئاللىقاچان تونۇپ يەتكەن. بۇنداق چاغدا بالىنى يەنە ئەيىبلەپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق، ئەلۋەتتە. ناۋادا ئەيىبلىسەك، ئۇ بۇ ئىش ئۈستىدە ئىنچىكە ئويلانماقتا يوق، ئەكسىچە ئۆزىنى ئاقلاش تەرىپىگە ئۆتىدۇ.

قىزىم ھەر قېتىم ئۆيگە كېلىپ قايتاشىدا ئۇنىڭ يەنە بىرەر نەرسىنى ئۇنتۇپ قېلىپ، بىزگە ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىشىدىن ئەنسىرەپ تۇرساقمۇ، ئۇنىڭ نەرسە-كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇشقا ئەسلا يارەملەشمەيتتۇق. پەقەت: "ئوبدان ئويلاپ بېقىڭ قىزىم، بىرەر نەرسىڭىز ئۇنتۇلۇپ قالمىسۇن!" دەپلا قويياتتۇق. شۇنداق قىلىپ، ئارىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ئېلىپ مېڭىشقا تېگىشلىك نەرسىلەرنى ناھايىتى ئېنىقلىق يىغىشتۇرۇپ تەييارلايدىغان، ھە دېسىلا نەرسە-كېرەكنى ئۇنتۇپ قالمايدىغان بولدى. كېيىن ئىنچىكە كۆزىتىپ باقسام، قىزىم مەخسۇس بىر دەپتەر تۇتۇپ، ئۇنىڭغا قىلىشقا

تېگىشلىك ئىشلىرىنى ئالدىن خاتىرىلەۋالىدىغان، مېڭىش ئالدىدا ئاشۇ خاتىرىگە قاراپ تەييارلىقىنى تولۇق قىلغان ـ قىلمىغانلىقىنى تەكشۈرۈپ چىقىدىغان بوپتۇ.

كىشىلەرنىڭ يېتەرسىزلىكلىرى خىلمۇ خىل بولىدۇ. قىزىم تۇرمۇشتا چېۋەر بالىلاردىن ئەمەس ئىدى. بۇنى بالا تەربىيەسىدە ئازدۇر ـ كۆپتۇر كەتكۈزۈپ قويغانلىقىمىزدىن، بالىنىڭ تۇغما خاراكتېرىدىن، شۇنداقلا ئەسلىي بالىنىڭ ئۆزى قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىنى ئۆزىگە قويۇپ بەرمەي، غەرەزسىزلا ئۇنىڭغا چات كېرىۋالغانلىقىمىزدىن كۆرۈشكە بولىدۇ. ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئىقتىدارى ۋە ئاجىزلىقى مەلۇم بىر جەھەتتىلا ئىپادىلىنىشى ناتايىن. بۇ نۇقتىنى چوڭقۇر چۈشەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن، قىزىمنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە قوبۇل قىلىش بىلەن بىرگە يەنە ئۇنىڭ ئۆز ئاجىزلىقلىرىنى يېڭىشىگە قولىمىزدىن كېلىشىچە ياردەم قىلاتتۇق، لېكىن "ياردەم"لىرىمىزنى ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ قولىدىن كەلمىگەن ئىشلىرىنى بىر ـ بىرلەپ قىلىپ بېرىش بىلەن ئىپادىلىمەيتتۇق. ئەكسىچە: "ئاتا ـ ئانا بالىغا ئەبەدىي ھىمات بولالمايدۇ" دېگەن ئوي بىلەن، قىزىمنى ئۆز ئىشىنى ئۆزى قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇپ، ھەتتا بىرەر ئىشنى بۇزۇپ قويسىمۇ، ئۇنىڭغا سەۋرچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلاتتۇق.

بالىنىڭ بىرەر ئىشتا ئەتراپلىق ئويلانماي، خاملىق قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنىڭ ھەرقانداق ئىشىنى تۆت كۆز بىلەن تىكىلىپ تۇرۇپ تەق قىلىپ بېرىش، قارىماققا بالىغا ياردەم قىلغاندەك كۆرۈنسىمۇ، بالىنىڭ ئەتىسىنى ئويلىغاندا، ئۇ بالىغا قىلىنغان زىيانكەشلىك، خالاس. چۈنكى بالىنى ئويلاش ۋە ئىشلەشكە كۆپرەك دەۋەت قىلىپ، ئۇنىڭ خاتالىق ئۆتكۈزۈپ تۇرۇشىغا يول قويغاندا، بالا بارا ـ بارا ئىشلارنى جايىدا قىلالايدىغان بولىدۇ.

قىزىم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلاردا، ئەتىگەنلىكى مەكتەپكە كېچىكىپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ ئالدىراپ ـ تېنەپ مېڭىپ ھە دېسىلا يا ئاچقۇچىنى، يا سائىتىنى ئۇنتۇپ قالاتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۆزىمۇ ناھايىتى پاتپاراق بولۇپ كېتەتتى. دادىسى ئىككىيلەن "ئاچقۇچىڭنى ئالدىڭمۇ؟، سائىتىڭنىچۇ؟" دەپ ئەسكەرتىپ تۇراتتۇق. ئەمما، بارا ـ بارا ھەر كۈنى بۇنداق ئەسكەرتىۋەرسەك بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇق، چۈنكى قىزىم باشقىلارنىڭ ئەسكەرتىشىگىلا يۆلىنىۋالماي، ئۆزىنى ئۆزى ئەسكەرتىپ تۇرۇشنى ئۆگىنىشى كېرەك ئىدى. مەن ئۇنىڭغا: "مەكتەپتىن قايتىپ كەلگەندە ۋېلىسىپىتىڭنى قۇلۇپلاپ بولۇپلا ئاچقۇچنى بوغچىڭغا سېلىڭ. ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن ئاچقۇچنى ھەرگىزمۇ شىرەگە تاشلاپ قويماڭ، بولمىسا ئەتىگەندە يەنە ئۇنتۇپ قالسىز. سائىتىڭنىمۇ قولىڭغا زالغان ھامان

بوغچىڭىزنىڭ يان يانچۇقىغا سېلىپ قويۇڭ" دەپ جىكىلەپ تۇراتتىم. ئۇ "ماقۇل" دەيتتىيۇ، ئاچقۇچ بىلەن سائەتنى يەنىلا بىخۇدلۇق قىلىپ شىرەگە تاشلاپ قوياتتى.

بىر قېتىم قىزىم ۋېلىسىپىتىنىڭ ئاچقۇچىنى يەنە ئۇنتۇپ قالغاچقا، مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن ۋېلىسىپىتىنى قۇلۇپلىيالماي شۇ پېتى قويۇپ قويۇپتىكەن، ئۇنى مەكتەپتىن سىزىپ قاپتۇ. ۋېلىسىپىتنى قۇلۇپلىماي قويۇش مەكتەپ قائىدىسىگە خىلاپ بولغاچقا، قىزىم شۇ ۋەجدىن تەكشۈرۈشنامە يېزىپتۇ، ھەتتا سىنىپنىڭ نەتىجىسىگىمۇ تەسىر يېتىپتۇ. قىزىم ئاشۇ بىخەستەلىكىدىن بەكمۇ ئوڭايسىزلاندى. دادىسى ئىككىيلەن سۆھبەتلىكىنىڭ بالىدا ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرساقمۇ، بۇ ئىشنى "قانداق؟ بىز بۇرۇنلا دېمىگەنمۇ؟" دېگەندەك گەپلەر بىلەن يۈزىگە سالماي، پەقەت: "نېمۇتونغا ئوخشاپ قالغان تۇرسىڭىز، ئۇنچىلىك سەۋەنلىكلەر دېگەن بولۇپ تۇرىدۇ، قىزىم" دەپ چاقچاق قىلدۇق ۋە ئۇنى بۇنىڭدىن كېيىن مەكتەپ قائىدىسىگە قاتتىق ئەمەل قىلىش بىلەن بىرگە، مەكتەپ ئاشخانىسىنى بىر نەچچە نۆۋەت خالىسانە تازىلاپ بېرىش بەدىلىگە سىنىپنىڭ تارتقۇزۇپ قويغان نومۇرىنى تولۇقلىۋېلىشقا ئىلھاملاندۇردۇق. مەن قىزىم يازغان ھېلىقى تەكشۈرۈشنامىنى سۈرەتكە تارتىۋالغاندىن كېيىن:

ــ ھازىردىن باشلاپ بۇ "دوكتور نيۇتون"غا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى يىغىپ ساقلايمەن، ــ دېدىم قىزىمغا چاقچاق قىلىپ، ــ "دوكتور نيۇتون" مەشھۇر شەخسكە ئايلانغاندىن كېيىن، بۇ ئىشلار كىلاسسىك ھېكايىلەرگە ئايلىنىپ قۇلاقتىن قۇلاققا يېتىدۇ، دەڭە!

بالىغا تۇتقان بۇنداق پوزىتسىيەمىز قىزىمنىڭ كۆڭۈل غەشلىكىنى دەرھال ئۇنتۇشىغا تۇرتكە بولدى. كېيىن قىزىم مەكتەپتە خالىسانە ئەمگەك قىلىپ يۈرۈپ، سىنىپنىڭ قىزىم سۆھبىلىك تارتقۇزۇپ قويغان نومۇرىنى تولۇقلىدى. مۇھىمى، قىزىم شۇنىڭدىن كېيىن ۋېلىسىپىتنىڭ ئاچقۇچى بىلەن سائىتىنى ئۇنتۇپ قالمايدىغان بولدى.

ئاتا ـ ئانىلار بالىنى تەنقىدلىمەسۇن، دېمەكچى ئەمەسمەن. ئەمما، "تەنقىد" بۇرۇنقىدەك تەنبىھ تۈسىدىلا بولۇشى كېرەكمۇ؟

بىرەر يېرىنى يارىلاندۇرۇۋالغان ئادەم ئاغرىقىنى ئالدى بىلەن ئۆزى سەزگىنىگە ئوخشاش، سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەن ياكى چاتاق تېرىپ قويغان بالىلار ئاتا ـ ئانىسى دېمىسىمۇ ئىچىدە نومۇس قىلىدۇ، ئۆكۈنىدۇ، ئازابلىنىدۇ. ئاتا ـ ئانىلار بۇنداق چاغدا بالىنىڭ ئۆكۈنۈشلىرىگە پەرۋا قىلماي، قاپىقىنى تۇرۇپ ئۇنى ئەيىبلىسە، كۆرمەك قېتىم قىلغان ئۇگۇت ـ نەسىھەتلىرىنى يەنە تەكرارلىغىلى تۇرسا، نومۇستىن ئۆزىنى قويغىلى يەر تاپالماي تۇرغان بالا

تېخمۇ ئازابلىنىپ كېتىدۇ، ھەتتا ئۆزىنىڭ يۈزىنى ئاياش مەقسىتىدە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كوتۇلداشلىرىغا بولغان نارازىلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، ئاتا ـ ئانىسى بىلەن قەستەن تاكاللىششى ياكى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ گەپلىرىنى قىرىغا ئالماي تۇرۇۋېلىشى مۇمكىن.

ئاتا ـ ئانىلار بالىنى ھە دېسىلا تەنقىدلەيدىغان، بالا بولسا ئاتا ـ ئانىسى بىلەن ھە دېسىلا تاكاللىشىدىغان ئىش ئۇزۇن مۇددەت داۋاملىشىۋەرسە، بالا بارا ـ بارا ئۆزىنىڭ سەۋەنلىكلىرىگە پىسەنت قىلمايدىغان، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ گەپلىرىنى پەرۋايىغا ئالمايدىغان بولۇۋالىدۇ.

كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسى سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويغان بالا بىلەن سىلىق ـ سىپايە مۇئىددىشىنىڭ ناھايىتى مۇھىم ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ ـ يۇ، گېزى كەلگەندە ھەمىشە كۆنگىنى بويىچە: ''ۋۇي، كۇرمىڭ قېتىم دېگەنغۇ مەن ساڭا ...، يەنە شۇنداق قىپسەن ...''، ''ۋۇي، كاللاڭ نەگە كەتكەن، ئاۋايلىساڭ بولمامدۇ ...؟'' دەپ شالىنى چاچقىلى تۇرىدۇ. بۇنداق گەپلەرنى ئېغىزىدىن چىقىرىپ بولۇپ، ئۆزى پۇشايمان قىلىدۇ. ئەمما، كېلەر قېتىم ئاشۇنداق ئىشقا يولۇققاندا، بىلىپ ـ بىلمەيلا يەنە بۇرۇنقى سەنمىگە دەسسەيدۇ. بەزىلەر بالىغا ھاپلا ـ شاپلا ئازار بېرىپ بولغاندىن كېيىنكى پۇشايمىنىنى ''ئاپلا، مۇشۇ مىجەزىمنىڭ ئوساللىقىزە!'' دېگەندەك گەپ بىلەن تۇغەتمەكچى بولىدۇ. بۇ خىل ''ئوسال مىجەز'' ئاتا ـ ئانىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا تىرناقچىلىك سەۋەنلىك سانالغىنى بىلەن، باللاردا ئىنتايىن ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. يەنى ئۇ باللاردىكى ''ئەرزىمەس سەۋەنلىك''نى ساقايماس كېسەلگە ئايلاندۇرۇپ، باللارنى قىزىققان، جاھىل، خاتالىق ئۇستىگە خاتالىق ئۆتكۈزىدىغان ياغاچ قوۋلاق قىلىپ قويىدۇ.

شۇڭا ئاتا ـ ئانىلار باللارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدا ''سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ بېقىش''قا موھتاج ئىكەنلىكىنى چىن دىلىدىن تونۇپ يېتىشى لازىم، چۈنكى باللارنىڭ تۇرمۇش ئەمەلىيىتىدىن يەكۈنلىگەن تەجرىبە ـ ساۋقى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ كۇرمىڭ قېتىملاپ ئېيتقان ئۇگۈت ـ نەسىھەتلىرىدىن مىڭ ئەلا. شۇڭا، ''سەۋەنلىك'' ـــ باللار ئوقۇمىسا بولمايدىغان زۆرۈر ''دەرس''. باللار بۇ ''دەرس''نى مەلۇم مۇددەت ئوقۇغاندىن كېيىن، تامچە سۇدا دېڭىزنىڭ ئەكسىنى كۆرۈش، ئۆزى ئۇستىدە قايتا ئويلىنىش ۋە ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرەلەيدۇ. دېمەك، ئاتا ـ ئانىلار باللار ئۆتكۈزگەن ''سەۋەنلىك''نىڭ قىممىتىنى شۇنداقلا ''سەۋەنلىك''نىڭ ''نەتىجە''گە ئوخشاشلا ئىجابىي يېتەكلەش رولىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلىشى لازىم.

ئەمدى، باللار تاسادىپىي ئۆتكۈزۈپ قويغان سەۋەنلىكنىڭ شۇ بالىنىڭ

ئۆزىگە، شۇنداقلا ئائىلىگە سالغان زىيىنىغا كەلسەك، مېنىڭچە، ئۇنى بالا تەربىيەسى ئۈچۈن تۆلەنگەن ھەق، دەپ چۈشىنىش مۇمكىن، چۈنكى ئاشۇ ساۋاق بالىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئۆسۈپ يېتىلىشى، كامالىتى ۋە مۇۋەپپەقىيىتى ئۈچۈن يول ئاچىدۇ. مىسالەن، يېڭىلا ئېلىپ بەرگەن ئويۇنچۇق ماشىنىنى بۇزۇۋەتكەن بالىنىڭ قەلبىدە ئېھتىمال ئالەم ئايروپىلانى ياساش ھەۋىسى ۋە ئىقتىدارى بىخ سۈرۈشى مۇمكىن. تاماق ئېتىمەن دەپ بىر قازان قورۇمنى كۆيدۈرۈۋەتكەن بالا تاڭلا بەش كۈندىن كېيىن داڭلىق ئاشپەز بولۇپ چىقىشى مۇمكىن. شۇڭا بالىلارغا ئىلمىي مۇئامىلە قىلىپ، ئۇلار تېرىغان "بالا-قازا"لارغا ئۇمىد نەزەرى بىلەن باقالىغان ئادەم ئاشۇ سەۋەنلىكلەرنىڭ يامان ئىش ئەمەسلىكىنى ھېس قىلالايدۇ. خوش، مۇشۇنداق روھىي ھالەتكە ئۆتەلسەك، بالىلار سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويغان چاغلاردا ھاپىلا-شاپىلا شالىمىزنى چېچىشقا يەنە كۆڭلىمىز ئۇنارمۇ؟!

دادىسى ئىككىيلەن ھەر دائىم بالىغا دەيدىغان "نېۋىتونغىلا ئوخشاپ قالدىڭىز" دېگەن بۇ گەپ — بالىنى چۈشىنىش ۋە ئۇنىڭغا تەنقىدىي تەربىيە بېرىشتە قوللانغان ئۇسۇلىمىزنىڭ يېغىنچاق ئىپادىسى. كىشىلەر: "بىر ئادەمنىڭ گەپ قىلىشىنى بىلىدىغان ياكى بىلمەيدىغانلىقى ئۇنىڭ قانداق گەپنى قىلغانلىقىدا ئەمەس، بەلكى گەپنى قانداق قىلغانلىقىدا" دېيىشىدۇ. بالىنى تەنقىدلەشكە بولىدۇ، ئەمما بالىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى قوغداپ، بالىدا ئۆزىگە ئىشەنچ تۇرغۇزۇپ، ئۇنى ياراملىق تەربىيەلەپ چىقىش نىشانىغا يېتىش ئۈچۈن، تەنقىدىي تەربىيە ئۇسۇلى چوقۇم مۇۋاپىق بولۇشى لازىم. بالىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتى، ئىشەنچىسى ۋە ئىقتىدارىغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان تەنقىدىي تەربىيە ئۇسۇلىنى ھەرگىزمۇ قوللىنىشقا بولمايدۇ.

"نېۋىتونغىلا ئوخشاپ قالدىڭىز" دېگەن بۇ ۋاستىلىك تەنقىدنى مىسالغا ئالساق، ئۇنىڭدا ئۇدۇل ئېيتىسا ئاڭلىغۇچىنىڭ زەردىسىنى ئۆرلىتىدىغان ئاچچىق گەپ چاقچاققا يۆلەپ ئېيتىلغان. بۇنداق ئۇسۇلنى قوللانغاندا بالىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى قوغداش بىلەن بىرگە، بالىنىڭ ھالىغا يەتكەنلىكنى، ھەتتا بالىنىڭ مەلۇم بىر جەھەتتىكى قابىلىيىتىگە بولغان مەمنۇنلۇقنى ئىپادىلىگىلى بولىدۇ ھەم بالىلار بۇنداق "تەنقىد"نى ياقتۇرىدۇ.

بالىلار گەرچە تۇرمۇشنىڭ ئۇششاق ھالقىلىرىغا بىخۇدلۇق قىلىشتەك "سەۋەنلىك"نى ئەبەدىي تاشلىيالمىسىمۇ، پەقەت شۇ تۇپەيلى چوڭراق چاتاقلارنى چىقارمىسىلا، بالىلارنىڭ ئۇنداق ئۇششاق-چۈششەك سەۋەنلىكلىرىگە بەك زىغىرلاپ كەتمىگۈلۈك.

ئۆزىمىزنى ئېيتساق، ئاجىزلىقلىرىمىز ساماندەك، ھە دېسىلا ياكى ئۇنداق، ياكى مۇنداق سەۋەنلىكلەرنى ئۆتكۈزۈپ تۇرىمىز. مىسالەن، بىر

كۈنى تەنھەرىكەت كىيمى بىلەن چىنىقىشقا چىققانىدىم. يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ ئىشتىنىمنىڭ بۆلەكچىلا تۈرغانلىقىنى بايقاپ قالدىم. قارىسام تەتۈر كىيىۋاپتىمەن. بىر قېتىم يېڭىدىن ئالغان كىيىم خوپ كەلمەي قېلىۋېدى،تېگىشمەكچى بولۇپ ماگىزىنغا قاراپ چاپتىم. پۇكەينىكى ئالدىغا بېرىپ سومكىنى ئاچسام، تېگىشمەكچى بولغان كىيىم ئۆيدە قاپتۇ .... ئىشقىلىپ، بۇنداق سەۋەنلىكلەر خۇددى سايىدەك ئادەمگە ھەرزامان سوغىدىشىپلا يۈرىدۇ. قىزىمۇ، دادىسىمۇ شۇنداق ئىدى. شۇڭا، ئاشۇنداق سەۋەنلىك قايسىمىزدا كۆرۈلمەسۇن "مانا، نيۇتونغىلا ئوخشاپ قالدى ـ دە!" دەپ كۈلۈشۈپ كېتەتتۇق. دېمەك، بۇنداق تەنقىد ئائىلىمىزدە كەمىستىش ۋە تەنبىھ تۈسىنى ئالمىغان قىزىقچىلىق شەكلىدە ئوتتۇرىغا چىقاتتى.

باللارنىڭ بەزىلىرى زىل، بەزىلىرى بېپەرۋا، بەزىلىرى چېۋەر، بەزىلىرى كالانپاي كېلىدۇ؛ بەزى باللار كىچىكىدىن تارتىپلا تۈرمۇشنىڭ ئۇششاق ھالقىلىرىغا ماھىرلىق بىلەن زەن سالىدىغان بولغاچقا، ئادەتتە زېرەك ۋە قابىل كۆرۈنىدۇ؛ بەزى باللار ئۇن ـ تىنسىز خىيال سۈرۈشكە ئامراق بولغاچقا، كۈنلەپ ـ كۈنلەپ خىيال دېڭىزىدا غۇلاچ تاشلايدۇ؛ شۇڭا، ئۇلارنىڭ قىياپىتى بەزىدە ھەتتا چۈشەكەپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاپ قالىدۇ.... دېمەك، باللارنىڭ ھاياتلىق ھالىتى خىلمۇ خىل خاسلىق ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئاشۇنداق خاسلىقىنى ساقلىشىغا يول قويۇش لازىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنداق خاسلىق ۋە پەرق ھەربىر ئادەمنى ئۆزىگە خاس رەڭدارلىققا ئىگە قىلىدۇ.

زىيادە مۇكەممەللىكنى قوغلىشىدىغان بەزى ئاتا ـ ئانىلار باللىرىنىڭ ھەربىر ئىش ـ ھەرىكىتىگە يېپىدىن يىڭنىسىغچە سەپسالىدۇ، بالا سەللا كەتكۈزۈپ قويسا ياكى مەلۇم بىر جەھەتتە بېقۇۋۇللۇق قىلسا قاتتىق تەشۋىشكە چۈشۈپ كېتىدۇ ـ دە، بالىنىڭ بۇ "يېتەرسىزلىك"نى دەرھال تۈزەتمەكچى بولىدۇ، ئەمما ئۇلار بۇ نىيىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا پەقەت بالىغا "ئۇنداق قىلما، مۇنداق قىل" دەپ ئۆگىتىش ئۇسۇلىغىلا مۇراجىئەت قىلىدۇ. ناۋادا بالىسى ئوخشاش سەۋەنلىكنى يەنە سادىر قىلىپ قالسا، شۇ ھامان بۇرە تېرىسىنى كىيىدۇ. ئاشۇ دەرىجىگە يەتكەن كىشىلەر ئەمەلىيەتتە "شەپقەتسىز ئاتا ـ ئانا"غا ئايلىنىپ بولغان بولىدۇ.

نيۇتون تۇرمۇشنىڭ ئۇششاق ھالقىلىرىغا بىخۇدلۇق قىلغانلىقى سەۋەبلىك، ئەتىگەندىن كەچكىچە تىل ئاڭلىغان بولسا، "نيۇتون" بولۇپ چىقالارمىدى؟ ئېدىسون ئەيىب ـ تەنبىھ ئىچىدىلا ئۆسكەن بولسا، ئالەمشۇمۇل كەشپىياتلارنى يارىتالارمىدى؟

باللار تەجرىبىسىزلىك ياكى بىخۇدلۇق سەۋەبىدىن سادىر قىلىپ قويغان

سەۋەنلىكلەر ئەدەب ـ ئەخلاقنى بۇزمىسلا، بالىلارنى ئەيىبلەپ چېچىلىپ يۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ھەتتا، تىلغا ئېلىپ يۈرمىسمۇ بولىدۇ، چۈنكى بالا ئاشۇ سەۋەنلىك ۋەجىدىن كېلىپ چىققان قولايسىزلىق ۋە زىيان ـ زەخمەتنى كۆرۈپ، كېيىن قانداق قىلىش لازىملىقىنى ئاللىقاچان پەملەپ بولغان بولىدۇ. ئۆزىمزنىڭ تۇرمۇش تەجرىبىلىرىمزنى بالىلارغا سۆزلەپ بەرسەك ئەلۋەتتە بولىدۇ. ئەمما بالىلارنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ يېتىلىشىنى سەۋرچانلىق بىلەن كۈتمەي بولمايدۇ. بۇ جەريانىدا ھەتتا ئۇلارغا بەخۇدلۇقنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى تېتىپ باقىدىغان پۇرسەتنى ئاتايىن ھازىرلاپ بېرىش لازىم. چۈنكى، بالا ئىسسىق ـ سوغۇقنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيىنى ساقلاشنى بىلمۇاسلا، ئۆگىنىشكە تېگىشلىك نەرسىلەرنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ، كۆڭۈل قويۇشقا تېگىشلىك نۇقتىلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىدۇ.

ئەمدى يەنە بىر نۇقتىدىن تەھلىل قىلساق، بالىنىڭ بەزى جەھەتتىكى قابىلىيەتسىزلىكىنى بالىدىكى تۇغما خاراكتېر كەلتۈرۈپ چىقارغان بولسا، بالىدىكى ئۇ يېتەرسىزلىكنىڭ ئاتا ـ ئانىلارنىڭ تەنبىھ ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلىرى بىلەن ئوخشىلىشى ناتايىن. ئەكسىچە، ئاتا ـ ئانىلار بالىنىڭ ئۇنداق يېتەرسىزلىكى ھەققىدە "ئاقىلەي ـ كۆكىلەي" دەپ كوتۇلداۋەرسە، بالىنىڭ ئۇ جەھەتتىكى قابىلىيىتى ئاجىزلاپ، ئاخىر ئۆزىنى تېخىمۇ كەمسىتىدىغان بولۇپ قالىدۇ.

ئىككىنچى باب

ئۆگىنىش بالىغا يۈك بولۇپ قالمىسۇن

بالىلار ئۆگىنىشنى دەپ ئازابلانماسلىقى لازىم، چۈنكى ئۆگىنىشتە توغرا يېتەكلەشكە نائىل بولالمىغان بالىلارلا ئازاب چېكىدۇ. دېمەك، ئاتا-ئانىلار بۇ جەھەتتىكى چۈشەنچىسى بىلەن ئۇسۇلىنى ئاز-تولا ئۆزگەرتسىلا بالىلارنىڭ ئۆگىنىشى كۆڭۈللۈك ئىشقا ئايلىنىدۇ.

بالىنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىش قىيىن ئىشمۇ ئەمەس

قىزىمنىڭ قىسقىغىنە ۋاقىتتا شۇنچىۋالا نۇرغۇن خەتنى ئۆگىنىۋالالىغانلىقى، ئەملىيەتتە ناھايىتى ئاددىي ۋە تەبىئىي جەريان، شۇنداقلا سان ئۆزگىرىشىنىڭ سۈپەت ئۆزگىرىشىگە ئۆتۈش جەريانى ئىدى. بۇنى يەنىلا تەربىيەنىڭ شارائىتى ۋە ئاڭلىق - ئاڭسىز رەۋىشتە قوللىنىلغان دۇرۇس تەربىيە ئۇسۇلىنىڭ مەھسۇلى، دېيىش مۇمكىن.

قىزىم ئىككى - ئۈچ ياش ۋاقتىدىلا نەچچە مىڭ خەتنى ئۆگىنىۋالغان "ئاقىلچاق"لاردىن ئەمەس ئىدى. ئۇ چاغلاردا مەنمۇ ئۇنىڭغا ئاتايەن خەت ئۆگەتمىگەن، ھەتتا خەت تونۇش كارتىسىمۇ ئېلىپ بەرمىگەنىدىم. ئەمما قىزىم ئالتە ياشنى توشقۇزۇپ مەكتەپكە كىرىشكە يەنە بىرىم يىل قالغاندا، نۇرغۇن خەتنى ئۆگىنىۋېلىپ، بىزنى تۇيۇقسىز ھەيران قالدۇرغانىدى.

بىر كۈنى ئۇ ماڭا بۇرۇنقىدەك "ھېكايە ئوقۇپ بەر" دەپ ئېسىلىۋالماي، قولىغا كىتابتىن بىرنى ئېلىپ، چۈچۈك تىللىرى بىلەن ھەجىلەپ ئوقۇدى. بۇنى كۆرۈپ «مېكى چاشقان» ژۇرنىلىنىڭ يېڭى سانىدىن بىرنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىپ: "قېنى، ئوقۇپ بېرىڭا قىزىم، ئاڭلاپ باقاي!" دېدىم. ئۇ ژۇرنالنى قولىغا ئېلىپ ھەجىلەپ ئوقۇشقا باشلىدى. بۇنى كۆرۈپ قىزىمنى چىن دىلىمدىن ماختاپ كەتتىم.

خەت تونۇپ كىتاب ئوقۇشنىڭ تۇنجى لەززىتى بىلەن كۆڭلى ئاۋۇنغان قىزىم شۇنىڭدىن باشلاپ كىتاب ئوقۇشقا بارا - بارا بېرىلگىلى تۇردى. ئۇ كىتاب ئوقۇش جەريانىدا يېڭى خەتلەرنى كۆپلەپ ئۆگىنىۋالدى. بۇنىڭ بىلەن قىزىمنىڭ تونۇيدىغان خەتلىرى كۈندىن - كۈنگە كۆپەيدى. ئاردىدىن بىر نەچچە ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 1 - يىللىقىغا كىردى. ئۇ 1 - يىللىقنىڭ تۇنجى - ئەدەبىيات دەرسلىكىدىكى تېكىستلەرنى شارقىرىتىپ ئوقۇيالايتتى.

قىزىم مەكتەپكە بارغان تۇنجى كۈنى كەچتە مەكتەپتىن تارقاتقان دەرسلىكلىرىنى ئېلىپ كەلدى. ئۇ ئۆيگە كىرىپلا بوغچىسىدىكى دەرسلىكلەرنى

هايا‌جان بىلەن بىر ـ بىرلەپ ئېلىپ شىرەگە تىزدى. دادىسى كونا كالىندار بىلەن قىزىمنىڭ دەرسلىكلىرىنى بىرمۇ بىرمۇ مۇقاۋىلىدى، قىزىم ياندا ئولتۇرۇپ تىل ـ ئەدەبىيات كىتابىدىكى تېكستلەرنى باشتىن ـ ئاياغ ئوقۇپ چىقتى. قىزىمنىڭ كىتابنى زوق ـ شوق بىلەن ئوقۇپ كېتىشلىرىدىن ئۇنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىنىڭ ''ساۋات چىقىرىش ئۆتكىلى''دىن تۈيمايلا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى سەزدىم.

قىزىمنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەن چاغدىكى خەت ـ ساۋاتى 3 ـ يىللىقتا ئوقۇيدىغان بالىلارنىڭكىگە باراۋەر ئىدى. ''مۆجىزە''گە ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ ئىش مۇئەللىملەرنى ھەيران قالدۇردى، بۇنىڭغا مەنمۇ ئىنتايىن خۇشال ئىدىم. ئەمما، ماڭا شۇ نەرسە بەش قولدەك ئايانكى، قىزىم ئادەتتىكى بالىلاردىن ئىدى. قىزىمنىڭ قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە شۇنچىۋالا خەتنى ئۆگىنىۋالالىغانلىقى ئەمەلىيەتتە ناھايىتى ئاددىي ۋە تەبىئىي جەريان، شۇنداقلا سان ئۆزگىرىشىنىڭ سۈپەت ئۆزگىرىشىگە ئۆتۈش جەريانى ئىدى. بۇنى يەنىلا تەربىيەنىڭ شاراپىتى ۋە ئاڭلىق ـ ئاڭسىز رەۋىشتە قوللىنىلغان دۇرۇس تەربىيە ئۇسۇلىنىڭ مەھسۇلى، دېيىش مۇمكىن.

تېخىمۇ نۇرغۇن بالىنىڭ قىزىمغا ئوخشاش ئاسانلا ساۋات چىقىرىۋېلىشىغا ياردەمى بولۇپ قالار، دېگەن نىيەتتە بۇ جەھەتتىكى بەزىبىر ئۇسۇللىرىمنى ئوقۇرمەنلەرگە ئانچە ـ مۇنچە سۆزلەپ بەرسەم بولغۇدەك، دەپ قالدىم. بۇ يەسلى ياكى باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىنىڭ ساۋات چىقىرىشىدىلا ئەمەس، ھەتتا ئۆمۈرلۈك ئۆگىنىشىدىمۇ ئىجابىي رول ئويناپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

مېنىڭ ئۇسۇلۇم ئەمەلىيەتتە ناھايىتىمۇ ئاددىي. مەسىلەن، مەن بالىغا ھېكايە ئېيتىپ بېرىش ئۇچۇن تۇنجى قېتىم كىتابنى قولۇمغا ئالغاندىن باشلاپلا كىتابتىكى ھېكايىنى ''سۆزلەش''نى ئەمەس، بەلكى كىتابتىكىسى بويىچە ''ئوقۇش''نى ئادەت قىلغانمەن، يەنى كىتابنىڭ مەزمۇنىنى بالىلار تىلغا ئايلاندۇرۇپ سۆزلىمەي، ئەكسىچە كىتابتىكىسى بويىچە ئەينەن ئوقۇپ بېرەتتىم.

مېنىڭچە، ئاق قەغەزدەك بىغۇبار بالىلارغا نىسبەتەن، ھەرقانداق سۆز يېپىپگى تېرمىن ھېسابلىنىدۇ، شۇڭا بالىلارغا گەپنى ''ئاممىبابلاشتۇرۇپ'' قىلىش بىلەن ''ئاممىبابلاشتۇرماي'' دەپ بېرىش ماھىيەتتە ئوخشاش. مىسالەن، ئەمدىلەتتىن تىلى چىققان بالا ''بۆرە بەخىرامان سەيلە قىلىۋاتاتتى'' دېگەن جۇملە بىلەن ''بۆرە ئاستا مېڭىپ يۈرەتتى'' دېگەن جۇملىدىن قايىسىنىڭ قىيىن ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. شۇڭا بالىلار ئادەتتە نېمىنى ئۆگەتسەك شۇنى ئۆگىنىدۇ. بەزىلەر بالىغا ھېكايە ئېيتىپ بەرگەندە، بالىنى

چۈشەنمەي قالمىسۇن دەپ، ھېكايە مەزمۇنىنى بالىلار تىلى بىلەن ئاددىيلاشتۇرۇپ دەپ بېرىدۇ. مېنىڭچە، بۇنداق قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. قىسقىسى، بالىلار ھەرقانداق نەرسىگە ناھايىتى ھېرىسمەنلىك بىلەن قارايدۇ، شۇڭا ''ئوقۇپ بەرگەن'' ھېكايە بىلەن ''سۆزلەپ بەرگەن'' ھېكايە بالىلارنى ئوخشاشلا مەپتۇن قىلالايدۇ.

قىزىمغا ھېكايە ئوقۇپ بېرىشنى ئۇ يېشىغا يېتىشتىن بۇرۇنلا باشلىغانمەن. شۇ چاغدا بالا دەۋاتقانلىرىمنى چۈشەندىمۇ-يوق، بۇنسى ماڭا قاراڭغۇ. ئەمما ھەر قېتىم كىتابنى قولۇمغا ئېلىپ ئوقۇغىنىمدا، قىزىم پۈتۈن زېھنى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلايتتى، ئاڭلىغانسېرى خۇشاللىقتىن كۆزلىرى پارقىراپ كېتەتتى. ئېلىپ كەلگەن كىتابلارنى قىزىمغا خەتمۇخەت ئوقۇپ بەرگىنىمدە، ئۇ ئېغىزىنى ئۆەللىگىنىچە، مەن ئوقۇغان ھەربىر سۆزنى مېنى دوراپ تەكرارلايتتى؛ گاھىدا كىتابنى قولىغا ئېلىۋېلىپ، ئۆزىچە ''ئوقۇپ'' كېتەتتى.

قىزىم بىر ياش سەككىز ئايلىق بولغان چاغ ئىدى. بىر كۈنى ئېرىمنىڭ خىزمەتدىشى بىزنىڭ ئۆيگە كىرىپتۇ. قىزىم ئۇ كىشىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ ئۆزىگە ھېكايە سۆزلىگىلى تۇردى. ئەسلىدە ئۇ قولىدىكى «سەت ئۆردەك» دېگەن كىتابنى بېرىلىپ ''ئوقۇۋاتاتتى''. بولۇپمۇ ئۇ كىتابتىكى ''تەنھا قالغان ئۆردەك چۈجىسى دەريا بويىدا مەيۈس كېتىپ باراتتى ...'' دېگەن سۆزلەرنى بارمىقى بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ، خەتمۇ خەت ئوقۇيتتى. قىسقىسى، ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان گەپلەر كىتابتىكى بىلەن ئوپمۇ ئوخشاش ئىدى. ئېرىمنىڭ خىزمەتدىشى بۇنى كۆرۈپ، قىزىمنى ''ساۋاتىنى چىقىرىپ بولغان ئوخشايدۇ'' دەپ ھەيران قالدى.

— نەدىكىنى، — دېدىم مەن كۈلۈپ تۇرۇپ، — مەن ئوقۇپ بەرگەندە ئۇدۇللۇق يادلىۋاپتىكەن، شۇنى دوراپ دەۋاتىدۇ.

ئۇ چاغلاردا قىزىمدا تېخى يېزىق ئېڭى يېتىلمىگەن بولغاچقا، ئېغىزىدىن چىقىۋاتقان سۆز بىلەن بارمىقىدا كۆرسىتىۋاتقان خەت ئارىسىدا قانداق مۇناسىۋەت بارلىقىنى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ كىتابتىكى خەتلەرنى بارمىقى بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ ''ئوقۇشى''، مېنىڭ ئۇنىڭغا كىتاب ئوقۇپ بەرگەن چاغدىكى ئاۋازىم بىلەن ھەرىكىتىمنى ئەينەن دوراپتىكەن.

دېمەك، مەن قىزىمغا ھېكايە سۆزلەپ بېرىشتە كىتابتىكى مەزمۇنىنى ئەنە ئاشۇنداق ئەينەن ۋە ھېسسىياتلىق ئوقۇپ بېرىشنى ئاساس قىلدىم. دېگەندەكلا كۆندىن-كۈنگە چوڭ بولۇۋاتقان قىزىمنىڭ ۋۇجۇدىدىن بالىغا ئېغىزاكى سۆزلەپ بەرگەنىنىڭ ئورنىغا كىتابنى ئەينەن ئوقۇپ بەرسەمۇ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى تولۇق چۈشىنىۋېلىشىغا قىلچە تەسىر يەتمەيدىغانلىقىنى، ئەكسىچە بۇ ئارقىلىق بالىغا يېڭى سۆزلەرنى كۆپلەپ ئۆگەتكىلى بولىدىغانلىقىنى بايقىدىم.

شۇئلاشقىمۇ، قىزىم ئويلىغىنىنى شۇنىڭغا لايىق تېرمىنلارنى جايىدا ئىشلىتىپ توغرا ئىپادىلەيتتى؛ باشقا بىللاردەك "... ھېلىقى ... نېمىنى ... نېمە قىلىپ" دەپ دۇدۇقلاپ يۈرمەيتتى.

ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ جەريانداا قىزىم ئاستا ـ ئاستا خەت تونۇشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن بالىغا كىتاب ئوقۇپ بېرىشنىڭ ھەقىقەتەن پايدىلىق ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ھېس قىلدىم. دەسلەپتە قىزىمغا كىتابتىكى ھەربىر خەتنى بېگىز بارمقىم بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئوقۇپ بېرەتتىم، بارا ـ بارا قىزىم كىتابتىكى خەتلەرنى بارمىقى بىلەن كۆرسىتىدىغان، مەن قىزىمنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە بىرمۇ بىر ئوقۇپ بېرىدىغان بولدۇم. نەتىجىدە، قىزىم يېزىقنىڭ رولىنى ھېس قىلىپ، ئېغىزدىن چىقىۋاتقان گەپلەر بىلەن كىتابتىكى خەتلەرنىڭ ئۆز ئارا باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى. بۇنىڭ بىلەن بالىلارنىڭ نەزىرىدە "ئىمىر ـ چىمىر سىزىق" ھېسابلىنىدىغان يېزىق، قىزىمنىڭ ئېڭىدا مەزمۇنلۇق، قىزىقارلىق ۋە جانلىق ھېكايىگە ئايلاندى.

قىزىم بىلەن تالا ـ تۇزگە چىققان چاغلىرىمدا كۆزگە چېلىققان خەتلەرنى ئۇنىڭغا ئۇدۇللۇق ئوقۇپ بېرىپ، مەزمۇنىنى سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈرەتتىم، مىسالەن:

ـــ قارىغۇ، ۋوگزالدىكى ئاۋۇ تاختىغا «تاماكا چەكمەك» دەپ يېزىپ قويۇپتۇ، ئۇچۇ: "بۇ يەردە ئادەم كۆپ، ھاۋا شالاڭ، شۇڭا تاماكا چەكسەڭلار بولمايدۇ" دېگىنى ...

ـــ ... ...

ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قىزىم كۆزىگە چېلىققانلىكى خەتنى ئوقۇپ بېقىشقا ئادەتلەندى. قىزىم بەش ياشقا كىرىشتىن بۇرۇن خەتلەرنى سىستېمىلىق ئۆگەنمىگەچكە كىتابنى مۇستەقىل ئوقۇيالمايتتى، شۇڭا كىتابتىكى مەزمۇننى ئۇنىڭغا دەپ بېرەتتىم. قىزىم بەش ياشقا كىرگەندىن كېيىن، ئالدىراش بولۇپ قالغان چاغلىرىمدا ئۇنىڭغا: "قىزىم، كىتابنى ئالدى بىلەن ئۆزىڭىز ئوقۇپ بېقىڭ" دەيدىغان بولدۇم. قىزىمۇ بۇنىڭغا ناھايىتى تېزلا ئادەتلىنىپ كىتابنى ئۆزى ئوقۇيدىغان بولدى. بالا كىتابنىڭ مەزمۇنىغا ئوتتەك قىزىقىپ، كىتابتىكى بىلمىدىغان خەتلىرىنى بىر ـ بىرىگە قوشۇپ ھەجىلەپ ئوقۇپ، ئۆزىچە خۇش بولۇپ كېتەتتى. بۇنداق چاغلاردا مەن: "ۋۇي قىزىم، نۇرغۇن خەتلەرنى ئۆگىنىۋېلىپ كىتاب ئوقۇيالىغۇدەك بوپسىز" دەپ ماختايتتىم ۋە ئۇ ئۇقمايدىغان خەتلەرنى بىر ـ بىرلەپ ئوقۇپ بېرەتتىم. شۇنىڭدىن كېيىن مۇستەقىل كىتاب ئوقۇشنىڭ لەززىتىدىن قەلبى ھاياجانغا تولغان قىزىم كىتاب ئوقۇشقا كىرىشىپلا كەتتى، كىتابنى ئوقۇغانسېرى ئونىڭ بىلمىدىغان خەتلىرىمۇ كۆپىيىپ باردى.

قىزىم 2 ـ يىللىقتا چىققان يىلى كىتاب ئوقۇشتا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ بالىلىرىنىڭ سەۋىيەسىگە يەتتى. شۇڭا، سىنىپتىكى بالىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك پۈتۈن زېھنى بىلەن خام خەت مەشىق قىلىۋاتقان چاغلاردا، قىزىم رومان ئوقۇيتتى. دۇرۇس، قىزىممۇ ھەمىشە دېگۈدەك بەزى خەتلەرنى خاتا ئوقۇپ سالاتتى، شۇڭا ئۇنىڭغا "ۋۇي، چالا مۇللام" دەپ چاقچاق قىلىپ قويىاتتۇق. ئۇنىڭغا ھەمىشە: "بىلمىگەن خەتلىرىڭنى دادىڭىزدىن سورا!" دەپ ئەسكەرتىپ تۇرساممۇ، ئۇ ھېكايىغا قىزىقىپ كەتكەچكە، بىلمەيدىغان خەتلىرى ھېكايە مەزمۇنىنىڭ ئىزچىللىقىغا تەسىر يەتكۈزمەسلا سورىماي ئوقۇۋېرەتتى، مەنمۇ ئۇنىڭ رايىغا باقتىم. نەتىجىدە، كىتابنى كۆپ كۆرگەنسېرى خاتا ئوقۇپ قويىدىغان خەتلەرمۇ تەدرىجي ئازايدى.

قىزىم ئون ياشقا كىرگەن يىلى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزدى. شۇ چاغدا ئۇ جەن يۇڭنىڭ پالۋانلار ھەققىدىكى 14 قىسىملىق 30 ـ 40 پارچە رومانىنى، جېك يۇەنجېينىڭ يۇرۇشلۇك بالىلار چۆچەكلىرىنى، چەت ئەل رومانلىرىدىن «جېن ـ ئېير» بىلەن «روبىنزونىنىڭ سەرگەردانلىق كەچۈرمىشى»نى، جۇڭگونىڭ كلاسسىك ئەسەرلىرىدىن «قىزىل راۋاقتىكى چۇش»نى ئوقۇپ بولغاندى. ئۇندىن باشقا ئۇ ئوقۇپ چىققان بالىلار ئەدەبىياتىغا ئائىت كىتابلار ۋە تۇرلۇك گېزىت ـ ژۇرناللار ھەددى ھىسابسىز ئىدى.

قىزىم كىتابنى كۆپ ئوقۇپ ئازدۇر ـ كۆپتۇر چۈشىنىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۇرگەچكىمۇ، دەرسلەردە ئەلاچى ئىدى، ھەرگىز قىينالمايتتى. ئۇ 2 ـ يىللىقنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن سىنىپ ئاتلاپ 4 ـ يىللىققا كىردى. شۇنداقتىمۇ، ئۇ سىنىپتىكى ئەلاچى بالىلارنىڭ قاتاردا ماڭدى. سىنىپتا ئۇنىڭ يېشى ھەممىدىن كىچىك بولسىمۇ، ئۆزىنى تۇتۇش، مەسىلىلەرنى چۈشىنىش جەھەتتە ئۆزىدىن بىر نەچچە ياش چوڭ بالىلار بىلەن باراۋەر ئىدى.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 4 ـ يىللىقىغا چىققان يىلى ئۇنىڭغا «جۇڭگو ئومۇمىي تارىخى»نىڭ كونىچە خەتتە تىكىگە تىزىلغان بالىلار نۇسخىسىدىن بىرنى ئېلىپ بەردىم. ئىككىمىز ھەمىشە مەخسۇس ۋاقىت ئاجرىتىپ بۇ كىتابنى بىللە ئوقۇيتتۇق. قىزىم كونىچە خەتنى بىلمىگەچكە، دەسلىپىدە ئۇنىڭغا خەتنىمۇ خەت ئوقۇپ بەردىم. كىتاب يېرىملاشقاندىن كېيىن كونىچە خەتلەر قىزىمغا ئاساسەن يوچۇن تويۇلمايدىغان بولدى، شۇنداق قىلىپ، كىتابنىڭ قالغان يېرىمنى ئۇ ئۆزى مۇستەقىل ئوقۇپ تۈگەتتى.

2008 ـ يىلى چاقىرىلغان مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا ۋەكىللەردىن بىرى باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىغا كونىچە خەتنى ئۆگىتىش ھەققىدە تەكلىپ سۇنۇپتۇ. كېيىن بۇ ئىشنى ئاخبارات ۋاستىلىرىمۇ خەۋەر قىلغان بولدى.

مېنىڭچە، بۇ ۋەكىل ناھايىتى ياخشى ئويلاپتۇ، لېكىن كونىچە خەتنى ئۆگىتىش ئىشى راستىنلا باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ دەرسى سۈپىتىدە تۇتۇلسا، ھازىرقىدەك ساۋات چىقىرىش ئادىتىگە ئۆگىنىپ كەتكەن بالىلار ئۇچۇن ئېغىر كەلمەسمۇ؟!

ئۇنىڭ ئۇستىگە ھازىر بالىلارنىڭ يۈكى بەكمۇ ئېغىر. بۇ قېتىنچىلىقنى ئاساسەن بالىلارنىڭ دەرستىن سىرتقى ئاخىرى چىقماس "كۇرس"لىرى پەيدا قىلىۋاتىدۇ دەپ قارالسمۇ، مېنىڭچە، مەسلىنىڭ نېگىزى نۆۋەتتىكى ئوقۇتۇش ئۇسۇلىدا. مىسالەن، بالىلار خام خەتلەرنى ئۆگىنىشتە ئاساسەن دېگۈدەك دەرسلىك بىلەنلا چەكلىنىدۇ، ھەربىر خەتنى 10 ـ 20 قېتىملاپ يېزىپ مەشىق قىلىدۇ، بۇنداق ھەربىر خەتنى يەككە ـ يېگانە ئۆگىنىش ئۇسۇلى ئادەتتە بالىلارنى نۇرغۇن جاپا چېكىشكە مەجبۇر قىلغانلىقى ئۈستىگە، دېگەندەك ئۇنۇم بېرەلمەيدۇ. ھازىر بالىلار ئاددىيلاشتۇرۇلغان خەتلەرنى ئۆگىنىپ بولالماي قېلىۋاتقان تۇرسا، كونىچە خەتلەرنى ئۆگىنىشكە رايى بارارمۇ؟ ... قىسقىسى، ھېلىقى ۋەكىلنىڭ تەكلىپى بالىلارنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرايدۇ، دېگەن گەپ.

"كونىچە خەتلەرنى ئۆگەنمىسمۇ بولىدۇ" دېمەكچى ئەمەسمەن. مەسلىنىڭ تۇگۈنى ـــ ئۆگىتىمەن دەپ بالىلارنى زورۇقتۇرۇپ قويماسلىق.

قىزىمنى تەربىيەلەش جەريانىدا شۇ نۇقتىنى تونۇپ يەتتىم: بالىلارغا خام خەت ئۆگىتىشنى ئادەتتە كۈندىلىك تۇرمۇش ھالقىلىرىغا سىڭدۈرۈپ، كىتابنى كۆپەرەك ئوقۇتۇشنى ئاساس قىلغاندا، ئۇنىڭ ئۇنۇمى ناھايىتى ياخشى بولىدىكەن، بالىمۇ زېرىكمەيدىكەن؛ ئاتا ـ ئانىغمۇ ئېغىر كەلمەيدىكەن.

بەزىلەر: "مەكتەپ يېشىغا توشمىغان بالام مۇنچىلىك خەنزۇچە خەت بىلىدۇ، مۇنچىلىك ئېنگلىزچە خام سۆزنى يادلاپ بولىدى" دەپ ماختىنىدۇ، ئەمما ئۇلار بالىلىرىغا خام خەت ۋە خام سۆزلەرنى ئۆگىتىشتە بىر دۆۋە خەت كارتىسى ياساش ياكى ئېنگلىزچە خام سۆزلەرنى ئۆينىڭ تۆت تېمىغا ئالا قويماي چاپلىۋېتىش ئۇسۇلىنى قوللىنىدۇ. بۇنداق ئۇسۇلنىڭ قانچىلىك ئۈنۈمى بولار؟

ھازىر قۇرۇلۇۋاتقان "بالىدۇر تەربىيەلەش ئاپپاراتلىرى" سامانىدەك. ھالبۇكى، بۇنداق ئاپپاراتلار قوللىنىۋاتقان "بالىدۇر تەربىيەلەش" ئادەتتە بالىلارغا بىر مۇنچە خەت، ھەرپ ۋە ياكى خام سۆزلەرنى ئۆگىتىپ قويۇش بىلەنلا چەكلىنىدۇ. ئۆگىتىشتە ھەرپلەرنى ئويۇن پېرسۇناژىغا ئايلاندۇرۇپ، بالىلارغا ئاشۇ ھەرپلەرنىڭ رولىنى ئالدۇرۇش، سۆزلەرنىڭ بەزى بوغۇملىرىنى بالىلارغا ئۇنلۇك ئوقۇتۇشقا ئوخشاش خىلمۇ خىل ئۇسۇللار قوللىنىلسىمۇ، ئۇ ماھىيەتتە يەنىلا خەت ۋە سۆزلەرنى يەككە ـ يېگانە ئۆگىتىش، خالاس.

ئامېرىكىلىق مەشھۇر پسىخولوگ د.پ.ئاۋسۇبىل ـــ ماڭارىپ

پسىخولوگىيەسىگە ''مەنەن ئۆگىنىش'' ئۇقۇمىنى سىڭدۈرۈش بىلەن مۇھىم تۆھپە قوشقان ئالىم. ''مەنەن ئۆگىنىش'' ئەمەلىيەتتە ''شەكلەن ئۆگىنىش''نىڭ ئەكسى. د.پ.ئاۋسۇبىل بۇنى مۇنداق يەكۈنلەيدۇ: ''مەنەن ئۆگىنىش شەكلەن ئۆگىنىشكە قارىمۇقارشى بولغانلىقى بىلەن قىممەتلىك، چۈنكى شەكلەن ئۆگىنىشتە بالىلار قىلچە مەنىسى بولمىغان بوغۇم ۋە ئۇنىڭغا ماسلاشتۇرۇلغان سۆيەت سۆزلىرىنى مېخانىك يادلايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاشۇ بوغۇم ۋە سۆيەت سۆزلىرى بىلەن ئادەمنىڭ بىلىش قۇرۇلمىسىدا شەكىللىنىپ بولغان ھەرقانداق ئاڭ ئوتتۇرىسىدا ماھىيەتلىك باغلىنىش بولمايدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنداق مېخانىك ئۆگىنىشنىڭ ئۇنۇمىمۇ تۆۋەن بولىدۇ''*.

بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى گېزىتتىن مۇنداق بىر خەۋەرنى كۆردۈم: تۆت ياشلىق بىر بالا 2000 خەنزۇچە خەتنى ئۆگىنىپ بوپتۇ. ئەسلىدە بۇ بالىنىڭ بوۋىسى ئۆيىنىڭ تۆت تېمىغا خەت يېزىلغان كارتىلارنى چاپلىۋېتىدىكەن، بالا ئاشۇ كارتىلاردىكى خەتلەرنى بىرمۇ بىر يادلايدىكەن. چەت ئەل تىلى ئۆگىنىپ باققانلار بىلسە كېرەك، نوقۇل يەككە-يېگانە سۆز يادلاپ ئۆگەنگەن ئادەم ئاسانلا ئۇنتۇپ قالىدۇ، ئەكسىچە كونتېكس ئارقىلىق ئۆگەنگەن خام سۆزلەر ئادەمنىڭ يادىدىن چىقمايدۇ. شۇڭا، بالا نۇرغۇن خەتنى ئۆگىنىۋالغىنى بىلەن، بىرەر پارچە كىتابنى كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇشقا كىرىشەلمىسە، ئۇنىڭ قىلچە ئەھمىيىتى بولمايدۇ. يەنە كېلىپ، ساۋات چىقىرىش بىلەن كىتاب ئوقۇش بىر-بىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن ئۆگىنىش ئۇسۇلى بالىلارنى خەت ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرالمايلا قالماستىن، بەلكى ئۇلارنىڭ ئۆگىنىش ئىشەنچىسىنى بوشاشتۇرۇۋېتىدۇ.

رۇسسو مۇنداق دەيدۇ: ''كىشىلەر بالىلارنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىپ ئۇلارغا كىتاب ئوقۇشنى ئۆگىتىشنىڭ كارغا كەلگۈدەك ئۇسۇلىنى تېپىش يولىدا جاپالىق ئىزدىنىۋاتىدۇ. جۇملىدىن، بەزىلەر ھەرپ كارتىسى، خەت كارتىسى دېگەنلەرنى ئىختىرا قىلدى؛ يەنە بەزىلەر بالىلارنىڭ ھوجرىسىنى باسمىخانىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. ئاھ، بىچارە بالىلار!''**

بالىلارغا ماس كېلىدىغان مۇۋاپىق ئۆگىنىش ئۇسۇلى ئۇنۇملۇك ئۇسۇل ھېسابلىنىدۇ. نابابا ئۇسۇلىنى قوللانغاندا ئەسلىدىكى ئاددىي ئىشلار مۇرەككەپلىشىپ كېتىپ، ئارمانغا تۇشلۇق نەتىجە قازانغىلى بولمايدۇ، شۇڭا بالا تەربىيەسىدە كارغا كېلىدىغان ئۇسۇللارنى قوللىنايلى، نابابا ئۇسۇلىنى زۆرۈرىيەت بىلىپ، ئىشنى بۇزۇپ قويمايلى.

---

* چىن چى، لىۋ رۇدې «دەۋرىمىز ماۋارىپ پسىخولوگىيىسى» بېيجىڭ پېداگوگىكا ئۇنۇۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1997-يىلى 4-ئاي-نەشرى، 86-بەتكە قارالسۇن.

* (فرانسىيە) رۇسسو «ئېمىل»، لى پېڭئوۋ تەرجىمىسى، خەلق ماۋارىپ نەشرىياتى، 2001-يىلى 5-ئاي 2-نەشرى، 134-بەتكە قارالسۇن.

"سودا ـ سېتىق" ئويۇنى

ئوگىنىشنى مەزمۇنلۇق شاكلاتقا ئايلاندۇرالمساق، بالىلار ئونىڭغا ئىنتىلمەي قالارمۇ؟ ناۋادا ئوگىنىشنى قىزىقارلىق جەريانىغا ئايلاندۇرۇپ قويساق بالىلار ئونىڭدىن سەسكەنمەسمۇ؟

بايقىشىمچە، بالىلار بىلەن ھەمىشە "سودا ـ سېتىق" ئويۇنى ئويناسا، بالىنىڭ تۆت ئەھۋالنى ئۆگىنىۋېلىشىغا، جۈملىدىن بالىدا ھېسابلاش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشكە پايدىلىق بولىدىكەن.

قىزىم تۆت ياشلارغا كىرگەندە، بىر مەزگىلگىچە ئۇنىڭغا ھېساب ئۆگەتمەكچى بولۇپ، ئىككىگە ئۇچنى قوشسا قانچە بولىدۇ؟ دېگەندەك ئاددىي سائالالارنى بارماق ساناش ئۇسۇلى بىلەن كۆرسىتىپ باقتىم. قىزىم دەسلەپتە خېلى قىزىقاندى، ئەمما بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن بۇنىڭدىن زېرىكىپ قالدى. شۇنداق قىلىپ، قانداق قىلغاندا بالىنى ھېساب ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرغىلى بولار؟ دېگەن ئوي كاللامغا كىرىۋالدى.

ئۇ چاغدا مەھەللىدە تاللا بازىرى قۇرۇلمىغاچقا، لازىمەتلىكلەرنى ئۆيىمىزنىڭ ئەتراپىدىكى مىلىچ مالىلار دۇكانلىرىدىن سېتىۋالاتتۇق. قىزىمۇ دوستلىرى بىلەن ئاشۇ دۇكانغا چىقىپ نەرسە كېرەك ئەكىرىشكە ئامراق ئىدى. مەن ئۇنىڭ ھەرقېتىم نەرسە ـ كېرەك ئەكىرىشكە بۇيرۇغىنىمدا: "نېمە ئالدىغانلىقىڭنى دۇكانچىغا دەپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن پۇلنى بېرىسەن" دەپ جىكلەيتتىم. مەقسىتىم، بالىغا ئىش ئۆگىتىش ۋە ئۇنى باشقىلار بىلەن ئالاقە قىلىشقا ئادەتلەندۈرۈش ئىدى. ئويلىمىغان يەردىن ئۇ ئاشۇ كىچىككىنە ئىش ئارقىلىق پۇلنىڭ رولى ھەققىدە ئازدۇر ـ كۆپتۇر چۈشەنچىگە ئىگە بولدى.

بىر قېتىم قىزىم ئىككىمىز دۇكاندىن نەرسە ـ كېرەك ئېلىپ قايتىپ چىقىۋاتاتتۇق، قىزىم ئىشتىياق بىلەن:

ـــ ئاپا مەنچۇ، چوڭ بولسام دۇكانچى بولىمەن، ـــ دېدى.

ـــ نېمىشقا ئەمدى؟

ــ بىز دۇكانغا كىرىپ نەرسە ئالساق ئۇنىڭغا پۇل بېرىدىكەنمىز ئەمەسمۇ!

كېيىن قىزىمنىڭ قوشنىلارنىڭ بالىلىرى بىلەن "سودا ـ سېتىق" ئويۇنى ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. بالىلار نۆۋەت بىلەن "دۇكانچى" ۋە "خېرىدار"نىڭ رولىنى ئالاتتى، "دۇكانچى" بولغان بالا ئۆزىچە ئاجايىپ پەخىرلىنىپ كېتەتتى. قىزىمنىڭ "دۇكانچى" بولۇشقا بەك قىزىقىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن "سودا ـ سېتىق" ئويۇنى ئويناش نىيىتىگە كەلدىم.

شۇنداق قىلىپ، ئۆيدە كىچىككىنە بىر يەرنىڭ چۆرىسىنى چىتلاپ "دۇكان" ئېچىپ، ئۇنىڭغا "تۇرلۇك مال"لارنى تىزدۇق، "مال"لارنىڭ ئىچىدە راستلىرىمۇ، يالغانلىرىمۇ بار ئىدى. مىسالەن، ئۇ ئەڭ ئامراق تورتنى ئويۇنچۇقلارنىڭ ئارىسىغا تىزىشقا بولمىغاچقا، باشقا نەرسىنى "تورت" ئورنىدا تىزدۇق. قىزىم "دۇكانچى" بولدى، دادىسى ئىككىمىز "خېرىدار" بولۇپ، قىزىمنىڭ "دۇكىنى"دىن نەرسە ـ كېرەك سېتىۋالاتتۇق.

بىز قىزىمنىڭ "دۇكىنى"غا كىرىپ، "دۇكان"دىكى "مال"لارغا سەپسېلىپ قاراپ چىققاندىن كېيىن: "ئاۋۇ نەرسە نەچچە پۇل؟" دەپ سورايتتۇق، گاھىدا ھەتتا ئۇنىڭ بىلەن باھا تالىشىپ كېتەتتۇق. پۇل تۆلەيدىغان چاغدا كۆپىنچە ئۇنىڭغا پۈتۈن پۇل بېرىپ، پارچە پۇل قايتۇرغۇزاتتۇق. مىسالەن، قىزىم بىر تال چوكىنى ئالتە مو، دېگەن بولسا، ئۇنىڭغا بىر يۈەن بېرىپ، تۆت مو قايتۇرغۇزاتتۇق.

ئادەتتە قىزىم "مال"نىڭ باھاسىنى ئۆزى قويىاتتى، ئەمما ئۇ "مال"غا پارچە پۇللۇق باھا قويغاندا ھېسابلاشقا تەس بولىدىغانلىقىنى بىلىدىمۇ، ئىشقىلىپ 1.4 يۈەن، 203 يۈەن دېگەندەك باھالارنى قويماي، بىر يۈەن، 200 يۈەن، دەپ قويىاتتى.

ئاشۇ ئويۇننى بىر نەچچە قېتىم ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، مۇرەككەپرەك ھېسابلارنى ئۆگىنىپ بېقىشقا بىلىندۇرمەستىن پېتەكلىدىم. مىسالەن، قىزىم بىر تال ماروژنىنى بىر يۈەن، دېگەن بولسا، بىز ئۇنىڭغا مۇنداق دەپ تەكلىپ بېرەتتۇق:

ــ ۋۇي، سىرتتىكى دۇكانلاردا ماروژنىنىڭ باھاسىنى بىر يۈەن ئىككى موغا ئۆستۈرۈپتۇ، سىز ئۆستۈرمەمسىز؟ ھەر بىرىنى بىر يۈەن ئىككى مودىن ساتسىڭىز ھازىرقىغا قارىغاندا ھەر بىر ماروژنىدىن ئىككى مو ئارتۇق پۇل تاپسىز ئەمەسمۇ؟ ــ ئاندىن ئۇنىڭغا ئىككى يۈەن ياكى بەش يۈەن بېرىپ، ئاشقىنىنى ئۆزىگە ھېسابلىتىپ قايتۇرغۇزاتتۇق. بۇ قىزىم ئۇچۇن خېلى مۇرەككەپ "ھېسابات" ئىدى.

قىزىم دەسلەپتە پارچە پۇلنى ھېسابلاشنى ئاۋارىچىلىك كۆرۈپ،

"مال"لىرىغا پارچە باھا قويۇشنى ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمىدى. بۇنىڭ بىلەن قىزىمنى سىرتتىكى دۇكاندىن نەرسە ـ كېرەك سېتىۋېلىشقا بىللە ئاچقىقان چاغلىرىمدا، ئۇنىڭغا دۇكاندىكى ماللارغا كۆپىنچە پارچە باھا قويۇلغانلىقىنى ئاتايىن ئەسكەرتتىم. شۇنىڭدىن كېيىن قىزىم "دۇكىنى"دىكى "مال"لارغىمۇ پارچە باھا قويمىدىغان بولدى.

"سودا ـ سېتىق" ئويۇنىنىڭ دەسلىپىدە قىزىمغا ئاساسەن 100 دىن تۆۋەن سانلارنى قوشۇش ـ ئېلىشنى ئۆگەتتىم. ئاز كۇندىن كېيىن ئۇنىڭغا مەلۇم بىر نەرسىنىڭ باھاسىنى ناھايىتى قىممەت دەپ پەرەز قىلىپ، ئۇنىڭغا 300 يۈەن باھا قويۇش تەكلىپىنى بەردىم. ھازىر ئويلاپ كۆرسەم، قىزىم تۆت ياشلار ئەتراپىدىكى چېغىدىلا 500 دىن تۆۋەن سانلارنى قوشۇش ـ ئېلىشنى ئۆگىنىپ بولغانىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ خىل ھېساباتنى "سودا ـ سېتىق" ئويۇنى داۋامىدا تەدرىجىي ئۆگىنىۋالغاندى.

قىزىم "سودا ـ سېتىق" ئويۇنىنى 3 ـ يىللىقتا چىققۇچە داۋاملاشتۇردى. ئۇنىڭ مەكتەپتىكى دەرسگە كۆپەيتىش ۋە ئېلىش ئەملى قوشۇلغاندىن كېيىن، مەن ئۇنىڭ "سودا ـ سېتىق" ئويۇنغا "بىر تال قېرىنداشنى توققۇز پۇڭ دەيلى، مەن ئاشۇ قېرىنداشتىن سەككىزنى ئالماقچى، ئۇنداقتا سىزگە قانچە پۇل بېرىشىم كېرەك؟ باھاسى تۆت يۈەنلىك بىر قاپ پەرەنىك ئىچىدىن 10 تال پەرەنىك چىقىدۇ، ئەمما مەن ئاشۇ پەرەنىكتىن پەقەت ئۇچ تاللا ئالسام، جەمئىي قانچە پۇل بولىدۇ؟" دېگەندەك مۇرەككەپرەك مەزمۇنلارنى قوشتۇم. بۇنداق قىلغاندا، ئۇنىڭ دەرسلىكىدىكى كۆپەيتىش، بۆلۈش ئەملىنى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلىغىلى بولاتتى.

باللار "سودا ـ سېتىق" ئويۇنى ئويناش داۋامىدا دەرسلىك كىتابىدىكىگە ئوخشاش نۇرغۇن ئەمەلىي مەسىلىلەرنى يېشىشكە توغرا كېلىدۇ، بۇ ھەم ئۇلارنىڭ ماتېماتىكىلىق تەپەككۇرىنى ئويغىتىدۇ. دېمەك، باللارنى ماتېماتىكىدا يېتەكلىگەندە ھە دېسىلا ئابستراكت سان ـ سىپىرلار ئىچىگە سۆرەپ كىرمەسلىك، مەززىسىز ھېساباتلار ئارقىلىق قىينماسلىق كېرەك. چۈنكى، باللارنى سان ـ سىپىرلارنى ئادەتتىكى ئويۇن ئىچىدە تونۇۋېلىشقا يېتەكلىگەندە، ئۇلارغا سان ـ سىپىرنىڭ ئۇنچىلا ئابستراكت نەرسە ئەمەس، بەلكى كۇندىلىك تۇرمۇشتا كارغا كېلىدىغان، كۇندىلىك ھاياتىمىز بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن قىزىقارلىق نەرسە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرغىلى بولىدۇ.

قىزىم 1 ـ ،2 ـ يىللىقتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا، ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى ئابستراكت سان ـ سىپىرلار ئىچىدىكى تۇگۇننى يېشەلمەي ئاۋارە بولاتتى، ئەمما قىزىم بېرىلگەن ھەرقانداق مەسىلىنى قىلچە زورۇقمايلا ئويۇنىنىڭ ئورنىدا

يېشەتتى.

قىزىم 2 ـ يىللىقنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن سىنىپ ئاتالاپ 4 ـ يىللىققىلا كىردى. دەسلەپتە ئىلمىي مۇدىر سەل ـ پەل تەشۋىشلىنىپ:

ـ 3 ـ يىللىق ئوقۇغۇچىلىرى بولۇپمۇ ماتېماتىكىدا خېلى مۇرەككەپ مەزمۇنلارنى ئۆگىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ باسقۇچ خېلى ھالقىلىق ئىدى، ـ دېگەن گەپنى قىلدى. بۇنىڭ بىلەن 3 ـ يىللىقنىڭ ئىككى مەۋسۇملۇق ماتېماتىكا دەرسلىكىنى ئەكىلىپ، 10 كۈنگىچە قىزىم بىلەن دەرقەمدە ئولتۇرۇپ ئۇنى بىر قۇر ئۆتكۈزگەن بولدۇم. قىزىم دەرسلىكتىكى مەزمۇنلارنى ناھايىتى ئوبدان ئۆزلەشتۈرۈۋالدى. شۇنداق قىلىپ، قىزىم 4 ـ يىللىق ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئوقۇش باشلانغاندىن كېيىن ئېلىنىدىغان ئىمتىھانغا 3 ـ يىللىقتا ئوقۇپ باققان بالىلار بىلەن بىللە قاتنىشىپ، ھەممىدىن يۇقىرى نومۇر ئالدى.

بۇ يەردە قىزىمنى ''ئالاھىدە تالانتلىق بالا ئىدى'' دېمەكچى ئەمەسمەن. مۇھىمى، ئۇ ماتېماتىكىغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ساۋاتنى كىچىك ۋاقتىدىكى ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنىدىن ئاللىقاچان ئۆگىنىپ بولغان. قىزىمنىڭ ''دۇكانچى''بولۇپ ئوينىغانلىقى ئۇنىڭ ماتېماتىكىلىق تەپەككۇرىنى چوڭقۇرلاشتۇرغاچقا، دەرس ئۆگىنىش ئۇنىڭغا ناھايىتى ئاسانغا چۈشكەن.

بالىلارنىڭ ھەممىسى ئادەتتە چوڭلار تۈرمۇشىنى دوراشقا تەبىئىيلا ئامراق كېلىدۇ. ھېلىمۇ ئېسىمدە ، كىچىك چېغىمدا ئاغچىلايلام ئويۇنى ئوينىشىقا بەك ئامراق ئىدىم. قىزىمنىڭ ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنى ئوينىغان چاغدىكى تۇيغۇسىنى، بۇرۇن ئاغچىلايلام ئوينىغان چاغدىكى تۇيغۇم بىلەن ئوپمۇ ئوخشاش، دەپ قارايمەن، چۈنكى قىزىم ئويۇن داۋامىدا بىلىپ ـ بىلمەيلا ھېسابلاشنى ئۆگىنىۋالدى.

ئەجەبا، بالىلارنىڭ ئۆگىنىشىنى ئۇلارنى قىينايدىغان جەبىر ـ زۇلۇمغا ئايلاندۇرۇش كېرەكمۇ؟ يوقسۇ! چۈنكى، ئۆگىنىش دېگەننى شاد ـ خوراملىق ئىچىدىمۇ ۋۇجۇدقا چىقارغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنداق ئۆگىنىش بالىلارغا بەكمۇ ياقىدۇ.

ھەممىمىز بالىلارنى ئۆگىنىشكە قىزىقسىكەن، دېگەن ئۈمىدتىمىز، لېكىن سەمىمىزدە بولسۇن، ئۆگىنىشنى مەززىلىك شاكلاتقا ئايلاندۇرالساق، بالىلار ئۇنىڭغا ئىنتىلمەي قالارمۇ؟ نېمۇادا ئۆگىنىشنى قىرتاق جوڭىي دوربىسغا ئايلاندۇرۇپ قويساقچۇ، بالىلار ئۇنىڭدىن سەسكەنمەسمۇ؟

بالىلار بىلەن ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنى ئوينىغاندا تۆۋەندىكىلەرگە دىققەت قىلىڭ:

بىرىنچى، مۇددىئايىڭىزنى بالىغا دەپ سالماڭ. دۇرۇس، بالىنى بۇنداق

ئويۇنغا دەۋەت قىلىشتىن مەقسەت ـــ ئۇنىڭغا ھېسابلاشنى ئۆگىتىش. ناۋادا بالا ئاشۇ مۇددىئايىڭىزنى بىلىپ قالسا، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ''ئويۇن'' ئىشتىياقى سۇسلاپ كېتىدۇ، شۇڭا بالا ئۇنى ''پەقەتلا ئويۇن'' دەپ بىلسۇن. بالا بىلەن ئوينىغان چېغىڭىزدا، ئويۇنغا بالىڭىزغا ئوخشاشلا بالىلارغا خاس ساددا تۇيغۇ ۋە پۈتۈن ئىشتىياقىڭىز بىلەن كىرىشىڭ، بالىغا ئۇنى ـ بۇنى ئۆگىتىمەن، ھېسابلاشتا كېتىپ قالغان يەرلىرىنى تۈزىتىپ بېرىمەن، دەپ ئاۋارە بولماڭ.

ئىككىنچى، بالىنى نومۇس قىلدۇرۇپ قويماڭ. قىزىم بىلەن ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنى ئوينىغان دەسلەپكى چاغلاردا، ئۇ قانداق نەرسىگە قانداق باھا قويۇلىدىغانلىقىنى ئۇقمىغاچقا، ئاغزىغا كەلگىنىچە بىر نېمىلەرنى دەيتتى. مىسالەن، ئۇ بىر قېتىم بىر تال تورتقا ''100 يۈەن'' دەپ باھا قويدى. بۇنى ئاڭلىغان دادىسى:

ـــ ۋاي ـ ۋۇي، نېمانچە قىممەت ئۇ؟ ـــ دېدى قىزىقچىلىق قىلىپ. دېمىسىمۇ، دادىسىنىڭ بۇ دېگىنى نۆۋەتتىكى بازار نەرخى ـ ناۋاسىغا باب كېلىدىغان گەپ ئىدى، ئەمما دادىسىنىڭ گېپى قىزىمنى سەل ـ پەل تەمتىرىتىپ قويدى. ئۇ دادىسىنىڭ بايىقى گەپنى قىلغان چاغدىكى تەلەپپۇزىدىن ئۆزىنىڭ ''مال''غا باھا قويۇشتا بەكلا چەكتىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى، شۇڭا يەنە بىر ''تاۋار''نىڭ باھاسىنى سورىغىنىمىزدا، ئۇ دېلىغۇللۇق ئىچىدە ئىككىلىنىپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئۆزىچە باھا قويۇپ باقتى ـ يۇ، ئەمما بىزنى نېمە دەركىن، دەپ سوئاللىق نەزەردە قارىدى. مېنىڭچە، بۇنداق ئەھۋالدا بالا دىققىتىنى ئويۇنغا مەركەزلەشتۈرەلمەي، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى بۇنداق ئويۇنىنى ئوينىغاندا جىددىيلىشىدىغان، ھەتتا ئۇنىڭدىن زېرىكىدىغان بولۇپ قالىدۇ، شۇڭا مەن قىزىمدىكى بۇ جىددىيلىكنى تۇگىتىش ئۇچۇن:

ـــ بۇ دېگەنچۇ بەكمۇ تەملىك تورت، شۇڭا ئاشۇنداق قىممەت، ـــ دېدىم دادىسىغا كۇلۇپ تۇرۇپ.

كېيىن دادىسىغا مۇنداق دەپ چۈشەندۈردۈم:

ـــ بالا ئۇ نەرسىلىرىگە قانداق باھا قويسا ئۆزىنىڭ ئىشى، ئۇنىڭدىن ئەجەبلىنىپ كەتمەيلى. بالىمىز ھازىرقى بازارنىڭ نەرخى ـ ناۋاسى ھەققىدە ھېچنېمە ئۇقمايدۇ، شۇڭا بالىنىڭ تەپەككۇرىغا ئۆزىمىزنىڭ تۇرمۇش تەجرىبىسى ئارقىلىق دەخلى قىلمايلى. مەقسەت ـــ بالىغا سودا قىلىشنى ئەمەس، ھېسابلاشنى ئۆگىتىش، شۇڭا ئۇ نەرسە ـ كېرەكلىرىگە قانداق باھا قويسا بولۇۋېرىدۇ. ھەتتا، گۈرۈچنىڭ جىڭى 200 يۈەن، ئالتۇن ئۈزۈكنىڭ بىر دانىسى تۆت مو، دېسىمۇ مەيلى.

ئۇچىنچى، بالىنى ھېسابتا قىيناپ قويماڭ. ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنىنىڭ ھېساب دەرسى ئەمەس، بەلكى ئويۇن ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالماڭ. دۇرۇس، ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنى ئارقىلىق بالىنىڭ ھېسابلاش قابىلىيىتىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ، ئەمما بۇنىڭغا ئالدىراپ كېتىشكە بولمايدۇ. شۇڭا، ئويۇندا بالىنىڭ خۇشلۇقىنى بىرىنچى ئورۇنغا، ئۆگىنىشنى ئىككىنچى ئورۇنغا قويۇڭ. بۇنىڭدا بالا يېشىدىغان ھېسابلارنى بارا ـ بارا قىينىلاشتۇرۇپ بېرىشقا بولىدۇ، ئەمما زىيادە قىين ھېسابلارنى ئىشلىتىمەن، دەپ بالىنىڭ ئويۇندىن لەززەت تېپىشىغا دەخلى يەتكۈزۈپ قويماڭ. چۈنكى، بالا بۇ خىل ئويۇنىدىكى مۇرەككەپ ھېسابلارنى ئىشلەپ بولالماي قىينىلىپ قالسا، ئۇنىڭدىن رايى يېنىپ كېتىدۇ.

تۆتىنچى، بالىنى بۇ ئويۇنغا زىيادە زورلىماڭ. بالىغا ھېساب ئۆگىتىمەن، دېگەن نىيەتتە ھە دېسىلا ئۇنى ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنى ئويناشقا زورلاۋەرمەڭ. مەسىلەن، مەن بۇ ئويۇننى بەزى ئاتا ـ ئانىلارغا دەپ بېرىۋىدىم، ئۇلار كۈندە دېگۈدەك بالىسى بىلەن ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنى ئوينايدىغان بولدى. دەسلەپتە بالىلار خېلى قىزىقىپ ئويناندى؛ ئەمما، ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن زېرىكىپ قالدى. بۇنىڭ بىلەن ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى ھە دېسىلا ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنغا زورلايدىغان بولۇۋالدى.

بالىلار بەزىدە ھەتتا ''سودا ـ سېتىق''دا دەسلەپ قىلماي تۇرۇپلا، بەزىبىر تاسادىپەن ئىشلار سەۋەبلىك بۇ ئويۇنىدىن زېرىكىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. بۇنداق چاغدا ئۇنى ئويۇنغا زورلىماڭ. بالىنى ئاشۇ ئويۇنىدىن بەزىدۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن، بالا ئويۇندىن زېرىككەن ھامان ئۇنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىڭ. ناۋادا ھە دېسىلا بالىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋېلىپ ئۇنى ئويۇنغا زورلىغىلى تۇرسىڭىز، بالا مۇددىئايىڭىزنى بىلىپ قېلىشى مۇمكىن.

بەشىنچى، ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە راست پۇل ئىشلىتىڭ. پۇلنى مەينەت دەپ قارايدىغانلىقىم ئۈچۈن، قىزىم بىلەن ''سودا ـ سېتىق'' ئويىنغان دەسلەپكى چاغلاردا راست پۇل ئىشلەتمەي، ئۇستىگە پۇلنىڭ سوممىسى يېزىلغان قەغەزلەرنى پۇل ئورنىدا ''خەجلەپ'' باقتۇق. ئەمما بالىنىڭ ئۇنداق ''يالغان پۇل''غا دېگەندەك قىزىقىپ كەتمەيدىغانلىقىنى بايقىدىم، چۈنكى بالىلار راست پۇلغا نەرسە ـ كېرەك سېتىۋالغىلى بولىدىغانلىقىنى بىلىۋالغان ھامان، ئۇنىڭغا ناھايىتى ھېرىسمەنلىك بىلەن قارايدىكەن. يەنە كېلىپ بالا راست پۇل ئىشلىتىلگەن ئۇنداق ئويۇنغا پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن بېرىلدىكەن. ئەمما، بالا راست پۇل ئىشلىتىلگەن بۇنداق ئويۇننى ئويناپ بولغاندىن كېيىن، قولىنى سوپۇنداپ يۇيۇۋېتىشنى ئۇنتۇپ قالمىسۇن.

بۇ يەردە مۇنداق بىر گەپنى قوشۇپ قويغۇم كېلىۋاتىدۇ: بالىڭىزنىڭ ھەر قېتىملىق ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنىدا تاپقان پايدىسىنى بىرمۇ بىر خاتىرىلەپ

ئايرىم ساقلاپ قويۇڭ. بالىڭىزغا بىرەر نەرسە ئېلىپ بېرىدىغان چاغدا ئاشۇ پۇلنى ئىشلەتسىڭىز، ئۇنى ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنىغا تېخمۇ قىزىقتۇرغىلى بولىدۇ.

ئالتىنچى، ھەر قېتىملىق ئويۇنىنىڭ شەكلىنى ئازدۇر ـ كۆپتۇر ئۆزگەرتىپ تۇرۇڭ. بالىلار ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنىنىڭ دەسلىپىدە كۆپىنچە ''دۇكانچى'' بولۇشنى بەك ياخشى كۆرىدۇ. ئەمما، بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئويۇنغا يېڭىلىق قوشۇش ئۈچۈن، سىز ''دۇكانچى'' بولۇڭ، بالىڭىز ''خېرىدار'' بولۇپ باقسۇن. ھەتتا بالىغا بوۋاي، مومايى، بالا، دوختۇر ياكى ئوقۇتقۇچى دېگەندەك خىلمۇ خىل سىياقتىكى خېرىدارلارنىڭ رولىنى ئالدۇرۇپ بېقىڭ. چۈنكى، خىلمۇ خىل سىياقتىكى كىشىلەرنىڭ ئىش ـ كۈشى ۋە تەلەپ ـ ئېھتىياجلىرىمۇ خىلمۇ خىل بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئارقىلىق نۇرغۇن يېڭى ـ يېڭى ھېكايىلەرنى توقۇپ چىقىلى بولىدۇ. گاھىدا بالىڭىزنىڭ مۇشۇك، ئېيىق دېگەندەك ئويۇنچۇقلىرىمۇ ئويۇنۇڭلارنىڭ ئىشتىراكچىسىغا ئايلانىسۇن. دۇرۇس، ئۇنداق ئىشتىراكچىلارنىڭ گەپ ـ سۆزىنى ئەلۋەتتە سىز ۋاكالىتەن دەپ بېرىسىز.

قىزىم بىلەن ''دۇكانچىلىق''تىن باشقا، ''كۆكتات'' سېتىپمۇ ئوينىيالايتۇق. بەزىدە قىزىم بازاردىكى كۆكتاتچىنىڭ رولىنى ئالاتتى. بىز كۆكتاتلارنىڭ رەسمى سىزىلغان خىلمۇ خىل قەغەزلەرنى ياكى باشقا نەرسىلەرنى كۆكتات ئورنىدا ''يايما''غا تىزىۋېتەتتۇق. ئۇ چاغدا بازاردىكى كۆكتاتچىلارنىڭ ھەممىسى چوكىلىق تارازا ئىشلىتىدىغان بولغاچقا، ئاشۇ ئويۇن ئۈچۈن قىزىمغا دورىخانىدىن ئاتاپىن چوكىلىق تارازا ئەكىلىپ بەردىم.

ئىككىمىزنىڭ ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنىدىن ''تۇرمۇشقا بىرلەشتۇرۇلگەن ئۆگىنىشنىڭ ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك بولىدىكەن، تۇرمۇش دېتاللىرىنىڭ ھەممىسى بالا تەربىيەسىدە 'ئۇستاز' بولالايدىكەن'' دېگەن تۇيغۇغا كەلدىم.

بالىغا بىلىم ئۆگىتىدىغان يەر يېزىق شىرەسىلا ئەمەس. كۆڭۈل قويغان ئادەم ئۈچۈن، بالا تەربىيەلەش پۈرسىتى ساماندەك. مىسالەن، بالىڭىزغا بىردىن ئونغىچە بولغان ساناقنى ئۆگىتىشتە قايتا ـ قايتا ئوقۇپ چۈشەندۈرۈش ئۈسۈلىنىلا قوللانىسىڭىز، بالا ئاشۇ سانلارنىڭ قانداق تەلەپپۇز قىلىنىدىغانلىقىنى ئۆگىنىدۇ ـ دە، ئاشۇ بوغۇملارنىڭ زادى نېمىگە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى، ئۇچۇقراقىنى دېگەندە ''1، 2، 3، 4، 5، ...'' دېگەن سانلارنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنەلمەيدۇ. شۇڭا بالىڭىزنى كۆتۈرۈپ پەشتاقتىن چىقاندا، ئۇنىڭغا پەشتاقنى بىر ـ بىرلەپ ساناپ بېرىڭ؛ بىر قاپ شاكىلات ئاچقان چېغىڭىزدا، بالىڭىز ئاشۇ قۇتىدا زادى قانچە تال شاكىلات بارلىقىنى ئالدى بىلەن ساناپ باقسۇن. قىسقىسى، بالىڭىز ''1، 2، 3، ... ''

دېگەندەك سانلارنى ئاغزىدىن چىقارغان هامان ئۇنى مەلۇم بىر كونكرېت شەيئى بىلەن باغلاپ تەسەۋۋۇر قىلالايدىغان بولسۇن. بۇنداق بولسا، بالا سان ـ سىپىرلارنى ئاسان ئەستە تۇتۇش بىلەن بىرگە كاللىسىدا سان ـ سىپىر ئۇقۇمنى شەكىللەندۈرەلەيدۇ.

قىزىم ئىككى يېرىم ياشقا كىرگەن چاغلار ئىدى. بىر قېتىم دادىسى ئىشتىن قايتىشىدا قىزىمغا سۈتلۈك ئۈسسۈلۇقتىن ئالتە قۇتا ئالغاچ كەپتۇ. چۈشتىن بۇرۇن ئۇنىڭدىن بىرنى ئېچىپ قىزىمغا بەرگەندىن كېيىن، قالغىنىنى ئېلىپ قويدۇم. چۈشتىن كېيىن قىزىم تۈيۈقسىزلا سوراپ قالدى:

ــ ئاپا، هېلىقى بەش قۇتا ئۈسسۈلۇق قېنى؟

قىزىمنىڭ بۇ گېپىدىن هەيران قالدىم، چۈنكى قىزىم ئۇ چاغدا قوشۇش ـ ئېلىشنى تېخى ئۆگەنمىگەنىدى. قىزىمدىكى بۇ سان ـ سىپىر ئۇقۇمى ئېھتىمال ئۇچرىغانلىكى نەرسىنى ئۇنىڭغا بىر ـ بىرلەپ ساناپ كۆرسىتىپ تۇرغانلىقىمنىڭ شاراپىتى بولسا كېرەك.

قىزىم مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىنمۇ ئۈيۈن داۋامىدا ئۆگىنىش ئادىتىنى تاشلىمىدى. مېنىڭچە، بالىنى مۇئەللىم سىياقىدا ئاتا ـ ئانىسىغا دەرس ئۆتكۈزۈپ ئويناش بولىدىغان چارە ئىكەن.

قىزىم مەكتەپكە كىرىشى بىلەنلا پىنيىن(خەنزۇ تىلى ئېلىپبەسى) دەرسى باشلاندى. بۇ دەرسنى ئوبدان ئۆگىنىۋالسىكەن دېگەن نىيەتتە، بىر كۈنى مۇنداق دېدىم:

ــ ئۆز ۋاقتىدىكى مۇئەللىمىمىز يەرلىك تەلەپپۇزدا سۆزلەيدىغان بولغاچقا كىچىكمىدە ئېلىپبەنى ياخشى ئۆگەنمەپتىكەنمەن؛ مانا هازىر سىز ئېلىپبەنى ئۆگىنىشكە باشلىدىڭىز، شۇڭا سىنىپتا ئۆگەنگەن ئېلىپبەنى ئاخشىمى ماڭا ئۆگىتىپ قويامسىز؟

سەممىي ئىلتىجايىمدىن خۇشال بولۇپ كەتكەن قىزىم، بۇ تەلىپىمگە قوشۇلدى. شۇنداق قىلىپ، قىزىم مەكتەپتە ئۆگەنگەن نەرسىلىرىنى كۈندە دېگۈدەك كەچتە كېلىپ ماڭا سۆزلەپ بېرىدىغان بولدى. مەنمۇ ئۇنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاپ، ئەستايىدىل "ئۆگىنەتتىم".

قىزىم ئىككىمىزنىڭ "دەرس ئۆتۈش" ئويۇنىدىن مۇنداق نۇقتىلارغا دىققەت قىلىش لازىملىقىنى هېس قىلدىم:

بىرىنچى، بۇ خىل ئويۇندا بالىغا مۇستەقىل ئىش كۆرۈش پۈرسىتى بېرىش لازىم. "سودا ـ سېتىق" ئويۇنى بولسۇن ياكى "دەرس ئۆتۈش" ئويۇنى بولسۇن، بۇلارنىڭ هەممىسىدە بالىغا بىرەر نەرسە ئۆگىتىش ۋە ئۆگەنگەنلىرىنى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاتقۇزۇش مەقسەت قىلىنىدۇ. بۇنداق ئويۇنلارنىڭ ئورتاق ئالاهىدىلىكى شۇكى، بالىلار ئويۇن جەريانىدا ئۆزىنىڭ

چوڭلارغا ئوخشاش مۇستەقىل ئىش كۆرۈش پۇرسىتىگە ئېرىشكەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ ـ دە، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ قىزغىنلىقى تېخىمۇ ئاشىدۇ، شۇڭا بۇنداق ئويۇنلاردا بالىلارنى پاسسىپ ئورۇندا قويۇپ، ھە دېسىلا ئۇلارغا ''ئۇنداق قىل ـ مۇنداق قىل'' دەپ ئاتىكاچىلىق قىلماي، ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە باشلامچىلىقنى بېرىش لازىم.

ئىككىنچى، بالىغا جاۋابى ياكى مەزمۇنى ئېنىق نەرسىلەرنى سۆزلەتكۈزۈش لازىم. تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىدە قىزىمغا پەقەت ئېلىپبەنىلا سۆزلەتكۈزگەنىدىم. چۈنكى تىل ـ ئەدەبىيات ئىجادىيلىكنى تەلەپ قىلىدىغان يۇمشاق پەنلەردىن بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنى چۈشەندۈرۈش بالىلارغا تەس كېلىدۇ ھەم سۆزلەتكۈزگەن بىلەنمۇ ئانچە ئەھمىيىتى بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ھەدىسلا بالىلارغا دەرس ئۆتكۈزۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىۋەرگىلىمۇ بولمايدۇ. جۇملىدىن بالىنىڭ ئۆگىنىشىنى خۇپىيانە كۆزىتىپ، سەل ـ پەل چېكىنىپ قالغانلىقىنى بايقىغان چاغلاردا، ئۇنى مەقسەتلىك ''دەرس سۆزلىتىپ بېقىش'' لازىم. ئەمما بۇنىڭدىمۇ خۇددى ''سودا ـ سېتىق'' ئويۇنى ئوينىغاندەكدەك بالىنى زېرىكتۈرۈپ قويماي، ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە بالىنى ئۇنىڭغا قىزىقتۇرۇش لازىم.

ئۇچىنچى، بالىدىن ''دەرس سۆزلەپ بېرىش''نى تەلەپ قىلغاندا ھە دېسىلا، ''كىچىك چېغىمدا ياخشى ئۆگەنمەپتىكەنمەن، ئەمدى سىز ئۆگىتىپ قويۇڭ'' دەپ تۇرۇۋالماي، تەبىئىيرەك ئۇسۇللارنى قوللىنىش لازىم. بىر كۈنى قىزىمنىڭ تاپشۇرۇق دەپتىرىدىكى بىر خاتالىقنى بايقاپ قالدىم. ئەسلىدە ئۇ قىزىمنىڭ ئۇقۇم چۈشەنچىسىدىكى مۇجمەللىك سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان سەۋەنلىك ئىدى. مەن ھەيران قالغان بولۇپ سورىدىم:

ـــ ۋۇي، بۇنى توغرا ئىشلىگەندەك قىلمسىزغۇ؟ مۇئەللىم ئەجەب خاتاغا چىقىرىۋېتىپتۇيا؟ ئوبدانراق قاراپ بېقىڭە قىزىم، خاتالىق سىزدىن كېتىپتۇمۇ ياكى مۇئەللىمدىن كېتىپتۇمۇ؟

بۇنداق قىلىشتىن مەقسىتىم ئۇقمىغانغا سېلىپ تۇرۇپ بالىنى توغرا تەپەككۇرغا يېتەكلەش ئىدى. شۇنداق قىلىپ، قىزىم بۇ خاتالىقنىڭ زادى كىمدىن كەتكەنلىكىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن، ئۇنى پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن قايتا ئىشلەشكە كىرىشىپ كەتتى. ئاخىردا دېگەندەكلا ئۆزىنىڭ خاتا ئىشلەپ قويغانلىقىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. ئۇ ئەڭ بولمىغاندا مېنىڭ ''كەتكۈزۈپ'' قويغانلىقىمنى ئىسپاتلاپ كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۆزىدىن مەمنۇن بولغانىدى. قىسقىسى، قىزىم شۇ ئارقىلىق ئىلگىرى ئانچە پىششىق ئىگىلىۋالالمىغان ئۇقۇمنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالدى.

تۆتىنچى، بالىنىڭ ''دەرس ئۆتكەن'' چاغدىكى سەۋەنلىكلىرىنى يۈزىگە

سالماسلىق، بولۇپمۇ خاتا گەپلىرىگە كۈلمەسلىك لازىم. ئاتا-ئانا بالىسىنىڭ "ئوقۇغۇچىسى" بولغانىكەن، ئۇنداقتا بالا ئۆتكەن "دەرس"نى پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىشى كېرەك. بۇنىڭدىمۇ "سودا-سېتىق" ئويۇنىدىكىگە ئوخشاش، ئەسلىي مۇددىئايىمىزنى بالىغا چاندۇرۇپ قويماڭ. چۈنكى بالا ئاتا-ئانىسىنىڭ كۆزىتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالسا، ئۇنىڭ ئېتىخارلىق تۇيغۇسى ۋە قىزغىنلىقىغا تەسىر يېتىدۇ. بالىنىڭ پىكرى ياكى بايانىدىكى سەۋەنلىكلەرنى بايقىغىنىمىزدا، ئۇنى ئۇدۇل ئېيتماي ئەگىتىپ دەپ بېرىڭ ياكى بالىنى بۇ جەھەتتە توغرا تەپەككۇر قىلىشقا ۋاستىلىك يېتەكلەڭ، چۈنكى بالا ئۆزىنىڭ خاتا سۆزلەپ قويغانلىقىنى سېزىپ قالسا، ئۇنىڭدىن نومۇس قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاتا-ئانىسىنىڭ بۇنداق چاغدىكى تېرىقچىلىك تەنبىھى ياكى مەسخىرىسى بالىنى بەكمۇ مەيۇسلەندۇرۇپ، ئۇنىڭ "دەرس سۆزلەش" ئىشەنچىسىنى يوقىتا چىقىرىدۇ.

2004-يىلى دەۋرىمىزدىكى مەشھۇر پىداگوگ، بېيجىڭ شەھەرلىك 4-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ شۇ چاغدىكى مۇدىرى لىيۇ چاڭمىڭ ئەپەندىنىڭ بىر قېتىملىق لېكسىيەسىنى ئاڭلىغانىدىم. ئۇ مەكتەپ مۇدىرى بولۇشتىن ئىلگىرى ئۇستا فىزىكا مۇئەللىمى ئىكەن. لىيۇ چاڭمىڭ ئەپەندىنىڭ ئېيتىشچە، بالىلاردىن كىمكى مەلۇم بىر مەسىلىنى خاتا ئىشلەپ قويسا، ئۇ بۇ مەسىلىنى ئاشۇ بالىغا قايتا ئىشلىتىپ، ئاندىن سىنىپتىكى بالىلارغا يەنە بىر قېتىم سۆزلەپ بېرەركەن. بىرەر مەسىلىنى بىر بالىغا قايتا ئىشلىتىپ، سىنىپتا يەنە بىر قېتىم سۆزلەپ چۈشەندۈرۈشنىڭ ئۈنۈمى ئۆزگىچە بولىدىكەن، چۈنكى مەلۇم مەسىلىنى ئەستايىدىل پىكىر يۈرگۈزۈش ئاساسىدا چوڭقۇر چۈشەنگەندىلا، باشقىلارغا ئېنىق ۋە چۈشىنىشلىك قىلىپ سۆزلەپ بەرگىلى بولىدىكەن، شۇنداقلا ئۇ مەسىلە سۆزلىگۈچىنىڭ مېڭىسىگە مۆھۈرەدەك ئورناپ كېتىدىكەن. بىرەر مەسىلىنى قايتا ئىشلەشنى بىر قېتىملىق قايتا ئۆگىنىش دەپ قارىساق، ئۇنى باشقىلارغا قايتا سۆزلەپ بېرىشنى بىر قېتىملىق ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش، دەپ چۈشىنىشكە بولىدىكەن؛ بۇ باللارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئۆگەنگەن بىلىمنى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش جەريانى بولۇپ، باللار ئۇ ئارقىلىق ئۆگەنگەنلىرىنى تېخىمۇ پۇختىلىيالايدىكەن.

مېنىڭچە، بۇ ئۇسۇلنى ئائىلىلەردە قوللىنىشقىمۇ بولىدۇ. چۈنكى بالىنىڭ دەرستە دېگەندەك ئاڭقىرالماي قالغان جايلىرىنى پۇختىلاشقا توغرا كەلگەندە، ئاتا-ئانىسىنىڭ سۆزلەپ چۈشەندۈرگىنىدىن كۆرە، بالىنىڭ سۆزلىگىنى تۈزۈك. دۇرۇس، بۇنىڭدا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئەپچىللىك بىلەن ئىش كۆرۈپ، بالىغا ئەركىن-ئازادە مۇھىت يارىتىپ بېرىشىڭىز، ئۇنى ھەرگىزمۇ جىددىيلەشتۈرۈپ، ھودۇقتۇرۇپ قويماسلىقىڭىز لازىم.

بىرەيلەننىڭ ئېيتىشچە، ئۇنىڭ بالىسى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن ماتېماتىكىدا چېكىنىپ قاپتۇ. ئۇنىڭ ئوستىگە بالا ئۆگىنىشتە قىيىن مەسىلىگە دۇچكەلگەن هامان بەل قويۇۋېتىپ، ئىچكىرىلەپ ئىزدىنىپ بېقىشقا ئۇنمايدىكەن. هېلىقى كىشى ئوغلىنىڭ ماتېماتىكا دەرسىلىكىنى ۋاراقلاپ بېقىپتىكەن، ئۇنىڭدىكى مەزمۇنلارغا چىشى پاتماپتۇ. بۇنداق ئەھۋالدا كۆپىنچە كىشىلەر ئادەتتە ئائىلە ئوقۇتقۇچىسى تەكلىپ قىلىدۇ ياكى بالىسىنى دەرستىن سىرتقى تەكرارلاش سىنىپىغا تۇتۇپ بېرىدۇ. ئەمما هېلىقى كىشى ئۇيان ئويلاپ ـ بۇيان ئويلاپ، ئاخىر بالىسىغا ئۆزى تەكرار قىلىپ بېرىش قارارىغا كەپتۇ ۋە ئوغلىنىڭ ماتېماتىكا دەرسىنى باشتىن ئۆگىنىشكە كىرىشىپتۇ. ئۇنىڭ ماتېماتىكا مەلۇماتى ئوغلىنىڭكىگە يەتمەيدىغان بولغاچقا، ئۇ ئاڭقىرالمىغان نۇقتىلارنى ئوغلىدىن سورايدىكەن. ئوغلى دادىسىغا سۆزلەپ چۈشەندۈرۈش جەريانىدا يولۇققۇرغان قىيىن نۇقتىلارنى ئاتا ـ بالا ئىككىسى مەسلىھەتلىشىپ هەل قىلىدىكەن، پەقەت هەل قىلالمىسا، ئوغلى مۇئەللىمدىن سوراپ چۈشىنىۋالغاندىن كېيىن، ئاندىن دادىسىغا سۆزلەپ بېرىدىكەن. هېلىقى كىشىمۇ ئوغلىدىن سوراپ ئۆگىنىشكە خۇجىكۆردىچە ئىش قىلماي، ناھايىتى بېرىلىپ ئۆگىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشىنىڭ ماتېماتىكا سەۋىيەسى خېلىلا ئۆسۈپ قاپتۇ. ئوغلىمۇ ماتېماتىكا دەرسىدە كۆرۈنەرلىك ئىلگىرىلەپتۇ، مۇھىمى بالا ئىلگىرىدىكىدەك قىيىن مەسىلىگە دۇچكەلگەن هامان "ۋاقتى كەلگەندە مۇئەللىم چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ" دەپ تاشلاپ قويماي، ئىزدىنىشنى ئۆگىنىۋاپتۇ.

ئومۇمەن، ئاتا ـ ئانىلار باللىرىنىڭ ئىمتىهان نەتىجىسىنلا نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن پۇل خەجلەپ باقىدۇ، يول مېڭىپ باقىدۇ، بالىسىنى هە دەپ ئۆگىنىشكە زورلاپ باقىدۇ. لېكىن بۇلارنىڭ هېچقايسىسى بالىنىڭ مەكتەپتە ئۆگەنگەن بىلىملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىرەر ھەرىكەتنى لايىھەلەپ، شۇ ئارقىلىق بالىغا ئۆگەنگەن بىلىملىرى بىلەن ئەمەلىي مەسىلىلەرنى يەشكۈزۈپ باققانغا يەتمەيدۇ، چۈنكى باللارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئۆگەنگەن بىلىملىرىنى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش، "ئەڭ ياخشى تەكرار سىنىپى" هېسابلىنىدۇ.

باللارنى ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرۇش ئۈسۇللىرى "سودا ـ سېتىق" ئويۇنى، "دەرس ئۆتۈش" ئويۇنى بىلەنلا چەكلەنمىسە كېرەك. مەسىلەن، ئائىلىنىڭ كىرىم ـ چىقىمىنى هېسابلىغان چاغدا، "هېسابلىغۇچ بۇزۇلۇپ قاپتۇ" دېگەننى باھانە قىلىپ، هېسابنى بالىغا قەلەم بىلەن ئىشلىتىپ باققۇلۇق؛ ئۆيدە بىرەر ئېلېكتىرلىك ئەسۋاب بۇزۇلۇپ قالغان چاغلاردا، هاپىلا ـ شاپىلا رېمونتچى چاقىرماي، بالىنىڭ فىزىكا كىتابىنىڭ "ئېلېكتىر ئىلمى" قىسمىنى ئېچىپ

قويۇپ، بۇزۇلغان ئۇسكۇنىنى ئاتا-بالا ئىككىيلەن مەسلىھەتلىشىپ رېمونتلاپ باققۇلۇق.

ئۇلۇغ پېداگوگ سۇخۇملىنسكى مۇنداق قارايدۇ: ''بالىنىڭ ئۆگىنىشتە چېكىنىپ كېتىشى ئۇنىڭ پىكىر قىلىشىنى تېخى ئۆگىنىپ بولالمىغانلىقىدىندۇر، شۇڭا بالىلارنىڭ پىكىر بۇلىقىغا ئايلىنىپ بولالمىغان شەيئى، ھادىسىلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە تايىنىش، بىر-بىرىنى شەرت قىلىش مۇناسىۋەتلىرىنى، قىسقىسى ئەتراپىمىزدىكى رېئال شەيئىلەرنىڭ ھەممىسىنى بالىلارنىڭ پىكىر يۈرگۈزۈپ بېقىشىغا تاشلاپ بېرىش — ھەرقانداق بىر نورمال بالىنى ئەقىللىق، چېچەن، تىرىشچان ۋە ھېرىسمەن قىلىپ تەربىيەلەپ چىقىشنىڭ ئەڭ مۇھىم شەرتى''*.

ئامېرىكىلىق مەشھۇر پېداگوگ دېۋېينىڭ تەربىيە ئىدىيەسى ''ئۆسۈملۈكلەر بىلىمنى كىتابتىن ئەمەس، بەلكى تۇرمۇشتىن، ئەمەلىي ئىش-ھەرىكەتتىن ئۆگىنىشى لازىم'' دېگەننى يادرو قىلىدۇ. ئۇ مۇنداق قارايدۇ: ''مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوقۇتۇش قانداقتۇر بالىلارغا كىتابتىكى نەرسىلەرنى ئەمەس، بەلكى ئىش قىلىشنى ئۆگىتىشتۇر''**.

شۇڭا ئاتا-ئانىلار: ''بالام ئۆگىنىشتە ئىلگىرىلىسۇن'' دەيدىكەن، ئۇنداقتا بالىنى ھاپىلا-شاپىلا كىتابنىڭ ئىچىگە سۆرىمەي، ئۇنىڭغا تاشقى دۇنيانىمۇ كۆرسىتىپ، ئۆگەنگەنلىرى ئاساسىدا ئەمەلىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ بېقىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىشى لازىم. بالىغا نېمە ئۆگەتمەيلى ئۇلارغا ''سودا-سېتىق'' ئوينىغاندەك ئەمەلىيەتكە يۈزلىنىش پۇرسىتى بېرەلىسەكلا مېنىڭچە بالىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۇنداق ئۆگىنىشتىن زېرىكمەيدۇ.

---

* سۇخۇملىنسكى (سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىملەرگە تەكلىپ» دۇ دېيەنكۇن تەرجىمىسى، ماۋارىپ ئىلمى-پەن نەشرىياتى 1984-يىلى 6-ئاي 2-نەشرى، 326-بەتكە قارالسۇن.

** دېۋېي (ئامېرىكا) «دېموكراتىيە ۋە ماۋارىپ»، ۋاڭ چېڭشۇ تەرجىمىسى، خەلق ماۋارىپى نەشرىياتى 2001-يىلى 5-ئاي 2-نەشرى، 169-بەتكە قارالسۇن.

ئۇيغۇر كتاب تورى
www.uyghurkitap.com

"سېھرلىك ھاسا" تەگكەن بالىنىڭ ئۆگىنىش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولىدۇ

باشلانغۇچ مەكتەپ ھەتتا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە "ئۆگىنىشتە ناچار" ياكى "ئۆگىنىشتە مۇتلەق ئىلاجسى" بالا مۇجۇت ئەمەس. بالىنىڭ ئۆگىنىشتە ياخشى ياكى يامان بولۇشى ئەھۋالغا قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. بۇ خىل ئۆزگىرىشنى دەل دەرىسىدە سىرتقى كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇش ئارقىلىق ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ.

شۇنداق بىر "سېھرلىك ھاسا" باركى، بۇ ھاسا تېگىپ كەتكەن بالا ھەم ئەقىللىق، ھەم ئۆگىنىش ۋە قابىلىيەتتە "پىشانىسى ئوچۇق" بالىلاردىن بولۇپ چىقالايدۇ. بۇ "ھاسا" زادى نېمە؟ بۇ ھاسىنىڭ خىسلەت ـ كارامىتى قايسىبىر تەلەيلىككە نىسپ بولار؟ بۇ سوئاللارنىڭ جاۋابىغا ھەممەيلەن قىزىقىدۇ. ئەپسۇس، گەپنى ئەتەي سىرلىق ئىبارىلەر بىلەن باشلىغانلىقىم ئۈچۈن ئوقۇرمەنلەردىن ئەپۇ سورايمەن. يۇقىرىدا دېگەنلىرىم بالىلار چۆچىكىدىكى گەپلەر ئەمەس، بەلكى بىر ئوخشىتىش. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەزمۇننىڭ ئۆزىنى نەق ئىپادىلەشكە تازا باب كېلىدىغان بۇنىڭدىن باشقا ئوخشىتىشنى تاپالمىدىم.

ئەمدىكى گەپنى بۇرۇن ئۇچراتقان تۆت بالىنىڭ ھېكايىسىدىن باشلاي.

باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 5 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بىر سىنىپ بالا بىلەن خېلى ئۇزۇنغىچە باردى ـ كەلدى قىلغاچقا، سىنىپتىكى بالىلارنى دېگۈدەك ناھايىتى ئوبدان تونۇيتتۇم. بۇ سىنىپتا ئۆزگىچىرەك تۆت بالا بولىدىغان. مەن ئۇ تۆتەيلەننى ئۆزۈمچىلا ئىككى گۇرۇپپىغا ئايرىپ سېلىشتۇرۇپ باققانىدىم. بىرىنچى گۇرۇپپىدىكىسى شياۋېي ئىسىملىك قىز بىلەن شياۋجۇاڭ ئىسىملىك ئوغۇل ئىدى. بۇ ئىككىسى ئۆگىنىشتە تىرىشچان، ئىمتىھان نەتىجىسى ئوتتۇراھالىدىن يۇقىرىراق، بەك شەپىشەكمۇ ئەمەس، بەك جىمغۇرمۇ ئەمەس، سىنىپتا ياۋاش، سىرتلاردا مۇلايىم، مۇئەللىملەر ئىمراق،

ئەمما ئاسانلا ئۇنتۇلۇپ كېتىدىغان بالىلاردىن ئىدى. ئىككىنچى گۇرۇپپىدىكىسى شياۋبو ۋە شياۋچېڭ ئىسىملىك ئوغۇللار ئىدى. شياۋبو ئۆگىنىشتە پەۋقۇلئاددە ياخشى، دەرسلەرنىڭ ھەممىسىدە ئەلاچى، قابىلىيەتلىك، ئىدىيەۋى تونۇشى ناھايىتى روشەن، مەن ئۇچراتقان بالىلار ئىچىدىكى نۇقسانسىز ئوقۇغۇچى ئىدى. شياۋچېڭ ئىسىملىك بالىنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرى بىلەن يېتەرسىزلىكلىرى ئوخشاشلا گەۋدىلىك ئىدى. جۇملىدىن، تاپشۇرۇقلارنى كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىمەيتتى، ھە دېسىلا بوشاڭلىق، لايغەزەللىك قىلاتتى، ئۆگىنىش نەتىجىسىمۇ ئوتتۇرىھال ئىدى، ئەمما نوتۇقى ناھايىتى ياخشى، ئۆزى ئىنتىزامچان ئىدى.

بۇ بالىلارنىڭ ئىنشاسىنى كۆرگەندىن كېيىن، قانداقتۇر ئۇلارنى ئىنچىكە كۆزىتىپ، ئۆزئارا سىلىشتۇرۇپ باققۇم كەلدى. شياۋچې بىلەن شياۋجۇاڭ يازغان ئىنشانىڭ خەتلىرى بەك كۆركەم بولمىسىمۇ، ھەر ھالدا رەتلىك ئىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ يېزىقچىلىق سەۋىيەسى ناھايىتى تۆۋەن، گىرامماتىكىلىق نۇقسان ۋە خاتا خەتلەر ماڭدامدا بىر ئۇچرىغانىنى ئاز دەپ، ماقالىسىنىڭ مەزمۇنى بەكمۇ پۇچەك ئىدى. بۇنى ئۇلارنىڭ دەرسلەردىكى نەتىجىسى بىلەن سىلىشتۇرغاندا روشەن يېتەرسىزلىك، دېيىشكە بولاتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ ئىنشالىرىنى ئۆزلىرىگە تەكرار ـ تەكرار تۇزەتكۈزدۇم. ئۇلارمۇ يازغانلىرىنى قايتا ـ قايتا تۇزىتىپ قايتا ـ قايتا كۆچۈرۈپ چىقتى. ئەمما تۆتىنچى قېتىم تۇزىتىپ چىققان ئىنشاسىنى كۆرۈپ، دەسلەپتىكىسىدىن ھېچقانداق ئىلگىرىلەش بولمىغانلىقىنى، ھەتتا چاپىقىنى ئالمەن دەپ كۆزىنى قارىغۇ قىلىپ قويغان يەرلەرنىڭمۇ بارلىقىنى سەزدىم. كېيىن يازغان ئىنشالىرىمۇ شۇنداق بولۇپ چىقتى. ئاندىن ئۇلارنىڭ باشقا دەرسلەردىكى تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنمۇ كۆرۈپ باققان بولدۇم. ئۇلاردىن ئىككى بالىنىڭ دەرسلەردە خېلى تىرىشقاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئارمانغا تۇشلۇق دەرمانى يوقلۇقى چىقىپلا تۇراتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇلاردىكى بۇ يېتەرسىزلىكنىڭ نېگىزلىك سەۋەبىنى تونۇپ يەتتىم.

بىر كۈنى بۇ ئىككى بالا بىلەن سىردىشىپ، گەپ ئارىلىقىدا ئۇلاردىن بىرلا سوئالنى سورىدىم:

ــ ئادەتتە دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇمسىلەر؟

شياۋچې قورۇنۇپ تۇرۇپ:

ــ مېنىڭغۇ بەكمۇ ئوقۇغۇم بار ئىدى ...، شۇ ... دادام ئۇنمايدۇ. ئۇ باشقا كىتابلارنى ئوقۇسام دەرسلىرىمگە تەسىر يېتىپ قالىدۇ دەيدىكەن، ئۆيدىكى كىتابلارنمۇ ئىشكاپقا سېلىپ قۇلۇپلاپ قويىدۇ. بىز يېزىلغان گېزىتكە قوشۇپ بېرىدىغان «تەرىملەر» دېگەن ژۇرنالغا ناھايىتى ئامراق

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى

ئىدىم، ئاپام بىلەن دادام ئاشۇ ژۇرنالنىمۇ ماڭا كۆرسەتمەيدۇ ....

ـــ دەرسلىكتىن باشقا كىتابلارغا قىزىقمايمەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى شياۋجۇاڭ، ـــ شۇڭا بىر نەچچە پارچە ھەجۋىي رەسىملەر كىتابىدىن باشقا نەرسىنى كۆرۈپ باقمىغانمەن.

بۇنداق كېتىۋەرسە بالىلارنىڭ ۋاقتى بىھۇدە ئۆتۈپ كېتەتتى. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ئۆزى رايىش، تىرىشىپ ئۆگىنىشنى خالايدىغان بۇنداق بالىلار قائىدە بويىچە ئۆگىنىشتە كۆرۈنەرلىك ئىلگىرىلىشى كېرەك ئىدى. شۇڭا بۇ ئىككى بالىنىڭ ئائىلە باشلىقلىرى بىلەن بالىلارنىڭ ئۆگىنىشتىكى قىينىچىلىقلىرىنى دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشقا قىزىقتۇرۇش يولى بىلەن ھەل قىلىش ھەققىدە ئايرىم ـ ئايرىم پاراڭلىشىپ كۆردۇم.

شياۋفېينىڭ دادىسى مۇنداق دېدى:

ـــ قىزىم كۇندۇلۇك دەرسكە جېنىنىڭ بارىچە تىرىشىۋاتىدۇ، شۇنداقتىمۇ نەتىجىسى ئوتتۇراھالدىن سەل ـ پەل ئاشتى. ناۋادا زېھنىنى دەرستىن سىرتقى كىتابلارغا بۆلگىلى تۇرسا، دەرسلەردىكى نەتىجىسى چۇشۇپ كەتمەسمۇ؟!

ـــ بالىنى دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇغىن دېسەك، ئۇنىڭ يۈكى تېخىمۇ ئېغىرلاپ كېتىدۇ، ـــ دېدى شياۋجۇاڭنىڭ ئانىسى، ـــ بالام ھەپتىسىگە ئالتە قېتىملىق دەرستىن سىرتقى تەكرارلاش كۇرسى، بىر مۇزىكا كۇرسىغا قاتنىشىدۇ، دۇشەنبىدىن يەكشەنبىگىچە "ئۇھ" دېگۈدەك ۋاقتى يوق. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆيىمىز يىراق بولغاچقا، كۇندە ئىككى يېرىم سائەت ۋاقتى مەكتەپكە بېرىپ قايتىشى ئۈچۈنلا يولغا كېتىدۇ. كۇنىگە پەقەت ئالتە سائەتلا ئۇخلىيالايدۇ. شۇڭا بالىغا ئەمدى ھەرگىزمۇ يۈك ئارتىشقا بولمايدۇ.

مەن ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دېدىم:

ـــ ھازىر بالىلار تېخى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتىدۇ، شۇڭا ئىمتىھاندا بەرەر ـ ئىككى نومۇر نېرى ـ بېرى بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ كارايىتى چاغلىق. مۇھىمى بۇ ئىككى بالىنىڭ ئۆگىنىش ئىقتىدارى دېگەندەك ئەمەس، مۇشۇنداق كېتىۋەرسە بالىلارنىڭ كەلگۈسىدىكى ئۆگىنىشگە ئېغىر تەسىر يېتىپ قالىدۇ، بۇ دىققەت قىلمىساق بولمايدىغان مۇھىم مەسىلە. شۇڭا بالىنى ئۇنچىۋالا كۆپ دەرستىن سىرتقى تەكرارلاش سىنىپىغا زورلاپ بېرىشنىڭ، ئىمتىھان نەتىجىسىگە ئۇنچىلا ئېسىلۋېلىشنىڭ ھاجىتى يوق؛ بالىلارنى دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇشقا دەۋەت قىلالىساق، ئۇلارنىڭ يۈكىنى ھەقىقىي يەڭگىللەتكەن بولىمىز، بالىلار بۇ ئارقىلىق كۇندىلىك ئۆگىنىشتە تەدرىجىي ئالغا باسالايدۇ، كەلگۈسىدىكى ئۆگىنىشتە ئۆتۈپ چىقىش ئۈچۈن پۇختا ئاساس سالالايدۇ.

بۇ ئىشنى ئۇلارغا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئېزىپ ئىچۈرگەن بولدۇم،

ئۇلارمۇ ”ۋاي، دېگىنىڭىزدەك قىلايلى“ دېيىشكەن بولدى. ئەمما ئاز كۈندىن كېيىن بۇ ئىككى بالىدىن سوراپ باقسام، قىلچە ئۆزگىرىش بولمىپتۇ. ھەتتا شياۋفېينىڭ دادىسى گېزىتكە قوشۇپ بېرىلىدىغان «تەرمىلەر» ژۇرنىلىنمۇ ”بالىنىڭ دىققىتىنى بۆلۈۋېتىدىكەن“ دېگەن باھانە بىلەن سۈتكە ئالماشتۇرغۇزۇۋېتىپتۇ. شياۋجۇاڭنىڭ ئانىسى ئوغلىنىڭ دەرسىتىن سىرتقى كىتابلارغا پەقەتلا قىزىقمايدىغانلىقىغا يەنىلا ئېرەڭشىمەپتۇ. پەقەت ”بالىنىڭ ئەتىگەندىن كەچكىچە ئۆگىنىشتىن باشقا ھەرىكىتى يوق، شۇڭا ئانچە-مۇنچە ھەرىكەت قىلىپ چېنىققاچ، ئۆزىنى قوغداشنى ئۆگەنسۇن“ دېگەن مۇددىئا بىلەن ئوغلىنى چامباشچىلىق كۇرسىغا تىزىملىتىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ”بۇ ئايال بالىسىنىڭ ۋاقتىنى قانداقمۇ ئورۇنلاشتۇرغاندۇ؟“ دەپ ھەيران قالدىم. ئاڭلىسام بۇ بالا قاتناشقان كۇرسلار ئىچىدە ”ئىنشا كۇرسى“مۇ بار ئىكەن.

شياۋبو بىلەن شياۋچېڭنىڭ ئىنشاسى شياۋفېي بىلەن شياۋجۇاڭنىڭكىدىن ئاسمان-زېمىن پەرق قىلاتتى. ئۇ ئىككىسىنىڭ ئىنشاسىدا خاتا خەت، كېسەل جۈملە دېگەنلەر ئاساسەن يوق دېيەرلىك ئىدى، بولۇپمۇ شياۋبونىڭ خەتلىرى مارجاندەك رەتلىك ھەم كۆركەم، ھەر بىر پارچە ئىنشاسىدا ئۆزىگە تۇشلۇق نۇقتىنىنەزەر ۋە يېڭىچە دېتاللار بار ئىدى. شياۋچېڭنىڭ خېتى سەت، دەپتىرىنىڭ بېتىدە ئۆچۈرگەن، سىزىۋەتكەن يەرلەر كۆپ ئىدى، ھەر قېتىملىق ئىنشاسى سۈپەت جەھەتتە پەرقلىق ئىدى، بەزىلىرىنى قولىنىڭ ئۇچىدىلا خۇجىكۆردىگە يازغانلىقى مانا مەن، دەپ چىقىپلا تۇراتتى، ئەمما ئىنشالىرى ئىچىدە بىر نەچچە پارچىسىنى خېلى ئەستايىل يازغانىدەك قىلاتتى، چۈنكى بەتلىرى قالايمىقان، خەتلىرى مايماق-سايماق ئۇ ماقالىلەرنى ئىنچىكە ئوقۇپ چۈشىنىپ باققان ئادەم بۇ يالدا بىر خىل ئىستېداتنىڭ بارلىقىنى بايقاپ، ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇماي قالمايتتى.

بۇ ئىككى بالا بىلەن ئايرىم سىردىشىپ، ئۇلارنىڭ دەرسىتىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشقا بەكمۇ ھېرىسمەن ئىكەنلىكىنى بىلدىم. مەسىلەن، شياۋبونىڭ ئۆيىدە كىتاب ناھايىتى كۆپ بولغاچقا، ئۇنىڭ ئوقۇغان كىتابلىرىمۇ جىق ئىكەن. پەمىچە، ئۇ ئوقۇغان جۇڭگو-چەت ئەل مەشھۇر ئەسەرلىرى، تارىخ ۋە تەبىئەتكە ئائىت ئەسەرلەرنىڭ ئۆزىلا ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك بالىلارنىڭكىدىن كۆپ ئىكەن. ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى سىرتتا تىجارەت قىلىدىغان بولغاچقا، شياۋبو مومىسى-بوۋىسى بىلەن بىرگە تۇرىدىكەن. يەنە كېلىپ ئۇ ئۆيدە تېلېۋىزور يوق ئىكەن، شۇڭا شياۋبو بوش ۋاقىت تاپسىلا ھايۋاناتلارغا دائىر كىتاب بولامدۇ، ئىلمىي فانتازىيە بولامدۇ، رازۋېدكا رومانلىرى بولامدۇ، پالۋانلار قىسسەلىرى بولامدۇ ئىشقىلىپ قولىغا چىققانلىكى كىتابنى ئوقۇپ باقىدىكەن.

بۇ ئىككى بالا ئىنشانى ياخشى يازغاندىن سىرت، باشقا جەھەتلەردىمۇ ئۆزلىرىنى ئەركىن ۋە بىمالال تۇتالايتتى. مىسالەن، شياۋبو ئەلاچى بولغىنى بىلەن ئەتىگەنلىدىن ـ كەچكىچە كىتابتىن باش كۆتۈرەلمەيدىغان "قىرائەتخان"لاردىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ مەكتەپتىكى نۇرغۇن ۋاقتى پۇتبول مەيدانىدا ئۆتەتتى. شياۋچېڭنىڭ دەرسلەردىكى نەتىجىسى ۋاي دېگۈدەك بولمىغىنى بىلەن، سىنىپ مۇدىرى ئۇنى ماڭا مۇنداق ماختاپ بەرگەنىدى: "بۇ بالا بەك ئەقىللىق! ھازىرقىسى ئۇنىڭ كۆزىنى يۇمۇپ تۇرۇپ ئالغان نەتىجىلىرى، ناۋادا ئۇچ كۈنلا تىرىشىپ قويسا، ئۇنىڭ سىنىپ بويىچە ئالدىنقى ئۇچنىڭ ئىچىگە كىرەلەيدىغانلىقىدا گەپ يوق."

بۇ باللاردىن ئايرىلىدىغان چاغدا ئۇلارغا ئېلىخەت ئادرېسىمنى قالدۇرۇپ قويغانىدىم. ھازىر ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مەن بىلەن توردا ئالاقىلىشىپ تۇرىدۇ. شياۋبو ماڭا خەت يېزىپ باقمىدى، ئەمما ئانىسى بىلەن دائىم خەت ئالاقىسى قىلىپ تۇرىدۇم. ئىككىلەن يۈز كۆرۈشۈپ باقمىغان بولساقمۇ، توردا بالا تەربىيەسى توغرۇلۇق پىكىرلىشىپ كەلدۇق. شياۋبۇنىڭ ئانىسىنىڭ ئېيتىشىچە، شياۋبو ھازىرمۇ ناھايىتى ياخشى ئوقۇۋاتىتۇ، ئۇنىڭ ئۆگىنىش ۋە پۇتبولدىكى نەتىجىسى پەۋقۇلئاددە بولغاچقا، شەھەردىكى ئەڭ داڭلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئۇنى ئىمتىھانسىز قوبۇل قىلماقچى بوپتۇ. شياۋفېي مەن بىلەن ئىزچىل ئالاقىلىشىپ تۇردى. ئۇ ئادەتتىكى بىر تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتىتۇ. شياۋجۇاڭ بىلەن شياۋچېڭمۇ شۇ مەكتەپتە ئىكەن. شياۋفېي بىلەن شياۋجۇاڭ ئۆگىنىشتە ئوتتۇرىھال سەۋىيەنى ئاران ساقلاپ مېڭىۋاتىتۇ، ئۇلارنىڭ ئوبدانراق تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرەلىشىدىن ئۈمىد يوقمىش. ئەمما شياۋچېڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3 ـ يىللىقىغا چىققانىدىن كېيىن، ئاز ـ تولا ھوشىنى تېپىپ ئۆگىنىشكە بېرىلىدىغان بوپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ سىنىپ بويىچە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتۈپ، "ئۇچتە ياخشى ئوقۇغۇچى" باھالىنىپتۇ. شياۋفېينىڭ دېيىشىچە، ئۇ ئۆگىنىشتە بەك قىينىلىپ قالغاچقا، ئوقۇشتىن بارا ـ بارا رايى يېنىپ كېتىۋېتىپتۇ.

بۇ باللارنىڭ ئۆگىنىش جەھەتتىكى ئۆزگىرىش ئەھۋالىنى مۇشۇنچىلىك دەپ تۇراي.

خوش، شياۋفېي بىلەن شياۋجۇاڭنىڭ نۆۋەتتىكى ئۆگىنىش ئەھۋالى ئاتا ـ ئانىسىنى غەم ـ ئەندىشىگە قويدى دېگەن گەپ. دۇرۇس، ئۇلارنىڭ بالا ئۈچۈن قىلمىغىنى قالمىدى. ئەپسۇسكى، باللىرى ئۆگىنىشتە ئۇلارنىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقالمىدى. ئەمدىكى گەپ، ئۇلار ھالقىلىق پەيتتە باللىرىنىڭ ئۆگىنىشىگە ھەيدەكچىلىك قىلىش ئۈچۈن يەنە قانداق چارىلەرنى ئويلاپ چىقار؟ شۇ نۇقتا ئېنىقكى، ئۇلار باللىرىنىڭ دەرستىن سىرتقى

كتابلارنى ئوقۇپ بېقىشغا تېخمۇ يول قويمايدۇ. نەتىجىدە باللارنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆرلەش ئىمتىھانىدىلا ئەمەس، ھەتتا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇشىدىمۇ كۆڭۈلدىكىدەك نەتىجە قازىنالىشى ناتايىن. ھەتتا ئۇلارنىڭ كېيىنكى ئۆمۈرلۈك ئۆگىنىشىمۇ "تۇتسا سېپى يوق، قىچقارسا ئېتى يوق" غورىگىلچىلىك ۋە قىينچىلىق ئىچىدە ئۆتۈشى مۇمكىن.

بۇ تۆت باللىنىڭ ھېكايىسىدىن ئوقۇرمەنلەر زادى نېمە دېمەكچى بولغىنىمنى چۈشىنىپ بولدى، دەپ ئويلايمەن.

خوش، ئۇنداق بولسا "سېھرلىق ھاسا" زادى نېمە؟ ئۇ دەل — دەرستىن سىرتقى كىتابلاردۇر. بۇ "ھاسا" باللارغا تۇيدۇرماستىن تۇرۇپ، خلمۇ خل كۆچ ـ قۇدرەتنى ئاتا قىلالايدىغانلىقى بىلەن سېھرلىك. چۈنكى كىچىكىدىن تارتىپلا دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپ ئوقۇغان باللارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتى ۋە ئۆگىنىش ئىقتىدارى يۇقىرى بولىدۇ؛ ئەدناسى بۇنداق باللارنىڭ يېزىقچىلىق سۈرئىتىمۇ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپ ئوقۇمىغان باللارنىڭكىدىن تېز بولىدۇ.

كىتاب ئوقۇش نېمە ئۈچۈن بالىنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتى ۋە ئۆگىنىش ئىقتىدارىغا ئىجابىي تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ؟

سۇخۇملىنسكى — ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرنىڭ كىتاب ئوقۇش ئەھۋالىنى نۇرغۇن تەتقىق قىلىپ، كىتاب ئوقۇش بىلەن ئۆگىنىش ئىقتىدارى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەپسىلىي ۋە ئىنچىكە شەرھلىگەن پېداگوگ.

ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "30 يىللىق تەجرىبەمدىن شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ يەتتىمكى، ئوقۇغۇچىلاردىكى ئەقلىي قابىلىيەتنىڭ يېتىلىشى ئۇلاردىكى كىتاب ئوقۇش ئىقتىدارىغا باغلىق بولىدۇ." ئۇ پىسخولوگىيە نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "كىتاب ئوقۇش ئىقتىدارىدىكى ئاجىزلىق، مېڭىدىكى ئىنتايىن نازۇك، ئەمما باغلىنىشچان تالالارنىڭ تۆرىلىشىگە دەخلى قىلىپ، ئۇنى تورمۇزلاپ قويىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ تالالار نېرۋا ھۈجەيرىلىرىنى بىر ـ بىرىگە باغلاشقا قادىر بولالمايدۇ. 'كىتاب ئوقۇشنى بىلمىگەن ئادەم، پىكىر قىلىشنىمۇ بىلمەيدۇ' دېيىشىمىزنىڭ سەۋەبى دەل مۇشۇ"*. سۇخۇملىنسكى كىتاب ئوقۇماسلىقنىڭ زىيىنى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "كىچىك ۋاقتىدا چېچەن، چۈشىنىش ئىقتىدارى كۈچلۈك، تىرىشچان ھەم ھېرىسمەن بەزى بالىلار نېمە ئۈچۈن ياشلىق دەۋرىگە قەدەم قويغاندىن كېيىن تۇيۇقسىزلا بىلىمگە قىزىقمايدىغان، كاللىسى ئىشلىمەيدىغان،

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىملەرگە تەكلىپ» دۇ دېيەنكۇن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلىم ـ پەن نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 202 ـ بەتكە قارالا.

زېھنى گال بولۇپ قالدۇ؟ بۇ دەل ئۇلارنىڭ كىتاب ئوقۇشنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن!"؛ "بەزى بالىلار ئائىلە تاپشۇرۇقلىرىغا ۋاي دېگۈدەك كۆڭۈل قويۇپ كەتمىگىنى بىلەن، ئۇلارنىڭ ئادەتتىكى ئۆگىنىش نەتىجىسى ئوبدان چىقىدۇ. بۇ ھال ئۇلارنىڭ باشقىلارنى بېسىپ چۈشكۈدەك ئىستېداتقا ئىگە ئىكەنلىكىگىلا ئەھمەس، بەلكى كىتاب ئوقۇش ئىقتىدارىنى يامان ئەمەس يېتىلدۇرگەنلىكىگە باغلىق، چۈنكى كىتاب ئوقۇش ئىقتىدارى يۇقىرى بولسا، ئۇ ئەقلىي قابىلىيەت ۋە ئىقتىدارنىڭ كامالىتىگە تۇرتكە بولىدۇ."*

"دەرسلىكتىن باشقا ھېچقانداق كىتاب ئوقۇپ باقمىغان بالىلارنىڭ بىلىدىغانلىرى دەرسخانىدا ئۆگەتكەن يۇزەكى نەرسىلەر بىلەنلا چەكلىنىپ قالىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئائىلە تاپشۇرۇقلىرى ئۇلارغا زىيادە ئېغىر يۈك بولۇپ تۇيۇلىدۇ. بۇ ئېغىر يۈكنى مىڭ تەسلىكتە كۆتۈرۈۋاتقان بالىلار ئۈچۈن دەرستىن سىرتقى كىتاب ـ ژۇرناللارنى ئوقۇشقا نەدىمۇ ۋاقتى بولسۇن، بۇنىڭ بىلەن بىر تۇرلۈك يامان ئاينىش كېلىپ چىقىدۇ"**.

ھازىرقى زامان پسخولوگىيەسىدە بۇ مەسىلە نۇرغۇن تەتقىقاتلار ئارقىلىق ئىسپاتلانغان. پياگېي، بىرونا، ئوۋسۇبېل قاتارلىق پسخولوگلارنىڭ ئۆگىنىش ھەققىدىكى نەزەريىيىلىرىدىن مۇنداق ئىككى ھالقىلىق نۇقتىنى بايقاش مۇمكىن: بىرى، "تەپەككۇرنىڭ تەرەققىياتى بىلەن تىل سىستېمىسىنىڭ يېتىلىشى زىچ مۇناسىۋەتلىك" دېگەن قاراش؛ يەنە بىرى، "يېڭى بىلىملەرنى ئۆگىنىش ئەسلىدىكى ئەقلىي قابىلىيەت ئاساسىدا ۋۇجۇدقا چىقىدۇ" دېگەن قاراش. "كىتاب ئوقۇش" تىل بەلگىلىرىنى ۋاستە قىلغان، شۇنداقلا رېئال تۇرمۇش مەزمۇنىدىن ھالقىغان پائالىيەت بولۇپ، ئۇ ئادەمنىڭ "تىل سىستېمىسى"نى يېتىلدۈرۈش بىلەن بىرگە ئەقلىي قابىلىيەت ئاساسىنى كۈچەيتىپ، شۇ ئارقىلىق تەپەككۇر ئىقتىدارى ۋە يېڭى بىلىملەرنى ئىگىلەش ئىمكانىيىتىنى ئاشۇرىدۇ.

بۇنى مۇنداق ئوخشىتىش ئارقىلىق ئىپادىلەش مۇمكىن: ئادەمنىڭ ئۆگىنىش ئىقتىدار قۇرۇلمىسى ئۆينىڭ ئۆگزىسىگە، "تىل سىستېمىسى" ئاشۇ ئۆينى ياساشتا ئىشلىتىلىدىغان قورال ـ سايمانغا، "ئەقلىي قابىلىيەت ئاساسى" قۇرۇلۇش قىلىنىدىغان يەرنى تەكشۈرۈش سەۋىيەسى، قۇرۇلۇش لايىھەلەش سەۋىيەسى، ئىشچىلارنىڭ تېخنىكا سەۋىيەسى ۋە قۇرۇلۇشنى باشقۇرۇش

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىملەرگە تەكلىپ» دۇ دىيەنكۈن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلىم ـ پەن نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 203 ـ بەتكە قارالسۇن.

**سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىملەرگە تەكلىپ» دۇ دىيەنكۈن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلىم ـ پەن نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 203 ـ بەتكە قارالسۇن.

سەۋبىسى قاتارلىق مەۋھۇم ئەمما ناھايىتى مۇھىم مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قۇرۇلۇش مۇھىتىغا ئوخشايدۇ. قورال ـ سايمانلار سەرخىل، قۇرۇلۇش مۇھىتى ياخشى بولسا، قۇرۇلۇشنى پۈتكۈزۈش ئاسانغا چۈشىدۇ، ئۇنىڭ سۈپىتىگمۇ كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ. ناۋادا بۇ ئىككى ئامىلدىن چاتاق چىقسا، قۇرۇلۇش سۈپىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ئۆز ـ ئۆزىدىن ئايان.

بالىلار باشلانغۇچ مەكتەپ، ھەتتا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تۆۋەن يىللىقىدا ئۆزىنىڭ ئەقىل ـ ئىدراكىغا تايىنىپمۇ ئوبدان نەتىجە قازىنالايدۇ. ئەمما كىتاب ئوقۇشقا ئەھمىيەت بەرمەي، ئۆزىدىكى ئەقىل ـ ئىدراكقا ئىشىنىپ شۇ پېتى مېڭىۋەرسە، سىنىپ ئۆرلىگەنسېرى ئۆگىنىشتە ئارمانغا تۇشلۇق دەرمانى قالمايدۇ. چۈنكى ئاددىي قۇرۇلۇشتا قورال ـ سايمان ۋە قۇرۇلۇش مۇھىتىغا قويۇلىدىغان تەلەپ تۆۋەنرەك بولىدۇ، ئەمما لايىھەدىكى قۇرۇلۇش قانچە ھەيۋەتلىك ۋە نەپىس بولغانسېرى قورال ـ سايمان ۋە قۇرۇلۇش مۇھىتىغا قويۇلىدىغان تەلەپمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

بالا كويىدا قاتتىق پەرىشان بولۇۋاتقان بىرنەچچەيلەننى كۆرگەنىدىم. ئۇلارنىڭ بالىلىرى ئەسلىدە راۋۇرۇس تىرىشىپ، خېلى ئوبدان ئوقۇيدىكەندۇق. لېكىن نېمىشقىدۇر بالىلار ئۆگىنىشتە بارا ـ بارا كۆتكەن يەردىن چىقالماي قاپتۇ. ھەر قېتىم مۇشۇنداق ئەھۋالنى ئۇچراتقىنىمدا، ئالدى بىلەن ئاتا ـ ئانىلاردىن بالىلىرىنىڭ ھازىرغىچە دەرستىن سىرتقى كىتابلاردىن قانچىلىك ئوقۇغانلىقىنى سورايدىغان ئادىتىم بار ئىدى. بۇ بىرنەچچە بالىنىڭ ئەھۋالىمۇ ئويلىغىنىمدەكلا چىقتى. چۈنكى ئۇلار دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئاساسەن ئوقۇمايدىكەن. بۇلارغا سىلىشتۇرما قىلغۇدەك شۇنداق بالىلارمۇ بار. ئۇلار كىچىك ۋاقتىدا ۋاي دېگۈدەك نەتىجىلىك ئوقۇپ كېتەلمەيدۇ، ئەمما دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى جىق كۆرۈپ بەرگەچكە، چوڭ بولغانسېرى زېھنى ئېچىلىپ، ئۆگىنىشنىڭ زادى نېمىلىكىنى رەسمىي تونۇپ يەتكەن چاغلىردا ئۆز كارامىتىنى راۋۇرۇس ئىشقا سالالايدۇ.

باشلانغۇچ مەكتەپ، ھەتتا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدا ئۆگىنىش نەتىجىسىنىڭ زىيادە يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى بىلەن ھەقىقىي پەرقلىنىدىغانلار يوق دېسەكمۇ بولىدۇ. چۈنكى ئۆگىنىش نەتىجىسىدىكى يۇقىرى ـ تۆۋەنلىك ھەمىشە ئورۇن ئالماشتۇرۇپ تۇرىدۇ. بۇ خىل ئورۇن ئالماشتۇرۇشقا سەۋەب بولىدىغان ئامىل دەل دەرستىن سىرتقى كىتابلاردۇر. جۈملىدىن، دەرستىن سىرتقى كىتابلاردىن بولمىش بۇ "سېھىرلىك ھاسا" بايا قەيت قىلىپ ئۆتكەن "يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى"دا ئۆزىنىڭ خىسلەت ـ كارامىتىنى تولۇق نامايان قىلىدۇ.

كىشىلەر بالىلاردىكى شۇنداق ئۆزگىرىشلەرنى ھەمىشە بايقاپ تۇرىدۇ:

باللارنىڭ بەزىلىرى ئۆگىنىشكە تەدرىجىي قىزىقىپ، نەتىجىسىنى بالداقمۇ بالداق ئۆرلىتەلەيدۇ، بۇنداق باللارنى كۆرگىنىمىزدە ئۇلارنىڭ "چوڭ بولغانسېرى ئەقىل تاپقان"لىقىدىن مەمنۇن بولىمىز؛ باللارنىڭ بەزىلىرى بارا-بارا ئۆگىنىشتىن بېزىپ، كۈندىن-كۈنگە چېكىنىپ كېتىدۇ؛ نەتىجىدە بۇ باللارنىڭ "چوڭ بولغانسېرى ئەقىللىدە چېكىنىپ، تىزگىنسىز قېلىۋاتقان"لىقىدىن خاۋاتىرلىنىمىز. ئەمما بۇ خىل ئۆزگىرىشكە دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇش مايىللىقىنىڭ ماھىيەتلىك سەۋەب بولغانلىقىنى چۈشىنىدىغانلىرىمىز بەكمۇ ئاز.

ھەرقانداق بالىنىڭ كۈندىن-كۈنگە چوڭ بولۇپ، ئەقىل تاپىدىغانلىقى راست. ئوخشىمايدىغان يېرى: كىتابنى جىق ئوقۇغان باللارنىڭ ئۆگىنىش ئىقتىدارى يۇقىرى بولىدۇ، بۇنداق باللار ئۆگىنىشكە ئاسانلىق كىرىشكەن چېغىدا ئۆزلىرى ھازىرلىغان تىل ۋە ئەقلىي قابىلىيەت ئاساسى ئۇلارغا قانات بولىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىدىكى ئۆگىنىش ئىقتىدارىنىڭ شارائىتىدە، تىرىشسىلا كۆڭلى ئاۋۇنغۇدەك مۇۋەپپەقىيەت تۇيغۇسىنى بىخلاندۇرالايدۇ. بۇ خىل تۇيغۇ يەنە بېرىپ ئاشۇ بالىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۆگىنىشكە دالالەت قىلىدۇ؛ ئەمما كىتابنى جىق ئوقۇمىغان باللارنىڭ تىل ۋە ئەقلىي قابىلىيەت ئاساسىدىكى ماغدۇرسىزلىق ئۇلارنىڭ ئۆگىنىش ئىقتىدارىنى تەدرىجىي ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىدۇ. نەتىجىدە بۇنداق باللار كۈنسايىن مۇرەككەپلىشىپ بېرىۋاتقان بىلىم قۇرۇلمىسى ۋە كەسكىنلىشىپ كېتىۋاتقان رىقابەت ئالدىدا ئارمانغا تۇشلۇق دەرمانىنىڭ يوقلۇقىدىن بارا-بارا كۆڭلى سۇلۇپ ۋە ئۆزىگە بولغان ئىشەنچسىنى يوقتىپ، ئاخىر ئۆگىنىشكە قىزىقمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئادەم ئىرادە بىلەن ئىدراكقىلا تايانغانىدا ئۆزۈنغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ، چۈنكى ئىرادە بىلەن ئىدراكنىڭمۇ بوشىشىدىغان، چېكىنىدىغان چاغلىرى بولىدۇ. ئاتا-ئانىلارنىڭ نەزىرىدىكى "چوڭ بولغانسېرى ئەقىللىدە چېكىنىپ، ئۆگىنىشكە سۈسلۇق قىلىۋاتقان" باللارنىڭ بىلىپ-بىلمەيلا ئۆگىنىشتىن چەتلىشى دەل شۇ سەۋەبتىن.

ئاتا-ئانىلار باللىرىنى ئەقىللىق ۋە ئەلاچى قىلىپ يېتىشتۇرۇش ئۈچۈن، ھامىلە قورساقتا ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپلا "ھاملىگە ئوزۇقلۇق ۋە قۇۋۋەت تولۇقلاش" كويىدا قىلمىغىنى قالمايدۇ. دورۇس، ئوزۇقلۇق باللارنىڭ چوڭ مېڭىسىنى يېتىلدۇرۇشكە پايدىلىق، ئەمما قۇۋۋەت بولىدىغان نەرسىلەرنى قانچىلىك يېمەك، ئۇ پەقەتلا ئارقىمىتىكىدىكى قوشۇش ئەملىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل ۋاستە، خالاس. پەۋقۇلئاددە باللارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ساغلام ۋە نورمال تۇغۇلغان باللارنىڭ ئاخىرقى ھېسابتىكى ئەقلىي پەرقىنى يۇقىرىقىدەك ماددىي ۋاستە ياكى فىزىئولوگىيەلىك ئامىللار ئەمەس، بەلكى

مەرپەت تەربىيەسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بالىلاردىكى ئەقلىي قابىلىيەتنى ئويغىتىشنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋاستىسى ــ كىتاب ئوقۇش. ئۇ گويا كۆپەيتىش ئەمىلىگە ئوخشاش، بالىلارنىڭ زېھنى ـ پاراسىتىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرالايدۇ.

بەزى ئاتا ـ ئانىلار، ھەتتا مۇئەللىملەرمۇ: ''دەرسىنىڭ ئالدىراشلىقىدىن بىر قولىنى ئىككى قىلالمايۋاتقان بالىلار ئۈچۈن ھەممىدىن مۇھىمى ــ ئىمتىھاننى ياخشى بېرىش، دەرسىنى سىرتقى كىتابلار بالىلارنىڭ ۋاقتىنى ئوغرىلاپ، ئۆگىنىشىنى ئاقسىتىپ قويارمىكىن'' دەپ ئەندىشە قىلىدۇ. كىشىلەردىكى بۇ ئەندىشىنى خاربىندىن گۇاڭجۇغا جىددىي يىغىنغا بارماقچى بولغان بىراۋنىڭ تۆت سائەتتىن كېيىن ئۇچىدىغان ئايرىپلانىنى ساقلاپ بولالماي، شۇ ۋاقتىنىڭ ئۆزىدە ماڭىدىغان پويىزغا ئالدىراپ چىققىنىغا ئوخشىتىش مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە بۇ پۈتۈنلەي خاتا!

''بىر ئوچۇم ئۇرۇقنى چاچتۇق، ئۇ ئۇرۇقلارنىڭ بەزىلىرى سۇغا قېنىپ، كۆن نۇرىغا تويۇندى؛ بەزىلىرى سۇسىز ۋ ە ئاپتاپسىز قالدى'' دەيلى. بۇ ئىككى مۇھىتتىكى ئۇرۇقنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا بېرىدىغان ھوسۇلى ئاسمان ـ زېمىن پەرق قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. دېمەك، دەرسىنى سىرتقى كىتابلار ــ ئەقىل ـ پاراسەتنى جانلاندۇرىدىغان سۇ ۋە كۆن نۇرىنىڭ ئۆزى.

بۇ بايانلىرىمىنىڭ: ''ئەجەبا، دەرسىنى سىرتقى كىتابلارنى جىق ئوقۇغان بالىلارلا ئۆگىنىشتە ئوزۇپ، ئۇنداق كىتابلارنى ئوقۇمىغانلار مۇتلەق ئارقىدا قالارمۇ؟'' دېگەن گۇمانىنى پەيدا قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. ئەلۋەتتە ئۇنداق ئەمەس، چۈنكى بىرەر مەسىلىنى مۇلاھىزە قىلغان ياكى بىرەر ھادىسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، ئۇلارنى مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتىشتىن ساقلىنىشىمىز لازىم.

مەدەنىيەت ۋە ئىجتىمائىيەت كاتېگورىيەسىگە ياتىدىغان ھەرقانداق قانۇنىيەتنى فىزىمات تېئورېمىلىرىغا ئوخشاش يۈزدە ـ يۈز ئۆلچەمگە سالمەن، دەپ تۇرۇۋالساق، ئۇ چاغدا بارلىق ئىجتىمائىي قانۇنىيەتلەر ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى يوقىتىدۇ؛ ھەرقانداق پىكرىي مۇلاقەتنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ. بۇ مۇرەككەپ دۇنيادىكى ئەتمىشلەر بىر ـ بىرىگە ئىرماش ـ چىرماش باغلىنىپ كەتكەن، شۇڭا ھەرقانداق ھادىسىنى يەككە ـ يېگانە كۆزىتىشتىن ساقلانغۇلۇق. جۈملىدىن، ''چاينى كۆپ ئىچىپ بەرسە راكتىن ساقلانغىلى بولىدۇ'' دېگەن يەكۈن بىلەن ''چايغا ئامراق كىشىلەرنىڭمۇ راك كېسىلى بولۇپ قېلىشى'' زىددىيەتلىك ئەمەس. چۈنكى راكنىڭ سەۋەبى ناھايىتى كۆپ. دېمەك، ''چايغا ئامراق كىشىلەرمۇ راك كېسىلى بولۇپ قېلىش'' ھادىسىسىنى دەستەك قىلىپ تۇرۇپ، ''چاينى كۆپ ئىچىپ بەرسە راكتىن ساقلانغىلى بولىدۇ'' دېگەن يەكۈننى ئىنكار قىلماسلىق لازىم.

دۇرۇس، كىتابخۇمار بالىلارنىڭ ھەممىسلا ئەلاچى بولالايدۇ،

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كتاب توربىكىسى

دېيەلمەيمەن. ئەمما شۇنىڭغا ھۆددە قىلالايمەنكى، دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇمىغان ياكى ناھايىتى ئاز ئوقۇغان بالىلاردىن ئەلاچى چىقمايدۇ. دەرستىن سىرتقى كىتابلارغا ئامراق بالىلار بىلەن ئۇنىڭغا قىزىقمايدىغان بالىلارنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسى ئاتىنىڭ قاشقىسىدەك پەرقلىنىپلا تۇرىدۇ.

ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدىكى ''دەرس تاللاش'' ھادىسىسى ـــ كىتاب ئوقۇش بىلەن ئۆگىنىش ئىقتىدارى ئارىسىدىكى (دىئالېكتىك) مۇناسىۋەتكە كۆز يۇمۇۋاتقانلىقىمىزنىڭ بېشارىتى. بۇنىڭدا بولۇپمۇ ئوغۇللار پۈتكۈل زېھنىنى ماتېماتىكا، فىزىكا ۋە خىمىيەگە بېرىپ، تىل ـ ئەدەبىيات، ئىنگلىز تىلى دېگەندەك ئىجتىمائىي پەن تۇرىدىكى دەرسلەرگە قىزىقمايدۇ.

مەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىكى بىر بالىنىڭ ئانىسى بىلەن كۆرۈشكەندە، ئۇ ئايال بالىسىنىڭ ماتېماتىكا بىلەن فىزىكىنىلا بېرىلىپ ئۆگىنىپ، تىل ـ ئەدەبىياتقا پەقەتلا قىزىقمايدىغانلىقىنى ھەۋەس بىلەن سۆزلەپ بەرگەنىدى. ئۇ مەزلۇم بالىسىنىڭ ئەقىللىقلىقىنى ئېھتىمال ئاشۇ گەپلىرى بىلەن ئايان قىلماقچى بولسا كېرەك. مېنىڭچە، ئۇ ئايالنىڭ بالىسى تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىنىڭ ئۆزىگە قىزىقمىغىنى بىلەن دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپلەپ ئوقۇشقا بېرىلگەن بولسا، ئۇ چاغدا ئانىسى ئۇنىڭدىن پەخرلىنىشكە ھەقلىق. ناۋادا ئۇ بالا كىتاب ئوقۇشقا ئىزچىل سەل قارىغان ۋە تىل ئاساسىنىڭ ئاجىزلىقى سەۋەبلىك تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىدىن بەزگەن بولسا، ئۇ چاغدا ئىش چاتاق، دېگەن گەپ. چۈنكى بۇ خىل كاشىلا كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ بالىنىڭ ماتېماتىكا ۋە فىزىكا دەرسلىرىدىكى نەتىجىسىگە سەلبىي تەسىر كۆرسەتمەي قالمايدۇ.

مەن شەھەرگە قاراشلىق مەلۇم نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ماتېماتىكا مۇئەللىمىنى تونۇيتتىم. ئۇ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدا ماتېماتىكىدا تولۇق نومۇر، ئەمما 150 نومۇرلۇق تىل ـ ئەدەبىياتتا 92 نومۇر ئاپتۇ. ئۇ ماتېماتىكىغا بولغان ئوتتەك ئىشتىياقى ۋە كەلگۈسىدە ماتېماتىك بولۇپ چىقىش ئىستىكى بىلەن ئارزۇ جەدۋىلىگە بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنى تولدۇرۇپتۇ. ئەمما ئىمتىھاندا ئالغان ئومۇمىي نومۇرى يەتمەي قالغاچقا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرەلمەي، ئادەتتىكى بىر پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىغا قوبۇل قىلىنىپتۇ.

ئۇ ماڭا:

ـــ بىرنەچچە يىل مۇئەللىملىك قىلىش داۋامىدا تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىنىڭ مۇھىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. مەكتىپىمىزدىن ھەر يىلى ئالىي مەكتەپلەرگە ئۆتىدىغان بالىلارنىڭ ئالدىنقى ئونى ـــ ئاساسەن دەرس

تاللىمايدىغان، ئىجتىمائىي پەنلەر بىلەن تەبىئىي پەنلەرنى باۋارەر تىرىشچانلىق بىلەن ئۆگىنىدىغان بالىلار... ئۆز ۋاقتىدا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرەلمىگىنىمگە ئېچىمىدە قايىل بولماي يۈردۈم. كېيىن ئويلىسام، ناۋادا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرگەن تەقدىردىمۇ، تىل-ئەدەبىيات ئاساسىنىڭ ئاجىزلىقى كەسىپىمدە ئۇتۇپ چىقالىشىمغا تەسىر يەتكۈزەرکەن؛ چۈنكى مەندىكى تەپەككۇر ئىمكانىيىتى كىتابنى كۆپ ئوقۇغانلارنىڭكىگە يەتمەيدۇ-دە! ــ دېدى.

شۇڭا، بالىڭزنىڭ ماتېماتىكا تالانتى ئېشىپ-تېشىپ كەتسىمۇ، ئۇنى كىتابنى كۆپ ئوقۇشقا دەۋەت قىلىپ تۇرۇڭ. مىسالەن، بالىڭز ماتېماتىكلارنىڭ تەرجىمھالىنى ئوقۇپ كۆرسۇن. بۇنىڭ بىلەن بالىڭزنىڭ ماتېماتىكا تالانتى، ماتېماتىكلىق مەسىلىلەرنى يېشىپ مەشىق قىلغاندىكىدىن ئېشىپ كېتىشى مۇمكىن.

تىل-ئەدەبىياتقا مايىل ئوقۇغۇچىلارمۇ يوق ئەمەس. جۇملىدىن، ئۇنداق بالىلار خەتنى مارجاندەك يازىدۇ، ماقالە دېگەندىن قاتۇرۇۋېتىدۇ، ئەمما ماتېماتىكىدا ئاجىز، ئۇلارنىڭ ئوقۇغان كىتابلىرى ماتېماتىكا ئىمتىھانىدا قىلچە رول ئوينىيالمايدۇ.

بۇ مەسىلىنى مۇنداق چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ: ئۇنداق بالىلارنىڭ تەبىئىي پەن دەرسلىرىگە قىزىقماسلىقىدىكى سەۋەب كۆپ تەرەپلىمىلىك بولۇپ، ئۇنى مۇئەللىمى، ئائىلىسى، تۇغما قابىلىيىتى ۋە ساۋاقداشلىرى قاتارلىق ئامىللارنىڭ تەسىرى كەلتۈرۈپ چىقارغان بولۇشى مۇمكىن. دۇرۇس، ئۇنداق بالىلارنىڭ ئوقۇغان تورم-تورم كىتابلىرى قۇسۇر-نۇقسانلارنى تامامەن تۇگىتىش، پىتەرسىزلىكنىڭ ئورنىنى تولۇق تولدۇرۇشقا ئەلۋەتتە قادىر بولالمايدۇ. لېكىن شۇنى كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئۇلارنىڭ ماتېماتىكا دەرسىدىكى ئاجىزلىقىنى ھەرگىزمۇ كىتابنى كۆپ ئوقۇغانلىقى كەلتۈرۈپ چىقارمىغان. يەنە كېلىپ ئۇنداق بالىلار مەيلى ئالىي مەكتەپكە كىرەلىسۇن-كىرەلمىسۇن، كىتابخۇمارلىقىنى تاپقان ئەقلىنىڭ شارائىتىدە ئۆزىگە تۇشلۇق نۇسرەت قازىنالايدۇ. قىسقىسى، كىتابخۇمارلىقنى يەنىلا ئۇلارنىڭ بەخت-تەلىيى، دەپ قاراشقا بولىدۇ.

دەرسىنى سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇمايدىغان ياكى ئوقۇسىمۇ ناھايىتى ئاز ئوقۇيدىغان، تەبىئىي پەن دەرسلىرىدە ئاجىز ئەمما، ئىجتىمائىي پەن دەرسلىرىدە نىسبەتەن ياخشىراق بالىلارنى "دەرس تاللايدۇ"، "پالانى دەرسكە مايىل" دەپ كەتكىلى بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي پەن دەرسلىرىدىكى نەتىجىلىرىمۇ چاغلىق-دە! شۇنداق ئەمەسمۇ، ئەزەلدىن دەرسىنى سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇمايدىغان بالىلارنىڭ قايسى بىرى ئىجتىمائىي

پەن دەرسلىرىدە ئەلاچى بولالىغان؟

دېمەك، قايسى نۇقتىدىن تەھلىل قىلمايلى، كىتاب ئوقۇش ھەققىدە مۇھىم. ھاسلىي كالام: "بالام ئەقىل تاپسۇن" دېسەڭىز، ئۇنى كىتابنى كۆپ ئوقۇشقا، ئوقۇغاندىمۇ ياخشى ساغلام كىتابلارنى كۆپ ئوقۇشقا دالالەت قىلىڭ! كىتاب گويا سېھرىلىك ھاسىغا ئوخشاش باللارنىڭ ئۆگىنىشىگە سېھرىي كۈچ قوشۇپ، ئۇلارنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى تاۋلىيالايدۇ. شۇڭا، كىتابخۇمار باللار ـــ "سېھرىلىك ھاسا"نىڭ خىسلەت ـ كارامىتىدىن نۇسرەت تاپىدىغان تەلەيلىكلەردۇر.

بالىلارنىڭ قەلەم قۇۋۋىتىنى ئاشۇرايلى

"بالىلار تۇنجى قېتىمدىن باشلايلا ئۆتۈۋ قارىنىشى شېرىت" دېگەن گەپ نۇۋەتتىكى ئائىلە تەربىيىسىدە مودا بويىكەتتى، ئويلايدىغىنىمىز شۇ، سۆزلىدىغىنىمىز شۇ. ئەكسىچە، نېمە ئۈچۈندۇر بالىلىرىمىز "ماڭىدۇ، ماڭىدۇ قېرىدىن ئاشىالمايدۇ"؛ شۇ ۋەجىدىن نۇرغۇنلىرىمىز ئۆمىدسىزلىنىپ كېتىۋاتىمىز. مۇھىمى، بالىلار تەربىيىسىدە يېڭىش بىلەن يېڭىلىش ئۇقۇمىنى ئالماشتۇرۇپ قويۇۋاتىمىز. خاتا چۈشەنچە بىلەن قىلغان ئىشتىن ئىلۇەتتە چاتاق چىقىدۇ - دە!

نۇرغۇنلىرىمىز "قانداق قىلغاندا ماقالنى ئوبدان يازغىلى بولار؟" دېگەن سوئالغا جاۋاب ئىزدەپ ئاۋارە، بولۇپمۇ ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى "ئىنشا" دېسە بېشى ئاغرىيدۇ. بۇنىڭغا ئامال بار دېيىلسە، ئۇ دەل — بالىلارنى يېزىقچىلىققا ھەقىقىي قىزىقتۇرۇشتۇر.

ئون نەچچە يىلدىن بۇيان تىل - ئەدەبىيات دەرسى ئۆتتۈم، نۇرغۇن يىل تىل - يېزىق خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندىم، شۇڭا يېزىقچىلىققا ئىشتىياقىم بار. قىزىم كىچىكىدىن تارتىپلا ماقالنى ياخشى يازاتتى. باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا يازغان ئىنشالىرىدا مۇجمەل جۈملە، خاتا خەت دېگەنلەر ئاساسەن يوق ئىدى. شۇڭا ھەر قېتىم ئۇنىڭ ياخشى باھالارنى ئالاتتى. بولۇپمۇ، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن، مۇئەللىم قىزىمنىڭ ماقالىسىنى باشقا ئوقۇغۇچىلارغا ئۈلگە ئورنىدا ئوقۇتىدىغان بولدى. قىزىم 2007 - يىلى ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا قاتنىشىپ، تىل - ئەدەبىياتتا 140 نومۇر ئالدى. خەۋەر قىلىنىشچە، شۇ يىلى بېيجىڭدا ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي پەن تۈرى بويىچە ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا قاتناشقان 120 مىڭدەك بالىدىن تىل - ئەدەبىيات نومۇرىنى 140 تىن ئاشۇرالمىغىنى پەقەت 12 لا بالا ئىكەن. قىزىمنىڭ تىل - ئەدەبىيات ئىمتىھانىدا، بولۇپمۇ ئۇنىڭدىكى يېزىقچىلىقتا يۇقىرى نومۇر ئالغانلىقىنى تەلىيىدىن دەپ قارىساقمۇ، ئەمما بۇ

قىزىمنىڭ قەلبىدە قۇۋۇتتىنىڭ كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ.

شۇڭا بەزىلەر مەندىن: ”بالىلارنىڭ قەلبىدە قۇۋۇتتىنى قانداق قىلغاندا ئاشۇرغىلى بولار؟“ دەپ سوريغانمۇ بولدى. بۇنداق سوئاللارغا ئۇزاق يىللىق تەجرىبەم ئاساسىدا بىرنەچچە ئاۋابىم ناھايىتى ئاددى: ـــ بالىڭىز كىتابنى كۆپ ئوقۇسۇن!

كىتابنى كۆپرەك ئوقۇمىغان بالىلارغا ”يېزىقچىلىق ماھارىتى“ دېگەندەك بىر نېمىلەرنى سۆزلەپ يۈرمەسكەن، دەيمەن. بەزى مۇئەللىملەرنىڭ ”ئىنشا دەرسى“نمۇ ئاڭلاپ باققانمەن. مېنىڭچە ئۇنداق دەرس مۇئەللىم ئۆزى سۆزلەپ ئۆزى ھوزۇرلىنىدىغان، بالىلارنىڭ قەلبىدە قۇۋۇتتىنى ئاشۇرۇشقا قىلچە پايدىسى يوق ئويۇندىن باشقا نەرسە ئەمەس. كىشىلەر ھازىر ”يېزىقچىلىق ماھارىتى“نى بەكمۇ مۇرەككەپلەشتۇرۇۋەتتى. ئۇلارنىڭ بۇ ھەقتە يەكۈنلەپ چىققان ئۇسۇل ـ چارىلىرى ساماندەك. شۇڭا بىر پارچە ماقالىنى ئوڭلاپ يازالمايدىغان مۇئەللىملەرمۇ ”يېزىقچىلىق ماھارىتى“نى سۆزلەپ تىتۈپتىدۇ. بۇمۇ ”يېزىقچىلىق ماھارىتى دەرسى“نىڭ ئوقۇغۇچىلارغا قىلچە پايدىسى يوق، دېيىشىمىزدىكى سەۋەبلەردىن.

”گۈزەللىك“ بىلەن ”ئاددىيلىق“ ھەمىشە مەنداش كېلىدۇ. يېزىقچىلىقنى ئۆگىنىشمۇ شۇنداق. جۇملىدىن، ئەڭ ئېسىل ماھارەت دەل كۆزگە چېلىقمايدىغان ئاددىيلىقتا يېتىلىدۇ. يېزىقچىلىققا نىسبەتەن ئېيتقاندا، كىتابنى كۆپ ئوقۇش ئەڭ نېگىزلىك، ئەڭ مۇھىم ۋە ئەڭ ئۈنۈملۈك ”كاتتا ماھارەت“ سانىلىدۇ، ئەمما كىتاب ئوقۇشنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇپ سۆزلىنىدىغان ”يېزىقچىلىق ماھارىتى“ ئېشىپ كەتكەنلىكىمۇ پەقەت ”ماھارەتنىڭ سايىسى“لا بولالايدۇ. ”كاتتا ماھارەت“ ۋۇجۇدقا چىققانىكەن، ئۇنىڭ سايىسىمۇ ئۆزلۈكىدىن چۈشىدۇ، دېگەن گەپ. ئەمما قۇرۇق سايىنىڭ نېمە كېرىكى؟!

قىزىمنىڭ كىتاب ئوقۇشىغا ئىزچىل كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەنمەن. ئۇ بىرەر ياشقا كىرگەن چاغدىن باشلاپلا ئۇنىڭغا كۇندە ھېكايە ئوقۇپ بېرەتتىم. قىزىم ئوقۇۋاتقانلىرىمنى چۈشەنمىسىمۇ، ئاڭلاشقا ئامراق ئىدى، كىتاب ئوقۇپ بەرگەن چاغلىرىمدا كۆزلىرىنى ھېلى ئاغزىمغا، ھېلى قولۇمدىكى كىتابقا تىككىنىچە جىم ئولتۇرۇپ كېتەتتى. قىزىمنىڭ يېشى چوڭىيىپ، گەپنى چۈشەنگۈدەك بولغاندىن كېيىن، ھە دېسلا ماڭا: ”كىتاب ئوقۇپ بەر!“ دەپ تۇرۇۋالدىغان بولدى. شۇڭا بىرەر ھېكايىنى تېپىۋالسام ئۇنىڭغا قايتا ـ قايتا ئوقۇپ بېرەتتىم، يەنە ئاڭلايمەن، دېسىمۇ ھەرگىز گېپىنى يىرمايتتىم.

بالىلارنىڭ ھەممىسى ھېكايىگە، كىتابقا ئامراق كېلىدۇ. ناۋادا بىرەر بالىنىڭ ھېكايە ياكى كىتابقا كۆڭلى تارتمىسا، بۇنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بالىنى

كىتابقا ۋاقتىدا مايىللاشتۇرماي، ئالتۇندەك پۈرسەتنى ئۆتكۈزۈۋەتكەنلىكىدىنلا كۆرۈش مۇمكىن. ھازىر بالىلارنىڭ كىتاب ئىشقىنى، بولۇپمۇ تېلېۋىزوردەك نەرسىلەر ئوغرىلىغىلى تۇردى. ئەمما نۇرغۇنلىرىمىز بۇنىڭغا ئېرەنىشمەيۋاتىمىز. ئەمەلىيەتتە، بۇ تولدۇرۇۋالغۇسىز زىياننىڭ ئىپتىداسى، خالاس.

"بالىلار تۇنجى قەدىمدىن باشلاپلا ئۇتۇق قازىنىشى شەرت" دېگەن گەپ نۆۋەتتىكى ئائىلە تەربىيەسىدە مودا بوپكەتتى، ئويلايدىغىنىمزمۇ شۇ، سۆزلەيدىغىنىمزمۇ شۇ. ئەكسىچە، نېمە ئۈچۈندۇر بالىلىرىمىز "ماڭىدۇ، ماڭىدۇ قىردىن ئاشالمايدۇ"؛ شۇ ۋەجىدىن نۇرغۇنلىرىمىز ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىۋاتىمىز. مۇھىمى، بالىلار تەربىيەسىدە يېڭىش بىلەن يېڭىلىش ئۇقۇمىنى ئالماشتۇرۇپ قويۇۋاتىمىز. خاتا چۈشەنچە بىلەن قىلغان ئىشتىن ئەلۋەتتە چاتاق چىقىدۇ ـ دە!

بالىلارنىڭ دەسلەپكى تەربىيەسىدە، ئاتا ـ ئانىلار چاقماق تېزلىكىدە نەتىجە كۆرۈشكە بەكرەك ئىنتىلىدۇ، شۇڭا بالىلىرىنى مەكتەپ يېشىغا يەتمىگەنلەر سىنىپىغا ئېلىپبە ۋە چەت ئەل تىلى ئۆگىنىشكە بېرىپ، ھەر قېتىملىق ئىمتىھاندا ئوبدانراق نومۇر ئېلىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتىدۇ؛ بەزىلەر بالىلىرىغا خىلمۇ خىل ھۈنەر ـ ماھارەتلەرنى ئۆگىتىش مەقسىتىدە ئۇلارنى دەرستىن سىرتقى بىرنەچچە كۇرسقا زورلاپ بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بۇنىڭ ئۆزى ــ تۇنجى قەدەمنى بالدۇر باسقانلىق.

بالىلار كىچىك چاغدا كىتاب ئوقۇشنىڭ مۇھىملىقىنى ئانچە بىلىپ كەتمەيدۇ. مىسالەن، باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگىچە، ھەتتا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىمۇ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپ ئوقۇمىغان بالىلار پەقەت دەرسلەردىن ئېلىنىدىغان ئىمتىھاننى نىشانلاپ ئۆگەنسىلا ياخشى نەتىجە ئالالايدۇ. بۇ ھال نۇرغۇن ئاتا ـ ئانىدا "دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇسمۇ، ئوقۇمىسمۇ بولىدىكەنغۇ!" دېگەن خاتا تۇيغۇ پەيدا قىلىپ قويىدۇ ـ دە، بۇنىڭ بىلەن ئۇلار بالىلىرىنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشىغا ئەھمىيەت بەرمەيدۇ.

ئەمەلىيەتتە، بالىلارنى كىتابقا مايىللاشتۇرۇشقا سەل قاراش ــ بالىلار دەسلەپكى تەربىيەسىدىكى ئەڭ پالاكەتلىك ئىشلاردىن. چۈنكى بالىلارنىڭ كىچىك چېغىدىن باشلاپلا كىتابنى كۆپ ئوقۇغان ـ ئوقۇمىغانلىقى ــ ئۇلارنىڭ كېيىنكى يېڭىش ـ يېڭىلىشىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم سەۋەب. دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپ ئوقۇمىغان بەزى بالىلار گەرچە كىچىكىدە ناھايىتى ئەقىللىق ۋە دەرسلەردە ئەلاچى بولسىمۇ، ئۇلار جۇغلىغان ئەقلىي ئېنېرگىيە چاغلىق بولغاچقا، ئاساسەن ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن ئۇنىۋېرسال

ساپاسىدىكى كەمتۇكلۈكلەرنى ئاشكارىلاپ، ئۆزىدە ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان قالمايۋاتقانلىقنى ھېس قىلىدۇ. مۇشۇ سەۋەبتىن تۇغۇلىدىغان قىينچىلىق ۋە تەشۋىش ئۇلارغا ئۆمۈرلۈك سوغىدىشىشى مۇمكىن. ھالبۇكى، كىتابنى جىق ئوقۇغان بالىلار كىچىكىدىن تارتىپلا ئەقىللىق بولۇپ يېتىلىدۇ، ئۆگىنىشتە ناھايىتى تۇرگۈن كېلىدۇ. ئۆمۈرلۈك كامالەت نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئۇنداق بالىلار كىتاب ئوقۇش ئاساسىنى بالدۇر سېلىپ، كىتابخۇمارلىقنى بالدۇر يېتىلدۈرگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنى تۇنجى قەدەمىنى ھەقىقىي مەنىدىن ئۇتۇقلۇق باسقانلار، دېيىشكە بولىدۇ.

دېمەك، بىراۋنىڭ قەلەم قۇۋۋىتى ئۇنىڭ ئوقۇغان كىتابلىرىغا بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ، شۇڭا كىتاب ئوقۇمىغان ئادەمنىڭ قەلەم تەۋرىتەلمىشى مۇمكىن ئەمەس.

قىسقىسى، بالىلار كىتاب ئوقۇشقا بالدۇر كىرىشىشى، كىتابنى جىق ئوقۇشى لازىم.

نۆۋەتتە، ئېلىمىزنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكى ئۆلچەمدە: "باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرى ئوقۇغان دەرستىن سىرتقى كىتابلار 1 مىليون 450 مىڭ خەتتىن، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ بالىلىرىنىڭ 2 مىليون 600 مىڭ خەتتىن، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بالىلىرىنىڭ 1 مىليون 500 مىڭ خەتتىن كەم بولماسلىقى لازىم" دەپ بېكىتىلگەن. مۇشۇ بويىچە بولغاندا بىر بالىنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگىچە ئوقۇغان دەرستىن سىرتقى كىتابلىرى 5 ـ 6 مىليون خەتكە يېتىدۇ، دېگەن گەپ. مېنىڭچە، بۇ ئېلىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى ئاساسىدا بېكىتىلگەن ئىنتايىن تۆۋەن ئۆلچەم بولسىمۇ، كۆپ ساندىكى بالىلار بۇ ئۆلچەمگە يېتىشتىن بەكمۇ يىراق.

ئىستاتىستىكا قىلىنىشچە، ئېلىمىزدىكى ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى كىتاب ئوقۇش قىزغىنلىقى ئىنتايىن تۆۋەن بولۇپ، ئۇلار ئوقۇغان كىتابلارنىڭ ئومۇمىي خەت سانى دۆلەت بېكىتكەن ئۆلچەمنىڭ 20 پىرسەنتىگىمۇ يەتمەيدىكەن.

بۇ نېمە ئۈچۈن؟ بەزى ماقالىلەردە بۇ ئەھۋال: "ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى نىشان قىلىنغان دەرسلەر بەك ئېغىر بولغانلىقى ئۈچۈن، بالىلارنىڭ كىتاب ئوقۇشقا دەرمانى قالمايۋاتىدۇ" دەپ مۇلاھىزە قىلىنماقتا. ھازىر "ئېشەككە كۈچۈك يەتمىسە، ئۇر توقۇمنى" دېگەندەك، ھە دېسىلا گۇناھنى ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا قويۇدىغان بولۇۋالدۇق. مېنىڭچە، نېگىزلىك سەۋەب يەنىلا بالىلارنىڭ قىزغىنلىقىدا. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى ئەجەبا ئەس ـ يادىنى ئويۇنخانىغا ئاتىۋەتكەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئېلېكترونلۇق ئويۇنىدىكى "دەرمانى"نى ئازراقمۇ خورىتالمايدىكەنا؟!

ئوتتۇرا مەكتەپ باللىرىدىكى كىتاب بىزارلىقى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا شەكىللىنىپ قالغان؛ باشلانغۇچ مەكتەپ باللىرىدىكى بۇ خىل ئىللەتنى بولسا ئاتا-ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەرنىڭ بالىلارنى كىتاب ئوقۇشقا قىزىقتۇرالمىغانلىقى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

ناۋادا ئاتا-ئانىلار بالىدا كىتابخۇمارلىقنى بالدۇر يېتىلدۈرۈپ، بالىنى كىتاب ئوقۇشقا خۇددى ئۇچ ۋاق تاماقتا ئادەتلەنگەندەك ئادەتلەندۈرۈۋەتكەن بولسا، ئۇنىڭ ئۈچۈن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگىچە بىرنەچچە مىليون خەتلىك كىتابنى ئوقۇۋېتىشى ئانچىكىلا بىر ئىش، ئەلۋەتتە. كىتابخۇمار بالا ئۈچۈن كىتاب ئوقۇش تەس ئەمەس، بەلكى ئاش-تاماق يېكى ئويۇنىڭ ئورنىدىكى ھەم ئاددىي، ھەم كۆڭۈللۈك ئىش بولغاچقا، ئۇنى كىتاب ئوقۇشتىن "بولدى قىل" دەپمۇ توختىتالمايسىز.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 2-يىللىقىدا باشلىغان رومان ئوقۇش ئادىتىنى ئىزچىل تاشلىمىدى. ئۇ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا ئۇچ-تۆت ئاي قالغان چاغدىكى قىشلىق تەتىل مەزگىلىدىمۇ باش قاشلىغۇدەك ۋاقتى يوق تۇرۇپ، يەنە 400 مىڭ خەتلىك ئەدەبىي ئەسەر ئوقۇغاندى. دېمەك، قىزىم ئۈچۈن كىتاب ئوقۇش يۈك ئەمەس، بەلكى لەززەتلىك، ئارامبەخش ئۇسسۇلۇق ئىدى.

مۇنداقلا ھېسابلاپ كۆرسەم قىزىمنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگىچە ئوقۇغان كىتابى 15-20 مىليون خەتكە يېتىدىكەن. كىتابخۇمار باللار ئۈچۈن بۇنى جىق دېگىلى بولمايدۇ.

تىل-ئەدەبىيات ئۆگىنىشتىن مەقسەت — تىلنى تاۋلاش. قىزىمنىڭ ئىنشالىرىدا ئەزەلدىن ناباب جۈملە، خاتا خەت دېگەنلەر ئۇچراپ باققان ئەمەس. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى ئۇ ئوقۇغان كۇرمىكلىغان نادىر جۈملىلەر ئۇنىڭ تىلىنى تاۋلىدى، سۆز بايلىقىنى ئاشۇردى. تىلى پىششىق، سۆز بايلىقى مول ئادەمنىڭ جۈملىلىرىمۇ ئەلۋەتتە بېجىرىم چىقىدۇ.

باللار كىتابنى جىق ئوقۇپ بەرسە، ئۇلارنىڭ ئىپادىلەش ئىقتىدارى ئېشىپلا قالماي، ئىجادىيەت تالانتىمۇ يېتىلىدۇ. قىزىمنىڭ ئىنشالىرىدا چاقنىغان ئىجادىيەت ئىستېداتىنىڭ ئۇچقۇنلىرىنى كۆرگىنىمىدە، ھاياجاندىن تېرەمگە سىغماي قالاتتىم. قىزىم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1-يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان چېغىدا ئۆزىچە يېزىپ باققان بىر پارچە ھېكايىسىنى تويۇقسىز كۆرۈپ، ئۇنىڭدىكى جۈملىلەرنىڭ ھەم راۋان، ھەم پىششىقلىقىدىن ھەيران قالغانىدىم. چۈنكى ئىلگىرى قىزىمنىڭ ئىنشا دەپتىرىگە يازغانلىرىنى "ئۇ بىر مەشىق، ئىجادىيەت دېگىلى بولمايدۇ" دەپ قاراپ كەلگەنىدىم. ئەمما ئۇنىڭ ئاشۇ ھېكايىسىنى كۆرگەندىن كېيىن، "قىزىم ناۋادا قەلەمنىڭ نېنىنى يەيمەن دېسىمۇ

ئۇتۇپ چىققۇدەك!" دېگەن ئويغا كېلىپ قالدىم. بۇ قىزنىمنى "بۇ جەھەتتە پەۋقۇلئاددە تالانتلىق" دېگىنىم ئەمەس، چۈنكى باشقا بالىلارمۇ قىزىمدەك كىتابنى كۆپ ئوقۇپ بەرسە، قەلەمدە تەدرىجىي يېتىلىدۇ.

ئېلىمىز مائارىپىدىكى تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشى ئۇزۇندىن بېرى بىر خىل نامايلىقتىن قۇتۇلالماي كېلىۋاتىدۇ. تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىنى كونا قېلىپتىن باشقىچەرەك سۆزلەشكە يېتىنالمايۋاتىمىز. مۇئەللىملەر بىلەن بالىلارنىڭ نۇرغۇن ۋاقتى، زېھنى تېكىست ۋە جۈملە تەھلىلىگە كېتىدۇ. ئەسەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسى ۋە بۆلەكلەرنىڭ مەزمۇنىنى سۆزلەپ چۈشەندۈرۈشتەك "قېرىپ ئاغزىدا چىشى قالمىغان" كونا ئوقۇتۇش ئۇسۇلى ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ تىل ـ ئەدەبىيات دەرسى مۇنبىرىدە ھازىرمۇ يەنە "مەزمۇن پۈت دەسسەپ" تۇرۇۋاتىدۇ. ئانچىكلا بىرەر پارچە تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكى بالىلارنىڭ توپتوغرا بىر مەۋسۇملۇق ۋاقتىنى ئالىدۇ. نېمىدېگەن ئىسراپچىلىق ـ ھە! تىل ـ ئەدەبىيات مۇئەللىملىرىمۇ بالىلارنىڭ كىتاب ئوقۇشىغا ئەھمىيەت بەرمىگەچكە، ناھايىتى قىزىقارلىق ۋە جەلپكار قىلىپ ئۆتۈشكە بولىدىغان تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىنى مەززىسىز، زېرىكىشلىك نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويۇۋاتىدۇ. شۇڭا بالىلارنىڭ "تىل ـ ئەدەبىيات، ئىنشا دېگەن نەرسىدىن جاق تويدۇق" دېگەن گەپلىرىنى ھەمىشە ئاڭلاپ تۇرىمىز.

ئەمەلىيەت ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇكى، بالىلارنىڭ كىتاب ئوقۇشىغا ئېتىبارسىز قاراپ، ئەكسىچە "تىلى خام بالىلارغا گىرامماتىكا دەرسىنى ئوبدان ئۆگىتىپ، شۇ ئارقىلىق قۇرۇلمىسى توغرا جۈملىلەرنى تۈزدۈرەلەيمەن، دەرسلىكتىكى باشقىلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنى تەھلىل قىلىپ بېرىش ئۇسۇلى بىلەن، پاساھەتلىك جۈملىلەرنى يازدۇرالايمەن" دېيىش بىھۇدە ئاۋارىچىلىق، شۇنداقلا پايپاققا ناھال قاققاندەك بىر ئىش. دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى جىق ئوقۇمىغان بالىلارنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات سەۋىيەسىنى تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكىگە تايىنىپ ئۆستۇرۇش، يېزىقچىلىق دەرسى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ قەلەم قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس.

ماتېماتىكىدىكى بىرەر تېئورېمنى ئۆزلەشتۈرۈۋالغان ھامان، ئۇ سىزگە تەئەللۇق بىلمىگە ئايلىنىدۇ ـ دە، ئۇنى دەرھال قوللىنىپلا ئۇنۇم ھاسىل قىلالايسىز. ئەمما يېزىقچىلىق نۇرغۇن تەرەپلەرگە چېتىلىدىغان، تۇرلۇك ـ تۇمەن ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان تەپەككۇر پائالىيىتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، سىرتقى بىلىمنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇنى ئۆزىنىڭزگە خاس ئىقتىدارغا ئايلاندۇرۇش ئۇچۇن خېلى جەريان كېتىدۇ. ھەرقانداق "يېزىقچىلىق ماھارىتى" قارىماققا چۈشىنىشلىك، ئاسان تۇيۇلىدۇ، ئەمما ئۆزلەشتۈرۈش ئاسان ئەمەس، جايىدا قوللىنىش تېخىمۇ تەس. دۇرۇس، ھازىر ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ

تىل ـ ئەدەبىيات دەرسى نۇرغۇن ئىجابىي تاكتىكىلار بىلەن ئۆتۈلۈۋاتىدۇ، مۇئەللىملەر يۈرەك قېنىنى ئايىماي سەرپ قىلىۋاتىدۇ؛ بەزى مۇئەللىملەر تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىگە جان كىرگۈزۈۋاتىدۇ، ھەتتا بالىلارنىڭ ئىنشاسىنى كۆرۈپ تۈزىتىش ئۈچۈنمۇ نۇرغۇن باش قاتۇرۇۋاتىدۇ. ئەمما بۇ تىرىشچانلىقلارغا بالىلارنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپلەپ ئوقۇشى شەرت قىلىنمىسا، مۇئەللىملەرنىڭ تۆككەن تەرى قۇملۇققا چاچقان ئۇرۇقتەك بىكارغا كېتىدۇ.

قەلەمى ئاجىزلار، بولۇپمۇ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تۆۋەن يىللىق ئوقۇغۇچىلىرى يېزىقچىلىقىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ئىشنى ئالدى بىلەن كىتاب ئوقۇشتىن باشلىشى لازىم. ئېسىل ئەسەرگە يېزىقچىلىقتىكى يۈكسەك ماھارەت سىڭدۈرۈلگەن بولغاچقا، كىتاب ئوقۇشنىڭ ئۆزى يېزىقچىلىق ماھارىتىنى ئۆگىنىش ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا كىتابنى كۆپ ئوقۇغان ئادەمنىڭ قەلىمىمۇ تەدرىجىي پىشىپ بارىدۇ. دېمەك، كونىلار: ''كۆرمىگىلاپ كىتاب كۆرسەڭ، قەلەمگىدىن دۇردانىلەر تامۇر'' دەپ بىكار ئېيتمىغان.

كىتاب ئوقۇش ئارقىلىق قەلەم قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش ئاڭلىماققا ناھايىتى ئۇزاق بىر مۇساپىدەك تۇيۇلىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇ ئەڭ تېجەشلىك، ئەڭ ئۇنۇملۇك، ئەڭ كۆڭۈللۈك ۋە ئەڭ بىۋاستە ئۇسۇل.

ھالبۇكى، قانچىكى ئاسان ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارماق شۇنچە تەسكە چۈشىدۇ. بۇرۇننىڭ ئۇچىنلا كۆرىدىغان ئادەت نۇرغۇنلىرىمىزنى توغرا ھۆكۈملەش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قىلىدۇ. نۇرغۇنلىرىمىز ئادەتتە بالىلارنىڭ كىتاب ئوقۇشىغا ئىزچىل سەل قارايمىزۇ، ئەمما بالىغا يېزىقچىلىقنى تېزلا ئۆگىتىپ قويۇشنىڭ ئامالىنى ئىزدەيمىز. ھازىرقى بۇ جەھەتتىكى بازار ئېھتىياجىمۇ دەل مۇشۇ ۋەجىدىن شەكىللەنگەن.

ھازىر گېزىت ـ ژۇرناللاردىن بالىلارغا يېزىقچىلىقنى تېز ئۆگىتىش ھەققىدىكى ''تۆت ئۆلچەملىك تور ئارقىلىق ئۆگىنىش ئۇسۇلى''، ''يېزىقچىلىقنى چاقماق تېزلىكىدە ئىگىلەش ئۇسۇلى''، ''ھەپتىدە ھەممىگە پىشىپ چىقىش ئۇسۇلى'' دېگەندەك ئىلانلارنى كۆرۈپ تۇرىمىز. بالىلارغا يېزىقچىلىقنى نەق مەيداننىڭ ئۆزىدىلا ئۆگىتىۋېتەلەيدىغان بىر نەچچە ''ئاقىل'' بىلەن ئەسرالىشىمۇ باقتىم. ئۇلار كۆپىنچە نەق مەيداندا ئىلھاملاندۇرۇش تاكتىكىسى ئارقىلىق بالىلارنى تەپەككۇر ئەندىزىسى تۇرغۇزۇپ چىقىشقا يېتەكلەپ، ئادەتتىكى ئوقۇتۇشتا قوللىنىلىدىغان مەجبۇرىي جۈملە تۈزىدۇرۇش چارىسىنى ئىشلىتىدىكەن. بالىلار راست دېگەندەكلا نەق مەيداننىڭ ئۆزىدە بىرەر پارچە ماقالىنى يېزىپ چىقالايدىكەن. قارىماققا بۇ ئۇسۇل خېلى كارغا كېلىدىغاندەك كۆرۈنىدىكەن، ئەمما كېيىنچۇ؟ بالىلار مۇئەللىمنىڭ دەرقەملىك رىغبەتلەندۇرۇشى ۋە مەجبۇرىي يېتەكچىلىكىدىن ئايرىلىپ قالسىلا، نېمە

دېيىشنى، قانداق يېزىشنى ئۇقالماي تۇرۇپ قالىدىكەن، بۇنىڭ بىلەن بالىلار كۇرس تۈگىگەنىدىن كېيىن يەنە ئۆردەككە سۇ يۇقمىغاندەك يۇرۇۋېرىدىكەن. قىسقىسى، بالىلارنىڭ بىلىدىغان سۆز ـ ئىبارىلىرى چاغلىقلا تۇرسا يەنە نېمىنى يازالايتتى؟

يېزىقچىلىق ـــ خۇددى ئادەم بولۇشنى ئۆگەنگەنگە ئوخشاش نۇرغۇن جەريان كېتىدىغان ئىش. شۇڭا ھاشارغا زەربىدارلىق قىلغانىدەك بىرنەچچە كۈنلۈك ھە ـ ھۇ بىلەنلا بالىلارغا يېزىقچىلىقنى ئۆگىتىۋېتىش مۇمكىن ئەمەس.

"يېزىقچىلىقنى ئۇچ كۈندە ئۆگىتىۋېتىدىغان"لاردىن بىرى ئەھۋالىمدىن خەۋەر تېپىپ، بىر نەچچە كۈن ئىلگىرى تېلېفون بېرىپ: "قىزىڭىز ئالىي مەكتەپ تىل ـ ئەدەبىيات ئىمتىھانىدا ناھايىتى يۇقىرى نومۇر ئاپتۇ، سىزنىڭمۇ تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇشى ۋە يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقىنىڭىزغا ئۆزۈن يىللار بوپتۇ، شۇڭا تەجرىبىلىرىڭىز ئاساسىدا ئىككى كىلىمە سۆزلەپ بەرسىڭىز" دېدى.

ـــ كەچۈرۈڭ، ـــ دېدىم ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىنى رەت قىلىپ، ـــ قىزىم ھازىرقىدەك يېرىم ـ يارتا يېزىقچىلىق ماھارىتىنى ئۆچ كۈندە ئەمەس، ئۇن نەچچە يىلدا ئاران ئۆگەنگەن؛ مەنمۇ ئون نەچچە يىل مۇئەللىملىك قىلغىنىم بىلەن بالىلارغا يېزىقچىلىق ماھارىتىنى ئۇچ كۈندە ئۆگىتىۋېتەلىگۈدەك كارامەتنى تېخى ئىگىلەپ بولالمىدىم.

بۇ يەردە شۇنداق بىر نۇقتىنى ئالاھىدە تەكىتلىمەكچىمەن: يېزىقچىلىق ئەزەلدىن قەلەمنى قەغەزگە تىركەپلا يېزىپ كېتىدىغان ۋە ياكى مەمەدانىلىق قىلىپ سۆز ئوينىتىدىغان ئىش ئەمەس، بەلكى تەپەككۇر ۋە ئىدىيىۋى تونۇشقا بېرىپ تاقىلىدىغان ئىش. قەغەزگە چۈشكەن يېزىقتا شۇ كىشىدىكى تەپەككۇرنىڭ سەرخىل دۇردانىلىرى ئەكس ئېتىشى كېرەك. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، كىتاب ئوقۇشنىڭ ماھىيەتلىك قىممىتى بالىلارغا تىل ـ يېزىق ماھارىتىنى ئۆگىتىشتىلا ئەمەس، بەلكى بالىلارنىڭ مەنئويىتىنى بېيىتىپ، بىلىش قابىلىيىتىنى ئاشۇرۇشتا.

كىتابتىن قەدىمىدىن تارتىپ ھازىرغىچە، جۈملە تۈزۈلۈشىدىن تارتىپ چەت ئەللەرگىچە خىلمۇ خىل ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ كارتىنىلىرىنى كۆرگەن، ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىنى چۈشىنىپ چىققان، ئەقلىيەلەرنى ئۆگەنگەن ۋە باشقىلارنىڭ تەپەككۇر دۇردانىلىرىدىن بەھرىلەنگەن بالىنىڭ ئىدىيىۋى تونۇشى تەدرىجىي پىشىپ، قىممەت قارىشى قەدەممۇ ـ قەدەم مۇكەممەللىشىپ بارىدۇ. بۇ ھەم ئادەم بولۇشنىڭ ئاساسى، ھەم قەلەم قۇۋۋەتلىنىڭ بۇلىقى.

مەنئويىتى پۇچەك، كاللىسى قۇرۇق، قىممەت قارىشى خام كىشى پاساھەتلىك سۆز ـ ئىبارىلەرگە ھەرقانچە ئۇستا بولسىمۇ، كىشىلەرنىڭ يۈرەك

تارىنى چېكەلمىگۈدەك ئەسەرنى ھەرگىز بېزىپ چىقالمايدۇ. مۇئەللىملەر بىلەن ئاتا-ئانىلارنىڭ كۆپىنچىسى بالىلارنىڭ ''تىرەن مەزمۇن''لۇق ماقالىلەرنى يازالمايۋاتقانلىقىدىن ۋايسايدۇ. ماقالە مەزمۇنىنىڭ ''تىرەن'' چىقىش-چىقماسلىقى شۇ كىشىنىڭ بىلىش ئىقتىدارىغا باغلىق. شۇڭا كىتابتىن باشقىلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش تەجرىبىلىرى ۋە تەپەككۇر مېۋىلىرىنى كۆرمىگەن ياكى ناھايىتى ئاز كۆرگەن مۇشتۇمدەك بالىنىڭ ''مەزمۇنى تىرەن'' ماقالىنى بېزىپ چىقالىشى مۇمكىنمۇ؟

ھەرقانداق كىتاب بالىلارغا ھاياتلىق كەچمىشلىرى بىلەن ۋاستىلىك تونۇشۇش ۋە ئازدۇر-كۆپتۇر بىلىم ئۆگىنىش پۇرستى يارىتىپ بېرەلەيدۇ. ھەرقانداق ئادەمنىڭ تۇرمۇش ئىمكانىيەتلىرى چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ھاياتلىق كەچمىشلىرىنىڭ ھەممىسنى ئۆز بېشىدىن بىرمۇ بىر ئۆتكۈزۈپ بېقىشى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا بالىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، كىتاب ئوقۇش — ماھىيەتتە رەڭگارەڭ ھاياتقا ۋاستىلىك ئىشتراك قىلىش بولۇپ، ئۇ بالىلارنىڭ تۇرمۇش تەجرىبىلىرىنى بېيىتالايدۇ.

قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئەۋلادمۇ ئەۋلاد مىراس قىلىۋاتقان جۇڭگو ۋە چەت ئەلنىڭ كىلاسسىك ئەسەرلىرى مەيلى قايسى مەزمۇندىكى ئەسەر بولمىسۇن، ئۇنىڭدا چىن مەنىدىكى ياخشىلىق بىلەن چىن مەنىدىكى گۈزەللىكنىڭ نېمە ئىكەنلىكى يورۇتۇپ بېرىلگەن. ياخشىلىق بىلەن گۈزەللىك توغرىسىدىكى ئاشۇ بايانلار ئادەمنىڭ قىممەت قارىشى بىلەن تەپەككۇر ئۇسۇلىغا ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىدۇ، شۇنداقلا قەلەم قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ. ئادەم قانداق بولسا، گەپنى شۇنداق قىلىدۇ، ئىدىيەسىدە نېمە بولسا قەلىمگە شۇنى ئالىدۇ. كىتاب ئوقۇمىغان ئادەم نادانلىقتا قالىدۇ؛ كىتاب ساقلىمىغان ئائىلە مەززىسىز كېلىدۇ؛ كىتاب ئوقۇمىغان مىللەت غەپلەتكە پاتىدۇ. ھۆكۈمىتىمىز ساپا مائارىپىنى تەشەببۇس قىلىۋاتىدۇ. ھالبۇكى ''ساپا مائارىپى'' دېگەن كەلىمە تىلغا ئېلىنغان ھامان كىشىلەر ساز، شاھمات، ھۆسنىخەت، رەسىم دېگەندەك چويلىدا تۇرمايدىغان ''ھۇنەر-ماھارەت''نى، گولف توپتا ئىپادىلىنىدىغان ''مۆتىۋەرلەرچە سالاپەت''نى، مەكتەپ كوللېكتىپ ئۇسسۇللىرىدا نامايان بولىدىغان ''بەدىئىي قىياپەت''نى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ. ئەمما كىشىلەر نېمىشقا كىتابخۇمارلىقنى ئومۇملاشتۇرۇشنى يادىغا ئېلىپ باقمايدىغاندۇ؟ قارىغاندا بۇ، كىتابخۇمارلىقتا ھە-ھۇ بىلەن نام چىقىرىش، ھەش-پەش دېگۈچە خەدىكە كۆرسەتكۈدەك ''نەتىجە'' يارىتىش مۇمكىنچىلىكىنىڭ يوقلۇقىدىن بولسا كېرەك. شۇنداقتىمۇ، مائارىپ مىنىستىرلىكىنىڭ تىل-ئەدەبىيات دەرسلىكى ئۆلچىمىدىكى: ''ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى جۇڭگو ۋە چەت ئەلنىڭ مەشھۇر ئەسەرلىرىدىن 30 نى ئوقۇپ

چققان بولۇشى شەرت" دېگەن بەلگىلىمنى قايسى بىر مەكتەپ پەرۋايىغا ئېلىپ باقتى؟ مۇشۇنداق بەلگىلىمنىڭ بارلىقىنى ئاتا-ئانىلاردىن قانچىلىكى بىلەر؟

مەيلى سانلىق مەلۇماتلاردا كۆرسىتىلسۇن ۋە ياكى كۆرگەن-ئاڭلىغانلىرىمىز ئاساسىدا ئېيتايلى، ھازىرقى 90 پىرسەنتتىن كۆپرەك ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپتىكى "كۇتۇبخانا"نىڭ ئىسمى بار جىسمى يوق. يەنى، بالىلار ئاشۇ "كۇتۇبخانا"دىن ئۆزى خالىغان كىتابلارنى ئارىيەت ئالالمايدۇ.

دۇرۇس، بالىلار ـــ كۆزىمىزنىڭ گۆھىرى. ئۇلارنى تەربىيەلەش تەخىرسىزلىكى بىزنى ئالدىراتماقتا، شۇڭا (ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ "كۇتۇبخانا"لىرى ئىسمى بار جىسمى يوق نەرسىگە ئايلىنىپ قالغان بولسا) ئۇنىڭ ئورنىنى بىز ئاتا-ئانىلار تولدۇرايلى؛ خۇشىمىز تۇتۇپ قالغان چاغلاردا بالىنى «مېكدونالد»قا ئاپىرىپ مېھمان قىلغانلىقىڭ ئورنىغا، كىتابخانىلارنى ئايلاندۇرايلى؛ بالىلارغا يانفون ۋە ھەردەمقۇلاق(随身听، mp3 قاتارلىق ھەر دائىم قۇلاققا تىقۇۋېلىپ ئاڭلايدىغان ئۇسكۇنىلەرنى ھازىرچە ئاشۇنداق دەپ ئىپادىلەپ تۇردۇم ـــ تەرجىماندىن) سۆزىغا قىلغانلىقىڭ ئورنىغا كىتاب سۆزىغا قىلايلى. بولۇپمۇ بالىسىدىكى قەلەم قۇۋۋىتىنىڭ ئاجىزلىقىدىن بېشى قېتىپ، ئۇنى ھەققى يۇقىرى "تېز ئۆگىتىش" كۇرسلىرىغا ئاپىرىپ بېرىۋاتقان ئاتا-ئانىلار، ئاشۇ پۇلغا بالىلارغا كىتاب ئېلىپ بېرەيلى. بالىلارنى كىتابقا قىزىقتۇرۇشنىڭ ئامالىنى تاپايلى؛ ئۇلارغا كىتاب ئوقۇشنىڭمۇ تېلېۋىزور كۆرگەن، ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق ئوينىغانغا ئوخشاشلا قىزىقارلىق ئىش ئىكەنلىكىنى بىلدۇرەيلى!

تەپەككۇر ۋە ئەقىل تاۋلاش جەريانى ھېسابلىنىدىغان كىتابخۇمارلىق بالىنىڭ يوشۇرۇن ئىقتىدارىنى تەدرىجىي ئاشۇرالايدىغانلىقى ئۈچۈن، بالىڭىز كىتابقا كىرىشەلسە، كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ قەلىمىدىن بىخ سۈرۈشكە باشلىغان گۈل-غۇنچىلارنى كۆرۈپ ھەيران قالسىز.

كىتاب ئوقۇشمۇ "ياخشى"، "ياماڭ"غا ئايرىلمىدۇ

بالىلار كىتاب ئوقۇشنىڭ دۇنيادىكى ئەڭ ئاسان ئەمەس ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتسۇن. ئۇ شۇندىلا كىتابقا ئىشتىياق بىلەن كىرىشىدۇ.

ئىش ـ ھەربىرىمىزنىڭ بالىلىرىنىڭ تىلىدا ئادەتتە "ياخشى"، "ئەسكى" دەپ ئىككىگە ئايرىلمىدۇ. شۇڭا بالىلارغا دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇتۇشتا (ياكى ئوقۇپ بېرىشتە) نېمىنىڭ تەشەببۇس قىلىشقا تېگىشلىك ياخشى ئادەت، نېمىنىڭ ساقلىنىشقا تېگىشلىك ياماڭ ئادەت ئىكەنلىكىنى بالىلارنىڭ ئاشۇ ئەندىزىسى بويىچە ئايرىغۇم كېلىپ قالدى.

كىتابنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئەينەن "ئوقۇپ" بېرىش ـ ياخشى ئادەت؛ ئېغىز تىلىغا ئايلاندۇرۇپ "سۆزلەپ" بېرىش ـ ياماڭ ئادەت

ئاتا ـ ئانىلار تېخى ساۋاتى چىقمىغان بالىلارغا ھېكايە ئېيتىپ بەرگەندە، بالىنىڭ كىتابىي تىلىنى چۈشەنمەي قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، مەزمۇنىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئاممىباب ئېغىز تىلىغا ئايلاندۇرۇپ سۆزلەپ بېرىدۇ. ئەمما بۇ ياخشى ئىش ئەمەس. ئەڭ ياخشىسى، بالىلارغا ھېكايە ئېيتىپ بېرىشنى باشلىغاندىن تارتىپلا كىتابتا نېمە بولسا شۇنى ئۆلچەملىك تەلەپپۇزدا ئەينەن ئوقۇپ بېرىش لازىم. جۈملىدىن، بالىلارنى ھېكايە ۋەقەلىكى بار كىتابلار بىلەن بالدۇرراق ئۇچراشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلارغا ھەتتا رەسىملىك كىتابلارغا بېرىلگەن چۈشەندۈرۈشلەرنىمۇ "سۆزلەپ" بەرمەي، يېزىلغىنى بويىچە ئەينەن "ئوقۇپ" بېرىش كېرەك. بۇ نۇقتىنى مۇشۇ بابنىڭ «بالىلارنىڭ ساۋادىنى چىقىرىش قېيىن ئىشمۇ ئەمەس» دېگەن بۆلىكىدە سۆزلەپ ئۆتكەن، شۇڭا بۇ يەردە تەپسىلىي توختالمايمەن.

بالىلارغا كىتابنى تېز ئوقۇتۇش ـ ياخشى ئادەت؛ ئالدىرىماي ئوقۇتۇش ـ ياماڭ ئادەت.

ئاتا ـ ئانىلار ۋە مۇئەللىملەرنىڭ بەزىلىرى بالىلارغا دەرستىن سىرتقى

كتابلارنى ئوقۇتۇشتا، ئۇلاردىن كتابنى ئالدىرماي، خەتمۇ خەت، جۈملىمۇ جۈملە ئوقۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. مېنىڭچە، بۇ ئەڭ بىمەنە سەۋەنلىكلەردىن ساناليا كېرەك.

بىراۋنىڭ كتاب ئوقۇش ئىقتىدارىنى دەڭسەشتە، ئۇنىڭ كتاب مەزمۇنىنى چۈشىنىشى، ئەستە تۇتۇشى ۋە ئوقۇش سۈرئىتىگە قارايمىز. بۇ ئۈچ ئامىل بىر ـ بىرىنى تولۇقلايدۇ ۋە بىر ـ بىرىگە تۈرتكە بولىدۇ.

سۈرئەت ـــ كتاب ئوقۇش ئىقتىدارىنى بەلگىلەيدىغان ئەڭ مۇھىم ئامىل. كتابنى خەتمۇ خەت ئوقۇيدىغانلارنى "كتاب ئوقۇشنى بىلمەيدىغانلار" دەپ قارايمىز، شۇڭا كتابنى خەتمۇخەت ئوقۇغاندىن قۇرمۇقۇر ئوقۇغان ياخشىراق، ئەڭ ياخشىسى "بەتمۇبەت ئوقۇش" يەنى كتاب بېتىگە بىر كۆز يۈگۈرتۈپلا مەزمۇنىنى چۈشىنىپ چىقالايدىغان ئىقتىدارنى يېتىلدۈرۈش لازىم. "بەتمۇبەت ئوقۇش" بىر خىل ئوخشىتىش بولۇپ، كتاب ئوقۇشقا ئىنتايىن ئۈستا، كتاب بېتىگە ئەتراپلىق كۆز يۈگۈرتەلەيدىغان، قۇرنىڭ بېشىنى كۆرۈۋالسلا ئايىغىنى تېپىپ كېتەلەيدىغان ئادەملەرلا شۇنداق قىلالايدۇ.

كتاب ئوقۇشتا يېرىم ئاپتوماتىك سەۋىيەگە يەتكەندە، بىر پۈتۈن مەزمۇندىن تولۇق خەۋەردار بولۇپ، ئۇنى ئەستە تۇتۇۋالغىلى بولىدۇ. كتابنى خەتمۇخەت ئوقۇغاندا كتاب مەزمۇنىنىڭ كاللىمىزدىكى ئىنكاسى بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولالمايدۇ ـ دە، ئۇنىڭدىن قوبۇل قىلغانلىرىمىز پارچە ـ پۇرات ۋە يېرىم ـ يارتا بولۇپ قالىدۇ.

كتابنى تېز ئوقۇش ـــ تەبىئىي تالانتمۇ ئەمەس، "شۇنداق قىلايچۇ" دەپلا قىلغىلى بولىدىغان ئىشمۇ ئەمەس، جىددىي مەشىق قىلسىلا پات ئارىدا ئۆگىنىۋالغىلى بولىدىغان ھۈنەر ـ ماھارەتمۇ ئەمەس. بۇ يەردىكى "تېز سۈرئەت" كتابنى ناھايىتى جىق ئوقۇپ بەرگەندىلا ئاندىن تەبىئىي يېتىلىدۇ. بەزى بالىلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىلگىرىلىشى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. مىسالەن، كتابقا ناھايىتى ئامراق بىر باشلانغۇچ مەكتەپ بالىسى ئۈزۈنغا قالمايلا كتابنى بەكمۇ تېز ئوقۇيدىغان بولۇپ كېتىدۇ. چۈنكى ئۇ كتابنى "ھېكايىنىڭ ئاخىرى قانداق بولاركىن؟" دېگەن تەقەززالىق ئىچىدىلا ئوقۇيدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ كتاب ئوقۇش سۈرئىتى كتابخۇمار چوڭلارنىڭكىدىنمۇ تېز بولىدۇ. ئوقۇغان كتابنىڭ سانى ئاساسەن ئوخشاش بالىلارنىڭ كتاب ئوقۇش سۈرئىتىمۇ ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدۇ. شۇڭا بالىنىڭ كتاب ئوقۇش سۈرئىتىنى ئاشۇرۇشتا، ئۇنىڭ كتابنى كۆپلەپ ئوقۇپ بېرىشىگە كاپالەتلىك قىلساقلا كۇپايە، ئۇنىڭدىن باشقىسى بىكار!

قىزىم جىن يۈگۈنىڭ پالۋانلار ھەققىدىكى 14 قىسىملىق 30 ـ 40 پارچە

رومانىنى باشلانغۇچ مەكتەپتىكى چېغىدىلا ئوقۇپ بولغانىدى. دەسلەپتە ئۇنىڭغا «تەڭرى ھەمدەم ھەقپالۋان» ناملىق بىر يۇرۇشنىلا ئېلىپ بەردىم. قالغىنىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئوقۇدى. ئۇ چاغدا بىر پارچە كىتابنىڭ كۈنلۈك ئىجارىسى بەش مو ئىدى. قىزىم دەسلەپتە كىتابنى ئاستا ئوقۇيتتى، ئۇزۇنغا قالمايلا ناھايىتى تېز ئوقۇيدىغان بولۇپ كەتتى، يەنە ھەر كۈنى دەرس ئوقۇپ تۈرۈپمۇ، بىر پارچە كىتابنى ئىككى-ئۈچ كۈندىلا ئوقۇپ بولاتتى. جۈملىدىن، ئۇ بىر پارچە كىتابنى ئوقۇپ چىقىشقا پەقەت 1 ــ 1.5 يۈەنلا پۇل خەجلەيتتى. تەتىل مەزگىلىدە بىر پارچە كىتابنى بىر كۈندىلا ئوقۇپ تۈگىتىدىغان بولدى. ھازىر ھېسابلاپ كۆرسەم، قىزىم سەككىز ياشقا كىرگەن ئاشۇ چاغلاردا 200 مىڭ خەتلىك بىر پارچە رومانىنى ئوقۇپ چىقىشقا تۆت-بەش سائەتلا ۋاقىت سەرپ قىلاركەندۇق. بۇنىڭلىق بىلەن قىزىمنىڭ بۇ ئىشىنى "ھەيران قالارلىق مۆجىزە" دەپ كەتكىلى بولمايدۇ، چۈنكى باشقا باللارمۇ كىتابنى ئاشۇنداق جىق كۆرۈپ بەرسە، بارا-بارا تېز ئوقۇيدىغان بولۇپ كېتىدۇ.

باللاردا كىتابنى تېز ئوقۇش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشتە مۇنۇلارغا دىققەت قىلغۇلۇق:

بىرىنچى، كىتابنى پىچىرلاپ ئوقۇمىسۇن. مەكتەپلەردە باللاردىن تېكىستنى كۆپىنچە پىچىرلاپ ئوقۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئەمما باللار بۇ تەلەپنى دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشقا تەتبىقلىمىسۇن. دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئىچىدە ئوقۇش كېرەك. چۈنكى كىتابنى ئۇنلۈك ئوقۇغاندا مەزمۇنىنى تولۇق چۈشىنىشكە تەسىر يېتىپلا قالماي، كىتابنى تېز ئوقۇغلىمۇ بولمايدۇ.

ئىككىنچى، ھە دېسىلا لۇغەت ئاختۇرمىسۇن. باللار كىتاب ئوقۇشقا ئەمدىلەتىن كىرىشكەندە نۇرغۇن خام خەتلەرنى ئۇچرىتىدىغانلىقى ئۈچۈن لۇغەتكە مۇراجىئەت قىلىدۇ. ئەمما ھە دېسىلا لۇغەت ئاختۇرغاندا ئوقۇۋاتقان مەزمۇننىڭ ئىزچىللىقىغا تەسىر يېتىدۇ-دە، بۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ قىزغىنلىقى بارا-بارا سۇسلاپ كېتىدۇ. باللارنىڭ بىلىدىغان خەتلىرى ئانچە كۆپ بولمايدىغانلىقى ئۈچۈن، بىرەر پارچە چوڭراق ئەسەرنى قولىغا ئالغان دەسلەپكى مەزگىلدە "ئوقۇپ چۈشىنەلەرمەنمۇ؟" دەپ ئەنسىرەيدۇ. بۇنداق چاغدا بالىنى: "ھېچقىسى يوق بالام، ئوقۇۋېرىڭ. تونۇمايدىغان خەتلەر ئۇچراپ قالسىمۇ مەيلى، تېكىست مەزمۇنىنى چۈشەنسىڭىزلا ھېسابا؛ بىلمەيدىغان خەتلەر ئىچىدە مەزمۇنىنى چۈشىنىشىڭىزگە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدىغان ھالقىلىق خەتلەر بولسا، مەندىن سوراڭ!" دەپ ئىلھاملاندۇرۇڭ. بۇنىڭ بىلەن بالىدىكى "چۈشىنەلەرمەنمۇ؟" دېگەن ئەندىشە

تۇگەيدۇ ـ دە، كىتابقا بمالال كىرىشىپ كېتىدۇ. بەزىلەر "بالا ئۇقالمىغان خېتىنى لۇغەتتىن ئۆزى ئىزدەپ تاپسا كاللىسىغا ئورناپ كېتىدۇ" دەپ ئويلامدۇ، ئىشقىلىپ بالا سورىغان خەتنى دەپ بەرمەي، لۇغەتتىن ئىزدىگىلى سالىدىكەن. بۇنداق قىلىشنىڭ قىلچە ئەھمىيىتى يوق. ئۇنىڭ ئۇستىگە باللارنىڭ كۆپىنچىسى كىتاب ئوقۇۋاتقان چېغىدا دىققىتىنىڭ چېچىلىپ كېتىشىنى ھەرگىز خالىمايدۇ. ئەمما بەزى باللار لۇغەت ئاختۇرۇشقا ئامراق كېلىدۇ، ئۇنداق باللارنى ئەلۋەتتە توسماسلىق كېرەك. مۇھىمى بالا كىتابنى قانداق ئوقۇسا كۆڭۈللۈك بولىدىغانلىقىنى ئۆزى بېكىتسۇن.

ئۇچىنچى، باللار كىتابنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئىجارىگە ياكى ئارىيەتكە ئېلىپ ئوقۇسۇن. باللار ئىجارىگە ياكى ئارىيەتكە ئەكەلگەن كىتابنى ئامال بار تېزراق ئوقۇۋېتىشكە ئالدىرايدۇ. قىزىم جىن يۇڭنىڭ پالۋانلارغا ئائىت كىتابلىرىنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئىجارىگە ئېلىپ ئوقۇغاندى. ئۇ كىتابنىڭ ئىجارە ھەققىنى تېجەش ئۈچۈن ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇپ، ھەربىر پارچە كىتابنى ئادەتتىكى چاغلاردا ئۈچ كۈندە، تەتىل مەزگىللىرىدە بىر كۈندە ئوقۇپ بولاتتى. كىتاب ئوقۇش ۋاقتى بىرنەچچە كۈنگە سوزۇلۇپ كەتسىمۇ، ئۇنىڭ ئىجارىسىگە كېتىدىغان پۇلنى جىق دەپ كەتكىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمما قىزىم "بىر يۆنچە پۇلنى تېجەپ قالسام ئۇنىڭغا يېڭى كىتابتىن يەنە بىرنى ئىجارىگە ئالالايدىكەنمەن" دېگەن قىزغىنلىق بىلەن، ھەرقانداق كىتابنى ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇپ تېز ئوقۇيتتى.

باللارنىڭ قانچىلىك كىتاب ئوقۇغانلىقىغا ئەھمىيەت بېرىش ـــ ياخشى ئادەت؛ ئوقۇغانلىرىدىن قانچىلىك نەرسىنى ئەسته تۇتالىغانلىقىنى زىغىرلاپ ئولتۇرۇش ـــ يامان ئادەت.

نۇرغۇنلىرىمىز بالىنىڭ ئوقۇپ بولغان كىتابىدىن زادى قانچىلىك نەرسىنى ئەسته تۇتالىغانلىقىنى زىغىرلاپ بېقىشقا ئامراق.

بىرەيلەن باشقىلارنىڭ تەۋسىيەسى بىلەن بالىسىنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشىغا قوشۇلۇپتۇ، ئەمما بالىسى بىرەر پارچە رومانىنى ئوقۇپ بولغان ھامان، بالىدىن رومان ۋەقەلىكىنى سۆزلەپ بېرىشنى، رومانىدىكى "تەسىرلىك بۆلەك"لەرنى يادلۇبلىشنى، يازغان ئىنشالىرىغا ئوقۇغان كىتابىدىكى ئىبارىلەر ۋە دېتاللارنى كىرگۈزۈشنى، ھەتتا كىتابتىن تەسىرات يېزىپ چىقىشنى تەلەپ قىلىدىكەن. بالىسى ئىككىنچى پارچە كىتابنى قولىغا ئالغان چېغىدا ئۇنى: "بىرىنچى كىتابتىكى سيۇژىت ۋە پېرسوناژلارنى ئۇنتۇپ كېتىپسىنەي، كىتاب ئوقۇغۇنىڭ بىكارغا كېتىپتىيەي!" دەپ ئەيىبلەيدىكەن. بۇ ـــ ئەمەلىيەتته بالىنىڭ كىتاب ئوقۇش قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سەپكەنلىك. بۇ ھال بىرىنچىدىن، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىنى چۈشەنمىگەنلىكىنى؛

ئىككىنچىدىن، ئۇلاردىكى مەنپەئەت ئىستىكىنىڭ ناھايىتى كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ.

بالا بىرەر پارچە كىتابنى قولىغا ئالغان ھامان، ئۇنىڭدىن ئوقۇغانلىرىنى ئېسىدە تۇتۇۋېلىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالسىڭىز، بالىنىڭ دىققىتى مەزمۇننى ئەستە تۇتۇشقىلا بۇرۇلۇپ كېتىدۇ ـ دە، كىتاب ئوقۇش قىزغىنلىقى ئىككىنچى ئورۇنغا ئۆتۈپ قالىدۇ. نەتىجىدە ھەربىر پارچە كىتاب بىلەن تەڭ بالىغا يۈكلەنگەن ئۇنداق "ۋەزىپە"لەر، بارا ـ بارا بالىنى كىتاب ئوقۇشتىن بەزدۈرۈپ قويىدۇ.

قىسقىسى، قىزىقمىغان ئىش خەيرلىك بولمايدۇ، شۇڭا بالىغا كىتاب ئوقۇشتا ھوزۇرلىنىشتىن ئۆزگە مۇددىئانىڭ يوقلۇقىنى تونۇتۇش كېرەك. شۇندىلا بالىلار كىتابقا مەپتۇن بولالايدۇ.

بالىلار كۆپىنچە چۆچەك ۋە رومانلارنى ئوقۇشقا قىزىقىدۇ. ناۋادا بالا بىرەر كىتابقا قىزىقىپ قالسا، بۇ ئۇنىڭ ھېكايە ۋەقەلىكىگە مەپتۇن بولۇپ، كىتابتىكى پېرسوناژلارنىڭ سەرگۈزەشتلىرىگە ئاشۇ پېرسوناژلار بىلەن بىللە غايىبانە ئىشتىراك قىلىشقا باشلىغانلىقى، ئەلۋەتتە. بۇنداق كىتاب بالىنىڭ ھاياتىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. ئومۇمەن، بالىنىڭ ئوقۇغان كىتابىدىكى كونكرېت مەزمۇننى ئاتايىن يادلاپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق. ھەتتا بالىڭىز ئۆچ ئاي ئىلگىرى ئوقۇغان كىتابىدىكى باش قەھرىمانىنىڭ ئىسىم ـ شەرىپىنى ئۇنتۇپ قالسىمۇ، بۇنى "ئوقۇغىنىڭ بىكار بوپتۇ" دەپ يۈرسىڭىز بولمايدۇ.

بىرەر ئەسەردىكى "ئېسىل جۈملە ۋە بۆلەكلەرنى يادلىۋېلىش"قا كەلسەك، بۇنىڭ تىل ئۆگىنىش بىلەن زۆرۈر ئالاقىسى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاشۇ ئېسىل جۈملە ۋە بۆلەكلەر بالىنى راستىنلا تەسىرلەندۈرەلىگەن بولسا، بالا ئۇنى تەبىئىيلا ئۆزىنەك قىلىدۇ ۋە يادلىۋالىدۇ. مۇبادا ئاشۇ "ئېسىل جۈملە ۋە بۆلەك"لەرنى سىز تاللاپ بەرگەن بولسىڭىز، ئۇنىڭ بالىڭىزنىڭ يۈرەك تارىنى چېكەلمىشى ناتايىن. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇنى بالىغا زورىغا يادلاتقۇزۇپ يۈرۈشنىڭ قىلچە ئەھمىيىتى بولمايدۇ. كىتابنىڭ تەسىر كۈچى غايىبانە بولىدۇ، تىلمۇ ھەم شۇنداق. باشقىلارنىڭ كىتابىدىكى جۈملە ۋە بۆلەكلەرنى يادلىۋالغانلىقىڭىز سىزنىڭمۇ ئاشۇنداق ئېسىل نەرسىلەرنى يازالايدىغانلىقىڭىزدىن دېرەك بەرمەيدۇ. تىل ئۆگىنىشتىن مەقسەت ــ تىلدا ئىپادىلەش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، ئۆز ئالدىغا ئۇسلۇب شەكىللەندۈرۈش. شۇڭا بالىلار ئۆزى ياقتۇرمىغان نەرسىلەرنى يادلاپ يۈرگەننىڭ ئورنىغا كىتابتىن يەنە بىرنى ئوقۇسۇن.

كونىلاردا: "ئوستا يول ئاچىدۇ، نائوستا تاماشا كۆرىدۇ" دېگەن گەپ بار. ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى

ئوقۇشى ”نائۇستا“نىڭ ئىشغا ئوخشايدۇ؛ شۇڭا بالىلار ”تاماشا“ كۆرسەمۇ ئەلۋەتتە ئەرزيدۇ. چۈنكى ”تاماشا“مۇ كۆرۈپ باقمىغان ”نائۇستا“نىڭ يول ئاچالىغۇدەك ”ئۇستا“لاردىن بولۇپ چىقالىشى مۇمكىن ئەمەس.

دېمەك، ئاتا ـ ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەر بالىلاردىن بىرەر پارچە كىتابنى ئوقۇپ بولغان ھامان ”ئەھمىيىتىنى ھېس قىلىش، تەسىراتىنى يەكۈنلەش، مەزمۇنىنى ئەستە تۇتۇۋېلىش“نى تەلەپ قىلىپ يۈرمەسلىكى كېرەك. شۇڭا بالىڭىزنىڭ تېلېۋىزور كۆرۈش ۋە ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق ئوينىشىغا قانداق پوزىتسىيە تۇتقان بولسىڭىز، كىتاب ئوقۇشىغمۇ شۇنداق پوزىتسىيە تۇتۇڭ.

كىتاب ئوقۇشتىن مەقسەت ـــ مەزمۇنىنى كۆچۈرۈپ كېلىش ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭدىن تەربىيە ئېلىش، شۇڭا بالىڭىز كىتابقا كىرىشكەن دەسلەپكى چاغلاردا، بالىڭىزنىڭ ئۇنىڭدىن قانداق مەنپەئەتلەرنى ئالغانلىقىنى ھېس قىلالمايسىز. مۇبادا بالا كىتابنى جىق كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن يېتەرلىك ئوزۇق ئالالىغان بولسا، بۇنىڭ شاراپىتىنى كۇنلەرنىڭ بىرىدە ھامان كۆرىسىز.

ئەمەلىيەتتە، ئاتا ـ ئانىسىدىن ”ئوقۇغان كىتابىڭدىن ئۇنى ئەستە تۇتۇۋال، بۇنى يادلىۋال“ دېگەن گەپلەرنى قانچىكى ئاز ئاڭلىغان بالىنىڭ كىتاب ئوقۇشتىن ئېرىشكەن بىلىمى شۇنچە كۆپ بولىدۇ. سۇخۇملىنسكى بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتىدىن بايقىغان قانۇنىيەتلەر ئاساسىدا مۇنداق ئوتتۇرىغا قويغانىدى: ”ئىگىلىگەن بىلىمنىڭ مىقدارىمۇ شۇ كىشىدىكى ئەقلىي ئەمگەكنىڭ كۆڭۈللۈك بولغان ـ بولمىغانلىقىغا باغلىق بولىدۇ، يەنى بىراۋ كىتابقا ئۇنىڭدىكى مەزمۇننى چۈشىنىپ ئەستە ساقلىۋېلىش مۇددىئاسىدا ئەمەس، بەلكى كىتابتا ئەكس ئەتكەن روھنى باغاشلاش مۇددىئاسىدا يۈزلىنىلىسە، كىتابقا سىڭدۈرۈلگەن نۇرغۇن شەيئى، ھەقىقەت ۋە قانۇنىيەتلەر شۇ كىشىنىڭ ئېڭىغا ناھايىتى ئاسانلا كۆچىدۇ“*.

بالىلارنىڭ كىتابتىكى ”خەت“نى ئوقۇشى ـــ ياخشى ئادەت؛ رەسىمنى ”ئوقۇپ“لا بولدى قىلىشى ـــ يامان ئادەت

بىرەيلەن مۇنداق دېدى:

ـــ بالام ئەتىگەندىن كەچكىچە كىتابتىن باش كۆتۈرمەيدۇ؛ بەرگەن پۇللىرىمنىڭ ھەممىسگە كىتابلا ئالىدۇ؛ تۇم ـ تۇم كىتابلارنى ئىككى كۈنگە قالمايلا ئوقۇپ بولىدۇ؛ ئەمما‌زە ... بالىنىڭ قەلەم قۇۋۇتى بەكلا ئاجىز، قانداق قىلسام بولىدىكىن؟!

ـــ ئۇنداقتا، بالىڭىزنىڭ ئوقۇيدىغانلىرى قانداق كىتابلار؟

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىملەرگە تەكلىپ» دۇ دىيەنكۇن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلىم ـ پەن نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 391 ـ بەتكە قارالا.

ــ ئاساسەن دېگۈدەك ھەجۈيى رەسىملىك كىتابلار.

ــ بۇنىڭغا ھەيران قالماق، ــ دېدىم ئۇ كىشىگە، ــ ھەجۈيى رەسىملىك كىتابنىلا كۆرگەن ئادەمنى "كىتاب ئوقۇدى" دېمەيمىز؛ چۈنكى ھەجۈيى رەسىملىك كىتاب "كىتاب" ئەمەس، "كىتاب" شەكلىدىكى تېلېۋىزور. دېمەك، بالىنىڭ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى كىتاب ئوقۇماپتۇ، "تېلېۋىزىيە" كۆرۈپتۇ.

ھازىر جەمئىيىتىمىز دەل "سۈرەت ئوقۇش" دەۋرىدە تۇرۇۋاتىدۇ. "سۈرەت ئوقۇش" دېگىنىمىز ھەجۈيى رەسىم، تېلېۋىزور ياكى كومپيۇتېر قاتارلىقلار ئارقىلىق سۈرەت ئاساس قىلىنغان ئۇچۇرلارنى قوبۇل قىلىش دېمەكتۇر. "سۈرەت ئوقۇش" دەۋرىنىڭ يېتىپ كېلىشى كىتابخۇمارلىقنىڭ زەربە بولدى. 60 ـ يىللاردا تۇغۇلغان بالىلار ئۇچۇر قەھەتچىلىكىدە ئۆسكەچكە، ئالمادىس بەرەر پارچە كىتابنى ئۇچرىتىپ قالسا، گويا گۆھەر تېپىۋالغاندەك، ئۇنىڭغا بېشىچىلاپ كىرىپلا كېتەتتى. دېمەك، ئاشۇ كىشىلەرنىڭ كىتابخۇمارلىقى شۇنداق دەۋرلەردە يېتىلگەن بولسا كېرەك. ئەمما 90 ـ يىللاردىن كېيىن تۇغۇلغان بالىلار ئۇچۇرنىڭ غەلىيان ـ سادالىرى ئىچىدىلا ياشاۋاتىدۇ. شۇڭا ناۋادا بالىنىڭ كۆپ ۋاقتى تېلېۋىزور ئالدىدىلا ئۆتسە، سۈرەت ئۇنىڭ ئۇچۇر قوبۇللاشتىكى ئاساسلىق ۋاستىسىگە ئايلىنىدۇ ـ دە، سۈرەت شەكىللىك ئۇچۇرلارغا مەپتۇن بولۇپ كېتىدۇ. نەتىجىدە ئۇ كىتاب، يەنى يېزىق شەكىللىك ئۇچۇرلارغا كۆنۈش پۈرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويۇپ، ئاخىرقى ھېسابتا كىتاب ئوقۇشقا قىزىقمايدىغان بولۇپ قالىدۇ.

ھازىر "تېلېۋىزور مەستانىلىقى كېسىلى"گە كىرىپتار بولۇپ قالغان بالىلار ناھايىتى كۆپ. مېنىڭچە، بۇ ئاتا ـ ئانىلاردىكى بەزىبىر ناتوغرا ئاڭنىڭ كاساپىتى. مەسىلەن، بەزىلەر بالىلىرىنىڭ چوڭ بولغاندىن كېيىن كىتابخۇمار بولۇپ چىقىشىنى ئۈمىد قىلسىمۇ، ئەمما بالىنى كىچىكىدىن باشلاپلا كىتابقا كۆندۈرۈشكە ئانچە ئېرەنشمەي، قانداقتۇر: "مۇشتۇمدەك بالا كىتاب ئوقۇسىمۇ ـ ئوقۇمىسىمۇ بەربىر" دەپ قارايدۇ. بەزىلەر: "تېلېۋىزورمۇ بىلىمنىڭ كانى، شۇڭا بالا تېلېۋىزور كۆرۈپمۇ بىر نەرسىلەرنى ئۆگىنەلەيدۇ" دەپ قارايدۇ. بەزىلەر: "بالىلار ساۋاتى چىقىشتىن ئىلگىرى تېلېۋىزور كۆرسۇن، كىتابنى ساۋاتى چىققاندىن كېيىن ئوقۇسىمۇ كېچىكمەيدۇ" دەپ قارايدۇ. يەنە بەزىلەر: "بالىلارنىڭ ئەركىن ـ ئازادە ئۆسكىنى تۇزۇك، شۇڭا تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولغاندىن كېيىن نېمە قىلسا ئۆزىنىڭ ئىشى" دەپ قارايدۇ. بۇ ئەھمىيەتتە بالا تەربىيەلەشتىكى تېپىلغۇسىز پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويغانلىق، بالىنى ناھايىتى ياخشى بىر ئادەتكە يېقىنلىشىشتىن مەھرۇم قىلغانلىق. بۇ ھەم كۆپىنچە ھالىلاردا بالىلارنىڭ ھاياتلىق مەنزىلىگە ئۆمۈرلۈك

ئۇيغۇرچە كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلار بىلەن تەمىنلەش

دەز كەتكۈزىدۇ.

ھالبۇكى، ''سۈرەت ئوقۇش'' ھەرگىزمۇ ''كىتاب ئوقۇش''نىڭ ئورنىنى باسالمايدۇ. چۈنكى يېزىق تىلنىڭ ئابستراكت بەلگىلىرى بولغىنى ئۈچۈن، باللاردىكى تىل نېرۋىسىنى كامالەتكە يېتەكلەيدۇ. شۇنداقلا بالا بۇ ئابستراكت بەلگىلەرنىڭ كەلگۈسىدىكى ئۆگىنىشتە قوللىنىلىدىغان بەلگىلەر بىلەن ئوخشاش بىر نەرسە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتكەندىن كېيىن، ئوقۇغان كىتابلىرىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، دەرسلىكتىكى ئاشۇنداق بەلگىلەرنى بىمالال ئىشلىتىش ئىمكانىيىتىنى يارىتالايدۇ. ''كىتاب ئوقۇش'' باللارنىڭ ئەقلىنى ئاچىدۇ، دېيىشىمىزدىكى سەۋەب دەل مۇشۇ.

ھەجۈى رەسىم، تېلېۋىزور، كومپيۇتېر دېگەنلەر ئادەمنى سۈرەت ئارقىلىق جەلپ قىلىدۇ. بولۇپمۇ تېلېۋىزىيىدىكى جەلپكار سۈرەتلىك ئۇچۇرلارنى قايتا ھەزىم قىلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى بولمىغاچقا، باللار تېلېۋىزورنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭدا ئەكس ئېتىۋاتقان رەڭگارەڭ دۇنيانى كۆرسىلا كۇپايە. تېلېۋىزورنىڭ باللارغا نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىتىدىغانلىقى راست. ئەمما ئۇنىڭ ئۇچۇرنى سۈرەت شەكلىدە تارقىتىش ۋە باللارغا بىۋاستە سىڭدۈرۈش خاراكتېرى باللارنىڭ ئەقلىنى ئويغىتىش جەھەتتە كىتاب ئوقۇغاندەك رول ئوينىيالمايدۇ. شۇڭا مەكتەپ يېشىغا توشمىغان باللار نۇرغۇن ۋاقتىنى تېلېۋىزور كۆرۈشكىلا ئاتىۋەتسە، ئۇلارنىڭ ئەقلىي ئويغىنىشى ئاخىرقى ھېسابتا زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرايدۇ. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىنكى ئۆگىنىش ئىقتىدارى دائىم كىتاب ئوقۇيدىغان باللارنىڭكىگە يەتمەي قالىدۇ.

''سۈرەت ئوقۇش''قا ئادەتلىنىپ كەتكەن باللار ئۇچۇرنى ئاكتىپ ھەزىم قىلماي، پاسسىپ قوبۇل قىلىشقىلا كۆنۈپ قالىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆگىنىشتە كۆپىنچە ھاللاردا دەرمانسىزلىقنى ئاشكارىلاپ سالىدۇ. شۇڭا تەيۋەنلىك بىر ئەدىب: ''تېلېۋىزور نۆۋەتتە ''گول چامغۇر''لارنى تۇركۈملەپ ئىشلەپچىقىرىدىغان ماشىنغا ئايلىنىپ قالدى'' دېگەنىكەن.

باللارنى كىتاب ئوقۇشقا باللۇرراق قىزىقتۇرغان ياخشى. باللارنىڭ ''كىتاب ئوقۇشى'' ئادەتتە ئاتا ـ ئانىسى ئوقۇپ بەرگەن كىتابلارنى ئاڭلاشتىن باشلىنىدۇ. ئۇلار ئاتا ـ ئانىسى ئوقۇپ بەرگەن كىتابلارنى ئاڭلاۋەرسە بارا ـ بارا قۇلاق موللىسى بولىدۇ ـ دە، بارا ـ بارا چاتما رەسىملىك كىتابچىلارنى ئۆزى ئوقۇپ باققۇسى كېلىدۇ؛ ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلارنىڭ دىققەت نەزىرى ئاددىي باللار چۆچەكلىرىدىن مەزمۇنى تېرەن مەشھۇر ئەسەرلەرگە كۆچىدۇ. بۇ تىرىشچانلىق كۆرسەتسىلا ئۆزلۈكىدىن ئىشقا ئاشىدىغان بىر جەريان.

باللار ئومۇمەن كىتابقا ئامراق كېلىدۇ. دېمەك، بەزى باللاردىكى كىتاب

ئېرەنسىزلىكنى ئاساسەن ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىلىرىغا كىتاب ئوقۇشقا بالدۇرراق كىرىشىش مۇھىتى ھازىرلاپ بەرمىگەنلىكى كەلتۈرۈپ چىقارغان. جۇملىدىن، ئۇنداق ئائىلىلەردە يا كىتاب يوق، بولسىمۇ ئاشۇ كىتابلارنى بالىغا كېچىك چېغىدىن باشلاپلا ئوقۇپ بېرىشكە سەل قارىغان، يا بالىنى ھە دېسىلا تېلېۋىزور بىلەن گوللاپ كۆندۈرۈۋەتكەن. بۇنداق خاھىش بالىنى كىتابتىن يىراقلاشتۇرۇۋېتىدۇ، ئەلۋەتتە.

لېكىن ''سۈرەت ئوقۇش'' ''كىتاب ئوقۇش''نىڭ كۈشەندىسىمۇ ئەمەس. شۇڭا ئۇ ئىككىسى بالىنىڭ ھاياتىدا تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ. مىسالەن، قىزىمنىڭ ''سۈرەت ئوقۇش''قا ئىزچىل ھېرىسمەن ئىدى. ئۇ ئالىي مەكتەپكە چىققاندىن كېيىنمۇ، كىتاب ئىشكابىدىن ھەجۈيى رەسىملىك كىتابلار ئۈزۈلمىدى. ئەمما بۇ قىزىمنىڭ ''كىتاب ئوقۇشى''غا ھېچقانداق تەسىر كۆرسەتكەن ئەمەس. چۈنكى ئۇنىڭدىكى كىتابخۇمارلىق ئاللىقاچان مۇستەھكەم شەكىللىنىپ بولغاچقا، ئۇ نېمىنىڭ مۇھىم، نېمىنىڭ مۇھىم ئەمەسلىكىنى، ئوقۇيدىغان نەرسىلەرنىڭ ۋاقتى ۋە مەزمۇنىنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئوبدان بىلىدۇ.

شۇنى ئاتا-ئانىلارنىڭ سەمىگە سالماقچىمەنكى، بالىلار ئەسەرلەرنىڭ ''قىسقارتىپ يېزىلغان'' ياكى ''سغداپ بېسىلغان'' نۇسخىسىنى ئەمەس، بەلكى ئەسلىي نەشرىنى ئوقۇسۇن، چۈنكى مەشھۇر ئەسەرلەرنىڭ ''قىسقارتىپ يېزىلغان'' نۇسخىسىدا ئۇنىڭدىكى نۇرغۇن مەزمۇنلار قىسقارتىۋېتىلىپ، تىلى ئاددىيلاشتۇرۇۋېتىلىدۇ. مېنىڭچە بۇ، مەيلى بولۇپ پىشقان مېۋىنى يېگۈى پېتى يېمەي، قاق سېلىپ يېگەنگە ئوخشايدۇ. «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە»نىڭ كىتابخانىلاردىكى ''بالىلار نۇسخىسى'' دەل شۇ تۈردىكى كىتابقا كىرىدۇ. شۇڭا بالىلار كىتاب تاللىغاندا ئەسەرنىڭ ھەممىگە تونۇش نەشرىياتلار نەشر قىلغان ئەسلىي نۇسخىسىنى تاللىسۇن.

ئەسەرلەرنىڭ ''سغداپ بېسىلغان'' نۇسخىسىدا مەزمۇن قىسقارتىلمىغان بولسىمۇ، كىچىك خەتتە ناھايىتى سغداپ بېسىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنداق كىتابلارنىڭ كۆپىنچىسىنى تەجرىبىسىز كىچىك نەشرىياتلار، ھەتتا مەتبۇئات ئوغرىلىرى باسىدۇ. مىسالەن، «قىزىل راۋاقتىكى چۇش»نىڭ ئاشۇنداق نۇسخىسى بار. بۇنداق كىتابلار ئۆزى نېپىز ياكى فورماتى كىچىك بولغاچقا ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك بولسىمۇ، ئوقۇپ بولغۇچە ئادەمنى ھاردۇرۇۋېتىدۇ، باللارنىمۇ بەزدۈرۈپ قويىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنداق كىتابلاردا ئىملا خاتالىقلىرىمۇ خېلى كۆپ بولىدۇ. شۇڭا بالىلارغا ئەسەرنىڭ ''سغداپ بېسىلغان'' نۇسخىسىنى ئېلىپ بەرمەڭ.

ھەرقانداق ئادەم ''ياخشى''غا ئامراق، ''يامان''غا ئۆچ كېلىدۇ. ئۇنىڭ

ئۇستىگە باللار ''ياخشى'' بىلەن ''يامان''نى بەك ئايرىيدۇ. شۇڭا بالىنىڭ ئاق قەغەزدەك پاك ھاياتلىق مەنزىلىگە قانداق بەلگىنى سېلىپ قويىمىڭ، ئۇ بالىنىڭ ھاياتلىق مۇساپىسىدىكى كۆرمىگىلىغان ''ياخشى''، ''يامان'' ھالقىلار بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كېتىدۇ. بالا تەربىيەسى ئاشۇ ئۇششاق ھالقىلار ئارقىلىق ۋۇجۇدقا چىقىدىغان ئىش. شۇڭا ئاشۇ ئۇششاق ھالقىلاردىكى تېرىقچاغلىق ''ياخشىلىق'' ياكى ''يامانلىق'' بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ. كىتاب ئوقۇش بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭا ئاتا ـ ئانىلار ۋە مۇئەللىملەر ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بالىلارنى كىتاب ئوقۇشتىكى ''ياخشى ئادەت''لەرگە كۆندۈرۈپ، ''يامان ئادەت''لەردىن توسۇشى لازىم. بۇ ھەم بالا تەربىيەسىنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم تەركىبىي قىسمى.

كىتابخۇمارلىقنىڭ يېتىلىشى قىزىقتۇرۇشقا باغلىق

تەربىيەدە بالىغا نېمىنى سىڭدۈرمەكچى بولىسىڭىز، بالىنى شۇنىڭغا قىزىقتۇرۇپ بېقىڭ؛ بالىنى نېمىدىن بەزدۈرمەكچى بولسىڭىز، شۇنىڭغا زورلاپ بېقىڭ. مېنىڭچە، بۇ بەكمۇ كارغا كېلىدىغان ئۇسۇل. ئەمما بۇنىڭدا ئىشى ئويلىغان يېرىدىن چىقمايۋاتقان ئانا-ئاتىلارنىڭ تەتۇرسىگە ئىش كۆرۈۋاتقانلىقى ئېنىق.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 2- يىللىقىغا چىققان يىلى ئۇنىڭ خەت ساۋاتى ۋە كىتاب ئوقۇش سەۋىيەسى خېلىلا ئۆسۈپ قالدى. بۇنى كۆرۈپ قىزىمنى رومان ئوقۇشقا دەۋەت قىلدىم. دەسلەپتە قىزىم تەۋسىيەمنى ئەقلىگە سغدۇرالمىدى. چۈنكى قىزىم قېلىن ئەمما بىرەر پارچە قىستۇرما رەسىممۇ يوق رومانلارنى ئوقۇيدىغانلىقىمنى دائىم كۆرۈپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ: "رومان دېگەن پەقەت چوڭلارلا ئوقۇيدىغان ھەم قېيىن، ھەم قىزىقى يوق كىتاب ئوخشايدۇ" دەپ بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە قىزىم شۇنىڭغىچە رەسىملىك مەزمۇنلار ئاساس قىلىنىدىغان باللار ئوقۇشلۇقىنىلا ئوقۇپ كۆرگەنىدى. شۇڭا قىزىمنىڭ رومان ئوقۇشنى قوبۇل كۆرمىگىنىگە ئارتۇق گەپ قىلمىدىم.

شۇ چاغدا كىتاب ئىشكابىمدىكى رومانلارنى قىزىمنىڭ ئوقۇشىغا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ، دەپ قارىغانلىقىم ئۈچۈن، جىن يۇڭنىڭ «تەڭرى ھەمدەم ھەقپالۋان» ناملىق رومانىدىن بىرنى ئالدىم. مەن بۇ كىتابنى ئىلگىرى ئوقۇمىغىنىم بىلەن، شۇنىڭغا ئاساسەن ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى كۆرگەنىدىم. ئۆزۈمچە: "باللار بۇ تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى ناھايىتى قىزىقىپ كۆرگەنىكەن، ئۇنىڭ رومانىغىمۇ مەپتۇن بولىدۇ" دەپ ئويلىدىم. ئەمما بۇ كىتابنى قىزىمغا ئاتاپ ئالغانلىقىمنى ئۇنىڭغا دېمەي، ئادەتتىكى چاغلاردىكىدەك چولام تەگگەن چاغلاردا ئۆزۈم بىر باشتىن ئوقۇغىلى چۈشتۈم.

دېمىسىمۇ، ئۇ خېلى بولىدىغان كىتاب ئىدى، نۇرغۇن يەرلىرى ئادەمنىڭ يۈرىكىنى لەرزىگە سالاتتى، شۇڭا ھەر كۈنى كىتابتىن ئازراق ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، قىزىمنىڭ ئالدىدا: "بۇ بەكمۇ بەلەن كىتابكەن" دەپ

ماختۇەتكەندىن كېيىن، كىتابتىكى بەزى ۋەقەلىكلەرنى ئانچە ـ مۇنچە سۆزلەپ بېرەتتىم. ئەمما ھېكايىنىڭ تازا ھالقىلىق يېرىگە كەلگەندە: ”ئاپىلا، مۇشۇ يەرگىچە ئوقۇپتىكەنمەن، قالغىنىنى ئوقۇپ بولۇپ ئاندىن سۆزلەپ بېرەي“ دەپ قويياتتىم.

بۇ ئىش بىرنەچچە قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن، قىزىم بۇ كىتابقا راستىنلا قىزىقىپ قالدى. مەن ئۇنىڭ كىتابتىكى ھېكايىنى ئاڭلاشقا ئالدىراپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: ”ئۇنىڭدىكى ھېكايىلەرگە قىزىقىپ قالغان بولسىڭىز ئۆزىڭىز كۆرۈپ بېقىڭ قىزىم، ھەر كۈنى ئۇنچىۋالا كۆپ ھېكايىنى ئوقۇپ ئاندىن سىزگە سۆزلەپ بېرىشكە ۋاقتىمۇ چىقمىغۇدەك“ دېدىم. ئەمما قىزىم ئۇنداق كىتابنى ئوقۇپ چۈشىنەلەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتمىگەچكە سەل ـ پەل دېلىغۇل بولۇپ تۇرۇپ قالدى.

ـــ ئاۋۋال ئوقۇپ باقمامسىز، ـــ دېدىم مەن قىزىمنى ئىلھاملاندۇرۇپ، ـــ يوچۇن سۆز ـ ئىبارىلەر ئۇچراپ قالسا ھېچقىسى يوق، ئاساسىي مەزمۇنىنى چۈشىنىۋالسىڭىزمۇ ھېسىاب، مەنىسىنى چۈشىنىۋالمىسا زادى بولمايدىغان خەتلەر ئۇچراپ قالغاندا مەندىن سوراڭ.

شۇنداق قىلىپ قىزىم، بۇ كىتابنى ئۆزى ئوقۇپ باقماقچى بولۇپ قولىغا ئالدى.

باللارنى كىتابخۇمارلىققا يېتەكلەش ئۇنچىۋالا قىيىن جەريانمۇ ئەمەس. مۇھىمى بالا كىتابنى دادىللىق بىلەن قولىغا ئالسىلا بىر ئاماللارنى قىلىپ ئوقۇشقا كىرىشىدۇ. قىزىم كىتابنى ئوقۇپ مەن تېخى ئوقۇشقا ئۇلگۈرمىگەن يېرىگە كەلگەندە ”ھېكايە ئاخىرىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى بەكمۇ بىلگۈم بار ئىدى، بىراق ئۆزۈم ئوقۇي دېسەم چولام تەگمەيۋاتىدۇ“ دېگەنىنى باھانە قىلىپ، قىزىمغا ئوقۇپ چىققان ۋەقەلىكلەرنى ئانچە ـ مۇنچە سۆزلەتكۈزۈپ ئاڭلىدىم؛ ھەتتا ئانا ـ بالا ئىككىمىز كىتابتىكى تەسىرلىك يېرىسونۇڭ ۋە ۋەقەلىكلەر ھەققىدە مۇڭداشتۇق. شۇ سەۋەبتىن بۇ كىتابقا راستىنلا قىزىقىپ قالغان قىزىم رومانىنى تولۇق ئوقۇپ تۈگەتتى ۋە ئۆزىنىڭ رومان ئوقۇسىمۇ چۈشىنەلەيدىغانلىقىغا رەسمىي ئىشەندى.

قىزىم بۇ كىتابنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، ئىككىمىز كىتابنىڭ كىرىش سۆزىنى دەرقەمدە ئولتۇرۇپ كۆرۈپ، ئاپتورنىڭ پالۋانلار ھەققىدە 14 قىسىملىق رومان يازغانلىقىنى، ھەممە قىسمىنىڭ ماۋزۇسىدىكى بىرىنچى خەتنى ئۆزئارا چاتىسا، ئۇنىڭدىن ناھايىتى سەرخىل بىر مەسىنەۋى تۈزگىلى بولىدىغانلىقىنى بىلدۇق. بۇنىڭ بىلەن جىن يۈڭنىڭ ئەسەرلىرىگە خېلىلا ئىچكىپ قالغان قىزىم ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تولۇق ئوقۇپ چىقماقچى بولدى.

ـــ ياخشى ئويلاپسىز قىزىم، ـــ دېدىم مەن، ـــ بىراق ئۇ كىتابلارنىڭ

هەممىسنى بىراقلا سېتىۋېلىشقا خېلىلا پۇل كېتىدۇ، شۇڭا ئىجارىگە ئېلىپ ئوقۇسىڭىز قانداق؟ ــ شۇنىڭ بىلەن قىزىمنى كىتاب ئىجارىگە بېرىدىغان دۇكانغا ئۆزۈم باشلاپ ئاپاردىم. شۇندىن ئېتىبارەن قىزىم بۇ كىتابقا كىرىشىپ كەتتى؛ كىرىشكەنسېرى تېز ئوقۇيدىغان بولدى شۇنداقلا ئۇنىڭ كىتاب ئوقۇش قىزغىنلىقى بىلەن بۇ جەھەتتىكى قابىلىيىتىمۇ تەدرىجىي ئاشتى. شۇنداق قىلىپ قىزىم جىن يۈزلۈك پالۋانلار ھەققىدىكى يۇرۇشلۇك رومانلىرىنى بىراقلا ئوقۇپ تۈگەتتى. دېمەك، قىزىمنىڭ شۇ قېتىم ئوقۇغان رومانلىرى ئۇنىڭ كېينكى ۋاقىتلاردىكى رومان ئوقۇش ئىشتىياقىغا پۇختا ئاساس سالدى.

شۇ چاغدا بىر خىزمەتدىشىم پەرىشانلىق بىلەن مۇنداق دېگەنىدى:

ــ ئوغلۇم كىتابقا پەقەتلا قىزىقمايدۇ، كىتابنى قولىغا ئالسا خۇددى چىشلىۋالىدىغاندەك، ھەتتا ھېكايە كىتابلارغىمۇ قاراپ قويمايدۇ.

ئۇ خىزمەتدىشىم قىزىمنىڭ كىتابخۇمار ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان بولغاچقا، "ئىككى بالىنى تونۇشتۇرۇپ قويساق، قىزىڭىزنىڭ كىتابخۇمارلىقى ئوغلۇمغا ئىلھام بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس" دېگەندەك گەپنى قىلدى.

شۇنىڭ بىلەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە قىزىم ئىككىمىز ھېلىقى خىزمەتدىشىمنىڭ ئۆيىگە باردۇق. ئۇنىڭ ئوغلى قىزىمدىن بىر سىنىپ يۇقىرى، يەنى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 5-يىللىقىدا ئوقۇيتتى. ئۇلار بىزنى كۆرۈپ بەكمۇ خۇش بولۇپ كەتتى.

بىز ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرا-ئولتۇرمايلا خىزمەتدىشىم ئوغلىغا كايىغلى تۇردى:

ــ قارىغىنە، بۇ قىز سەندىن توپتوغرا ئىككى ياش كىچىك تۇرۇپ، بىر تالاي كىتابنى ئوقۇپ بوپتۇ، بۇندىن كېيىن ھە دېسىلا ئويۇنغا يوگۇرمەي، مۇشۇ قىزدەك كىتاب ئوقۇ، بولامدۇ؟!

خىزمەتدىشىمنىڭ ئوغلى ئاپىسىنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئوڭايسىزلىنىپ كەتتى.

مەن ئىككى بالىنى "سىرتنى ئايلىنىپ كىرىڭلار" دەپ چىقىرىۋېتىپ خىزمەتدىشىمغا شۇنداق دېدىم:

ــ بالىغا خەقنىڭ ئالدىدىلا ئۇنداق گەپلەرنى قىلىسىڭىز، بالا كىتابقا تېخىمۇ ئۆچ بولۇپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بالىلار باشقىلارنىڭ ئالدىدا يۈزىنىڭ چۈشۈپ كېتىشىنى ھەرگىز خالىمايدۇ. شۇڭا بالىلارنى بىرەر ئىشقا مەلىكە قىلماقچى بولغاندا، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقلىرىنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا ماختاپ قويۇشىمىز كېرەك. بالىنى كىتابقا قىزىقتۇرۇشتا، ئۇنىڭغا تاغاردىن توقماق چىققاندەك "ماڭ كىتاب ئوقۇ"

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى

دېسەك، بالىنىڭ كىتابقا قىزىقىدىغانلىقىنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا سۆز ـ چۆچەك قىلىپ يۈرسەك بولمايدۇ؛ بالىنىڭ كىتابقا قىزىقايدىغانلىقىنى دەستەك قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنى تەنبىھلىسەك تېخىمۇ قاملاشمايدۇ.

قىزىمنى قانداق قىلىپ كىتابقا قىزىقتۇرغانلىقىمنى ئۇ خىزمەتدىشىمگە يېپىدىن ـ يېڭىسىغچە سۆزلەپ بەردىم.

بىز قايتىدىغان چاغدا ئۇنىڭ ئوغلىمۇ بىزنى تالاغىچە ئۇزىتىپ چىقتى.

ـــ قارىغىنا، بۇ قىز جىن يۈڭنىڭ يۈرۈشلۈك رومانلىرىنى ئوقۇپ تۈگىتىپتۇ، ـــ دېدى ئوغلىغا سىيلىق قىلىپ، ـــ مەنمۇ ساڭا ئەكىلىپ بېرەي، بولامدۇ؟ ئۇنىڭ ئوغلى دىلىغۇللۇق ئىچىدە باش لىڭشىتتى.

ئىچىمدە خىزمەتدىشىمنىڭ بۇ گېپىنىمۇ توغرا تاپمىدىم. چۈنكى ئۇ قىزىمنىڭ ئارتۇقچىلىقى بىلەن ئوغلىنىڭ يېتەرسىزلىكىنى سېلىشتۇرۇپ تۇرۇپ، ئوغلىنى كىتابقا مايىللاشتۇرۇش مۇددىئاسىنى ئۇنىڭغا ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق دەپ سالدى. مۇددىئانى بۇنداق ئاپئاشكارا ئوتتۇرىغا قويغاندا بالىنى بەرھەر ئىشقا تەبئىي قىزىقتۇرۇش مەقسىتىگە يەتكىلى بولمايدۇ.

كېيىن بۇ خىزمەتدىشىم يەنە دەردىنى تۆكۈپ بەردى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئوغلىغا جىن يۈڭنىڭ رومانلىرىنى ئاپىرىپ بېرىپتىكەن، بالا ئۇنىڭغىمۇ دېگەندەك قىزىقماپتۇ، كىتابتىن ئۇچ كۇندە ئاران ئۇچ بەت ئوقۇپلا ئۇنى تاشلىغىنىچە، ئىككىنچىلەپ قولىغا ئالماپتۇ.

مەن بۇ خىزمەتدىشىمغا گەپنى ئۇدۇللا دېدىم:

ـــ دۇرۇس، بالىڭىزغا ئۆرنەك قىلغۇدەك "ئۇلگە"نى تاپقىنىڭىز بىلەن، بالىڭىزنى ئىلھاملاندۇرۇشنىڭ ئېپىنى تاپالمىپسىز، چۈنكى سىز باشقا بالىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۇدۇللا ئاپىرىپ بالىڭىزنىڭ يېتەرسىزلىكىگە سېلىشتۇردىڭىز، بۇنداق قىلسىڭىز بالىنى ئىلھاملاندۇرغىلى بولامتى؟ بالىنىڭ كىتابقا كىرىشىش ـ كىرىشەلمەسلىكى ئۇنىڭدىكى قىزىغىنلىققا باغلىق. قىزغىنلىقى بولمىغان بالىنىڭ بەرھەر ئىشنى باشقىلاردىن ئۆتۈپ كېتىش ياكى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تەلىپىنى ئورۇنداش مۇددىئاسى بىلەنلا بىر باشقا ئېلىپ چىقالىشى مۇمكىن ئەمەس.

ـــ ئەمسە قانداق قىلسام بولار؟

ـــ جىن يۈڭنىڭ رومانلىرىنى بالىغا ئەكىلىپ بەرگەنلىكىڭىزنىڭ ئۆزىلا ئۇنىڭغا يەتكۈچە يۈك بولۇپ قالدى، دېگەن گەپ. شۇڭا ئەمدى "بالام، رومان ئوقۇ" دېگەن گەپنى ھازىرچە ئاغزىڭىزغا ئالماي تۇرۇڭ. مېنىڭچە كىتابنى كۆرسىلا "بېشى ئاغرىيدىغان" بالىلار ئالدى بىلەن ناھايىتى ئاددىي نەرسىلەرنى ئوقۇپ باققىنى تۇزۇك. مۇنداق قىلسىڭىز بولارمكىن: كەچلىك گېزىتكە يېزىلىپ قويۇڭ؛ ئۇنىڭدىكى ئىجتىمائىي خەۋەرلەرنى ھەممە ئادەم

ياقتۇرۇپ كۆردىدۇ. كۈندۈلۈك گېزىتتىكى ئەڭ قىزىقارلىق خەۋەردىن جىق ئەھەس، ئىككىنى بالغا تەۋسىيە قىلىپ، ئۇنى گېزىتكە قىزىقتۇرۇپ بېقىڭ. ناۋادا بالا شۇنىڭلىق بىلەن گېزىت كۆرۈشكە ئادەتلىنىپ قالسا، ئۇنىڭدىكى بىرەر نەرسىنى ئوقۇسا "بېشى ئاغرىيدىغان" ئىللەتمۇ بارا-بارا تۈگەيدۇ؛ شۇنداق بولسا، بالىنى رومانغا مايىللاشتۇرۇشنىڭ ئامالىمۇ تېپىلىدۇ، دېگەن گەپ.

ئەمما ئاردىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھېلىقى خىزمەتدىشىم يەنە بېشىنى چايقىدى:

— ھەي ...، بۇ بالىزە، گېزىت كۆرۈشكىمۇ ئۇنىمايۋاتىدۇ.

بۇ بالىنىڭ بىرەر نەرسە ئوقۇشقا بۇنچىۋالا قېرىقلىق قىلىۋاتقانلىقىدىن ھەيران قالدىم. خىزمەتدىشىمنىڭ گېپىگە قارىسام، ئەسلىدە ئۇ ئۆزى ئىشنى ئەپلەشتۈرەلمىگەنىكەن. بۇنداق ئەھۋالدا بالىنىڭ بويۇنتاۋلىقىنى ئۆزگەرتكىلى بولامتى؟

بۇ خىزمەتدىشىم ھەر كۈنى كەچتە ئىشتىن قايتقاندا شۇ كۈنلۈك كەچلىك گېزىتنى ئالغاچ بېرىپ بالىسىغا تەڭلەپتۇ ۋە بالىسىنى بىر نەرسە ئوقۇشقا قىزىقتۇرۇپ بېقىش ئۈچۈن: "گېزىت ئوقۇشقا ئادەتلىنىش ياخشى ئىش، بۇ گېزىتتە ئوبدان گەپلەر بەكمۇ جىقكەن، ئەڭ بولمىغاندا ئۇنىڭدىكى ماقالىلەردىن ئىككىنى بولسىمۇ ئوقۇغىن، قايسىسىنى ئوقۇساڭ مەيلى!" دەپ تاپلاپتۇ ۋە بالىسىنىڭ گېزىتنى ئوقۇغان-ئوقۇمىغانلىقىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن، ئۇ ھەر كۈنى كەچتە يېتىشتىن ئىلگىرى بالىسىغا ئوقۇغانلىرىنىڭ مەزمۇنىنى سۆزلىتىپتۇ. بالا بۇ ئىشنى بىرنەچچە كۈن داۋاملاشتۇرغاندىن كېيىن، گېزىت ئوقۇماسلىقنىڭ قازىنىنى ئېسىپ ئانىسى بىلەن تىركەشكىلى تۇرۇپتۇ. ئىشقىلىپ، بۇ خىزمەتدىشىم بالىسىنى بىرەر نەرسە ئوقۇشقا ئادەتلەندۈرۈش ئۈچۈن خېلى تىرىشىپ باققان بولسىمۇ، ئاخىرقى ھېسابتا قىلغانلىرى يەنىلا بىكار بوپتۇ.

— ھەي، بۇ بالامنى كىتاب ئوقۇيدۇ دەپ ئۈمىد كۈتمەسەم بولغۇدەك جۇمۇڭ! — دېدى ئۇ مەيۈسلىنىپ تۇرۇپ.

شۇنداق قىلىپ بۇ خىزمەتدىشىمغا يەنە بىر نۆۋەت گەپنىڭ ئوچۇقىنى دېيىشكە مەجبۇر بولدۇم:

— مېنىڭچە، بالىغا قىلغانلىرىڭىز ئۇنى قىزىقتۇرۇش ئەھەس، ئۇنىڭغا "بۇيرۇق چۈشۈرۈش" بوپتۇ. مەسىلەن، "ئاز دېگەندە بىر-ئىككى پارچە ماقالە ئوقۇيسەن" دەپ بېكىتىپ بېرىپ، ئاندىن يەنە بالىنىڭ ئۇنى ئوقۇغان-ئوقۇمىغانلىقىنى تەكشۈرۈپ بېقىپسىز، بۇنىڭ بىلەن گېزىت ئوقۇش بالىڭىزغا "ۋەزىپە" بولۇپ يۈكلىنىپتۇ. "قىزىقتۇرۇش" دېگەننىڭ زادى نېمە

ئىكەنلىكىنى ئالدى بىلەن بالىڭزنىڭ ئورنىدا تۇرۇپ ئويلاپ بېقىڭ، ھېس قىلىپ بېقىڭ. مەسىلىنى ھە دېسىلا ئائىلە باشلىقىنىڭ ئورنىدا تۇرۇپ ئانالىز قىلسىڭىز، مېنىڭچە ھەر قېتىمقى ''قىزىقتۇرۇش''لىرىڭىز ئاسانلا بۇيرۇقىغا ئايلىنىپ قالىدۇ ـ دە، ئىشىڭىز ئويلىغان يەردىن چىقماي قالىدۇ.

ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ھەممىسىلا ئۇنداق ئەمەس، بالىلارنى كىتابقا مايىللاشتۇرۇش ۋە قىزىقتۇرۇشنىڭ مۇھىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن ھامان، بۇ ھەقتە ئىجادىي ۋاستىلەرنى قوللىنىۋاتقانلارمۇ ناھايىتى كۆپ. ئەمما كۆپىنچىسىنىڭ ''قىزىقتۇرۇش'' ۋاستىسى تېلېۋىزورنىڭ ئېزىتقۇلۇقىغا ئالدىدا كارغا كەلمەي، ئاخىر يەنىلا ''ھەسسىنەي!'' دەپ قېلىۋاتىدۇ.

ناۋادا بالىدا كىچىك ۋاقىتتىن باشلاپلا كىتاب ئىشتىياقى بىخلانىدۇرۇلغان بولسا، مېنىڭچە ئۇ كىتاب ئوقۇيدىغان ۋاقىتنى تېلېۋىزورغا بېرىۋېتىشنى خالىمايدۇ. ئەمما كىتاب بىلەن ناھايىتى ئاز ئۇچراشقان، تېلېۋىزورنىڭ ئالدىدىلا چوڭ بولغان بالىلارنىڭ زېھنىنى پېرىم يولغا كەلگەندە تېلېۋىزوردىن كىتابقا بۇراش ئاسان ئىش ئەمەس. بۇنىڭ ئۈچۈن نۇرغۇن ئامال ـ چارە ئىشلىتىپ بېقىشقا توغرا كېلىدۇ.

بۇنىڭدا يەنە ئاتا ـ ئانىلارنىڭ تېلېۋىزورنى مەجبۇرىي ئۆچۈرۈۋېتىپ، بالىنى ''ماڭ كىتاب ئوقۇ!'' دەپ مەجبۇرلىشىنىڭ ئۆزىمۇ ھەرگىز ئاقمايدىغان ئىش. چۈنكى بالا پۈتكۈل زېھنى بىلەن كۆرۈۋاتقان تېلېۋىزورنى زورىغا ئۆچۈرۈۋېتىپ، ئۇنىڭغا كىتابنى تۇتقۇزۇپ قويغىنىڭىز بىلەنمۇ، بالىڭزنىڭ كىتابنى رازىمەنلىك بىلەن قولىغا ئېلىشى ناتايىن. قولىغا ئالغان تەقدىردىمۇ، كىتابقا زېھنىنى بېرەلىشى مۇمكىنمۇ؟! مۇشۇنداق ئەھۋالغا يولۇققانلاردىن بەزىلەر ھەندىن بۇنىڭ ئامالىنى سورىۋىدى، ئۇلارغا ئۆزۈمچە ناھايىتى ''قوپال'' ئۇسۇلدىن بىرنى كۆرسىتىپ باقتىم. بۇ ئۇسۇل بەزى ئائىلىلەردە راستىنلا ئۈنۈم بەردى.

مەن ئۇلارغا مۇنداق تەكلىپ بەردىم: ''ئالدى بىلەن تېلېۋىزورنىڭ بىرەر تال سىمنى چىقىرىۋېتىپ ياكى بىرەر سايىمننى ئېلىۋېتىپ، تېلېۋىزورنى ئاچقىلى بولمايدىغان قىلىپ قويۇڭ ۋە بالىڭزغا ئاپلا، 'تېلېۋىزور بۇزۇلۇپ قاپتۇ ئەمەسمۇ' دەڭ؛ ئاندىن تېلېۋىزورنى رېمونت قىلدۇرۇش ۋاقتىنى تۇرلۇك باھانىلەر بىلەن ئىككى ئايدىن يېرىم يىلغىچە كەينىگە سۈرۈڭ. ئائىلىڭىلار 'تېلېۋىزورسىز' قالغان ئاشۇ چاغلاردا ئەر ـ خوتۇن ئىككىڭلار پۈتۈن زېھنىڭلار بىلەن كىتاب ئوقۇڭلار ۋە بالىغا گېزى كەلگەندە بىرەر پارچە كىتابنى تەۋسىيە قىلىپ بېقىڭلار. بۇنىڭ بىلەن ئۆيدە 'تېلېۋىزور يوق' زېرىكىپ قالغان بالا ئىچ پۇشۇقىنى كىتابتىن چىقارماقچى بولىدۇ؛ ئەمما، 'بۇزۇلۇپ قالغان' تېلېۋىزورنى بالىڭز كىتابقا رەسمىي كىرىشىپ، بىرىنىڭ كەينىدىن

بىرىنى ئوقۇمىسا تۇرالمىغۇدەك ھالەتكە يەتكەندىن كېيىن 'رېمونت' قىلدۇرسىڭىزمۇ كېچەكمەيسىز."

"بالىنىڭ قايتا جان كىرگەن تېلېۋىزورغا بېشىچىلاپ كىرىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئائىلىدە تېلېۋىزىيە كۆرۈشكە چەك قويۇڭ، ئەمما بۇنىڭدا ئاتا-ئانىلار ئۆزلىرى ئۈلگە بولۇشى لازىم."

"تېلېۋىزىيە كۆرۈشكە چەك قويۇش — كۆرۈش ۋاقتىنى قىسقارتىش دېگەنلىكلا ئەمەس. بۇنىڭدا ئائىلىدە قايسى پروگراممىنى كۆرۈش، قايسىسىنى كۆرمەسلىكنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇڭ. ئائىلىدە بىرەر 'تۇزۇم' چىقىرىلغانىكەن بۇنىڭغا ئاتا-ئانىلار تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئەمەل قىلىشى لازىم. جۈملىدىن، ئاتا-ئانىلار تېلېۋىزىيە كۆرىدىغان ۋاقتىڭلارنى قىسقارتىپ، كىتاب بىلەن كۆپرەك ھەپىلىشىڭلار، چۈنكى ئاتا-ئانىنىڭ ئەملىي ھەرىكىتى بالا ئۈچۈن ئۈنسىز تەربىيە ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ ئۈزى — بالىنى كىتابقا تۇيدۇرماستىن قىزىقتۇرۇش."

دۇرۇس، بەزىلەر بۇ "چارە"نى ئاۋارىچىلىك كۆرۈپ، "تېلېۋىزورنى ئۆچۈرۈۋەتسەكلا بولمىدىمۇ؟" دەپ قارايدۇ. يامان يېرى، بەزىلەر بالىسىنىڭ تېلېۋىزورغا بېرىلىپ كېتىشىنى خالىمايدۇ-يۇ، ئۆزلىرى ئەتىگەندىن كەچكىرگىچە تېلېۋىزورنىڭ ئالدىدىن قوپمايدۇ.

يۇقىرىقى تەكلىپمىنى ئاڭلىغان ئانىلاردىن بەزىلىرى بېشىنى چايقىغىنىچە مۇنداق دېيىشتى:

— ئاخشاملىرى باشقا ئىش بولمىسا، تېلېۋىزور كۆرمەي قانداق قىلىمىز؟

— بالىنىڭ دادىسى ئۇنىڭغا ھەرگىز ئۇنىمايدۇ، دەڭە! ئۇنىڭ خىزمىتى بەك جاپالىق، ئاخشىمى ھېرىپ-ئېچىپ كېلىپ، ھاردۇقىنى تېلېۋىزوردىن چىقىرىدۇ، شۇنداق تۇرسا مەن نېمە دېيەلەيتتىم؟!

— ...

ئاتا-ئانا تەتۇر بولسا، بالىمۇ ياغاچ قۇلاق بولۇپ چىقىدۇ-دە! بالىڭىزنى كىتاب ئوقۇشقا قىزىقتۇرمىسىڭىز، ئۇ تېلېۋىزورنىڭ ئېزىقتۇرۇشلىرىغا رام بولۇپ قالىدۇ-دە، ۋاقتىنى ئاشۇ "ئېزىنتقۇ" ئۈچۈن قۇربان قىلىۋېتىدۇ.

ئادەمنى "قىزىقتۇرۇش" ئارقىلىق باش ئەگدۈرمەك ئاسان؛ ئەمما، "مەجبۇرلاش" ئارقىلىق ئەيۇەشكە كەلتۈرمەك بەسىي مۇشكۇل. چوڭلارمۇ شۇنداق، بالىلارمۇ شۇنداق. دېمەك، تەربىيەدە بالىغا نېمىنى سىڭدۈرمەكچى بولسىڭىز، بالىنى شۇنىڭغا قىزىقتۇرۇپ بېقىڭ؛ بالىنى نېمىدىن بەزدۈرمەكچى بولسىڭىز، شۇنىڭغا زورلاپ بېقىڭ. مېنىڭچە، بۇ بەكمۇ كارغا كېلىدىغان ئۇسۇل. ئەمما بۇنىڭدا ئىش ئويلىغان يېرىدىن چىقمايۋاتقان ئاتا-ئانىلارنىڭ تەتۇرسىگە ئىش كۆرۈۋاتقانلىقى ئېنىق.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بالىغا "پايدىلىق كىتاب"لارنى زورلاپ كەتمەڭ

"بالىغا 'پايدىلىق كىتاب'لارنى زورلاپ كەتمەڭ" دېگەن بۇ تېۋىسمىدە، قانداقتۇر بالىغا كىتاب تاللىغاندا ئۇنىڭ ياخشى-يامانىنى بەك زېغىرلاپ كەتمەسلىكىمىز بولىدۇ، دېمەكچى ئەمەسمەن؛ بەلكى كىتاب تاللىغاندا بالىنىڭ قىزىقىشىنى ئاساس قىلىڭ، ھەم دېسىلا "پايدىلىق كىتاب"لارنى بىردىنبىر ئۆلچەم قىلىۋالماڭ، دېمەكچىمەن.

تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1-يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بالىسىنىڭ بىرەر پارچە ئىنشانى ئوڭلاپ يازالمايدىغانلىقىدىن بېشى قاتقان بىر ئانا، مەندىن قانداق قىلغاندا بالىغا ئىنشا يېزىشنى ئۆگەتكىلى بولىدىغانلىقىنى سوراپ قالدى.

ئۇقسام، ئۇنىڭ بالىسى دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئانچە ئوقۇمايدىكەن، شۇڭا ئۇ ئايالغا بالىنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپلەپ ئوقۇشى لازىملىقىنى تاپىلاپ، ئالدى بىلەن ئىككى پارچە رومانىنى تەۋسىيە قىلدىم. ئۇ ئايال تەۋسىيەم بويىچە بالىسىغا ئاشۇ ئىككى كىتابنى ئاپىرىپ بېرىپتىكەن، بالا ئۇ كىتابلارنى بەكمۇ ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپتۇ، ھەتتا ئۇنىڭدىن باشقا رومانلارنىمۇ قىزىقىپ كۆرۈپتۇ. ھېلىقى ئايال خۇشلۇقىدا ماڭا ئاتايىن تېلېفون بېرىپ، بۇ ئەھۋاللارنى دەپ بەردى. ئارىدىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ ئايال بىلەن يەنە ئۇچرىشىپ قالدىم. ئەمما بالىنىڭ ئەھۋالىنى سورىۋىدىم ئۇ مەيۈسانە بېشىنى چايقىدى:

ـــ ھەي، نېمىسىنى دەيسىز، بالام يەنە دەرستىن سىرتقى كىتابلارغا قارىماس بولۇۋالدى، بېشىمنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قاتتى ...

ئەسلىدە ئۇ ئايال: "بالىغا دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇتۇشتىن مەقسەت ـــ ئۇنىڭ قەلەم قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، شۇڭا رومانلا ئوقۇغانىنىڭ پايدىسى يوق، تاللانغان ئىنشالارنى كۆرۈپ بەرسە، باشقىلارنىڭ ماقالىنى قانداق يازغانلىقىدىن ئىلھام ئېلىپ قەلەم قۇۋۋىتى ئاشىدۇ" دەپ ئويلىغاچقا، بالىسى ھېلىقى رومانلارنى ئوقۇپ بولۇشى بىلەن ئۇنىڭغا ھاپىلا-شاپىلا

«ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىنشالىرىدىن تاللانما» دېگەن كىتابنى ئەكىلىپ بېرىپتۇ، بالا ئۇ كىتابنى ياقتۇرماپتۇ، ئەمما ئۇ ئايال بالىسغا: "مۇشۇنى ئوقۇپ چىقساڭ ئاندىن باشقا كىتاب ئەكىلىپ بېرىمەن" دەپ شەرت قويۇپتۇ. بالىسى ئۇنىڭغا ماقۇل بولغانمۇ بوپتۇ. ئەمما بالىنىڭ ئۇ كىتابقا كۆڭلى تارتمىغاچقا، شۇ تاشلاپ قويغىنىچە ئۇنى ئىككىنچىلەپ قولىغا ئالماپتۇ. يامان يېرى، ئۇ بالا شۇنىڭدىن كېيىن "كىتاب ئوقۇيتتىم" دېگەن گەپنى ئاغزىغا ئالماس بولۇۋاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بالىنىڭ ئەمدىلەتىن يېلىنجىغان كىتاب ئىشقى يەنە ئۆچۈپتۇ.

بۇ ئايالنىڭ قىلغىنى ئادەمنى راستىنلا خاۋاتىرلەندۈرىدۇ، چۈنكى ئۇ، رومانىنىڭ باللارغا مەنىۋى ئوزۇق بېرىدىغانلىقىنى، كىتاب ئىشقىنىڭ زوق-ھەۋەستىن باشلىنىدىغانلىقىنى چۈشەنمىگەچكە، "'تاللانغان ئىنشالار' رومانىدىن پايدىلىق" دەپ قارىغانىدى. بۇ ۋېتنامىن تولۇقلىماقچى بولغان بىراۋنىڭ ئالدىدا سېۋىتى بىلەن تۇرغان يېڭى ئالمىنى يېمەي، ئاتايىن بېرىپ ئالما قېقى سېتىۋالغىنىغا ئوخشايدۇ. نېمىدېگەن ھاماقەتلىك-ھە!

باللارنىڭ "تاللانما ئىنشالار" دېگەن نەرسىلەرنى ئوقۇشىغا ئەزەلدىن قارشى بولغاچقىمۇ، قىزىمنىڭ يېنىغا ئەزەلدىن ئۇنداق نەرسىنى يولۇقتۇرۇپ باقمىغانىمەن. شۇڭا قىزىمنىڭ دەرستىن سىرت ئوقۇيدىغانلىرى ئاساسەن دېگۈدەك رومان ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا بىئوگرافىيە، تارىخ ۋە ئەدەبىي خاتىرە قاتارلىقلارنىمۇ ئانچە-مۇنچە ئوقۇيتتى. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3-يىللىقىغا چىققاندا، ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا چىقىدىغان ئىنشانىڭ يېزىقچىلىق تۈرغۇلىرىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن «ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدا تولۇق نومۇر قويۇلغان ئىنشالاردىن تاللانما» ناملىق كىتابتىن بىرنى ئېلىپ ئوقۇپ باققاندى. قىزىمنىڭ ئالىي مەكتەپ ئەدەبىيات ئىمتىھانىدا ئىنشادىن تولۇق نومۇر ئالغانلىقىنى ئاڭلاپ «تاللانما»دىكى ماقالىلەرنى ئوبدان ھەزىم قىلىپ باققانلىقىنىڭ شاراپىتى دەپ قارىساقمۇ، ئەمما ئۇ ئون نەچچە يىلدىن بۇيان دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپلەپ ئوقۇش بىلەن بىرگە قەلەمنى ئوبدان تاۋلىمىغان بولسا، ئىمتىھاندىن بۇرۇن ئۇنداق «تاللانما»دىن نەچچىنى ئوقۇغىنى بىلەنمۇ بىكار ئىدى.

ھازىر، كۆپىنچىمىز بالىنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشىغا ئانچە ئېرەنسىپ كەتمەيمىز-يۇ، ھە دېسىلا بالىغا «ئىنشالاردىن تاللانما» دېگەندەك كىتابلارنى، «باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىنشالىرى» دېگەندەك ژۇرناللارنى ئېلىپ بېرىشكە ئامراق. چاتاقنىڭ چوڭى دەل مۇشۇ يەردە.

مەنمۇ ئۇنداق كىتاب-ژۇرناللارنى ئانچە-مۇنچە كۆرۈپ باققان.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى

ئۇنىڭغا بېسىلغانلىرى خېلىلا راۋان ۋە ئوبدان ماقالىلەر. بالىلارنىڭ ئۇنچىلىك نەرسىنى يېزىپ چىقالىشى ئەلۋەتتە ئاسان ئەمەس. ئەمما ئۇ ھەرقانچە ياخشى يېزىلسىمۇ، يەنىلا بالىلارنىڭ مەشق ماقالىلىرى ـ دە! مەيلى تىل جەھەتتىن بولسۇن، ئىدىيەۋى مەزمۇنى جەھەتتىن بولسۇن ۋە ياكى جەلپكارلىق جەھەتتە بولسۇن، يەنىلا بالىلارچە پۇراق چىقىپلا تۇرىدۇ. قىسقىسى، ئۇنداق ماقالىلەر ئىجادىيەت ئەمەس، بەلكى بىر ئىنشالا، خالاس. شۇڭا ئۇنىڭغا مۇئەللىم ياكى مۇھەررىرلەردىن باشقىلار ئانچە قىزىقمايدۇ.

نۇرغۇن بالىنىڭ ئىنشالىرىدا ئاشۇ بالىنىڭ يۈرىكىدىن ئۇرغۇپ چىقمىغان، چوڭلارغا خاس ساختا گەپلەر ناھايىتى كۆپ؛ بەزىلىرىدە ھەتتا ''مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى'' مەزگىلىدىكى كونا شوئارلار ۋە كونا ئەندىزىدىكى قۇرۇق گەپلەرمۇ ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئۇنداق ماقالىلەر بالىلارنىڭ تىل بايلىقىنى ئاشۇرۇش ۋە ئۇلارنى ئىدىيەۋى يۇكسەكلىككە يېتەكلەش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە بالىلارغا ''يېزىقچىلىقتا ھېس ـ تۇيغۇنى يالغاندىن توقۇپ يازسىمۇ بولىدىكەنغۇ!'' دېگەن ئىدىيەنى سىڭدۈرۈپ قويىدۇ. ئۇنداق نەرسىلەرنى بالىلار ياقتۇرسۇنمۇ؟!

ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىنشالىرىدىن تاللانمىلارنىڭ نۇرغۇنلىرى ئاجايىپ كۆلكىلىك ''تۇزۇلدۇ.''

مىسالەن، ئىككى ـ ئۇچەيلەن كىتاب نومۇرىدىن بىرنى ھەل قىلىپ، شەخسىلەرنىڭ بىرەر ئېغىز ئۆيىنى ئىجارىگە ئالىدۇ، ئاندىن مەلۇم ئىنشا مۇسابىقىسى تەشكىلىي ھەيئىتىنىڭ نامىدا مەملىكەتنىڭ جاي ـ جايلىرىغا ماقالە قوبۇل قىلىش ئالاقىسى يوللايدۇ. ئاشۇ ئالاقە بويىچە ئەۋەتىلگەن ماقالىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تاللىنىدۇ. ئاندىن ئەۋەتىلگەن ماقالىلەر مۇكاپات دەرىجىسىگە ئايرىلىپ، دەرىجىگە ئېرىشكەن ماقالىلەر توپلامغا كىرگۈزۈلىدۇ. ماقالە ''ئاپتور''لىرى ئاشۇ توپلامدىن بىرنەچچە پارچە سېتىۋالسلا بولىدى. ماقالە ئەۋەتكەن بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى ئالاقىدىكى تەلەپ بويىچە پۇل ئەۋەتمىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى بالىسىنىڭ ماقالىسى بېسىلغان توپلامنى تاپشۇرۇپ ئالالايدۇ. ئۇنداق توپلاملار ئىنتايىن قىلىن بولۇپ، ئۇششاق خەتتە ناھايىتى سىغداپ تىزىلىدۇ. قىسقىسى، ''دەرىجىگە ئېرىشكەن ماقالىلەر'' كۆپ بولغاچقا، توپلامنى تاپشۇرۇپ ئالغان ئاتا ـ ئانىلار كىتابتىن بالىسىنىڭ نام ـ شەرىپىنى ئاران دېگەندە تاپالايدۇ. بۇنداق «ئىنشالاردىن تاللانما»لارنىڭ سۆيىتى قانچىلىك بولماقچىدى؟!

پۇل تۆلەپ ماقالە ئېلان قىلدۇرىدىغان بۇنداق ئىشلار بىرمەھەل بازار تاپقاندىن كېيىن، بىمەززىلىكى بىلەن بارا ـ بارا مودىدىن قالدى ـ يۇ، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەرنى ئاسانلا قىزىقتۇرالايدىغان يېڭى ۋە ئاقىلانە

ئۇسۇللىرى مەيدانغا كېلىشكە باشلىدى.

بىر باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىمى مۇنداق بىر ئىشنى دەپ بەردى: دۆلەت دەرىجىلىك بىر مائارىپ تەتقىقاتى ئورنى ئۇلارنىڭ مەكتىپىگە مەلۇم بىر تېما تەتقىقاتى تۈرىنى بىرلىشىپ ئورۇندىتىش ھەققىدە تەكلىپنامە ئەۋەتىپتۇ. تەكلىپنامىدە ئېيتىلىشىچە، ئۇ مەكتەپ ئاشۇ تەتقىقات ئورنى چىقىرىدىغان ژۇرنالدىن ئاز دېگەندە 500 گە مۇشتەرى بولسىلا ئاشۇ ھەمكارلىق تۈرىدىكى ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغان بولىدىكەن. بىر پارچىسى ئالتە يۈەندىن سېتىلىدىغان بۇ ئايلىق ژۇرنالغا مەخسۇس باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىنىڭ ئىشالىرى بېسىلىدىكەن. ھېلىقى مائارىپ تەتقىقاتى ئورنى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەمكارلاشقىنىغا ھەشقاللا ئېيتىش يۈزىسىدىن يىلىغا ھەربىر مەكتەپتىن ئىككى-ئۈچ بالىنىڭ ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ بېرىدىكەن ياكى ئاشۇ مەكتەپنىڭ سۈرىتىنى رەڭلىك مۇقاۋىغا باسىدىكەن. ھەمكارلاشقان مەكتەپلەر شۇ ئارىلىقتا مائارىپ تەتقىقاتى ئورنىدىن مۇتەخەسسىسلەرنى لېكسىيە سۆزلەپ بېرىشكە تەكلىپ قىلسا بولىدىكەن، لېكسىيە ھەققى ئايرىم ئېلىنىدىكەن. كېيىن شۇ مەكتەپتىكى ئايرىم مۇئەللىملەرنىڭ نامىنى ئاشۇ تەتقىقات ئورنى ئىشلىگەن تېما تەتقىقاتى نەتىجىلىرىگە كىرگۈزۈپ قويۇشقىمۇ بولىدىكەن. ئۇ ژۇرنال ھەمكارلاشمىغان مەكتەپلەردىكى بالىلارنىڭ ماقالىلىرىنى ئېلان قىلمايدىكەن ھەم ئاشكارا تارقىتىلمايدىكەن(چۈنكى ئاشكارا ژۇرنال نومۇرى يوق، دېگەن گەپ).

بۇ زادى "تېما تەتقىقاتى"مۇ-ئەمەسمۇ ئۇنى قويۇپ، پەقەت ئوقۇغۇچىلار نۇقتىسىدىن ئانالىز قىلىپ باقايلى، ئۇنىڭدىن بالىلارغا زادى قانچىلىك نەپ تېگەر؟

ھەر بىر مەكتەپ يىللىقى 72 يۈەنگە توختايدىغان بۇ ژۇرنالغا ئاز دېگەندىمۇ 500 نۇسخىدىن مۇشتەرى بولسا، ئاشۇ ژۇرنال رېداكسىيەسى ئۈچۈن 36 مىڭ يۈەندىن هېممەت قىلىدۇ، دېگەن گەپ. بۇنىڭ بەدىلىگە ھەر بىر مەكتەپتىن ئىككى-ئۈچ بالىنىڭ ماقالىسى ئاشكارە تارقىتىلمايدىغان بۇ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنىدۇ. بۇ ئەرزىمىدۇ؟ ھەممىدىن يامان يېرى، بالىلار ئۇنداق ژۇرنالغا قىزىقمايدۇ، بۇنىڭ بىلەن 72 يۈەنگە سېتىۋالغان ئۇ ژۇرنال ئاخىرقى ھېسابتا بىر دۆۋە ئەسكى قەغەزگە ئايلىنىدۇ.

ھېلىقى مۇئەللىم ھەسرەت بىلەن مۇنداق دېدى:

ــ ھەربىر بالا ئاشۇ 72 يۈەن پۇلغا ئىككى پارچىدىن رومان سېتىۋېلىپ سىنىپ كوللېكتىپىغا ئىئانە قىلسا، ئاندىن ئاشۇ كىتابلارنى يىغىپ سىنىپتا "كىتاب دەھلىزى" قۇرساق، نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى-ھە!

ئۇ مۇئەللىمنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ مائارىپ تەتقىقاتى ئورنى باشلانغۇچ

مەكتەپلەر بىلەنلا ئەمەس، يەنە ئوتتۇرا مەكتەپلەر بىلەنمۇ ھەمكارلىشىپتۇ: ھەمكارلاشقان مەكتەپلەرمۇ ناھايىتى كۆپمىش.

مەن ئەجەبلىنىپ سورىدىم:

ـــ ۋۇي، ھازىر ئوقۇغۇچىلارغا دەرسىتىن سىرتقى كىتابلارنى سىيلىق ئورنىغا تېگىشقا يول قويۇلمايدىغان تۇرسا، مەكتەپ قانداقسىگە ئوقۇغۇچىلارنى ئۇ ژۇرنالغا يېزىلدۇرغاندۇ؟

ـــ مەكتەپتىنمۇ بۇنى زورلاپ كەتمەي، "باللار ئېختىيارىي يېزىلسۇن" دەپ تەكتىلەپ تۇردى، ـــ دېدى ھېلىقى مۇئەللىم، ـــ ئەمما، مۇئەللىملەر مەكتەپ مۇدىرىنىڭ سەپەرۋەرلىكىنى، باللار مۇئەللىملەرنىڭ دەۋتىنى، ئاتا ـ ئانىلار باللىرىنىڭ تەلەپ ـ ئىلتىجالىرىنى ئورۇندىمای قالمايدۇ ـ دە! يەنە كېلىپ "پالانى تېما تەتقىقاتى تۇرى"، "پوكۇنى ماۋارىپ تەتقىقات ئورنى" دېگەن نام ـ ئاتاقلارنىڭ شاراپىتى بىلەن مەكتەپ ئارتۇق ئوقۇغۇچىسى بار مەكتەپتە بىرەر ژۇرنالغا 500 تىراج يىغىش تەس ئەمەسقۇ!

بۇ پەزىلەتلىك مۇئەللىمنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشەندىم. تاللانغان ئىنشالار ياكى ئىنشا ژۇرنىلىنى باللار دەرستىن سىرت ئوقۇيدىغان كىتابلارنىڭ ئورنىغا دەسستىش ـــ باللارنى كىتابخۇمارلىققا يېتەكلەشتىكى بىر خاتالىق. بۇ ھال كىشىلەردىكى باللارنىڭ قەلەم قۇۋۋىتىگە بولغان تونۇشنىڭ نەقەدەر تۆۋەن ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ خىل ئاڭسىزلىق باشقۇرغۇچىلاردىلا ئەمەس، مۇھىمى ئازراق يوچۇق تاپسىلا ئۆز كۆمچىگە چوغ تارتىدىغان ئىشلار جەمئىيەتتە يامراپ كېتىۋاتىدۇ، بۇرۇنسىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان ئىللەت كىشىلەرنى پەرۋاسىز، تەۋەككۈلچى قىلىپ قويۇۋاتىدۇ. يۇقىرىقى ئىشتا ھەممىدىن بىچارىسى ـــ باللار، چۈنكى ئۇلار ئاتا ـ ئانىسىنىڭ پۇلىنىلا ئەمەس، مۇھىمى ئۆزلىرىنىڭ ئۆگىنىش ۋاقتىنى قولدىن بېرىپ قويىدى.

ھېلىقى مۇئەللىم خورسىنىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

ـــ ھازىر چوڭلارلا ئەمەس، ھەتتا باللارمۇ ئىشلىمەي چىشلەيمەنلا دەيدىغان بولۇپ كېتىپتۇ. باللارنىڭ كۆپىنچىسى دەرستىن سىرتقى كىتابلارغا پەقەت قىزىقمايدۇ ـ يۇ، يېزىقچىلىقنى ئۆگىنىشنىڭ ئاسان يولىنى ئىزدەيدۇ. شۇڭا ئۇلار ئاشۇنداق ئىنشا ژۇرنىلىنى كۆرسەك، يېزىقچىلىق سەۋىيەمىز ئۆسۈپ كېتىدۇ دەپ ئويلىدىمۇ، "دۆلەت دەرىجىلىك ماۋارىپ تەتقىقاتى ئورنىنىڭ ژۇرنىلى"غا بەكلا قىزىقتى. ئەمما مۇنداق كۆزىتىپ باقسام، باللار ئۇ ژۇرنالنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، مەزمۇنغا قارىمای، ساۋاقداشلىرى يازغان ماقالىلەرنىڭ چىققان ـ چىقمىغانلىقىنى بىر قۇر ئاختۇرۇپ بېقىپلا تاشلاپ قويۇۋاتقاندەكمۇ قىلىدۇ.

نۆۋەتتە تاللاش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم قېلىۋاتقان بالىلارنىڭ بۇ ئىشنى چۈشىنىشكە بولىدۇ؛ ”دۆلەت دەرىجىلىك مائارىپ تەتقىقات ئورنى“نىڭ بۇ ئىشقا ھېچكىم ھۆرۈ-پۈرۈ دېيەلمەيدۇ. ئەمما ئاتا-ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەرنىڭ بالىلارغا ئوبدان كىتابلارنى تەۋسىيە قىلىش مەجبۇرىيىتى بار. ئۇلار بالىلارنىڭ دەرستىن سىرت ئوقۇيدىغان كىتابلىرىنى تاللاشتا، ئۆزى خالىمىغانىنى باشقىلارغا تاڭماسلىقى كېرەك-تە! ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىر پارچە ئىسىل رومان بىلەن «تاللانغان ئىنشالار»نى بالىلارنىڭ ئالدىغا قويۇپ، ”قايسىسىنى تاللايسەن؟“ دەپ سوراشقا ھەممە ئىش ئايان بولىدۇ.

تەكىتلەيدىغىنىم شۇكى، بالىلار ئوقۇيدىغان دائىملىق كىتابلار نۇقتىسىدىن ئالغاندا، «تاللانغان ئىنشالار»نىڭ قىلچە ئەھمىيىتى يوق.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئاتا-ئانىلارنىڭ بەزىلىرى بالىلارغا «تاللانغان ئىنشالار»نى تاڭمىغىنى بىلەن، قانداقتۇر «تاللانغان نەسرىلەر»، «ھېكايىلەر توپلىمى» دېگەندەك كىتابلارنى ئوقۇشنى بەكرەك تەۋسىيە قىلىدۇ. ئۇلار ئېھتىمال ”بالىنىڭ دەرسى ئېغىر؛ شۇڭا قىسقا-قىسقا نەرسىلەرنى ئوقۇسا مۇۋاپىق كېلىدۇ“ دەپ ئويلىسا كېرەك. ھەر قېتىم ئاتا-ئانىلارنىڭ «نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن نەسرىلەر توپلىمى» دېگەندەك كىتابلارنى تاللاپ ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرگىنىمدە ئۆزۈمچە ئويلاپ قالىمەن: ”بالىلار، بولۇپمۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىلار بۇنداق كىتابلارنى كۆرەرمۇ؟“

ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلرىنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇش ۋە ئۇلارنىڭ كىتابنى كۆپرەك كۆرۈشىگە ئىمكانىيەت يارىتىش ئۈچۈن، ئۇلارغا رومانلارنى تەۋسىيە قىلىش لازىم. چۈنكى بىرىنچىدىن، رومانلار قىزىقارلىق بولغاچقا، بالىلارنى ئاسان جەلپ قىلالايدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ھەر بىر رومانىدا بىردىن ئۆزۈن ھېكايە سۆزلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، بالىلار ئۇنىڭغا بىر كىرىشۇالسىلا شۇ قىزىقچىلىقتا نەچچە يۈز مىڭ خەتلىك رومانىنى بىراقلا ئوقۇپ تۈگىتەلەيدۇ. ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرى نەسرىلەرگە، بولۇپمۇ تەرجىمە قىلىنغان نەسرىلەرگە ئانچە قىزىقمايدۇ. ھەرقانچە ئېسىل ھېكايىمۇ بەك ئۇزۇن بولغاندا 10 مىڭ خەتتىن ئېشىپ كەتمەيدۇ، بالىلار ئۇنى بىر ئولتۇرۇشىدىلا ئوقۇپ تۈگىتىۋېتەلەيدۇ. ئەمما، ئاشۇنداق ھېكايىدىن 20نى ئۇلاپلا ئوقۇۋېتەلەيدىغان بالىلار ناھايىتى ئاز. شۇڭا بالىلار داۋاملىق رومان ئوقۇپ بەرسە، ئۇلاردا بارا-بارا ئۇزۇن نەرسىلەرنى بېرىلىپ ئوقۇش ئادىتى يېتىلىدۇ. بالىلارغا ياخشى ھېكايىلەرنى تەۋسىيە قىلىشقىمۇ بولىدۇ؛ ئەمما، ئۇنى بىردىنبىر نىشان قىلىۋالماسلىق كېرەك.

نېمىنى ئوقۇش لازىملىقى ھەققىدە بالىلارغا يول كۆرسىتىش بىلەن بىرگە

ئۇلارنىڭ ئارزۇسىغا ھۆرمەت قىلىش لازىم. ھەممىدىن مۇھىمى يەنىلا ـــ باللارنىڭ كىتابقا بولغان ھەۋىسىنى قوزغاش. شۇڭا بۇنىڭدا ئالدى بىلەن بالىنىڭ قىزىقىشىنى، ئانىدىن ئاشۇ كىتابنىڭ پايدىلىق يېكى پايدىلىق ئەمەسلىكىنى نەزەرگە ئېلىش كېرەك.

قىزىم رومان ئوقۇشنى تەۋسىيەم بويىچە جىن يۇڭنىڭ پالۋانلار ھەققىدىكى يۇرۇشلۇك رومانلىرىدىن باشلىغان. چۈنكى جىن يۇڭنىڭ يۇرۇشلۇك رومانلىرى ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان، ۋەقەلىكى قىزىقارلىق ھەم جەلپكار ئەسەر. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاپتورنىڭ تىلى راۋان، قەلىمى پىشىق بولغاچقا، ئەسەرلىرى ھەم ئوقۇشلۇق، ھەم ئاممىباب. ئەسەردىكى ئاتالمىش قاشقىسىدەك پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ھەق ـ ناھەق تۈيغۇسى باللار پسىخىكىسىغا ناھايىتى باب كېلىدۇ. ئەسەردە مۇھەببەت ھېكايىلىرى ئانچە ـ مۇنچە ئۇچرىسىمۇ، ئۇنىڭدىكىسى ساپ ۋە پاك سۆيگۈ. شۇڭا، مەندىن مەسلىھەت سورىغانلارنىڭ كۆپىنچىسىگە جىن يۇڭنىڭ ئەسەرلىرىنى تەۋسىيە قىلدىم.

ئەمما، ئۆزۈم جىن يۇڭ ئەسەرلىرىنىڭ مەستانىلىرىدىن ئەمەس. ناۋادا ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىم بولسا، ئېھتىمال ئۇنىڭغا مەستانە بولۇپ كېتىشىم مۇمكىن ئىدى.

قىزىم جىن يۇڭنىڭ ئەسەرلىرىنى بىر ئوقۇپلا ئۇنىڭغا ئىچكىپ كەتتى، يېرىم يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە جىن يۇڭنىڭ 14 قىسىملىق رومانىنى ئوقۇپ تۈگەتتى. مەن قىزىم جىن يۇڭنىڭ رومانىغا مەپتۇن بولغانلىكەن، ئەمدى ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى ئەسەرلەرنى قىزىقىپ ئوقۇپ كېتىدۇ دېگەن ئوي بىلەن، ئۇنىڭغا مەشھۇر ئەسەردىن بىرنەچچىنى كۆرسىتىپ بېقىۋىدىم، قىزىم ئۇنىڭغا ئانچە قىزىقمىدى.

بىر كۈنى كىتابخانىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ «مەلىكە خۇەنجۇ» ناملىق يۇرۇشلۇك رومانىنى بايقاپ قالدۇق. شۇ چاغدا قىزىم دەل بۇ رومانغا ئاساسەن ئىشلەنگەن تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى كۆرۈۋاتتى. قىزىم كىتابنى كۆرۈپلا دەرھال قولىغا ئېلىپ بىر قۇر ۋاراقلاپ چىققاندىن كېيىن: ”ھېكايىلىرى تېلېۋىزىيە تىياتىرىدىكىگە ئاساسەن ئوخشايدىكەن“ دېدى ۋە خۇشلۇقىدا چىرايى ۋىللىدە يورۇپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ قىزىمغا ئۇ كىتابتىن بىر يۇرۇش ئېلىپ بەردىم. دېمىسىمۇ قىزىم ئۇ رومانىنى ئوقۇسا تېلېۋىزىيە تىياتىرىدا تەسۋىرلىنىدىغان ھېكايىلەرنى ئالدىن بىلىپ ماڭالايتتى. قىزىم رومانىدىكى ھېكايىلەرگە ناھايىتى قىزىققاچقا، بۇ بىر توپ كىتابنى ناھايىتى تېزلا ئوقۇپ تۈگەتتى. مىلاد بايرىمى كۈنى «مەلىكە خۇەنجۇ ـ 2»نى ئېلىپ قىزىمغا سوۋغا قىلدىم. قىزىم ئۇ كىتابنىمۇ قىزغىن ئىشتىياق بىلەن تېزلا ئوقۇپ بولدى، ھەتتا بەزى يەرلىرىنى قايتىلاپ ئوقۇدى.

بەزىلەر چىۈك ياۋۇنلۇك ئەسەرلىرى خۇددى باللارنى يولدىن چىقىرىۋېتىدىغاندەك «مەلىكە خۇەنجۇ»نى "مەزمۇنى تېيىز، ۋەزنى يوق ئەسەر" دەپ تەنقىد قىلىشقانمۇ بولدى. ئەمما مېنىڭچە، بىرەر ئەسەرنىڭ ۋەزنى بار-يوقلۇقىغا باھا بېرىشتە ئالدى بىلەن ئۇنىڭ كىمنى نىشانلاپ يېزىلغانلىقىغا قاراش كېرەك. دۇروس، چىۈك ياۋۇنلۇك يازغانلىرى بەكمۇ نادىر ئەسەرلەردىن ئەمەس، ئەمما تىلى راۋان، قۇرۇلمىسى پىشىق، مەزمۇنى ساغلام. سەككىز ياشلىق قىزىم ئەلۋەتتە ئۇنىڭدىكى شياۋ يەنزىگە ئامراق، دولقۇنسىمان راۋاجلىنىپ باردىغان ۋەقەلىكلەرگە قىزىقىدۇ. شۇڭا بۇ كىتاب ئەينى ۋاقىتتا قىزىمنىڭ ئوقۇشىغا تازا باب كېلىدۇ، دېگەن گەپ. "كلاسسىك ئەسەر"لەرگە كەلسەك، قىزىمنىڭ كىتاب ئوقۇش ئاساسىنى پۇختا تۇرغۇزۇۋالغاندىن كېيىن، كۆنلەرنىڭ بىرى ئۇنداق ئەسەرلەرنمۇ ئىشتىياق بىلەن ئوقۇيدىغانلىقىغا ئىشەنچىم كامىل.

مۇنداق بىرەيلەننى ئۇچراتقانىدىم: ئۇ كىشى بالىسىنىڭ كىتاب ئوقۇشىغا بەك ئەھمىيەت بېرىدىكەن، شۇڭا بالىسىغا يەسلىدىكى چاغدىن باشلاپلا ئاندىرسىن چۆچەكلىرىنى سۆزلەپ بېرىدىكەن، بالا باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرىپ خەت-ساۋاتى چىققاندىن كېيىن، ئاندىن ئاندىرسىن چۆچەكلىرىنىڭ قىستۇرما سۇرەتلىك نۇسخىسىنى ئېلىپ بېرىپتۇ. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا يەنە ئاندىرسىن چۆچەكلىرىنىڭ قىستۇرما سۇرەتسىز تولۇق نۇسخىسى بىلەن نوبىل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن نەسىرلەر توپلىمىنى ئېلىپ بېرىپتۇ. ئەمما بالا بۇ ۋاقىتتا بارا-بارا دەرستىن سرتقى كىتابلارنى ئانچە ئوقۇمايدىغان بولۇۋاپتۇ.

يەنە بىرەيلەن "بالا كىتاب ئوقۇمسا بولمايدۇ" دېگەن ئوي بىلەن بالىسىغا «ئاناكارىننا»، «پولات قانداق تاۋلاندى» دېگەندەك كىتابلارنى ئەكىلىپ بېرىپتىكەن، بالا "بۇ كىتابلارنى قانداق چۈشەنگىلى بولار؟" دەپ قورقۇپ كېتىپتۇ.

باللىرىغا "نادىر ئەسەر"لەرنى تەۋسىيە قىلغان بۇ ئاتا-ئانىلارغا باشقىلارنىڭ "ئۇنداق قىلماي، مۇنداق قىلغۇلۇقتى" دەپ "ئاتىكاچىلىق" قىلىپ كېتىشى ناتايىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە باللار ئۆزىگە قانداق كىتابنىڭ ماس كېلىدىغانلىقىنى بىلمىگىنى بىلەن قانداق كىتابنىڭ ماس كەلمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئۆزى قىزىقمىغان كىتابلارغا قارامۇ قويمايدۇ.

باللارغا كىتاب تاللىغاندا، ئالدى بىلەن بالىنىڭ قانداق كىتابقا تاۋى بارلىقىنى چۈشىنىپ، ئاندىن تەۋسىيە قىلىش كېرەك. ھە دېسىلا كىتابلارنى "پايدىلىق، پايدىسىز" دەپ ئايرىپ ئولتۇرماي، بالىنىڭ ھەزىم قىلالايدىغان-قىلالمايدىغانلىقىنى، قىزىقىدىغان-قىزىقمايدىغانلىقىنى نەزەرگە ئېلىش لازىم.

يەنە بىرەيلەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىسىنىڭ خەن خەن، گو جىڭمىڭ قاتارلىق بالا يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىگە قىزىقىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، بەكمۇ قورقۇپ كېتىپتۇ. چۈنكى ئۇ ئۆزى ئاشۇ بالا يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆرۈپ باقمىغان بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر ئۇ ئەسەرلەرنى ئۆزىچىلا "بېجىرىم ئەمەس، پىكرىنىڭ تايىنى يوق" دەپ قاراپ، بالىسىنى ئۇ ئەسەرلەرنى ئوقۇشتىن توسۇپتۇ. نەتىجىدە ئانا-بالا ئىككىسى تاكاللىشىپ قاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا ئانىسى "ئوقۇ" دېگەننى ئوقۇمايدىغان، "ئوقۇما" دېگەننى خۇپيانە ئوقۇيدىغان بولۇۋاپتۇ.

مېنىڭچە، ئاتا-ئانىلار بالىغا ئۆزلىرى ئوقۇپ كۆرگەن ۋە پىشىشق بىلىدىغان كىتابلارنى تەۋسىيە قىلىشى لازىم. ناۋادا ئاتا-ئانىلار بالا قىزىقىپ ئوقۇيدىغان كىتابلارنى تەۋسىيە قىلالىسا، بالىمۇ ئاتا-ئانىسى كۆرسەتكەن ئۇ كىتابنى رايىشلىق بىلەن بېرىلىپ ئوقۇيدۇ. دېمەك، ئۆزلىرى كىتابنى ئانچە ئوقۇپ كەتمەيدىغان ئاتا-ئانىلار "بۇنى ئوقۇ، ئۇنى ئوقۇما" دەپ بالىنىڭ كۆزىگە كىرىۋالماي، تاللاش ئەركىنى بالىغا بېرىشى لازىم.

مائارىپ مىنىستىرلىكى 2000-يىلى تۆزگەن تىل-ئەدەبىيات ئوقۇتۇش پروگراممىسىدا جۈڭگو ۋە چەت ئەلنىڭ بولۇپ 30 پارچە مەشھۇر ئەسەر ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ زۆرۈر ئوقۇشلۇقى قىلىپ تاللانغاندى. ئۇ پروگراممىسىنىڭ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۆزگەرتىلگەن-ئۆزگەرتىلمىگەنلىكىدىن خەۋىرىم يوق. مېنىڭچە، بۇ مەشھۇر ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى "كلاسسىك ئەسەر"لەردىن بولغاچقا، ئۇلاردىن پەقەت پايدىلىنىشقىلا بولىدۇ. چۈنكى ئۇ ئەسەرلەر ئوتتۇرا مەكتەپ بالىلىرىغا ماس كېلەمدۇ-يوق، بۇ ھەقتە ئوبدان ئويلىنىپ باقمىسا بولمايدىغاندەك قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بەزى ئەسەرلەردە يېزىلغىنى بالىلارنىڭ تۇرمۇشىدىن بەكلا يىراق نەرسىلەر، ۋاي دېگۈدەك قىزىقارلىقمۇ ئەمەس. شۇڭا ئۇنداق ئەسەرلەر بالىلارنىڭ پىشىپ يېتىلگەندىن كېيىن ئاندىن ئوقۇشىغا باب كېلىدۇ.

بالىلار ئۆزىگە ھەقىقىي باب كېلىدىغان نەرسىلەرنى ھەرگىز رەت قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ رەت قىلىدىغانلىرى، بىر بولسا ئەسلىدىنلا ناچار نەرسىلەر؛ بىر بولسا شۇ بالىنىڭ ھەزىم ئىقتىدارىغا ماس كەلمەيدىغان نەرسىلەر.

مۇنداق بىر نۇقتا سەمىگىلاردا بولسۇن: بالىلارنىڭ مەزمۇنى پۈچەك كىتاب-ژۇرناللارغا ئۇچراپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، كىتابنى يول ياقىسىدىكى يايما ياكى كەلسە-كەلمەس دۇكانلاردىن ئەمەس، مۇنتىزىم كىتابخانىلاردىن ئېلىش لازىم. مۇنتىزىم كىتابخانىدىكى كىتابلاردىن بالىلارنى قىزىقتۇرغانلىرىنىڭ ھەممىسى ئاساسەن دېگۈدەك بالىلارغا ماس كېلىدىغان ئەسەرلەر.

چوڭلاردىكى كىتابخۇمارلىقىمۇ ئەسلىدە ”پايدىلىق كىتاب“لار ئەمەس، بەلكى ”قىزىقارلىق كىتاب“لار ئاساس سالغان.

”بالغا ’پايدىلىق كىتاب‘لارنى زورلاپ كەتمەڭ“ دېگەن بۇ تەۋسىيەمدە قانداقتۇر بالغا كىتاب تاللىغاندا ئۇنىڭ ياخشى ـ يامانىنى بەك زىغىرلاپ كەتمەسلىكىمۇ بولىدۇ، دېمەكچى ئەمەسمەن، بەلكى كىتاب تاللىغاندا بالىنىڭ قىزىقىشىنى ئاساس قىلىڭ، ھە دېسىلا ”پايدىلىق كىتاب“لارنى بىردىنبىر ئۆلچەم قىلىۋالماڭ، دېمەكچىمەن.

ئەمەلىيەتتە، بۇ يەردىكى ”قىزىقارلىق“ دېگەن گەپ بىلەن ”پايدىلىق“ دېگەن گەپ زىددىيەتلىكمۇ ئەمەس. چۈنكى ”قىزىقارلىق كىتاب“لار ئومۇمەن ”پايدىلىق كىتاب“لاردىن بولۇپ چىقىدۇ. شۇڭا بىر پارچە رومانىنىڭ بالىلارنىڭ قەلەم قۇۋۇتىنى ئاشۇرۇشتىكى رولى «تاللانغان ئىنشالار»نىكىدىن ئېشىپ كەتسە كېتىدۇكى، ھەرگىزمۇ تۆۋەن ئەمەس. تاۋ شىجى ئەپەندىنىڭ «قىزىل راۋاقتىكى چۇش»نى تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكىگە كىرگۈزۈش ھەققىدە تەكلىپ بەرگەنلىكىمۇ دەل مۇشۇ سەۋەبتىن. بالغا ”“پايدىلىق كىتاب‘لارنى زورلاپ كەتمەڭ“ دېگەن بۇ گەپ ”قىزىقارلىق كىتاب“لارغا ئەھمىيەت بېرىش لازىملىقىنى تەكىتلەش مەقسىتىدە ئېيتىلغان. چۈنكى، بالىلار ئۆزى قىزىققان كىتابنى ئاندىن ئوقۇيدۇ؛ كىتابنىڭ ”پايدا“سى پەقەت بالىلار ئوقۇسا ئاندىن نامايان بولىدۇ.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

"تىل ـ ئەدەبىيات" ئۆگىنىش "تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكى"نىلا ئۆگىنىش ئەمەس

دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشقا ئائىد ئىھتىيات بېرىپ كەتمەيدىغان بالىلار تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكىنى ئېنىق ئىچىۋالسىمۇ، ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن ئارمانغا تۇشلۇق دەرمانى قالمايدۇ، ھەتتا ئالىي مەكتەپ تىل ـ ئەدەبىيات ئىمتىھانىدىمۇ ياخشى نەتىجە ئالالمىش ناتايىن.

بىرنەچچە يىل ئىلگىرى لى لۇكې ئىسىملىك قىز ھەممىنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ قىز ئىككى نۆۋەت سىنىپ ئاتلاپ، 15 يېشىدا چېكىۋا ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ، 20 يېشىدا دوكتورلۇقىنى پۈتكۈزگەنىدى. دادىسى قىزىغا "ۋاھ، كارامەت تالانت ئىگىسىكەن!" دەپ ھەۋەس بىلەن باققانلارغا شۇنداق دەپتىكەنمىش: "قىزىم زىيادە تالانتلىق بالىمۇ ئەمەس. ئۇنىڭ باشقا بالىلاردىن پەرقلىنىدىغىنى يېرى، باشقا بالىلار تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكىنىلا ئېزىپ ـ ئىچىپ؛ كۆرگەنسىرى كۆزگە پۈتلىشىشتىن ئۆزگە پايدىسى يوق ئەرزىمەس نەرسىلەرنى ئوقۇپ، يادلاپ يۈرگەن چاغلىرىدا، «مۇھاكىمە ۋە بايان»، «مېڭىزى»، «قەدىمكى ئەسىرلەردىن ئۆرنەكلەر» دېگەنىدەك كىلاسسىك ئەسەرلەرنى بېرىلىپ ئوقۇغانلىقى بىلەن پەرقلىنىدۇ."

لى لۇكېنىڭ دادىسى: "بالىلار ئالتۇنىدەك چاغلىرىدا كىلاسسىك ئەسەرلەرنى ئوقۇشى كېرەك" دەپ قارايدىغانلىقى ئۈچۈن، قىزىغا دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپلەپ ئوقۇتقانىكەن. ئۇ ھازىرقى تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىدىن نارازى بولغاچقا، ئۇنى "ئەرزىمەس يازمىلار ھەققىدە توختىماي جاۋىلداپ ۋاقىت ئىسراپ قىلغانلىق، بۇ خىل ئىسراپچىلىق ئاخىرقى ھېسابتا بالىلارنى ئۆمۈرلۈك نابۇت قىلىدۇ" دەپ تەبىرلەپتۇ. مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش ئۇسۇلى بىلەن لى لۇكېنىڭ دادىسىنىڭ بالا تەربىيەلەش قارىشى زىددىيەتلىك بولۇپ قالغاچقا، ئۇ قىزىغا دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئەركىن ـ ئازادە ئوقۇش پۈرسىتى ھازىرلاپ بېرىش ئۈچۈن، قىزىنى ئۇچ قېتىم ئوقۇشتىن

توختىتۇاپتىكەن. قىسقىسى، دەرستىن سىرت ئوقۇغان نۇرغۇن كىتابلار لى لۇكېنىڭ ئەقلىگە ئەقىل، ئۆگىنىشىگە ئۇتۇق قوشۇپ، ئۇنى زېرەك ۋە بىمالال ئۆسۈپ يېتىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

نۇرغۇن مۇئەللىم ۋە ئاتا-ئانىلار تىل-ئەدەبىيات دەرسلىكىنى تىل-ئەدەبىيات ئۆگىنىشنىڭ مۇقەددەس دەستۇرى بىلىۋاتقان ھازىرقى پەيتتە، لى لۇكېنىڭ دادىسى ئۇنىڭغا ئۆكتە قويالىدى. بۇ يەردە ئۇنىڭ دادىللىقى ۋە ئىجادىي ئېڭىغا قايىل بولماي تۇرالمايمىز.

«مەن تىل-ئەدەبىياتنى قانداق ئۆگەنگەن؟» ناملىق بىر كىتابنى كۆرگەنىدىم. ئالىم، مەدەنىيەت مۇتەخەسسىسلىرى ۋە يازغۇچىلاردىن بولۇپ 70 نەچچە كىشىنىڭ ئەينى زامانىدا تىل-ئەدەبىيات دەرسىنى ئۆگىنىش جەھەتتىكى كەچمىشلىرى ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن بايان قىلىنغان بۇ كىتاب، مۇئەللىپلەرنىڭ تۇغۇلغان ياكى ئوقۇغان دەۋرىگە ئاساسەن، 20-، 30-يىللاردىن 60-، 70-يىللارغىچە جەمئىي تۆت بۆلەككە بۆلۈنگەن. ئۇ كىتابتىن مۇنداق بىر قىزىق ئەھۋالنى بايقىدىم:

50-يىللاردىن بۇرۇنقى ئىلىم ساھەسىنىڭ سەركىلىرى ئۆز ۋاقتىدا ئوقۇغان تىل-ئەدەبىيات دەرسىنى ھاياجان بىلەن سېغىنىپ تىلغا ئالىدىكەن. ئۇلارنىڭ تىل-ئەدەبىيات دەرسى جۇڭخۇا مەدەنىيىتى تارىخىدا ئۇزاق زامانلاردىن بېرى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد مىراس قالغان كىلاسسىك ئەسەرلەردىن تۇزۇلگەن، ئۆزلىرىمۇ ئىلىم-بىلىمدە پېتۈك بىر ياكى بىرنەچچە تىل-ئەدەبىيات مۇئەللىمدە ئوقۇغاچقا، ئۇلارنىڭ ھازىرقى مۇكەممەل تىل بايلىقى ۋە چوڭقۇر تەپەككۇرىگە دەل ئەينى ۋاقتىتا ئوقۇغان ئاشۇ تىل-ئەدەبىيات دەرسى ئاساس سالغانىكەن. شۇڭا ئۇلارنىڭ ھەممىسى: "كەسىپى ۋە ئادىمىيلىك جەھەتتىكى كامالىتىمىز ئەينى زامانىدىكى تىل-ئەدەبىيات دەرسىدىن ئوزۇق ئالغان" دەپ قارايدىكەن. مەسىلەن، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىكى ياڭ شۇزى ئەپەندى "نېمە سەۋەبتىن ئاكادېمىك بولالىدىكىز؟" دەپ سورىغانلارغا: "بۇنىڭغا سەۋەب بولغان مۇھىم بىر ئامىل — ئادىمىيەت مەدەنىيىتى، جۇملىدىن ئاكادېمىك بولالىشىمدا جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ سەرخىل ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى، جۇڭگو تىلى مۇھىم، بۇ ئاساستە ياكى ۋاستىلىك رول ئوينىغان"* دەپ جاۋاب بېرىدىكەن.

ئەمما 70-، 80-يىللاردا ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغانلار ئاشۇ چاغدا ئۆتۈلگەن تىل-ئەدەبىيات دەرسىنى "تۇزۇلگەن دەرسلىكنىڭ سۇپىتى تۆۋەن،

* ۋاڭ لى «مەن تىل-ئەدەبىياتنى قانداق ئۆگەنگەن؟» يازغۇچىلار نەشرىياتى، 2002-يىلى 10-ئاي 1-نەشرى، 1-بەتكە قارالسۇن.

ئوقۇتۇش ئۇسۇلى قالاق، ئوقۇغۇچىلارغا ئازراقمۇ ئىلھام بېرەلمەيتتى" دەپ تەنقىد قىلىشىدىكەن. ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ ئاخىر ئىختىساسلىقلاردىن بولۇپ پېتىلىشىدە، دەرستىن سىرت ئوقۇغان كىتابلىرى ئالاھىدە رول ئوينىغانىكەن*.

ئاتاقلىق يازغۇچى بى فېيۇ 60 ـ يىللاردا تۇغۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان ۋاقتى 70 ـ ، 80 ـ يىللارغا توغرا كېلىدۇ. ئۇ «مەن كۆرگەن تىل ـ ئەدەبىيات تەربىيەسى» ناملىق ماقالىسىدە مۇنداق يېزىپتۇ: "مەن قۇراملىقلارنى 'ئۆزۈڭلار كۆرگەن تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىگە نومۇر قويۇپ بېقىڭلار!' دېسە، مەن ھەتتا ئۇلمۇ قويماس ئىدىم. چۈنكى، ئۇنىڭغا نۆلدىن تۆۋەن نومۇر قويساق ئاندىن توغرا بولىدۇ. شۇنداق دېيىشكە ھەقلىقمەن، بۇ گەپلىرىم ئازراقمۇ مۇبالىغە ئەمەس. دۇرۇس، باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە بىزگە تىل ـ ئەدەبىيات دەرسى ئۆتۈلگەن. ئەمما كېيىن ناھايىتى كۆپ كۈچ سەرپ قىلىپ ھەممىنى باشتىن ئۆگىنىشكە توغرا كەلدى."**.

ئۇلارنىڭ تەنقىدلىرى ئەينى زامانىدىكى تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىغا قارىتىلغان. دۇرۇس، ئۇزاق زامانلار ئۆتتى، دەۋر ئۆزگەردى، ئەمما تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىمىزدا قىلچە ئۆزگىرىش بولمىدى. ئۇنىڭدىكى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەندەك ئىللەتلەر تۈگەيدىغاندەك ئەمەس.

مىسالەن: دەرسلىكنىڭ تۈزۈلۈشىدىن قارايدىغان بولساق، ھازىرقى باشلانغۇچ مەكتەپ تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكى ئالدى بىلەن پىنيىن ۋە خام خەتلەرنى ئۆگىتىش، ئاندىن سۆزلۈك ۋە جۈملىلەرنى ئۆگىتىش ئەندىزىسىگە مىخلۇۋېتىلگەن.

پىنيىننى ھەقمۇقەتەن تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىنىڭ ئېتىداسى قىلىش كېرەكمۇ؟ خام خەتلەرنى مۇستەقىل بىرلىك سۈپىتىدە ئايرىم ئۆگىتىش زۆرۈرمۇ؟

مۇنداق بىر لوگىكىلىق خۇلاسە قارىماققا ئورۇنلۇقتەك كۆرۈنىدۇ: ماقالىنى ئوقۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن خەت ئۆگىنىش كېرەك؛ خەت تونۇش ئۈچۈن پىنيىننى ئۆگەنمىسە بولمايدۇ! ئەمەلىيەتتە، بۇ "ئەقىلگە مۇۋاپىق مەنتىقە" بىلىلاردىكى بىلىش تەرتىپىگە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ، شۇنداقلا ئىنسانلارنىڭ تىل ـ يېزىق ئۆگىنىش جەھەتتىكى تۇغما تەبىئىتىگە مۇخالىپ.

* ۋاڭ لى «مەن تىل ـ ئەدەبىياتنى قانداق ئۆگەنگەن؟» يازغۇچىلار نەشرىياتى، 2002 ـ يىلى 10 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 361 ـــ 388 ـ بەتلەرگە قارالسۇن.

** ۋاڭ لى «مەن تىل ـ ئەدەبىياتنى قانداق ئۆگەنگەن؟» يازغۇچىلار نەشرىياتى، 2002 ـ يىلى 10 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 377 ـ بەتكە قارالسۇن.

تىل ـ يېزىقنىڭ ئۆزى بىر قورال؛ پىنىين ـــ ئاشۇ "قورالنىڭمۇ قورالى". ئۇ غىجەكچىلەر كامانچىنىڭ قىلىنى سىلىقلاشقا ئىشلىتىدىغان دېۋىرقايغا ئوخشايدۇ. ئەجەبا غىجەك چېلىشنى ئۆگىنىدىغان ئادەم ھەممىدىن بۇرۇن ناھايىتى ئۇزۇن ۋاقىت سەرپ قىلىپ، دېۋىرقاينى كامانچىغا قانداق سۈركەشنى ئۆگىنىشى كېرەكمۇ؟ ھالبۇكى، پىنىيندىن ئىبارەت بۇ "قورالنىڭ قورالى" مانا ھازىر قورالنىڭ ئۆزىگە ھەتتا ئاشۇ قورالنى تۇتۇشتىكى مەقسەتكە ئايلىنىپ قالدى. بەزىلەر ھەتتا: "خەنزۇچە خەت پىنىينغا ئورۇن بوشتىشى كېرەك" دېگەننى ئۇتتۇرىغا قويدى؛ بۇنداق بىمەنە سەپسەتە ئاشكارا ئۇتتۇرىغا قويۇلۇپلا قالماي، ھەتتا مۇزاكىرە داستخانلىرىغمۇ چىقتى، تېخى! بۇ نېمانچە كۆلكىلىك ـ ھە!

ئۇنىڭدىن باشقا، بىز باللارنىڭ بىر پۈتۈن سېزىم ھاسىل قىلالايدىغان ئوبرازلىق، قىزىقارلىق نەرسىلەرنى بېرىلىپ ئۆگىنىدىغان ئالاھىدىلىكنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇپ، ئۇلارنى مەززىسىز ۋە ئابستراكت ھەرىپ، يېزىقلار دۆۋىسىگە سۆرەپ كىرىپ، جاپالىق تىرىشىشقا مەجبۇر قىلىۋاتىمىز؛ بۇنىڭ بىلەن ئۆگىنىشنىڭ لەززىتىدىن مەھرۇم قالغان بۇ باللار نەچچە يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپمۇ "ۋاي" دېگۈدەك بىر نەرسە ئۆگىنەلمەيۋاتىدۇ.

بىر قېتىم شەرقىي جۇڭگو قاتناش ئۇنىۋېرسىتېتى ئانىلار تەربىيەسى تەتقىقات ئورنىدىكى ۋاڭ خۇادۇڭ ئەپەندىنىڭ گەپلىرى مېنى بەكمۇ قايىل قىلدى. ئۇ مۇنداق دېگەنىدى: "تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشمىزنىڭ ئەجەللىك كېسىلى شۇكى، بىز باللارغا خەنزۇلارنىڭ تەسۋىرىي يېزىقىنى غەربنىڭ ئېلىپبەلىك يېزىقىنى ئۆگىتىش ئۇسۇلى بىلەن ئۆگىتىۋاتىمىز. ئىلگىرىكى زامانلاردا باللار بىر يىلدا 2000 دىن كۆپرەك خەتنى ئۆگىنىۋالالايتتى؛ جۇڭگونىڭ 2000 يىللىق تارىخقا ئىگە ساۋاد چىقىرىش ئۇسۇلىنى تاشلىۋېتىۋدۇق، مانا ئەمدى باللار 3 ـ يىللىقتا چىقىپمۇ كىتاب ئوقۇشنى ئۆگىنەلمەيۋاتىدۇ."

تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىگە كىرگۈزۈلگەن مەزمۇنلارنىڭ ئىچىدە ئادەتتىكى نەرسىلەر ناھايىتى كۆپ؛ دەرسلىكتىكى نۇرغۇن ئەسەرلەرنىڭ ھېچقايسىسى مەيلى ئىدىيەۋىلىك جەھەتتە بولسۇن، مەيلى جەلپكارلىق جەھەتتىن بولسۇن، مەيلى تىل جەھەتتە بولسۇن ئېسىل ئەسەرلەردىن ئەمەس.

تاۋ شىڭجى ئەپەندى بۇ ئەھۋالنى ناھايىتى بۇرۇنلا تەنقىدلەپ مۇنداق دېگەنىدى: "جۇڭگونىڭ دەرسلىكلىرىدە ئەڭ ئېسىل نەرسىلەرگە سەل قارىلىپ، قانداقتۇر چويلىدا تۇرمايدىغان پارچە ـ پۈرات نەرسىلەر ئەزىزلىنىدىغان بولۇپ قالدى، شۇڭا ھەر سائەتلىك دەرستە باللارغا بىرنەچچە خەت ۋە ئۇششاق ـ چۈششەك ساۋاتلارلا ئۆگىتىلىدۇ. ئەينى چاغدا «سۇ

بويـــدا»، «قىزىـــل راۋاقتىكـــى چـــۇش»، «روبىنزوننـــڭ ســـەرگەردانلىق كەچۈرمىشى»گە ئوخشاش ئىسىل رومانلار قولىمىزغا چۈشـــۈپ قالـــسا، ئۇنـــى كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ ئوقۇپ، تۇگىتىۋەتمـــسەك كۆڭلىمـــز ئۇنىمـــايتتى. ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن پۇخادىن چىقاتتۇق. پارچە ـ پۈرات نەرسـلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن ھازىرقى دەرسلىكلەردە نەدىمۇ ئۇنداق ۋەزىن بولسۇن. مېنىڭچە، ھازىرقى دەرسلىكلەر ''قۇۋۋەتى يوق كۆكتـات''قـا، ''دورا بـــلەن ئاقارتىلغان ئىسىل گۈرۈچ''كە ئوخشايدۇ؛ ئۇنى يېگەن ئادەمنـــڭ ''پۇتنـــى تەمرەتكە بېسىپ، ئەتە ـ ئۆگۈن ھەتتا ماڭالماي قالىدۇ''*.

تاۋ شۆجى ئەپەنـــدى يەنە مۇنـــداق دەيـــدۇ: ''بەزىـــلەر 'جۇڭگونـــڭ ئەدەبلىرى كۆيىگە ئوخشايدۇ' دېيىشىدىكەن، ئەمما ھازىرقى دەرسـلىكلەرنىڭ كۆينى باقالمىغۇدەكمۇ ماجالى يوق. كۆيە نېـــمە ئۈچـــۈن كىتابقـــا چۈشـــىدۇ؟ چۈنكى كىتابتا يەيدىغان نەرسە بار؛ كۆينـــڭ ئۇنـــى يېگەنـــسىرى يېگۈســـى كېلىدۇ. ھالبۇكى، دەرسلىكلەرگە چۈشـــكەن كـــۆيلەر چېغـــدا، ئۇنىڭدىكـــى نەرسىلەرنى بىر قېتىم يەپ بېقىپلا ئىككىنچىلەپ قارىمايدىغان بولۇۋالـــدى''**. تاۋ شۆجى ئەپەندى بۇنىڭدىن نەچچە ئون يىـــل ئىلگـــرى تەنقـــد قىلغـــان ھادىسىلەر ھېلىھەم شۇ پېتى تۇرۇۋاتىدۇ.

مەشھۇر يازغۇچى سۈن يۇ بىر مەزگىل ئوتتۇرا مەكتەپـــتە مۇئەللىملـــك قىلغانىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ 70 ـ يىللاردا كۆرگەن تـــل ـ ئەدەبىيـــات تەربىيەســـى بىلەن مۇئەللىملىك قىلغاندىن كېيىنكى سەرگۈزەشتىلرىنى سىلىشتۇرۇپ، تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىدىن بەكمۇ ئۈمىدسىزلەنگەنىكەن. كېيـــىن ئۇنـــڭ قـــزى ئالىي مەكتەپكە چىقىپتۇ. ئۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئـــالىي مەكتەپـــتە ئوقۇۋاتقـــان قىزىنىڭ دەرسلىكىنى ۋاراقـــلاپ ئولتـــۇرۇپ تۇيۇقـــسىزلا چۆچـــۈپ كېتىپتـــۇ. چۈنكى، ئۆزى مۇئەللىملىك قىلغاندا سۆزلىگەن ھەم شۇ چاغدا ئۇنى ناھايىتى ئۈمىدسىزلەندۈرگەن بىر تېكىست قىزىنىڭ دەرسلىكىدە يەنە تۇرغۇدەك***.

ئاتاقلىق ئالىم، پېيجـــڭ ئۇنىۋېرسـىتېتى جۇڭگـــو تىلـــى فاكۇلتېتىنـــڭ پروفېسسورى چېن لىچۈن ئەپەندى: ''تىل ـ ئەدەبىيات دەرســـلىكلىرىمىزنىڭ تۈزۈلۈشى 20 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىدىكى سەۋىيەدە تـــۇرۇپ قالـــدى''****

* تاۋ شۆجى «تاۋ شۆجىنىڭ ماۋارىپ ھەققىدىكى ماقالىلىرى» سىچۈەن ماۋارىپ نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى 5 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 282 ـ بەتكە قارالسۇن.

** تاۋ شۆجى «تاۋ شۆجىنىڭ ماۋارىپ ھەققىدىكى ماقالىلىرى» سىچۈەن ماۋارىپ نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى 5 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 282 ـ بەتكە قارالسۇن.

*** ۋاڭ لى «مەن تىل ـ ئەدەبىياتنى قانداق ئۆگەنگەن؟» يازغۇچىلار نەشرىياتى، 2002 ـ يىلى 10 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 362 ـ بەتكە قارالسۇن.

**** چېن لىچۈن «نائۇستىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشى ھەققىدە ئېيتقانلىرى» گۇاڭشى پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2003 ـ يىلى 1 ـ نەشرى، 77 ـ بەتكە قارالسۇن.

دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقان.

ئوقۇتۇش ئۇسۇلى جەھەتتىن قارايدىغان بولساق، ئېلىمىزدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىنى ئوقۇتۇشى يەنىلا خام خەتلەرنى تونۇتۇش، سۆز مەنىسىنى يېشىش، تېكستنىڭ ئەھمىيىتىنى تەھلىل قىلىش، ئىدىيەۋى مەزمۇنىنى ئىگىلەش ۋە ھازىرقى زامان تىلىدا ئېزىلغان ئۇزۇن ـ ئۇزۇن تېكستلەرنى يادلاش قاتارلىق كونا قېلىپتىن چىقالمايۋاتىدۇ.

قايسى خەتلەرنىڭ خام خەت، قايسى سۆزلەرنىڭ خام سۆز ئىكەنلىكى دەرسلىكتە بېكىتىۋېتىلگەن بولغاچقا، كۆپىنچى بالا ئاشۇ خام خەت ۋە خام سۆزلەرنى ئاللىقاچان ئۆگىنىپ بولغان بولسىمۇ، ئۇنى قايتا ـ قايتا ئېزىپ مەشىق قىلىشى، سۆز مەنىسىنى يادلىشى شەرت.

دەرسلىك بىلەن تەڭلا مۇئەللىملەرگە تارقىتىپ بېرىلىدىغان «تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىدا پايدىلىنىش قوللانمىسى»دا ھەربىر سائەتلىك دەرسكە قانداق تەييارلىق قىلىنىدىغانلىقىمۇ بېكىتىۋېتىلگەن. دەۋرىمىزدىكى مەشھۇر پېداگوگ، ئالاھىدە مۇئەللىم دوكتور لى جېنشى ئەپەندى ھازىرقى تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكلىرىنى تەنقىدلەپ مۇنداق دەيدۇ: ''تىل ـ ئەدەبىيات دەرسى ئىدىيەۋى ئىستېداتلىق سەھنىسىگە ئايلىنىپ قالدى. مىسالەن، بالىلار «كوك يىجى»نى پەقەت فېئودالارنىڭ ئەمەلدارلىق ئىمتىھان تۈزۈمىگە بولغان تەنقىد، دەپلا چۈشىنىدۇ؛ «نىلۇپەر كۆلىدىكى ئاي شولىسى»نى جۇ زىچېڭنىڭ ئېغىر قىرغىنلىقتا بولغان ئۇنىسىز ئېتىرازى، دەپلا بىلىدۇ ...، بالىلارنىڭ مەنۇيىتىگە ئېغىر بويۇنتۇرۇق سېلىپ قويۇلغان تۇرسا، ئۇلارنىڭ ئىجادىي تەپەككۇرىگە نەدىمۇ ئىمكانىيەت بولسۇن؟''*

كۆپىنچى بالا مۇئەللىمنىڭ دەرستە سورىغان سوئالىغا توغرا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە «تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىدا پايدىلىنىش قوللانمىسى»نى تاپىدۇ. چۈنكى ئاشۇ قوللانما بولسلا، دەرسخانىدا سورالغان نۇرغۇن سوئاللارغا توغرا جاۋاب بەرگىلى بولىدۇ.

تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىدە ھازىرقى زامان تىلىدىكى نۇرغۇن مەزمۇنلارنى يادلاش تەلەپ قىلىنىدۇ. يەنە كېلىپ ھازىرقى زامان خەنزۇ تىلىدىكى ئۇنداق مەزمۇنلار ئېغىز تىلىغا بەكلا يېقىنلاشتۇرۇۋېتىلگەن بولغاچقا، سۆز ـ جۈملىلىرى كىلاسسىك ئەسەرلەردىكىدەك ئۇنچىۋالا پۇختا ئەمەس. بالىلار يادلايدىغان بۆلەكلەرنىڭ تەڭدىن تولىسى بەكمۇ ئادەتتىكى مەزمۇنلار بولۇپ، بەرەر سۆزنىڭ قوشۇلۇپ يېكى چۈشۈپ قېلىشى مەزمۇنغا قىلچە تەسىر

* لى جېنشى «دېموكراتىيە ۋە مائارىپ» سىچۈەن ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 2004 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 214 ـ بەتكە قارالسۇن.

كۆرسىتەلمەيدۇ، ئەمما باللاردىن ھەتتا تىنىش بەلگىلىرىنمۇ نېرى ـ بېرى قىلماي ئەينەن يادلاش تەلەپ قىلىندۇ. مىسالەن "ئۇنى كېلىشتۇرۇپ بىرنى سالدىم" دېگەن جۈملىنى "ئۇنى كېلىشتۇرۇپ تۇرۇپ بىرنى سالدىم" دەپ يادلاشقا بولمايدۇ. چۈنكى، بولسمۇ ـ بولمىسمۇ مەزمۇنغا قىلچە تەسىر يەتكۈزەلمەيدىغان "تۇرۇپ" دېگەن رەۋىشداش قوشۇلۇپ قالسا، باللارنىڭ جاۋابى خاتا بولغان بولىدۇ. قىسقىسى، ھەتتا تىنىش بەلگىلىرىگمۇ چېقىلماي ئۆلۈك يادلاش ـــ ئەسەر مەزمۇنىنى ئۆزلەشتۈرۈپ چۈشىنىش ئۈچۈن ئەھمىس، بەلكى "توغرا" بولۇش ئۈچۈن؛ ئەسەر روھىنى يۇرەككە ئورنىتىۋېلىش ئۈچۈن ئەھمىس، بەلكى ئىمتىھاندا نومۇر تارتقۇزۇپ قويماسلىق ئۈچۈن. دېمەك، بۇ ۋاستە بىلەن مەقسەت پۈتۈنلەي ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەن ئوقۇتۇش ئۈسۈلىدۇر.

تىل ـ ئەدەبىيات مۇئەللىملىرىنىڭ ساپاسى نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلىپ باقايلى: ئۇزاق يىللاردىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان قاتمال ۋە ئۆلۈك ئوقۇتۇش ئۇسۇلى، تىل ـ ئەدەبىيات مۇئەللىملىرى قوشۇنىنىڭ كەسىپي ساپاسىنى چۈشۈرۈۋەتتى؛ "تىل ـ ئەدەبىيات مۇئەللىمى" دېگەن بۇ نام ئاخىر بېرىپ، ئىلمىي ساپادىكى ماغدۇرسىزلىقنىڭ سىمۋولىغا ئايلىنىپ قالدى. مەن بىر مەكتەپ مۇدىرىنىڭ دەرس تەقسىملەۋاتقاندا يەنە بىر مۇئەللىمگە: "ۋوي، باشقا دەرسنى ئۆتەلمىسىڭىز، تىل ـ ئەدەبىياتنىغۇ ئۆتەلەرسىز؟" دېگەنلىكىنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىغانىدىم.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا مۇئەللىمى ھە دېسىلا: "تىل ـ ئەدەبىيات دەرسى دېگەن يادلايدىغانلا دەرس، ئىشقىلىپ تېكىستنى يادلىيالىغان بالا ئىمتىھاندا يۇقىرى نومۇر ئالالايدۇ" دەرمىشكەن. قىزىم تولۇقسىزئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن تېخىمۇ غەلىتە بىر تىل ـ ئەدەبىيات مۇئەللىمگە ئۇچراپ قالدى. ئۇ مۇئەللىمنىڭ "كەسىپچانلىقى بەك كۈچلۈك" بولغاچقا، باللارغا تاپشۇرۇقنى بەك جىق بېرەتتى. نۇرغۇن تاپشۇرۇقلىرى پەقەتلا ئورۇنسىز ئىدى. مىسالەن، "روھسىز" دېگەن ئىبارىنى "خام سۆزلەر" قاتارىغا كىرگۈزۈپ، باللارغا ئۇنىڭ ھەتتا ئوقۇلۇشىنمۇ لۇغەتكە قاراپ تېپىپ، شۇ بويىچە يېزىپ كېلىڭلار، دەپ تاپشۇرۇق بېرەتتى. تولۇقسىز ئوتتۇرىنىڭ 1 ـ يىللىقىغا چىققان بالا ئۇچۇن "روھسىز" دېگەن ئىبارە "خام سۆز" سانلارمۇ؟ . "يۆتىلىش"، "كۈچ"، "ھاكاۋۇر" دېگەندەك ھەتتا ئادەتتىكى ئىزاھلىق لۇغەتلەرگمۇ كىرگۈزۈلمەيدىغان "خام سۆزلەر"نىڭ مەنىسىنى يېشىپ يېزىپ كېلىڭلار، دەپ تاپشۇرۇق بېرىشلىرىچۇ، تېخى!

ئەمدى باللارنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى زادى قانچىلىك

ئوقۇيدىغانلىقىغا قاراپ باقايلى: باشلانغۇچ مەكتەپ 4 ـ ، 5 ـ يىللىقنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكىنى مىسالغا ئالساق، بىر پارچە كىتابتا تەخمىنەن 20 ـ 30 مىڭ خەتلىك مەزمۇن بولىدۇ. ھالبۇكى، 4 ـ يىللىق بالىلارنىڭ دەرسىتىن سىرت ئوقۇيدىغان كىتابلىرى بىرەر مىليون خەتكە يەتكەن بولۇشى كېرەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە دەرسلىكتىكى 20 مىڭ خەتلىك مەزمۇن، 200 مىڭ خەتلىك ياكى 2 مىليون خەتلىك مەزمۇنغا باراۋەر كەلگۈدەك "مەنالار دۇرىدانىلىرى" دىنمۇ ئەمەس. بالىلارغا قويۇلىدىغان كىتاب ئوقۇش تەلىپىدىن ئالغاندا، دەرسلىكتە تونۇشتۇرۇلغان مەزمۇنلار ناھايىتمۇ ئاز.

تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشى ساھەسىدىكىلەر يېقىنقى يىللاردىن بېرى بالىلارنىڭ دەرسىتىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپلەپ ئوقۇشى لازىملىقىنى تەكىتلەپ، جۈملىدىن ۋە چەت ئەللەرنىڭ قەدىمكى ۋە ھازىرقى زامان مەشھۇر ئەسەرلىرىدىن بالىلار ئوقۇشقا تېگىشلىكلىرىنى تىزىپ چىقتى، ئەمما نۇرغۇن مەكتەپ ۋە مۇئەللىملەرنىڭ بەكرەك كۆڭۈل بۆلىدىغىنى بالىلاردىن ئىبارەت ئىمتىھان نەتىجىسى بولغاچقا، دەرسىتىن سىرتقى ئوقۇشلۇققا قىلچە ئەھمىيەت بېرىلمىدى. بۇنىڭ بىلەن، ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلارنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئۆگىنىشى تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكى بىلەنلا چەكلەندى.

ئىككى يىل ئىلگىرى، جەمئىيەتتە ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشى توغرۇلۇق بەس ـ مۇنازىرە بولغانىدى. شۇ چاغدا نۇرغۇن كىشى نۆۋەتتىكى تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىغا بولغان نارازىلىقلىرىنى بايان قىلىشقان، بەزىلەر ھەتتا باشقىلارنىڭ تىتاك تومۇرىغا تەگكۈدەك گەپلەرنمۇ قىلغانىدى. ئۇ مۇنازىرىلەر ئارقىلىق "ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات دەرسى بالىلارغا تىل ـ ئەدەبىيات ئۆگىتىش ۋەزىپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىدى" دېگەن ئوتتاق تونۇش ھاسىل قىلىندى. ئەمما مۇنازىرىدىن كېيىنچۇ؟ ئەھۋالدا ئاساسەن ئۆزگىرىش بولمىدى؛ "ئاتام ئېيتقان ئايارەي!" دېگەندەك كونا مۇقامغا تۇۋلاپ يۇرۇۋەردۇق.

بۇ ــ يۇرەك ئېچىشقۇدەك رېئاللىق. نەچچە مىڭ يىللىق مەدەنىيەت تارىخىمىز، دۇنيادا تەڭداشسىز تىل مەدەنىيىتى بايلىقىمىز بار. ئەمما، ھازىرقى زامان جەمئىيىتىگە قەدەم قويغاندىن كېيىن پەن ـ تېخنىكىدا ئالغا باستۇق ـ يۇ، ئۆز ئاناتىلىمىزنى بارا ـ بارا ئۆگىنەلمەيدىغان بولۇپ قالدۇق.

تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىدىكى تەپەككۇرىمىز كۇنىدىن ـ كۇنگە مېخانىكلىشىپ كەتتى. فورمۇللاشقان، تېخنىكىلاشقان، قېلىپلاشقان ئوقۇتۇش ۋە باھالاش ئۇسۇلى تىل ـ ئەدەبىياتتىن ئىبارەت بۇ پەندىكى رەڭدار سېھرىي كۈچ ۋە مەناۋى تەرەنلىكنى بارا ـ بارا بەربات قىلىشقا باشلىدى. ئانا تىل

ئۆگىنىش ئەسلىدە ئادەمنى خۇرسەن قىلىدىغان خاسىيەتلىك ئىشلاردىن ئىدى، ئەمما ھازىر ئادەمنى بىزار قىلىدىغان مەززىسىز بىر نېمىگە ئايلىنىپ قالدى. تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىمۇ ئۆزگىرىپ، ''جەبىرلىك كەچمىش''لەرگە ئوخشاپ قالغاچقا، باللارنىڭ كۆپىنچىسى ئۇنىڭغا كۈندىن ـ كۈنگە قىزىقماس بولۇپ كەتتى.

تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىدە نېمىنى ئۆگىنىش كېرەك، قانداق ئۆگىنىش كېرەك؟

ھېچقانداق ئادەم بۇ سوئاللارغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرىشكە قادىر ئەمەس. چۈنكى، تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشى ئىسلاھاتى يۈكسەك تېما بولغىنى ئۈچۈن، ئىچكىرىلەپ تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنداقتىمۇ بۇ جەھەتتە ئازدۇر ـ كۆپتۇر تەجرىبە توپلىغان بولىدۇق. ئۇنى ئۆگىنىپ تۇرمۇشىمىزغا دۇرۇس تەتبىقلىيالساق، كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ياراتقىلى بولىدۇ.

تىل ـ ئەدەبىياتنى ياخشى ئۆگىنىشنىڭ نۇرغۇن ئامىللىرىنى كىشىلەر توپلىغان تەجرىبىلەر ۋە خىلمۇ خىل ماتېرىياللاردىن يەكۈنلەپ چىقىش مۇمكىن، ئەمما ئەڭ ھالقىلىق ئۇسۇل ـــ كىتابنى كۆپ ئوقۇش. نۇرغۇن كىتاب كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن پېتەرلىك ئوزۇق جۇغلىمىغان ئادەمنىڭ تىل ـ ئەدەبىياتنى ياخشى ئۆگىنەلىشى مۇمكىن ئەمەس.

سوۋېت ئىتتىپاقى پېداگوگى سۇخوملىنسكى خىلمۇ خىل ۋاستىلەر بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىلمىي ئەمگىكىگە تۈرتكە بولۇش تەجرىبىسى ئارقىلىق ئاخىر: ''ئەڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇل ـــ باللار ئوقۇيدىغان كىتابلارنىڭ مەزمۇن دائىرىسىنى كېڭەيتىش''* دەپ يەكۈن چىقارغانىكەن.

جىق كىتاب ئوقۇمىغان ئادەمنىڭ تىلى چولتا، پىكرى يۈزە بولۇپ قالىدۇ. ھازىر باللارنى تىل ـ ئەدەبىياتنى ئوبدان ئۆگەنسىكەن، دەپ ئارزۇ قىلمىز ـ يۇ، ئۇلارنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشىغا سەل قاراۋاتىمىز. بۇ گويا بىر ساپلىق سۈنى بىر تىنىق بىلەنلا ئىچىۋەتكۈدەك دەرىجىدە چاڭقاپ كەتكەن ئادەمگە بىر قوشۇق سۇ بەرگەندەك، سۇ ئۇزۇشكە ئىنتىلگەن بالىنى ۋاننىغا سىلىپ قويغاندەك بىر ئىش.

ھازىر نۇرغۇن مەكتەپتە ''كىتاب ئوقۇش دەرسى'' تەسىس قىلىنغان بولسىمۇ، بۇ دەرستە باللار ئاساسەن دېگۈدەك كىتاب ئوقۇمايدۇ، بەلكى مۇئەللىم باللارغا ''كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلى''نى ئۆگىتىدۇ، ''كىتاب ئوقۇش ھەققىدىكى سوئاللار''نى ئىشلىتىدۇ. بۇ ھال ئۇسساپ ھالى قالمىغان بىراۋغا

* سۇخوملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىملەرگە تەكلىپ» دۇ دېيەنكۇن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلمى نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 18 ـ بەتكە قارالا.

بىرەر پىيالە سۇ بەرمەي، ئۇسسىغاندا سۇ ئىچىش ھەققىدىكى بىلىملەرنى ئاغزى بىسقماي سۆزلەپ، ئاخىر ئۇنىڭدىن ئۇسسىغاندا سۇ ئىچىشنىڭ مۇھىملىقى ھەققىدە سوئال سورىغانغا ئوخشايدۇ.

دۆلەتتىن ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ كۇتۇبخانا قۇرۇلۇشى ئۇچۇن يىلغا نۇرغۇن پۇل ئاجرىتىدۇ. ئەمما نۇرغۇن مەكتەپ ''كۇتۇبخانا''لىرى بىنانىڭ بالخانىسىدىكى توپا بېسىپ كەتكەن ئەسكى يەشىكلەرنىڭ ئىچىدە. ئىشقىلىپ، مەكتەپلەردە ''كۇتۇبخانا'' دەپ ئاتىلىدىغان بىر ئۇقۇم بولسىمۇ، ئەمما ئۇ كۇندىلىك ئوقۇتۇش بىلەن قىلچە مۇناسىۋەتسىز. قىسقىسى، باللار كىتاب ئوقۇمايۋاتىدۇ. مەكتەپلەردىكى تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشى گۇرۇپپىسىنىڭ مۇزاكىرىلىرى ''قانداق قىلغاندا كىتاب ئوقۇش دەرسىنى ئوبدان ئۆتكىلى بولىدۇ؟'' دېگەن تېما بىلەنلا چەكلىنىۋاتىدۇ.

مەكتەپلەردە باللارنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشىغا شارائىت ھازىرلاپ بېرىلمىگەنلىكەن، ئۇنداقتا بۇنى ئائىلىلەر زىممىسگە ئېلىشى كېرەك.

مەن ئەسرالىشىپ باققان ئاتا ـ ئانىلارنىڭ نۇرغۇنلىرى كىتاب ئوقۇش بىلەن تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى تولۇق چۈشەنمەيدىكەن؛ بەزىلىرى ھەتتا باللىسىنىڭ دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشىغا چەك قويىدىكەن. ئۇلار بالىسىنىڭ ئۆگىنىشتىكى نەتىجىسىگە بەكرەك كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ''دەرستىن سىرتقى كىتابلار بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە پايدىلىق'' دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىغان ھامان بالىسىنى كىتاب ئوقۇشقا دەۋەت قىلىدىكەن، ئەمما بالا كىتابقا ئەمدىلەتىن كىرىشىپ تۇرۇشىغا ''بالا كىتابقا بېرىلىپ كەتسە ئۆگىنىشى ئاقسايدۇ'' دېگەن ئەندىشىدە، بالىنى يەنە دەرسلىكلەر جاڭگىلىغا سۆرەپ كىرىدىكەن. چۈنكى ئۇلارنىڭ نەزەرىدىكى ھەقىقىي ئۆگىنىش دەرستىن سىرتقى كىتابلاردا ئەمەس، پەقەت دەرسلىكلەردىلا ئىكەن.

ھازىرقى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە مۇنداق بىر ئەھۋال راستىنلا مەۋجۇت. بەزى باللار دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ھەرگىز ئوقۇمايدۇ ـ يۇ، ئۇلارنىڭ ئىمتىھانلاردىكى نەتىجىسى ھەمىشە ناھايىتى يۇقىرى چىقىدۇ؛ ئەكسىچە، بەزى باللار دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپ كۆرىدۇ ـ يۇ، ئىمتىھان نەتىجىسى ئادەتتىكىچە.

بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ھازىرقى باشلانغۇچ مەكتەپ ئىمتىھانلىرى پۈتۈنلەي دېگۈدەك دەرسلىك ئاساسىدىلا ئېلىنىدۇ. شۇڭا، ئىمتىھاندىن بۇرۇن دەرسلىك بويىچە ئوبدان تەكرارلىسىلا ئىمتىھاندا ياخشى نەتىجە ئالغىلى بولىدۇ. ماھىيەتتە بۇنى پەقەت بىر خىل ساختا ھالەت، دەپلا چۈشىنىش

مۇمكىن. دۇرۇس، بۇنداق ئىمتىھانلاردا ياخشى نەتىجە ئالغان باللارنىڭ كۆچۈرمەي، سوئاللارغا ئۆز كۈچىگە تايىنىپ جاۋاب بەرگەنلىكى راست. ئەمما، بۇنداق ئىمتىھاندا سىنىلىدىغىنى باللارنىڭ ھەقىقىي تىل ـ ئەدەبىيات سەۋىيەسى ئەمەس، پەقەت ''تىل ـ ئەدەبىيات دەرسى''دىكىلا سەۋىيەسى، خالاس.

باللارنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئىمتىھان نەتىجىسىدىكى بۇنداق ساختا ھالەت پەقەت باشلانغۇچ مەكتەپ باسقۇچىدىلا مەۋجۇت بولالايدۇ، چۈنكى ئوتتۇرا مەكتەپ، بولۇپمۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئىمتىھانى دەرسلىكتىكى مەزمۇنلاردىن ئازدۇر ـ كۆپتۇر ھالقىيدۇ. بۇنىڭ بىلەن دەرستىن سىرت كىتابلارنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئىمتىھاندىكى رولى بارا ـ بارا روشەنلىشىشكە باشلايدۇ. ئالىي مەكتەپنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئىمتىھاندىكى مەزمۇنلار قەدىمكى نەزمىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئاساسەن دېگۈدەك دەرسلىك دائىرىسىدىن ھالقىپ كەتكەن بولىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدا باللارنىڭ ھەقىقىي مەندىكى تىل ـ ئەدەبىيات سەۋىيەسى سىنىلىدۇ. بۇ يەردە ھەرگىزمۇ ''ئالىي مەكتەپ تىل ـ ئەدەبىيات ئىمتىھان سوئاللىرى ناھايىتى مۇۋاپىق چىقىرىلىۋاتىدۇ'' دېمەكچى ئەمەسمەن. بۇ يەردىكى تاسادىپى باھايىم ئارقىلىق شۇنى چۈشەندۈرمەكچىمەنكى، دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشقا ئانچە ئەھمىيەت بېرىپ كەتمەيدىغان باللار تىل ـ ئەدەبىيات دەرسلىكىنى ئېزىپ ئىچىۋالسىمۇ، ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن ئارمانغا تۇشلۇق دەرمانى قالمايدۇ، ھەتتا ئالىي مەكتەپ تىل ـ ئەدەبىيات ئىمتىھاندىمۇ ياخشى نەتىجە ئالالىشى ناتايىن. ئەمما تىل ـ ئەدەبىيات سەۋىيەسى ھەقىقەتەن ياخشى باللار ھەرقانداق شەكىل ۋە سەۋىيەدىكى ئىمتىھانغا بىمالال يۈزلىنەلەيدۇ؛ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھاندىمۇ يامان ئەمەس نەتىجىگە ئېرىشەلەيدۇ.

ھەممە بىلىدىغان ئالاھىدە دەرىجىلىك مۇئەللىم ۋېي شۇشېڭ ئەپەندى ئوتتۇرا مەكتەپ باللىرىغا تىل ـ ئەدەبىيات دەرسى بېرىۋاتقان چاغلىرىدا سىنىپ ئۆرلەش ئىمتىھانىنىڭ ئېغىر بېسىمى يەلكىسىدىن بېسىپ تۇرسىمۇ، ھەر ھەپتىلىك دەرسنى تۇنجى ئايدىلا تۈگىتىۋېتىپ، قالغان چاغلاردا باللارنى دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپلەپ ئوقۇشقا ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك پائالىيەتلەرگە تەشكىللەيدىكەن. بۇ ئەپەندى گەرچە تۇزۇلگەن دەرسلىكتىن نارازى بولسىمۇ، ئۇ ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ئادەتتىكى ''ناچار سىنىپ''نىڭ ئىمتىھان نەتىجىسىنى نۇقتىلىق مەكتەپلەردىكى ''تەجرىبە سىنىپ''لىرىنىڭكىدىنمۇ ئاشۇرۇۋېتەلىدى. بۇنىڭ ئۈزى، تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىدىكى يادرولۇق نۇقتىنى چىڭ تۇتقانلىقنىڭ شاراپىتى، ئەلۋەتتە!

ئاتا ـ ئانىلار ۋە مۇئەللىملەرنىڭ كۆپىنچىسىدە گەرچە لى لۇكېنىڭ دادىسى

ۋە ۋېي شۇشېڭ ئەپەندىدەك تىل-ئەدەبىياتنى دەرسلىككە قارىماي تۇرۇپ ئۆگىتىش دادىللىقى بولمىسمۇ، ئۇلار ئەڭ بولمىغاندا دەرسلىكنى بىردىنبىر دەستۇر قىلمۇالماسلىقى كېرەك ئىدى. قىسقىسى، تىل-ئەدەبىيات ئۆگىنىشنىڭ تىل-ئەدەبىيات دەرسلىكىنىلا ئۆگىنىشتىن دېرەك بەرمەيدىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەندە، ئاندىن باللارنى دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپلەپ ئوقۇشقا دادىل يېتەكلىگىلى بولىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ئىنشا يېزىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئامالى

يېزىقچىلىقنىڭ ئەڭ كاتتا ماھارەت ـــ راست گەپ قىلىشتا. چۈنكى، راست گەپ كىشىلەرنى قەلەم تەۋرىتىشكە دەۋەت قىلىدۇ ۋە قىزىقتۇرىدۇ. يازىدىغان نەرسىلەر يۈتىكىزغا يۇتلىشىپ تۇرسىمۇ، ئەمما سىزدە راست گەپ قىلىش جۇرئىتى بولمىسا، قەلەم تەۋرەتمىكىڭىز بەسىي مۇشكۇل!

بىردوستۇمنىڭ ئۆيىگە بارغانىدىم، ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 2ـ يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان بالىسىنىڭ ئىنشا يازالمايدىغانلىقىدىن ۋايسىاپ، ھەندىن بۇنىڭ ئامالىنى سورىدى. بۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ ئىنشا دەپتىرىنى كۆرۈپ باققۇم كەلدى. ئەمما، بالا سەل دېلىغۇل بولۇپ تۇرۇپ قالدى. قارىغاندا، بالا يازغان ئىنشالىرىنى باشقىلارغا كۆرسىتىشتىن نومۇس قىلىدىكەن، شۇڭا بالا ئويناپ چىقىپ كەتكەندە، ئۇنىڭ ئانىسى بالىنىڭ ئىنشا دەپتىرىنى ماڭا ئاستا ئەكىرىپ بەردى.

دەپتەردىكى تۇنجى ئىنشاغا «ئەھمىيەتلىك بىر ئىش» دەپ ماۋزۇ قويۇلغانىدى. ئۇنىڭدا پۈتبولغا ئامراق بىر بالا تەسۋىرلىنىپتۇ. ئاپتور ماقالىنى ”پۈتبول ئويناش ھەن ئۈچۈن ئەڭ ئەھمىيەتلىك ئىش“ دەپ باشلاپ، ئۆزىنىڭ پۈتبول ئوينىغان چاغدىكى خۇشاللىقلىرىنى، پۈتبول مەيدانىدىكى قىزىق تەپسىلاتلارنى تەسۋىرلەپتۇ ھەتتا ئۆزىنى مەستانە قىلغان ئىككىي نەپەر پۈتبول چولپىنىنىڭ ئىسىم ـ شەرىپىنمۇ كىرگۈزۈپتۇ. ئۇ بۇ ئىككى توپ چولپىنىنى بەش قولدەك بىلىدىغان بولغاچقا، ئىشتىياق بىلەن ناھايىتى پىشىق يېزىپتۇ.

ماقالە خېلى ئۇزۇن بولغىنى بىلەن، تىلى راۋان، ھېسسىيات چىن يېزىلغان، جانلىق ئوخشتىشلار ناھايىتى جايىغا چۈشۈرۈلگەنىدى. بۇنىڭدىن بالىنىڭ ماقالىنى ئۆز ھېسسىياتىنى سىڭدۈرۈپ يازغانلىقى چىقىپلا تۇراتتى. ماقالە مەزمۇنىنىڭ ماۋزۇدا كۆرسىتىلگەن دائىرىدىن سەل ـ پەل چەتنەپ كەتكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇنى ناھايىتى ياخشى يېزىلغان ئىنشا، دېيىشكە بولاتتى. ئىنشانى ئوقۇپ بولۇپ ”بەك ياخشى يېزىلىپتۇ“ دەي دەپ ئاغزىمنى

ئۆمەللەپ تۇرۇشۇمغا، بەتنىڭ ئاخىرىدىكى "0" دېگەن نومۇر بىلەن مۇئەللىمنىڭ "قايتا يېزىلسۇن" دېگەن ئەسكەرتمىسىگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى.

بۇنىڭدىن بەكمۇ ھەيران قالدىم، مۇشۇنداق ئېسىل ئىشانىڭ "0" ئېلىپ قالغانلىقىغا پەقەتلا ئىشەنگۈم كەلمىدى.

بالىنىڭ ئىنشا دەپتىرىنى يەنە ۋاراقلاپ باقتىم. ماۋزۇسى بايقىغا ئوپمۇئوخشاش ماقالىدىن يەنە بىرى بار ئىدى.

— بۇ مۇئەللىمنىڭ تەلىپى بويىچە قايتا يېزىپ چىققىنى، — دېدى بالىنىڭ ئانىسى.

ئىككىنچى ماقالىدا "ئەھمىيەتلىك بىر ئىش" مۇنداق يېزىلغانىدى: ئۇلار پۇتبول ئويناۋاتقاندا بىر بالا يىقىلىپ يارىلىنىپتۇ. ئاپتور ئويناۋاتقان توپىنى تاشلاپ يارىلانغان ساۋاقدىشىنى شىپاخانىغا ئاپىرىپ، ئۇنىڭ يارىسىنى تاڭدۇرۇپتۇ؛ ئاندىن ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇپتۇ. بۇنىڭ بىلەن، باشقىلار ئۇچۇن ياخشى ئىش قىلغان ئاپتورنىڭ كۆڭلى خۇشاللىقتىن يايراپ كېتىپتۇ. ماقالە ناھايىتى قىسقا، بايانلىرى تاققا-تۇققا ئىدى، توقۇپ چىقىرىلغانلىقى بىلىنىپلا تۇراتتى. ئەمما، مۇئەللىم ئۇنىڭغا "72" نومۇر قويۇپتۇ.

— بۇنى بالام ئۆزى توقۇپ چىققان، — دېدى بالىنىڭ ئانىسى، — بالام مۇئەللىمى "قايتا يازسۇن" دېگەندىن كېيىن نېمىنى يېزىشنى بىلەلمەي قىينىلىپ كەتتى. بالىلار ئويلاپ يېتەلەيدىغان "ئەھمىيەتلىك ئىش"لار پۇتبول بىلەن ئويۇن تۇرسا، يەنە نېمىنى يازالايتتى؟ شۇڭا، ئاخىر توقۇپ بىر نېمىلەرنى يازدى.

مۇئەللىمنىڭ بۇ قىلغىنى يۇپيۇمىلاق بېجىرىم مەرۋايىتىنى بولقىدا ئۇرۇپ چېقىۋېتىپ، ئاندىن ئۇنىڭ كىچىككىنە بىر سۇنۇقىنى بالىغا "مەرۋايىت دېگەن مۇنداق بولىدۇ" دەپ تۇتقۇزغاندەك بىر ئىش ئىدى. بۇنى ئويلاپ يۇرىكىم ئېچىشقىلى تۇردى.

ئاشۇ مۇئەللىمنىڭ مەكتىپىگە بېرىپ "بۇنداق مۇئەللىمنى مۇنبەردىن ھەيدىۋەتكۈلۈك" دەپ تەكلىپ بېرىشنىڭ ئورنى بولمىغاچقا، ئىچمىدە: "بۇ بالىنىڭ پېشانىسى ئوڭدىن كېلىپ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوبدان بىر تال-ئەدەبىيات مۇئەللىمگە ئۇچراپ قالسىكەن" دەپ تىلىدىم.

بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پىروفېسسورى، مەشھۇر پېداگوگ لاۋ كەيشىڭ ئەپەندى بىر قېتىملىق دەرسته ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن بىر ھېكايىنى سۆزلەپ مۇنداق دېگەنىدى: "كىچىك چاغلىرىم ئىدى، ئانام مېنى خاتىجۇغا ئېلىپ بارغانىدى، پويىزنى تۇنجى قېتىم كۆرۈپ ھەيران قالدىم ۋە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بۇ سەپىرىمده كۆرگەنلىرىمنى ماقاله قىلىپ يېزىپ باقتىم.

ماقالەمدە 'پويىز گويا يىلاندەك ئۆملەپ كېتىپ باراتتى' دېگەن بىر جۇملە تەسۋىر بار ئىدى، ئەمما مۇئەللىم ماقالەمنى كۆرۈپ 'ئوخشتىشلىق جايىدا بولماپتۇ' دەپ تەنقىدلەپ كەتتى. مۇئەللىمنىڭ بۇ گېپى كۆڭلۈمگە ئازار بەرگەچكە، خېلى ئۇزۇنغىچە بىر نەرسە يېزىشقا قولۇم بارمىدى. شۇنداق قىلىپ باشقا مۇئەللىمگە يولۇققاندىن كېيىن ئاندىن قولۇمغا قەلەم ئالدىم. ئۇ مۇئەللىم بىر پارچە شېئىرىمنى ناھايىتى ماختاپ، سىنىپتىكى باللارغا ئوقۇپ بەردى ۋە مەلۇم بىر ژۇرنالغا ئەۋەتىپ ئېلان قىلدۇردى. بۇ ئىش ماڭا مەدەت بولدى. شۇنىڭ بىلەن تىل ـ ئەدەبىيات دەرسى ۋە يېزىقچىلىققا بولغان ئىشتىياقىم قايتا قوزغالدى."

مەشھۇر ئالىملارمۇ باللىق چاغلىرىدا ئەنە ئاشۇنداق ئوڭۇشسىزلىقلارغا ئۇچرىغانىكەن. دېمەك، باللارنىڭ هەممىسى توغرا ئوقۇتۇشنىڭ هىماتىغا موھتاج! قىسقىسى، لاۋ كەيشىڭ ئەپەندىنىڭ كېينىكى مۇئەللىمىمۇ ئالدىنقىسىغا ئوخشاش بولغان بولسا، ئېھتىمال ئېلىمىز ماۋاربې ساھەسىدە ئىلىم سەردارلىرىدىن بىرى كەم چىققان بولارئىدى.

ھازىر ئىنشا دېسە بېشى ئاغرىيدىغان، بىر پارچە نەرسىنى ئوڭلاپ يازالمايدىغان باللار ساماندەك. مۇئەللىم ۋە ئاتا ـ ئانىلارنىڭ هەممىسىلا دېگۈدەك بۇنىڭدىن هەسرەتلىنىدۇ. هە دېسىلا باللاردىن ئاغرىنمىز، ئۇلارنى تەنقىدلەيمىز، ئەمما قايسى بىرىمىز مەكتەپلەرنىڭ يېزىقچىلىق دەرسى ئۈستىدە ئويلىنىپ باقتۇق؟ قايسىبىرىمىز مەسلىنىڭ سەۋەبىنى مۇئەللىم ياكى ئاتا ـ ئانىلاردىن ئىزدەپ باقتۇق؟

باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بىر قىز بار ئىكەن، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ خىزمىتى ناھايىتى ئالدىراش بولغاچقا، ئۆي ئىشلىرىنى خىزمەتكار قىلىدىكەن. بىر كۈنى مۇئەللىم باللارغا: "قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئاپاڭلارنىڭ ئۆي ئىشىغا ياردەملىشىڭلار، ئاندىن ئۆي ئىشى قىلغاندىن كېيىنكى تەسىراتىڭلارنى ماقالە قىلىپ يېزىپ چىقىڭلار، ماقالىگە «ئاپامنىڭ ئۆي ئىشىغا ياردەملەشكەندىن كېيىن» دېگەن ماۋزۇنى قويۇڭلار" دەپ تاپىلاپتۇ.

ھېلىقى قىز ئۆيىگە بارغاندىن كېيىن، مۇئەللىمنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ئۆي ئىشىغا ياردەملىشىپ، پول سۈرتۈپتۇ، قاچا ـ قوچىلارنى يۇيۇپتۇ. ئاندىن ماقالىسىگە مۇنداق دەپ يېزىپتۇ: "ئۆي ئىشىغا ياردەملەشكەندىن كېيىن ئاندىن بىلدىم، ئۆي ئىشى دېگەن هەم ئېغىر، هەم زېرىكىشلىك بولىدىكەن. ئىلگىرى ئاپامنىڭ 'ياخشى ئوقۇغىن، ئوبدان ئۆگەن' دېگەن گەپلىرىگە ئانچە پەرۋا قىلماپتىكەنمەن؛ ئەسلىدە ئۇ، ھازىر دەرسلەرنى ئوبدان ئوقۇمىسام كېيىن ياخشى خىزمەت تاپالماي قالىدىغانلىقىمدىن ئەنسىرىگەنىكەن ئەمەسمۇ؟

شۇنداق، هازىر ئوبدان ئوقۇمسام چوڭ بولغاندىن كېيىن ياخشى خىزمەت تاپالماي، ئاخىر ئۆي خىزمەتكارى بولۇپ قالغۇدەكمەن".

ئەمدىلەتىن قولىغا قەلەم ئېلىپ يېزىقچىلىقنى ئۆگىنىشكە باشلىغان مۇشتۇمدەك قىزنىڭ يازغانلىرى گەرچە "ئالىيجاناب" ئىشلاردىن بولمىسمۇ، كۆڭلىدىكى راست گەپلەر ئىدى. ئەمما، مۇئەللىم ئۇ ماقالىنى كۆرۈپ هېلىقى قىزنىڭ: "ماقالەڭنىڭ مەزمۇنىدا مەسىلە بار، ئۆي خىزمەتكارلىرىنى كەمسىتىپسەن!" دەپ تەنقىدلەپ ماقالىنى قايتا يېزىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ.

قىزچاق قانداق يازارىنى ئۇقالماي ئاپىسىدىن سورىغانىكەن، ئاپىسى شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

— هە ...، ئۆي ئىشىغا يارەملەشكەندىن كېيىن ئۆي ئىشىنىڭ بەكمۇ جاپالىق ئىكەنلىكىنى هېس قىلىپ يەتتىم، بۇنىڭدىن كېيىن ياخشى ئوقۇپ ئانامنىڭ ئەجرىگە جاۋاب قايتۇرىمەن، دەپ يېزىڭ.

قىزچاق ئاپىسىغا جاۋابەن شۇنداق دەپتۇ:

— ۋۇي، سىز ئەزەلدىن ئۆي ئىشىنى قىلمايدىغان تۇرسىڭىز، ئۆي ئىشلىرىنىڭ هەممىسىنى ئاچاش(ئۆي خىزمەتكارىنى دېمەكچى — تەرجىماندىن) قىلدۇ؛ سىز هەر كۈنى ئۆيگە قايتىپ كېلىپ تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن ئولتۇرۇپ تېلېۋىزىيە كۆرۈسىزغۇ! سىز ئازراقمۇ جاپا تارتىپ باقمىدىڭىز.

— ۋىييەي، نېمە دەيدىغانسىز! ئۆيىمىزدە خىزمەتكار يوق، ئۆي ئىشلىرىنىڭ هەممىسىنى ئاپام قىلىدۇ، دەپ پەرەز قىلمامسىز! ماقالە دېگەننىچۇ تەسەۋۋۇر بىلەن توقۇپ يازسىمۇ بولىدۇ.

يۇقىرىقى مۇئەللىم بىلەن هېلىقى قىزچاقنىڭ ئاپىسىنىڭ گەپلىرى ئاڭلىماقتا توغرىدەكمۇ تۇيۇلىدۇ.

ئەمما، ئۇلار چىنلىقنىڭ قىممىتىگە سەل قاراپ، ئىجادىيەتتىكى "تەسەۋۋۇر" بىلەن "توقۇلما"نى باشقىچە چۈشىنىۋالغان. ئۇ — ئەمەلىيەتتە باللارنى يالغان گەپ قىلىشقا ئۆگەتكەنلىك. ئۇلار گەرچە باللارنى ئىنشا يېزىشنى ئۆگەنسۇن، دەپ ئويلىسىمۇ، قانداق يېتەكلەشنى بىلمىگەچكە، ئىنشا يېزىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئامالى — "راست گەپ قىلىش"نى ئايىغ ئاستى قىلىۋەتكەن.

يېزىقچىلىقتىكى ئەڭ كاتتا ماهارەت — راست گەپ قىلىشتا. چۈنكى، راست گەپ كىشىلەرنى قەلەم تەۋرىتىشكە دەۋەت قىلىدۇ ۋە قىزىقتۇرىدۇ. يازىدىغان نەرسىلەر پۈتۈنلۈشىپ تۇرسىمۇ، سىزدە راست گەپ قىلىش جۇرئىتى بولمىسا، قەلەم تەۋرەتمەكچىز بەسىي مۇشكۇل!

يېزىقچىلىق ئىلهامى بىرەر مۇددىئانى ئىپادىلەش ئىستىكىدىن كېلىدۇ،

راست گەپلەرنى يېزىشقا جۈرئەت قىلالىغاندىلا ئاندىن نېمىنى ئىپادىلىمەكچى ئىكەنلىكىڭىزنى ئېنىق ئاڭقىرالايسىز؛ مەزمۇننى بىمالال تەشكىللىيەلەيسىز؛ بىرەر مۇددىئانى ئىپادىلەش ئارقىلىق كۆڭلىڭىزگە مەمنۇنىيەت تاپالايسىز. دۇنيادا يالغان گەپلەر ئۇچۇن قەلەم تەۋرىتىشنى خالايدىغانلار بولمىسا كېرەك. چۇنكى، مەيلى كۇندىلىك تۇرمۇشتا بولسۇن ياكى يېزىقچىلىقتا بولسۇن، يالغان گەپ قىلىش راست گەپ قىلىشتىن تەس. ئۇنىڭ ئۇستىگە ساختىلىقنىڭ شۇ كىشىگە بەخش ئېتەلەيدىغىنى ـــ گۇزەللىكتىن تۇغۇلىدىغان شادلىق ئەمەس، پەقەتلا دەمالىلىق قانائەت.

ناۋادا بالىلار يېزىقچىلىق مەشقىدە ھەمىشە قەلب سۆزلىرىنى ئەمەس، يالغان بىر نېمىلەرنى دەپ، يۈرىكىدە ئەزەلدىن بىخلىنىپ باقمىغان "ئىدىيەۋى ھېسسىيات"نى بايان قىلغىلى تۇرسا، بۇ ھال بارا-بارا ئۇلارنىڭ تەپەككۇرىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىدۇ؛ بالىلارنى گاڭگىرىتىپ، ئۇلارنىڭ ئىلھامى، شۇنداقلا ھۆكۈملەش ۋە خام ماتېرىيال جۇغلاش ئىقتىدارىنى بەربات قىلىۋېتىدۇ. ئاخىر بېرىپ، بالىلارنى زادى نېمىنى يېزىش لازىملىقىنى ئاڭقىرالمايدىغان بېقۇۋۇللۇققا بەنت قىپ قويىدۇ.

يالغان گەپلەر ئۇچۇن قەلەم تەۋرىتىشنىڭ مەھسۇلى شۇ بولىدۇكى، بالىلار مۇئەللىم قويۇپ بەرگەن ماۋزۇغا شۇنداق بىر قارىغاندىن كېيىن، ئۆزى پىشىق بىلىدىغان ئاددىملەر، ئىشلار، ئۆزىنىڭ چىن تۇيغۇسى ۋە چۈشەنچىلىرىنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، مەززىسىز خام ماتېرىياللارنى مىكىبىر جاپادا تېرىپ-تۇنەپ، ئۆزىدە ئەزەلدىن بىخلىنىپ باقمىغان ناتونۇش ھېسسىياتنى، زادى نېمە ئىكەنلىكىنى تېخى ئاڭقىرىپ بولالمىغان "ئاكتۇال نۇقتىئىنەزەر"نى بايان قىلىشقا تىرمىشىدۇ.

مۇشۇ تەرىقىدە پۈتكەن ئىنشالار ئېھتىمال "ئۆلچەم"گە چۈشۈشى مۇمكىن. ئەمما، بالىلار قەلەمنى ناخۇشلۇق بىلەن زورىغا تەۋرەتكەنىدە، بۇنداق يېزىقچىلىق بالىلارنى قىينايدۇ، زېرىكتۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ يېزىقچىلىق قىزغىنلىقى ۋە ئىشەنچىسىنى يوققا چىقىرىدۇ. نۇرغۇن بالىلارنىڭ ئىنشا يېزىشقا قېرىقلىشىپ كېتىشىدىكى سەۋەب دەل مۇشۇ يەردە.

ھازىر ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ يېزىقچىلىق دەرسىدە، مۇئەللىملەر ئۆگىتىۋاتقان قائىدە ۋە "ئامال-چارىلەر" ناھايىتى كۆپ، ئەمما بۇنىڭدا چويلىدا تۇرمايدىغان "ئۇشاق تاكتىكا"لارلا سۆزلىنىپ، ئىنشا يېزىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئامالى ـــ "راست گەپ قىلىش"قا سەل قارىلىۋاتىدۇ، ھەتتا ئۇ ئەتەي يەكلىنىۋاتىدۇ. بەرەر ئىشقا تۇتۇش قىلغان چېغىمىزدا ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى ئامالىنى بىر ياققا تاشلاپ قويۇپ، نەدىكى بىر "ئۇشاق تاكتىكا"لارغا ئېسىلىۋالساق، ئۇ ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالمايلا قالماي،

ھەتتا ئۇنىڭدىن رايىمىز يېنىپ كېتىدۇ.

مۇئەللىملەر ''ئىنشا ماھارىتى''نى سۆزلىگەندە ''چىن ھېسسىياتنى يېزىڭلار'' دەپ تەكتلىسىمۇ، باللارنىڭ ئەمەلىي يېزىقچىلىقتا راست گەپ قىلىشىنى ئانچە قۇۋۇتلەپ كەتمەيدۇ. مۇئەللىملەر، ئاتا-ئانىلار ۋە جەمئىيەتنى مەنبە قىلغان ''ئەخلاق ۋەزىنلىقى'' ئېڭى ھازىرقى مەكتەپ مۇنبەرلىرىنى چىڭ قامالالاپ تۇرۇۋاتىدۇ. باللار ئۆزىنى ئىپادىلەشكە باشلىغان ۋاقىتتا، بۇ خىل قامالالىق ئۇلارغا ''ئاساسىي ئېقىمنىڭ گېپى''نى قىلىشنى ھاپىلا-شاپىلا ئۆگىتىدۇ؛ مۇستەقىل پىكىر قىلىش ۋە ئۆزىنى چىن ئىپادىلەش ئىمكانىيىتىنى ھەرگىز بەرمەيدۇ. مۇئەللىملەرنىڭ باللار يازغان ئىنشالار ھەققىدىكى كۆرسەتمە ۋە تەنقىدلىرى ئۇلارنى راست گەپتىن تەشۋىشلىنىدىغان قىلىپ قويغاچقا، باللار قەلەمنى قولىغا ئالغان ھامان كاللىسىدا قانداقتۇر رېئاللىقتىن چەتنىگەن بىر خىل ساختا ئىنكاس ئەكس ئېتىدىغان بولۇپ قالدى.

ھەرقانداق ماقالىدە ئاپتورنىڭ ئىدىيەۋى ھالىتى ۋە ئەخلاق-پەزىلىتى ئەكس ئەتكەن بولىدۇ. شۇڭا، ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ باللىرىغا ئىنشا يېزىشنى ئۆگەتكۈچىلەرمۇ باللاردا دۇرۇس ئىدىيەۋى پەزىلەتنى يېتىلدۇرۇش مەسئۇلىيىتىنى زىممىسىگە ئېلىشى لازىم، شۇڭا ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ باللىرىغا ئىنشا مەشقى قىلدۇرغاندا، ئۇلارغا ئويلىغانلىرىنى ئەينەن ۋە ئەركىن-ئازادە ئىپادىلەشنى ئۆگىتىش كېرەك. شۇنداقلا، باللارنىڭ ''يېزىقچىلىق سەۋىيەسى''، ''ئەخلاق ساپاسى'' دېگەنلەردىن ئېغىز ئاچقىلى بولىدۇ. باللارنى ئىنشالىرىدا ساختا گەپ قىلىشقا ئۆگىتىپ قويغاندا، ئۇلارنىڭ يېزىقچىلىق سەۋىيەسىنى ئۆستۈرگىلى مۇمكىن بولمايلا قالماستىن، ئىدىيەۋى تەربىيەگە ئىگە قىلىش مەقسىتىگىمۇ يەتكىلى بولمايدۇ.

باللار ئەينەن ئىشنى ياساپ-جابدۇپ ئىپادىلەشكە كۆنۈپ قالسا، بارا-بارا ساختا گەپ قىلىشنى ئۆگىنىۋالىدۇ؛ ئەركىن پىكرى چوڭلارنىڭ قېلىپ-رامكىلىرىغا نىقتالغان باللار تەدرىجىي قۇل مىجەز بولۇپ قالىدۇ؛ ئىنشا يېزىقچىلىقىدا ئوبدان نەتىجە ئېلىش ئۈچۈنلا ئويلىغانلىرىغا مۇخالىپ گەپلەرنى يېزىشقا ئادەتلەنگەن باللار بارا-بارا خاسلىقى يوق، پايدىخورلاردىن بولۇپ قالىدۇ. بۇ نۇقسانلار ئاخىر بېرىپ ئۇلارنىڭ ئىدىيەۋى پەزىلىتىنى بەرپات قىلمايدۇ!

لۇشۈن ئەپەندى مۇنداق دېگەنىكەن: ''چاكىنلار پىكىر-خىيالىنىڭ تۇتامى يوق بېشەملەردىن بولغاچقا، بۇگۈن بىرىگە گۈپپاڭچىلىق قىلسا، ئەتە يەنە بىرىگە دوست تارتىدۇ. كىچىكىدىن تارتىپلا چاكىنلارنىڭ گەپ-سۆزلىرىنى ئۆگىنىپ قالغان ئادەم، بارا-بارا ئۆزىمۇ ئاشۇ چاكىنلارغا ئوخشاپ

قالدۇ"*.

بيزنەچىلىق ئادەتتە ئۆز ئالدىغا پىكىر قىلىش جەريانى بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنى مۇستەقىل ئىدىيەنىڭ يېتىلىش جەريانى، دەپ قاراشقىمۇ بولىدۇ. بالىلار بىرەر ماۋزۇ ئۈستىدە مۇستەقىل كالىلا قاتۇرغان چېغىدا، ئۇنىڭ بىزەكسىز پىكىرلىرى ئەركىن پەرۋاز قىلىدۇ؛ ئۆز كۆڭلىدە دەيدىغان نۇرغۇن گەپلىرى بولغاچقا ماقالىسىدە ئىپادىلەيدىغان مەزمۇنلارنى زورۇقمايلا تەشكىللىيەلەيدۇ؛ ماقالىنىڭ بەت سانىنى جىقايتىش ئۈچۈن، مەززىسىز قۇرۇق گەپلەرنى يېزىپ يۇرمەسمۇ، قەلىمى بىمالال يورغۇلاۋېرىدۇ. بىر بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش مۇھىتىدا ئۇنى چۈشكۈنلەشتۈرىدىغان ئامىللار بولمىسلا، ئۇنىڭ ئىدىيەسى ھەرگىزمۇ ئىنىشالىرىدا ئويلىغانلىرىنى ئەركىن ئىپادىلىگەنلىكى ۋەجىدىن بۇزۇلۇپ كەتمەيدۇ؛ ئەكسىچە تەدرىجىي پىشىپ يېتىلىۋاتقان پىكىرلىرى ئۇنىڭ يازغانلىرىنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرىدۇ.

قىزىمنىڭ ئىنىشالىرىغا يېتەكچىلىك قىلغان چاغلىرىمدا ھەمىشە: "ئويلىغانلىرىڭنى ئەينەن يېزىڭ، راست گەپ قىلىڭ" دەپ تاپىلاپ تۇراتتىم، شۇڭا ئۇنىڭ ماقالىلىرىدە چىن ھېسسىيات بالقىپ تۇراتتى.

قىزىم تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا، ئانىلار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن مەكتەپ ئانىلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش پائالىيىتى ئۆتكۈزمەكچى بولۇپ، بالىلارغا: "ئازنا كۈنى قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن ئاپاڭلارنىڭ پۇتىنى يۇيۇپ قويۇڭلار، ئاندىن بىر پارچىدىن ماقالە يېزىپ، ئاپاڭلارنىڭ پۇتىنى يۇيغان چاغدىكى ھېسسىياتىڭلارنى ئىپادىلەپ بېقىڭلار" دەپ تاپشۇرۇق بېرىپتۇ.

بۇ تاپشۇرۇقتىكى مۇددىئا ۋە ئۇنىڭدا بالىلاردىن زادى نېمىنى يېزىش تەلەپ قىلىنغانلىقى ناھايىتى ئېنىق ئىدى. ئىلگىرىمۇ باشقا مەكتەپلەرنىڭ ئاشۇنداق پائالىيەتنى قىلغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم.

خوش، مەكتەپلەر "پۇت يۇيۇش" پائالىيىتىگە نېمە ئۈچۈن بۇنچىۋالا قىزىقىدۇ؟ ئالدىنقى يىللاردىكى "لېپې فېڭدىن ئۆگىنىش كۈنى" بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار يادىمغا كېلىپ قالدى. قايسىبىر يىلى "لېپې فېڭدىن ئۆگىنىش كۈنى" كىشىلەر كوچا ـ كويلارغا چىقىپ ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنىڭ ئايىغىنى ھەقسىز مايلاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئاشۇ ئىشقا تايىنىپ نان تېپىپ يەيدىغان مايلامچىلارنىڭ ئوقتى سۇغا چىلىشىپتۇ. بۇ لېپې فېڭ روھىغا قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك ئەمەسمۇ؟!

* چىن لىچۈن «نائۇستىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشى ھەققىدە ئېيتقانلىرى» گۇاڭشى پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2003 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 79 ـ بەتكە قارالا.

مېنىڭچە "پۈت يۇيۇش" بىلەن "ئايىغ مايلاش"تىن ئىبارەت بۇ "يېڭىلىق"لارنىڭ سەۋەبىدە بىر خىل ئورتاقلىق بارەدەكلا قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاشۇ ئورتاق سەۋەب نېمىشقىدۇر مېنى بىئارام قىلىشقا باشلىدى.

قىزىم مەكتەپتىن بېرىلگەن بۇ تاپشۇرۇقنىڭ ئۇجۇر-بۇجۇرىنى دەپ بەردى، ئەمما ئۇنىڭ تەڭلىكتە قېلىۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدىم.

ئادەتتە مەكتەپتىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىشلارغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ماسلىشاتتۇق، ئەمما مەكتەپنىڭ بۇ قېتىمقى ئىشى غەلىتىرەك تۇيۇلدى بولغاي، ئۇنى ئورۇنداشقا رايىم بارمىدى.

— مەن تېخى ياش، ئۆزۈمنۇ ساغلام، — دېدىم قىزىمغا، — نېمىشقا پۈتۈمنى سىزگە يۇيغۇزغۇدەكمەن؟ قېرىپ مومىگالجاڭ بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ مىدىرلىغۇدەك ماجالىم بولسىلا، پۈتۈمنى ھەرگىزمۇ خەقكە يۇيغۇزمايمەن! كىشىلەر بىر-بىرىگە كۆيۈنۈشى، يارەدەم بېرىشى كېرەك، ئەلۋەتتە. لېكىن يارەدەمنىمۇ باشقىلار موھتاج بولغاندا قىلسا، ئاندىن مەززىسى بولىدۇ. كۆيۈنۈشنىڭ ئۇسۇلىمۇ لايىقىدا بولسا، ئاندىن باشقىلارنى خۇشال قىلىدۇ. مېنىڭچە، پايپاقنى ناھال قاقىنىدەك يارەدەمنى قىلغاندىن قىلمىغان تۈزۈكرەك.

قىزىم يەنىلا ئۇڭايسىزلىنىۋاتاتتى. شۇڭا ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دېدىم:

— ناۋادا خىزمەت ياكى تۇرمۇشتا تاغ-داۋانلارنى پىيادە كېزىپ، پۈتلىرىم ئاغرىپ كەتكەن بولسىدى، ئۇ چاغدا پۈتۈمنى ئىسسىق سۇدا يۇيۇپ قويسىڭىز، ئۇنىڭ ئەھمىيىتى بولغان بولاتتى. ئىشخانىغا ماشىندا بېرىپ-كېلىمەن، ئەتىگەندىن-كەچكىچە ئاساسەن دېگۈدەك ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ ئىشلەيمەن؛ شۇڭا، پۈتۈم ھەتتا قولۇمچىلىكمۇ تالمايدۇ. شۇڭا، پۈتۈمنى ئەمەس، ئىشقا بېرىپ-كەلگۈچە شامالدا يېرىلغان يۈزۈم بىلەن ئىشلەپ تالغان قوللىرىمنى يۇيۇپ قويسىڭىز بولىدۇ. ئەمما، بۇنىڭ زۆرۈرىيىتى بارمۇ؟

قىزىم گېپىمنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. لېكىن ماقالىنى نېمە دەپ يازىدىغانلىقىنى بىلەلمەي بېشى قېتىۋاتاتتى. مەن ئۇنىڭدىن يەنە سورىدىم:

— مەكتەپنىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى نېمە؟

— باللارغا ئانىسىنى چۈشىنىش، ئانىسىغا كۆيۈنۈشىنى ئۆگىتىش، — دېدى قىزىم، — باللارنىڭ ئانىسىغا بولغان مېھىر-مۇھەببىتىنى بىرەر ئەمەلىي ئىش ئارقىلىق ئىزھار قىلدۇرۇش.

— ھەببەللى! ئۇنداقتا، سىز ماڭا بىرەر ئىش قىلىپ بەرمەكچىمۇ؟

قىزىم بېشىنى لىڭشىتتى. قىزىمغا قاراپ ھاياجاندىن كۈلدۈم ۋە ئادىتىم

بويىچە ئۇنىڭ ئىككى مەڭزىنى سىيلاپ تۇرۇپ، بۇرنىنىڭ ئۇچىغا سۆيۈپ قويدۇم.

ـــ بۇگۈن كەچتە دادىڭىز ئىككىيلەننىڭ باشقا ئىشى يوق، ـــ دېدىم ئۇنىڭغا، ـــ ئۇچەيلەن تالاغا چىقىپ سەگدەپ كەلسەكمىكىن دەيمەن، دادىڭىز ئىككەيلەننىڭ سىزنى ئەگەشتۇرۇپ تالا ـ تۇزگە چىقمىغىنىمزغۇ ئۈزۈن بويتۇ.

قىزىم ماقۇل بولدى. بىز ئۇچەيلەن تالاغا سەگدىگىلى ماڭدۇق. راست گەپنى دېسەم، ئۇ چاغلاردا ئۇچىمىز بىر ـ بىرىمىزدىن ئالدىراش بولغاچقا، شۇ كۈنكىدەك بىرگە تالاغا چىقىپ سەگدەپ كېلىش بىز ئۈچۈن بەكمۇ كۆڭۈللۈك ئىش ئىدى. شۇڭا ئۇچەيلەن قولتۇقلىشىپ ماڭغاچ قانغۇچە مۇڭداشتۇق.

ـــ باللارنىڭ ھەممىسى ئانىسىغا بولغان كۆيۈمىنى پۈتىنى يۇيۇپ قويۇپ ئاندىن يازمەن دېسە، بۇنىڭ نېمە قىزىقى بولسۇن؟ بۇگۈن ماڭا ھەقىقىي ۋاپادارلىقىڭىز يەتتى، قىزىم. چۈنكى تاپشۇرۇقلىرىڭىزنى تاشلاپ، قىممەتلىك ۋاقتىڭىزنى چىقىرىپ دادىڭىز ئىككىيلەنگە ھەمراھ بولدىڭىز؛ مۇشۇنىڭ ئۆزى مەن ئۈچۈن بەخت؛ ماڭا كېرىكمۇ دەل مۇشۇ.

قىزىم بۇنىڭدىن ئاتا ـ ئانىغا بولغان ۋاپادارلىقنى ئىپادىلەش ئۈسۈلىنىڭ خىلمۇ خىل بولىدىغانلىقى، ھەممىدىن مۇھىمى چىن ھېسسىياتنى ئىپادىلەش ئىكەنلىكىنى تونۇۋالدى.

قىزىمغا ھەمىشە: ”ئىنشا يازغاندا، بولۇپمۇ مۇئەللىم ماۋزۇ قويۇپ بەرگەن ماقالىنى يېزىشتا چىن تۇيغۇنى ئىپادىلەش لازىم“ دەپ تاپىلاپ تۇراتتىم. چۈنكى، ماقالىنىڭ ماۋزۇسىنى مۇئەللىم قويغان بولغاچقا، باللار گەپنى نەدىن باشلاپ قانداق يېزىشنى دەماللىقا بىلەلمەي قالىدۇ. شۇڭا، قەلەمنى قولغا ئېلىشتىن ئىلگىرى باللار ئۆزىگە شۇنداق سوئاللارنى قويۇپ بېقىشى لازىم: مۇشۇ ماۋزۇ ياكى بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلارنى قانداق چۈشىنىشىم كېرەك؟ دېمەكچى بولغانلىرىم زادى نېمە؟ مەندە باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان ئۇيغۇر ـ پىكىر بارمۇ ـ يوق؟ مەندىكى ئەڭ سەممىي پىكىر زادى قايسى؟

قىزىم ئىجادىي تەپەككۇرغا خېلى ئادەتلەنگەچكە، يازىدىغان مەزمۇن ۋە ئۇ ھەقتىكى تەسەۋۋۇرنى ھەش ـ پەش دېگۈچە كاللىسىدا پىشۇرۇپ بولىدى. ئۇ ماقالىسىنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن مەن كۆرۈپ چىقتىم. قىزىم مۇئەللىم قويۇپ بەرگەن بۇ ماۋزۇ ھەققىدىكى چۈشەنچىسىنى، ئىككىمىزنىڭ مۇڭداشلىرىنى، ”پۈت يۇيۇش“ ئارقىلىق ئىپادىلەشكە تېگىشلىك ۋاپادارلىقىنى ماڭا ھەمراھ بولۇپ سەيلە قىلىش بىلەن ئىپادىلەش داۋامىدا ھېس قىلغانلىرىنى ئەينەن يازغانىدى. ئىشقىلىپ قىزىمنىڭ ماڭا بولغان

هۆرمىتى ۋە كۆيۈمى ئىپادىلەنگەن بۇ ماقالىسى چىن هېسسىيات بىلەن ناهايىتى راۋان يېزىلغاندى.

بىر قېتىملىق ئاتا-ئانىلار يىغىندا ئىلمىي مۇدىر شۇ قېتىمقى پائالىيەت توغرۇلۇق گەپ بولغاندا، سىنىپتىكى ئىككى بەڭگۇاش بالىنىڭ شۇ قېتىمقى پائالىيەتتىن كېيىن ئۆزگەرگەنلىكىنى ئاتايىن تىلغا ئېلىپ، ئۇ پائالىيەتنىڭ ناهايىتى ئونۇملۇك بولغانلىقىنى چۈشەندۈردى. ئۇنىڭ ئېيتىشچە، ئۇ ئىككى بالا ئانىسىنىڭ پۈتىدىكى يېرىق ۋە قاداقلارنى كۆرۈپ، جاپاكەش ئانىسىغا بەكمۇ ئىچى ئاغرىپتۇ ۋە ئەمدى ياخشى ئوقۇپ ئانىسىنىڭ ئەجرىگە جاۋاب قايتۇرۇش قارارىغا كەپتۇ.

ئىلمىي مۇدىر ئۇ ئىككى بالا يازغان ماقالىنىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىنىلا ئوقۇپ بەرگەچكە، ماقالىلارنىڭ زادى قانداق يېزىلغانلىقىنى بىلمىدىم. مېنىڭچە، ئاشۇ ئىككى ئايالنىڭ پۈتىدىكى قاداقلار راستىنلا خىزمەت ۋە ئائىلە جاپاسى ۋەجىدىن چۈشكەن بولسا، ئۇ بالىلارنى راستىنلا تەسىرلەندۈرىدۇ هەم بالىلارنىڭ ماقالىسىمۇ چىن هېسسىيات بىلەن پۈتكەن بولىدۇ. ناۋادا، ئۇ ئىككى ئايالنىڭ پۈتىدىكى قاداقلار ئېگىز پاشنىلىق ئاياغ، زىيادە هەرىكەت ياكى پۈتنى ئاسرىمىغانلىق سەۋەبىدىن چۈشكەن بولسىچۇ؟ ئۇنداقتا، ئۇ پۈتلارنىڭ بالىلارنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرۇش سالاهىيتى بولامدۇ؟ ئۇنداق قاداق بىلەن ئانا سۆيگۈسى ئوتتۇرىسىدا نېمە مۇناسىۋەت بولسۇن؟ ئەجەبا، پۈتنى ئوبدان ئاسراشنى بىلمىدىغان ئايالالارنى "جاپاسى يوق ئانىلار"غا چىقىرىۋەتكۈلۈكمۇ؟ قىسقىسى، بالىلار ئىنشانى يالغان گەپ بىلەن ئەمەس، چىن هېسسىيات بىلەن يازسىكەن، دەيمەن!

زامانىمىزدىكى داڭلىق مۇتەخەسسىس، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى جۇڭگو ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى چېن لىچۈن ئەپەندى مۇنداق قارايدۇ: "بالىلارنىڭ سۆزلەش، يېزىش قابىلىيىتىنى يېتىلدۈرۈشتە، ئالدى بىلەن ئۇلارنى مەلۇم دۇرۇس پوزىتسىيەگە، يەنى ئۆزىنىڭ هەقىقىي ئويى ۋە چىن هېسسىياتىنى ئەينەن ئىپادىلەشكە ئادەتلەندۈرۈش لازىم. ... هازىر ماۋارېيمىزدا قېلىپبازلىق بىلەن ياسالمىلىق يەنىلا ئەۋج ئېلىپ، هەتتا ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ تىل-ئەدەبىيات دەرسىگە سىڭىپ كېتىۋاتىدۇ. بالىلىق چاغدا يۇققان يامان ئىللەت ئاخىر ئادەمنىڭ جېنىنى ئالىدۇ. بۇ يېزىقچىلىق ئىستىلىدىكىلا مەسىلە ئەمەس، مۇهىمى مىللەتنىڭ ساپاسى، روهى ۋە ئەخلاقىغا بېرىپ تاقىلىدىغان مەسىلە. چۈنكى، بالىلار ئىنشالىرىدا ئاغزىغا كەلگەننى توقۇپ جۆيلۈگىلى، ئۆز ۋىجدانىغا مۇخالىپ گەپلەرنى يازغىلى تۇرسا، ئۇ بارا-بارا ئادەتكە ئايلىنىپ، ئۇلارنىڭ روهىيىتىنى كاردىن چىقىرىدۇ"*.

يېزىقچىلىقتىكى توقۇلما بىلەن يالغانچىلىق تۇيۇقسىز ئوخشىمايدۇ. بۇ

* چېن لىچۈن «ناۋۇستىنىڭ تىل-ئەدەبىيات ئوقۇتۇشى هەققىدە ئېيتقانلىرى» گۇاڭشى پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2003-يىلى 7-ئاي 1-نەشرى، 13-، 14-بەتلەرگە قارالسۇن.

ئىككىسىنىڭ پەرقى ماھىيەتتە مول تەسەۋۋۇر بىلەن تەسەۋۋۇر قەھەتچىلىكى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقتۇر. چىن ھېسسىيات سىڭدۈرۈلگەن توقۇلما تەسەۋۋۇر كۆچىدىن تۇغۇلغان گۈزەللىكنى نامايان قىلالايدۇ. ئەسەردىكى يالغان ئويدۇرمىلار چىن ھېسسىيات، ھەقىقىي تۇيغۇ ۋە تەسەۋۋۇر دېگەنلەردىن مۇستەسنا زورىغا يېزىلغان بولغاچقا، ئۇنىڭدا گۈزەللىك بولمايدۇ.

"بالىغا ئويلىغىنىنى دېگۈزمەكچى بولساڭ، بۇنىڭغا ئېھتىياتچان ۋە ئەستايىدىل پوزىتسىيە تۇت ...، ئۇنىڭغا كاللىسىدا ھازىر بولمىغان تۇيغۇنى توقۇپ يېزىشنى ئەمەس، بەلكى قەلبىدىكى چىن ھېسسىياتنى بىلىش ۋە قەدىرلەشنى ئۆگەت."*

يېزىقچىلىقتا راست گەپ قىلىش دەسلىپىدە ئاڭ كاتېگورىيەسىگە تەۋە بولسىمۇ، بارا ـ بارا ئادەتكە ئايلىنىدۇ. ناۋادا بىراۋ كىچىك چېغىدىن باشلاپلا ساختىلىق ئارىسىدا چوڭ بولغان ۋە تەربىيە ئالغان بولسا، ئۇ بارا ـ بارا راست گەپ قىلىش ئىقتىدارىنى يوقىتىدۇ، ئاخىر راست گەپنى دەي دېسىمۇ دېيەلمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇنى ئۆزگەرتىش ئۇچۇن ناھايىتى جىق ئەجىر قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. مەشھۇر يازغۇچى بى فېيىۋ: "يېزىقچىلىق ئالدى بىلەن جاسارىتىڭنى، ئاندىن قالسا ماھارىتىڭنى سىنايدىغان ئىشتۇر"** دېگەنىدى. دېمەك باللارغا يېزىقچىلىقتا راست گەپ قىلىش جاسارىتىنى كىچىك چېغىدىن باشلاپ تۇتۇش قىلغاندا ئاندىن ئۆگەتكىلى بولىدۇ. ناۋادا ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ قالسا ئۇنىڭ ئورنىنى ئەبەدىي تولدۇرۇپ بولغىلى بولمايدۇ.

ئادەتتە، "يېزىقچىلىق ماھارىتى"نى مىڭبىر مۇشەققەتتە ئىزدەۋاتىمىز. ئەمما، يېزىقچىلىقتىكى "ئەڭ كاتتا ماھارەت" بەكمۇ ئاددى، ئۇ بولسىمۇ ـــ راست گەپ قىلىش! باللارنىڭ ئېڭىغا "راست گەپ قىلىش"تىن ئىبارەت بۇ نۇقتىنى سىڭدۈرەلسەك، ئۇنىڭ ئەھمىيىتى يېزىقچىلىقنىڭكىدىنمۇ ئېشىپ كەتكەن بولىدۇ. خۇددى چېھەن لىچۇن ئەپەندى ئېيتقاندەك "بىراۋغا قانداق يېزىشنى ئۆگىتىش، يەنە بىر مەنىدىن ئالغاندا، ئۇنىڭغا قانداق ئادەم بولۇشنى ئۆگەتكەنلىك بىلەن باراۋەردۇر"***.

---

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىملەرگە تەكلىپ» دۇ دېنكۇن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلمى نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 358 ـ بەتكە قارالسۇن.

** ۋاڭ لى «مەن تىل ـ ئەدەبىياتنى قانداق ئۆگەنگەن؟» يازغۇچىلار نەشرىياتى، 2002 ـ يىلى 10 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 378 ـ بەتكە قارالسۇن.

*** چېھەن لىچۇن «نائۇستىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشى ھەققىدە ئېيتقانلىرى» گۇاڭشى پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2003 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 78 ـ بەتكە قارالسۇن.

ئۈچىنچى باب

ئۆمۈرلۈك ئەسقاتىدىغان يەزىلەت تەربىيەسى

بالىلارغا پەزىلەت تەربىيەسىنى قانداق سىڭدۈرۈش كېرەك؟ بۇنى ئۆگىتىش كەتمەيدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن بالىلارنى مۇكاپاتلاش ياكى جازالاشنىڭمۇ ھاجىتى يوق. چۈنكى تەربىيەنىڭ ھەممىسى كۈندىلىك تۇرمۇشقا سىڭگەن. بىلىش لازىمكى، كىشىلەرنىڭ تەقدىرى پەزىلىتىدىن، ئۆمۈر مەنزىلى بالىلىقىدىن مەلۇمدۇر.

باللار تۇغما راستچىل كېلىدۇ

باللار تۇغما راستچىل كېلىدىغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلار ئازدۇرۇپ كەتمىسىلا ھەرگىزمۇ يالغانچىلىق بىلەن ئۆزىنى قىينىپ يۈرمەيدۇ.

باللارنىڭ تۇغما تەبىئىيتىگە ئەزەلدىنلا ساختىلىق ئارىلىشىپ باققان ئەمەس.

قىزىم تۆت ياشقا كىرگەن يىلى دادىسى ئىككىمىز بالىنى ئېلىپ بېيجىڭغا بېرىپ، ئىككى يىلغا يېقىن تۇرۇپ قالدۇق، ئەمما نوپۇسنى ھەل قىلالمىدۇق. ئۆيىمىزمۇ بولمىغاچقا، ئۇچ ئېغىز ئۆيى بار بىر قورۇنى گاۋ فامىلىلىك بىرەيلەن بىلەن شېرىكلىشىپ ئىجارىگە ئالدۇق. قىزىم ئۇ كىشىنى "گاۋ تاغا" دەپ ئاتايتتى. ئۇ كىشىمۇ قىزىمغا قەۋەتلا ئامراق ئىدى، قىزىم ئىككىسى ھەمىشە قىزغىن مۇڭدىشىپ كېتەتتى. شۇ چاغدا نوپۇس ۋە ئۆي ھەل قىلىپ بېرەلەيدىغان بىرەر ئورۇننى تېپىش كويىدا يۈرەتتۇق. تەلىيىمىزگە يەنتەيدىكى ئىككى ئارخىتېكتورلۇق ئورنى بالىنىڭ دادىسى بىلەن يۈزتۇرانە سۆزلىشىپ باقىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. شۇنداق قىلىپ ئۇچەيلەن يەنتەيگە بارماقچى بولدۇق، ئەمما يولغا چىقىشتىن بۇرۇن "ئوڭۇشلۇق بولارمۇ - بولماسمۇ؟" دېگەن ئويدا بۇ ئىشنى ھېچكىمگە تىنمىدۇق. ئەتە ماڭمىز، دېگەن كۈنى گاۋ فامىلىلىك قوشنىمىز ئۇچراپ قېلىۋىدى، ئۇنىڭغا: "ئىچكى مۇڭغۇلغا بېرىپ يۈرتنى كۆرۈپ كېلەيلىمكىن دەۋاتىمىز" دەپ قويدۇق.

يەنتەيگە بارغاندىن كېيىن، دادىسى ھېلىقى ئىككى ئورۇندىن شارائىتى ياخشىراق بىرى بىلەن كېلىشىپ، شۇ ئورۇنغا كېلىپ ئىشلەشنى قارار قىلدى. ئەمما ئۇ ئورۇن يولدىشىمنى بىر ھەپتە سىناپ ئىشلىتىدىغان بولدى. بۇ جەريانىدا قىزىم ئىككىيلەن بېيجىڭغا قايتىپ تۇرماقچى بولدۇق. دادىسىنىڭ بۇ يەردە ئىشلەيدىغان - ئىشلىمەيدىغانلىقىغا سىناق ۋاقتى توشقاندىن كېيىن بىر نېمە دېگىلى بولغاچقا قىزىمغا: "قايتىپ بارغاندىن كېيىن، گاۋ تاغىڭغا يەنتەيگە بارغانلىقىمىزنى ئېيتىپ قويمامسەن!" دەپ تاپىلىدىم.

قىزىممۇ نىيىتىمنى چۈشەنگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى. لېكىن قورۇغا

ئەمدىلا كىرىشىمىزگە گاۋ فامىلىلىك قوشنىمىزنى كۆرۈپلا، قىزىم:
ـــ گاۋ تاغا، بىزنىڭ نەگە بارغانلىقىمىزنى سىزگە دەپ بەرسەم بولمايدۇ!
ـــ دېدى.
ـــ ۋۇي، سىلەر ئىچكى مۇڭغۇلغا كەتكەن ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى گاۋ فامىلىلىك قوشنىمىز. قىزىم بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ :
ـــ ياقەي، بىراق ... ئاپام نەگە بارغانلىقىمىزنى سىزگە دەپ قويماڭ، دېگەنتى.
بۇنىڭ بىلەن نائىلاج قوشنىمىزغا گەپنىڭ راستىنى دەپ بەردىم.
بىز يەنتەيگە كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن، ئىدارىدىن نوپۇسىمىزنى ناھايىتى تېزلا ھەل قىلىپ، ئۇچ ئېغىزلىق ئۆي بەردى. شۇنداق قىلىپ نەچچە يىللىق سەرسان تۇرمۇشنى ئاياغلاشتۇرۇپ، دېگىز ساھىلىغا جايلاشقان بۇ گۈزەل شەھەردىكى خاتىرجەم ھاياتىمىزنى باشلىدۇق. ئاخىر، بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ ماكانلىشىشىمىزغا سەۋەب بولغان ئىدارە باشلىقىغا يۈرتىمىزدىن ئالغاچ كەلگەن 200 يۈەنلىك كۈمۈش جام بىلەن تەشەككۈر ئېيتىش نىيىتىگە كەلدۇق.
ئەمما، ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز شۇ كەمگىچە باشلىقلارغا بىرەر نەرسە سوۋغا قىلىپ باقمىغانلىقىمىز ئۈچۈن، بۇ ئەرزىمەس جام گەرچە ئۇ كىشىگە بىلدۈرمەكچى بولغان مىننەتدارلىقىمىزنىڭ بەلگىسى بولسىمۇ، ئەمما قىزىمنى ئېلىپ ئۇ باشلىقنىڭ ئۆيىگە ماڭغىنىمىزدا نېمىشقىدۇر نومۇستىن چىرايىم ۋىللىدە قىزاردى؛ ھەتتا، باشقىلارنىڭ ئۇقۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەشكە باشلىدىم. ئەمما، قىزىم بىزنىڭ شۇ چاغدىكى كۆڭلىمىزنى چۈشەنمىگەچكە، گويا بىراۋنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرگىلى ماڭغانىدەك ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى.
بىز ئۇ باشلىقنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ، ئۆزىمىز تۇرىدىغان بىنانىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئېرىمنىڭ ئاشۇ بىنادا ئولتۇرىدىغان بىر خىزمەتدىشى ئۇچراپ قالدى.
ـــ شېۋڭ تاغا، ـــ دېدى قىزىم ھاياجان بىلەن، ـــ بىزچۇ، باشلىق بۇۋاشنىڭ ئۆيىگە سوۋغات ئاپارغىلى باردۇق، دېمەسما. ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز بۇ گەپتىن خجالەت بولۇپ ئوڭايسىزلىنىپ كەتتۇق.
ئەمما، بىز شۇ ئىش سەۋەپلىك بالىنى ئەيىبلىمىدۇق، ھەتتا بالىغا "توغرا چۈشەندۈرۈش" ئۈچۈن گەپ ياساپمۇ يۈرمىدۇق. ناۋادا، ئاشۇ چاغدا ئۆزىمىزنىڭ يۈزىنى دەپ، ھېلىقى كىشىنىڭ ئالدىدا يالغان گەپتىن بىرنى توقۇغان بولساق، ئۆزىمىزنىڭ ئوڭايسىزلىقىدىن قۇتۇلۇپقۇ قالار بولغىيدۇق، ئەمما بالىدا "يالغان سۆزلىسىمۇ بولىدىكەن" دېگەن تۈيغۇ پەيدا بولۇپ

قالاتتى. يۈز كەتسە كەتسۇنكى، بالا ياماڭ ئۆگىنىپ قالسا بولمايدۇ ـ دە!

بالىدا سەممىي پەزىلەت يېتىلدۈرۈشكە ئەزەلدىن سەل قارىمىغانمىز. بەزى ئىشلارنى ياخشى نىيەت بىلەن بالىدىن يوشۇرغانلىق ھېسابقا ئالمىغاندا ئۇنىڭغا ھەرگىز يالغان سۆزلىمەيتتۇق. بولۇپمۇ راستچىللىق بىلەن ھالال ياشاشتا بالىغا ئۈلگە بولاتتۇق.

"راست سۆزلۈك" ــ بەختلىك ھاياتنىڭ كاپالىتى. چۈنكى ئاغزىدىن يالغان گەپ قۇيۇلغۇچىلا تۇرىدىغان ئادەم نۇرغۇن جەھەتلەردىن "مۇڭەپپەقىيەت"كە ئېرىشكەندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ئۇ ئەخلاقىي نامراتلىقى بىلەن بەختسىز.

بالىلار ناھايىتى ئەقىللىق كېلىدۇ، شۇڭا چوڭلارنىڭ ئىنكاسىنى ھەش ـ پەش دېگۈچە سېزىۋالالايدۇ. شۇ قېتىم "باشلىقا جام تەقدىم قىلىش" ئىشىدا، قىزىم قوشنىمىزغا گەپنىڭ راستىنى دەڭتەكەندىن كېيىن، ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىزنىڭ بەكلا چىرايىمىزغا چىقىپ كەتكەن چېغى. ئۆيگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، قىزىم گويا ئالدىمىزدا بىرەر ئىشنى بۇزۇپ قويغاندەك تىت ـ تىت بولغىلى تۇردى.

ــ ھېچقىسى يوق قىزىم، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ــ ئۇ ئىشنى باشقىلارغا دەپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوققۇ، دەپلا ئويلاپتىكەنمەن، دېسىڭىزمۇ ھېچنېمە بولمىغۇدەك.

ئاڭغىچە دادىسى كېلىپ بالىنى قۇچىقىغا ئالدى:

ــ باشقىلار بىلمەيدىغان سىرىمىدىن شۇ بار ئىدى، ئۇنى خەلقئالەمگە بېيىۋەتتىڭىز؛ ئىشقىلىپ ياخشى قىلدىڭىز، بالام!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز پاراققىدە كۈلۈشتۇق. بۇنى كۆرگەن قىزىم خىجىلا يېنىكلەپ قالغاندەك بولدى.

مۇبادا بالىدا يالغان سۆزلەش ئىللىتى بولسا، ئۇنى ئالدى بىلەن ئاشۇ بالا ئۆسۈپ چوڭ بولغان مۇھىتتىن كۆرۈش كېرەك. چۈنكى، بالا مۇناسىۋەتتىكى سەۋەبتىن يالغان سۆزلەيدۇ: بىرى، چوڭلارنى دورايدۇ؛ يەنە بىرى، بېسىم تۇيۇلغاندىن شۇنداق قىلىدۇ. ھەرقانداق بالىنىڭ تۇنجى قېتىملىق يالغان گېپى مۇشۇ ئىككى سەۋەبنىڭ بىرىدىن باشلىنىدۇ.

دۇرۇس، ھېچقايسىمىز بالىمىزغا يالغان سۆزلەشنى ئەتەي ئۆگەتمەيمىز، ھەتتا ئاغزىمىزدىن يالغان قۇيۇلۇپ تۇرسىمۇ، بالىمىزنىڭ يالغان سۆزلىشىنى خالىمايمىز. ئەمما، ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى ھە دېسىلا يالغان گەپ بىلەن ئالدىسا ياكى بالىلار ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ باشقىلارغا قىلىۋاتقان يالغان ـ ياۋىداق گەپلىرىنى دائىم ئاڭلاپ تۇرسا، بۇنىڭ بىلەن ئۇلار بارا ـ بارا يالغان سۆزلەشكە ئۆگىنىپ قالىدۇ. بەزى ھاللاردا چوڭلار جەمئىيەتتىكى بەزىبىر

ياسالملىقلارنىڭ ئېھتىياجى ۋەجىدىن ھەمىشە يالغان گەپ قىلىپ سالىدۇ ھەمدە ئۇنى ئەخلاققا مۇخالىپ ئىللەت ئەمەس، بەلكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتىكى تاكتىكا، دەپ بىلىدۇ. ناۋادا ئۇنى بالىلار بايقاپ قالسا، ئۇنداق "يالغان گەپ"لەر بالىنىڭ ئېڭىغا ئاستا ـ ئاستا تەسىر كۆرسىتىدۇ ـ دە، بالا يالغان سۆزلەشنى ئۆگىنىدۇ. بۇ ئەمەلىيەتتە ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىغا يالغان سۆزلەشنى ئۆگەتكەنلىكى، خالاس.

بالىنى يالغان سۆزلەشكە مەجبۇر قىلىدىغان يەنە بىر ئامىل ـــ بېسىم. بەزى ئاتا ـ ئانىلار بالىغا قاتتىق قول كېلىدۇ، ئۆتكۈزۈپ قويغان ھەرقانداق سەۋەنلىكى ئۈچۈن بالىدىن بىرمۇبىر ھېساب ئېلىپ، بالىنى تىللايدۇ، ھەتتا ئۇرىدۇ؛ يەنە بەزى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئائىلە باشلىقلىق كېبىرى بەك كۆچلۈك بولغاچقا، بالىنىڭ ئوي ـ خيالىرى، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى پەرۋايىغا ئېلىپ قويمايدۇ. بۇنداق ئائىلىۋى مۇھىتتىكى بالىلارنىڭ روھىي كەيپىياتى ھەمىشە جىددىيلىك ۋە تەڭپۇڭسىزلىق ئىچىدە تۇرىدۇ، شۇڭا ئۇلار گاھىدا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ جازاسىدىن قېچىش، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا يېتىش ياكى روھىي كەيپىياتىدىكى جىددىيچىلىكنى تۈگىتىش ئۈچۈن ئامالنىڭ يوقىدىن يالغان سۆزلەپ سالىدۇ.

بىر ئايال يالغان سۆزلەشنى ئۆگىنىپ قالغان قىزى ھەققىدە مەندىن مەسلىھەت ئالدى. ئۇ ئەر ـ خوتۇن ئىككىلىسى دوكتور ئىكەن. بۇ ئايالنىڭ تۇرقىدىنمۇ زىيالىيلارغا خاس سالاپەت چىقىپ تۇراتتى. بۇنى كۆرۈپ ئۇ قىزنىڭ يالغان سۆزلەشنى ئاتا ـ ئانىسىدىن ئۆگەنمىگەنلىكىنى جەزملەشتۈردۈم.

بۇ ئايالنىڭ قىزى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 2 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىكەن. يېقىندا ئۇ قىزغا 1000 يۈەنگە رەڭلىك ئېكرانلىق ئېلېكترونلۇق لۇغەتتىن بىرنى ئېلىپ بېرىپتۇ ۋە: "بۇنى ھەرگىزمۇ يىتتۈرۈپ قويماڭ!" دەپ جىق تاپىلاپتۇ، چۈنكى ئۇ قىزنىڭ كىچىكىدىن تارتىپلا قويغان ـ تۇتقىنىنى تاپالمايدىغان، ھە دېسىلا بىر نەرسىلىرىنى يىتتۈرۈپ قويىدىغان ئادىتى بارئىكەن. ئاتا ـ ئانىسى نۇرغۇن قېتىم تاپىلىغان بولسىمۇ، ئۇ بۇ ئادىتىنى تاشلىيالمىغاچقا، بىر قېتىم دادىسى ئۇ قىزنى ئىككى سائەت ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويۇپ جازالاپتۇ. ئۇ قىز ئانىسى ئېلىپ بەرگەن ھېلىقى ئېلېكترونلۇق لۇغەتنى كۆرۈپ بەكمۇ خۇشال بوپتۇ ۋە "بۇنى ھەرگىزمۇ يىتتۈرۈپ قويمايمەن" دەپ ۋەدە بېرىپتۇ. ئەمما، ئۇ قىز شۇنچە قىممەت پۇلغا ئالغان ئېلېكترونلۇق لۇغەتنى ئىككى ئايمۇ ئىشلەتمەي يىتتۈرۈپ قويۇپ، ئۇنى ئانىسىدىن يوشۇرۇپتۇ. ئانىسى قىزىنىڭ لۇغەتنى ئىشلەتمەيۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئونىڭدىن سوراپتىكەن، قىزى: "ساۋاقداشلىرىمغا بېرىپ تۇرغانتىم" دەپتۇ. ئانىسى قىزىغا: "دەرھال

قايتۇرۇۋېلىڭ'' دەپ تاپىلاپتۇ. ئەمما قىز ئۇ نەرسىنى يەنىلا ئەكەلمەپتۇ. ئۇ قىز دەسلەپتە:''ساۋاقدىشىم ئۆيىدە ئۇنتۇپ قاپتۇ'' دەپتۇ، ئانىسى سۆيلەۋەرگەنىكەن يەنە بىر كۈنى: ''ئۇ ساۋاقدىشىم بۈگۈن ئالغاچ كەلگەنىكەن، يەنە بىر ساۋاقدىشىم ئىشلىتىپ تۇراي، دەپ ئېلىۋالغانتى'' دەپتۇ. كۆڭلىگە سەل-پەل گۇمان چۈشكەن ئانا قىزىغا: ''ئىككى كۈندىن كېيىن چوقۇم قايتۇرۇپ ئەكىلىڭ'' دەپ تاپىلاپتۇ. ئەمما، ئەتىسى قىزى ئۇنىڭغا: ''ھېلىقى ساۋاقدىشىم ئالغاچ كەپتىكەن، بىراق سىنىپتا ئۇنتۇپ قاپتىمەن'' دەپتۇ. قىزىنىڭ گەپلىرىدىن گۇمانلانغان ئانا: ''ئەتە سىنىپقا بېرىپ ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ باقاي'' دەپتۇ. ئەمما، قىزچاق ھېچ ئىش بولمىغاندەك ناھايىتى خاتىرجەم تۇرغۇدەك. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇ ئايال قىزى بىلەن بىللە سىنىپقا بارماقچى بوپتىكەن، قىزچاق ''پاكىتىدە'' يىغلۇپتىپتۇ ۋە: ''ئۇ لۇغەتنى يېتىۋرۇپ قويغانتىم، نەچچە كۈندىن بۇيان سىلەرنى ئالداپ كېلىۋاتىمەن'' دەپتۇ.

— قىزىم ئىلگىرى ئالمادىس يالغان سۆزلەپ قالسا چاندۇرۇپ قويماتتى، — دېدى ئۇ ئايال، — ئەمما ھازىر تاغاردا بىر يالغاننى خۇددى راستتەك مىت قىلماي تۇرۇپ قويۇۋېتىدىغان بولۇۋالدى. بالىنى ئوبدان تەربىيەلەيمىز دەپ قىلمىغىنىمىز قالمىدى، ئەمما ئۇ يالغانچىلىقنى نەدىن ئۆگىنىۋالدىكىنتاك! قىزىمنىڭ ئۇ ئېلېكترونلۇق لۇغەتنى يېتىۋرۇپ قويغىنىغا بوپتۇ دېدىم، بىراق بىزنى ئالدىغىنىنى پەقەتلا كاللامدىن ئۆتكۈزەلمىدىم.

بۇ ئانىنىڭ ئاغرىنىشلىرى چۈشىنىشلىك ئىدى. ئەمما، ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ نېمىشقىدۇ، يۈرىكىم ئېچىشقاندەك بولدى، چۈنكى بۇ ئايال قىزىنىڭ ئېلېكترونلۇق لۇغەتنى يېتىۋرۇپ قويغانلىقى ۋە يالغان ئېيتقانلىقىغا ئېسىلىۋېلىپ، بالىنىڭ شۇ كۈنلەردىكى روھىي ئازابلىرىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ بېقىشقا سەل قارىغانىدى.

— مېنىڭچە، ئۇ ئىشتا بالىنىڭ قىلغىنىنى ''يالغانچىلىق'' دېگەندىن كۆرە ''بولغان ئىشنى يوشۇرۇش'' دېسەك بولغۇدەك، — دېدىم مەن ئۇ ئايالغا چۈشەندۈرۈپ، — بالا ئېلېكترونلۇق لۇغىتنى يېتىۋرۇپ قويغاندىن كېيىن، سىزگە ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئىچىدە بەكمۇ ئازاپلىنىپتۇ. بۇنداق چاغدا بالىلار ئادەتتە ئاتا-ئانىسىنىڭ ياردىمىگە موھتاج بولىدۇ. ئەمما، قىزىڭىز نېمىشقا سىلەردىن ياردەم سورىمايلا، ئەكسىچە ۋاقتىنى كەينىگە سۈرەشكە، ھەتتا گەپ ياساپ قويۇشقا مەجبۇر بولىدۇ؟ مېنىڭچە، بالا شۇ چاغدا ئۆزى تارتىۋاتقان بۇ روھىي ئازابقا سىلەرنىمۇ شېرىك قىلىشنى خالىمىغان. بالىنىڭ بۇنداق قىلىشىدا باشقىچە سەۋەب بولۇشىمۇ مۇمكىن. دېسەم-دېمىسەم، ئىلگىرى سىلەر بالا سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەن ھامان

ئۇنىڭغا تەنبىھ بېرىدىكەنسىلەر، شۇنداقمۇ؟

ـــ شۇنداق، ـــ دېدى ئۇ ئايال بىرەدەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، ـــ ئۇنىڭغا بەك قاتتىق تەلەپ قويماتتۇق.

ـــ بالىغا ياخشى بولسۇن، دەپ ئۇنىڭغا قاتتىق تەلەپ قويىدىكەنسىلەر، ـــ دېدىم مەن، ـــ ئەمما بالىلار بۇنىسىز ئويلىغاندەك چوشەنمەيدۇ. قىزىڭىز ئەكسىچە: ''بۇ ئىشنى ئۆيدىكىلەرگە دېسەم، لۇغتىمنى يىتتۈرۈپ قويغانىنى ئاز دەپ، كۆتۈرەلمەسلىك ساۋگىلىتىۋال دېگەندەك ،ئاتا ـ ئانامدىن دەشنام ئاڭلايدىغان گەپ'' دېگەن ئوي بىلەن ئىشنى سىلەردىن يوشۇرۇشقا مەجبۇر بوپتۇ.

ھېلىقى ئايال بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلاپ سەل ـ پەل چۆچىگەندەك قىلدى:

ـــ راست دەيسىز، ـــ دېدى ئۇ، ـــ بىراق بىز بالىنى ئەزەلدىن ئۇرۇپ ـ تىللاپ باقمىغان، ئىش بۇزۇپ قويغان چاغلىرىدا ئىككى ئېغىز تەنبىھلەپ قويىمىز، بەك خاپا بولۇپ كەتسەك بىر دەم ـ يېرىم دەم ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويىمىز، شۇ! بۇنىڭغا نېمە بولاتتى؟ قايسىبىر ئاتا ـ ئانا بالىسىنى ''ۋاي خېنىم''، ''ۋاي غوجام'' دەپلا ئۆتىدۇ، دەيسىز؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ''يالغان قىرىق يىلدىمۇ ئايان'' دېگەن گەپ بار ـ دە! شۇنچە ئۇزۇنغىچە گەپ ياساپ يۈرۈشنىڭ نېمە ھاجىتى دەيمەنا؟!

قارىغاندا بۇ ئايال بالىلارنىڭ ناھايىتى نومۇسچان كېلىدىغانلىقىنى چۈشەنمىسە كېرەك. كۆپىنچە ھاللاردا چوڭلار بەزى ئىشلارغا ئانچە ئېرەنسىپ كەتمىگىنى بىلەن، بالىلار ئۇنى بەكمۇ ئېغىر بىلىدۇ. شۇڭا، بالىلارنىڭ روھىي بېسىمىغا چوڭلارنىڭ تۇيغۇسى بويىچە ھۆكۈم قىلماسلىقىمىز لازىم. چوڭلار ھەمىشە بالىغا ھاپىلا ـ شاپىلا تەنبىھ بېرىۋېتىپ، ھېچ ئىش بولمىغاندەك يۈرۈۋېرىدۇ، ئەمما ئۇ گەپلەر بالىنىڭ يۈرىكىگە ئورناپ كېتىدۇ. بالىلار گەپ ياساپ يوشۇرۇۋاتقان ئىشنىڭ پات ئارىدىلا ئاشكارىلىنىپ قالىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، چوڭلارنىڭ تەنبىھلىرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ قانچە كۈن يوشۇرالىسا شۇنچە كۈن يوشۇرۇشقا تىرىشىدۇ. مانا بۇ ـــ بالىلارچە تەپەككۇر.

گەپ ياساۋاتقان بالىلارنىڭ ئۆزىمۇ ئادەتتە ناھايىتى تىت ـ تىتلىق ئىچىدە ئۆتىدۇ. مسالەن، ھېلىقى قىزنىڭ بولغان ئىشنى ئۆيدىكىلەردىن يوشۇرۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ ئەنە ئاشۇنداق دىلخەستىلىك ئىچىدە ئۆتكۈزگەنلىكى ئېنىق. دۇنيادا ھېچكىم يالغان سۆزلەشنى ياقتۇرمايدۇ. شۇڭا، بالىلارلا ئەمەس، ھەتتا چوڭلار ئۈچۈن ئېيتقاندىمۇ، بىرەر ئىشنى يوشۇرۇش ئۈچۈن توختىماي گەپ ياساش ئىنتايىن ئازابلىق ئىش. بالىلار گەپ ياساشنىڭ ئازابىغا چىشنى چىشلەپ تۇرۇپ، ئەينەن ئەھۋالنى ئاتا ـ ئانىسىدىن

يوشۇرۇشى ــ ئەمەلىيەتتە ئاتا ـ ئانىلار بىلەن بالىنىڭ مۇناسىۋىتىگە دەز كەتكەنلىكى، بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا ئىشەنمەس بولۇپ قالغانلىقى، ھەتتا ئاتا ـ ئانىسىنى يەكلەش تەرىپىگە ئۆتكەنلىكىنىڭ بېشارىتى. شۇڭا، ئۆزلىرىنى تەشەببۇسكار ۋە كۆچلۈك ئورۇندا، دەپ قارايدىغان ئاتا ـ ئانىلار بۇ ھەقتە چوڭقۇر ئويلىنىپ، ئۆزىدىكى سەۋەنلىكلەرنى چوقۇم تۈزىتىشى لازىم. بولمىسا، كېيىن بىرمۇنچە ئاۋارىچىلىككە قالىدىغان گەپ.

ھېلىقى ئايال بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلاپ ئۇزۇنغىچە بېشىنى لىڭشىتىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. قارىغاندا ئۇ قىلغانلىرى ئۈستىدە سەممىي ئويلىنىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ مەندىن تەڭلىك ئىچىدە سورىدى:

ــ دەپ بېقىڭە، كېيىن قانداق قىلسام بولار؟ بالىنىڭ سەۋەنلىكلىرىنى كۆرسەمۇ كۆرمەسكە سالمەنمۇ؟ بالىغا لام دەپ ئېغىز ئاچمايلا ئۆتكۈزۈۋەتسەم بولۇۋېرەمدۇ؟

ــ بۇ ھەرگىزمۇ بالىنىڭ سەۋەنلىكىگە پەرۋا قىلىش ـ قىلماسلىق مەسىلىسى ئەمەس، ــ دېدىم چۈشەندۈرۈپ، ــ ئىلگىرى بالىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى كۆڭلۈڭلەرگە پەقەتلا سىغدۇرالمىغاچقا، ھەرقانداق ئىشنى بالىنىڭ قۇلقىغا قۇيۇپ تۇرمىسا بالا ئۆزلۈكىدىن تۈزەلمەي قالىدىغانىدەك، ئاتا ـ ئانىلار ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ئەتىگەنىدىن كەچكىچە كوتۇلدىمسا بولمايدىغاندەك، بالىغا بولغان تەنبىھنى ئادەت قىلۋاپسىلەر، بۇنىڭ ئۆزى بىر سەۋەنلىك. ئەمەلىيەتتە سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈش ــ بالىلار ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدا بېسىپ ئۆتمىسە بولمايدىغان زۆرۈر يول، شۇڭا ئاتا ـ ئانىلار بالىنىڭ سەۋەنلىكلىرىنى كۆڭلىگە سىغدۇرۇشى لازىم. بالىغا بۇزۇپ قويغان ئىشلىرى ئۈچۈن ھە دېسىلا تەنبىھلەۋېرىشنىڭ قىلچە پايدىسى يوق. ئۆز سەۋەنلىكلىرىنى تونۇۋاتقان ۋە ئۇنى تۈزۈتۈۋاتقان بالىغا ئېغىز ئاچماسلىقنىڭ ئۆزى ئەڭ ياخشى "ئۈگۈت ـ نەسىھەت". سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويغان بالىنىڭ يۈرىكى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تەنبىھلىرىسىزمۇ ئاللىقاچان پۈچۈلۈنۈپ كەتكەن بولىدۇ. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار بالىنىڭ شۇ چاغدىكى كۆڭلىنى چۈشەنسە، بالا ساۋاقنى تەنبىھ ئاڭلىغاندىكىدىن ياخشىراق ئەستە تۇتىدۇ. ئىشقىلىپ بۇنىڭدا بالىنى نومۇسقا قويمايدىغان ئۇسۇلنى قوللىنىش زۆرۈر.

ئۇ ئايالنىڭ گەپلىرىمنى ئاڭلاپ توختىماي باش لىڭشىتىشلىرىنى كۆرۈپ سۆزۈمنى داۋاملاشتۇردۇم:

ــ قىزىڭىزنىڭ دائىم بىر نەرسىلىرىنى يىتتۈرۈپ قويۇش ئىشىغا كەلسەك، نۇرغۇن قېتىم قاتتىق گەپ قىپسىلەر، ھەتتا جازالاپ بېقىپسىلەر، ئەمما پايدىسى بولماپتۇ. دېمەك، قوللانغان ئۇسۇلۇڭلار كارغا كەلمەپتۇ،

دېگەن گەپ. بالا تەربىيەسىدە ئاشۇنداق ئۇسۇلنى يەنە قوللىنىۋەرسەڭلار، بالىدىكى ئىللەتنى تۈزىتىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا بالىنى يالغان سۆزلەشكە ئادەتلەندۈرۈپ قويىسىلەر. شۇڭا بۇنىڭدىن كېيىن بالىدىكى ئۇنداق پېتەرسىزلىكنى "تەنقىدىي تەربىيە" بىلەن ئەمەس، بەلكى بالغا ياردەم بېرىش ئۇسۇلى بىلەن تۈگىتىشكە تىرىشىپ بېقىڭلار.

ئۇ ئايال قايىللىق بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى. ئۇنىڭغا مۇنداق بىر ئىشنى دەپ بەردىم:

ـــ بىر قېتىم قىزىم شىلەپىسىنى تاكسىدا ئۇنتۇپ قاپتۇ، كېيىن يەنە بىر قېتىم يېڭىلا ئېلىپ بەرگەن چاغنى ئۇنتۇپ قالغىلى قىل قالماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭغا: "بۇنىڭدىن كېيىن تاكسىغا چىققانىدا نەرسە ـ كېرەكلىرىڭنى يانىدىكى ئورۇندۇققا قويماي، قولىڭىزدا تۇتۇپ ئولتۇرۇڭ؛ ئاۋارا قولىڭىزدا سومكا بولسا ئۇنى تاكسى ئىشكىنىڭ يېنىغا قويۇڭ، شۇنداق قىلسىڭىز ئۇنتۇپ قالمايسىز" دەپ ئۆگىتىپ قويدۇق.

بالىغا پىشكەللىكتىن قانداق ساقلىنىشنى ئۆگىتىش ـــ تەنبىھ بەرگەندىن ياخشى. بالا ئۆزىدىكى بەزىبىر كەمچىلىكلەرنى راستىنلا تۈزىتىلمىدى، دەپ قارايلى. ناۋادا ئۇ كەمچىلىكلەر ئېغىر مەسىلىگە بېرىپ تاقالمىسىلا، مېنىڭچە ئۇنى ئۆز رايىغا قويۇپ بەرگۈلۈك. چۈنكى بالىدىكى سەۋەنلىكنى "چۈشىنىش" ۋە "ئامال ـ چارە قىلىش" بىلەن تۇگەتكىلى بولمىغانىكەن، ئۇنداقتا ئۇنى "تەنبىھ" بىلەنمۇ تۈزەتمەك تەس. يەنە كېلىپ بىراۋنىڭ قەدىرىنى قىلغان ئادەم ئۇنىڭ بەزىبىر پېتەرسىزلىكلىرىنى زىغىرلاپ كەتمەسمۇ بولىدۇ.

بۇ دوكتور ئايال قارىغاندا ئۆگىنىشكە ماھىر ئايالدەك قىلاتتى. شۇنداقلا ئۇ مەن ئۇچرىتاقانلار ئىچىدە ئىخلاس بىلەن پىكىر قىلىدىغان، ئۆزى ئۇستىدە ئويلىنىدىغان ئانا ئىدى. شۇ قېتىمقى سۆھبەتتىن كېيىن، ئۇ ماڭا بىرنەچچە رەت تېلېفون قىلدى. ئېيتىشىچە، ئۇ "بالىنىڭ يۈزىنى ئايىماش" ئۇسۇلىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەچكە، ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى ھەر دېسىلا بالا بىلەن تىركەشمەي، بالىنىڭ بەزىبىر سەۋەنلىكلىرىنى تۈگىتىش ئۈچۈن نۇرغۇن ئامالالارنى قېتىتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ قىز بۇرۇنقىدەك گەپ ياسايدىغان قىلىقىنى تاشلاپ، خېلى ئېغىر ـ بېسىق بولۇپ قاپتۇ، ئۆگىنىشتىمۇ ئىلگىرىلەپتۇ. ئۇ ئايالنىڭ گەپلىرىدىن ئائىلە كەيپىياتىنىڭ ياخشىلىنىپ كەتكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى.

نۇرغۇنلىرىمىز بالىنىڭ مەجەز ـ خۇلقىدىكى بەزىبىر نۇقسانلارنى بالىنىڭ ئۆزىدىن كۆرۈشكىلا ئادەتلىنىپ قالغاچقا، ھە دېسىلا بالىنى ئەيىبلەيمىز. ئەمما، مەن ئۆزۈم ۋە باشقىلارنىڭ ئەمەلىيىتىدىن بىلىلارنىڭ مەجەز ـ

خۇلقىدىكى نۇقسانلارنىڭ ماھىيەتتە ئائىلە تەربىيەسىگە باغلىق بولىدىغانلىقىنى بايقىدىم. شۇڭا، ئاتا-ئانىلار بالىدىكى نۇقسانلارنى تۈزىتىشكە تەرەددۇت قىلغاندا، مەسىلىنىڭ نېگىزىنى ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ بالا تەربىيەسىدە قوللانغان ئۇسۇلىدىن ئىزدىشى كېرەك. نۇقساننىڭ سەۋەبى پۈتۈنلەي بالدا بولغان تەقدىردىمۇ، ئاتا-ئانىلارنىڭ قوللىنىۋاتقان تەربىيە ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىش يولى بىلەن، بالىنى ئۆزگىرىشكە يېتەكلەش مەجبۇرىيىتى بار. مەسىلىنى مۇشۇ نۇقتىدىن ئانالىز قىلمىسىڭىز، بالىنى ئۆزگەرتىشنىڭ يولىنى ئەبەدىي تاپالمايسىز.

2007-يىل 7-ئاينىڭ 30-كۈنى بېيجىڭ تېلېۋىزىيەسىنىڭ «تاپشۇرۇق ۋە يالغان گەپ» ناملىق پروگراممىسىنى كۆردۈم. پروگراممىدا كۆرسىتىلىشچە، بىر قىز ئۆگىنىشكە زادىلا قىزىقمىغاچقا، تاپشۇرۇق ئىشلەشتە ھە دېسىلا باھانە كۆرسىتىپ ئاتا-ئانىسىنى ئالدايدىكەن. ئاتا-ئانىسى بالىنى ئۇرۇپ-تىللاپ باققان بولسىمۇ پايدىسى بولماپتۇ، شۇڭا مۇتەخەسسىسلەردىن ياردەم تەلەپ قىلىنغان بۇ پروگراممىغا ئۇ قىزنىڭ ئاتا-ئانىسىمۇ قاتناشتۇرۇلۇپتۇ. ئەمما، پروگراما ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بايانلىرىدىن ھېلىقى قىزچاقنىڭ ئاتا-ئانىسى قوللانغان تەربىيە ئۇسۇلىنىڭ نابابلىقى سەۋەبلىك ئۆگىنىشتىن بىزار بولۇپ كەتكەچكە، ئاخىر ئاتا-ئانىسىنىڭ جازاسىدىن قورقۇپ يالغان سۆزلەيدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىشقا بولاتتى.

ئەمما، پروگراممىغا تەكلىپ قىلىنغان "پىسخولوگىيە مۇتەخەسسىسى" گۇناھنى بالىغا قويۇپ، بالىغا "ئەقىل-پاراسەت" دىيالېكتىكىسىنى يوغان گەپلەر بىلەن ئۆگەتكەن بولدى. ئاخىردا، قىزنىڭ ئاتا-ئانىسىغا ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا: "سىلەردىمۇ ئاز-تولا سەۋەنلىك باركەن" دەپ قويۇپ، ئۇلارنى چوڭقۇر ئويلىنىپ بېقىشقا ئاگاھلاندۇرمىدى.

ئائىلىماققا ھېلىقى مۇتەخەسسىسنىڭ گېپى توغرىدەك قىلغىنى بىلەن، مېنىڭچە ئۇ بالىغا ھېچنېمە دەپ بېرەلمىدى، چۈنكى چوڭ قائىدىلەرنى سۆزلەش ھەممە ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ، ئەمما مۇشتۇمدەك بىر بالىنىڭ ھەر كۈنى زېرىكىشلىك تاپشۇرۇقنى قولىغا ئالغان چېغىدا "ئەقىل-پاراسەت" ھەققىدىكى زاكونلارنى مۇلاھىزە قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭدىن تاپشۇرۇق ئىشلەشكە مەدەت بولغۇدەك ئىلھاملارنى ئالالىشى مۇمكىنمۇ؟

پروگراممىنىڭ ئاخىردا، ھېلىقى قىزچاق رىياسەتچىنىڭ زورى بىلەن بۇنىڭدىن كېيىن يالغان سۆزلىمەي، تاپشۇرۇقلىرىنى ئوبدان ئىشلەيدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بەرگەن بولدى. مېنىڭچە، ئۇ بالىنىڭ نەق مەيدانىدىكى جىددىي كەيپىيات، چوڭلاردىن كېلىۋاتقان تەھدىت ۋە ئۇلارنىڭ بالىنى ئۆزگەرتىسكەن، دەيدىغان ئارزۇ-ئىستەكلىرى ۋەجىدىنلا ئاشۇنداق دەپ ۋەدە بېرىشكە مەجبۇر

بولغانلىقى ئېنىق ئىدى.

ئەمما، بالىنىڭ ئاشۇ ۋەدىنى ئىخلاسى بىلەن بەرگەنلىكىگە ئىشىنىمەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئۆيگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئاۋادا ئاشۇ بالىنى ئىسكەنجىسىگە ئېلىپ تۇرغان ''تەربىيە مۇھىتى'' ئۆزگەرمىسە، جۇملىدىن ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۇنىڭغا تۇتقان پوزىتسىيەسى ئۆزگەرمىسە، بالىنىڭمۇ ئۆزگەرمەي كونا سەنەمگە دەسسەۋېرىدىغانلىقىغمۇ ئىشىنىمەن. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېسەم، ئۇ بىچارە بالا پروگراممىدا ئىختىيارسىزلا ''يالغان گەپ''نىڭ يوغىنىدىن بىرنى چىقاردى.

بۇنى مۇنداق پەرەز قىلىشقا بولىدۇ: ئۇ بالا دەسلەپتە تاپشۇرۇقنى ياخشى ئىشلىيەلمىگەنلىكى سەۋەبىدىن ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچرىغاچقا، ئاخىر يالغان سۆزلەشكە مەجبۇر بولغان. ھالبۇكى، پروگراممىدا ئۇنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تاپشۇرۇقلىرىنى ئوبدان ئىشلىشى شەرتسىز تەلەپ قىلىنغاچقا، ئۇ ''شۇنداق قىلمەن'' دەپ ۋەدە بېرىشكە مەجبۇر بولدى، دېگەن گەپ. بالىلار كۆپىنچە ئۆزىدىكى ۋەدىگە ۋاپا قىلىش ئىقتىدارىنى توغرا دەڭسىيەلمەيدۇ. شۇڭا، ئادەتتە ئۇلار ئىدراكى ۋە ئىشتىياقى بىلەن ئەمەس، بەلكى چوڭلارنىڭ بېسىمى ئاستىدا ۋەدە بېرىدۇ. بۇنداق چاغدا چوڭلار بالىغا ھەر جەھەتتىن كۆيۈنۈش ۋە ئۇنى دەل جايىدا يېتەكلەشكە سەل قارىسا، نەتىجىدە بالا گېپىدە تۇرمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. چۈنكى، بالىلار ئادەتتە نۇرغۇن سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن قىلغان ۋەدىسىنى تولۇق ئادا قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ.

بالا لەۋزىدە تۇرالمىغان چاغلاردا چوڭلار ئۇنىڭدىن ئاغرىنىپ بالىنى: ''گېپىدە تۇرمىدى'' دەپ تەنبىھ بېرىپ كەمستىدۇ. بالا بۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى پەس كۆرۈدىغان بولۇپ قالىدۇ ۋە بارا ـ بارا ئىشەنچىسىنى، غۇرۇرىنى يوقتىپ، چوڭلارنىڭ تەلەپ ـ تەربىيەلىرى ۋە ئۆزىنىڭ ئاغزىدىن چىققان گەپكە پەرۋا قىلمايدىغان، تەنبىھ ۋە جازادىن قورقۇپ ھە دېسىلا گەپ ياسايدىغان بولۇۋالىدۇ. مۇھىمى ئۆگىنىشتە چېكىنىپ ئاخىر يالغانچى ۋە يۈزى قېلىنلاردىن بولۇپ قالىدۇ.

يالغانچىلىق بىلەن يۈزى قېلىنلىق ئادەتتە بىر ـ بىرىگە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. سۇخۇملىنسكى بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنىدى: ''نومۇسسىزلىق قىلىش، ۋەدىسىدە تۇرالماسلىقتىن كېلىپ چىقىدۇ''*. بالىلار يالغان گەپنى قىلىۋەرسە، بارا ـ بارا ئاغزىدىن چىقىۋاتقانلىرىنىڭ قايىسىسىنىڭ راست، قايىسىسىنىڭ يالغان

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىمگە تەكلىپ» دۇ دىيەنكۇن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلمى نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 359 ـ بەتكە قارالسۇن.

ئىكەنلىكىنى ئۆزىمۇ ئاڭقىرالماس بولۇپ قالىدۇ. ئەخلاقسىز جەھەتتىكى چۈشكۈنلۈك دەل مۇشۇنىڭدىن باشلىنىدۇ.

بالا يالغان سۆزلەشكە كۆنۈپ قالسا، ئاشۇ يالغانلىرىغا خىلمۇ خىل باھانىلەرنى تاپالايدۇ.

تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بىر بالىنىڭ ئانىسى مۇنداق بىر ئىشنى دەپ بەرگەنىدى: ئۇنىڭ بالىسى يېنىدا يەتكۈدەك پۇلى بولسىمۇ، ساۋاقداشلىرىنىڭ ئالدىدا سېخىيلىق قىلىپ ئۆزىنى مەرت كۆرسىتىش ئۈچۈن، ھە دېسىلا يالغان-ياۋىداق گەپلەرنى ياساپ ئاتا-ئانىسىدىن پۇل ئالىدىكەن، گاھىدا ھەتتا ئاتا-ئانىسىنىڭ تارتمىسىدىن پۇل ئوغرىلايدىكەن. بالىنىڭ دادىسى بۇنى "بالىغا زاكىسىدا سىڭگەن ئاچ كۆزلۈك" دەپ چۈشىنىپ، ئۆزىنىڭ شور پېشانىلىكىدىن زارلىنىپتۇ. بۇ ئاتىنىڭ ھەسرەت-نادامىتىنى چۈشىنىشكە بولىدۇ، ئەمما ئۇ بالىسىنىڭ بۇ ھالىتىگە خاتا ھۆكۈم قىلىپ، قانداقتۇر نەتىجىنى سەۋەب ئورنىغا دەسستۈالغان. مېنىڭچە ئۇ بالا "پۇلغا ئامراق ئاچكۆز" لۈكىدىن ئەمەس، بەلكى ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدىكى نۇرغۇن ئىشلار ئۇنىڭ ئەخلاقنى بۇلغاپ قويغانلىقتىن، يالغان گەپ بىلەن ئادەم ئالداشتىن ھېيقمايدىغان بولۇپ قالغان.

شۇڭا، ئاتا-ئانىلار بالىدىكى سەۋەنلىكلەرنى تۈزىتىشتە بالىنىڭ يالغانچىلىقىنى يەككە ھادىسە دەپ قارىماي، ئۇنىڭ باش-ئايىغى ۋە يوشۇرۇن سەۋەبلىرىنى ئىنچىكە كۆزىتىشى لازىم. ئۇمۇمەن، بالىلار تۇغما راستچىل كېلىدىغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلار ئازدۇرۇپ كەتمىسلا ھەرگىزمۇ يالغانچىلىق بىلەن ئۆزىنى قىينىماپ يۈرمەيدۇ.

ئۇيغۇر كتاب توربىكىسى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىر كۆرۈنۈشلۈك تورى

مۇئەللىملەرنىمۇ تەنقىدلەشكە بولامدۇ؟

قىزىمنى ئىزدىنىلا ھەرقانداق ئىشتا باشقىلارنى دوراي، مۇستەقىل بىكىر قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇپ كەلگەنىدۇق. بۇ قىزىمغا سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتقان راستچىل ۋە ئىخلاسمەن ئادەم بولۇش ھەققىدىكى تەربىيەمىز بىلەن تومۇرداش، ئىلھامداش. قىزىمنى ھەرقانداق شەيئىگە باشقىلارنىڭ ئىدىيەسى ياكى ئادىتى بويىچە ئەمەس، بەلكى سەمىمىي ۋە ئىستايىدىل مۇئامىلە قىلىشنى ئۆگىتكەنلىكىمىز، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭدا تەنقىد ئېڭىنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 5ـ يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان چاغلار ئىدى. «ئىدىيەۋى ئەخلاق» دەرسىدىكى "نېمە ئۈچۈن ياشانغانلارنى ھۆرمەت قىلىمىز؟" دېگەن سوئالغا مۇئەللىم: "قېران چاغلىرىدا ۋەتەنگە تۆھپە قوشقانلىقى ئۈچۈن" دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئەمما، قىزىم ئۆيدە بۇ ھەقتە گەپ بولغاندا مۇئەللىمنىڭ جاۋابىغا باشقىچە پىكىردە ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ:

ـــ بىراق، ياشانغانلارنىڭ بەزىلىرى ياش ۋاقتىدا ئوغرىلىق قىلغان تۇرسا! ـــ دېدى.

قىزىمنىڭ نەزەردە تۇتقىنى ئۆز ۋاقتىدا تۆھپە ياراتقان، ھۆرمەتكە لايىق پىشقەدەملەردىن باشقا، قېران چاغلىرىدا ناشايان ئىشلارىدا بولغان بەزىبىر پىشقەدەملەر ئىدى. مېنىڭچە، ئۇنداق كىشىلەر ھازىرغا كەلگەندە ياشىنىپ، جەمئىيەتتىكى ئاددىي پۇقرالار توپىغا، بولۇپمۇ ئاجىزلار توپىغا قوشۇلدى. شۇڭا، ئۇلارنى ھۆرمەت قىلىشىمىز كېرەك. ئەمما، قىزىم تېخى كىچىك بولغاچقا، نېرى ـ بېرىسىنى ئويلاپ يۈرمەي: "مۇئەللىمنىڭ جاۋابى ئورۇنلۇق بولمىدى" دەپلا ئويلىغانىدى.

قىزىمنىڭ بۇ خىل مىجەزىنى بەك ياخشى كۆرەتتىم، چۈنكى ئۇ كىچىككىنە تۇرۇپلا كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزۈندىن بېرى شەكىللىنىپ قالغان مەنپەئەتچىلىك ئىدىيەسىدىن ھالقىپ، مەسىلىلەرنى ئىنسانىيەتكە ئورتاق بولغان

غەمخورلۇق ۋە ھېسداشلىق تۇيغۇسى بىلەن ئانالىز قىلىشنى ئۆگىنىشنى باشلىغاندى. بۇ ماختاشقا ئەرزىيدىغان ئىش، ئەلۋەتتە.

شۇڭا، قىزىم بىلەن مۇئەللىمنىڭ ئاشۇ جاۋابى توغرۇلۇق گۇڭگۇر-مۇڭگۇر پاراڭلىشىپ، ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش بىلەن بىرگە، مۇنۇلارنى چۈشەندۈردۈم:

— باشقىلارنى ھۆرمەتلەش قانداقتۇر بىرقاققا بىر قاق توغرىلىنىدىغان سودا ئەمەس، بەلكى ئەڭ تۆپكى ئادەمىي پوزىتسىيە. ئەمما، ھۆرمەتمۇ ئوخشىمىغان قاتلاملارغا ئايرىلىدۇ، شۇڭا جەمئىيەت ۋە دۆلەتكە تۆھپە قوشقانلارنى ئەلۋەتتە ھۆرمەتلىشىمىز، قەدىرلىشىمىز كېرەك. جىنايەتچىلەرمۇ ئادەم بولغىنى ئۈچۈن، ئەڭ ئەقەللىي ھۆرمەتتىن بەھرىمەن بولۇشى لازىم، ھەتتا ھايۋانلارمۇ شۇنداق.

قىزىمنى ئەزەلدىنلا ھەرقانداق ئىشتا باشقىلارنى دوراشقا مۇستەقىل پىكىر قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇپ كەلگەنىدۇق. بۇ قىزىمغا سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتقان راستچىل ۋە ئىخلاسمەن ئادەم بولۇش ھەققىدىكى تەربىيەمىز بىلەن تومۇرداش، ئەلۋەتتە. قىزىمنى ھەرقانداق شەيئىگە باشقىلارنىڭ ئىدىيەسى ياكى ئادىتى بويىچە ئەمەس، بەلكى سەممىي ۋە ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشنى ئۆگەتكەنلىكىمىز، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭدا تەنقىد ئېڭىنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر.

بەزىلەر مۇنداق قارايدۇ: ''تەنقىد روھى — ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسى. تەبىئەت دۇنياسى بىلەن ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۇزاققا سوزۇلغان تەنقىد جەريانىدۇر. دارۋىننىڭ تۇرلەرنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى نەزەريىەسىدىن مەلۇمكى، جانلىقلار ئۆز-ئۆزىگە بولغان توختاۋسىز تەنقىد داۋامىدا ئۇزلۇكسىز راۋاجلىنىپ بارىدۇ. ياۋروپا مائارىپ ساھەسى باللارىدا تەنقىدىي تەپەككۇر ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشكە بارغانسېرى ئەھمىيەت بېرىۋاتىدۇ، چۈنكى ئۇلار تەنقىدىي تەپەككۇر باللاردىكى ئۆگىنىشنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى، شۇنداقلا 'مەسىلىنى ھەل قىلىش' خۇسۇسىدىكى تەپەككۇرنىڭ نېگىزلىك ئاساسلىرىدىن، دەپ قارايدۇ.'''*

باللارىدا تەنقىد ئېڭىنى يېتىلدۈرۈش — مائارىپنىڭ مۇھىم بىر ۋەزىپىسى. باللارىدا، بولۇپمۇ باشلانغۇچ مەكتەپ باللىرىدا تەنقىد ئېڭىنى يېتىلدۈرۈشتە، ئۇلارنىڭ يېڭى-يېڭى قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇشىنى تەلەپ قىلىش ھاجەتسىز. ئالدى بىلەن ئۇلاردا كۆڭلىدىكىنى بايان قىلىش دادىللىقىنى

* چىن چى، لىۋ رۇدې «دەۋرىمىز مائارىپ پىسخولوگىيىسى» بېيجىڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1997-يىلى 4-ئاي 1-نەشرى، 167-بەتكە قارالا.

يېتىلدۇرۇش لازىم. بۇنىڭ ئەڭ تىپىك ئۇسۇلى ـــ بالىلارنى مۇئەللىمنىڭ گەپلىرى ھەققىدىكى گۇمانىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا ئىلھاملاندۇرۇش.

مۇئەللىم بالىلار تۇنجى ئۇچراتقان "نوپۇز ئىگىسى" بولغىنى ئۈچۈن، بالىلار ئۇنى تەبىئىيلا ھۆرمەتلەيدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ھېيىقىدۇ. شۇڭا، ئاتا-ئانىلار كۈندىلىك تۇرمۇشتا بولىدىغان قىسمەن ھادىسىلەر ھەققىدىكى پوزىتسىيەسىنى ئىپادىلەش ئارقىلىق بالىلارغا مۇئەللىمنى ھۆرمەتلەش بىلەن بىرگە، ئۇنىڭ بالىلار بىلەن باراۋەر ئورۇنداش ئادەم دەپ تونۇش، مۇئەللىمدىن زىيادە قورقماسلىق، ئۇنىڭغا قارىغۇلارچە چوقۇنماسلىق، مۇئەللىمنىڭ كەتكۈزۈپ قويغان يەرلىرىنى بايقىغان ھامان، ئۇنى مۇئەللىمنىڭ ئۆزىگە يۈرەكلىك ئېيتىشنى ئۆگىتىش لازىم.

بىر ساۋاقداشىم مۇنداق بىر ئىشنى دەپ بەرگەنىدى:

ئۇنىڭ ئوغلى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 2-يىللىقىغا چىققانىدا، تىل-ئەدەبىيات مۇئەللىمى ئالمىشىپتۇ. ئىلگىرىكى تىل-ئەدەبىيات مۇئەللىمى ئەر ئىكەندۇق؛ يېڭى كەلگىنى ئايال مۇئەللىم ئىكەن. ئۇ ئايال مۇئەللىم بىرىنچى سائەتلىك دەرستە بالىلارنىڭ "كۆزىتىش ئىقتىدارىنى ئۆيغىتىش" مەقسىتىدە، بالىلارغا ئىلگىرىكى مۇئەللىم بىلەن ئۆزىنىڭ پەرقىنى سۆزلىتىپتۇ.

بالىلار تەرەپ-تەرەپتىن سۆزلىگىلى تۇرۇپتۇ: "بۇرۇنقى مۇئەللىمنىڭ چېچى قىسقا ئىدى، سىزنىڭ ئۇزۇنكەن ...؛ بۇرۇنقى مۇئەللىم بادام قاپاق ئىدى، سىز قوش قاپاقكەنسىز ...؛ بۇرۇنقى مۇئەللىمنىڭ كۆزەينىكى يوق ئىدى، سىز كۆزەينەك تاقايدىكەنسىز ...؛ بۇرۇنقى مۇئەللىمنىڭ لېۋىدە خالى يوق ئىدى، سىزنىڭ بارئىكەن ..."

ھېلىقى ساۋاقداشىمنىڭ ئوغلى يېڭى مۇئەللىمنىڭ ئىلگىرىكى مۇئەللىمنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان بىر پەرقىنى بايقاپ ئۇزۇنغىچە قول كۆتۈرۈپتۇ، ئەمما مۇئەللىم ئۇنى تۇرغۇزماپتۇ. قېرىشقاندەك ئۇنىڭ ئويلىغان گېپىنى باشقا بالىلار دەۋېتىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ساۋاقداشىمنىڭ ئوغلى ناھايىتى تىتىلداپ كېتىپتۇ. ئۇ جىم ئولتۇرۇپ باشقا بالىلار دېگىلى گەپ تاپالماي قالغان چاغدا يەنە قول كۆتۈرۈپتىكەن، مۇئەللىم ئۇنى تۇرغۇزۇپتۇ. بۇ بالا شۇنداق دەپتۇ:

ـــ بۇرۇنقى مۇئەللىم ئەر كىشى بولغاچقا ئۇنىڭ سۆكسى بار ئىدى؛ ئەمما، سىزنىڭ يوق ...!

بۇ گەپنى ئاڭلىغان بالىلار پاراققىدە كۈلۈشۈپ سىنىپنى بىر ئاپتۇ. ھېلىقى ئايال مۇئەللىم بۇنىڭدىن بەكمۇ خاپا بولۇپ كېتىپتۇ. دەرس ئاخىرىدا ئۇ مۇئەللىم ھېلىقى بالىنى ئىشخانىسىغا چاقىرىپ: "كىچىك بالا دېگەننىڭ ئېڭى دۇرۇس، ئىدىيەسى ساغلام بولۇشى كېرەك" دەپ تەنقىدلەپتۇ.

بۇ گەپتىن ئىنتايىن ئۇڭايسىزلانغان بالا كەچتە ئاپىسىدىن: ”دۇرۇس ئاڭ دېگەن نېمە؟“ دەپ سوراپتۇ. بالىسىدىن بولغان ئىشنىڭ نېرى-بېرىسىنى ئاڭلىغان ساۋاقدىشىم بالىنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇغلىنى ئەيىبلەپ كېتىپتۇ:

— سەن چاپتىكەشمۇزە ...، نەدىكى بىر قاملاشمىغان گەپلەرنى دەپسەن؛ ئۇنداق دېسەڭ مۇئەللىم خاپا بولۇپ قالمامدۇ؟ مۇئەللىمدىن دەشنام ئىشتىپ خوپ بوپتۇ. مۇئەللىمگە ئەمدى ئۇنداق ئەدەپسىزلىك قىلغۇچى بولما!

ساۋاقدىشىم بۇ ئىشنى بىر قىزىقچىلىق ئورنىدا سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ ئاڭلاپ مەنمۇ كۈلۈپ كەتتىم، ئەمما ھېلىقى مۇئەللىم بىلەن بۇ ساۋاقدىشىمغا ئىچىمدە ئۆكۈندۈم. چۈنكى، مېنىڭچە ئۇلار بالىدا ئىجادىي تەپەككۇر ۋە كۆڭلىدىكىنى ئېيتىش دادىللىقىنى يېتىلدۈرىدىغان پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويغاندى. بۇ ئەھمىيەتتە بالىنى ”ئاتام ئېيتقان ئايارەي“ دېگەندەك يۈزە ۋە ساختا تەپەككۇرغا يېتەكلىگەنلىك ئىدى.

بىزدىكى مەكتەپ ۋە ئائىلە تەربىيەسىدە ھازىرغىچە ”رايىش بالا“لارنىڭ يېتىشتۇرۇش ئاساس قىلىنمۇاتىدۇ.

ئائىلىدە ”مۇتلەق دۇرۇس“لۇقنىڭ ۋەكىلى بولمىش ئاتا-ئانىلار بالىلاردىن ”قۇلىقى يۇمشاق“ بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ؛ مەكتەپتە ”نورمۇز“نىڭ سىمۋولى بولمىش مۇئەللىملەر بالىلارنى باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان ”غەيرى گەپ“لەرنى قىلىشتىن توسىدۇ. نۇرغۇنلىرىمىز بالىنىڭ ”كاللىسى قۇرۇق“، ”پىكرى قاتمال“ بولۇپ ئۆسكەنلىكىدىن ئاغرىنىمىز. ئەمما بالىلار پىكىر قىلىشنى ئۆگىنىدىغان چاغدا ئۇلارغا شاتۇتىدەك دورامچىلىقنى ئۆگەتكىمىز ئۆگەتكەن. ئۇلارنى ياغاچ قونچاق قاتاردا كۆرگەن تۇرساق، مۇستەقىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارى قانداقمۇ يېتىلسۇن؟!

مىسالەن، يۇقىرىقى ئىشتا مۇئەللىم بالىغا ئاچچىقلىماسلىقى، گەرچە بالىنىڭ گېپىدىن ئۇڭايسىزلانغان بولسىمۇ، بالىنىڭ گېپىنى كۇلۇپ تۇرۇپ مۇئەييەنلەشتۈرۈشى لازىم ئىدى، چۈنكى بالىلار ناھايىتى ساددا كېلىدىغان بولغاچقا، ئىشنىڭ تېگى-تەكتىنى مۇئەللىمدەك ئويلاپ كېتەلمەسلىكى تۇرغان گەپ. مېنىڭچە، مۇئەللىم بۇ مەسىلىدە كەتكۈزۈپ قويغان بولسىمۇ، ئەمما ئاتا-ئانا بولغان ئادەم بالىنىڭ دېگەنلىرىنى توغرا چۈشىنىپ، ئۇنىڭغا ئويلىغانلىرىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى، باشقا بالىلار بايقىيالمىغان نۇقتىنى تونۇپ يەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنى ماختاشقا ئەرزىيدىغانلىقىنى، شۇڭا مۇئەللىمنىڭ بالىغا چېچىلىپ خاتا قىلغانلىقىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈش بىلەن بىرگە، مۇئەللىم ئۇنداق گەپنى خالىمىغانىكەن، ئۇنداقتا بۇنىڭدىن كېيىن سىنىپتا بۇ جەھەتتە

دىققەت قىلىش كېرەكلىكىنى تاپىلاپ قويۇشى كېرەك ئىدى.

ئەمما، ساۋاقدىشىم ئاغزىدىن چىقىۋاتقان گەپلىرىنىڭ بالىغا قانداق تەسىر بېرىدىغانلىقى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي، ئۇنى ھاپىلا ـ شاپىلا تەنقىدلەپ كەمسىتىتۇ. بۇنىڭ بالىغا سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقى ئېنىق.

يەنە بىر ئايال مۇنداق بىر ئىشنى ھېكايە قىلىپ بەرگەنىدى:

ئۇنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 4 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىغان ئوغلى بىر كۈنى مۇئەللىم "ئۆيدە ئىشلەپ كېلىڭلار" دەپ تارقىتىپ بەرگەن تاپشۇرۇق قەغىزىنى سىنىپتا ئۇنتۇپ قاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ بالا ئۆزى تۇرۇشلۇق بىنانىڭ ئاستىنقى قەۋىتىدە ئولتۇرىدىغان ساۋاقدىشىدىن ھېلىقى تاپشۇرۇق قەغىزىنى ئاچقىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىكى سوئاللارنى ئۆز پېتى كۆچۈرۈپ شۇ بويىچە ئىشلەپتۇ. كىچىككىنە بالىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا بېرىلگەن تاپشۇرۇقنى باشتىن ـ ئاياغ كۆچۈرۈپ چىقىپ ئاندىن ئىشلەش ئەلۋەتتە ئاسان ئەمەس. بالا ئۆزىنىڭ سىنىپتا ئۇنتۇلۇپ قالغان تاپشۇرۇقنى نېمە بولمىسۇن ۋاقتىدا ئىشلىيەلىگەنلىكىدىن بەكمۇ خۇشال بوپتۇ، ھەتتا: "مۇئەللىم مېنى بۇنىڭ ئۈچۈن ماختاپ كېتىدۇ" دەپ ئويلاپتۇ.

ئەمما، كىم بىلسۇن، ئەتىسى كەچتە بالا ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە، ئانىسىنى كۆرۈپلا يىغلاپ كېتىپتۇ. ئەسلىدە مۇئەللىم ئۇ بالىغا: "تاپشۇرۇق قەغىزىنىڭ ئۆزىگە ئىشلەنمىگىنى ھېساب ئەمەس، باشقىدىن ئىشلە" دېگەنىكەن. ئەمما، بۇ گەپ بالىنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەپتۇ. شۇڭا، مۇئەللىم ئۇنى ئىشخانىسىغا چاقىرىپ چىقىپ: "قايتىدىن ئىشلىسەڭ ئىشلىدىڭ، بولمىسا كەچتە ئۆيۈڭگە كەتكۈزمەيمەن" دەپتۇ. ئىلاجسىز قالغان بالا تاپشۇرۇقنى يىغلاپ ئولتۇرۇپ ئىشلەپتۇ. بالىنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ تېرىككەن مۇئەللىم: "ئەتە ئاناڭ كېلىپ مەن بىلەن كۆرۈشسۇن" دەپ دوق قىپتۇ.

ئەتىسى ھېلىقى ئايال بالىسىنى يېتىلەپ مۇئەللىمنىڭ ئىشخانىسىغا كەپتۇ. مۇئەللىم ئۇنىڭغا: "بالىڭنىڭ بېرىلگەن ئۆلچەملىك تاپشۇرۇقنى سىنىپتا ئۇنتۇپ قالغانلىقىنىڭ ئۆزى خاتا، شۇڭا بالىنى ئۇنداق ئۇنتۇغاقلىقىنى تاشلىسۇن، دېگەن نىيەتتە جازالىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە بالا تاپشۇرۇقنى قايتىلاپ ئىشلىسە پۈختا ئېگىلىۋالىدۇ ـ دە، بۇ بالىڭنى ياخشى ئەمەسمۇ؟" ـ دەپتۇ.

ھېلىقى ئايال مۇئەللىمنىڭ گېپىگە ئانچە قايىل بولمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن نېرى ـ بېرى دېيىشىپ ئولتۇرماي، مۇئەللىمگە رەخمەت ـ تەزىم ئېيتىپ ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ. ئەمما بالا يەنىلا ناھايىتى پەرىشان كۆرۈنگۈدەك. بۇنى كۆرۈپ ئۇ ئايال بالىسىغا مۇنداق دەپ تەربىيە قىپتۇ: "مۇئەللىمڭمۇ توغرا دەيدۇ بالام، بىرەر قېتىم جازالانساڭ، كېيىن ئۇنداق

بىخەستەلىك قىلمايدىغان بولسەن؛ دېمەسمۇ تاپشۇرۇقنى قايتا بىر قېتىم ئىشلەپ چىقساڭ، ئېسىڭدە قالىدۇ. مۇئەللىمگە ئۇنداق باتنىما، ئۇمۇ ساڭا ياخشى بولسۇن، دەپ شۇنداق قىلغان ـ دە!"

بۇ ئايال گەرچە بالىسىغا مۇئەللىمنىڭكىگە ئوخشاش گەپلەر بىلەن تەسەللى بەرگەن بولسىمۇ، بالىسىنىڭ يەنىلا مەيۇسلىنىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ يۈرىكى ئېچىشىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ توغرا قىلغان ـ قىلمىغانلىقىنى بىلەلمەي، ئاخىر مەندىن مەسلىھەت ئالغىلى كەلگەنىكەن.

ـ قانداق قىلسام بولار؟ ـ دەپ سورىدى ئۇ ئايال مەندىن.

بۇ ئايالدىكى دىلىغۇللۇقنى "ھەممىمزگە ئورتاق" دېسەكمۇ مېنىڭچە ئاشۇرۇۋەتكەن بولمايمىز. چۈنكى، ئۇ ئايالنىڭ كاللىسىدا مۇنداق ئىككى خىل قىممەت قارىشى مەۋجۇت: بىرى، "مۇئەللىم بالا تەربىيەلەشنى بىلىدۇ، ئۇنىڭ بارلىقى بالىلار ئۈچۈن، شۇڭا مۇئەللىمگە نېرى ـ بېرى دېمىگۈلۈك" دەيدىغان، ئومۇمىيەتكە ماس كېلىدىغان قاراش؛ يەنە بىرى، "بالىلارمۇ ھۆرمەتكە لايىق، شۇڭا بالىلارنى تاپشۇرۇق ۋاستىسى بىلەن جازالاشقا بولمايدۇ" دەيدىغان قاراش. ئەمما، ئۇ ئايال كاللىسىدىكى بۇنداق ئىككى خىل قىممەت قارىشى بىر ـ بىرىگە زىت كېلىپ قالغان ھامان، بىرىنچىسىنى تاللىغان. بۇ ئېھتىمال ئۇنىڭدىكى تەنقىد روھىنىڭ كەمچىل ئىكەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك. بۇنداق ئادەمنىڭ ھۆكۈملەش ئىقتىدارى گېزى كەلگەندە ئاجىزلىق قىلىدۇ ـ دە، بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىختىيارسىزلا كاللىسىدا تۇرغۇنلىشىپ قالغان قاتمال ئىدىيە بويىچە ئىش كۆرۈشكە مەجبۇر بولىدۇ.

ئۇ ئايالغا مۇنداق دېدىم:

ـ مۇئەللىمنىڭ ئالدىدا ئۆزىڭىزنى تۆتۈۋېلىپ توغرا قىپسىز، چۈنكى مۇئەللىمنى مەلۇم بىر پىكىردىن قايتۇرۇشقا كۆزىمىز يەتمىسە، ئۇنىڭ بىلەن ھاپىلا ـ شاپىلا تالىشىپ يۇرۇشنىڭ ئورنى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇئەللىمنىڭ چىشىغا تېگىپ قويساقمۇ بولمايدۇ. لېكىن، ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بالىغا دېگەن گەپلىرىڭىز ئارتۇقچە بولۇپ قاپتۇ. ئەسلىدە بالىغا يۇرىكىڭىزدىكىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭ بىلەن لىللا نۇقتىدا تۇرۇپ سىردىشىڭىز كېرەك ئىدى، چۈنكى بالىلار ئۇنداق چاغدا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ چۈشىنىشىگە تولىمۇ تەشنا بولىدۇ.

بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلىغان ئايالنىڭ كۆزلىرىدە ھەيرانلىق ئۇچقۇنلىرى چاقنىدى. قارىغاندا ئۇ سۆھبىتىمىزدىن بىرەر مەسلىنىڭ يېشىمىنى تاپقاندەك قىلاتتى.

ـ سىزمۇ مۇئەللىمنىڭ قىلغىنىنى خاتا، دەپ قارامسىز؟ ـ دەپ سورىدى ئۇ.

ـــ شۇنداق، بۇ ئىشتا مۇئەللىم راستتىنلا كەتكـۈزۈپ قويۇپتـۇ، ـــ دېدىم ئۇنىڭغا جاۋابەن، ـــ بالىڭىز ئۆيگە بـېرىلگەن تاپـشۇرۇقنى سـىنىپقا تاشلاپ قويۇپ توغرا قىلمغىنى بىلەن، تاپشۇرۇقنى ۋاقتىدا ئورۇنداش ئۈچۈن ئەسلىي نۇسخـىسىنى ساۋاقدـىشىدىن ئاچقـىپ بىرمـۇ ـ بىر كۆچـۈرۈپ، ئەستايىدىل ئىشلەپتۇ. شۇڭا مۇئەللىم نـاۋادا بالىڭىزنـىڭ بـۇ جەھەتتىكـى ئاكتىپلىقىنى كۆرۈپ يېتىپ، ئۇنـى مۇئەييەنلەشـتۈرەلىگەن بولـسا، خـۇددى بالىنىڭ كۈتكىنىدەك ئۇنى ماختىغـان، ئەڭ بولمىغانـدا ئۇنـى جازالمىغـان بولاتتى. ئەمما، ئۇ بالىنىڭ كەمچىلىكىگىلا ئېسىۋېلىپ، بـالىنى تاپـشۈرۈق ئىشلىتىپ جازالاشتەك قاملاشمىغان ئىشنى قىپتۇ. ھەتتا ئۆزىنى ''بالىغا ياخشى بولسۇن دەپ شۇنداق قىلدىم'' دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئاقلاپتۇ. نەتىجـىدە بالىڭىز مۇئەللىمـنى ''ئـۆز گېپـىنى يورغىلىتـىدىغان شەپقەتـسىزكەن'' دەپ چۈشىنىپتۇ.

بۇ ئايال گەپلىرىمنى ئورۇنلۇق دەپ قارىغان بولـسا كـېرەك، بېـشىنى لىڭشىتتى ـ يۇ يەنىلا دېلىغوللۇقتا ئىدى. شۇڭا ئۇ:

ـــ ئۇنداقتا بالامغا ''مۇئەللىمىڭ خاتا قىپتۇ'' دېـسەم بولغـۇدەك ـ دە؟ مۇشۇنداق قىلسام توغرا بولارمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىسى ماڭا ئايان ئىدى، شۇڭا:

ـــ بالىغا مۇئەللىمنىڭ مەلـۇم جەھەتلەردىـن كەتكـۈزۈپ قويغانلىقىنـى چۈشەندۈرۈشكە بولىـدۇ، ـــ دېـدىم ئۇنىڭغـا جـاۋابەن، ـــ ئەممـا، بـۇ ھەرگىزمۇ مۇئەللىمنىڭ غەيۋىتىنى قىلغـانلىق ئەمەس. بۇنىڭـدىن خـاتىرجەم بولـۇڭ. مۇئەللىملەرمـۇ بـىزگە ئوخشاشـلا ئـادەتىي ئـادەم، قايـسىبىرىمىز سەۋەنلىكتىن خالىي دەيسىز؟! شۇڭا، بالىغا مۇئەللىمدىن كېتىـپ قالغانلىقىنـى ئۇچۇق دەڭ!

بۇ ئانىنىڭ يەنىلا غەمكىن ئولتۇرۇپ كەتكەنلىكـىنى كـۆرۈپ شـۇنداق دېدىم:

ـــ مۇئەللىملەرنىڭ بالىلار ئالدىدا دېگەن، ئەتكەنلىرىنىـڭ ھەممـىسىنى بەرھەق دەپ كۆنـۈپ كەتكەچـكە، ئـادەتتە ئۇلارنـى تەنقـىدلەپ بېقـىشقا رىغبىتىمىز يوق. ئەمەلىيەتتە، ئېلىمىزدىكـى ئوتتـۇرا ـ باشـلانغۇچ مەكـتەپ مۇئەللىملىرىگە كەسپىي جەھەتتە قويۇلـىدىغان تەلەپ يۇقـىرى بولمىغاچقـا، مۇئەللىملەر كەسپىي ئەخلاق ۋە ساپا جەھەتتە باشقا ساھەدىكىلەردىن ئالاھىدە پەرقلىق، پەۋقۇلئاددە سىناقلاردىن ئۆتكۈزۈلگەن كـىشىلەرمۇ ئەمەس. ھەتتـا مەلۇمات جەھەتتە باشقا ساھەدىكىلەردىن ۋاي دېگۈدەك پەرقلىنىمۇ كەتمەيدۇ، شۇڭا مۇئەللىملەرنى ''كەم ـ كوتىسز كىشىلەر'' دەپ قارىساق توغرا بولمايدۇ. بۇ قاراش ئەمەلىيەتتە بىر خىل غايىۋىي ئىستەك بولغىنى ئۈچۈن، ئۇ ئاخىرقى

ھېسابتا مۇئەللىملەرنى ھالسىرىتىپ قويمىدۇ ھەم ئۇلارنىڭ كەسىپىي جەھەتتە كامال تېپىشىغمۇ پايدىسىز. كەلگۈسىدىكى مۇئەللىملەر قوشۇنى "ساپاسى يۇقىرى بولۇش" تەلىپىگە تەدرىجىي لايىقلىشىدۇ، ئەمما شۇنداقتىمۇ مۇئەللىملەرنى "نۇقسانسىز يېتۈكلەر" دەپ قارىماسلىقىمىز لازىم.

ھېلىقى ئايال بۇ گەپلىرىمدىن ھەيران قالدى. ئەمما، بايقىدىن خېلىلا يېنىكلەپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

ــ بالىغا ئەزەلدىنلا "مۇئەللىمىڭنى چوقۇم ھۆرمەتلىشىڭ كېرەك" دەپ قۇلىقىغا قۇيۇپلا كېلىۋاتقانىدۇق. سىز دېگەندەك قىلسام، مۇئەللىمنىڭ بالىلار ئالدىدىكى ئىناۋىتىگە تەسىر يېتىپ، بالىلارنى باشقۇرالماي قالارمۇ؟

ــ مېنىڭچە، بۇ ئەندىشىڭىز بالىغا مۇئەللىمنىڭمۇ كەتكۈزۈپ قويىدىغانلىقىنى دېيىشكە پېتىنالمايۋاتقانلىقىڭىزنىڭ مۇھىم بىر سەۋەبى، ــ دېدىم چۈشەندۈرۈپ، ــ ئەمما بۇنىڭدىن ئەنسىرىشىڭىز ھاجەتسىز. دۇرۇس، مۇئەللىمنى ئەلۋەتتە ھۆرمەتلىشىمىز لازىم، بىراق مۇئەللىملىكنىڭ ئۆزى چېقىلغىلى بولمايدىغان يۈكسەك ئىمتىياز، دېگەنلىك ئەمەس. ھازىر ئەل-جاماەت ئارىسىدا مۇئەللىملەرنى بالىلار ئالدىدىكى نۇقسانسىز نوپۇزنىڭ سىمۋولى، دەيدىغان قاراش ئومۇملىشىپ كەتتى، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تېخمۇ شۇنداق. شۇڭا، باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرى بىلەن ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كۆچلۈكلەر بىلەن ئاجىزلار، باشقۇرغۇچىلار بىلەن بويسۇنغۇچىلار، بىلىملىكلەر بىلەن بىلىمسىزلەر ۋە توغرا بىلەن خاتا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت دەپلا قارايدىغان رادىكاللارچە ئىدىيە مەۋجۇت، بۇ پۈتۈنلەي خاتا. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇشۇ خىل قاراشنىڭ ئۆزى مۇئەللىملەرنىڭ بالىلار ئالدىدىكى ھۆرمىتىگە نۇقسان يەتكۈزۈپ قويىدۇ. ئويلىمامسىز، كىممۇ بىراۋنىڭ ئادەمنى قورۇندۇرۇپ بىئارام قىلىدىغان نوپۇزىغا چىن دىلىدىن ھۆرمەت بىلدۈرىدۇ، دەيسىز؟ شۇڭا، مۇئەللىمنىڭ كەتكۈزۈپ قويغان يەرلىرىنى بالىلارنىڭ سەمىگە سىلىپ قويۇش ــ مۇئەللىمگە ھۆرمەتسىزلىك قىلغانلىق ئەمەس، بەلكى بالىلارغا ھەرقانداق نوپۇزنى گۈمانىي نەزەر بىلەن كۆزىتىپ بېقىش جۈرئىتىنى ئۆگىتىش. بالىلارنى "ئىش ئۈقمايدىغان چاپتىكەشلەر" دەپ قارىساق بولمايدۇ. ئۇلارنى باشقۇرۇشنى بىلسەكلا، بالىلاردىن "ئاسمانغا پېچاق ئاتىدىغان قىلىقسىز"لار، "باشقىلارنى ھۆرمەت قىلمايدىغان ئەدەبسىز"لەر ھەرگىز چىقمايدۇ. ئەمەلىيەتتە، بالىلار ناھايىتى ئاق كۆڭۈل كېلىدىغان بولغاچقا، ئۇلار مۇئەللىمنى ئەسلىدىنلا چوڭ بىلىدۇ ۋە ھۆرمەتلەيدۇ. شۇڭا، بالىلارنى بۇ جەھەتتە قىڭغىر يولغا باشلاپ قويمىساقلا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تەبىئىي تۇيغۇسىغا تايىنىپ دۇرۇس يولىنى تېپىپ

مېڭىۋېرىدۇ، ئۇلارنىڭ ھۆرمەتكە سازاۋەر بىرەر مۇئەللىمگە بولغان ھۆرمەت ـ ئىكرامنى توسۇپ قالغىلى بولمايدۇ.

بۇ گەپلىرىم ھېلىقى ئايالغا خېلىلا تەسىر قىلغان بولسا كېرەك، ئۇ مۇنداق سورىدى:

ـــ ئەمدى زادى قانداق قىلىشىم كېرەك؟ بۇ ئىشنى بالغا قانداق دېسەم ئوبدان بولار؟

ـــ ناۋادا بۇ ئىشقا مەن يولۇقۇپ قالغان بولسام مۇنداق قىلاتتىم، ـــ دېدىم گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتىپ، ـــ مۇئەللىم بىلەن سىردىششى ئىمكانىيىتىنىڭ بارلىقىغا كۆزۈم يەتسە، ئالدى بىلەن ئۇنىڭغا ئويلىغانلىرىمنى ئۇدۇللا ئېيتاتتىم، چۈنكى ''باللارغا تاپشۇرۇقنى قايتا ئىشلەتكۈزۈپ جازالسا، تېخىمۇ پۇختا ئۆگىنىدىغان بولىدۇ'' دەيدىغان مەنتىقىنىڭ پۇت تىرەپ تۇرالمايدىغانلىقىنى، بالا ئۆزى بىزار بولغان چاغدا تاپشۇرۇقنى قايتا ئىشلەتكۈزۈشنىڭ ھەتتا ئۇنى ئۆگەنمەي ئويىنغىن، دەپ قويۇۋەتكەندىنمۇ يامان ئاقىۋەت ئەكىلىدىغانلىقىنى ''ياخشى نىيەت'' بىلەن چۈشەندۈرۈش مېنىڭچە باللارنىڭ قوبۇل قىلىدىغان كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پىكرىگە قۇلاق سالمىدىغان، ئاق كۆڭۈل مۇئەللىملەرمۇ ئاز ئەمەس. ناۋادا مۇئەللىم بىلەن سىردىششى ئىمكانىيىتى بولمسا، ئۇنىڭغا ''لام'' دەپ ئېغىز ئاچماڭ؛ ئەڭ ياخشىسى مۇئەللىم بىلەن ھەرگىز قىزىرىشىپ قالماڭ. ئەمما، قانداقلا بولمىسۇن بالا بىلەن يۈزتۇرانە پاراڭلىشىپ بېقىڭ.

ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ھەممىسى باللار بىلەن مۇڭدىشىشقا ئىنتىلىدىغان بولغاچقىمۇ، بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلىغان ھېلىقى ئايالنىڭ كۆزلىرىدە ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى چاقنىدى.

ـــ بالىنى بىرەر ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىگىنى چۈشىنىشكە يېكى بىرەر پىكرىنى ئاڭقىرىۋېلىشقا يېتەكلىمەكچى بولغىنىڭىزدا، ئەڭ ياخشىسى بالىدىن سوئال سوراپ، جاۋاب ئېلىش ئۈسۇلىنى قوللىنىپ بېقىڭ، ـــ دېدىم گېپىمنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ باللار ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئويلىغانلىرىنى ئېيتىپ، ئوي ـ پىكرىنى رۇسلىيالىسا، بۇنىڭ ئۈنۈمى بالغا ئۇدۇلدىن ـ ئۇدۇل قائىدە سۆزلىگەندىن ياخشى بولىدۇ.

ـــ مۇشۇ ئىشنى مىسالغا ئالايلى: ئالدى بىلەن بالىڭىزدىن ''بۇ ئىشتىن كۆڭلۈڭ ئازار يەپ قالغاچقا ئېچىلالمايۋاتامسەن ـ قانداق؟'' دەپ سوراڭ ۋە بالغا تەسەللى بېرىپ، ئۇنىڭ كۆڭۈل غەشلىكلىرىنى چۈشىنىدىغانلىقىڭىزنى بىلدۈرۈڭ. ئاندىن بالغا مۇنداق سوئاللارنى قويۇپ بېقىڭ: ''مۇئەللىمنى توغرا قىلمىدى، دەپ ئويلىغان بولساڭ، سىنىڭچە بولغاندا مۇئەللىمنىڭ كەتكۈزۈپ قويغان يېرى زادى نەدە؟ تاپشۇرۇق ئىشلەشتىن مەقسەت نېمە؟

مۇئەللىمنىڭ قىلغىنى مۇشۇ مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرالىدىمۇ ـ يوق؟ مۇئەللىمنىڭ ئانچىكىلا بىر تاپشۇرۇق قەغىزىنى شۇنچە ئەتىۋارلاپ كېتىشىدىن ئۇنىڭدىكى نېگىزلىك تونۇشنى نېمە دەپ قىياس قىلىش مۇمكىن؟ مۇئەللىمنىڭ ئاشۇ تونۇشى بىلەن سەندىكى تونۇش ئوتتۇرىسىدا قانداق ماھىيەتلىك پەرق بار؟ كىمنىڭ تونۇشى باللارنىڭ ئۆگىنىشىگە ئەڭ پايدىلىق؟ مۇئەللىم قانداق قىلسا توغرا بولىدۇ؟ مۇئەللىمنىڭ ئورنىدا سەن بولساڭ بۇ ئىشنى قانداق بىر تەرەپ قىلاتتىڭ؟ ... " بالىدىن بۇ سوئاللارنى سورىغان چېغىدا گەپلىرىڭىز ئوبېيكتىپ، لىللا بولسۇن؛ ھەرگىزمۇ ھاياجىنىڭىزنى ئارىلاشتۇرۇپ قويماڭ، بالا بىلەن سىردىششتا نىشانىنى مۇئەللىمگە ئەمەس، مەسىلىنىڭ ئۆزىگە قارىتىڭ. قىسقىسى، بالا سوئال ـ جاۋاب شەكلىدىكى بۇ سۆھبەتتىن بۇ ئىشنىڭ نېگىزلىك سەۋەبكارى مۇئەللىمنىڭ ئىدىيەسىدىكى نۇقسان ئىكەنلىكىنى، شۇڭا مۇئەللىمنىڭ تاپشۇرۇقىنى قايتا ئىشلەش تەلىپىنى رەت قىلىشقا، بۇنىڭدىن كېيىن ئاشۇنداق ئىش يەنە تەكرارلىنىپ قالسا، مۇئەللىمگە دادىللىق بىلەن "ياق" دېيىشكە بولىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتسۇن.

ھېلىقى ئايالنىڭ كۆڭلى خېلىلا يورۇپ قالغاچقا، ھە دەپ بېشىنى لىڭشىتتى. شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭدا يەنىلا ئېغىر دېلىغۇللۇق باردەك قىلاتتى.

ــ مەكتەپنىڭ باشقۇرۇشى بەكلا قاتتىق، ــ دېدى ئۇ، ــ مۇئەللىم باللارنى ئۇرۇپ ـ تىللىمىغىنى بىلەن، ناۋادا مۇئەللىمنىڭ چىشىغا تېگىپ قويسام، كېيىن بالامنى پۈتلىۋېتەمدىكىن، دەپ ئەنسىرەيمەن!

ــ دۇرۇس، مۇئەللىمنىڭ دەسلەپتە بۇ ئىشنى كۆڭلىگە ئالمىغانلىقى ئېنىق، ــ دېدىم ئۇ ئايالغا چۈشەندۈرۈپ، ــ ئەمما، ئۆتۈپ كەتكەن ئىشقا مۇشتۇمدەك بالا بىلەن ئۇزەڭگۇ سوقۇشتۇرۇپ يۈرۈشى ناتايىن. ناۋادا مۇئەللىم ئىچى تارلىق قىلىپ بالىدىن ئۆچ ئالماقچى بولسا، ئۇنداقتا دەرھال مەكتەپكە بېرىپ، ئىمكانىيار ئىككىسىنى ياراشتۇرۇڭ، چۈنكى ئۇنداق ئادەملەر قىلىقسىز بولغىنى بىلەن كاللىسى ئاددىي كېلىدۇ. شۇڭا، ئەقىل ئىشلىتىپ ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان سىرداشسىڭىزلا ئىشنى ئوڭلاپ كېتەلەيسىز.

ــ ئىش چوڭىيىپ كەتمىگەنلا بولسا، ئۇنى مەكتەپ رەھبەرلىكىگە دەپ يۈرمەڭ، ــ دېدىم ئاخىرىدا قوشۇمچىلاپ، ــ چۈنكى، ئۇ مەكتەپ رەھبەرلىكىگە ئىنكاس قىلغىنىڭىزنى ئاڭلاپ تېخىمۇ تەتۈرلۈك قىلىپ تۇرۇۋېلىشى مۇمكىن، بولۇپمۇ ئاددىي ئادەملەر باشقىلارنىڭ ئۆزى ھەققىدە سۆز ـ چۆچەك قىلىشنى، بولۇپمۇ باشقىلارنىڭ "چېقىم"ى بىلەن رەھبەرلەرنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قېلىشنى ھەرگىز خالىمايدۇ.

ھېلىقى ئايال رازىمەنلىك بىلەن باش لىڭشىتتى. مەنمۇ "مۇشۇ گەپلىرىم بۇ ئانىغا تېرىقچىلىك بولسىمۇ نەپ بەرسىكەن" دېگەن ئۈمىدتە ئۇنىڭغا

قاراپ كۆلۈمسىرىدىم.

مۇئەللىملىك ـــ ھۆرمەتكە لايىق كەسىپ، شۇڭا باللارغا مۇئەللىمنى ھۆرمەتلەشنى ئۆگىتىش كېرەك. ئەمما، بۈنىڭدا ھەرگىزمۇ قارىغۇلارچە ئىش كۆرۈشكە بولمايدۇ. بالىنىڭ مۇئەللىمنىڭ بەزىبىر ھەرىكەتلىرىدىن گۇمانلىنىشىغا، مۇئەللىمنى تەنقىد قىلىشىغا ۋە مۇئەللىم ئالدىدا ئويلىغانلىرىنى دادىل ئېيتىشىغا يول قويۇش لازىم. چۈنكى، ئاتا ـ ئانىلار مۇشۇنداق ئىشلار تۈپەيلى ھە دېسىلا بالىغا تەنبىھ بەرگىلى تۇرسا، بالىنىڭ تەنقىد ئىدىيەسى زەربىگە ئۇچراپ، بارا ـ بارا كۆڭلىدىكىنى ئوچۇق ئېيتالمايدىغان، ساختا ۋە قۇل مىجەز بولۇپ قالىدۇ.

باللار مۇستەقىل پىكىر قىلىشقا ئادەتلىنىشۋاتقان مەزگىلدە سوغۇققان بولالمايلا قېلىشى مۇمكىن. شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ پىكرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش تەرىپىدە تۇرۇپ، بالىنىڭ ئويلىغانلىرىنى ئىنچىكە ئانالىز قىلىش ئاساسىدا ئۇلارنى توغرا بىلىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشكە يېتەكلىشىمىز لازىم، بالا تەربىيەسىنىڭ مەقسىتى مانا مۇشۇ.

يەنە بىر جەھەتتىن، تەنقىد روھىغا ئىگە ئادەم خاسلىقى بىلەن باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. خاسلىقى بار شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزگىچە بولىدۇ. ئۆزگىچە شەيئىلەر كۆپىنچە ئادەتتىكى شەيئىلەرگە زىت كېلىپ قالىدۇ. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار بالىنى خاراكتېر يېتىلدۈرۈشكە يېتەكلەش بىلەن بىرگە، خىلمۇ خىل ئادەم ۋە ئىشلارنى چۈشىنىش ۋە قوبۇل قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇشى لازىم. ساغلام تەنقىد روھى كىشىدىن نەزەر دائىرىسىنىڭ كەڭرى، تۇرغۇسىنىڭ ئۇستۇن بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ، شۇڭا كەڭ قورساق بولۇش لازىم.

ئامېرىكىلىك پېداگوگ دېۋېي مۇنداق دەيدۇ: ''ئەقلىي جەھەتتىكى ھۆرلۈك ـــ ئەبەدىي كۈرسى چۈشمەيدىغان يېگانە ھۆرلۈكتۇر''*. دېۋېينىڭ بۇ بىر جۈملە سۆزى بىزگە ئىدىيە جەھەتتىكى مۇستەقىللىق ۋە ھۆرلۈكنىڭ نەقەدەر مۇھىم ئىكەنلىكى، شۇنداقلا ئادەم ئەقلىيتىگە ھەرگىزمۇ بويۇنتۇرۇق سىلىشقا بولمايدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار ۋە مۇئەللىملەر بۇ بىر جۈملىنىڭ تەرەن مەنىسى ئۈستىدە چوڭقۇر ئويلىنىشى لازىم.

* دېۋېي (ئامېرىكا) «قانداق تەپەككۇر قىلىش كېرەك؟ ـــ تەجرىبە ۋە تەربىيە» جىاڭ ۋېنمىن تەرجىمىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى 1 ـ ئاي 5 ـ نەشرى، 275 ـ بەتكە قارالسۇن.

"چاتاقچى" بالا

بالىغا كۆيۈنمەكچى بولساڭ، ئۇنىڭغا مالالليۇ تېيىپ بېرمەي، ئەكسىچە ئىللىق مۇھىت يارىتىپ بەر.

قىزىم 4 ـ يېللىققا ئاتلىغاندىن كېيىن، دەرسلەرگە قىينالمايلا يېتىشۋېلىپ، ساۋاقداشلىرى بىلەن ناھايىتى تېزلا چىقىشۋالدى. ھەتتا بىرنەچچە بالا بىلەن يېقىن دوستلاردىن بولۇپ كەتتى. ئىشقىلىپ قىزىمنىڭ سىنىپ ئاتلىغاندىن كېيىنكى ئەھۋالى ئاساسەن كۆڭۈلدىكىدەك بولدى. ئەمما، ئاشۇ سىنىپتكى بىر ئوغۇل بالا قىزىمنى ھە دېسلا بوزەك قىلىۋالغاچقا، قىزىم بۇنىڭدىن كۆڭلى غەش ئىدى.

بۇ يەردە ئۇ بالىنىڭ ئىسمىنى "چاتاقچى" دەپ ئاتاپ تۇراي. سىنىپتا "ناچار ئوقۇغۇچى" دەپ تەبىرلىنىدىغان بۇ بالا قىزىمنىڭ كەينىدىكى پارتىدا ئولتۇرىدىكەن. ئاڭلىسام، ئۇ بالا ئىلگىرى سىنىپتكى باشقا قىزلارنى بوزەك قىلاركەندۇق؛ قىزىم بۇ سىنىپقا كىرگەندىن كېيىن، ئۇ قىزىمنى بوزەك قىلىدىغان بولۇۋاپتۇ.

"چاتاقچى" ئارقىدا ئولتۇرۇۋېلىپ قىزىمنىڭ چېچىنى تارتىپ ئويناىدىكەن، تەنەپپۇس ۋاقتىدا ئۇ قىزىمنىڭ كىتابىنى تارتىۋېلىپ، باشقا بالىلارنىڭ پارتىسىغا تاشلۇۋېتىدىكەن؛ قىزىم ئايلىنىپ بېرىپ كىتابلىرىنى ئېلىۋالاي دەپ تۇرۇشىغا، ئۇ يۇگۇرۇپ بارغىنچە كىتابلارنى ئېلىپ يەنە باشقا بىر پارتىغا تاشلايدىكەن. شۇنداق قىلىپ قىزىم كېيىنكى سائەتلىك دەرس باشلانغۇچە كىتاب قوغلاپ ئاۋارە بولىدىكەن. بىر قېتىم قىزىم باشقا دوستلىرى بىلەن ئويناۋاتقاندا، ھېلىقى بالا قىزىمنى قاتتىق بىرنى ئىتتىرىپتىكەن، قىزىم يېقىلىپ چۈشكىلى تاس قاپتۇ.

ئۇ بالا قىزىمنىڭ بەكلا چىشىغا تېگىپ كەتكەچكە، دائىم دېگۈدەك ماڭا قاخشاپ بېرىدىغان بولدى. قىزىمنىڭ سىنىپىدىكى باشقا بالىلارمۇ ماڭا:

ــ ئاچا، "چاتاقچى" قىزىڭنى بەكلا بوزەك قىلىپ كېتىۋاتىدۇ، مۇئەللىمگە ئېيتىسىڭىز بولمامدۇ؟ ــ دېدى.

ئەمما، مەن خېلى ئۇزۇنغىچە مۇئەللىمنىڭ يېنىغا "دەرت ئېيتىپ"

بارمىدىم، چۈنكى ئۇ چاغدىكى ئويۇم مۇنداق ئىدى: بىرىنچىدىن، ئوغۇل بالىلارنىڭ كەپسىزلىكىنى ئېغىر ئېلىپ كەتكىلى بولمايدۇ. سىنىپتا بالىلارنىڭ بىر ـ بىرىنى ئانچە ـ مۇنچە بوزەك قىلۋېلىشى چوڭ ئىشمۇ ئەمەس، شۇڭا قىزىمغا: ''ئۇنىڭغا ئانچە ئېرەن قىلىپ كەتمەڭ'' دەپ قويسامىلا بولىدى. ئىككىنچىدىن، بۇ ئىشنى قىزىم مۇئەللىمگە دەپتۇ، ئەمدى مەن بېرىپ دېسەم، مۇئەللىم ئۇ بالىنى يەنە تەنقىدلەيدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئىشنى ئوڭلاپ كەتكىلى بولامدۇ؟ مېنىڭچە، ئۇ بالىنىڭ بوزەك قىلىشلىرى قىزىمنى پىسخىكا جەھەتتىن زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچراتقىنى يوق، پەقەت بىئارام قىلىدى. شۇڭا قىزىمغا تەسەللىي بېرىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىسامىلا كۇپايە. ھاپىلا ـ شاپىلا بېرىپ مۇئەللىمگە دادلاپ يۇرۇشۇمنىڭ ھاجىتى يوق.

قىزىم 4 ـ يىللىقتا ئۇ بالىنىڭ كەپسىزلىكلىرىنى چىشىنى چىشلەپ ئۆتكۈزۈۋەتكەن بولىدى، ئەمما 5 ـ يىللىققا چىققاندا ئۇ بالا سەل ـ پەل ھەددىدىن ئاشقىلى تۇردى، چۈنكى ئۇنىڭ قىلىقلىرى قىزىمنى بوزەك قىلىشتىن پاراكەندىچىلىك سېلىشقا ئۆتكەنىدى. بىر كۈنى ئۇ بالا ئۆيىمىزگە تېلېفون قىپتۇ. تېلېفوننى قىزىم ئالغانىدى. ئۇ تېلېفوندا: ''ھەي، مەن سىزگە كۆيۈپ قالدىم!'' دەپ ۋارقىرىدى. بۇ گەپنى ئاڭلىغان قىزىم قورقۇنچىدىن تېلېفون تۇرۇپكىسىنى يەرگە ئاتتى ۋە:

ـــ ئاپا، ''چاتاقچى'' ئۆينىڭ تېلېفون نومۇرىنى نەدىن بىلىۋالغانىدۇ؟ ئەمدى تېلېفون نومۇرىنى ئالماشتۇرۇۋەتمەسەك بولمىغۇدەك! ـــ دەپ ۋارقىرىدى غەزەپ بىلەن.

مەن ئويلىنىپ قالدىم: ''چاتاقچى'' ئەمدىلا ئون نەچچە ياشقا كىرگەن مۇشتۇمدەك بالا بولغىنى بىلەن ئۇنىڭدا راستىنلا ''چاتاق'' بار ئوخشىمامدۇ؟ ئاپلا، بۇ ئىشنى زادى قانداق قىلسام بولار؟ ئەمما، تۇيۇقسىز يۇزبەرگەن بىر ئىش مېنى ھېلىقى بالا بىلەن كۆرۈشۈپ بېقىشقا مەجبۇر قىلدى.

بىر كۈنى قىزىم قاش ـ قاپىقىدىن قار ـ مۇز ياغدۇرۇپ كىرىپ كەلدى ۋە دەرھال كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ، باش ـ كۆزىنى يۇيىدى. قىزىمدىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىۋىدىم، ئۇ بىر ھازا دۇدۇقلاپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن، بولغان ئىشنى ئىككىلىنىپ تۇرۇپ تەستە دەپ بەردى. قىزىمنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ بىرنەچچە دوستى بىلەن ئويناۋاتقانىكەن، ھېلىقى ''چاتاقچى'' ئۇدۇل كېلىپ قىزىمنى ئارقىسىدىن قوچاقلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ چېچىغا سۆيۈۋاپتۇ. بۇ ئىشنى مۇئەللىم كۆرۈپ قالغاچقا، ئۇنى تازا تەنقىدلەپ بىر سائەت تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. بۇ ئىشنى ناھايىتى ئېغىر ئالغان قىزىمنىڭ كۆز چاناقلىرىدا ياش لىغىرلاپ تۇراتتى.

ـــ ئاپا، مۇدىرغا دەپ ئۇ بىر نېمىنى مەكتەپتىن ھەيدىتىۋەتكىلى

بولارمۇ؟ ــ دېدى قىزىم.

بۇنىڭسىزمۇ ھېلىقى بالىدىن قاتتىق رەنجىپ يۇرگەن ئىدىم، قىزىمنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئولتۇرالمايلا قالدى.

ــ ئۇ قۇلاقكەستىنىڭ ئاتا ـ ئانىسغا دەپ، ئۇنىڭ تازا بىر ئەدىپىنى بەرگۈزمسەم، خەپ! ــ دېدى ئۇ. مېنىڭچە، بۇنداق بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسغا دېگەن بىلەنمۇ بىكار. ئاتا ـ ئانىسى ئۇرۇپ ـ تىللىسىمۇ قىلغۇلۇقىنى قىلىۋېرىدۇ. مۇئەللىمگە بېرىپ ئېيتقان بىلەنمۇ كارغا كېلىشى ناتايىن. ئۇيان ئويلاپ ـ بۇيان ئويلاپ ئاخىر ئۆزۈمچە ئۇبدان بىر ئامال تاپتىم.

ــ ئەتە دەرستىن چۈشكەندە مەكتەپ دەرۋازىسىدا ساقلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزۈم بىر پاراڭلىشىپ باقاي، ــ دېدىم قىزىمغا.

ئەتىسى جېڭ يۈەنجيې يازغان «پي پىلۇ» ناملىق بالىلار چۆچىكىدىن ھېلىقى بالىغا ئاتاپ بىرنى ئالدىم. ئۇ قىزىم ئىككىمىز ناھايىتى ياخشى كۆرىدىغان كىتاب ئىدى. بۇنىڭدا ھېلىقى ''چاتاقچى''نى ئاشۇ كىتابنى ''ھەدىيە'' قىلسام قىزىمنى بوزەك ئەتمەسمىكىن، دەپمۇ ئويلىدىم؛ يەنە بىر جەھەتتىن، ئۇ بالىنى كىتابقا جەلپ قىلىش نىيتىممۇ بار ئىدى. چۈنكى، كىتاب بالىلارغا ئەخلاقىي تەربىيە بېرىشتە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدۇ. شۇڭا، سوۋېت ئىتتىپاقى پېداگوگى سۇخۇملىنسكى: ''بالىلاردىكى ئۆزلۈك تەربىيەسىنىڭ بىر پارچە ياخشى كىتابتىن باشلىنىدىغانلىقىغا شەكسىز ئىشىنىمەن'' دېگەنىدى.

ئەتىسى مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا بارسام، قىزىم ساقلاپ تۇرغانىكەن. ئىككىمىز ھېلىقى بالىنى بىردەم ساقلىدۇق. ئاڭغىچە قىزىم: ''ئەنە، چىقتى!'' دەپ ھەررەڭ ـ سەررەڭ كىيىنۋالغان بىر بالىنى كۆرسەتتى ۋە ئۇنى توۋلىدى. ئۇنىڭ تەرتىپسىز ئۆسكەن بالا ئىكەنلىكى چىقىپلا تۇراتتى.

ــ مەن بۇ قىزنىڭ ئاپىسى، بالام ــ دېدىم ئۇ بالىغا، ــ سىز بىلەن مۇڭدىشىپ باقاي، دېگەنىدىم.

ئۇ بالا مېنى ''ئەدىپىمنى بەرگىلى كەلگەن ئوخشايدۇ'' دەپ ئويلاپ قالغاچقا، قورقىنىدىن كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى؛ ئەمما يەنە ھەش ـ پەش دېگۈچە مېنى پىسەنتىگە ئالمىغاندەك قاراپ تۇردى.

ــ باشقىچە ئويلاپمۇ كەتمەڭ، ــ دېدىم مەن ئۇ بالىغا چۈشەندۈرۈپ، ــ سىز بىلەن پاراڭلىشىپ بېقىشلا نىيتىم بار، بولامدۇ؟ بۇ گېپىمنى ئاڭلىغان ''چاتاقچى''نىڭ كۆڭلى سەل ـ پەل جايىغا چۈشكەندەك بولدى. ئاڭغىچە ئەتراپتىكى بالىلار كېلىپ ئۇۋلاشقىلى تۇردى. بۇنىڭ بىلەن ھېلىقى بالىنىڭ قولىدىن يېتىلەپ ئۇدۇل تەرەپكە قاراپ ماڭدىم، ئەمما بالىلار كەينىمىزدىن يەنە ئەگىشىپ كەلدى.

ئۇنىڭدىن تەبەسسۇم بىلەن سورىدىم:
ــ دەپ بېقىڭە، قىزىمنى سىنىپىڭلاردا قانداقراق بالا دەپ قارايسىز؟
ــ بەك ياخشى، ــ دېدى ئۇ قورۇنۇپقىنە.
ــ قايسى جەھەتتىن ياخشى؟
ــ ئۆگىنىشتە ياخشى، ــ دېدى ئۇ دەرھاللا ۋە بىر دەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئۆزى ياۋاش، ھەم ... ــ ئۇ جىمىپ كەتتى.
ــ يەنچۇ؟
ــ ئادەم تىللىمايدۇ، ھە ...، باشقىلارنى بوزەك قىلمايدۇ ....
ــ ئۇنىڭ قانداق كەمچىلىكلىرى بار؟
ــ يوق! ــ ئۇ ئۇڭايسىزلىنىپ يەرگە قارىدى.
ــ ئۇنداقتا ئاشۇنداق ئوبدان ساۋاقدىشىڭىزنى بىرەرسى بوزەك قىلسا توغرا بولارمۇ؟ ــ دېدىم مەن.
"چاتاقچى" بېشىنى چايقىدى.
ــ سىز يەنە بوزەك قىلارسىزمۇ؟
ئۇ بىردەم دېلىغۇل بولۇپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن يەنە بېشىنى چايقىدى.
ــ ھوششىرە بالام! ئوغۇل بالا دېگەن مانا مۇشۇنداق بولىدۇ، ــ مەن تەبەسسۇم بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى سىيلىدىم.
ئەمما، ياندا قاراپ تۇرغان بالىلار تەرەپ-تەرەپتىن چۇرقىراشقىلى تۇردى:
ــ ئاچا، ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمەڭ؛ ئۇ قىزىڭىزنى دائىم بوزەك قىلىدۇ. مۇئەللىمگىمۇ نەچچە قېتىم ئاشۇنداق ۋەدە بېرىپ قويۇپ، قىلغۇلۇقىنى قىلىۋەرگەن. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان "چاتاقچى"، بالىلارغا غەزەپ بىلەن ھومايدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن نومۇس قىلىۋاتقانلىقى غىل-پال ئەكس ئەتتى.
ــ بۇرۇن ئاشۇنداق قىلغان بولسا، ئەمدى ئۇ قىلمىنى تاشلايدۇ، ــ مەن "چاتاقچى"دىن كۆلۈپ تۇرۇپ سورىدىم:
ــ شۇنداق قىلمىسىز-ھە، بالام؟
كۆزلىرىدە ئىشەنچ نۇرلىرى جۇلالانغان "چاتاقچى" دەرھال بېشىنى لىڭشىتتى.
"چاتاقچى"نىڭ ئەسلىدە بىر ئاق كۆڭۈل بالا ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. ئۇنىڭدىكى بەزىبىر قىلمىسزلىقلارنىڭ ئائىلە تەربىيەسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى جەزملەپ، ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى بىلەن سىردىشىپ بېقىش نىيىتىگە كەلدىم.

— ئاتا-ئانىڭىز نەدە ئىشلەيدۇ؟ — دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن، — ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپ كۆرسەم بولارمۇ؟ لېكىن خاتىرجەم بولۇڭ، بۇ ئىشلارنى ئۇلارغا دەپ يۈرمەيمەن. مەن ھېلىقى كىتابنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا تەڭلىدىم:

— بۇ بەك ياخشى كىتابكەن، قىزىم بۇ كىتابقا ناھايىتى ئامراق، ئوقۇپ باقامسىز؟

"چاتاقچى" بېشىنى لىڭشىتتى. ئەمما تۇيۇقسىزلا سالپىيىپ قالدى.

مەن كىتابنى ئونىڭغا تۇتقۇزۇپ قويدۇم:

— بۇنى ئاتايىن سىزگە ئالغاچ كەلگەن، ئەكىتىپ كۆرۈڭ. قىزىمنىڭ بۇنداق كىتابلىرى ناھايىتى جىق، ئەگەر كۆرگۈڭىز بولسا قىزىم ئالغاچ كەلسۇن، كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن قىزىمغا قايتۇرۇپ بەرسىڭىز يەنە باشقىسىنى ئەكەپ بېرىدۇ. ماقۇلمۇ؟

"چاتاقچى" كىتابنى قوش قوللاپ ئېلىپ، تەبەسسۇم بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى.

ئاڭغىچە بىزنىڭ ئورۇنۇشقان بالىلار كۆپەيگىلى تۇردى، شۇڭا "چاتاقچى"نى قورۇنۇپ قالمىسۇن، دېگەن نىيەتتە گەپنى يىغدىم:

— بۇگۈن مۇشۇنچىلىك پاراڭلىشايلى، قانداق؟

"چاتاقچى" ناھايىتى رايىش بالىلاردەك يەنە بېشىنى لىڭشىتتى. قارىغاندا، ئۇ ئىشنىڭ بۇنداق چىرايلىقچە بىر تەرەپ بولۇشىنى ئويلاپ باقمىغاندەك قىلاتتى.

قىزىم ئىككىمىز قايتىشقا تەمشىلۇدۇق، بايا "چاتاقچى"نىڭ ئاتا-ئانىسىنى سورىغان چېغىمدا ماڭا قاراپ كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ كەتكەن بالا:

— ئۇنىڭ دادىسى تۇرمىدە، — دېدى ئاستاغىنە. بۇ گەپنى ئاڭلاپ يۈرىكىم "قارت" قىلىپ قالدى.

— ھە، مۇنداق دەڭ، شۇڭلاشقا بۇ بالىنىڭ كۆڭلى دىلى سۇنۇقكەنده، — دېدىم مەن ھېلىقى بالىغا، — بالىلار بۇنداق ئىشنى باشقىلارنىڭ بىلىپ كېتىشىنى خالمايدۇ، شۇڭا بۇ گەپ مۇشۇ يەردىلا قالسۇن، باشقىلارغا دەپ يۈرمەڭلار، بولامدۇ؟ — دېدىم. ھېلىقى بالىمۇ بۇنىڭغا ماقۇل بولدى.

"چاتاقچى" شۇنىڭدىن كېيىن قىزىمنى بوزەك قىلايدىغان بولدى. ئاز كۇن ئۆتكەندىن كېيىن، مەن قىزىمدىن "چاتاقچى"غا جېڭ يۇەنجېيىنىڭ بالىلار چۆچىكىدىن يەنە بىرنى ئەۋەتتىم.

— "چاتاقچى" ھېلىقى كىتابلارنى ئوقۇپتۇمۇ؟ — دەپ سورىدىم قىزىمدىن.

— ۋاي تاڭەي، — دېدى قىزىم، — سوراپ باقمىدىم، ھەم ئۇنىڭغا

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كتاب توربىكىسى

يېقىن يولغۇممۇ يوق. قىزىمنىڭ دېيىشچە، ''چاتاقچى'' قىزلارنى بوزەك قىلىشنى تاشلىغىنى بىلەن، نېرى ـ بېرى قىلىقسىزلىقلىرى سەۋەپلىك ھە دېسىلا مۇئەللىمدىن دەشنام يەپلا تۇرىدىكەن. بىر كۈنى قىزىم باللارنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى ئېلىپ مۇئەللىمنىڭ ئىشخانىسىغا كىرسە، ئۇ يەردە ''چاتاقچى''نىڭ ئاپىسى تۇرغۇدەك. غەزەپتىن يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قالغان ئۇ ئايال بالىسىنى كېلىشتۇرۇپ نەچچىنى تېپىپتۇدەك.

ـــ ھەي، ئۇ ئايالنىڭ قىلغىنى پەقەتلا قاملاشماپتۇ، ـــ دېدىم قىزىمغا، ـــ بالىنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتى دېگەننى ئويلاپمۇ قويماپتۇ ـ دە. ئۇنداق ئائىلىدە چوڭ بولغان بالا ئاشۇنداق بولماي قانداق بولاتتى، ئەمسە! شۇڭا، گۇناھنى ئۇ بالىغا قويماي، ئاتا ـ ئانىسىغا قويساق دۇرۇس بولغۇدەك، قىزىم. شۇڭا بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ بالىنى كەمستكۆچى بولماڭ، ھەتتا باشقا باللار يوقلاڭ گەپلەر بىلەن ئۇنىڭ غۇرۇرىغا تېگىدىغان ئىشنى قىلسا، سىز توسۇڭ. ئۇ بالىنى ھە دېسىلا ''چاتاقچى'' دەپ قارىمايلى، ئۆزۈڭلارغا ئوخشاشلا ''ياخشى بالا'' دەپ ساناڭلار. ئۇنى قاتارىڭلارغا قوشۇپ، ئوبدان مۇئامىلە قىلساڭلار، ئۇمۇ بارا ـ بارا تۇزۇلۇپ كېتىدۇ.

كېيىن تېلېۋىزوردىن ھايۋاناتلار ھەققىدىكى بىر پروگراممىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇنىڭدا دېيىلىشچە، كىچىك ۋاقتىدا دىلى سۇنغان پىلنىڭ بالىسى جىنسىي ئېتىدار جەھەتتە بالدۇر يېتىلىپ قېلىپ، باشقىلارغا زورلۇق قىلىدىغان بولۇپ قالارمىش. ''چاتاقچى''نىڭ ھالىتىنى ئاشۇ پىل بالىسىغا ئوخشاتقۇم كەلدى.

ئۇ بالىنىڭ ھالىغا بەكمۇ ئېچىندىم، ئۇنىڭغا يارىدەم قىلغۇم، ئانىسى بىلەن سۆزدىشىپ، ئۇنىڭغا بالا تەربىيەلەش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىپ بېقىش ھەققىدە مەسلىھەت بەرگۈم كەلدى. بالا قاياقتا ئەگسە شۇ ياققا ئېگىلىدىغان تال چېۋىققا ئوخشايدۇ، ئەمەسمۇ! ئەمما، ئۇ ئايالنىڭ ئەھۋالىنى قىزىمدىن ئاڭلىغاچقا، ئۇدۇللا بېرىپ ئەسرالىشىقا پېتىنالمىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە خىزمەتنىڭ ئالدىراشلىقىدىن چولاممۇ تەگمىدى. بارا ـ بارا قىزىممۇ ئۇ بالا ھەققىدە يەنە بىر نېمە دەپ كەلمىگەچكە، ئۇنى ئۇنتۇپ كەتكەنمۇ بولدۇم. ئەمما ھازىر ئۇ بالىنى ئويلىساملا پۇشايمان قىلمەن. شۇ چاغدا نېرى ـ بېرى ئويلاپ يۈرمەي، ئۇ بالىنىڭ ئانىسى بىلەن سۆزدىشىپ كۆرگەن بولسام بوپتىكەن. قىزىم 5 ـ يىللىقنى پۈتتۈرۈشىگە بىز يەنىمۇ شەھىرىدىن كەتتۇق؛ شۇنىڭدىن كېيىن ''چاتاقچى''نىڭ دېرىكى ئۈزۈلۈپ قالدى. تەڭرىم ئۇ بالىنىڭ پىشانىسىنى ئوڭ قىلغاندۇ!

2006 ـ يىلى گېزىتتىن مۇنداق بىر خەۋەرنى كۆردۇم: بېيجىڭ شەھىرىدىكى مەلۇم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بىر قىز ئاشۇ مەكتەپتىكى

يەنە بىر ئوغۇل بالا بىلەن جېدەللىشىپ قاپتۇ. ئۇ قىز ئۆيىگە بېرىپ ئاتا-ئانىسىغا دادلاپتىكەن، ئۇ قىزنىڭ ئاتا-ئانىسى ئەتىسىلا ھېلىقى بالىنىڭ ئەدەپسىنى بەرگىلى مەكتەپكە كەپتۇ. ئۇلار ئۇ بالىنى تېپىپ كېلىپ تازا ئۇرۇپتۇ، بالا تاياق زەربىسىدىن جان ئۈزۈپتۇ. بۇ تراگېدىيە ۋەجىدىن ئىككى ئائىلە ۋەيران بوپتۇ. قىسقىسى، ھېلىقى قىزچاقنىڭ ئاتا-ئانىسى ئۆزلىرىنىڭ ئىستىقبالىنى بەربات قىپلا قالماي، ھەتتا كۆز قارىچۇقىدەك ئامراق قىزىنى قارا يېتىم قىلىپ قويۇپتۇ.

مۇنداقچە ئالساق، ھېلىقى بالا تاياق زەربىسىدىن ئۆلۈپ كەتمىگەن تەقدىردىمۇ، قىزچاقنىڭ ئاتا-ئانىسىنى "رەزىل"لەردىن دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى، "بالىغا ئادەمىيلىكنى ئۆگىتىش" دېگەندەك ئەتىكى گەپنى قويۇپ تۇرۇپ، بۈگۈننىڭ گېپىنى قىلايلى: ئاشۇ بىر جۈپ ئەر-خوتۇن مەكتەپكە بېرىپ، مۇشتۇمدەك بالىنى ئۇرۇپ يۈرسە، ئۇنىڭ قىزى كېيىن مەكتەپتە باش كۆتۈرۈپ يۈرەلەرمۇ؟ يوقسۇ! ئۇلار قىزىنى مەكتەپ قوينىدىكى شادلىقىدىن مەھرۇم قىلىدۇ، ئۇنىڭغا قىساسكارلىقنى سىڭدۈرۈپ قويىدۇ. بۇنداق بالا ئەبەدىي بەختسىز بوپ قالىدۇ.

ھەرقانداق بالا مەكتەپتە "چاتاقچى"لارغا يولۇقۇپ تۇرىدۇ. بۇنداق چاغدا ئاتا-ئانىلارنىڭ ئارىلىشىشى زۆرۈر تېپىلىپ قالسا، ئۇلار "چاتاقچى"بالىدىن ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى بالىلارنىڭ زىددىيەتنى تۈگىتىپ، مەسىلىنى ھەل قىلىشىغا ياردەم بېرىش مۇددىئاسىدا ئوتتۇرىغا چىقىشى لازىم. بۇنىڭدا ئوخشاش بولمىغان ئوبيېكتلارغا ئوخشاش بولمىغان چارىلەر قوللىنىلىدۇ. لېكىن ئالدىنقى شەرت شۇكى، ئۇ "بالا رەقىپ"نى فىزىئولوگىيە ۋە پسىخكا جەھەتتىن زىيان-زەخمەتكە ئۇچراتماي، ئەكسىچە ئۇنى ئۆز بالىمزدەك ھۆرمەتلىشىمىز لازىم. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بالىمزنىڭ كىشىلىك قەدىر-قىممىتى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتىگە سەلبىي تەسىر يەتكۈزۈپ قويماسلىقىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلمايى بولمايدۇ.

قىسقىسى، بالىغا كۆيۈنمەكچى بولساق، ئۇنىڭغا مالالىق تېپىپ بەرمەي، ئەكسىچە ئىللىق مۇھىت يارىتىپ بەرگىنىمىز تۈزۈك.

" تىللاغا بەرگۈسىز بىر جۈملە"

ھۆرمەتكە لايىق ھەرقانداق كىشى بىلەن يېزىلىشنى يوقاتقان ھەرقانداق كىشىنىڭ جىسمىدىن بۇ بىر جۈملىنىڭ قۇدرىتىنى كۆرەلمەيسىز. شۇڭا، باللارغا قالدۇرىدىغان ئۇدۇملىرىمىز ئىچىدە ئاشۇ بىر جۈملىدىنمۇ قىممەتلىك نەرسە بولمىسا كېرەك؟

بىراۋ مەندىن: "قىزىڭنىڭ كەلگۈسىدىن نېمىلەرنى كۈتىسەن؟" دەپ سورىسا، "ئوبدان خىزمەتكە ئېرىشسىكەن، ئۆزى ياقتۇرىدىغان كەسىپ بىلەن شۇغۇللانسىكەن، باشقىلار بىلەن ئەپ ئۆتۈسكەن، سىرداش دوستلىرى بولسىكەن، نىكاھىدىن كۆڭلى سۈ ئىچسىكەن، بەختلىك ئائىلىسى بولسىكەن ..." دەپ جاۋاب بېرىمەن، ئەلۋەتتە. دېسەم ـ دېمىسەم ئانىلارنىڭ ھەممىسى مەندەك ئويلايدۇ.

ھالبۇكى، بۇنداق ئارزۇ ـ ئارمانلارنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا تەقدىر ـ پىشانىگىمۇ، تەڭرىگىمۇ ئەمەس، پەقەت ئۆزىمىزگىلا تايىنىمىز.

ھاياتىمدا كۆرگەن نۇرغۇن ئادەم ۋە ئۇلارنىڭ پەرقلىق كىشىلىك ھاياتىدىن "تەقدىرىڭنى مەجەز ـ خۇلقۇڭدىن كۆر" دېگەن سۆزنىڭ دەر ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇپ يەتتىم. شۇڭا، قىزىمنىڭ بەخت ـ پىشانىسى ھەققىدە خىيال سۈرگەن چاغلىرىمدا، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ پىسخىك ساغلاملىقىنى نەزەرگە ئالىمەن.

پىسخىك ساغلاملىق نۇرغۇن ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەسىلەن، ئۇنى بىر باغچىغا ئوخشاتساق ئىشەنچ، دوستانىلىك، سەممىيەت ۋە ئۆز ئارا چۈشىنىش دېگەنلەر گويا ئاشۇ باغچىدىكى چىرايلىق گۈل گىياھلار بىلەن باراقسان ئۆسكەن دەل ـ دەرەخلەرگە، ماۋزۇيىمىزدا قەيت قىلىنغان "تىللاغا بەرگۈسىز بىر جۈملە" بولسا، ئاشۇ گۈل ـ گىياھ ۋە دەل ـ دەرەخلەر ئۆسۈپ يېتىلىدىغان مۇنبەت تۈپراققا ئوخشايدۇ. شۇڭا، قىزىمنىڭ ھاياتلىق گۈلىستانىنى "كۆزى ياماننىڭ كۆزى، سۆزى ياماننىڭ سۆزىدىن ساقلايدىغان"، قىزىمنىڭ ئىقبال مەنزىلىنى يورۇتىدىغان بىرەر تۇمار پۈتۈشكە توغرا كەلسە،

ئۇنىڭغا ئالدى بىلەن "ئەھلىيەتچىل بولۇڭ!" دەپ يازىمەن. بۇ دەل — "تىللاغا بەرگۈسىز بىر جۈملە" دۇر!

بۇ بىر جۈملە بەكلا ئاددىي بولغاچقا، ئاسانلا يادىمىزدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. ئەمما، ئۇنىڭدىن ھەر دەقىقە ئايرىلالمايمىز. ھۆرمەتكە لايىق ھەرقانداق كىشى بىلەن پەزىلىتىنى يوقاتقان ھەرقانداق كىشىنىڭ جىسمىدىن بۇ جۈملىنىڭ قۇدرىتىنى كۆرەلەيمىز. شۇڭا، بالىلارغا قالدۇرىدىغان ئۇدۇملىرىمىز ئېچىدە ئاشۇ بىر جۈملىدىنمۇ قىممەتلىك نەرسە بارمىدۇ؟ بۇ بىر جۈملىنىڭ قۇدرىتىدىن ئايرىلغان كىشىلىك ھايات گويا ھاۋاسىزلانغان ھالاكەتلىك زېمىنغا ئوخشايدۇ، شۇڭا ئۇنى "تىللاغا تېگىشكۈسىز بىر جۈملە!" دەيمىز.

ئادەتتە بۇ بىر جۈملىنىڭ قىممىتىنى بالىغا ئاغزاكى ئېزىپ ئېچۈرۈشتە بۇلبۇلدەك سايراپ كېتىمىز-يۇ، ئەمما دېگەنلىرىمىزنى ئەھلىدە كۆرسەتمىكىمىز بەسىي مۇشكۈل. بۇنداق سەۋەنلىكنى كۆپىنچە پەرۋاسىزلىق ۋەجىدىن سادىر قىلىدىغانلىقىمىز ئۈچۈن، ئۇ پەزىلىتىمىزدىكى نۇقسانلاردىن ھېسابلانمىسمۇ، ئۇنىڭ بالىغا بېرىدىغان تەسىرى بەكمۇ يامان. چۈنكى بالىلار ئاتا-ئانىسىنىڭ ھەرىكىتىگە ئايلىنالمىغان ئۇگۈت-نەسىھەتلىرىگە پەرۋا قىلمايدۇ، ھەتتا ئۇنىڭ ئەكسىچە يول تۇتىدۇ.

مىسالەن، بەزى ئاتا-ئانىلار بالىسىنىڭ يۈزىچىلا "پۇلدارلارنىڭ ياخشىسى يوق!" دەپ ۋايسايدۇ؛ ئاندىن ئۆزىنىڭ قولى قىسقىلىقىدىن قاخشاپ، يوقسۇزلۇقىنى جەمئىيەت ياكى باشقىلاردىن كۆرىدۇ. بۇنداق مۇھىتتا چوڭ بولغان بالا بارا-بارا گاڭگىراپ قالىدۇ. بەزى ئاتا-ئانىلار "بالام، ھەرقانداق ئىشتا سەممىي بول" دېگەن گەپنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ-يۇ، ئۆزلىرى ھە دېسىلا شۆھرەتپەرەسلىك، سۆلەتۋازلىق قىلىدۇ. بۇنداق تەربىيە مۇھىتىدا ئۆسكەن بالىلارنىڭ "تىللاغا بەرگۈسىز بىر جۈملە"نىڭ چىن مەنىسىنى چۈشىنىپ، ئۇنى ئۆز ئىخلاسىغا ئايلاندۇرالىشى مۇمكىن ئەمەس.

شۇڭا، بالىلارغا "تىللاغا بەرگۈسىز بىر جۈملە"نىڭ قىممىتىنى بىلدۈرۈش نىيىتىدىكى ئاتا-ئانىلار ئالدى بىلەن ئەتىمىلىرىمىزنى كۆزىتىپ، سۆزىمىز بىلەن ھەرىكىتىمىزنىڭ بىردەك بولغان-بولمىغانلىقى ئۈستىدە ئويلىنايلى، چۈنكى دېمەكتىن قىلماق ئەلا!

ئەر-خوتۇن ئىككىمىز بالا تەربىيەسىدە ھە دېسىلا "ئەھلىيەتچىل بولۇڭ!" دەپ سۆزلەپ يۈرمىسەكمۇ، ئۆز ئەھلىيىتىمىزگە ئەزەلدىن تەتبىقلاپ كەلگەنىمىز. جۈملىدىن، بىز بۇنىڭدا ئۆزىمىزنىڭ ھەرىكىتىنى بىرىنچى ئورۇنغا، بالىغا بولغان ئۇگۈتنى ئىككىنچى ئورۇنغا قويىاتتۇق.

بىز بالىدىن ئىمتىھاندا نەچچە نومۇر ئېلىشنى، نەتىجىدە نەچچىنچى

قاتارغا ئۆتۈشنى ئەمەس، بەلكى ئۆگىنىشتە ئەمەلىيەتچىل بولۇشنى تەلەپ قىلاتتۇق؛ بالىنىڭ پىسخىكا جەھەتتىكى ھەقىقىي تۇيغۇسىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىمىز ئۈچۈن، ئۇنى رايى بارمىغان ئىشقا، شەكلەن رايىشلىقىغا ھەرگىز زورلىمايتتۇق. بالىدا ئۆزى ۋە باشقىلارنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى ئەينەن، ئوبيېكتىپ تونۇپ، ئۇنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۆزگەرتىش قابىلىيىتىنى يېتىلدۈرۈش مەقسىتىدە دائىم ئۆيدە "پىكىر ئېلىش يىغىنى" چاقىراتتۇق .... ئىشقىلىپ تۇرمۇشىمىزدىكى ھەربىر دېتالدىن بالىغا ئەمەلىيەتچىللىكنى سىڭدۈرۈش تەربىيەسىنىڭ خىلمۇ خىل شەكىللىرىنى بايقاش مۇمكىن.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرىپ، بىرىنچى مەۋسۈملۇق ئوقۇشىنى تاماملىغان چاغ ئىدى. مۇئەللىم قىزىمنىڭ سىنىپىدىن ئۇچ نەپەر "ئۇچتە ياخشى" ئوقۇغۇچى سايلىماقچى بولۇپ، بالىلارنىڭ ھەربىرىگە ئۈچ پارچىدىن نامسز بېلەت تاشلاتقۇزۇپتۇ. سىنىپتا جەمئىي 45 بالا بار ئىكەنىدۇق، قىزىم 43 بېلەتكە ئېرىشىپ بىرىنچى بوپتۇ. يەقەت ئىككى ئوغۇل بالا ئۇنىڭغا بېلەت تاشلىماپتۇ. قىزىم بۇنى ئاشۇ ئىككى بالىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپتۇ.

قىزىمنىڭ سىنىپ بويىچە ئەڭ كۆپ بېلەتكە ئېرىشكەنلىكىدىن خۇشال بولغان بولساممۇ، تۇرۇپلا ئويلاپ قالدىم، قارىغاندا قىزىم ئۆزىگىمۇ بېلەت تاشلىغان ئوخشايدۇ، بۇنداق قىلسا بولارمۇ؟ ھېلىقى ئىككى بالىنىڭ قىزىمغا بېلەت تاشلىمىغىنىغا قارىغاندا، ئۇ ئىككىسى قىزىمغا باشقىچە پىكىردە، دېگەن گەپ. يەنە تۇرۇپلا ئۆزۈمنىڭ ھاماقەتلىكىگە كۈلگۈم كەلدى.

بالىلار ئۆزىگە بېلەت تاشلىسا نېمىشقا بولمىغۇدەك؟ ھېلىقى ئىككى بالىنىڭ قىزىمغا بېلەت تاشلىمىغانلىقى ئۇلارنىڭ قىزىمغا زادى باشقىچە پىكىردە ئىكەنلىكىنىلا بىلدۈرەمدۇ؟ ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئالتە ـ يەتتە ياشلىق بىغۇبار بالىلار تۇرسا، ئۇلاردا نەدىمۇ ئۇنداق چاكىنا ئوي ـ خىياللار بولسۇن؟ قىزىم سىنىپتا بولغان ئۇ ئىشلارنى ماڭا گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۈلۈپ تۇرۇپ دەپ بەردى، ھېلىقى ئىككى بالىنىڭ بېلەت تاشلىمىغانلىقىنى تىلغا ئالغاندىمۇ، ئۇنىڭ چېھرىدە ھېچقانداق ئەجەبلىنىش ئالامەتلىرى كۆرۈلمىدى. بۇنى كۆرۈپ بايقى ئويلىرىمنى قىزىمغا دەپ سالمىغانلىقىمدىن ئىچىمدە خۇش بولدۇم. ناۋادا مەن بۇ ئىشتىن ھەيران قالغانلىقىمنى بالىغا چاندۇرۇپ قويغان بولسام، قىزىم گاڭگىراپ قېلىپ، قەلبىگە بىر خىل قارا كۆلەڭگە سايە تاشلىغان بولارئىدى. بېرىپ قىزىمنىڭ پىشانىسىدىن سۆيدۈم ۋە:

ـــ باركالا گۆھىرىم، باركالا، ـــ دېدىم رازىمەنلىك بىلەن. ئەتىسى قىزىم تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولغاندىن كېيىن تۇيۇقسىز سوراپ قالدى:

ـــ ئاپا، "ئۇچتە ياخشى" سايلىغاندا ئۆزىگە بېلەت تاشلىسا بولامدۇ؟

ــ ئەلۋەتتە بولىدۇ، ــ دېدىم مەن گەپنى كېسىپلا، ــ ”ئۇچتە ياخشى“ سايلىنىشقا شەرتىم توشىدۇ، دەپ قارىسىلا ئۆزىگە بېلەت تاشلىسا بولۇۋېرىدۇ، سىزمۇ شۇنداق قىلدىڭىزغۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلىغان قىزىم پارتىدىشىنىڭ ”“ئۇچتە ياخشى‘سايلاشتا ئۆزىگە ئەمەس، سايلاشتا باشقىلارغا بېلەت تاشلاش كېرەك، ئاۋادا ئۆزىگە بېلەت تاشلىسا مەنمەنچىلىك قىلغان بوپقالىدۇ!“ دېگەنلىكىنى ھەيرانلىق بىلەن سۆزلەپ بەردى.

بۇ گەپلەردىن قىزىمنىڭ پارتىدىشىنىڭ قانداقتۇر بىرەر چوڭام ”ئۆگەتكەن ئەقىل“ بىلەن ئىش قىلغانلىقىنى جەزىملىدىم. ئەمما بۇ ئويۇمنى بالىغا ئۇدۇل ئېيتماي، كۆلۈپ تۇرۇپ گەپنى ئەگىتتىم:

ــ ئۇ ساۋاقدىشىڭىز خاتا چۈشىنىپتۇ، ئۇنىڭغا دەپ قويۇڭ: ئۆزىنىڭ ”ئۇچتە ياخشى“ سايلىنىش شەرتىگە توشىدىغانلىقىغا كۆزى يەتمىسە، ئۇ باشقا گەپ؛ شەرتكە توشىمەن دەپ قارىسا، ئۆزىگە بېلەت تاشلاشقا تامامەن بولىدۇ. ئۆزىنىڭ ”ئۇچتە ياخشى“ سايلىنىش شەرتىگە توشىدىغانلىقىنى بىلمەپ تۇرۇپ ھەم ئاشۇ شەرەپنى ئارزۇ قىلىپ تۇرۇپ، كەمتەرلىك قىلدىم دەپ قەستەن ئۆزىگە بېلەت تاشلىمىسا، بۇ توغرا بولمايدۇ، چۈنكى ئۆزىگە بېلەت تاشلاش بىلەن كەمتەرلىك ئىككىسى ئىككى گەپ.

قىزىم شۇنىڭدىن كېيىن ھەر مەۋسۇملۇق ”ئۇچتە ياخشى“ سايلىمىدا ئۆزىگە بېلەت تاشلاپ كەلدى. ئۆزىمۇ ھەم ئەلاچى، ھەم سىنىپ كادىرى بولغاچقا، ئىشەنچىسى كۈچلۈك ئىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن قىزىم سىنىپتىكى ساۋاقداشلىرىنىڭ بۇ جەھەتتە باشقىچە قاراشتا ئىكەنلىكىنى بارا-بارا بايقاپ قاپتۇ. چۈنكى، بالىلار كىمنىڭ كىمگە بېلەت تاشلىغانلىقىغا بەكرەك قىزىقسىمۇ، ئۆزلىرىگە بېلەت تاشلىغانلىقىنى باشقىلارغا دېمەيدىكەن. ئەمما، قىزىم باشقىلار كىملەرگە بېلەت تاشلىدىڭ، دەپ سوراپ قالغۇدەك بولسا، ئۆزىگىمۇ بىر بېلەت تاشلىغانلىقىنى يوشۇرماي دەۋېرىدىكەن. قىزىم بۇ ئىشتىن گاڭگىراپ قالغان چاغلىرىدا مەندىن مەسلىھەت ئالاتتى. مەن ئۇنىڭغا مۇنداق تەربىيە قىلاتتىم:

ــ قىلغانلىرىنى دادىللىق بىلەن دېيىش ئەڭ ئېسىل پەزىلەتنىڭ بەلگىسى، قىزىم. كىملەرگە بېلەت تاشلاشتا ئۆزىڭىز توغرا تاپقان پىرىنسىپ بويىچە ئىش كۆرسىڭىزلا، بۇنىڭ نومۇس قىلغۇدەك ھېچقانداق يېرى يوق؛ نومۇس قىلىشقا توغرا كەلسە، ئەينى ئىشنى يوشۇرىدىغان ياسالمىلىقتىن نومۇس قىلغۇلۇق.

ئۆيدە داۋاملىق بولۇنىدىغان بۇ گەپلەر قىزىمنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرغاچقا، ئۇ قىلغىنىنى يوشۇرمايدىغان ئادىتىنى ئىزچىل تاشلىمىدى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىwww.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىنى

قىزىم تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىقىغا چىققان يىلى سىنىپىدا يەنە ''ئۇچتە ياخشى'' سايلىمى بولغانىكەن، ئۇ ئىلگىرىكىدەك ئۆزىگىمۇ بىر بىلەت تاشلاپتۇ ھەم بۇ ئىشنى ياتاقداشلىرىغا دەپ بېرىپتۇ. ئەمما، ئۇ تەنتەربىيەدە ''ئەلا'' ئەمەس ''ياخشى'' باھالىنىپ قالغاچقا، ''ئۇچتە ياخشى'' سايلىنىش سالاھىيىتىگە ئېرىشەلمەپتۇ. شۇنىڭدىن بىر نەچچە كۈن ئىلگىرى، قىزىم گەپ ئارىلىقىدا ئۆزىنىڭ ''ئۇچتە ياخشى ئوقۇغۇچى''لىق شەرىپىنى داۋاملىق ساقلىغۇسى بارلىقىنى، ئەمما تەنتەربىيە نەتىجىسىنىڭ بۇ ئىشقا سەلبىي تەسىر كۆرسىتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەۋاتقانلىقىنى دەپ بەرگەنىدى. شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭغا مۇنداق تەسەللىي بەرگەنىدىم:

ـــ ئەمدىلا ئون ياشقا كىردىڭىز قىزىم، ياشقا ساۋاقداشلىرىڭىزدىن ئىككى ـ ئۈچ ياش كىچىكسىز، ياشقا بالىلار ياشلىق دەۋرىگە قەدەم قويىدى، ئەمما سىزنىڭ يېشىڭىز، جۇغلۇڭىز باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىنىڭكى بىلەن تەڭ، شۇڭا مەكتەپ بۇ ئەھۋالىنى نەزەردە تۇتۇپ، تەنتەربىيەدە شەرتنى كەڭرەك قويۇپ بېرىشى مۇمكىن.

ئۇنىڭ ئۇستىگە، سىنىپ مۇدىرىمۇ يېقىندا چاقىرىلغان ئاتا ـ ئانىلار يىغىندا قىزىمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تۆت بالىنىڭ ئەتىگەنلىك چىنىقىشتا ئىنتايىن ئاكتىپ ئىكەنلىكىنى ماختاپ بەرگەچكە، ''ئۇنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىمۇ ئىزچىل 'ئۇچتە ياخشى' بولۇپ ئوقۇيالمىشىدا گەپ يوق'' دەپ ئويلىغانىدىم.

ئەمما، مەكتەپ بۇ ئەھۋالنى نەزەرگە ئالمىدى. بۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى يىلىدىكى ''ئۇچتە ياخشى'' سايلىمىدا قىزىم ئۆزىگە بىلەت تاشلىمىدى، چۈنكى ئۇ تەنتەربىيەدە يەنىلا ''ئەلا'' بولالمىغانىدى.

شۇغىنىسى، قىزىم ياتاقداشلىرىغا بۇ دۆرەم ئۆزىگە بىلەت تاشلىمىغانلىقىنى ئېيتقانىكەن، بەزىلەر ئۇنىڭدىن ''ئۆز ئىشنى خۇپىيانە تۇتۇپ، 'ئەقىل' ئىشلىتىشنى ئۆگىنىپتۇ'' دەپ گۇمان قىلىشىپتۇ.

ـــ بالىلار نېمانچە مۇرەككەپ ئويلاپ كېتىدىغانىدۇ؟ ـــ دېدى قىزىم گەپ ئارىلىقىدا خاۋاتىرلىنىپ تۇرۇپ. قىزىمنىڭ بۇ گېپىدىن ئۇنىڭ بۇ جەھەتتە خىلىلا تەمكىنلىشىپ قالغانلىقىنى بايقىدىم.

ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا قىزىمنىڭ سىنىپىدا سىنىپ كادىرلىرى سايلىمى بوپتۇ. قىزىم ئادەتتە ئۆزى ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمەيدىغان بىر بالىغا بىلەت تاشلاپتۇ، چۈنكى قىزىم ئۇ بالىنى ياقتۇرمىغىنى بىلەن باشقۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك، سىنىپ كادىرى بولۇشقا مۇناسىپ، دەپ قارايدىكەن. ''سىنىپ كادىرى'' دېگەن ئاتاق تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ بالىلىرىنىڭ نەزىرىدە چاقناپ تۇرىدىغان شەرەپ. شۇڭا، سىنىپ كادىرى سايلاشقا تاشلىنىدىغان

ھەربىر بىلەتتە بىلەت ئىگىسىنىڭ سۈبيېكتىپ ئارزۇسى ئازدۇر ـ كۆپتۇر ئەكس ئەتكەن بولىدۇ. جۈملىدىن، باللار ئاشۇ بىلەتنى ئۆزىنىڭ "يېقىنلىرى"غا تاشلاشنى خالايدۇ. ئەمما، قىزىم بۇنىڭدا شەخسىي غەرەزنى ئەمەس، سىنىپ خىزمىتىنى نەزەردە تۇتقاچقا، بىلەتنى ئۆزى ياقتۇرمايدىغان بىر بالىغا تاشلاپتۇ. بۇ "تىللاغا بەرگۈسىز بىر جۈملە"دە تەكتلىنىدىغان قىممەتلىك روھ، ئەلۋەتتە!

بىر بالىنىڭ كەلگۈسى ھاياتلىق مۇساپىسىنى مەزمۇت بېسىش ـ باسالماسلىقى ئۈنىڭ "تىللاغا بەرگۈسىز بىر جۈملە"نى قانچىلىك ئۆزلەشتۈرگەنلىكى ۋە ئۇنى قىرانلىققا قەدەم قويغاندىن كېيىن تەپەككۇر ئۇسۇلىغا قانچىلىك يېقىنلاشتۇرغانلىقىغا باغلىق.

"ئەمەلىيەتچىل بولۇش"نىڭ ئەكسى ــ ساختىلىق. ساختىلىق، يەنى شۆھرەتپەرەسلىك، يەڭگىلتەكلىك، شۇنداقلا ئۈنىڭ ھاسىلاتىدىن بولمىش تەرسالىق ۋە ھەسەت قاتارلىقلار قارىماققا ئېرەن قىلمىسمۇ بولىدىغان كىچىككىنە ئىشتەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۈنىڭ سەلبىيەتلىرى ناھايىتى ئېغىر.

ھازىر ھەممىمىزنىڭ بالىسى بىردىنلا، شۇڭا "ئاتىسى ئاتالمىغان قوڭغۇزنى، بالىسى ئاتسۇن توڭگۇزنى" دەيدىغان ئىستەك ۋەجىدىن بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلاردا بالا تەربىيەسىدىكى شۆھرەتپەرەسلىك، يەڭگىلتەكلىك ۋە تەرسالىق خىلىلا ئەدەپ قالدى. ساختىلىق قاپلىغان مۇھىتتىكى باللارنىڭ كۆنلىرى ئازاپ ئىچىدە ئۆتمىدۇ. ئۇنداق باللار ئاسانلا مەغلۇپ بولىدۇ. يامان يېرى، باللارنى قانداق يولغا باشلاۋاتقانلىقىمىزنى بىلمەيۋاتىمىز.

نۇرغۇن ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالا تەربىيەسىدە يولۇققان بەزى قىينىچىلىقلىرىنى ھەل قىلىشقا يارىدەم قىلىپ باققان بولدۇم. ئەمما، بەزى ئىنچىكە مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش مۇمكىنچىلىكىنىڭ يوق دېيەرلىكلىكى مېنى ھەسرەتتە قويىدى. نۇرغۇنلىرىمىزنىڭ بالا تەربىيەسىدىكى نامۇۋاپىقلىق بۇ جەھەتتە بىلىدىغانلىرىمىزنىڭ كەملىكىدىن ئەمەس، بەلكى شۆھرەتپەرەسلىكىمىز ۋە يەڭگىلتەكلىكىمىز ۋەجىدىن كېلىپ چىقىۋاتقانلىقىنى تەدرىجىي تونۇپ يەتتىم.

يېقىندا يولۇقتۇرغان مۇنداق بىر ئىشنى يۇقىرىدا دېگەنلىرىمنىڭ تېپى سۈپىتىدە سۆزلەپ بېرەي:

تونۇشلىرىمدىن بىرى تېلېفون بېرىپ، پىسخىكا جەھەتتە قىينىچىلىققا يولۇققان بىر قىزغا مەسلىھەتچىسى بولۇشۇمنى ئۆتۈندى. 25 ياشقا كىرگەن بۇ قىزنىڭ دادىسى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك مۇئەللىمى بولۇپ، داۋلىق بىر مەكتەپتە ماتېماتىكا دەرسى بېرىدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە

كۆپنچە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزىدىغان سىنىپنى تۇتىدىكەن؛ ئۇ دەرس بەرگەن بالىلار دېگۈدەك چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتى، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق داڭلىق مەكتەپلەرگە كىرەلەيدىغان بولغاچقا، ئۆزىمۇ كەسپىداشلار ئارا بارماقلاپ سانىلىدىكەن. ئۇ قىزنىڭ ئانىسىمۇ ئوتتۇرا مەكتەپ مۇئەللىمى ئىكەن. بۇ ئىككى مۇئەللىم ئائىلىدە قىزغا ناھايىتى قاتتىق تەلەپ قويىدىكەن. ئۇ قىز باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپلا ناھايىتى ياخشى ئوقۇغاچقا، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندا دادىسى ئىشلەيدىغان مەكتەپكە كىرىپتۇ.

بەزىلەر بۇ قىزنى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىكى نەتىجىسىگە ئاساسەن "چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرەلەيدۇ" دەپ قارىسىمۇ، قىز ئۆزى بۇنىڭغا دېگەندەك ئىشەنچ قىلالماپتۇ. لېكىن، ئارزۇ تولدۇرىدىغان چاغدا ئۇ قىزنىڭ دادىسى: "چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرەلمىسىڭ مۇنبەردە مېنىڭ گېپىم ئۆتمەي قالىدۇ" دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ئانىسىمۇ: "بالا ئوقۇتۇشتا بارماقلاپ سانىلىمەن؛ شۇڭا، چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئۆتمىسىڭ يۈزۈم چۈشۈپ كېتىدۇ" دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار "قىزىمىز باشقا مەكتەپتە ئوقۇيمەن دېگەن خىيالدا بولۇپ قالمىسۇن" دېگەن نىيەتتە، قىزنىڭ ئارزۇ جەدۋىلىگە پەقەت چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىنىلا يازدۇرۇپتۇ، ئەمما ئۇ قىزنىڭ نومۇرى ئۆلچەمدىن سەككىز نومۇر كەم قالغاچقا، چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرەلمەي، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە قايتا بىر يىل ئوقۇشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئىككىنچى يىلى ئارزۇ تولدۇرىدىغان چاغدا، ھېلىقى قىزچاق بىرىنچى ئارزۇسىغا چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىنى تولدۇرۇپ قويسا يەنە بۇلتۇرقىدەك تراگېدىيەگە قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، باشقا بىر مەكتەپنى تولدۇرماقچى بوپتىكەن، قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى: "باشقا مەكتەپلەرگە بولتۇرقى نومۇر بىلەنمۇ كىرىپ كېتەلەيتتىڭىز؛ نېمىلا دېگەن بىلەن بىر يىل تەكرار تەييارلىق قىلدىڭىز، شۇڭا بىرىنچى ئارزۇغا قورقماي چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىنى يېزىڭ، چوقۇم ئۆتۈپ كېتىسىز" دەپ تۇرۇۋاپتۇ. شۇنداق قىلىپ قىز بىرىنچى ئارزۇسىغا چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىنى، ئىككىنچى ئارزۇسىغا باشقا بىر مەكتەپنى يېزىپتۇ. ئەمما، شۇ يىلمۇ ئۇ قىزنىڭ نەتىجىسى چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىغا بىرنەچچە نومۇر كەم قىلىپ قوبۇل قىلىنماي، ئىككىنچى ئارزۇسىغا يازغان مەكتەپتىن چاقىرىق كەپتۇ. ئۇ مەكتەپمۇ خېلى نامى بار مەكتەپلەردىن ئىكەندۇق. ئەمما قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بالىسىنى چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرگۈزەلمىگەنلىكىدىن كۆڭلى بەكمۇ يېرىم بوپتۇ. بولۇپمۇ قىزنىڭ بىر يىل قايتا ئوقۇپ تۇرۇپمۇ يەنە ئادەتتىكى بىر مەكتەپكە كىرىپ قالغانلىقىغا ئەلدىن نومۇس قىلىپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپلا

كېتىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ قىز تۆت يىلنى قاتتىق پۇشايمان ئىچىده بەكمۇ تەسته ئۆتكۈزۈپتۇ. ھەتتا، ئاردا ييرىم يىل ئوقۇشتىن توختاپ دەم ئېلىشقا مەجبۇر بوپتۇ.

ئۇ قىز تولۇق كۇرسنى پۈتكۈزىدىغان چاغدا چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ماگىستىرانتلىقىغا ئىمتىھان بېرىپ ئۆتەلمەپتۇ. ماگىستىرانتلىقنى چەت ئەلده ئوقۇماقچى بولۇپ ئىككى داۋاملىق مەكتەپكە ئىلتىماس قىلىپ بېقىپتىكەن، نېمە ئۈچۈندۇر ئۇ ئىشمۇ سۇغا چىلىشىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ قىز يەنە بىر نۆۋەت قاتتىق زەربىگە ئۇچراپتۇ. ئۇ قىزنىڭ ئاتا-ئانىسى تونۇشلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن قىزنى يامان ئەمەس بىر ئىدارىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ. ئۇ ئىدارىگە ئاشۇ قىز بىلەن تەڭ كىرگەن يەنە ئىككەيلەن بار ئىكەنىدۇق. ئارىدىن بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ھېلىقى ئىككەيلەندىن بىرى بىر بۆلۈمنىڭ مەسئۇللۇقىغا ئۆستۈرۈلۈپتۇ. بۇ ئىشنى بەكلا ئىچىگە ئېلىپ كەتكەن ھېلىقى قىز ئىدارىسىگە دەپمۇ قويماي، ئۆيىدىن چىقىپ كېتىپ، ييرىم ئايغىچە قايتىپ كەلمەپتۇ. ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ، ئىدارىسىگە بارغىلى ئۇنىماپتۇ.

ئۇ قىز ئەتىگەندىن كەچكىچە ئۆيىدىن چىقمايدىكەن. ھەرقانداق ئىشتىن رايى قايتىپ كەتكەچكە، كۇنلىرىنى تورغا چىقىش ۋە ئۇخلاش بىلەنلا ئۆتكۈزىدىكەن. ئۇ قىز ئاتا-ئانىسىنىڭ يىغلاپ ييلىنىشلىرى بىلەن ئاخىر پىسخىك دوختۇرغا كۆرۈنۈپتىكەن، دوختۇر "مالىخۇلىيە(خاموشلۇق) كېسىلى" دەپ دىياگنوز قويۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن سىردىشىپ كۆرگەندىن كېيىن، دورا ييزىپ بېرىپتۇ. ئەمما، ئارىدىن بىر ئايدىن ئارتۇقراق ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ، دوختۇرنىڭ دورىسى ھېچقانچە شىپا قىلماپتۇ. ئۇ قىز ئەتىگەندىن كەچكىچە پەردىلىرى ھەم ييپىلغان ئۆيگە سولىنىپلا ئولتۇرىدىكەن، ھەتتا باشقىلار دېرىزە پەردىسىنى قايرىپ قاراپ قويسىمۇ خاپا بولىدىكەن.

ئۇ قىزنىڭ دادىسىمۇ ئازاپتىن ئۆزىنى يوقتىپ قويايلا دەپتۇ. ئۇ كىشى ئەزەلدىنلا ھەرقانداق ئىشتا ئۇتۇپ چىقمىسا ئۇنىمايدىغان، ئىنتايىن بەسخور ئادەم ئىكەنىدۇق. بىرنەچچە يىلدىن بۇيان قىزىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەرنى كۆرۈپ "ئەمدى يۇزۈم قالمىدى، تۇغىشتىم!" دەپ قاتتىق ئازابلىنىپتۇ.

بۇ ئىشلارنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھېلىقى قىزغا بەكمۇ ئىچىندىم. ئەمما، مەندىن ياردەم سورىغان ھېلىقى كىشىگە مۇناسىۋەتسىز جاۋاب بېرىشكە مەجبۇر بولدۇم:

— كەچۈرۈڭ، ئۇ قىزغا پىسخىك مەسلىھەتچى بولالمىغۇدەكمەن. بۇ ياردەم قىلىشنى خالىمىغىنىم ئەمەس. ئويلاپ باقسام، بۇ ئىش راستىنلا قولۇمدىن كەلمىگۈدەك!

ئۇ كىشىنىڭ بايانىدىن، بولۇپمۇ بەزىبىر تەپسىلاتلاردىن ھېلىقى قىزنىڭ ھازىرغىچە ھاياتقا ناھايىتى تەستە بەرداشلىق بېرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. ئاڭلىغانلىرىم گەرچە ھېلىقى قىز يولۇققان ئىشنىڭ ئۆزىلا بولسىمۇ، ھېلىقى قىزنىڭ ئانا ـ ئانىسىنىڭ ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىش ئىشىغا تۇتقان پوزىتسىيەسىدىن ئۇلارنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇشىمۇ ئاشۇنداق تەپەككۇر ئۇسۇلى بويىچە مۇئامىلە قىلىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرگە بولىدۇ.

ئۇ قىزنىڭ مەغلۇبىيتى تاسادىپىي ئىش ئەمەس، بەلكى ئۇزاق يىللاردىن بۇيان يىغىلىپ قالغان مەسىلىلەرنىڭ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى سەۋەبلىك پارتلىشى.

دېمەك، شۆھرەتپەرەس ئانا ـ ئانىلار ئۆزىنى ھاردۇرۇپ كاردىن چىقىرىپلا قالماي، ئاخىرقى ھېسابتا بالىنى نابۇت قىلىدۇ.

ناۋادا ۋاقىتنى كەينىگە ياندۇرغىلى بولغان بولسىدى، ئۇ قىزغا جان دەپ ياردەم قىلغان ۋە ئۇنىڭ ئانا ـ ئانىسىغا شۇنداق دېگەن بولاتتىم: ''بالامنى دۇرۇس تەربىيەلەيمەن، دېگەن ئادەم ھەرقانداق ئىشتا ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىشى كېرەك. شۇڭا قانچىكى ئەمەلىيەتچىل بولساڭلار، قىزىڭلارنىڭ ھاياتلىق مۇساپىسى شۇنچە راۋانلىشىدۇ؛ پېشانىسىگە بەخت قۇشى قونۇپ، سىلەرنى پەخرلەندۇرىدۇ!''

روسسۇ مۇنداق دەيدۇ: ''ئەڭ يۈكسەك ئەخلاق باشقىلارغا كۆز ـ كۆز قىلىندىغان كۆرۈملۈك بولمىغىنى ئۈچۈن، ئۇ ھەم پاسسىپ كېلىدۇ، ھەم ئاسانلىقچە ۋۇجۇتقا چىقمايدۇ.''* بۇ بىر جۇملىنى باشقىلارغا ئەمەس، ئۆزىمىزگە تەتبىقلاپ باقساق، مۇنداق چۈشىنىش مۇمكىن: ئادەم ئۆزى نىشانلىغان ئىشتا چوقۇم ئەمەلىيەتچىل بولۇشى، ئۇنى ھەرگىزمۇ خەقكە كۆز ـ كۆز قىلىدىغان كۆرۈملۈككە ئايلاندۇرۇپ قويماسلىقى كېرەك. بۇ ـــ ئۆزىگە سەمىمىي ۋە دوستانە پوزىتسىيە تۇتقانلىقتۇر. ئەمما، ئۇنى ئىشقا ئاشۇرماق بەسىي مۇشكۇل.

كۆپىنچە ھاللاردا ئۆزىمىزدىكى ساختىلىقلارنى ئاسانلىقچە بايقىيالمايمىز. بۇ دەل بىزدىكى شۆھرەتپەرەسلىك ۋە يەڭگىلتەكلىكنىڭ مەنبەسىدۇر. بۇ ئادەتتە بالىنى كەلسە ـ كەلمەس ماختاپ ئۇچۇرۇش ياكى جازالاپ ئەدەپنى بېرىش، پونى بولۇشغا ئېتىش، قارشى تەرەپنى گەپتە چۈشۈرۈش، ھەتتا بالىلارنىڭ كەسپ، خىزمەت ۋە لايىق تاللىشىغىمۇ چات كېرىۋېلىش قاتارلىق ئىللەتلىرىمىزدە ئىپادىلىنىدۇ. شۇنداقلا، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بارا ـ

* روسسۇ (فرانسىيە) «ئېمىل» لى پەڭئاۋ تەرجىمىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى 5 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 113 ـ بەتكە قارالا.

بارا بالىنىڭ قىممەت قارىشىنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، ئاخىر بالىنى ئۆزىنى دەڭسىيەلمەيدىغان بېقوۋۇل هالەتكە چۈشۈرۈپ قويىدۇ.

ئادەمىي هاياتىنىڭ كۈشەندىسى، تەپەككۇر ئۇسۇلىنى بۇزىدىغان ئېزىتقۇلاردىن بولمىش ساختىلىق ئاخىر كىشىلەرنى باشقىلارغا ئوبيېكتىپ يۇزلىنەلمەيدىغان، ئۆزىگە سەممىي پوزىتسىيە تۇتالمايدىغان قىلىپ قويىدۇ.

ئەمەلىيەتچىل روهتىن مۇستەسنا ئادەم هەرقانچە چېچەن بولسىمۇ، نەزىرى پەس كېلىدۇ، هەرقانچە تىرىشچانلىق كۆرسەتسىمۇ، ئارمانغا تۇشلۇق دەرمانى بولمايدۇ؛ ئۆزىنى هەرقانچە چوڭ تۇتسىمۇ، يۇرىكى پوك-پوك كېلىدۇ؛ باشقىلارنى قەدىرلەشكە هەرقانداق ئۇرۇنۇپ باقسىمۇ، ئۇنى ئەپلەشتۇرەلمەيدۇ. ئۇنداق ئادەملەردە مۇلايىملىق ۋە تەمكىنلىك كەمچىل بولغىنى ئۈچۈن، ئاددىي ئەمما بەختلىك كىشىلەردىن بولۇشقا قۇربى يەتمەيدۇ؛ خاسلىق ۋە ئىجادچانلىق كەمچىل بولغىنى ئۈچۈن، باشقىلاردىن ئەبەدىي ئاشالمايدۇ.

ئاتا-ئانىلار بالىدا ئەمەلىيەتچىل روهنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن، سۆز ۋە هەرىكەت بىرلىكىنى ئۆز ئەمەلىيىتىدە ئۇلگە قىلىپ كۆرسىتىشتىن باشقا، كىتابنىڭ رولىدىنمۇ پايدىلىنىشى لازىم. بولۇپمۇ مەشھۇرلار هەققىدىكى بىئوگرافىك ئەسەرلەر بالىلارغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ.

تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر شەخسلەر، مەيلى ئالىم بولسۇن، سەنئەتكار بولسۇن، سىياسىيون بولسۇن ياكى كارخانىچى بولسۇن، هەممىسى كەسىپگە ئىشتىياق باغلىغان، ئىرادىسى مەستەهكەم، ئىجادچان، ئېڭى يۇكسەك، پىكىر ۋە مەنىۋىيەتتە ئەمەلىيەتچىل كىشىلەر. ئۇلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەت مېۋىلىرى دەل ئەمەلىيەتچىللىكتىن ئىبارەت بۇ يىمىرىلمەس تۈپراقتا ئۆسۈپ يېتىلگەن. شۇڭا، مەشھۇرلار هەققىدىكى بىئوگرافىك ئەسەرلەرنى ئوقۇغاندا سەرخىل كىشىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئېسىل ئىدىيەسى بىلەن غايىبانە تونۇشۇپ، شۇ ئارقىلىق ئاق كۆڭۈللۈك ۋە سەممىيلىكنى يېتىلدۈرگىلى بولىدۇ.

"ئەمەلىيەتچىل بولۇش" — هەم تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان تەڭداشسىز تېما، هەم هېچقانداق هۇنەر-تاكتىكا ئىشلەتمەي تۇرۇپمۇ هەرقاچان-هەرزامان ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدىغان ئاددىي ئىش. بۇ "تىللاغا بەرگۈسىز بىر جۈملە" هەم بېزەكسىز، هەم دېرەكسىز بولغىنى بىلەن ئادەم ئۈچۈن ئەڭ مۇستەهكەم قالقان، زىيادە ئاددىي-سادىدلىقى بىلەن كىشىنى جۇلالاندۇرىدىغان ئەڭگۈشتەر. ئېسىمزدە بولغايكى: بالىغا "تىللاغا بەرگۈسىز بىر جۈملە"نى ئۇدۇم قالدۇرغانلىقىمىز، تاغدەك جاۋاهىراتنى دۆۋىلەپ بەرگەندىنمۇ مىڭ ئەلا!

"بالاغەت مۇراسىمى"دا قىزىمغا يازغان خەت

ھاياتىڭىزدىكى تەڭداشسىز يىلىم بولمىش "بالاغەت" ـــ ئۆتكەن كۈنلىرىڭىزگە ئوقۇلغان مەدھىيە، ئەتىڭىزدىن بېرىلگەن بېشارەت، شۇنداقلا قانات ـ قۇيرۇقىڭىزنى رۇسلاپ، مۇستەقىل يېرۇاز قىلىشقا تەرەددۇتلانغانلىقىڭىزنىڭ بەلگىسى. ئىلگىرى ئائىلە ۋە مەكتەپنىڭ ھامىيلىقىدا ئۆسكەنسىڭىز، مانا ئەمدى ئۆزىڭىز ۋە ئائىلىڭىز ئالدىدا مەسئۇلىيەتنى مۇستەقىل زىممىڭىزگە ئېلىپ، ئىل ئۇچۇن تەر تۆكىسىز.

كۆز گۆھىرىم قىزىم:

مەكتەپنىڭ سىزگە ئېيتار يۇرەك سۆزلىرىمىزنى خەت ئارقىلىق بايان قىلىش پۇرسىتى يارىتىپ بەرگەنلىكىگە تەشەككۈر. مۇشۇ خەتنى يېزىش ئۈچۇن قولىغا قەلەم ئالغىنىمىزدىن ھاڭ ـ تاڭ قالدۇق. ھەيھات! ... 1991 ـ يىلى يورۇق دۇنياغا "ئىڭىڭە"لەپ كۆز ئاچقان بوۋاق ئىدىڭىز. مانا، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە "چوڭ ئادەم" بولۇپ قالدىڭىز. سىز تۇغۇلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە يېنىڭىزدىن ئايرىلماي، ۋىلكىلاپ كۈلگەن تۇنجى كۈلكىڭىزنى، بۇدرۇق قوللىرىڭىزدا يەرنى تەرەپ ئۆمىلىگەنلىكىڭىزنى، "دادا"، "ئاپا" دەپ تىلىڭىز چىققانلىقىنى، تەمتىلەپ ماڭغانلىقىڭىزنى، مەكتەپ بوسۇغىسىدىن ئاتلىغانلىقىڭىزنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرگەنىدۇق ... ئىشقىلىپ، ھازىرغىچە باسقان ئۆمۇر مەنزىلىڭىزنىڭ تىرىك شاھىدى ئىدۇق. ئەمما، ھەش ـ پەش دېگۈچە "بالاغەت"كە يېتىپ قالغانلىقىڭىز گەرچە رېئاللىق بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر ئۇنىڭدىن ھەيران قېلىشماقتىمىز، قىزىم!

دادىڭىز ئىككىمىز خەتكە نېمە دەپ يېزىش ئۈستىدە ئويلانغىنىمىزدا ئالدى بىلەن كاللىمىزغا كەلگىنى قايىللىق بولدى. جېنىم قىزىم، يۇرەك سۆزىمىز شۇكى، سىزگە قايىلمىز، دىلىمىزنىڭ ھۇزۇرىسىز!

كىچىكىڭىزدىن تارتىپلا ئەقىللىق ئۆسكەنلىكىڭىزنىڭ سەۋەبىنى بىلمەيمىز. پەقەت يىغىدىن بىدار، لەھىل ياقۇتتەك ئېغىزىڭىزنى يوغان ئېچىپ ۋىلقىلاپ كۈلۈشلىرىڭىزلا يادىمىزدا. شۇنداق، يەسلىگە ئالدۇرۇش ئۈچۇن سالامەتلىك

تەكشۈرتىدىغان چاغدا باشقا باللارنىڭ ئوكۇلىدىن قورقۇپ قېيا-چېيا يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ سېستىراغا: ''ئاچاش، مەنچۇ يىغلمايمەن!'' دېگەنىدىگىز؛ پېژغىرىم تومۇز كۈنى ئىككى ياشقا ئەمدىلا توشقان سىزنى كۆتۈرۈپ بىر تۈپ دەرەخنىڭ سايىسىدىن ئۆتكىنىمىدە شائىرانە ھېسسىيات بىلەن: ''ئاپا، بىز ھازىر بېشىمىزغا دەرەخ تەلپىكى كىيدۈق'' دېگەنىدىگىز. يەتتە ياش چېغىڭىزدا ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان بىر پارچە تورتنى ئۆيگە كەلگەن مېھمانىنىڭ بالىسىغا نەپسىڭىزدىن كېچىپ ئۆتۈنگەنىدىگىز. باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىڭىزدىلا ئامان-ئېسەنلىك تۈيغۇڭىز مېنىڭكىدىنمۇ كۈچلۈك بولغاچقا، بېشارەتلىرىڭىزنىڭ شاراپىتى بىلەن بالا-قازادىن ئامان قالغانىدىم .... سىزنىڭ ئەسكە ئالساق يۈرىكىمىزنى لال قىلىدىغان قىزىق ئىشلىرىڭىز بەكمۇ جىق ئىدى.

كىچىكىڭىزدىن تارتىپلا ناھايىتى مۇلايىم ۋە ئېغىر-بېسىق ئىدىڭىز. باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئىزچىل ئەلاچى بولۇپ ئوقۇغان بولسىڭىزمۇ، ئۆزىڭىزنى ھەرقاچان باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتمايتتىڭىز، كەمتەرلىكىڭىز بىلەن بىزنى پەخىرلەندۈرەتتىڭىز. سىزدىكى كەمتەرلىك قانداقتۇر شەكلەن كۆرۈنمىلۈك ئەمەس، بەلكى يۈرىكىڭىزدىن بالقىپ چىققان خىسلەت. مۇشۇ خىسلىتىڭىزنىڭ پىشانىڭىزنى ئۇڭ، يولۇڭىزنى ئوچۇق قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز، بالام!

ئەمدىلا 16 ياشقا كىردىڭىز، سىنىپىڭىزدىكى باشقا باللارغا تەڭلىشىشكە يەنە ئىككى يىل بار، ئەمما قىممەت قارىشىڭىز، ئىش-كۈشلەردىكى ئېپىڭىز، پىكرلىرىڭىز، ھۆكۈملىرىڭىز قورامغا يەتكەنلەرنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ. بۇ ئىزگۈلۈكلىرىڭىزگە بەكمۇ قايىلمىز. مەسىلىلەرنى خۇددى چوڭ ئادەملەردەك تەھلىل قىلالايدىغانلىقىڭىز ئۈچۈن، ھەمىشە سىزدىن چىن ئىخلاسىمىز بىلەن مەسلىھەت ئالاتتۇق. جىسمىڭىزدىن باللارنىڭ يېتىلىشى قانداقتۇر ياشنىڭ چوڭىيىشىلا ئەمەس، بەلكى ئەخلاق جۇغلانمىسىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتۇق.

ھاياتىڭىزدىكى تەڭداشسىز پەللە بولمىش ''بالاغەت'' — ئۆتكەن كۈنلىرىڭىزگە ئوقۇلغان مەدھىيە، ئەتىڭىزدىن بېرىلگەن بېشارەت، شۇنداقلا قانات-قۇيرۇقىڭىزنى رۇسلاپ، مۇستەقىل پەرۋاز قىلىشقا تەرەددۇتلانغانلىقىڭىزنىڭ بەلگىسى. ئىلگىرى ئائىلە ۋە مەكتەپنىڭ ھامىيلىقىدا ئۆسكەنىدىڭىز، مانا ئەمدى ئۆزىڭىز ۋە ئائىلىڭىز ئالدىدا مەسئۇلىيەتنى مۇستەقىل زىممىڭىزگە ئېلىپ، ئەل ئوچۇن تەر تۆكسىز.

دادىڭىز ئىككىمىزنىڭ قىرانلار قاتارىغا قوشۇلۇش ئالدىدىكى سىزدىن كۈتىدىغان ئۈمىدىمىز شۇكى: كەلگۈسى ھاياتىڭىزدا ئالدى بىلەن سەممىي، ئاق كۆڭۈل، كۆزى توق، ئوڭلۇق ئادەم بولۇڭ؛ تۇرمۇشتىكى زىددىيەت ۋە

كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئوبدان ھەل قىلالايدىغان، بېشىغا كۈن چۈشكەندە ۋايسىمايدىغان، ھاياتتىن شادلىق تاپالايدىغان ئۈمىدۋار ئادەم بولۇڭ. ياخشى تۇرمۇش ئادىتىڭنى تاشلىماڭ، ۋاقتىڭنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپ ھەر كۈنلۈك چىنىقىشنى ئۈنتۇماڭ؛ تىنىڭ ساغلام بولىدۇ.

سىزگە دەيدىغان يۈرەك سۆزلىرىمىز ناھايىتى جىق ئىدى، ئەمما بۇ بىر پارچە خەتكە ھەممىنى يىزىپ بولغىلى بولمايدىكەن.

ئاخىرقى گەپلىرىمىزگە قۇلاق سېلىڭ: "بالاغەت مۇراسىمى"دا ئۆزىڭىز ئۈچراتقان بارلىق ئادەم ۋە ئىشلارغا، جۈملىدىن ئاتا ـ ئانىڭىز، مۇئەللىملىرىڭىز، ساۋاقداشلىرىڭىز، دوستلىرىڭىزغا، شۇنداقلا مەكتەپ ۋە جەمئىيەتكە تەشەككۈرىڭىزنى بىلدۈرۈڭ، چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەممىسى سىزگە ئىللىق باغرىنى ئاچىدۇ.

بىز سىزدىن تاغدەك مىننەتدار، ئارزۇلۇق قىزىم!
ھەر كۈنىڭىز شاد ـ خورام‌لىقتا ئۆتكەي!

دادىڭىز
ئاپىڭىز
2006 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى

تۆتىنچى باب

ياخشى ئۆگىنىش ئادىتىنى قانداق يېتىلدۈرگۈلۈك؟

ئۆگىنىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش داۋامىدا ئەگەر توغرا ئۇسۇلغا يېتەكلەنمىسە، بالىلار ناتوغرا ئۆگىنىش ئۇسۇلىغا ئادەتلىنىپ قالىدۇ. ناۋادا ئۇسۇل توغرا بولسا، "ياخشى ئۆگىنىش ئادىتى" ئۆزلۈكىدىنلا شەكىللىنىدۇ. قىسقىسى، توغرا ئۇسۇل ئەمەلىيەتتە ناتوغرا ئۇسۇلدىن ھەم ئاددىي، ھەم قولايلىق بولىدۇ.

"كۆز-قۇلاق بولۇش" ياخشى ئادەت ئەمەس

بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە كۆز-قۇلاق بولىدىغان ئاتا-ئانىلار بارا-بارا نازارەتچىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. بالىلار ئۇنداق نازارەتچىلىكنى ئىچىدە ياقتۇرمايدىغانلىقى ئۈچۈن، قارىماققا "نازارەتچى"نىڭ گېپىگە قۇلاق سالغاندەك قىلغىنى بىلەن، ئەملىيەتتە ئۇنى بىرۋايىغا ئېلىپ قويمايدۇ. شۇڭا، بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە "كۆز-قۇلاق بولۇش" ئۇسۇلى بالىنىڭ ئۆگىنىشىنى بۇزسا بۇزىدۇكى، ياخشى ئۆگىنىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشكە ھەرگىزمۇ تۈرتكە بولالمايدۇ.

ئادەم ھۆر بولالمىغاندىلا ئاندىن ئاڭلىق ئىش كۆرەلەيدۇ.

باللارنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە "كۆز-قۇلاق بولۇش" نۇرغۇنلىرىمىزنىڭ زۆرۈر ئەتمىشلىرىدىن بولۇپ قالدى.

بالا باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرىشى بىلەنلا، شۇ ئائىلىنىڭ پۈتكۈل تۇرمۇش ئۇسۇلى ئۆزگىرىدۇ. چۈنكى بالىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىغا "تاپشۇرۇق"تىن ئىبارەت بۇ ۋەزىپە قوشۇلغان ھامان، شۇ ئائىلىگە زەنجىرسىمان تەسىر پەيدا قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە تاپشۇرۇق ئۆگىنىش نەتىجىسىنى، ئۆگىنىش نەتىجىسى بالىنىڭ ئۆرلەپ ئوقۇش-ئوقۇيالماسلىقىنى، ئۆرلەپ ئوقۇش-ئوقۇيالماسلىق شۇ بالىنىڭ كەلگۈسىدىكى تىرىكچىلىك يولىنى بەلگىلەيدىغان تۇرسا، بالىسى ئۈچۈن پەرۋانە بولۇۋاتقان ئاتا-ئانىلار ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمەي قالامتى؟! شۇڭا، بالىنى ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرۇپ، تاپشۇرۇقنى ياۋاش-يۇمشاقلىق بىلەن ئىشلەشكە ئادەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، نۇرغۇنلىرىمىز ساماندەك ئىش-كۈشلىرىمىزنى قويۇپ، بالىنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە كۆز-قۇلاق بولىمىز.

ئاتا-ئانىلارنىڭ "كۆز-قۇلاق بولۇش" ئۇسۇلى ئوخشىمايدۇ. جۈملىدىن، بەزىلەر بالا تاپشۇرۇق ئىشلەشكە باشلىغان ھامان بالىنىڭ يېنىغا كېلىپ گويا "نازارەتچى"دەك ئۇنىڭغا تىكىلىپ ئولتۇرىدۇ؛ بەزىلەر ھېلىدىن

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ھېلىغا بالىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنىڭ نېمە تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتقانلىقىنى، قانداق ئىشلەۋاتقانلىقىنى سوراپ تۇرىدۇ، ئاخىردا تۇڭگىگەن تاپشۇرۇقنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ چىقىدۇ. قىسقىسى، ئاتا ـ ئانىلار قايسى خىل ئۇسۇلنى قوللانمىسۇن، بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە باشتىن ـ ئاياغ ئارىلىشىپ، ئۇنى نازارەت قىلىدۇ.

بالىلار راستىنلا ''كۆز ـ قۇلاق''قا موھتاجمىدۇ؟ مېنىڭچە ئۇنداق ئەمەس.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەن چاغدا مەكتەپتىن يېڭى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىغا يىغىن ئېچىپ، ''ئاتا ـ ئانىلار بالىلارنىڭ ئۆگىنىشىگە كۆز ـ قۇلاق بولۇپ، ھەركۈنلۈك تاپشۇرۇقنى تەكشۈرۈپ چىقسۇن'' دېگەندەك تەلەپلەرنى قويدى، ئەمما بىز ئۇنداق قىلمىدۇق. يېڭىدىن مەكتەپكە كىرگەن بالىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا مەكتەپ تۈرمۇشى، تاپشۇرۇق دېگەنلەر ناتونۇش بولغاچقا، قىزىمغا بۇ جەھەتتىكى بەزىبىر تۈپكي قائىدە ۋە ئۇسۇل ـ چارىلەرنى ئۆگىتىپ قويۇش ئۈچۈن، بىر ھەپتىگىچە ئۇنى يېتەكلەپ، بەزى نۇقتىلارنى سەمىگە سالغان بولدۇق. بىر ھەپتىدىن كېيىن كارىمىز بولمىدى. بالىنىڭ ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىپ، تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە كۆز ـ قۇلاق بولۇۋالمىدۇق؛ ئىشلەپ بولغانلىرىنى ئاتىيىن تەكشۈرۈپمۇ يۈرمىدۇق. زۆرۈر تېپىلغاندا پەقەت: ''قىزىم، تاپشۇرۇقلىرىڭنى ئىشلىدىڭمۇ!'' دەپ ئەسكەرتىپلا قويدۇق. مېنىڭچە بۇ ـــ بالا بىلەن كارى بولمىغانلىق ئەمەس، بەلكى بالىدا تاپشۇرۇقلارنى ئۆزلۈكىدىن ئىشلەش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشنىڭ ياخشى ئۇسۇلى.

قىزىم دەسلەپتە تاپشۇرۇق ئىشلەشكە گويا يېڭىلا سېتىۋالغان قونچاقنى كۆرگەندەك ناھايىتى قىزىقتى، ئەمما ئاز كۈندىن كېيىن تاپشۇرۇق ئىشلەشكە بۇرۇنقىدەك ئۆزىنى ئۇرۇپ كەتمەيدىغان بولۇۋالدى. مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ غىزاسىنى يەپلا تالاغا چىقىپ ئوينايتتى؛ ئاندىن كىرىپ تېلېۋىزور كۆرۈش بىلەن بەنت بولۇپ، تاپشۇرۇقلىرىنى ئۇنتۇپ قالاتتى. بىر نەچچە كۈن كۆزىتىپ، بالىنىڭ ئەسلىدە تاپشۇرۇقلارنى سەمىگە سالغاندىن كېيىن ئاندىن ئىشلەشكە كۆنۈپ قالغانلىقىنى بايقىدۇق. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ھەتتا: ''بالام، تاپشۇرۇقلىرىڭنى ئىشلەڭ!'' دەپ ئاگاھلاندۇرۇپمۇ يۈرمەيدىغان بولدۇق. دادىسى ئىككىمىز كېلىشۇالغىنىمىز بويىچە، بالىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتكەندەك ئۆز ئىشىمىز بىلەنلا بولۇپ، بالىنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتتۇق.

بۇنىڭ بىلەن ئۇزۇن ئۆتمەيلا قىزىم نېمە قىلارىنى ئۇقالمايدىغان بولۇپ قالدى. بىر كۈنى ئۇ مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ، سومكىسىنى ئەكىرىپ تاشلاپ

قويغانچە قاراپمۇ باقمىدى. ئالدى بىلەن ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆردى؛ كەچكى غىزادىن كېيىن تالاغا چىقىپ ئويناندى. ئويناپ زېرىككەندە كىرىپ بىردەم كىتاب ئوقۇغان بولدى؛ ئاندىن يەنە تېلېۋىزور كۆردى. ياتىدىغان چاغدا بۇگۈنكى تاپشۇرۇقلىرىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ يىغلىغىلى تۇردى. دادىسى ئىككىيلەن بالىنىڭ تاپشۇرۇقىغا قارىمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ خېلى بۇرۇنلا تىتلىداپ كەتكەن بولساقمۇ، ئەمما بۇنى بالىغا چاندۇرمىغاندۇق. بالا تاپشۇرۇقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىغا تىتلىداپ يىغلىغىلى تۇرغاندا ئاندىن سەل جىددىيلەشكەندەك سوراپ قويدۇق:

ــ ۋۇي، راستما؟ تاپشۇرۇقلىرىڭىز بارمىدى تېخى؟

بىز بالىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدىن تەئەججۇپلەنگەنلىكىمىزنى ئىپادىلىدۇق، ئەمما ئۇنى قىلچە ئەيىبلىمىدۇق. بۇنداق چاغدا بالىنى ھەرگىزمۇ ئەيىبلەشكە بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ يىغلىغانلىقى ــ سەۋەنلىكىنى چۈشىنىپ يەتكەنلىكى. بۇنداق چاغدا ئاتا ـ ئانىلار ناۋادا بالىدىن ئاغرىنىپ ئۇنى: ''تاپشۇرۇقىنمۇ ئۇنتۇپ قالغان بارمۇ؟ ئەمدى تىتلىدىغانلىكىڭ نېمە پايدىسى؟'' دەپ ئەيىبلىگىلى تۇرسا، بالا ئۇنى: ''ئاتا ـ ئانام 'ۋۇي ياغاچ قۇلاق، خوپ بولدى!' دەۋاتىدۇ'' دەپ چۈشىنىپ قالىدۇ ـ دە، بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىنى ئەيىبلەشتىن ئاتا ـ ئانىسى بىلەن تىركىشىش تەرىپىگە ئۆتىدۇ.

شۇڭا، مەن دەرھال قىزىمنىڭ مەڭزىگە مېھرىم بىلەن سۆيۈپ تۇرۇپ مۇنداق دېدىم:

ــ يىغلىماڭ قىزىم، بۇنداق ئىش دېگەن ھەممە ئادەمدە بولىدۇ؛ بۇنىڭغا بەك تىتلىداپ كەتمەي، دەرھال ئامالىنى قىلايلى، بولامدۇ؟

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان قىزىم دەرھال يىغدىن توختىدى. ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىزنىڭ بالىنىڭ ھالىنى چۈشەنگەنلىكىمىز ئۇنىڭغا تەسەللى بولدى بولغاي، ئۇ خېلىلا يەڭگىللەپ قالدى.

ــ ئەمسە، كەچرەك ئۇخلىسىڭىزمۇ تاپشۇرۇقلىرىڭىزنى تۈگىتىڭ، ــ دېدى باياتىن بېرى تىتلىداپ كېتىۋاتقان دادىسى. ئۇگدەپ كېتىۋاتقان قىزىم دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، سەل ـ پەل نارازى بولغانىدەك چىرايلىرىنى پۈرۈشتۈردى.

بۇنداق چاغدا بەزى ئاتا ـ ئانىلار تېت ـ تىتلىق ئىچىدە بالىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ھاپىلا ـ شاپىلا ئىشلىشىپ بېرىدۇ. بۇنداق قىلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ. ئادەمنىڭ تۇغما تەبىئىتى ئۆز قارارىغا ھۆرمەت قىلىپ، باشقىلارنىڭ بۇيرۇقىغا پەرۋا قىلماسلىق بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. شۇڭا، بالىدا تەشەببۇسكارلىق ۋە ئۆز قارارىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئېڭىنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئويلىنىش ۋە تاللاش ئىمكانىيىتى يارىتىپ بېرىش لازىم.

چۈنكى، بالا ئوخشاش بىر ئىشقا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ مەيلى بىلەن يۈزلەنسە، ئۇنى تېخمۇ ئىخلاسەن بەجا كەلتۈرىدۇ.

بالىنىڭ دادىسىنىڭ گېپىگە سەل ـ پەل نارازى بولۇۋاتقانلىقىنى بايقاپ ئۇنىڭغا دەرھال مۇنداق دېدىم:

ـــ تاپشۇرۇقنى ھازىر تۈگىتىۋەتكۈڭىز بولسا، ئۇخلاشقا ئالدىرىماڭ بالام، ئەگەر ئەتە ئەتىگەن ئىشلەي دېسىڭىز، كۈندىكىدىن بىر سائەت بۇرۇن ئويغىتىپ قويايلى؛ ئەگەر ئەتىگەنلىككىمۇ ئىشلىگۈڭىز كەلمىسە، مۇئەللىمگە بۈگۈنكى تاپشۇرۇقنى ئۈنتۈپ قالغانلىقىڭىزنى ئېيتىق دەڭ، بىرەر قېتىم ئىشلىمىگەنگە ھېچنېمە بولمايدۇ.

قىزىم دەسلەپتە بۇ تەكلىپلىرىمگە ئانچە ئېرەنسىپ كەتمىگەنىدى. بىر دەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، ئاخىرقى تەكلىپىمنى دەرھال رەت قىلدى. شۇ نۇقتا ئايانىكى، باشلانغۇچ مەكتەپكە يېڭىدىن كىرگەن بالىلار ناۋادا يەسلى ياكى تەييارلىق سىنىپتا ئائىلە تاپشۇرۇقىدىن بەك زېرىكىپ كەتمىگەنلا بولسا، ئۇ ''مەكتەپكە تاپشۇرۇقنى ئىشلىمەي بېرىڭ'' دېگەن گەپكە ھەرگىز ئۇنمايدۇ. يېڭىدىن مەكتەپكە كىرگەن بالىلارنىڭ ھەممىسى تاپشۇرۇققا ناھايىتى ئەستايىدىل قارايدۇ؛ چۈنكى، بالىلارنىڭ غۇرۇرى كۈچلۈك كېلىدۇ ھەم مۇئەللىمنىڭ تەنقىدىدىن قورقىدۇ. شۇڭا، ئۇلار تاپشۇرۇق ئىشلەشتىن ئاسانلىقچە باش تارتمايدۇ.

قىزىم راستىنلا ئۈگىدەپ كېتىۋاتاتتى. ئەمما ئۇ بۈگۈنكى تاپشۇرۇقنى تۈگىتىۋەتمىسە كۆڭلى ئارامغا چۈشمەيدىغانلىقىنى بىلدى بولغاچ، تاپشۇرۇقنى ئىشلىۋەتمەكچى بولدى. بىزمۇ ئۇنىڭغا ماقۇل دېدۇق. شۇنداق قىلىپ قىزىم ئېرىنچەكلىك بىلەن كارىۋىتىدىن چۈشۈپ، بوغچىسىدىن دەپتەرلىرىنى ئالدى. ئۇ تاپشۇرۇقنى ھوجرىسىدا ئىشلىسە ئۇخلاپ قېلىشتىن ئەنسىرىگەن بولسا كېرەك:

ـــ تاپشۇرۇقلىرىمنى مېھمانخاندا ئىشلەيچۇ، ـــ دېدى. بىز باشقا گەپ قىلماي، مېھمانخانىدىكى چاي شىرەسىنىڭ يېنىغا ئورۇندۇقتىن بىرنى قويۇپ بېرىپ، ئۆز ئىشىمىز بىلەن بولۇۋەردۇق.

بىر ئازدىن كېيىن بىزنىڭمۇ ئۇخلايدىغان ۋاقتىمىز بولدى. باش ـ كۆزۈمنى يۇيۇپ بولۇپ بالىنىڭ يېنىغا بېرىپ باقتىم. قارىسام ئۇ تىل ـ ئەدەبىيات ۋە ئېنگلىز تىلى تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بوپتۇ؛ ماتېماتىكا تاپشۇرۇقى تېخى تۈگمەپتۇ. شۇڭا:

ـــ بىز كىرىپ ئۇخلاۋېرەيلى، سىز تاپشۇرۇقلىرىڭىزنى ئىشلەپ بولۇپ ئاندىن ئۇخلاڭ، قىزىم! ـــ دېدىم.

قىزىم ئادەتتە بالىدۇر ئۇخلايتتى، ھەر كۈنى ئۇخلايدىغان چاغدا ھوجرىسىغا ئەكىرىپ ياتقۇزۇپ قويۇاتقۇق. شۇڭا ئۇ ماڭا قىيالمىغاندەك قاراپ:

ــ نېمىشقا بالىلارنىڭلا تاپشۇرۇقى بولۇپ، چوڭلارنىڭ بولمايدۇ؟

قىزىمنىڭ بۇ گېپىدىن كۈلۈپ كەتتىم:

ــ بىزنىڭمۇ تاپشۇرۇقلىرىمىز بار، بالام؛ دادىڭىز توختىماي چېرتيوژ سىزىدۇ، مەن ماقالە يازىمەن؛ شۇلارنىڭ ھەممىسى ۋاقتىدا ئورۇندىمىساق بولمايدىغان تاپشۇرۇق؛ ئاشۇ تاپشۇرۇقلارنى ۋاقتىدا ئىشلىمىسەك خىزمەتسىز قالىمىز، قىزىم!

قىزىم تاپشۇرۇقنىڭ ئەھمىيىتىنى ئوبدان بىلىدىغان بولغاچقا، ئارتۇق گەپ قىلمىدىم ۋە ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇپ، ھوجرىغا كىرىپ كەتتىم. قىزىم مېھمانخانىدا يالغۇز قالدى.

بىز ھوجرىنىڭ چىرىغىنى ئۆچۈرۈۋېتىپ، ئوخلىغان بولۇپ يېتىۋالدۇق. ئارىدىن ئالاھەزەل ئون نەچچە مىنۇتلاردىن كېيىن، قىزىم دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، ھوجرىسىغا كىرىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن يۇرىكىمىز جايىغا چۈشۈپ ''ئۇھ'' دېدۇق. ئەتىسى ئەتىگىنى خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك قىزىمنىڭ تاپشۇرۇقىنى تىلغا ئالمىدۇق.

مۇنداق بىر نۇقتىنى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ سەمىگە سالماقچىمەن: بالىنىڭ ئېزىپ ـ تېزىپ ئۆتكۈزۈپ قويغان سەۋەنلىكىدىن ئەنسىرەپ كەتمىگۈلۈك؛ چۈنكى ئۇ ''سەۋەنلىك'' ئەمەس، بەلكى ''ئەرزىمەس ئىش''. بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش مۇساپىسىدە يۈزبېرىپ تۇرىدىغان ئۇنداق ''ئەرزىمەس ئىش''لار گاھىدا ھەتتا دەرستىنمۇ مۇھىم. شۇڭا، ھە دېسىلا ئۇنداق ''سەۋەنلىك''لەرنى دەستەك قىلىۋېلىپ بالىنى ئەيىبلەپ يۈرمەي، ئەكسىچە ئۇنى تۇزىتىشكە ئىلھاملاندۇرۇش كېرەك. بالىلار ئاشۇ ''سەۋەنلىك''لىرى ۋەجىدىن روھىي ئازابقا قالمىسۇن. چۈنكى، بالىنى زىيادە ئازابقا مەجبۇر قىلغان ئۇششاق ''سەۋەنلىك''لەر ئاخىر بېرىپ تۇزەتكىلى بولمايدىغان كەمچىلككە ئايلىنىپ كېتىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن قىزىم ھەركۈنلۈك تاپشۇرۇقىنى مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپلا ئىشلىۋېتىدىغان بولدى. بۇنىڭدىن بەكمۇ سۆيۈندۇق. ئەمما بۇنىڭلىق بىلەن بالىنى ماختاپ ئۆچۈرۈپ كەتمىدۇق، پەقەت، بالىغا ھەر كۈنلۈك تاپشۇرۇقىنى ئۇدۇللۇق ئىشلەپ مېڭىشنىڭ قەتئىي داۋاملاشتۇرۇشقا تېگىشلىك ياخشى ئادەت ئىكەنلىكىنى مۇنداقلا چۈشەندۈرۈپ، بالىدىن مىننەتدار ئىكەنلىكىمىزنى ئىپادىلەپلا قويدۇق.

تاپشۇرۇقنى بالىدۇر ئىشلىۋېتىشنىڭ ئادەمنى خۇشال قىلىدىغان ئوبدان ئادەت ئىكەنلىكىنى قىزىممۇ تونۇپ يەتتى. بالا دېگەن يەنىلا بالا ـ دە! ۋاقىت

ئۇزارغانسېرى قىزىم تاپشۇرۇقنى يەنە ئېرىنچەكلىك قىلمىغان بولۇۋالدى. ئۇ تۇنجى قېتىم تاپشۇرۇقنى ئۇنتۇپ قېلىپ تەخمىنەن ئون كۈندىن كېيىن يەنە بىر قېتىم ئۇنتۇدى.

بىر كۈنى ئەمدىلا ياتايلى، دەپ تۇرۇشمىزغا قىزىم شۇ كۈنلۈك تاپشۇرۇقلىرىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى تۇيۇقسىز ئەسكە ئالدى.

ـــ ئاپىلا، بۈگۈنكى تاپشۇرۇقلىرىم بەك جىق ئىدى، ئەمدى قانداقمۇ ئىشلەپ بولارمەن؟ ـــ دېدى قىزىم يىغلامسىراپ. بۇ دۆرەمىمۇ ئالدىنقى قېتىمقىغا ئوخشاش ئۇسۇلنى قوللىنىپ، ئالدى بىلەن بالىغا تەسەللىي بەردۇق؛ ئاندىن هوجرىمىزغا كىرىپ كەتتۇق.

نۇرغۇن ئاتا ـ ئانىلار بۇنداق ئەھۋالغا يولۇققاندا بالىغا ئىچى ئاغرىپ، "بىللە ئولتۇرۇشۇپ بەرسەك بالىنىڭ كۆڭلى تىنىپ، تاپشۇرۇقلىرىنى خاتىرجەم ئىشلىيەلەيدۇ" دېگەن ئوي بىلەن بالىنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرىدۇ. ئەمما بۇنىڭ مۇنداق يامان تەرىپى بار: بىرىنچىدىن، بالا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغاش نىيىتىدە ئەتەي شۇمشۇيۇۋالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ دىققىتى چېچىلىپ، تاپشۇرۇقنىڭ سۈرئىتى ۋە سۈپىتىگە تەسىر يېتىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، تاپشۇرۇقنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئىشلىگەن بالا ئاتا ـ ئانىسىنى تاپشۇرۇق ئىشلەش ۋەزىپىسىگە ھەمشېرىك ساناپ قالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ۋاقىت ئۇزارغانسىرى بالىدا ئاتا ـ ئانىسىغا يۆلىنىۋالىدىغان ئادەت شەكىللىنىدۇ. بۇ ھال بالىدا مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى يېتىلدۇرۇشكە بەكمۇ پايدىسىز؛ ئۇچىنچىدىن، بالىنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرغان ئاتا ـ ئانىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئىختىيارسىز كوتۇلداپ قالىدۇ. لېكىن، ئاتا ـ ئانىلار مەيلى بالىدىن ئاغرىنىپ: "بولە! كىم سېنى تاپشۇرۇقنى ئۇنتۇپ قالسۇن دەپتۇ؟" دېسۇن، ياكى "بۇنىڭدىن كېيىن تاپشۇرۇقنى ئۇنتۇپ قالغۇچى بولما، ئۇقتۇڭمۇ؟" دەپ ئەسكەرتسۇن ۋە ياكى "بول دەيمەن، يېرىم كېچە بولۇپ كەتتى!" دەپ ھەيدەكچىلىك قىلسۇن، بۇنداق گەپلەر بالىنى بىزار قىلىشتىن ئۆزگە نەتىجە بەرمەيدۇ. شۇڭا قىلغىلى ئىش تاپالماي قالسىڭىزمۇ، تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتقان بالىڭىزغا ھەمراھ بولۇپ ئولتۇرۇشۇپ بەرمەك، ئەڭ ياخشىسى دەرھال كىرىپ ئوخلىغان بولۇپ يېتىۋېلىڭ، ھەرقانچە تىتىلداپ كەتسىڭىزمۇ ھېچ ئىش بولمىغاندەك، بالىنى ھەرگىز ئەيىبلىمەڭ.

بەزىلەر ئېھتىمال: "مېنىڭ مىجەزىم ئوسالراق، شۇڭا بالىنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلەشكە ئېرىنچەكلىك قىلغىنىنى كۆرسەملا ئەرۋاھىم قىرىق گەز ئۆرلەيدۇ!" دېيىشى مۇمكىن. مەن بۇ گەپكە جاۋابەن مۇنداق دېمەكچىمەن: "بالا تەربىيەسىدە يولۇققان مەسىلىلەرنى ئىخلاسىمەن تەھلىل قىلىش ئاساسىدا

ئىدراكىي ھەل قىلىشقا تىرىشماي، ھە دېسىلا ھاياجىنىنى باسالماي ھاپىلا-شاپىلا شالنى چاچىدىغان ئادەمنى 'تەرسا' دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنداق ئادەمنىڭ تەربىيەسىدە ئۆسكەن بالىمۇ ئاخىرقى ھىسابتا تەرسا بولۇپ چىقىدۇ!"

قىزىم شۇ كۈنى تاپشۇرۇقنى ناھايىتى ئۇزاق ئىشلەپ، سائەت 12 بولاي دېگەندە ئاندىن ياتتى. ئەتىسى يەنە قاق سەھەردە تۇرمىسا بولمايدۇ. قىزىمغا تۇيۇقسىزلا ئېچىم ئاغرىپ قالدى. ئەمما، بۇنداق قېينىچىلىق بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان "دەرسلىك" بولغاچقا، بالىلار بۇ "دەرسلىك"تىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالالايدۇ. شۇڭا، ئەر-خوتۇن ئىككىمىز قىزىمنىڭ تاپشۇرۇقنى ئۇنتۇپ قالغانلىقنى قانداقتۇر ياماق ئىش ئەمەس، بەلكى بالىغا ئىجابىي تەربىيە بېرىشنىڭ شۇنداقلا بالىدا ئاڭلىلىقنى يېتىلدۇرۇشنىڭ ئوبدان پۇرسىتىكەن، دەپ بىلدۇق.

دەرۋەقە، قىزىم شۇنىڭدىن كېيىن يېرىم كېچىگىچە تاپشۇرۇق ئىشلەيدىغان ئىشنى قايتا سادىر قىلمىدى. ئۇ ۋاقتىنى ئىلمىي ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئادەتلىنىۋالغاچقا، گاھىدا ھەتتا ئائىلە تاپشۇرۇقىنىڭ كۆپ قىسمىنى مەكتەپتە تۈگىتىۋېتىپ كېلەتتى.

ئاتا-ئانىلارنىڭ سەمىمە بولغايكى، بالىنى مەلۇم بىر ئادەتنى يېتىلدۇرۇشكە يېتەكلەش داۋامىدا بالىنىڭ تەشەببۇسكارلىقى ۋە مۇۋاپىقىيەت تۇيغۇسىغا بەرھەم بېرىلسە، بالا بارا-بارا ئۆزىنى ئەركىن تۇتالمايدىغان ۋە ئۆزىدىن ئۆكۈنىدىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇ ھال بالىدا ئوبدان ئادەتنى يېتىلدۇرۇشكە زىيانلىق، ئەلۋەتتە.

بالا — قانداقلا بولمىسۇن يەنىلا بالا! شۇڭا بالا بەرھەر ئىشنى بۇزۇپ قويغاندا، ئۇنىڭدىن كېلىدىغان قولايسىزلىقنى ھېس قىلىپ يېتەلىسىلا، شۇنىڭ ئۆزى كۈپايە. چۈنكى، بالىلار بەرھەر سەۋەنلىكى ۋەجىدىن كېلىپ چىققان قولايسىزلىق ۋە زىيان-زەخمەتنى تونۇپ يەتكەن چېغىدا، زادى قانداق قىلسا توغرا بولىدىغانلىقى ھەققىدە كاللا قاتۇرۇشقا ئىنتىلىدۇ. بۇ خۇددى چاڭقىغان ئادەمنىڭ سۇغا ئىنتىلگىنىگە ئوخشايدۇ. بۇ خىل ئۆز-ئۆزىنى تەڭشەش ئىستىكى نورمال بالىلارنىڭ ھەرقاندىقىدا بولىدۇ. يەنە كېلىپ، ئاتا-ئانىلار سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويغان بالىغا زىيادە كايىمىسا ۋە ئىش ئۈگىتىمەن دەپ كۆزىگە كىرىۋالمىسا، بالا ئاندىن ئۆز-ئۆزىنى تەڭشەشكە تەرەددۇتلىنىدۇ. ناۋادا ئاتا-ئانىلار بالىسى سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويغان ھامان ئۇنى بولۇشغا ئەيىبلەپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق قىلماسلىق ھەققىدە ۋەدە ئالغىلى تۇرسا ياكى بالىغا "ئۇنداق قىل-مۇنداق قىل" دەپ زىيادە چالۋاقاۋەرسە، بالا ئۆز-ئۆزىنى تەڭشەش ئاڭلىلىقىنى يېتىلدۇرۇش پۇرسىتى ۋە مۇستەقىل ئىش

كۆرۈش ئىقتىداريدىن تەدرىجىي مەھرۇم قالدۇ. قىسقىسى، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ زىيادە ئۆگۈت ـ بۈيرۇقلىرى، تۆگمەس كوتۇلداشلىرى ۋە تەنبىھلىرى بالىدا ياخشى ئادەتنى يېتىلدۈرۈشكە بەكمۇ زىيانلىق. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەن بالىنى ئەيىبلەشتىن بۇرۇن، ئۆزىنىڭ بالا تەربىيەلەش ئۇسۇلى ھەققىدە ئەستايىدىل ئويلىنىپ بېقىشى لازىم.

ئاتا ـ ئانىلار بالىنىڭ ئۆگىنىش ئۇنۇمى ۋە سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش مۇددىئاسىدا ئۇنىڭغا كۆز ـ قۇلاق بولۇۋالىدۇ. جۈملىدىن، بالىنىڭ ئۆگىنىشتە گىجىڭلىق قىلۋاتقانلىقىنى ياكى ئۆگىنىشكە ئىخلاسىنى بەرمەيۋاتقانلىقىنى بايقىغان ھامان "ئۇنداق قىلماي مۇنداق قىل!"، "كۆڭۈل قوي!" دەپ ئۆگەتكىلى تۇرىدۇ. قىسقىسى، بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە ھەمراھ بولىدىغان ئاتا ـ ئانىلار ئاشۇنداق "ئۆگۈت ـ نەسىھەت"لەرنى ھەر كۈنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ. ئەمما، بالىلار ئۇنداق گەپلەرگە دەسلەپىدە ئانچە ـ مۇنچە قۇلاق سالغىنى بىلەن، بارا ـ بارا پەرۋا قىلمايدىغان، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئېغىزى ئېچىلغان ھامان ئۇنىڭدىن بىزار بولىدىغان، ھەتتا كۆڭلىدە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ دېگىنىگە زىت ئىش قىلىدىغان بولۇۋالىدۇ. بۇ بولغۇسى ئېغىر ئاقىۋەتنىڭ ئىپتىداسى، ئەلۋەتتە.

ھۆرلۈككە ئىنتىلىش ـــ ئادەمنىڭ تۇغما تەبىئىتى، شۇڭا بالا ئۆزى ئىشتىياق باغلىغان ھەرقانداق شەيئى ئۇنىڭ ئىش ـ كۈشلىرىگە كۆز ـ قۇلاق بولۇپ، ئەركىنلىكىنى بوغىدىغان "نازارەتچى"گە ئايلانغان ھامان، ئۇنىڭغا ئۆچ بولۇپ قالىدۇ. بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە كۆز ـ قۇلاق بولىدىغان ئاتا ـ ئانىلار بارا ـ بارا "نازارەتچى"گە ئايلىنىپ قالىدۇ. بالىلار ئۇنداق نازارەتچىلىكىنى ياقتۇرمايدىغانلىقى ئۈچۈن، قارىماققا "نازارەتچى"نىڭ گېپىگە قۇلاق سالغاندەك قىلغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۇنى پەرۋايىغا ئېلىپ قويمايدۇ، شۇڭا بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە "كۆز ـ قۇلاق بولۇش" ئۇسۇلى بالىنىڭ ئۆگىنىشىنى بۇزسا بۇزىدۇكى، ياخشى ئۆگىنىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشكە ھەرگىزمۇ تۈرتكە بولالمايدۇ.

ئالدى بىلەن "ئادەت" دېگەننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئاڭقىرىۋېلىشىمىز لازىم.

بالىنىڭ كىتابنى ئۆز قەرەلىدە ئېچىپ، شىرەگە "بەلگىلەنگەن مۆھلەت"تە مۇكچەيگەنلىكى ئۆگىنىشنى ۋاقتى ـ قەرەلىدە تاماملاشقا ئادەتلەنگەنلىكىدىن دېرەك بەرمەيدۇ، چۈنكى "ئادەتنىڭ مۇھىملىقى ئىجرا خۇسۇسىدىكى ھەربىر كىچىك ئەمەس، بەلكى ئىدراكىي ۋە ئىخلاسمەن مايىللىقنىڭ تۈرتكىسىدە كۆڭۈللۈك ھەربىر ئارقىلىق ئۇنۇم قازىنىشتا ئىپادىلىنىدۇ" "كۆز ـ قۇلاق" ئاستىدا يېتىلدۈرۈلگەن ئادەت پەقەت جىسمانىيەتكە مەنسۇپ. ئەقلىيەتكە

ياتىدىغان ياخشى ئادەت ''كۆز-قۇلاق''تىن مۇستەسنا، ئەركىنلىك ئاساسىدا يېتىلىدۇ، شۇڭا بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە ''كۆز-قۇلاق بولۇش''نىڭ بالغا پايدىسى بار دېگەندىن كۆرە، زىيىنى بار دېگەن تۇرۇك.

نۇرغۇن ئاخبارات ۋاستىلىرى، مۇئەللىملەر ياكى ''پېداگوگ''لار نېمىشقىدۇر ھە دېسىلا بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە ھەركۈنى ''كۆز-قۇلاق بولۇش''نى تەشەببۇس قىلىشۋاتىدۇ. ئەمما شۇنى بىلىش كېرەككى، ئادەم ھۆر بولالىغاندىلا، ئاندىن ئاڭلىق ئىش كۆرەلەيدۇ.

دۇرۇس، ئۆگىنىشتە باشقىلارنىڭ ھەمراھ بولۇپ يېنىدا ئولتۇرۇپ بېرىشنى ياقتۇرىدىغان، باشقىلار ھەمراھ بولمىسا بېسىپ ئولتۇرالمايدىغان، ھەتتا ئاتا-ئانىسىدىن بۇ ھەمراھلىقنى تەلەپ قىلىدىغان بالىلارنىمۇ كۆرگەنمەن. ئەمما بۇ ئايرىم ئەھۋال. بالىنىڭ ئۆگىنىشتە بۇنداق ھەمراھلىقنى تەلەپ قىلىشى ئۇنىڭدىكى تۇغما خىسلەتمۇ ئەمەس، نورمال ئېھتىياجمۇ ئەمەس، پەقەت بىر خىل ناچار ئادەتلا، خالاس. چۈنكى بەزى بالىلار ئۆگىنىش ۋە ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدا دۇچ كەلگەن دېشۋارچىلىق ۋە ئوڭۇشسىزلىقلار ۋەجىدىن ئۆزىنى بارا-بارا باشقۇرالمايدىغان، يۆلەكسىز قالغاندەك يېتىمسىرايدىغان بولۇپ قالىدۇ. جۇملىدىن، ئۆزىنى باشقۇرۇش ئىشەنچىسى بولمىغاچقا، ھە دېسىلا باشقىلارنىڭ ھەيدەكچىلىكىگە موھتاج بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇنداق بالىلار ئاتا-ئانىسىنىڭ ''كۆز-قۇلاق بولۇش''نىڭ چىن دىلىدىن رازى ئەمەس. شۇڭا، ئاتا-ئانىسى ھەمىشە ھەمراھ بولۇپ بەرسىمۇ، ئۆگىنىشكە راۋۇرۇس كىرىشەلمەيدۇ.

بۇنداق ئەھۋالدا، ئاتا-ئانىلار بالىغا ۋاقتىنچە كۆز-قۇلاق بولسا بولىدۇ، ئەمما بۇ ئىشتىن ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تېزرەك ئۆزىنى تارتىشى لازىم. ئۇنداق قىلمىغاندا، بالىدا مۇستەقىللىقنى ئەبەدىي يېتىلدۇرگىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ بىلەن، بالا ئۆز ھالىدىن بارغانچە ئازابلىنىدىغان، يۇرەكئالدىلقتا ھېچ ئىشنى قىلالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە ئاتا-ئانىنىڭ ھەمراھلىقىنىڭمۇ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. شۇڭا ئاتا-ئانىلار ئۆزلىرىنىڭ ئىلگىرىكى بالا تەربىيەسىدە زادى نەدە كەتكۈزۈپ قويغانلىقىنى ئەستايىدىل تەھلىل قىلىپ، بالىغا ''كۆز-قۇلاق بولۇش''تىن قانداق قىلىپ ئۆزىنى تارتىش ۋە بالىغا ياردەمنى تېگىدىغان ئىجابىي يېتەكچىلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ھەققىدە بىر قارارغا كېلىشى لازىم.

بالىغا ''كۆز-قۇلاق بولۇش''تىن ئۆزىنى تارتىشنىڭ پىرىنسىپى شۇكى: بىرىنچى، ھە دېگەندىلا ئۇنۇمنى كۆرۈشكە ئالدىراپ كەتمەك، سەۋرچان بولۇڭ؛ ئىككىنچى، بۇ جەريانداا بالىنى خۇشال قىلىشقا ۋە مۇۋاپىقىيەت تۇيغۇسىدا كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇشقا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تىرىشىڭ. بالىڭىز

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

”كۆز ـ قۇلاق“تىن مەھرۇم قالغان دەسلەپكى چاغلاردا ئىشنى ئەپلەشتۇرەلمەي بۇزۇپ قويسىمۇ مەيلى، ئەمما ئۇ مەغلۇبىيىتىدىن ھەرگىزمۇ مەيۈسلىنىپ قالمىسۇن؛ ئۇچىنچى، ”كۆز ـ قۇلاق بولۇش“نى تاشلاشتىن ئىلگىرى بالىغا يېقىلغان جايىدىن دەس تۇرۇشنى ئۆگىتىڭ، بولمىسا بالا تەكرار مەغلۇبىيەتكە بەرداشلىق بېرەلمەي، تېخىمۇ ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتكە قالىدۇ. مەشھۇر پېداگوگ سۇخۇملىنسكى مۇنداق قارايدۇ: ”بىراۋ بالا چاغلىرىدا ئۆزىدىكى ئاجىزلىقلارنى يېڭىشتىن كېلىدىغان مەمنۇنىيەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن بولسا، ئۇ گېزى كەلگەندە ئۆزىگە تەنقىدىي يوسۇندا يۇزلىنەلەيدۇ. ئۇنىڭدىكى ئۆزلۈك ئېڭى دەل مۇشۇنىڭدىن باشلىنىدۇ. ئۆزلۈك ئېڭى بولمىغان ئادەم ئۆزىنى تەربىيەلەشنى ۋە تەلەپچانلىقنى بىلمەيدۇ. بالا ’ھورۇن، يالقاۋلار ئىلگىرى باسماس!‘ دېگەن گەپنىڭ چىن مەنىسىنى چۈشىنىپ، ئۇنى يادلىۋالغان تەقدىردىمۇ، ئەمما بۇ سۆز ئاشۇ بالىنىڭ ئەمەلىي ھەرىكەت داۋامىدا ئۆزىنى تىزگىنلەپ ماڭالىشىغا تۈرتكە بولالمىسا، ئۇنداق بالا قەيسەر ئىرادىلىك كىشىلەردىن بولۇپ چىقالمايدۇ.“* بالا ناۋادا ئۆزىدىكى ئاجىزلىقلارنى ھەمىشە چوڭلارنىڭ ئۇگۇت ـ دەۋەتلىرى بىلەن ئاندىن يەڭسە، بۇ ئەمەلىيەتتە ”يېڭىش“ ئەمەس، بەلكى يېڭىلىش، خالاس. ئەمما، بۇ خىل يېڭىلىش بالىدىكى ئۆزىنى تونۇش ئېڭىنىڭ بىر قىسمى ھېسابلانمايدۇ. چۈنكى، بالىلار پۈرسەت بولسىلا، يېقىلغان يېرىدىن دەس تۇرۇپ، ئىسكەنجىلەردىن قۇتۇلۇشقا ھەر زامان ئىنتىلىدۇ.

بالىنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە ”كۆز ـ قۇلاق بولۇش“نىڭ يەنە مۇنداق زىيانلىق تەرىپىمۇ بار: بەزىلەر بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە ”كۆز ـ قۇلاق“ بولىمەن دەپ نۇرغۇن ۋاقتىنى ئىسراپ قىلىدىغانلىقى، جاپا چېكىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلاردا بارا ـ بارا ”بار تاۋقىم يان تاۋقىم، بارمساڭ، يانمساڭ ئوتتۇرىدىن سۇن تاۋقىم“ دەيدىغان ئىدىيە شەكىللىنىپ قالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن، بالىسى ئۆگىنىشتە ياخشى نەتىجە ئالالمىغان ياكى بىرەر ناچار ئادەتنى يوقتۇرۇۋالغان ھامان بالىنى: ”سېنى ئوبدانراق ئادەم بولارمىكىن، دەپ شۇنچە كۆپ ۋاقتىمنى ئىسراپ قىلىپ كۆز ـ قولاق بولغانىدىم، ئەمدىلىكتە بولغان بىرىڭ مۇشۇمىدى؟!“ دەپ ئەيىبلەيدۇ. بۇنداق گەپلەر بالىنىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى باشقۇرۇش ئىشەنچىسىگە بەرھەم بېرىپ، بالىنى ئېغىر ئۆكۈنۈشكە قويىدۇ. بۇ ھال بالىنىڭ ئەخلاقىي يېتىلىشىگە پايدىسىز.

ھاسلىي كالام: بالىغا ”كۆز ـ قۇلاق بولۇش“ بىلەن ”كۆز ـ قۇلاق

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىملەرگە تەكلىپ» دۇ دىيەنكۇن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلمى نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 343 ـ بەتكە قارالا.

بولماسلىق"نى ئاددىي ۋە مۇتلەق نۇقتىدىن چۈشىنىۋېلىشقا بولمايدۇ، چۈنكى بۇيەردە تەكىتلەيدىغىنىمىز ــ بالىنى ئۆگىنىش ياكى باشقا ئىشلاردا تەلەپچانلىق ۋە مۇستەقىل ئائىنى يېتىلدۈرۈشگە يېتەكلەپ، ئۇنىڭ چوڭلارغا يۆلىنىۋالىدىغان، تەشەببۇسكارلىقنى ئۇقمايدىغان يامان ئادەتنى يوقتۇرۇۋېلىشتىن تۇسۇش. شۇڭا، "كۆز-قۇلاق بولۇش" بىلەن "كۆز-قۇلاق بولماسلىق"نى بىر تۈرلۈك ئاددىي ھەرىكەت ئۇسۇلى ئەمەس، بەلكى تىرەن مەنىلىك تەربىيە ئىدىيەسى، دەپ تەبىرلەشكە ئەرزىيدۇ. مەسىلەن، بەزىلەر بوش ۋاقىتلىرىنى ھاراق ئىچىش ۋە شىشخال بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلىنىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ بالىغا "كۆز-قۇلاق بولۇش"قا ھەم ۋاقتى يوق، ھەم ھەپسىلىسى بولمايدۇ. دېمەك، بۇنداق ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىغا "كۆز-قۇلاق" بولماسلىقى بىلەن مۇلاھىزىمىزدە تەكىتلىنىۋاتقان "كۆز-قۇلاق" بولماسلىق بىر-بىرىگە تۇپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى ئۇقۇم.

"تاپشۇرۇق ئىشلىشكىزگە رۇخسەت يوق"

جوڭلارنىڭ بالا تەربىيەسىدە ئاتا-ئانىنىڭ قوللىنىدىغان ئاخىرقى تەربىيەنىڭ بىر تۈرلۈك بۇزغۇنچىلىققا قىلمىشىغا ئايلانىدۇرۇپ قويۇشىدا مۇنداق ئىككى خىل سۆزنىڭ بارلىقى: بىرى، بالىغا ئىشەنمەسلىك؛ يەنە بىرى، ئۆزىگە زىيادە ئىشىنىپ كېتىش.

بالىلار ئىزدىنىش تەبىئىتى بىلەن ئەمەس. مۇھىمى، مەكتەپتە بولۇۋاتقان چاغلىرىدا بولۇپ ئۆتكەن بىرنەچچە مەھۇدە ئىشلار ئۇلارنىڭ تەبىئىي ئىشتىياقىنى قوزغىغان بولغاچقا، ئۇلار بارا-بارا تەبىئىي ئۇقتۇرۇپ بىزار بولۇپ قالغان. دېمەك، بالىنى تەبىئىي ئىشلەتكۈزۈپ جازالاش ـــ ئۇنى ئۆگىنىشتىن بىزدۇرىدىغان ئەڭ يامان ئىش.

«خارۋاردنىڭ ئائىلە تەربىيەسى» ناملىك كىتابتا مۇنداق بىر ھېكايە بار: ئۇچ بىكارچى يېگىت ئىچى پۇشقان چاغلاردا مەھەللىنىڭ يېنىدىكى ئەخلەت تۇتۇنى تېپىپ ئويناۋاتقان. جامائەت بۇنىڭدىن بىزار بولۇپ ئۇلارغا گەپ قىلىپ باققان بولسىمۇ، كار قىلمايتۇ، ھەتتا باشقىلار بىزار بولغانچە ئۇلار ھەددىدىن ئاشقىلى تۇرۇپتۇ. كېيىن ئاشۇ مەھەللىگە ياشقا چوڭراق بىرەيلەن كۆچۈپ كەلگەنكەن، ئۇ كىشى ھېلىقى بىكارچىلارنى بەتقىلىقتىن توسۇشنىڭ ئامالىنى تېپىپتۇ. بىر كۈنى ئۇچ بىكارچى كېلىپ ئەخلەت تۇتۇنى يەنە تەپكىلى تۇرۇپتىكەن، ھېلىقى كىشى ئۇلارغا:

ـــ ئەخلەت تۇتۇنىڭ ئاۋازى قۇلىقىمغا بەكمۇ يېقىملىق ئاڭلىنىدۇ. ناۋادا ھەر كۈنى كېلىپ ئەخلەت تۇتۇنى مۇشۇنداق تېپىپ ئويناساڭلار، بىر دوللاردىن ئىش ھەققى بېرەتتىم، ـــ دەپتۇ.

بۇ گەپتىن خۇشال بولۇپ كەتكەن ئۇچ بىكارچى ئەخلەت تۇتۇنى جېنىنىڭ بارىچە تەپكىلى تۇرۇپتۇ. ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھېلىقى كىشى ئۇلارغا يەنە:

— يېقىندىن بېرى قولۇم قىسقا بولۇپ قالغاچقا سىلەرگە بىر دوللاردىن ئەمەس، 50 سېنتتىن ئىش ھەققى بېرىشكە مەجبۇرمەن، كەچۈرۈڭلار! — دەپتۇ. ئۇچ بىكارچى بۇ گەپنى ئاڭلاپ لاسسىدە بولۇپ قاپتۇ ۋە ئەخلەت تۇڭنى تېپىشكە بۇرۇنقىدەك كۆچەپ كەيمەيدىغان بوپتۇ. ئارىدىن يەنە بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھېلىقى كىشى بۇ ئۇچ بىكارچىغا:

— كەچۈرۈڭلار يىگىتلەر! يېقىندىن بېرى پېنسىيە پۇلۇمنى ئالالمايۋاتىمەن؛ شۇڭا، سىلەرگە پەقەت ئون سېنتتىنلا ئىش ھەققى بېرىدىغان بولۇپ قالدىم، — دەپتۇ.

— نېمە، ئون سېنت؟ بىزنى ئاشۇ ئون سېنتلىك ئۇچۇن ئاۋارە بولدىغان بىكارچى دەپ قالدىڭما؟ — دەپتۇ بىكارچىلاردىن بىرەيلەن.

— بولدى، بۇ ئىشڭنى كىمگە قىلغۇزساڭ قىلغۇز! — دەپتۇ قالغان ئىككىسىمۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئالدى-ئارقىسىغا قارىماي كېتىپ قاپتۇ، مەھەللىدىكىلەرنىڭ قۇلقىمۇ تىنچىپتۇ.

بۇ ھېكايىدىن ھېلىقى ياشانغان كىشىنىڭ قابىل پىسخىك ھۇجۇمچى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ئۇ قوللانغان ئۇسۇلنى ئانالىز قىلىپ كۆرسەك شۇنى بايقايمىزكى، ئۇ كىشى بىرىنچى قەدەمدە ھېلىقى ئۇچ بىكارغاچقا "نەپ يەتكۈزۈش" ئارقىلىق ئۇلارنىڭ نەزەرىدىكى "ئويۇن"نى "مەسئۇلىيەت"كە ئايلاندۇرغان. چۈنكى، ھەرقانداق ئىشقا ئالماشتۇرۇش، نازارەتچىلىك ۋە مەسئۇلىيەت ئاملى سىڭگەن ھامان، ئۇنىڭ قىزىقى قالمايدۇ؛ ئىككىنچى قەدەمدە ئۇ كىشى ئۇچ بىكارچىغا بېرىلىدىغان ھەقنى كېمەيتىش ئارقىلىق ئۇلاردا "ئەخلەت تۇڭنى تېپىپ تاراڭلىتىش مەسئۇلىيىتى"گە بولغان بىزارلىق تۇيغۇسىنى ئويغاتقان؛ ئۇچىنچى قەدەمدە، بېرىلىدىغان ھەقنى ئون سېنتقا چۈشۈرۈش ۋاستىسى بىلەن ئۇچ بىكارچىدا بىر تۇرلۈك ئىسيان پىسخىكىسىنى پەيدا قىلىپ، ئاخىر ئۇلارنى بۇ ئىشتىن بەزدۈرگەن.

بۇ ھېكايە قارىماققا باللارنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشى بىلەن قىلچە مۇناسىۋەتسىزدەك كۆرۈنىدۇ. ئەمما، ئۇنىڭدا ئەكس ئەتكەن تەربىيە ئىدىيەسىنى باللارنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە تەتبىقلاشقا بولىدۇ. دېمەك، مۇئەللىم ۋە ئاتا-ئانىلار باللارنى تاپشۇرۇق ئىشلەشكە قىزىقتۇرۇش ئۇچۇن تەتۇر تەپەككۇر ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىشى لازىم.

نۇرغۇن ئاتا-ئانا بۇنىڭدا ناباب ئۇسۇلنى قوللىنىۋاتىدۇ. باللىكى مەلۇم بىر سەۋەنلىكنى تۇزىتىش ئۈچۇن ئەخمىقانە يوسۇندا ئۇنى "تاپشۇرۇق ئىشلەتكۈزۈپ جازالاش" — بۇنىڭ ئەڭ تىپىك مىسالىدۇر. "يەنە گەپ ئاڭلىمىساڭ، تاپشۇرۇق ئىشلەتكۈزۈپ جازالايمەن!" دېگەن گەپ نۇرغۇن مۇئەللىم ۋە ئاتا-ئانىلارنىڭ ئېغىزىغا رام بولۇپ كەتكەن.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇنداق مساللار بەكمۇ جىق. جۇملىدىن، باللارنى جازالاش ئۇسۇللىرىنىڭ كۆپ ۋە ئېغىرلىقى ئادەمنى ھەقىقەتەن چۆچىتىدۇ.

بىرەيلەننىڭ دەپ بېرىشچە، ئۇنىڭ بالىسى ئېنگلىز تىلىدىن بېرىلگەن تاپشۇرۇقنى ئۇنتۇپ قاپتىكەن، مۇئەللىم ئۇ بالىنى جازالاش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ''ئېنگلىز تىلىدىن بېرىلگەن تاپشۇرۇقنى ئۇنتۇپ قېلىپ خاتا قىپتىمەن'' دېگەن جۇملىنى يۈز قېتىم يازدۇرۇپتۇ. مېنىڭچە مۇئەللىمنىڭ بۇ ئىشى تەربىيەدە چېكىدىن ھالقىپ، ئۆكتەملىك بىلەن ئۆچ ئېلىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن. دۇرۇس، بالىلار ئاجىز كېلىدىغان بولغاچقا، مۇئەللىمنىڭ دېگىنىنى ئەينەن بەجا كەلتۈرۈشكە ئىلاجسىز مەجبۇر بولىدۇ. ئەمما، بۇنداق ئۇسۇلنى قوللانغاندا، بالىنىڭ ئۆزىنى ئازاپقا قويغان ئېنگلىز تىلى دەرسىدىن ''ھۆ'' بولۇپ كېتىدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق.

شۇنداق بىر مۇئەللىمنى كۆرگەنمەن: ئۇ بەتۈاشلىق قىلغان باللارنى تىللىمايدىكەن، ئۇرمايدىكەن، پەقەت تەنەپپۇس ۋاقتىدا ئىشخانىسىغا ئەكىرىۋېلىپ تاپشۇرۇق ئىشلەتكۈزىدىكەن. نەتىجىدە مۇئەللىمنىڭ بۇ ئۇسۇلى بەتۈاش باللارنى ياۋاشلىتالىغىنى بىلەن، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ئازراقمۇ ئورغۇتالمىغان.

بېيجىڭ شەھىرىدىكى مەلۇم بىر باشلانغۇچ مەكتەپتە باللارنىڭ تاپشۇرۇقتىكى بىرەر خەتنى خاتا يېزىپ قويۇشىغا يول قويۇلمايدىكەن. بىرەر خەتنى خاتا يېزىپ قويغان بالا ئاشۇ خەتنى 100 قېتىم يېزىپ چىققاندىن سىرت، يەنە شۇ بەتتىكى مەزمۇننى باشقىدىن ئىشلىشى كېرەككەن. مېنىڭچە، بۇنداق ''قوشۇپ جازالاش ئۇسۇلى'' باللارنى يۈرەكئالدى قىلىۋېتىدىغان بولغاچقا، باللار تاپشۇرۇق ئىشلىگەندە ''خاتا يېزىپ قويماسلىق'' ئۈچۈنلا كاللا قاتۇرىدۇ ـ دە، بۇنىڭ بىلەن تاپشۇرۇق ئىشلەشتىكى مۇددىئانى پۈتۈنلەي ئۇنتۇيدۇ. جۇملىدىن، تاپشۇرۇقنى پەقەت ''خاتا يېزىپ قويۇشتىن ساقلىنىش'' ئۈچۈنلا ئىشلەيدۇ. بۇ ھال، مەكتەپ دەرۋازىسىدىن ئەمدىلا ئاتلىغان مۇشتۇمدەك باللارنى توغرا ئۆگىنىش نىشانىدىن ئازدۇرۇپ قويىدۇ.

مۇنداق بىر پاجىئەلىك ۋەقەنى دەپ بېرەي: 2007 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى گۈاڭدۇڭ ئۆلكىسىنىڭ زېڭچېڭ شەھىرىدىكى مەلۇم بىر ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تولۇقسىز 1 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بىر بالا ئېنگلىز تىلى ئىمتىھانىدا يېنىدىكى بالىغا گەپ قىلغىنى ئۈچۈن، مۇئەللىم ئۇ بالىنى جازالاپ بىرنەچچە دەرسىتىن 14 ـ دەرسكىچە بارلىق خام سۆزلەرنىڭ ھەر بىرىنى ئون قېتىمدىن يېزىپ كېلىشنى تاپشۇرۇپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ھېلىقى بالا شۇ كۈنى كېچىسى ئۆلۈۋاپتۇ. ئاتا ـ ئانا ۋە مۇئەللىملەرنىڭ كۆپىنچىسى باللاردىن ئىشتىياق بىلەن ئۆگىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ ھەم ''ئۆگىنىش''نى ۋاستە قىلىپ

تۇرۇپ، باللارنى زوراۋانلارچە جازالايدۇ. خوش، "جازا قورالى"غا ئايلانغان "تاپشۇرۇق" باللارنى ساراسىمگە سالماي قالارمۇ؟ باللار ئۇنداق "ئۆگىنىش"كە ئىشتياق باغلىيالسۇنمۇ؟!

بۇنىڭ تېگى ـ تەكتىنى ئانالىز قىلىدىغان بولساق، بىز چوڭلاردا مۇنداق ئۇچ تۈرلۈك مەسىلىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بايقايمىز: بىرىنچى، تەربىيەدە بالىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى چۈشىنىشكە، يۈرەك تارىنى چېكىشكە سەل قاراپ، بالىدىكى يۈزەكى ۋە ۋاقىتنىچە رايىشلىقتىن قانائەت تاپىمىز؛ ئىككىنچى، بالا ئۆگىنىشنى بىر تۈرلۈك مۇشكۈل ۋەزىپە دەپ قارىغاچقا، تاپشۇرۇقنى جازادىن قورقۇپ مەجبۇرەن ئىشلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلمايۋاتىمىز؛ ئۈچىنچى، ئاجىز باللىرىمىز ئالدىدا نوپۇزىمىزنى بېشىملىرچە پەش قىلىپ، ئاخىرقى ھېسابتا ئىنسان تەبىئىتىدىكى رەزىللىكلەرنى ئاشكارىلاپ قويۇۋاتىمىز.

جازالاش مۇددىئاسىدىكى تاپشۇرۇق ــ قانداقتۇر بالىنى كۆزدە تۇتقانلىق ئەمەس، بەلكى تەربىيە نىشانىنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، بالىدىن ئۆچ ئېلىش شۇنداقلا بالىنىڭ ئۆگىنىشىنى ۋەيران قىلىدىغان قىلمىش. ماھىيىتىدىن ئالغاندا ئۇ ــ مۇئەللىم ياكى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بىر خىل زوراۋانلىق ۋاستىسى.

باللار ئەزەلدىنلا تاپشۇرۇقتىن بىزار ئەمەس. مۇھىمى، ئۇلار مەكتەپتە بولۇپمۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا بولۇپ ئۆتكەن بەزىبىر بەھۇدە ئىشلار ئۈلارنىڭ تاپشۇرۇق ئىشتياقىنى قويمىغان بولغاچقا، ئۇلار بارا ـ بارا تاپشۇرۇقتىن بىزار بولۇپ قالغان. دېمەك، بالىنى تاپشۇرۇق ئىشلەتكۈزۈپ جازالاش ــ ئۇنى ئۆگىنىشتىن بەزدۈرىدىغان ئەڭ يامان ئىش.

دېۋېي: "ھەرقانداق موھتاجلىق بىلەن ئىستەك ــ سېرىق تاللىنىڭ مەھسۇلىدۇر"* دېگەنىكەن. بۇ گەپنى ئەسته چىڭ تۇتۇپ، چىن مەنىسى ھەققىدە ئەستايىدىل ئويلىنىپ بېقىشقا ئەرزىيدۇ.

بۇنىڭدىن شۇنداق بىر خۇلاسىگە كېلىش مۇمكىن: بىراۋنى بىرەر نەرسىگە قىزىقتۇرۇشتا، ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ھاجىتىنى بەك تولۇق راۋا قىلىۋېتىشكە بولمايدۇ. ئۇنىڭغا ئاشۇ نەرسىنى قوبۇل قىلدۇرۇش ئۈچۈن بىر قاقا بىر قاق سودىلىشىشقا ياكى جازالاش ۋاستىسىنى قوللىنىشقا تېخىمۇ بولمايدۇ. ئەكسىچە، ئۇنى ئاشۇ نەرسىدىن ئاز ـ تولا مەھرۇم قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭدا كىرىزىس ۋە تەقەززالىق تۇيغۇسى پەيدا قىلىش لازىم. شۇندىلا، ئۇ ئاشۇ نەرسىنى قەدىرلەيدىغان بولىدۇ. مۇھىمى ئاشۇ نەرسىگە ئېرىشىش داۋامىدا ئۇنىڭدا خۇرسەنلىك، مۇۋەپپەقىيەت ئېچىش ۋە ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى پەيدا بولىدۇ. بۇ ئۇسۇلنى باللارنىڭ ھەرقانداق ئىشىغا تەتبىقلاشقا بولىدۇ.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان چاغلارئىدى، بىر

قېتىم تاپشۇرۇقنى قولىنىڭ ئۇچىدىلا ئىشلەپ قويغاچقا، يازغان خەتلىرى سەتلىكىدىن خەتكە ئوخشىمايلا قاپتۇ. دادىسى بۇنى كۆرۈپ، بەكمۇ خاپا بولدى ۋە ئۇنى قايتا يېزىشقا بۇيرۇدى. قىزىم دادىسىنىڭ بۇ گېپىگە قايىل بولماي، تاپشۇرۇقنى غۇدۇراپ تۇرۇپ قايتا يازغىلى تۇردى. بالىنىڭ بۇ قىلىقىنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچقان دادىسى بالىنىڭ تاپشۇرۇق دەپتىرىنى تارتىپ ئېلىپ، ئەمدىلا بىر نەچچە قۇر خەت يېزىلغان ۋاراقنى زەردە بىلەن يىرتىپ تاشلىدى ۋە:

ـــ نېمە قىلىق بۇ ـ ھە، قايتا يازا! ـــ دەپ ۋارقىردى. قىزىم پاڭگىدە يىغلىۋەتتى ۋە تاپشۇرۇقنى ئىلاجسىزلىقتىن قايتا يېزىشقا باشلىدى. بىردەمدىن كېيىن دادىسى بالىنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئۇنىڭ ئىشلەۋاتقان تاپشۇرۇقىنى تەكشۈرۈپ باقتى، بۇ ۋاقىتتا قىزىم دادىسى بىلەن قېرىنىشۋاتقاندەك، تاپشۇرۇقنى بايقىدەكلا مايماق ـ سايماق يازغىلى تۇرۇپتۇ. دادىسى يەنە ئەيىبلەپ كەتتى. قىزىم بولسا چىرايلىرىنى تېخمۇ پۈرۈشتۈردى. ئۇنىڭ دادىسى بىلەن قېرىنىشۋاتقانلىقى چىقىپلا تۇراتتى. دادىسى بالىنىڭ دەپتىرىنى يەنە بىر قېتىم يىرتىۋېتىپ ۋارقىردى:

ـــ تۇزۇك ياز دەۋاتىمەن، ئاڭلىدىڭمۇ ياغاچ قۇلاق!

قىزىم دادىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا پاڭگىدە يىغلىغىنىچە قەلەمنى يەرگە ئاتتى ۋە:

ـــ يازمايمەنغۇ تازا! ـــ دېدى يىغلاپ تۇرۇپ.

دادىسى ۋاقىتنىڭ بىر يەرگە بېرىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، بالىغا چۈشەندۈرگىلى تۇردى:

ـــ يېرىم كېچە بولاي دېدى، ئەتە يەنە مەكتەپكە بارىسىز؛ دەسلەپتىلا ئۇبدان يازغان بولسىڭىز بۇنچىۋالا كېچىگە قالمايتتىڭىز ئەمەسمۇ!

قىزىم دادىسىنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلايدىغاندەك ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ تېخمۇ جاھىللىقى تۇتقىلى تۇردى.

ـــ بوپتۇ بالام، ـــ دېدىم بالىنىڭ ئەلپازىنى كۆرگەندىن كېيىن مۇلايىملىق بىلەن، ـــ تاپشۇرۇق ئىشلەشكە زادىلا رايىڭىز بارمىسا بۇگۈندىن باشلاپ تاپشۇرۇق ئىشلىمەڭ!

مەن بېرىپ بالىنىڭ دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇردۇم. بۇ ئىشتىن گاڭگىراپ قالغان بالا ماڭا سوئاللىق قارىدى.

ـــ ئۆگىنىش ئەسلىدە ناھايىتى ياخشى ئىش ئىدى، ـــ دېدىم بالىنىڭ كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرغاچ، ـــ قارىغاندا سىز ئۆگىنىشنى خالىمايدىكەنسىز، شۇڭا ... ھىم ... بۇگۈندىن باشلاپ سىزنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلەش سالاھىيىتىڭىزنى ئېلىپ تاشلىدىم، ئەمدى تاپشۇرۇق ئىشلىشىڭىزگە

رۇخسەت يوق!

قىزىم بۇ گېپىمدىن ھودۇقتى. قارىغاندا ئۇ ناۋادا تاپشۇرۇقنى ئىشلىۋەتمىسە، ئەتە مۇئەللىمدىن گەپ ئىشتىدىغانلىقىنى ئويلاپ يەتكەنىدى. ئۇ يۇگۈرۈپ كېلىپ بىلىكىمگە ئېسىلدى:

— ئەكىلىڭ دەپتىرىمنى، ئەكىلىڭ دەيمەن! ئەممىا، مەن دەپتەرلەرنى بالىغا بەرمىدىم ۋە:

— ئۆگىنىش خۇشياقمىغان بالىنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلەش سالاھىيتى بولمايدۇ. بولدى، ئەمدى ئىشلىمەڭ! — دېدىم قاپاقلىرىمنى تۇرۇپ تۇرۇپ. قىزىم تىت-تىتلىق ئىچىدە يىغلاپ تۇرۇپ قولۇمغا ئېسىلاتتى:

— ئەمدى ئۇنداق قىلمايمەن، ئەكىلىڭ دەپتىرىمنى!

— بولىدۇ، — دېدىم چىرايىمنى سەل-پەل ئۆزگەرتىپ، — لېكىن قولۇمغا ئېسىلمايلا تۇرۇڭ، ئالدى بىلەن گېپىڭىزنى ئاڭلاپ باقاي!

بالىدىن سورىدىم:

— بايا دادىڭىزنىڭ "تاپشۇرۇقنى ئوبدان ئىشلەڭ" دېگەن گېپىنى پەرۋايىڭىزغا ئالماي، ئىككىلا قېتىمدا قاغا پۇتىدەك يېزىپسىز. ئېيتىڭە، ئۆگىنىشكە ئۆچ بولۇپ كەتكەچكە شۇنداق قىلدىڭىزمۇ؟

— ياق، مەن ئۆگىنىشكە ئۆچ ئەمەس.

— ھىم ...، ئۇنداق بولسا، تاپشۇرۇقنى كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىگەندە بەك چارچاپ كېتىمدىكەنسىز - يا؟

— ياق، ئۇنداقمۇ ئەمەس، — دەپ بېشىنى چايقىدى قىزىم. بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن گېپىمنى داۋام قىلدىم:

— تاپشۇرۇقنى كۆڭۈل قويۇپ ئىشلەش بىلەن قولىنىڭ ئۇچىدىلا ئىشلەشنىڭ پەرقى بار، تاپشۇرۇقنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن ئەستايىدىللىق بولۇش لازىم، شۇنداقمۇ؟

— ھەئە، — دېدى قىزىم. ئۇنىڭدىكى بايىقى خاپىغانلىق يېتۈپ، چىرايىغا ئاز-تولا قان يۈگۈرگەنىدى.

— دەپ بېقىڭە، تاپشۇرۇقنى ئەستايىدىل ئىشلىسە كۆڭۈللۈك بولامدىكەن ياكى قولىنىڭ ئۇچىدىلا قاغا پۇتىدەك يېزىپ قويسا كۆڭۈللۈك بولامدىكەن؟

— چىرايلىق يازسا.

— بىراق، تاپشۇرۇقنى ئەستايىدىل، چىرايلىق يېزىش، قاغا پۇتىدەك بولۇشىغا يېزىشقا قارىغاندا تەس تۇرسا، — دېدىم قەستەن گەپ كۆچىلاپ، — ئويلىمامسىز: تاپشۇرۇقنى كۆڭۈل قويماي ئىشلىگەن چېغىڭىزدا قەلەمنى

بولۇشغا تارتىپ قويسىڭىزلا بىر بەت تاپشۇرۇق ھەش-پەش دېگۈچە پۈتىدۇ، ئەمما كۆڭۈل قويۇپ ئىشلەيمەن دېسىڭىز ئۇنى ئاۋارە بولۇپ خەتمۇ خەت، قۇرمۇ قۇر مارجاندەك يېزىشقا توغرا كېلىدۇ. مېنىڭچە، تاپشۇرۇقنى قولنىڭ ئۇچىدىلا ئىشلەپ قويسا ئاسانغا چۈشكۈدەك!

ــ ياق، ياق ئۇنداق ئەمەس! ــ دېدى قىزىم دەرھاللا، ــ بۇ ... ھەر ئىككىسى، ھەم ... ھەر ئىككىسى ئوخشاشلا ... ھەم ...

قىزىم كۆڭلىدىكىنى ئىپادىلەپ بېرىشكە گەپ تاپالمايلا قېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭدىن يەنە سورىدىم:

ــ سىز تاپشۇرۇقنى چىرايلىق يازسىمۇ، قاغا پۈتىدەك يازسىمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاش ئەمگەك كېتىدۇ؛ مەسىلەن، بەش سىزىقلىق خەتنى چىرايلىق يازسىمۇ، سەت يازسىمۇ ئوخشاشلا بەش قېتىم قەلەم تارتىشقا توغرا كېلىدۇ، دېمەكچىمۇ؟ كۆڭلىدىكىنى تاپقىنىمدىن بەك خۇش بولغان قىزىمنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى، ئۇنىڭدىكى بايىقى خاپىلىقلاردىن ئەسەرمۇ قالمىغاندى.

مەن بالىنى قوچىقىمغا ئالدىم:

ــ ھەببەللى قىزىم! ئۇنداقتا، تاپشۇرۇقنى كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىسىمۇ، قولنىڭ ئۇچىدىلا ئىشلىسىمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاش ئەمگەك كېتىدىكەن، ئەمما ئەستايىدىل، چىرايلىق يازسا كۆڭۈللۈك بولىدىكەن، شۇنداقمۇ؟

ــ ھەئە، ــ دېدى قىزىم كۈلۈپ تۇرۇپ. شۇنداق قىلىپ ئىككىمىز ناھايىتى كۆڭۈللۈك سىرداشتۇق. قىسقىسى، قىزىم بىلەن سىردىشىش ئارقىلىق ئۇنى ''تاپشۇرۇقنى ئەستايىدىل ئىشلىمىسە بولمايدىكەن'' دېگەن تۈيغۇغا كەلتۈردۇم.

تاپشۇرۇق دەپتەرنىڭ بايا دادىسى يىرتىپ تاشلىغان ئىككى بېتىنى كۆرۈپ گېپىمنى داۋام قىلدىم:

ــ دادىڭىزمۇ دەپتەرنى يىرتمۇېتىپ تۇغرا قىلمىدى، بۇگۈن تاپشۇرۇقنى قالايمىقان ئىشلەپ قويغىنىڭىزمۇ بىر ھېسابتا ياخشى بوپتۇ، چۈنكى مۇشۇ سەۋەب بىلەن ''تاپشۇرۇقنى كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىسىمۇ، قولنىڭ ئۇچىدىلا ئىشلىسىمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاش ئەمگەك كېتىدىكەن، ئەمما ئەستايىدىل، چىرايلىق يازسا كۆڭۈللۈك بولىدىكەن'' دېگەن قائىدىنى چۈشىنىۋالدۇق. ناۋادا مۇشۇ ئىش بولمىغان بولسا، بۇ قائىدىنى بىلمەسكەنمىز، شۇنداقمۇ؟

قىزىم دەرھال بېشىنى لىڭشىتتى. دادىسى بالىنىڭ دەپتىرىنى يىرتمۇەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىدى.

ــ قارىغاندا، قىزىم ئەتىدىن باشلاپ تاپشۇرۇقنى ئەستايىدىل ئىشلەيدۇ، تاپشۇرۇقنى قاغا پۈتىدەك يېزىپ، ئۆز كۆڭلىنى غەشلىككە سالىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايدۇ. شۇنداققۇ بالام؟ ــ بالىغا تەبەسسۇم بىلەن باقتىم. قىزىم

دەرھال بېشىنى لىڭشىتتى.

مەن بالىغا رازىمەنلىك ۋە ئىشەنچ نەزىرى بىلەن قاردىم:

ــ ئۇنداق بولسا، دەپتىرىڭىزنى قايتۇرۇپ بېرەي، قارىغاندا مەنمۇ سىزنى خاتا ئەيىبلەپ قويۇپتىمەن.

تۇرۇپلا بالىلار بۇنداق ئەھۋالدا ئاسانلا كونا سەنەمگە دەسسەپ قالىدۇ، شۇڭا بۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئامالىنىڭ بارىچە، بالىنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلەشكە بولغان پوزىتسىيەسىنى توغرىلاپ، پىسخىك جەھەتتە ئۆزىنى تەڭشۇپلىشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىش لازىم، دېگەننى ئويلاپ قالدىم. شۇڭا:

ــ كۈنلەرنىڭ بىردە تاپشۇرۇققا يەنە رايىڭىز بارمايلا قالسا، ئۇنى قولىڭىزنىڭ ئۇچىدىلا بولۇشىغا ئىشلىسىڭىزمۇ مەيلى؛ شۇ چاغدا تاپشۇرۇقنى كۆڭۈل قويۇپ ئىشلەش بىلەن قولىنىڭ ئۇچىدىلا ئىشلەشنىڭ پەرقىنى، قايسىسىنىڭ تېخىمۇ ئوبدان بولىدىغانلىقىنى يەنە بىر سىناپ باققان بولىسىز، قىزىم!

ــ ياق ئاپا ــ دېدى قىزىم دەرھاللا، ــ ئۇنداق سىناپمۇ يۈرەي، تاپشۇرۇقنى كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىسە ئوبدان بولىدىغانلىقىنى بىلىپ بولدۇم. بۇ گەپلەر قىزىمنىڭ يۈرەك سۆزلىرى ئىدى.

مەن باشقا گەپ قىلماي ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇپ، ھوجرامغا كىرىپ كەتتىم. ئۇ ئۇخلاپ قالغاندا ئاستا چىقىپ، سومكىسىدىكى تاپشۇرۇق دەپتىرىنى كۆرۈپ باقتۇق. ئۇ تاپشۇرۇقنى دېگەندەكلا ناھايىتى رەتلىك ۋە چىرايلىق يازغانىدى. قىزىم شۇنىڭدىن كېيىن تاپشۇرۇقنى ناھايىتى ئەستايىدىل ئىشلەيدىغان بوپكەتتى، بىزمۇ غەمدىن خالاس بولدۇق.

بالىسىنىڭ تاپشۇرۇقنى كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىمەيۋاتقانلىقىدىن ۋايساشقان ئاتا ـ ئانىلارغا بالىنى "تاپشۇرۇق ئىشلەتكۈزمەي جازالاش" ئۇسۇلىنى تەۋسىيە قىلىپ بېقىۋىدىم، ئاردىدىن بەزىلىرى بۇنى قوبۇل كۆرمەي مۇنداق دېيىشتى:

ــ ھەي، مېنىڭ بالامچۇ ناۋادا تاپشۇرۇق ئىشلىمە دېسەم، كۆڭلى يېرىم بولۇش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، خۇشلۇقتىن بۆكىنى ئاسمانغا ئاتىدۇ؛ مۇئەللىمنىڭ تەنقىدىدىن ھەرگىز قورقمايدۇ!

دۇرۇس، شۇنداق بالىلارمۇ بار، ئەمما ئۇلارنىڭ بۇ قىلىقى بالىلارنىڭ تۇغما تەبىئىتى ئەمەس، بەلكى بالىلار خاراكتېرىدىكى مەلۇم غەيرىيلىكنىڭ مەھسۇلى. ئۇ تاسادىپىيلىقمۇ ئەمەس، بەلكى بالىلار خاراكتېرىدىكى "كېسەللىك"نىڭ ئەدەپ كېتىشكە يۈزلەنگەنلىكى. بۇ خىل "كېسەللىك"نى بالىسى تاپشۇرۇقتىن تۇنجى قېتىم بەزگەن ئاتا ـ ئانىلارنىڭ دەل ئېرىمدەك

جازالاش ئۇسۇلىنى قوللانغانلىقى كەلتۈرۈپ چىقارغان. ئۇلارنىڭ كونكرېت ئۇسۇلى بىر ـ بىرىدىن پەرقلەنمەيدۇ، بالىنى زورلۇق بىلەن تاپشۇرۇق ئىشلەتكۈزۈپ جازالاش جەھەتتىكى ماھىيىتى ئوپمۇ ئوخشاش. بۇنداق ئۇسۇل ۋاقتىنلىك ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، بالىنىڭ تاپشۇرۇقتا بولغان قىزغىنلىقىنى يوقىتىپ، غورۇرىنى دەپسەندە قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا بارا ـ بارا ئۆگىنىشتىن قاچىدىغان، يۈزى قېلىن داپشاق بولۇۋالىدۇ.

چوڭلارنىڭ بالا تەربىيەسىدە ناباب ئۇسۇلنى قوللىنىپ ئاخىر تەربىيەنى بۇزغۇنچىلىق قىلمىشىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇشىدا مۇنداق ئىككى خىل سەۋەب بار: بىرى، بالىغا ئىشەنمەسلىك؛ يەنە بىرى، ئۆزىگە زىيادە ئىشىنىپ كېتىش. ئۇنداق ئاتا ـ ئانىلار بىرىنچىدىن، بالىلارنىڭ ئۆزىنى ئايىاش ۋە ئالغا ئىنتىلىشكە تۇغما مايىل ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەي، بالىنى ھەرۋاقىت باشقۇرۇپ تۇرمىسا يولدىن چىقىپ كېتىدۇ، دەپ قارايدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ئۆگۈت ـ نەسىھەتلىرىنى بالىنى دۇرۇسلۇققا يېتەكلەيدىغان بىردىنبىر بىباھا مەسلىھەت، دەپ تونۇيدۇ.

مېنىڭچە، پەيلاسوپ فېللونىڭ بۇ ھەقتىكى بايانلىرى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ قايتا ـ قايتا ئوقۇپ ھەزىم قىلىپ بېقىشىغا ئەرزىيدۇ: ”تەربىيەنىڭ ئەڭ سى ـــ چەكلەش. ئۇ ھەم بالىلاردىكى يوشۇرۇن ئىقتىدارنىڭ يېتىلىشىگە ئىشەنمەي، قانداقتۇر چوڭلار بالىلارغا نېمىنى قىلىش، نېمىنى قىلماسلىقنى ئۆگىتىپ تۇرسا، بالىلار ئاندىن بىمالال ئۆسۈپ يېتىلەلەيدۇ، دەيدىغان مەپكۇرىنىڭ مەھسۇلىدۇر. قىسقىسى، بۇنىڭ ئۆزى تۇپتىن خاتا.“*

شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەر بالىلارنى باشقۇرغان چاغدا، ئۇ خىل باشقۇرۇشنىڭ تەربىيەنىڭ قارشى تەرىپىگە ئۆتۈپ قېلىشىدىن ساقلىنىشى، جۈملىدىن بالىغا مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق ئىشتا ئۆزىدىن: ”بالىنى تەربىيەلەۋاتمەنمۇ ياكى چەكلەۋاتمەنمۇ؟“ دەپ سوراپ تۇرۇشى لازىم. چەكلىمىگە ئۇچرىغان بالىلار بىلىپ ـ بىلمەيلا ئاشۇ چەكلىمىگە قارشى پوزىتسىيە تۇتىدىغانلىقى ئۈچۈن، بارا ـ بارا چوڭلارنىڭ گېپىگە پەرۋا قىلمايدىغان بولۇۋالىدۇ؛ چۈشكۈنلۈك ئىچىدە ئىدراكنى يوقىتىپ، ئۆزىنى كەمستىدىغان بولۇپ قالىدۇ. تاپشۇرۇق ئىشلەش ـــ بالا تەربىيەسىدىكى ”تەربىيەلەش“ بىلەن ”تىزگىنلەش“ مۇجەسسەملەشكەن ھەرىكەت. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار بۇ ھەقتە ئەستايىدىل ئويلىنىشى شەرت.

فېللو مۇنداق دەيدۇ: ”بۇزغۇنچىلىق خاراكتېرىنى ئالغان ۋاستىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق نەتىجىسى بولىدۇ، ئەمما ئۇ مەقسەتكە مۇخالىپ

* فېللو «ئۆزى ئۈچۈن ياشايدىغانلار» سۆن يىيى تەرجىمىسى، سەنلىدن كىتابخانىسى، 1988 ـ يىلى 11 ـ ئاي بېيجىڭ 1 ـ نەشرى، 79 ـ بەتكە قارالسۇن.

نەتىجىدۇر.»* قىسقىسى، ئاتا ـ ئانىلار تەربىيەگە مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق ئىشتا نىشان بىلەن ۋاستىسىگە بىردەكلىكىنى چوقۇم نەزەرگە ئېلىشى لازىم. تاپشۇرۇقنى جازا قورالى ئورنىدا قوللىنىش بىلەن ئۇنىڭدىن تارتۇق ئورنىدا پايدىلىنىش بىر ـ بىرىگە تۆپتىن ئوخشىمايدىغان، شۇنداقلا نىشان تامان ئىلگىرىلىشىڭىزنى ياكى نىشانىڭىزغا مۇخالىپ يول تۇتۇشىڭىزنى بەلگىلەيدىغان ئىككى ئىش.

* قېللو «ئۆزى ئۈچۈن ياشايدىغانلار» سۆز يىيى تەرجىمىسى، سەنلىدەن كىتابخانىسى، 1988 ـ يىلى 11 ـ ئاي بېيجىڭ 1 ـ نەشرى، 181 ـ بەتكە قارالا.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

"تاپشۇرۇقنىڭ ئىشلىشىپ بېرەي"

بالىنىڭ تاپشۇرۇقنى ئىشلىشىپ بېرىش ـــ قانداقتۇر بالىنىڭ كۆز بويامچىلىقىغا ھەمدەم بولغانلىقى ئەمەس، بەلكى مەكتەپ تەربىيەسىدىكى بىر قىسىم سۆھبەتلىكلەرگە ئىدراكسىز ئۆكتەم قويغانلىق؛ بالىنى "ئۆم" دەۋالغۇدەك ئەركىن يۈرگۈزمەكنى ۋە ھاياتى خۇشاللىقىغا ئېرىشتۈرۈش ئارقىلىق، ئۇنىڭغا ئۆگىنىشكە ئەملىي يۆزلىنىشىنى ئۆگىتىش ئۈچۈن ئائىلاج قوللىنىلىدىغان چارە. ھەم بالىنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ساقلاشتىكى ئۇنۇملۇك ئۇسۇللارنىڭ بىرىدۇر.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ تاپشۇرۇقلىرى بىلەن ئاساسەن كارىمىز بولمىدى. چۈنكى، ئۇ ھەر كۈنلۈك تاپشۇرۇقنى بىز ئاتايىن سۈرۈشتۈرۈپ، تەكشۈرۈپ يۈرمەسەكمۇ، ئۆزلۈكىدىن ئىشلەيتتى. قىسقىسى، قىزىمنىڭ تەلەپچانلىقى بىزنى بىھۇدە غەم-ئەندىشىدىن خالاس قىلغانىدى. ئەمما، بىر مەھەل ئۇنىڭدىن كېيىن، ئۇ يەنە تاپشۇرۇقتىن بىزار بولۇشقا باشلىدى.

ئۇ گاھىدا:

ـــ ۋاي-ۋۇي بىر خام خەتنى ئۇچ قۇرمۇ يازامدۇ؟ بۇ خەتنى ئۇلۇشكۈنمۇ، تۇنۇگۈنمۇ يازغان تۇرساق؛ بۈگۈن يەنە يېزىڭلار، دەپتۇ! ـــ دەپ ۋايسايتتى.

بىر كۈنى قىزىم يەنە ئاشۇنداق غودۇرغىلى تۇرىۋىدى، تاپشۇرۇق دەپتىرىنى ئېلىپ تەپسىلىي كۆرۈپ باقتىم. دېمەسمۇ، بەزى مەزمۇنلارنى يېزىپ يۈرۈشنىڭ، ياكى ئۇنچىۋالا جىق يېزىپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق ئىكەندۇق. مسالەن، تاپشۇرۇقتا يېزىپ كېلىشكە بېرىلگەن خام خەتلەردە خەت سانى ئەمەس، بەلكى قۇر سانى ئۇلچەم قىلىنىدىكەن. مۇئەللىم ھە دېسىلا "ئىككى قۇردىن يېزىپ كېلىڭلار"، "ئۈچ قۇردىن يېزىپ كېلىڭلار" ھەتتا "بەش قۇردىن يېزىپ كېلىڭلار" دەپ ئورۇنلاشتۇرىدىكەن.

مەن بالىلار بىرەر خەتنى ئەستە تۇتۇۋېلىشنى خالىسلا، ئۇنى تەكرار-

تەكرار يېزىپ يۈرمىسمۇ ئۆگىنۋالالايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتىم، شۇڭا قىزىمغا:

ــ مۇئەللىمدىن: ''تاپشۇرۇقتا ھەر بىر خام خەتنى قانچە قېتىم يېزىش كېرەكلىكىنى ئۆزۈمنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ بېكىتسەم بولامدۇ؟'' دەپ سوراپ بېقىڭ، ئەگەر سىز سوريالمىسىڭىز، مەن بېرىپ دەپ باقاي، قانداق دېدىم؟

ــ ياق، ــ دېدى قىزىم، ــ مۇئەللىم ئۇنمايدۇ.

ھازىر بەزىلەر باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇشنى مۇراجىئەت قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇ مۇئەللىملەرنىڭ نەزەرىدىن يەنىلا يىراق تۇرۇۋاتىدۇ. بۇنىڭغا تاپشۇرۇقنى ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇشنىڭ ئاۋارىچىلىكى كۆپرەك ئىش ئىكەنلىكى سەۋەب بولۇۋاتقان بولسىمۇ، مۇھىمى نۇرغۇن كىشى قاتمال ئىدىيەنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن ''ئۆندىق قىلىشقا بولمايدۇ'' دەپ قاراۋاتىدۇ. شۇڭا، ناۋادا بىرەر بالا مۇئەللىمگە: ''بۇ مەزمۇنلارنى ئۆگىنىپ بولغانىدىم، شۇڭا ئازراق يازايچۇ!'' دېيىشكە پېتىنالغان تەقدىردىمۇ، مۇئەللىمنىڭ ئۇنى: ''بىر سىنىپتىكى ھەممىگلار باراۋەر تۇرسىڭلار، سەن نېمىشقا باشقىلاردىن ئاز يازغۇدەكسەن؟ ئۆگىنىش ــ كۆڭلۈڭ تارتسا يەيدىغان، تارتمىسا تاشلاپ قويىدىغان تاماق ئەمەس، جاپالىق ئەمگەك! باشقىلاردىن ئاز يېزىپ يالقاۋلىق قىلماقچىمۇ؟'' دەپ رەت قىلىدىغانلىقى ئېنىق. يامان يېرى، بۇنداق نامۇۋاپ ئىدىيە بارا ـ بارا بالىلارنىڭ ئېڭىغا سىڭىپ كېتىدۇ. مۇبادا مۇئەللىم بىرەر بالىنىڭ ئاشۇنداق قىلىشىغا ماقۇل بولغان تەقدىردىمۇ، باشقا بالىلار: ''ئۇنىڭغا نېمە ئۈچۈن ئېتىبار بېرىلگۈدەك؟'' دەپ ئۆكتە قويىدۇ.

مەن قىزىمنىڭ تەڭلىكتە قېلىۋاتقانلىقىنى بىلدىم، ئۇ ئىشنى مۇئەللىمگە دەپ ئاقتۇرۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگىمۇ كۆزۈم يەتتى، شۇڭا ئۇيان ئويلاپ ـ بۇيان ئويلاپ قىزىمدىن سوراپ باقتىم:

ــ بۇ خەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆگىنىپ بولدىڭىزغۇ؟ ئۇنچىۋالا جىق يېزىپ يۈرمىسىڭىزمۇ ئۇنتۇپ قالمايدىغانلىقىڭىزغا كۆزىڭىز يېتەمدۇ؟

ــ ھەئە!

ــ مېنىڭچە مۇنداق قىلايلى، ــ دېدىم، ــ كىتابنى مەن ئوقۇپ بېرەي، سىز ئاڭلاپ يېزىڭ، توغرا يازالغانلىرىڭىزنى بىر قېتىمدىن، توغرا يازالمىغانلىرىڭىزنى ئىككى قېتىمدىن يېزىڭ، قالغىنىنى مەن يېزىپ تولدۇرۇۋېتەي، بولامدۇ؟

بۇنىڭدىن تەڭلىكتە قالغان قىزىم گويا گەپلىرىمگە ئىشەنمىگەندەك، ماڭا ھەم خۇشاللىق ھەم گۇمان نەزىرى بىلەن قاراپ كەتتى. قىزىم ئارىسالدىلىقتا ''بۇنداق قىلساق بولارمۇ؟ ساختىپەزلىك بولۇپ قالماسمۇ؟'' دەپ ئويلاۋاتاتتى.

قىزىمنىڭ چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراپ، ئىشەنچ بىلەن:

ـــ ھېچقىسى يوق، قىزىم! ئۆگىنىشتىن مەقسەت ـــ بىلىۋىلىشقۇ. مۇئەللىمنىڭ خام خەتلەرنى تەكرار ـ تەكرار يېزىكلار، دېگىنىمۇ سىلەرنى بىلىۋالسۇن، دېگىنى ـ دە! شۇڭا ئۆگىنىپ بولغان خەتلەرنى ئۇنچىۋالا جىق يېزىپ يۈرمەسكىزمۇ بولىدۇ ـــ دېدىم.

قىزىم نىيتىمنى چۈشەندى ـ يۇ، ئەمما ئەندىشە ئىچىدە سورىدى:

ـــ مۇئەللىم سىزنىڭ يېزىپ بەرگەنلىكىڭىزنى بىلىپ قالسا مېنى تىللايدۇ.

ـــ سىزنىڭ پوچىركىڭىزغا ئوخشىتىپ يازاي، مېنىڭچە مۇئەللىم سىزەلمەيدۇ! ئەڭ بولمىغاندا بۇگۈن بىر سىناپ كۆرمەيمىزمۇ؟ ـــ دېدىم.

قىزىم ھەم خۇشاللىق ھەم خىجىللىق ئىچىدە بېشىنى لىڭشىتتى.

شۇ كۈنى تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىدىكى سەككىز خام خەتنى ئىككى قۇردىن يېزىپ كېلىش تاپشۇرۇلغانىكەن. قىزىم ئۇ خەتلەر ئىچىدە پەقەت بىرىگىلا خامراق بولغاچقا، ئۇنى ئۇچ قېتىم يېزىپ، قالغانلىرىنى بىر قېتىمدىنلا يازدى. مۇئەللىمنىڭ دېگىنىدەك بولسا، تاپشۇرۇقتا جەمئىي 160 خەت يېزىشقا توغرا كېلەتتى. ئەمما قىزىم پەقەت 11 خەتنى يېزىپلا شۇ كۈنلۈك تاپشۇرۇقنى ئوڭايلا تۈگەتكەن بولدى. قىزىم بۇ 11 خەتنى بولۇپمۇ ئۇچ قېتىم يېزىشقا توغرا كەلگەن ھېلىقى بىر خەتنى ناھايىتى ئەستايىدىللىق بىلەن مارجانىدەك يېزىپ چىقتى. قىزىمنىڭ بۇنداق ئەستايىدىللىقىدىن قارىغانىدا، ئۇنىڭ تاپشۇرۇققا بېرىلگەن خام خەتلەرنى ئۇچ قېتىم يازسىلا بمالال ئۆگىنىۋالالايدىغانلىقىدا گەپ يوق ئىدى. دېگىنىم بويىچە تاپشۇرۇقنىڭ قالغان قىسمىنى مەن تولدۇرۇۋەتمەكچى بولدۇم.

ئەمما، ئادەتتە خەتنى يازمىچە يازسا بىرەر بەت ماقالىنى ھەش ـ پەش دېگۈچە پۈتتۈرۈۋەتكىلى بولغىنى بىلەن، باسمىچە يېزىش ئۇنچىۋالا ئاسان ئەمەسكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە خەتنى بالىلارنىڭكىگە ئوخشىتىپراق يېزىش تېخىمۇ تەسكەن ئەمەسمۇ!

شۇنىڭدىن كېيىن پات ـ پاتلا قىزىمنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئىشلىشىپ بېرىدىغان بولدۇم. ھەر قېتىم قايسى خەتلەرنى يېزىپ بېرىدىغانلىقىمنى قىزىم بەلگىلەيتتى، مەن ئارىلاشمايتتىم. چۈنكى بۇنىڭ مۇنداق ئىككى تۈرلۈك پايدىسى بار: بىرى، بالىغا ئۆزىنى دەكشىنى ئۆگەتكىلى بولىدۇ؛ يەنە بىرى، بالىنى ئۆتۈلگەن نەرسىلەرنى تېخىمۇ پىششىق ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشقا قىزىقتۇرغىلى بولىدۇ. چۈنكى بالا پىششىق ئۆزلەشتۈرۈۋالغان مەزمۇن قانچە كۆپ بولسا، ئۇنىڭ تەكرار يازدىغانلىرى شۇنچە ئازىيىدۇ.

دادىسى دەسلەپتە ئۇنداق قىلىشىمغا: "بالىنىڭ تاپشۇرۇقنى ئىشلىشىپ

بەرسىڭىز، ئۇنى يامان ئۆگىتىپ قويىسىز" دەپ قوشۇلمىغاندى. مەن ئۇنىڭغا مۇنداق چۈشەندۈردۈم:

— قىزىمنى چۈشىنىمەن، ئۇ ھەرگىزمۇ ئۆزى ئۆگىنىپ بولالمىغان مەزمۇننى مېنىڭ يېنىپ بېرىشىمگە تاشلاپ قويىدىغان بالىلاردىن ئەمەس. ئۇنىڭغا يېنىپ بېرىدىغانلىرىم ئۇ ئاللىقاچان ئۆگىنىپ بولغان، تەكرار يېنىپ يۈرمەسمۇ بولىدىغان نۇقتىلار. بالىلارنىڭ ياخشى ـ يامانىنى ئايرىش ئېڭى تۇغما بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئادەمىي خىسلەت ياخشىلىقنى قوللاپ، يامانلىقنى توسۇشتا ئىپادىلىنىدۇ، شۇڭا قەلبى پاك، غورۇرلۇق بالىلار ھەرگىزمۇ باشقىلارنىڭ ياخشى كۆڭلىدىن پايدىلىنىپ ساختىپەزلىك قىلمايدۇ.

ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق بولىدى. قىزىم مەن تاپشۇرۇقنى ئىشلىشىپ بېرىشكە باشلىغاندىن بۇيان، تاپشۇرۇقلىرىنى تېخىمۇ كۆڭۈل قويۇپ، بىمالال ۋە تەلەپچانلىق بىلەن ئىشلەيدىغان بوپكەتتى. ئۇ ئۆزى تۇگىتىۋېتەلىگۈدەك تاپشۇرۇقنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ماڭا ئاشۇرۇپ قويمايتتى ھەم مەندىن ھورۇنلۇقى سەۋەبلىك ياردەم تەلەپ قىلمايتتى. شۇنداق قىلىپ مەن تاكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىقىغا چىققۇچە ئۇنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئاندا ـ ساندا ئىشلىشىپ بەردىم. دەسلەپكى چاغلاردا كۆپرەك ياردەم قىلغىنىمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ياردەم قىلغان ۋاقتىم ھەر مەۋسۇمگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئۇچ ـ تۆت قېتىمدىن توغرا كېلەتتى.

ئىشقىلىپ بالىغا تاپشۇرۇق ئىشلىشىپ بېرىشنىڭ زىيىنى يوق، بەلكى نۇرغۇن پايدىسى بولىدىغانلىقىنى بايقىدىم. بىرىنچى، بالىغا دەرسىتىن كېلىدىغان زىيادە بېسىم ۋە ئازابنى ئازايتىپ، ئۇنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ساقلىغلى بولىدىكەن؛ ئىككىنچى، بالىغا "ئۆگىنىش ــ ئۆزىنى قىيناش بەدىلىگە باشقىلارغا كۆرسىتىدىغان ئىش ئەمەس، بەلكى ئەمەلىيەتچىللىكنى تەلەپ قىلىدىغان ئىش" دېگەن قائىدىنى ئۆگىتىش ئارقىلىق بالىنى ئەمەلىيەتچىللىككە ئادەتلەندۈرۈپ، ئۆگىنىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرگىلى بولىدىكەن. ئۈچىنچى، بالىنى تۇگمەس تاپشۇرۇقلار ئىچىدىن ئازاد قىلىپ، ئۇنى "ئۇھ" دەۋالغۇدەك پۇرسەتكە ئېرىشتۈرگىلى بولىدىكەن.

شۇڭلاشقىمۇ، قىزىم دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇيدىغان ئادىتىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇش بىلەن بىرگە، تولۇقسىزئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن، نۇرغۇن ۋاقىت چىقىرىپ كومپيۇتېر ئويۇنچۇقى ئوينايدىغان، ھېكايىلەرنى يازىدىغان بولدى. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن، دەرسلىرى ھەرقانچە ئالدىراش بوپكەتسىمۇ، دەرستىن سىرتقى كىتاب ئوقۇشنى ھەرگىز تاشلىمىدى. ھەتتا، ئېنگلىزچە رومانلارنى ئوقۇيتتى؛ ھەجۈيى رەسىملىك كىتابلارنى كۆرەتتى. دەرستىن سىرت ئوقۇيدىغان كىتابلار

ئۇنىڭ نۇرغۇن ۋاقتىنى ئالسىمۇ، قىزىم ھەرقايسى دەرسلەردىن بىرىلگەن تاپشۇرۇقلارنى ۋاقتىدا ۋە ئوبدان ئورۇنداپ، ئىزچىل ياخشى نەتىجە ئالاتتى.

بەزىلەر: "بۇ قىز ۋاقتىنى قانداقمۇ يەتكۈزىدىغاندۇ؟" دەپ ھەيران قېلىشاتتى. مېنىڭچە بۇ، قىزىمنىڭ كىچىكىدىن باشلاپتا ئۆگىنىشتە مۇھىم نۇقتىلار بىلەن ئادەتتىكى نۇقتىلارنى پەرقلەندۇرۇپ، ئۆگىنىش پىلانىنى ئەھمىيەتلىگەن قاراپ جانلىق تەكشەپ تۇرۇشقا ئادەتلەنگەنلىكى سەۋەپ بولسا كېرەك. ئۇنىڭ ئۇستىگە قىزىمنىڭ دەرستىن سىرتقى ئوقۇغان نۇرغۇن كىتابلىرى ئۇنىڭ بىلىمىنى ئاشۇرۇپ، ئەقىل بۇلىقىنى ئېچىشىغا تۈرتكە بولۇش بىلەن بىرگە، ئۆگىنىش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، ئۇنى ھەم بىمالال، ھەم ئۇنۇملۇك ئۆگىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

قىزىم ئۆزىنىڭ ئۆگىنىشى بىلەن مۇئەللىم بەرگەن تاپشۇرۇقنى ئىزچىل تۈردە ماسلاشتۇرۇپ تاماملاپ، ئۇ ئىككىسىنى بىر-بىرىنى تولۇقلايدىغان ئاممىلارغا ئايلاندۇرى. تاپشۇرۇق ۋەجىدىن ئۆگىنىشتىن بەزگەن، يېرىم سائەتلىك تاپشۇرۇقنى ئىككى سائەتتە ئىشلەيدىغان بالىلارغا قارىغاندا كۆپ تەلەيلىك ئىدى.

بۇ يەردە ئاتا-ئانىلارنى شۇنداق ئاگاھلاندۇرماقچىمەن: بالىلارغا، بولۇپمۇ باشلانغۇچ مەكتەپتىكى چېغىدا ئۆزىگە تەئەللۇق ۋاقىت چىقىرىپ بېرىشكە ئالاھىدە دىققەت قىلايلى؛ تاپشۇرۇق، مۇزىكا مەشىقى ۋە دەرستىن سىرتقى كۇرس دېگەنلەر بالىنىڭ ۋاقتىنى پۈتۈنلەي ئىگىلىۋېلىپ، ئۇنى تۇنجۇقتۇرۇپ قويمىسۇن. ھەر كۈنى بالىنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق ۋاقتى بولسۇن. مەشھۇر پىداگوگ سۇخوملىنسكى مۇنداق دېگەنىدى: "بالىلارنىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق ۋاقتى بەدىنى ساغلاملىق ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان ھاۋاغا ئوخشايدۇ. بالىنىڭ بارلىق ۋاقتىنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن ئىگىلىۋالماي، ئۇنىڭغا ئۆزى ئورۇنلاشتۇرىدىغان بەلگىلىك ۋاقىت قالدۇرغاندىلا، بالا ئاندىن ئۆگىنىشكە ئوڭۇشلۇق ئىچكىرىلىيەلەيدۇ. بالىنىڭ ۋاقتىنى تولۇك دەرسلەر ئارقىلىق قانچىكى كۆپ ئىگىلىۋالغاندا، ئۇنىڭ پىكىر قىلىش ۋە ئۆگىنىش ۋاقتى شۇنچە ئازىيىپ كېتىدۇ؛ بۇنىڭ بىلەن، بالىنىڭ يۇكىنىڭ ئېغىرلىقىدىن ھالسىراش ۋە ئۆگىنىشتە چېكىنىپ كېتىش ئېھتىماللىقىمۇ شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ"*.

يەنە شۇ نەرسە سەممىزدە بولسۇنكى، بالىلار ئۆزىگە تەئەللۇق ۋاقتىنى تېلېۋىزورغا ئاتىۋەتمىسۇن، چۈنكى تېلېۋىزور كۆرۈش بالىلار ئۈچۈن ئېيتقاندا

* سۇخوملىنسكىي (سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىمەرگە تەكلىپ» دۇ دېيەنكۇن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلمى نەشرىياتى 1984-يىلى 6-ئاي 2-نەشرى، 69-بەتكە قارالا.

باشقىچە شەكىلدىكى بىر خىل چوشەك، شۇنداقلا ئىچ پوشۇقنى چىقىرىشتىكى يامان ئادەت. شۇڭا، بالىلار ئۆزىگە تەئەللۇق ۋاقىتتا كىتاب ئوقۇسۇن، دوستلىرى بىلەن ئوينىسۇن ياكى ئاتا-ئانىسى بىلەن بىللە سەيلە قىلسۇن، توپ ۋە شاھمات ئوينىسۇن. قىسقىسى، ئۆزىنىڭ جىسمانىي ۋە پىسخىك ساغلاملىقىغا پايدىلىق پائالىيەتلەرنىڭ ھەرقانداقى بىلەن شۇغۇللانسۇن.

"بالىغا تاپشۇرۇق ئىشلىشىپ بېرىش" ئۆزگىچىرەك ئەتمىشلەردىن بولغىنى ئۇچۇن، نۇرغۇن ئاتا-ئانا خوددى قىزىمنىڭ دادىسىدەك ئويلايدۇ.

بۇ خىل ئەندىشە — ئەمەلىيەتتە چوڭلارنىڭ بالىلار ھەققىدىكى خاتا چۈشەنچىسىنىڭ مەھسۇلى. چۈنكى ئۇنداق كىشىلەر بالىلارنىڭ تۇغما ئاق كۆڭۈل كېلىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيدۇ، شۇنداقلا ئۇلار بۇ خىل خاتا چۈشەنچە ۋەجىدىن بالىلارنى چوڭلارنىڭ نازارىتىدىن ئايرىلىپ قالسىلا، ئۆزىنى بىلەلمەي ئاخىر تۇيۇق يولغا كىرىپ قالىدۇ، دەپ قارايدۇ. بىرەيلەن ماڭا مۇنداق دېدى:

— ھەي، مېنىڭ بالام سىزنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ، بەك مەمەدان؛ بىرەر قېتىم تاپشۇرۇقنى ئىشلىشىپ بەرسەم بالاغا قالغىنىم شۇ؛ كېيىن ھە دېسىلا باھانە كۆرسىتىپ تاپشۇرۇقنىڭ ھەممىسىنى ماڭا ئارتىدۇ.

ناۋادا ئۇ بالا راستىنلا شۇنداق قىلسا، بۇنى ئاتا-ئانىلارنىڭ بالغا تاپشۇرۇق ئىشلىشىپ بەرگەنلىكىدىن كۆرۈشكىمۇ، بالىنىڭ تۇغما خاراكتېرىدىن كۆرۈشكىمۇ بولمايدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبىنى پەقەت ئاتا-ئانا بىلەن بالا بىللە ئۆتكەن ئۇزاق مەزگىللىك جەريانىدىكى نۇقسانلىق ھالقىلارغىلا مۇجەسسەملەش مۇمكىن. ھەر بىر ئائىلىنىڭ ھاياتلىق ھالقىلىرى پەرقلىق بولغىنى بىلەن، ئۇنىڭ خاراكتېرى ئاساسەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. جۇملىدىن، ئۇنداق بالىلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرى كۆپىنچە ناباب ئۇسۇلنىڭ كاساپىتى بىلەن بالىنىڭ غورۇرى ۋە ئىشەنچىسىگە بەرھەم بېرىپ، ھە دېسىلا بالىنى ئۆكۈندۈرۈپ، بالىنىڭ ئۆز قەدىر-قىممىتىنى ھېس قىلىشقا ئىمكان بەرمىگەنلىكى ئۈچۇن، بالا بارا-بارا يولدىن چىقىپ، ئاخىر پۇرسەت تاپسىلا مەككارلىق قىلىدىغان بولۇۋالىدۇ.

ئەكسىچە، ئىزچىل ھۆرمەتكە سازاۋەر بوپكەلگەن بالا بولسا، غورۇر ۋە ئىنسانىي قەدىر-قىممەت دېگەننى ئوبدان بىلىدۇ. بۇنداق بالا ئاتا-ئانىسىنىڭ ياخشى كۆڭلىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىنى نومۇسقا قويىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ.

تەربىيە ئۇششاق ھالقىلاردا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. بالىغا تاپشۇرۇق ئىشلىشىپ بېرىشنى ئېلىپ ئېيتساق، ئۇ ئاتا-ئانا بىلەن بالا بىللە ئۆتكەن ھاياتلىق مۇساپىسىدىكى كۆرمىگىلىغان ئۇششاق ھالقىلارنىڭ بىرى. ئاتا-ئانىلار ئاشۇ ئۇششاق ھالقىلاردىكى مەسىلىلەرنى جايىدا بىر ياقلىق قىلالمىسا،

قىلغان تىرىشچانلىقلار ئەكسىچە نەتىجە بېرىدۇ. يەنە كېلىپ ئاتا ـ ئانىلاردىكى ئاشۇ ئۇششاق مەسىللەرنى بىر تەرەپ قىلىش سەۋىيەسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى ئۇلاردىكى تەربىيە ئېڭىغا باغلىق بولىدۇ.

بىرەيلەننىڭ دەپ بېرىشچە، ئۇنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 4 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بالىسى تاپشۇرۇققا قىزىقمايدىكەن. ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ھەم بىرلىگەن تاپشۇرۇقنىڭ جەلىقىدىن بالىغا ئىچى ئاغرىيدىكەن، ھەم تاپشۇرۇققا ئۇنداق سۈسلۇق قىلسا بالىنىڭ دەرسلەرنى پۈختا ئۆگىنەلمەي قېلىشىدىن ئەندىشە قىلىدىكەن. شۇڭا، ھەر كۈنى بالىنىڭ تاپشۇرۇقىنى يېپىدىن يېڭىسىغچە تەكشۈرۈپ چىقىدىكەن. ئۇ كىشى دېگىنىم بويىچە بالىسىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئىشلىشىپ بەرمەكچى بولدى.

ئۇنىڭ بالىسى ئېنگلىز تىلى دەرسىگە ئەڭ ئۆچ ئىكەندۇق، تاپشۇرۇققا يارەملىشىدىغان ئىشنىمۇ دەل ئېنگلىز تىلى دەرسىدىن باشلاپتۇ ۋە بالىسىغا: ''ئېنگلىزچىدىكى بۇ خام سۆزلەرنى مۇئەللىمنىڭ دېگىنىدەك ئون قېتىم يازماي، بىلگەنلىرىڭنى بىر قېتىم، بىلمەيدىغان خام سۆزلەرنى ئۈچ قېتىم يازساڭلا بولدى'' دەپتىكەن، بالا شۇنداق خۇشال بوپكېتىپتۇ.

ئۇ كىشى بىردەمدىن كېيىن كېلىپ بالىنىڭ تاپشۇرۇقىنى يەنە تەكشۈرۈپ، ئۇنىڭ ئۈچ قېتىمدىن يازغان خام سۆزلەرنى بىلۈالغان ـ بىلۈالمىغانلىقىنى سىناپ كۆرۈپتىكەن، بالا ئاشۇ سۆزلەردىن ئىككىنى خاتا يېزىپ قويۇپتۇ. ئۇ كىشى بالىسىغا ئاچچىقلاپ: ''ۋۇي، بايىلا يازغان سۆزنى ئۇنتۇپ قالغىنىڭ نېمىسى ئەمدى؟'' دەپتۇ ۋە ئاشۇ ئىككى خام سۆزنى ئون قېتىمدىن يېزىشنى بۇيرۇپتۇ. بۇنىڭدىن كەيپى ئۇچقان بالا: ''بايىلا ئۈچ قېتىم يازساڭ بولدى دەپ قويۇپ، ئەمدى يەنە ئون قېتىم يازمساڭ بولمايدۇ، دەۋاتقىنىنى ...'' دەپ غودۇرىغىنىچە خام سۆزلەرنى ئىلاجسىز ئون قېتىمدىن يېزىپتۇ.

ھېلىقى كىشى بىردەمدىن كېيىن يەنە تەكشۈرۈپ بېقىپتىكەن، بالا بايىلا ئۆگەنگەن ئىككى خام سۆزنى يەنە خاتا يېزىپتۇ. بۇنىڭدىن قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتكەن دادا بالىسىغا دەشنەم بەرگىلى تۇرۇپتۇ: ''ۋۇي، بۇ ئىككى سۆزنى ئون قېتىمدىن يازغان تۇرساڭ، يەنە نېمىشقا ئۆگىنەلمىدىڭ دەيمىنا؟! ئەمدى ھەر بىرىنى 20 قېتىمدىن ياز!''

بۇ ئىش بالىغا بەكلا ئەلەم بوپتۇ. ئەمما، بالىنىڭ شۇ چاغدىكى كەيپىياتىنى نەزەرگە ئالمىغان ئۇ دادا ''ھەرقانچە گالۋاڭ بالىمۇ بىر سۆزنى 20 قېتىمدىن يازسا ئۇنى چوقۇم ئۆگىنىۋالالايدۇ'' دەپ ئويلىغانىكەن. ئەمما، ئۇچىنچى قېتىملىق تەكشۈرۈشتە بالىنىڭ ھېلىقى ئىككى سۆزنى يەنە خاتا يېزىپ قويغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيرانۇ ـ ھەس قاپتۇ. غەزەپتىن يېرىلىپ كېتەي دەپ قالغان ئۇ دادا بۇ ئىشنى پەقەتلا كۆڭلىگە سىغدۇرالماي: ''ئەمدى ئاشۇ

خام سۆزلەرنى 50 قېتىمدىن يازىسەن؛ قېنى ئۆگىنەلمىگىنىڭنى بىر كۆرەي!" دەپتۇ.

ئازار يىگەن بالا ئاخىر بۆرە تېرىسىنى كىيىپتۇ، چۈنكى بۇنداق ھېسابلىغاندا بالىنىڭ يازغىنى مۇئەللىمنىڭ دېگىنى بويىچە ھەربىر خام سۆزنى ئون قېتىمدىن يازغاندىنمۇ جىق بوپكېتىدىكەن. شۇنداق قىلىپ ئاتا-بالا ئىككىسى جاڭجاللىشىپ، جاھاننى بىر ئاپتۇ. قىسقىسى، بالغا تاپشۇرۇق ئىشلىشىپ بەرمەكچى بولغان بۇ دادا "چاپقىنى ئالمەن دەپ كۆزىنى قارىغۇ قىپتۇ".

— ھەي، كۆرسەتكەن ئۇ ئامالىڭىز مېنىڭ بالامغا ماس كەلمەيدىكەن ئەمەسمۇ، — دېدى ئۇ كىشى ھەسرەت بىلەن، — بالام سىزنىڭ بالىڭىزدەك ئەقىل تاپقىنى يوق؛ بالىڭىز ئاتا-ئانىسىنىڭ ھالىغا يېتىشنى بىلمىدىكەن؛ مېنىڭ بالامچۇ؟ مۇمكىن ئەمەس!

پەرق راستىنلا بالىلاردىمىدۇ؟ يوقسۇ!

— گۇناھنى بالىدا قويساقمۇ بولماس، — دېدىم گەپنى ئۇدۇللا ئېچىپ، — ئالدى بىلەن بۇ خىل ئۇسۇلنىڭ دۇرۇسلۇقىغا ئىشىنىڭىشىز كېرەك؛ ئەمما، سىز دەسلىپىدە بالىغا تاپشۇرۇق ئىشلىشپ بېرىدىغان ئىشنى چىن نىيىتىڭىز بىلەن قىلماي، قانداقتۇر ياردەمنى دەستەك قىلىپ تۇرۇپ، بالىنى سىناپ باقماقچى، بالىڭىزنىڭ باشقا بالىلارغا ئوخشاش ئاتا-ئانىسىنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقالايدىغان-چىقالمايدىغانلىقىنى بىلىپ باقماقچى بوپسىز. شۇڭا، بالىنىڭ تاپشۇرۇقىغا ياردەملىشىپ بولغاندىن كېيىن، دەرھالا ئۇنىڭ ئاشۇ خام سۆزلەرنى بىلىۋالغان-بىلىۋالالمىغانلىقىنى تەكشۈرۈپسىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆڭلىڭىزنىڭ بىر يېرىدە "بالامنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئىشلىشپ بەرگەنلىكىم — ئۇنىڭغا قىلىنغان ھىممەت؛ شۇڭا، بالام بۇ ھىممىتىمگە ئوبدان نەتىجە بىلەن دەرھال جاۋاب قايتۇرۇشى كېرەك" دېگەن تامادا بوپسىز. شۇڭا بالىڭىزنىڭ خام سۆزلەرنى تولۇق ئۆگىنىپ بولالماي، "ئۆمىدىڭىزنى يەردە قويغان" ھامان ئۇنىڭغا چېچىلىپ، تاپشۇرۇقنى قايتا-قايتا يازدۇرۇپ جازالاپسىز. بالغا تاپشۇرۇق ئىشلىشپ بېرىشتىن مەقسەت، بالىنى زىيادە ھەم نامۇۋاپىق تاپشۇرۇقنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئىدى. ئەمما، سىز تاپشۇرۇقنى ئەكسىچە "جازا قورالى"غا ئايلاندۇرۇپ قويۇپسىز. دېمەك، ھەربىكىتىڭىزدىكى بېشى بىلەن ئايىغى روبىرو كەلمەيدىغان بۇ خىل زىددىيەت بالىڭىزنى گاڭگىرىتىپ قويۇپتۇ. بۇنداق قىلساق ئۆگىنىشتىن تېخىمۇ بەزدۇرىدۇ ھەتتا بالىنى ئاتا-ئانىسىدىن نەپرەتلىنىدىغان قىلىۋېتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا بارا-بارا پەقەتلا ئۆگەنمەيدىغان، ئاتا-ئانىسىنىڭ گېپىگە ھەرگىز كىرمەيدىغان بولۇۋالىدۇ.

ئۇ كىشى بۇ ئانالىز ۋە تەنقىدلىرىمنى دەماللىقا قوبۇل قىلمىغانىدەك ئەمەس ئىدى.

ـــ بالا بىلەن بالا ئوخشمايدۇ ـ دە، ـــ دېدى ئۇ كىشى گەپنى كېسىپلا، ـــ سىزنىڭ بالىڭىز ئىجتىھاتچان بولغاچقا، بۇ ئۇسۇل ماس كېلىدىكەن؛ ئەمما مېنىڭ بالام ئۆگىنىشكە كۆڭۈل قويمايدۇ، شۇڭا بۇ ئۇسۇل ماس كەلمىگۈدەك.

ـــ دۇرۇس، بالا بىلەن بالا ئوخشمايدۇ، ـــ دېدىم يەنە چۈشەندۈرۈپ، ـــ قارىغاندا بالىڭىز ئۇزۇندىن بېرى تاپشۇرۇقنىڭ بېسىمى ۋە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ نازارەتچىلىكى ئاستىدا قىينالغان بولغاچقا، تاپشۇرۇق ۋە ئاتا ـ ئانىسى بىلەن زىتلىشىشقا ئادەتلىنىپ قاپتۇ. مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئۆگىنىشىگە يارەملىشىش ئۈسۈلىنى تۈيۈقسىز ئۆزگەرتتىڭىز. بۇنداق چاغدا بالىنى پسىخكا جەھەتتىن مايىللاشتۇرۇشقا سەل قارىساق، بالا بۇنىڭغا دەماللىقا ماسلىشالمايدۇ؛ ئۆگىنىش ئىشەنچىسى كۈچلۈك بولمىغاچقا، بەزى نەرسىلەرنى تېزدىن ئۆگىنۋېلىش ئىقتىدارى كەمچىل بولىدۇ. شۇڭا، بالىڭىزنى پسىخكا جەھەتتىن ناھايىتى سەۋرچانلىق بىلەن يېتەكلەك؛ ئۇنىڭ ئاستا ـ ئاستا ئۆزگىرىدىغانلىقىنى ئالدىرىماي كۈتۈڭ، ھەم ئىشىنىڭ.

ـــ ئەمما، بالام نېمانچىۋالا دۆت چوڭ بولۇپ قالغان دەيمىنا؟ ـــ دەپ چېچىلغىلى تۇردى ئۇ كىشى، ـــ قايتا ـ قايتا يازغۇزسامۇ يەنە ئۆگىنەلمەيۋاتىدۇ، مېنىڭچە ئۇنىڭ كۆڭلى دەرستە ئەمەس!

ـــ بىر خام سۆزنى نەچچە ئون قېتىم يېزىپمۇ ئۆگىنەلمەسلىك بالىنىڭ ئەقىللىق ياكى دۆتلۈكىگە ئەمەس، ئۇنىڭ كەيپىياتىغا مۇناسىۋەتلىك، ـــ دېدىم چۈشەندۈرۈپ، ـــ بىزارلىق ئادەمنىڭ خاتىرىسىنى يامان تەسىرگە ئۇچرىتىدۇ. ئادەتتە ناھايىتى ئەقىللىق ۋە چېچەن بالىلارنىڭ ئۆگىنىشتە تۈيۈقسىز چېكىنىپ كېتىشىمۇ دەل مۇشۇ سەۋەبتىن. ئۇنداق بالىلار قارىماققا ئۆگىنىشكە كۆڭۈلشمەيۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشكە تىرىشىش ياكى تىرىشماسلىقى ئاساسسىز ئەمەس. چۈنكى تىرىشىش بىرەر ئىشقا كۈچ چىقارغانغا ئوخشايدۇ. بۇ يەردىكى "كۈچ" بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى داۋامىدا سېلىنغان پۈختا ئاساسنىڭ بار ـ يوقلۇقىغا باغلىق؛ دېمەك ئۇ ئۇزۇن مەزگىللىك ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدا تەدرىجىي جۇغلىنىپ ئاندىن شەكىللىنىدۇ. ھەتتا چوڭلارمۇ ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ۋە كۆڭلى تارتقان نەرسىگە ئاندىن ئىجتىھات قىلالايدۇ.

ھېلىقى كىشى جىمىپ قالدى. قارىغاندا ئۇ سەل ـ پەل ئويلىنىۋاتقانىدەك قىلاتتى. مەن گېپىمنى داۋاملاشتۇردۇم:

ـــ مېنىڭچە سىز ئالدى بىلەن بالىڭىزنىڭ كۆڭلىدىكى تاپشۇرۇققا بولغان

بىزارلىقنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭدا ئۆگىنىش ئىشەنچىسى ۋە قىزغىنلىقنى ئاستا-ئاستا يېتىلدۇرۇشكە تىرىشىپ بېقىڭ. شۇنىڭدىن كېيىن بالىنىڭ ئۆگىنىشكە ئىجتىھات قىلىدىغان-قىلمايدىغانلىقىغا بىر نېمە دېگىلى بولىدۇ. بالىنىڭ 4-يىللىقتا چىقىپتۇ، ئۇنىڭدىكى ئۆگىنىش بىزارلىقىنىڭ پەيدا بولغىنىغىمۇ ئۇزاق بوپتۇ دېگەن گەپ. شۇڭا ئۇنى تۇزىتىشكىمۇ خېلى ئۇزاق ۋاقىت كېتىدۇ. شۇڭا، چوقۇم سەۋرچان بولۇڭ. بالىدا شەكىللەنگىنگە ئۇچ يىل بولغان ئادەتنى ئۇچ كۈندىلا ئۆزگەرتىپ بولغىلى بولمايدۇ-دە!

مەن ئۇ كىشىگە مۇنداق تەكلىپ بەردىم:

— مېنىڭچە سىز ئىشنى پەقەت بالىنىڭ ئۆگىنىش يۈكىنى يەڭگىللىتىشتىن باشلاپ بېقىڭ، قىلغان يارىدەمىڭىز ئۇچۇن بالىغا ھېچقانداق قوشۇمچە شەرتلەرنى قويماڭ. مىسالەن، بالىغا قىلغان يارىدەمىڭىزنىڭ بەدىلىگە ئۇنىڭ ھەر كۈنى ئۆگەنگەن خام سۆزلەرنى شۇ كۈنىلا تولۇق ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشنى تەلەپ قىلىپمۇ يۈرمەڭ. ئوچۇقىنى دېگەندە، بالىنىڭ بەزى مەزمۇنلارنى ۋاقتىنچە ئۆزلەشتۈرەلمەي قېلىشى ۋە تاپشۇرۇقتا ئانچە-مۇنچە كەتكۈزۈپ قويۇشىغا زىيادە ئېسىلمۇالماڭ. ئاتا-ئانىلار بالىنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىشى كېرەك. مىسالەن، بالىڭىزنىڭ ئىشنى دەيلى: بالىڭىز ئىككى خام سۆزنى تەكرار-تەكرار مەشق قىلىپ تۇرۇپمۇ ئۆگىنەلمىگەن ئاشۇ چاغنىڭ ئۆزىدە، ئالدىڭىزدا نومۇستىن يەرگە كىرىپ كېتەيلا دەپ قالغانلىقى ئېنىق. شۇڭا، بالىنىڭ ھالىغا يېتىشىڭىز ۋە "بەك ھودۇقۇپ كەتمە بالام، ئەستە تۇتالمىغانلىرىڭنى يەنە ئىككى قېتىم مەشق قىلىپ باق، يەنىلا ئۆگىنەلمىسەڭ ھازىرچە قويۇپ تۇر، ئاستا-ئاستا ئۆگىنىۋالسەن" دېيىشىڭىز كېرەك ئىدى. بۇنىڭدىن كېيىن بالىڭىزنىڭ ئادەتتىكى ئىپادىسى ۋە ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىدىن تەرىپلەشكە تېگىشلىك نۇقتىلارنى بايقاپ، ئۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ ماختاپ قويۇڭ؛ مىسالەن، تاپشۇرۇقلىرىنىڭ بۇرۇنقىدىن رەتلىك چىقىۋاتقانلىقىنى، توغرا ئىشلىگەنلىرىنىڭ بۇرۇنقىغا قارىغاندا كۆپىيىپ بېرىۋاتقانلىقىنى بالىغا يۇزتۇرانە ئېيتىڭ. ئىشقىلىپ بالا ئۆگىنىشتىن بارا-بارا خۇشاللىق تاپسۇن. شۇنداق بولغاندا، بالىنىڭ ئۆگىنىش بىزارلىقى تەدرىجىي ئاجىزلاپ باردۇ.

بالىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئىشلىشىپ بېرىش — قانداقتۇر بالىنىڭ كۆز بويامچىلىقىغا ھەمدەم بولغانلىق ئەمەس، بەلكى مەكتەپ تەربىيەسىدىكى بىر قىسىم سەۋەنلىكلەرگە ئىدراكىي ئۆكتە قويقانلىق، بالىنى "ئۇھ" دەۋالغۇدەك ئەركىن پۇرسەتكە ۋە ھايات خۇشاللىقىغا ئېرىشتۈرۈش ئارقىلىق بالىغا ئۆگىنىشكە ئەمەلىي يۇزلىنىشنى ئۆگىتىش ئۇچۇن نائىلاج قوللىنىلىدىغان چارە. ئۇ ھەم بالىنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ساقلاشتىكى ئۇنۇملۇك ئۇسۇللارنىڭ

بىرىدۇر.

شۇڭا، ئالدى بىلەن ئاتا ـ ئانىلار بۇنى چىن دىلىدىن قوبۇل كۆرۈپ، كۆڭۈل تۇرغۇزۇۋالغاندىن كېيىن، ئاندىن ئەمەلدە كۆرىستىشى لازىم. ناۋادا ئاتا ـ ئانىلار قىلىۋاتقىنىنىڭ توغرا ـ خاتالىقىغا ئۆزىمۇ ئىشەنچ قىلالماي دەككە ـ دۈككىدە ئازاپلانسا، بۇ ھال بالىنىمۇ دەرگۇمانغا سېلىپ قويىدۇ ـ دە، بالا ئۇنى كۆز بويامچىلىق دەپ چۈشىنىپ قېلىپ، ھار ئالدۇ. ئادەمنىڭ مەلۇم بىر ئادەت ياكى يوسۇنغا ھەققانىيەت تۇيغۇسىنىڭ يارىدىمسىز ئۆكتە قوپالىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇستىگە، چوڭلار كۆڭلىدىكى گۇمانىنى بالىلار ئالدىدا ھەرگىزمۇ يوشۇرۇپ قالالمايدۇ، چۈنكى بالىلار ناھايىتى زېرەك كېلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى ئۇنىڭ كۆزلىرى ۋە سۆزلىرىدىن بىلىۋالالايدۇ.

قىزنىم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا ماڭا ھەزىلگە ئوخشاپ كېتىدىغان مۇنداق بىر ئىشنى دەپ بەرگەنىدى:

بىر بالا يېنىدىكى يەنە بىر بالا ئىشلىتىۋاتقان خام خەت دەپتىرىنىڭ ھەر قۇرىدا سەككىز كاتەكچە بارلىقىنى، ئەمما ئۆزىنىڭ دەپتىرىدە بولسا ئون كاتەكچە بارلىقىنى بايقاپتۇ ۋە ئۇيىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئاپىسىغا قايناپ كېتىپتۇ:

ـــ باشقا بالىلارنىڭ ئاپىسى دەپتەر ئېلىشقا بەك ئۇستىكەن، ئەمما سەنچۇ؟ دەپتەر ئالغاندا ھەتتا ھەر قۇرىدا نەچچە كاتەكچە بارلىقىنىمۇ قاراپ باقمايسەن!

ـــ ياقەي بۇنى بىلمەن، ـــ دەپتۇ ئۇ بالىنىڭ ئاپىسى، ـــ دەپتەر ئالىدىغان چاغدا ماگىزىنچى "سەككىز كاتەكچىلىكتىن ئالامسىز؟ ئون كاتەكچىلىكتىنمۇ؟" دەپ سورىغانتى؛ مەن "ئون كاتەكچىلىكتىن ئالىمەن" دەپ ئەتەي تاللىغان؛ ھەر قۇرغا ئىككىدىن خەتنى ئارتۇق يازساڭ، خەتلەرنى پىششىق ئۆگىنىۋېلىشىڭغا پايدىلىق ئەمەسمۇ؟!

سىنىپتىكى بەزى بالىلار بۇ ئىشنى مۇئەللىمگە ئىنكاس قىلىپ: "ھەر قۇرى سەككىز كاتەكچىلىك دەپتىرى بارلارمۇ ھەر بىر خام خەتنى چوقۇم ئون قېتىمدىن يازسۇن" دەپ تەلەپ قىپتۇ. ئەمما، مۇئەللىم "بۇنداق قىلغاندا، ئېشىپ قالغان ئىككىي خەت ئاستىنقى قۇرغا چۈشۈپ قېلىپ، بەتنىڭ رەتلىكلىكىگە تەسىر يېتىدىكەن" دەپ ئويلاپ، ئاخىر: "بولدى، ھەر بىر قۇرغا سەككىز خەت يازساڭلارمۇ ھېساب، يازغىنىڭلارنى قۇر بويىچە ھېسابلاي" دەپتۇ. بۇنىڭ بىلەن سىنىپتىكى بالىلارنىڭ ھەر قۇرى سەككىز كاتەكچىلىك دەپتەرنى ئىزدەپ بارمىغان يېرى قالماپتۇ.

كۈڭزى 3000 يىل بۇرۇن: "شاگىرتىڭ قانداق بولسا، تەلىمىڭ شۇنداق

بولغاي!" دېگەنىكەن. قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە، جۇڭگودىن تارتىپ چەت ئەللەرگىچە مەشھۇر پېداگوگلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك پەرقلىق تەربىيە ۋە ئۆزگىچە ئوقۇتۇش ئىدىيەسىنى تەكتىلەپ كەلگەنىدى. ئەمما، ئوقۇتۇش ئەھمىيىتىدە، بولۇپمۇ ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىدا ھەممە بىر تاياقتا ھەيدىلىدۇ. بۇنداق تاپشۇرۇق بېرىش يۇسۇنى مۇئەللىملەرگە ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بەرگىنى بىلەن، بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدىغان ئوقۇغۇچىلار بىر قېلىپقا سىغدىلىشىنىڭ دەردىدە ئازابلىنىدۇ. بۇ ھال ئېلىمىزنىڭ ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مائارىپىدا ساقلىنىۋاتقان ئېغىر مەسىلە بولسىمۇ، بۇ خىل ئۇسۇلنىڭ نامۇۋاپىقلىقى ھەققىدە ئويلىنىپ باققان مۇئەللىملەر ياكى ئاتا-ئانىلار يوق دېيەرلىك.

جەمئىيەتنىڭ ھەر بىر بالىنى كەم-كوتەسىز تەربىيەدىن بەھرىمەن قىلالىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەمما، ھەربىرىمىزنىڭ يالغۇز-يېگانە بالىلىرىمىز ئۈچۈن ئىمكانىيەتنىڭ باربىچە ئوبدانراق تەربىيەلىنىش مۇھىتى ھازىرلاپ بېرىش مەجبۇرىيتىمىز بار. ئاتا-ئانىلار بالىلارنى ئېغىر يۈكنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلالىغان بولسا تېخىمۇ ياخشى بولاتتى. بۇنىڭدا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش ئىسلاھاتىغا تۈرتكە بولۇش، تەسىر كۈچ پەيدا قىلىش يولى بىلەن بۇ مەسىلىنى سىياسەت جەھەتتىن ھەل قىلىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئۇستىدە تىرىشىپ ئىزدىنىشكە ئەرزىيدۇ. پەقەت بولمىغاندا، بالىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئىشلىشىپ بېرىشمۇ ئۇنۇملۇك چارە ھېسابلىنىدۇ.

"بالىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئىشلىشىپ بېرىش" ئىلاجسىزلىقنىڭ مەھسۇلىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بىر خىل تەربىيە ئېڭى ۋە تەپەككۇر ئۇسۇلىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. چۈنكى ئۇ ئاتا-ئانىلار بالىسىنىڭ ئۆگىنىشتە يولۇققان قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن قوللىنىدىغان ئەمەلىي تەدبىرلەردىن، خالاس. خىلمۇ خىل بالىلار خىلمۇ خىل مەكتەپلەردە خىلمۇ خىل مۇئەللىملەردىن تەلىم ئالىدىغانلىقى ئۈچۈن، خىلمۇ خىل قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىدۇ. بۇ قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىشنىڭ ھەممىگە باب كېلىدىغان ئورتاق ئامالى يوق. ئەمما ئۇنۇملۇك ئۇسۇللارنى چوقۇم تاپالايمىز. بالىغا ئەمەلىي رەۋىشتە ياردەم بېرىشنى نىيەت قىلساقلا، نۇرغۇن ئامال-چارە ئۆزلۈكىدىن ھازىر بولىدۇ.

ئاخىرىدا شۇنى ئەسكەرتمەكچىمەن: قانداق چارىنى قوللىنىشتىن قەتئىينەزەر ئۇستىلىق قىلىمەن دەپ چاندۇرۇپ قويۇپ، ئېھتىياتسىزلىقتىن ۋەجىدىن بالىنى بەھۇدە ئاۋارىچىلىككە قالمىسۇن. مىسالەن، بالىغا تاپشۇرۇق ئىشلىشىپ بەرگەنلىكىنى مۇئەللىم سىزىپ قالسا، ئۇنىڭ كۆڭلىگە كېلىپ، بالىنى ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويىدۇ-دە، بۇنىڭ بىلەن قىلغان ئىشىنى ئېشىكى بەش تەڭگە، توقۇمى ئون تەڭگە بولىدۇ.

"مەجبۇرىي تاپشۇرۇق"نى ئىشلىمىسۇن

بىراۋ ئۆزىنى قوللۇقتا كۆندۈرۈۋېتىلىشى مۇمكىن، ئەمما ئۇ كىشى بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەقلىي ۋە ئىخلاقىي سالاھىيىتىنى سۈلدۈرمىگى كېرەك؛ بىراۋ ئۆزىنى گۇمان ۋە ئۆچمەنلىككە تولغان مەدەنىيەت مۇھىتىغا مايىللاشتۇرۇۋېتىلىشى مۇمكىن، ئەمما ئۇ كىشى بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنى خاسلىقى يوق زەئىبانىگە ئايلاندۇرمىگى كېرەك؛ بىراۋ بېسىم ۋە جەكلىمىلەرگە ئۆزلۈكىدىن كۆنۈكۈپ كېتىلىشى مۇمكىن، ئەمما بۇ خىل كۆنۈكۈش ئاخىر ئۇنى نەرۋىسىدىن ئاداشتۇرىدۇ.

دۇرۇس، باللار "مەجبۇرىي تاپشۇرۇق"قا رايىشلىق بىلەن ماسلىشالايدۇ. ئەمما، "مەجبۇرىي تاپشۇرۇق"قا قوللۇق، ئۈچەنلىك ۋە بېسىم مۇجەسسەملەنگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ باللاردىكى كىشىلىك قەدىر ـ قىممەت بىلەن ئىرادىنىڭ مۇكەممەللىكى ۋە ساغلاملىقىنى يوقىتىدىغان كارىدىن چىقىرىدۇ.

نۇرغۇن كىشى ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىدە، بولۇپمۇ باشلانغۇچ مەكتەپ ھاياتىدا جازا تاپشۇرۇقىنىڭ تەمىنى تېتىپ باققان.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 4 ـ يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان چېغىدا، بىر كۈنى ماتېماتىكا مۇئەللىمى تۇيۇقسىزلا باللارنى ئالدىنقى ئىككى كۈندە ئۆتۈلگەن بىر تېئورېمنى يادقا يازدۇرۇپ سىناپ باقماقچى بوپتۇ. ئۇ ئەسلىدە 20 ـ 30 خەتلىك تېئورېما ئىكەندۇق، مۇئەللىم باللارغا ئۇنى يادلاپ كېلىشنى ئالدىنئالا تاپشۇرماي تۇرۇپلا، تۇيۇقسىز يادقا يازدۇرغۇسى كەپقاپتۇ. يەنە كېلىپ ئۇنىڭدىكى بىرەر خەتنىمۇ خاتا يېزىپ قويۇشقا بولمايدىغانلىقىنى، ناۋادا كىمكى بىرەر بەلگىسىنى خاتا يېزىپ سالسا، ئاشۇ تېئورېمنى ئون قېتىمدىن يېزىپ كېلىشكە بۇيرۇيدىغانلىقىنى ئەسكەرتىپتۇ. ئەمما، سىنىپتىكى باللارنىڭ ھېچقايسىسى مۇئەللىمنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقالمايلا، ئازدۇر ـ كۆپتۇر خاتا يېزىپ ساپتۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇئەللىم باللارغا شۇ كۈنلۈك ماتېماتىكا تاپشۇرۇقىدىن باشقا، ھېلىقى تېئورېمنى ئون قېتىمدىن يېزىپ

كېلىشنى تاپشۇرۇپتۇ.

قىزىم كەچتە تاپشۇرۇق ئىشلىگەچ ئۇ ئىشنى دەپ بېرىپ، بىر تېئورېمنى ئون قېتىم يېزىشنىڭ بەك ئېغىر كەلگەنلىكىدىن قاقشىدى.

قىزىم سىنىپتا يادقا يازغان ھېلىقى تېئورېمنى كۆرۈپ باقتىم. ئۇنىڭ يازغىنى كىتابتىكىدىن پەقەت بىرنەچچە خەتلا پەرق قىلىدىكەن، ئەمما مەنىسىنى ئاساسەن توغرا چىقىرىپتۇ. ئۇنىڭدىن قىزىمنىڭ ئاشۇ تېئورېمنى ئۆزلەشتۈرۈۋالغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. تۇرۇپلا ئويلاپ قالدىم: بۇنىڭلىق بىلەن باللارنى جازالاشنىڭ زادى نېمە زۆرۈرىيىتى بارىدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە دەرسلىكتە ئاشۇ تېئورېمنى يادقا ئېلىش تەلەپ قىلىنماپتۇ. دېمەك دەرسلىك تۈزگۈچىلەرنىڭمۇ ئويلىغان يېرى بار. 4 ـ يىللىقنىڭ باللىرىغا نىسبەتەن مۇھىمى ــ تېئورېمنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىش؛ مەقسەت ــ ئىشلىتىشنى ئۆگىنىۋېلىش.

ئۆگىنىشتە ئۆلۈك يادلىغانىنىڭ پايدىسى يوق. ھەتتا، ئۆلۈك يادلاش باللارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنى خورىتىپ، ئۆگىنىشكە دەخلى يەتكۈزىدۇ، دېسەكمۇ ئارتۇق كەتمەيدۇ. مەشھۇر پېداگوگ سۇخوملىنسكىي مۇئەللىملەرنىڭ ئۆلۈك يادلىتىش ئۇسۇلىنى ئەيىبلەپ مۇنداق دېگەنىكەن: ”باللارنىڭ يادقا ئوقۇش ۋە ئۆلۈك يادلاشتەك غەيرىي ئەقلىي ئەمگىكى ئۇلارنىڭ تەپەككۇرىنى بوغۇپ قويىدۇ. پەقەت يادلاشنىلا بىلىدىغان باللار نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئەستە تۇتۇۋالالىغنى بىلەن، خاتىرىسىدىكى ئاشۇ نەرسىلەردىن بىرەر تۈپكى قانۇنىيەتنى يەكۈنلەپ چىقىش زۆرۈر تېپىلغاندا، كاللىسىغا قاچىلۇالغان ئۇ نەرسىلەر قالايمىقانلىشىپ كېتىپ، ھەتتا باللارنىڭ ئەقىلنى سىنايدىغان ئاددىي مەشغۇلاتلاردىمۇ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالىدۇ.“*

تېئورېمنى يادلۇېلىش زۆرۈر بولغان تەقدىردىمۇ، يادلۇالغاندىن كېيىن بىر قېتىم يازسىلا بولمىدىمۇ، ئون قېتىم يازدۇرۇشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى؟ ئون قېتىم يېزىش ئۇچۇن خېلى ۋاقىت كېتىدۇ. ھەمىشە باللارغا ”ۋاقتىنى قەدىرلەڭلار“ دەپ ئۆگىتىمىز ـ يۇ، ئاشۇنداق ئەھمىيەتسىز تاپشۇرۇق ئۇچۇن باللارنىڭ بىر ـ ئىككى سائەتتىن ۋاقتىنى ئالغىلى تۇرساق، بۇ ۋاقىت ئىسراپچىلىقى ئەمەسمۇ؟

ھەممىدىن مۇھىمى ــ باللارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ساقلاش. بۇنىڭ ئۇچۇن ئۆگىنىشكە چېتىشلىق ھەرقانداق كۆڭۈلسىزلىكنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇڭا مېنىڭچە، ئۇنداق تاپشۇرۇقتا باللارنى

* دېۋېي (ئامېرىكا) «قانداق تەپەككۇر قىلىش كېرەك؟ ــ تەجرىبە ۋە تەربىيە» جىڭ ۋېنمىن تەرجىمىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى 1 ـ ئاي 5 ـ نەشرى، 275 ـ بەتكە قارالا.

”جازالاش“ مۇددىئاسى بولغانىكەن، ئۇنى ئورۇندىماسلىق كېرەك، بولمىسا باللار تاپشۇرۇقتىن بىزار بوپقالىدۇ.

مەن قىزىمدىن ئۇ تېئورىمنى يادلاپ بولغان ـ بولمىغانلىقىنى سورىۋىدىم، ئۇ: ”يادلاپ بولدۇم“ دېدى. ئاندىن قىزىمغا ئۇنى يادقا يازدۇرۇپ كۆرۈپ باقتىم. قىزىم دېگەندەكلا كىتابتىكى بىلەن ئوپمۇ ئوخشاش يېزىپ چىقتى.

ـــ تېئورىمنى تولۇق ئۆگىنىۋاپسىز، ـــ دېدىم كۇلۇپ تۇرۇپ، ـــ ھەم دەپتەرگىمۇ بىر قېتىم يېزىپ چىقتىڭىز؛ دېمەك، بۇگۈنكى تاپشۇرۇقنى تولۇق ئىشلەپ بولدىڭىز دېگەنلىك، قىزىم.

بالا بۇ گېپىمدىن خۇشال بولدى ـ يۇ، ئەمما تۇرۇپلا يەنە غەم قىلغىلى تۇردى:

ـــ مۇئەللىم ئۇن قېتىمدىن يېزىپ كېلىڭلار، دېگەن تۇرسا، تولۇق يېزىپ بارمىسام بولمايدۇ.

ـــ مۇئەللىم يادقا بىلمۇالسۇن، دېگەن نىيەتتە ئۇن قېتىمدىن يېزىپ كېلىشنى تاپشۇرغانگەپ، ـــ دېدىم چۈشەندۈرۈپ، ـــ ئەمما سىز يادلىۋاپسىز، ئەمدى ئون قېتىم يېزىپ يۈرمەسىڭىزمۇ بولىدۇ ـ غۇ.

قىزىم يەنىلا ئەندىشە قىلىۋاتاتتى:

ـــ باللارنىڭ ھەممىسى ئون قېتىمدىن يېزىپ كېلىدۇ تېيىنلىق، مەن تولۇق يازمىسام مۇئەللىم سۆزلەپ كېتەرمىكىن، ئاپا! قىزىمنىڭ بۇ گەپلىرىدىن ئۇنىڭ تاپشۇرۇقنى ئىختىيارسىزلا ئۆزى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى مۇئەللىم ئۈچۈن ئىشلىمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدىم. بۇ باللارغا كۆرە ئېيتقاندا ناھايىتى قورقۇنچلۇق تاللاش ئىدى.

ـــ ھېچقىسى يوق، ـــ دېدىم تەمكىنلىك بىلەن، ـــ ھەرقانداق بالا ئون قېتىمدىن يازمىسا بولمامدىكەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە سىز تېئورىمنى بىر قېتىم يېزىپلا پىششىق بىلىۋاپسىز، شۇڭا يەنە يېزىپ يۈرۈشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق. ئۆگىنىشتىن مەقسەت ـــ ئۆزلەشتۈرۈۋېلىش. نىشانغا يېتىپ بولغاندىن كېيىن يەنە ئۇنىڭ ئۈچۈن ۋاقىت ئىسراپ قىلىپ يۈرۈشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟!

قىزىمنىڭ كاللىسىدىكى تاپشۇرۇقنى ”مۇئەللىم ئۈچۈن ئىشلەش“ ئېڭىنى ”ئۆگىنىش ئۈچۈن ئىشلەش“كە ئۆزگەرتىشتىن مەقسىتىم، ئۇنىڭغا ئۆگىنىشكە ئەھمىيەتچىل پوزىتسىيە تۇتۇشنى ئۆگىتىش ئۈچۈن ئىدى.

بالام مۇئەللىمنىڭ تاپشۇرۇقنى پەقەت بىرلا قېتىم يېزىپسەن، دەپ تەنقىدلەپ كېتىشىدىن يەنىلا ئەندىشە قىلىۋاتاتتى. ئىككىمىز ئۆزىمىزچە پەرەز قىلىپ باقتۇق: تېئورىمنى مۇئەللىمنىڭ دېگىنىدەك ئون قېتىم يازماي بارسا، مۇئەللىمنىڭ ئاچچىقلايدىغىنى تۇرغانلا گەپ. بىر نەچچە ئېغىز تەنقىد ئاڭلىسا

ئۇنىڭ كارى چاغلىق، ئېھتىمال بالىنى جازالاپ تۇرغۇزۇپ قويۇشى، ھەتتا ''ئاتا ـ ئاناڭ كەلسۇن!'' دەپ تۇرۇۋېلىشىمۇ مۇمكىن. قىزىمغا مۇنداق گەپ ئۆگەتتىم:

ــ مۇئەللىم ''نېمىشقا ئون قېتىم يازمىدىڭ'' دەپ سورىسا، ''ئاپام ئۇنچۇالا جىق يېزىپ يۈرمىسىڭمۇ بولىدۇ، دېگەنتى'' دەپ ماڭا ئىتتىرىپ قويۇڭ، مۇئەللىم نېرى ـ بېرى گەپ قىلسا، ئۇنىدىمەي جىم تۇرۇۋېلىڭ؛ ناۋادا جازالاپ تۇرغۇزۇپ قويسا، بىرەر سائەت بەرداشلىق بېرىڭ؛ ئەگەر ''ئاتا ـ ئاناڭنى چاقىرىپ كەل'' دەپ قالسا، ماڭا دەرھال تېلېفون قىلىڭ؛ مۇئەللىم بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىپ ئۇنىڭغا چۈشەندۈرىمەن. نېمە ئىش بولمىسۇن، كۆڭلىڭىزگە ئېلىپ كەتمەڭ؛ چۈنكى قىلغىنىڭىز خاتا ئەمەس.

بۇ گەپلىرىم قىزىمنىڭ كۆڭلىدىكى دەككە ـ دۈككىنى تۈگىتەلمىگەن بولسىمۇ، باشقا ئامال بولمىغاچقا گېپىمگە ماقۇل بولدى.

ماڭا ''بالىنى ئازاپلايدىغان تاپشۇرۇق بىلەن ئاچچىق تەنقىدنىڭ قايسىسىنى تاللايسەن؟'' دېسە، ئىككىنچىسىنى تاللاشقا رازى بولاتتىم. رېئال تۇرمۇشتا نۇرغۇن ئاتا ـ ئانىنى ئۇچراتقانىمەن. ئۇلار بەزى مۇئەللىملەرنىڭ بالىلارغا ''مەجبۇرىي تاپشۇرۇق'' ئورۇنلاشتۇرىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىدۇ. ئەمما، بالىسىنىڭ تاپشۇرۇقنى تۈگىتەلمەي تىل ئىشتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، مۇئەللىمدىن قاخشىغاچ، بالىسىنى تاپشۇرۇق ئىشلەشكە ئاغزى بىسقماي دەۋەت قىلىدۇ. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بۇنداق ''بالىنىڭ تەنقىدتىن ساقلىنىشى''نى بىرىنچى ئورۇنغا، بالىدىكى چۈشەنچە ۋە ئەمەلىيەتچىل روھنى ئىككىنچى ئورۇنغا قويۇشى بالىنىڭ قىممەت قارىشىنى مالىمان قىلمۇيتىدۇ.

بالىنى كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا تەنقىدكە قېلىشتىن ساقلاپ، ئۇنىڭ يۈزىنى ئاياشىمۇ ناھايىتى مۇھىم، ئەلۋەتتە. ئەمما، بۇ ھال تاپشۇرۇقنى ئەسلى نىشانىدىن ئازدۇرۇپ، بالىنى بارا ـ بارا ئۆگىنىشتە ساختىلىق قىلىشقا ئادەتلەندۈرۈپ قويىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا ئۆگىنىشتىن زېرىكىپ، نوپۇزغا بېقىپ ئىش قىلىدىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇنىڭ زىيىنى تېخىمۇ ئېغىر!

قىزىمنىڭ مۇئەللىمدىن دەشنام ئىشتىپ قېلىشىنى ئەلۋەتتە خالىمايمەن، ئەمما ئۇنىڭدىن باشقا ئامال تاپالمىدىم. ئاشۇ تاپشۇرۇقنى قىزىم ئۆچۈن مەن يېزىپ بەرسەممۇ بولىدۇ. بىراق، شۇ كۈنكى تاپشۇرۇق مەن ئىلگىرى قىزىمغا ئىشلىشىپ بەرگەن باشقا تاپشۇرۇقلارغا ئوخشىمايدۇ، چۈنكى ئۇ دېگەن جازا تاپشۇرۇقى، شۇڭا ئۇنى ئىشلىشىپ بەرگۈم كەلمىدى. دېمەك، قىزىمنى تاپشۇرۇقنى ''جازا قورالى'' قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىپ، ئۇنداق تاپشۇرۇقنى دادىل رەت قىلالىسىكەن، دېگەن ئۈمىدتىمەن.

قىزىم يەنىلا ئەندىشە قىلىۋاتقان بولسىمۇ، مېنىڭ تەمكىن تۇرغانلىقىمنى

كۆرۈپ، هېلىقى تېئورېمنى دېگىنىم بويىچە بىر قېتىملا يازدى. چۈنكى، قىزىم ماڭا تاغدەك ئىشىنىدۇ. شۇ چاغدا "قىزىمنىڭ باشقا ساۋاقداشلىرى بۇدرۇق قوللىرىدا قەلەمنى چىڭ تۇتقىنچە، هېلىقى تېئورېمنى تەكرار-تەكرار يېزىۋاتىدۇ" دېگەنلەر كاللامغا كېچىۋىدى، يۈرىكىم بىلىنەر-بىلىنمەس ئېچىشتى. ئىككى-ئۈچ يۈز خەتنى يېزىۋېتىش، چوڭلار ئۈچۈن هېچگەپ ئەمەس. ئەمما ئەمدىلا 4-يىللىقتا چىققان مۇشتۇمدەك بالىلار ئۈ تېئورېمنى تەشۋىش ۋە بىزارلىق ئىچىدە تەكرار-تەكرار ئون قېتىم يازدۇ. ئۇنداق نەرسىنىڭ تەڭدىن تولىسى ئادەمنىڭ كاللىسىغا چۈشمەيدۇ، ئەلۋەتتە.

ئەتىسى كەچ كىرگۈچە مەكتەپتىن تېلېفون كەلمىگىنگە قاراپ، هېچ ئىش بولمىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدىم. قىزىم كەچتە مەكتەپتىن كېلىپلا يىغلاپ كەتتى:

ـــ ماتېماتىكا مۇئەللىممىز سىنىپقا كىرىپلا ئالدى بىلەن "هېلىقى تېئورېمنى ئون قېتىمدىن يېزىپ كەلمىگەنلەر ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار!" دېدى. بۇنىڭ بىلەن يەتتە-سەككىز بالا ئورنىمىزدىن تۇردۇق. مۇئەللىم بىزنى بىر سائەت ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويدى، هەتتا: "ئاخشامقى تاپشۇرۇقنى ئورۇندىمىغانلىقىڭلار ئۈچۈن، بۈگۈن ماتېماتىكا دەرسلىكىدىكى تېئورېمىلارنىڭ هەممىسىنى بىر قېتىمدىن يېزىپ كېلىسىلەر، تولۇق يازمىساڭلار ئەتە ئىككى قېتىمدىن يازدۇرىمەن؛ ئەتىمۇ تولۇق يازمىساڭلار ئۆگۈنلۈككە ئۈچ قېتىمدىن يازدۇرىمەن" دېدى.

ـــ هەي، ئاخشاملا ئون قېتىمدىن يېزىۋەتكەن بولسام، بۇنداق ئاۋارىچىلىككە قالماسكەنمەن، ـــ دېدى قىزىم ماڭا قېيىدىغاندەك.

مەن بالىنىڭ كىتابىنى بىر قۇر ۋاراقلاپ باققاندىن كېيىن، يېپىلا شىرەنىڭ ئۈستىگە قويۇپ قويدۇم ۋە: ـــ بۇ تاپشۇرۇقنى ئىشلىمەك، ـــ دېدىم هېچ ئىش بولمىغاندەك تەمكىن قىياپەتتە. بۇ گەپتىن قىزىمنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

ـــ ئويلىمامسىز، ـــ دېدىم ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ، ـــ ئوقۇشىڭىز ئەمدىلا باشلاندى، ماتېماتىكىدا ئۆگەنگىنىڭىزمۇ چاغلىق، بۇ تېئورېمنى پىششىق يادلىۋاپسىز، ئەمدى يەنە يېزىپ يۈرۈشىڭىزنىڭ هاجىتى يوق. ئارقىدىكى مەزمۇنلارنى تېخى ئۆگەنمىگەن تۇرسىڭىز، ئۇنىڭدىكى تېئورېمىلارنى بىر قېتىمدىن يېزىپ قويغانىڭىز نېمە پايدىسى؟ پايدىسى يوق ئىشنى قىلمىغۇلۇق!

ـــ ئۇنداق قىلسام بولمايدۇ ئاپا، ـــ دېدى قىزىم، ـــ بۇگۈن يازماي بارسام، ئەتە ئىككى قېتىمدىن يازدۇرىدۇ. قىزىمنىڭ غەمگە پېتىپ كېتىۋاتقانلىقى كۆزلىرىدىن بىلىنىپلا تۇراتتى. دېمەك، ماتېماتىكا تاپشۇرۇقى

بالىنىڭ نەزىرىدە بىر قورقۇنچلۇق نەرسىگە ئايلانغانىدى. مېنىڭ ئەنسىرەيدىغىنىمۇ دەل مۇشۇ ئىدى.

ئۇنداق بولسا قانداق قىلغاندا بالىنى "ماتېماتىكا" دېگەن ھامان مۇئەللىمنىڭ تەنقىدلىرى بىلەن جازا تاپشۇرۇقىنىلا يادىغا ئالىدىغان ئەندىشىدىن خالاس قىلىپ، ئۇنىڭ ماتېماتىكىغا بولغان ئىشتىياقىنى قوغداپ، كۆڭلىنى گۈزەل تەسەۋۋۇرلار بىلەن ئاۋۇندۇرغىلى بولار؟ بالىلارنىڭ قىممەت قارىشى تېخى تولۇق يېتىلىپ بولمىغاچقا، ئادەتتە ئۇلار مۇئەللىمگە ئىخلاسى بىلەن چوقۇنىدۇ. ناۋادا قىزىمغا "مۇئەللىمنىڭ گېپىگە پەرۋا قىلماڭ!" دەپ تۇرۇۋالسام، بالا ئۆزىنى مۇئەللىمنىڭ ئالدىدا گۇناھكار ساناپ قالىدۇ. شۇڭا، بۇنى باشقىچىرەك ئۇسۇلدا ھەل قىلماقچى بولدۇم. گەپنى ئالدى بىلەن قىزىم ئەڭ ئامراق پېچىنىدىن باشلىدىم:

— سىز ئادەتتە پېچىنىگە ئامراققۇ قىزىم! دەپ بېقىڭە، سىزچە كۇنىگە نەچچە تالدىن يېسىڭىز ئەڭ مۇۋاپىق بولار؟ قىزىم تۈيۇقسىزلا پېچىنە توغرۇلۇق گەپ ئېچىپ قالغىنىمدىن ھەيران بولدى ۋە:

— بەش تال، — دەپ جاۋاب بەردى.

— ھەببەللى! ئۇنداق بولسا ھازىردىن باشلاپ كۇنىگە ئاز دېگەندە ئون تالدىن يەڭ، بولامدۇ؟ — دېدىم.

مەن ئادەتتە قىزىمنىڭ پېچىنە يېيىشىگە ئانچە-مۇنچە چەك قويۇپ تۇرغاچقا، ئۇ كۇنىگە ئىككى-ئۈچ تال پېچىنە يەيتتى. شۇڭا يۇقىرىقى سوئالىمغا ھاڭتاڭ قالدى ۋە ھەم خۇشاللىق ھەم ئۇڭايسىزلىق ئىچىدە جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى:

— ئون تالنى يەپ كېتەلمەيمەن، جىق بولغاندىمۇ يەتتە تال يېسەم بولار!

— ياق، — دېدىم كەسكىن قىلىپ، — ئەگەر پېچىنىدىن ئونىنى يەپ كېتەلمىسىڭىز، سىزنى يىگىرمە تال يېگۈزىمەن؛ يىگىرمە تالنى يەپ كېتەلمىسىڭىز ئەللىك تال يېگۈزىمەن، ئەللىك تالنى يەپ كېتەلمىسىڭىز 100 تال يىگۈزۈپ جازالايمەن، مۇشۇنداق قىلسام بولامدۇ؟

بۇ گەپلىرىمدىن ئۇ مېنى "ئاجايىپ رەھىمسىزكەن" دەپ قالدى بولغاي، كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە ماڭا تىكىلدى، ئەمما نېمە دېيىشىنى ئۇقالماي تۇرۇپ قالدى. قىسقىسى، ئەڭ ئامراق كۆرىدىغان پېچىنە ئۇنىڭ نەزىرىدە ھەش-پەش دېگۈچە ناھايىتى قورقۇنچلۇق بىر نەرسىگە ئايلانغانىدى.

مەن قىزىمنىڭ مەڭزىدىن سۆيۈپ تۇرۇپ گېپىمنى داۋام ئەتتىم:

— ئەمەلىيەتتىچۇ قىزىم، ماتېماتىكا تاپشۇرۇقى ئىشلەش پېچىنە يېگەندەكلا بىر ئىش. دۇرۇس، مۇئەللىم تاپشۇرۇقنى جىقراق بەرسە بۇنىڭ

يامنى يوق، ئەمما بەك جىق بېرىۋەتسەمۇ بولمايدۇ ـ دە، شۇنداقمۇ؟ قىزىم بۇ گەپلىرىمنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بېشىنى لىڭشىتتى.

ـــ بۇ قېتىم مـۇئەللىم توغـرا قىلمـاپتۇ، ـــ دېـدىم ، ـــ باللارغـا بۇنچىۋالا جىق تاپشۇرۇق بەرسە ياخشى بولمايدۇ. بايا بىر قېتىمدا يـۇز دانە پېچىنىي يەۋتىڭ، دېۋىدىم ئۇنىمىدىڭىز. ھەببەللى، مۇئەللىمنىڭ ئورۇنـسىز تاپشۇرۇقىنى رەت قىلساقمۇ، مېنىڭچە بولۇۋېرىدۇ. چۈنكى ئۇنى ئىشلىگەنىدىن ئىشلىمىگەن تۈزۈك. تاپشۇرۇقمۇ ئەزەلدىن پېچىنىگە ئوخشاشلا ياخشى نەرسە. ئەمما ئۇنى مۇئەللىمنىڭكىدەك ئۇسۇل بىلەن باللارنى بىزار قىلمىغان يامان نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويساق بولمايدۇ ـ دە، قانداق دېدىم؟

قىزىم نېيتىمنى ئاخىر تولۇق چۈشـەنگەچكە، كۆزلىرىـدە خاتىرجەملىـك نۇرلىرى جىلۋە قىلدى. ئەمما يەنە تۇرۇپلا سوراپ قالدى:

ـــ كۈندە تېئورىمنى كۆچۈرۈپ يازغۇزسا قانداق قىلمەن؟

قىزىمنىڭ كۆڭلى ماڭا ئايان ئىدى. ئۇ يۇقىرىدا دېگەنلىرىمنى قائىـدا جەھەتتىـن چۈشـەنگىنى بىـلەن، ئۇنىڭـدا مـۇئەللىم بىـلەن ھەر كۈنـى تاكاللاشقۇدەك جۈرئەت يوق ئىدى، ھەر كۈنـى باللارنىـڭ ئالدىـدا ئـۆزە تۈرۈشنى، مۇئەللىمدىن گەپ ئىشتىۋىلىشنىمۇ خالمايتتى.

ـــ ئەتە سىز بىلەن بىللە بېرىپ مۇئەللىمىڭىزگە چۈشەندۈرۈپ باقـاي، ـــ دېدىم، ـــ ناۋادا مۇئەللىم تاپشۇرۇقنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرغاندا ئاندىن پايدىلىق بولىدىغانلىقىنى چۈشەنسىلا، سىزنى يەنە خىجالەت قىلىپ يۈرمەيـدۇ. بۇ گەپلىرىمـنى ئاڭلىغـان قـىزىم يەلكـسىدىكى ئېغـىر يۈكـنى ئىرغىتـىپ تاشلىۋەتكەندەك "ئۇھ" دېدى. چۈنكى، ئۇ مېنىڭ بۇ ئىشنى چىرايلىق ھەل قىلالايدىغانلىقىمغا ئىشەنگەنىدى.

ئەتىسى ئىدارىدىن رۇخسەت ئېلىپ، مەكتەپكە باردىم. ھېلىقى ماتېماتىكا مۇئەللىمى 30 ـ 40 ياشلاردىكى سۆرۈن تەلەت ئايال ئىدى. مەن ئۇنىڭدىـن قىزىمنىڭ تاپشۇرۇق ئەھۋالىنى بىلىپ باقماقچى بولدۇم. ئەمما ئۇنىڭ بىـلەن گۈگۈر ـ مۈگۈر سىردىشىش ئىمكانىيىتى يـوقتەك قىلاتـتى. ئـۇ كېلىـشتىكى مەقسىتىمنى ئۇقۇپلا گېپىمنىڭ ئەكسىچە ماڭا دەرت تۆككىلى تۇردى:

ـــ باللارنى ئۆگەنسۇن، ئۆگىنىشتە چېكىنىپ كەتمىسۇن دەپ جېنىمنـى تىكىۋاتىمەن. ئاتا ـ ئانىلار مۇشۇ جاپالىرىمنى چۈشەنسىچۇ، كاشكى! باللارمـۇ ئۆگىنىشكە پەقەتلا كۆڭۈل قويمايدۇ، ھەي! مۇئەللىم سۆزلىگەنسېرى قاينـاپ، كۆۋجەپ كېتىۋاتاتتى.

مەن قىزىمنىـڭ مۇئەللىملىـرى بىـلەن تىركـىشپ قېلىـشتىن بەكمـۇ ئەنسىرەيتتىم. شۇڭا بۇ مۇئەللىمنىڭ تەنبىھلىرىنى باشتىن ـ ئاياغ ئىتائەتمەنلىك بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ ئاڭلىدىم ۋە بارلىق مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستۈمگە ئالغان

بولدۇم. بۇ پوزىتسىيەم مۇئەللىمنىڭ ئۆرلەۋاتقان زەردىسىنى باستى بولغاي، ئۇنىڭ كەيپىياتى خېلىلا پەسكويغا چۈشۈپ قالدى. مەن نۇرغۇن چىرايلىق گەپلەر بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئېرىتىپ يۇرۇپ، ئۇنى ئاخىر بۇ قېتىمقى تاپشۇرۇقنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرمەسلىككە ماقۇل كەلتۈردۈم. دۇرۇس، بۇ ئىشتا ئويلىغىنىمدەك توغرا ئۇسۇلنى قوللىنالمىدىم. ئەمما، ھەرقانداق ئاتا-ئانا ئۇ خىل ئەھۋالدا ئاشۇنداق قىلماي نېمە ئامال دەيسىز؟!

بۇ ماتېماتىكا مۇئەللىمنى خېلىلا چۈشەندىم. ئۇ ماتېماتىكا دەرسىنى ئوبدان ئۆتسەم دەپ ئازرۇ قىلىدىكەنۇ، مەلۇماتى تۆۋەنرەك بولغاچقا، ئارمانغا تۈشلۈق دەرمانى يوقكەن. بۇنىڭ ئۇنىڭ ماڭا قىلغان گەپ-سۆزلىرىدىن بىلدىم. ئەمەلىيەتتە، ئۆگىنىش ئېقتىدارى ئاجىز بىراۋنىڭ باشقىلارغا قانداق ئۆگەنسە بولىدىغانلىقىنى ئۆگىتەلىشى ناتايىن. شۇڭا بۇ ماتېماتىكا مۇئەللىمى ھەم ئوقۇتۇشتا قوپال ئۇسۇللارنى قوللىنىدىكەن، ھەم ئۆزىنىڭ ئارمانغا تۈشلۈق دەرمانى يوقلىقىدىن ئۆكۈنىدىكەن. شۇڭا، ھە دېسلا غەلىتە قىلىقلارنى چىقىرىدىكەن.

مەسىلەن، ئۇ بالىلارنىڭ تەكشۈرۈپ بولۇنغان تاپشۇرۇقلىرىنى تارقىتىشتىمۇ ئۆزگىچە ئۇسۇلنى قوللىنىدىكەن. جۈملىدىن، پۈتۈنلەي توغرا ئىشلەنگەنلىرىنى شۇ بالىنىڭ قولىغا بېرىدىكەن؛ ئانچە-مۇنچە خاتا كېتىپ قالغان بولسا، دەپتەرنى يەرگە تاشلاپ بېرىپ، ئۇنى بالىغا يەردىن ئېچىشىپ ئالغۇزىدىكەن؛ ناۋادا خاتالىق كۆپەرەك بولسا، دەپتەرنى يەرگە تاشلاپ بەرگەنىنى ئاز دەپ يەنە بالىنىڭ يۈزىنى چىمدايدىكەن. قىزىمۇ بىر قېتىم "مۇئەللىم يۈزۈمنى چىمدىۋالدى" دەپ يىغلاپ كەلگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىشنى مەكتەپ مۇدىرىغا تېلېفوندا ئىنكاس قىلدىم. مۇدىر ئەھۋال ئىنكاس قىلغانلىقىمغا رەھمەت ئېيتتى ۋە ئېنىقلاپ باقىدىغانلىقىنى بىلدۈردى، ئەمما نېمىشقىدۇر سىنىپىنىڭ ئەھۋالىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمايتۇ.

شۇ كۈنى ماتېماتىكا مۇئەللىمى بىلەن كۆرۈشۈپ كەلگەندىن كېيىن، ئىلاجسىزلىقتىن ئاشۇنداق قاملاشمىغان ئۇسۇلنى قوللانغانلىقىمنى قىزىمغا ئېيتماي پەقەت: "ماتېماتىكا مۇئەللىمىگىز بىلەن كۆرۈشتۇم، ئۇمۇ تېئورىمنى قايتا-قايتا كۆچۈرۈپ يېزىشنىڭ ئانچە پايدىسى يوق ئىكەنلىكىنى تۈيۈپ، سىزنىڭ كۆچۈرۈپ يازماسلىقىڭىزغا قوشۇلدى" دەپ قويدۇم.

ھازىر نۇرغۇن بالىلار "مەجبۇرىي تاپشۇرۇق"نىڭ دەردىنى تارتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۈندىق "مەجبۇرىي تاپشۇرۇق"لار مەكتەپنىڭكى بىلەنلا تۈگىمەيدۇ. چۈنكى بەزى ئاتا-ئانىلار جۈدۇنى تۈتۈپ قالغان چاغلاردا بالىنى زىيادە تاپشۇرۇق ئىشلەتكۈزۈپ جازالايدۇ. قىسقىسى، "مەجبۇرىي تاپشۇرۇق"نىڭ ماھىيىتى ــ مۇئەللىملەر بىلەن ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىلارنى

قوڵ قىلىشىدۇر. پەيلاسوپ فېللو مۇنداق دەيدۇ: ''بىراۋ ئۆزىنى قوللۇققا كۆندۈرۈۋېتىلىشى مۇمكىن، ئەمما ئۇ كىشى بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەقلىي ۋە ئەخلاقىي ساپاسىنى سۇلدۇرمىقى كېرەك؛ بىراۋ ئۆزىنى گۇمان ۋە ئۆچمەنلىككە تولغان مەدەنىيەت مۇھىتىغا مايىللاشتۇرۇۋېتىلىشى مۇمكىن، ئەمما ئۇ كىشى بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنى خاسلىقى يوق زەئىبانىگە ئايلاندۇرمىقى كېرەك؛ بىراۋ بېسىم ۋە چەكلىمىلەرگە ئۆزلۈكىدىن ماسلىشىپ كېتىلىشى مۇمكىن، ئەمما بۇ خىل ماسلىشىش ئاخىر ئۇنى نېرۋىسىدىن ئاداشتۇرىدۇ.''* دۇرۇس، بالىلار ''مەجبۇرىي تاپشۇرۇق''قا رايىشلىق بىلەن ماسلىشالايدۇ. ئەمما، ''مەجبۇرىي تاپشۇرۇق''قا قوللۇق، ئۆچمەنلىك ۋە بېسىم مۇجەسسەملەنگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ بالىلاردىكى كىشىلىك قەدىر ـ قىممەت بىلەن ئىرادىنىڭ مۇكەممەللىكى ۋە ساغلاملىقىنى پۈتۈنلەي كاردىن چىقىرىدۇ.

ئاتا ـ ئانىلار شۇ نۇقتىغا دىققەت قىلمىقى كېرەككى، بالىنى ئۆيدە ''مەجبۇرىي تاپشۇرۇق'' بىلەن جازالاش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا بالغا مۇئەللىمنىڭ ئاشۇنداق تاپشۇرۇقنىمۇ رەت قىلالايدىغان دادىللىقىنى سۆزدۇرۇشى لازىم. بۇنىڭدا ئاتا ـ ئانىلار مۇئەللىملەر بىلەن ئەستايىدىل سۆزلىشىپ، بەزى ئەھۋاللارنى مەكتەپكە ئىنكاس قىلىشى لازىم. بۇمۇ بالىنى قوغداشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. نۇرغۇنلىرىمىز بالىلارغا بېرىلىۋاتقان تاپشۇرۇقنىڭ ھەم ئېغىر، ھەم نامۇۋاپىق ئىكەنلىكىدىن قاقشايمىز ـ يۇ، بالىنىڭ ئاشۇ تاپشۇرۇق دەستىدىن قىينىلىپ ھېچ ماجالى قالمايۋاتقانلىقىغا قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇرۇشقا مەجبۇرمىز. بۇ بەكمۇ ئېغىر مەسئۇلىيەتسىزلىك.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا ساۋاقداشلار ئارا مۇنداق بىر ھەزىل تارقىلىپتىكەن: ئىككى بالا ئۇرۇشۇپ قاپتۇ، بۇنىڭ بىلەن مۇئەللىم ئۇلارنى ئىسمىنى يۇز قېتىمدىن يازدۇرۇپ جازالاپتۇ. ئۇلاردىن بىرەيلەن بىردەمدىلا يېزىپ بولۇپ چقىپ كېتىپتۇ؛ يەنە بىرى خېلى ئۇزاققىچە يېزىپ بولالماپتۇ. بۇنى كۆرگەن مۇئەللىم: ''نېمانچە مىس مىس نېمىسەن؟'' دەپ تەنقىدلەپتۇ. مۇئەللىمنىڭ بۇ گېپىدىن جۇدۇنى ئۆرلىگەن بالا مۇئەللىمگە: 'مۇئەللىم، بۇ قىلغىنىڭىز ئادالەتسىزلىك بولدى، ئۇنىڭ ئىسمى ''يۇ يى''، شۇڭا بىردەمدىلا يېزىپ بولدۇ؛ ئەمما مېنىڭ ئىسمىم ''ئابدۇللاھ قويىز ئورتالىگۇلاھ'' تۇرسا!

ئاتا ـ ئانىلار ۋە مۇئەللىملەر بۇ ھەزىلدىن ھوزۇرلىنىپ كۈلۈش بىلەن بىرگە، ئۆزى ئۇستىدە كۆپرەك ئويلىنىپ باقسىكەن.

* فېللو «ئۆزى ئۈچۈن ياشايدىغانلار» سۆن يېيى تەرجىمىسى، سەنلىيەن كىتابخانىسى، 1988 ـ يىلى 11 ـ ئاي بېيجىڭ 1 ـ نەشرى، 41 ـ بەتكە قارالا.

ئۆگىنىشتە "جاپالىق ئىجتىهات"نى تەشەببۇس قىلمايلى

بىراۋنىڭ بىرەر ئىشتىن بىزار بولۇقلۇق، ئۇنى يەنە ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلالايمەن، دېيىشى مۇمكىن ئەمەس. ياشاۋاتقان مۇھىتىمىزدىكى تەربىيە ئامىللىرىغا نەزەر سالغاي، بالىدىن سۆيۈپكىتىپ ئارزۇيىمىز بويىچە "جاپالىق ئىجتىهات"نى تەلەپ قىلىش ــ "ئۆلگىدىن ئۆيكە سورايتۇ، ئىسكى تامدىن قوقاق" دېگەندەك بىر ئىش، شۇنداقلا ئۇچىغا چىققان غايىبىرەسلىك.

بۇ ماۋزۇدا ئەكسىچە بالىلارنى قانداق قىلغاندا ئۆگىنىشكە ئىجتىهات قىلدۇرغىلى بولىدىغانلىقى ھەققىدە توختالماقچىمەن.

"جاپالىق ئىجتىهات قىلىش" دېگەن بۇ كەلىمە ئۆگىنىش ساھەسىدە ئىزچىل مودا بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. نۇرغۇن ئاتا ـ ئانا بالىلىرىغا كىچىك چاغلىرىدىن باشلاپلا مۇشۇ ئاتىنى سىڭدۈرىدۇ، مۇشتۇمدەك بالىلىرىدىن "جاپالىق ئىجتىهات"نى تەلەپ قىلىدۇ. نۇرغۇن ئاتا ـ ئانا بالىسى مەكتەپكە كىرىشتىن بۇرۇنلا ئۇنىڭ قۇلىقىغا: "مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن، ئويۇنغا بېرىلمەي تىرىشىپ ئۆگەن جۇمۇ!" دېگەن گەپنى قۇيغىلى تۇرىدۇ؛ بالا مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا "جاپالىق ئىجتىهات" ھەققىدە تەلىم بېرىدۇ؛ بالىنىڭ كونكرېت ئۆگىنىشىگىمۇ شۇ بويىچە تەلەپ قويىدۇ. بۇنىڭدىن مەقسەت ــ بالىدا ياخشى ئۆگىنىش پوزىتسىيەسىنى يېتىلدۈرۈش.

بالىلارنى تىرىشچانلىق، ئىجتىهاتچانلىق بىلەن ئۆگىنىشكە ئادەتلەندۈرۈش ئەلۋەتتە زۆرۈر، ئەمما بۇ خىل تىرىشچانلىقنى بالىلاردىن "جاپاغا چىدا" دېگەن ئىبارە ۋە ئىدىيە بىلەن تەلەپ قىلساق، بۇ قانداقتۇر "ئات ئايلىخانغا، يول سارىخانغا" دېگەندەك بىر ئىش بولۇپ قالىدۇ.

"جاپالىق" ياكى "جاپاغا چىداپ" دېگەن ئىبارىلەر بىلەن تەبرلىنىدىغان ئۆگىنىش پوزىتسىيەسىدىن ئۆزىمىزچە قانداقتۇر بىر خىل ئىگىلمەس ـ سۇنماس

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى

روھنى بايقىغاندەك بولىمىز ـ يۇ، ئۇنىڭ ئىچىگە دۇملەنگەن، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان "جاپا ـ مۇشەققەت"نىڭ تەمىگە سەل قارايمىز. دۇرۇس، چوڭلار مەلۇم بىر مەسىلىنىڭ سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتى ئۇستىدە ئويلانغىنىدا، نەتىجە ئۇچۇن جەريانىنىڭ ئازاپ ـ ئوقۇبەتلىرىگە بەرداشلىق بېرەلەيدۇ. ئەمما، بۇنى بالىلارغا تەتبىقلاپ، ئۇلاردىن ئۆگىنىش جەريانىدىكى جاپا ـ مۇشەققەتنىڭ "ئاچچىق ـ چۇچۇك"ىگە چىداش بەدىلىگە، ئۆگىنىش نەتىجىسىنىڭ "تاتلىق" تەمىنى تېتىشنى تەلەپ قىلىش ـــ مەنتىقە جەھەتتىن ئالغاندا قىل سىغمايدىغان مەنتىقە. ھالبۇكى ئۇ گەپ بالىنىڭ مېڭىسىگە كىرگەندە يامان ئىشنىڭ بېشارەتچىسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

جۇملىدىن، بۇنىڭدا "ئۆگىنىش" ئىشى ئادەمنى بىئارام قىلىدىغان "جاپا" تۇيغۇسى بىلەن باغلۇۋېتىلگەچكە، نەتىجىدە بالىلار "ئۆگىنىش" نى تىلغا ئالغان ھامان ئۇنىڭدىن سەل ـ پەل شۇركۇنگەندەك بولىدۇ. شۇنداق، "شەيتاننى توپا يەمسىز، دېسە يېغى بارمۇ" دەپتۇ دېگەندەك دۇنيادا جاپا ـ مۇشەققەتنى خالايدىغان كىم بار دەيسىز؟! بىراۋ مەلۇم بىر نىشانغا يېتىش ئۈچۇن "جاپا ـ مۇشەققەتنى يېڭىش"كە بەل باغلىماقچى بولسا، ئالدى بىلەن يېتەرلىك ئەقىل ـ ئىدراك ۋە قەيسەر ئىرادە تۇرغۇزغان بولۇشى شەرت. بۇنداق ئىدراك ۋە ئىرادىنى تۇرغۇزالمغانلار چوڭلار ئاربىسىدىمۇ سانىقلىقلا تۇرسا، ئۇنى ئاپىرىپ بالىلارغا ئۆلچەم قىلىش تېخىمۇ ئەقىلغە سىغمايدۇ ـ دە.

ئادەمنىڭ تۇغما تەبىئىتى ـــ جاپانى شاللاپ، ھالاۋەتنى تاللاش. بالىلار تېخىمۇ شۇنداق، شۇڭا ئۇلار "تاتلىق"قا ئامراق، "ئاچچىق"قا ئۆچ كېلىدۇ.

بىز بالىلارنى ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرۇشقا ئىنتىلىپ تۇرۇقلۇق، قانداقتۇر ئۆگىنىش جەريانىنى نېرى يۇتسا بېرى چىقىدىغان قوناق مومىسغا، ئۆگىنىش نەتىجىسىنى تاتلىق پېچىنگە ئوخشىتىپ قويۇۋاتىمىز. بۇنىڭ بىلەن بالىلار ئاشۇ تاتلىق پېچىنىڭ كويىدا ھەر كۇنى قوناق مومىسنى غاجىلاشقا مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ. شۇنى بىلىش زۆرۇركى، كۆز بىلەن كۆرگىلى، قول بىلەن تۇتقىلى بولىدىغان جەريان بالىلارغا ھەر كۇنى كونكرېت ھەمراھ بولۇپ تۇرىدۇ. ھالبۇكى، ئاشۇ جەريان ئارقىلىق يەتمەكچى بولغان نىشان بەكمۇ يىراقتا، بار بىلەن يوقنىڭ ئارىسىدا تۇرىدۇ. ئاشۇ قوناق مومىسىدىن رايى يانغان بالىلارنى "جاپاغا چىدىمىدىڭ" دەپ ئەيىبلەپ، ئۇلارنى جاپانىڭ "ئاچچىق"نى تەسەۋۋۇرىدىكى نەتىجىنىڭ "تاتلىق"ى بىلەن بېسىشقا دەۋەت قىلىمىز. بالىلار چوڭلارنىڭ تەلىم ـ تەربىيەسىگە ئۆكتە قويۇشقا ئاجىزلىق قىلىدىغانلىقى ئۈچۇن پەقەت بۇنىڭدىكى ناموۋاپىقلىق ۋە ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا ئىلاجسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، جاپانىڭ "ئاچچىق"قىغا يۇرىكىنىڭ قات ـ قېتىدىن ئۆچ بولۇپ كېتىدۇ.

بىراۋنىڭ بىرەر ئىشتىن بىزار تۇرۇقلۇق ئۇنىڭ يەنە ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلالايمەن، دېيىشى مۇمكىن ئەمەس.

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ناتسىستلار شۇبۈتسارىيەلىك داڭلىق سائەتسازنى بىر تۈركۈم ئالىي سۈپەتلىك قول سائىتى ياساپ بېرىشكە مەجبۇرلاپتۇ. ئەمما، ئۇ سائاتساز ھەرقانچە كۈچ چىقارسىمۇ، سائەتلەرنىڭ سۇپىتى ئۇرۇشتىن بۇرۇنقىغا پەقەتلا يەتمەپتۇ. بۇنىڭ سەۋەبىنى سائەتساز ئۆزىمۇ ئۇقمايدىكەن. كېيىن پسىخولوگلار بۇنى: ''ئۇنىڭ ناتسىستلارغا سائەت ياسىغان چاغدىكى روھىي ھالىتى ئىلگىرىكىگە ئوخشىمىغان. بۇ دەل كەيپىياتنىڭ رولىدۇر'' دەپ تەھلىل قىلغانمىش.

ئامېرىكىلىق پېداگوگ دېۋېي مۇنداق قارايدۇ: ''تەربىيەدە مەقسەت بىلەن ۋاستە قانچىكى ئايرىۋېتىلسە، ئۇ ھەقتىكى ھەرىكەتنىڭ ئەھمىيىتى شۇنچە ئاجىزلاپ، ئاخىر جاپالىق ئەمگەككە ئايلىنىدۇ، شۇڭا بالىلار پۈرسەت تاپالمىسلا ئۆنىڭدىن قاچىدۇ.''* بۇنىڭدىن ئاتا-ئانىلار بالىلىرىنى ئىجتىھات بىلەن ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلغانسېرى، نېمە ئۈچۈن بالىلارنىڭ ئۆگىنىشتىن شۇنچە رايى يېنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى چۈشىنۈېلىشقا بولىدۇ.

چوڭلار بالىلارنى ھە دېسىلا ''جاپاغا چىدىماس'' دەپ ئەيىبلەيدۇ؛ ئۇنىڭغا ئۇلاپلا ''ۋۇي، ئەقىلسىز!'' دېگەندەك تىل-ئاھانەتلەرنى ياغدۇرىدۇ. بالىلار خۇددى ئىجتىھات بىلەن ئۆگىنىشنىڭ پايدىسىنى چۈشەنمەيدىغاندەك، ''ئۆگىنىشتە جاپالىق تىرىشمىسا بولمايدۇ'' دېگەن گەپنى ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا كۇرمىڭ قېتىملاپ قۇيىمىز.

مېنىڭچە، بۇ — بالىلارنى بەكمۇ نادان كۆرگەنلىك. ئۇلار جاپالىق ئۆگەنسە ئوبدان نەتىجىگە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ ئەمەس، بىلىدۇ. پەقەت شۇ ۋۇجۇتقا چىقىرالمايۋاتقانلا يېرى بار. چۈنكى، ئۆگىنىش بالىلارنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلالمىغان چاغلاردا، ئۇلار ئۆگىنىش تەشەببۇسكارلىقىنى قوزغاشقا ئامالسىز قالىدۇ-دە، بۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىمۇ بىلىپ-بىلمەيلا بوشاڭ، بىغەم ۋە چېچىلاڭغۇ بولۇپ قالىدۇ. نۇرغۇنلىرىمىز بۇنى ''ياراملىسز بالىلارنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيىتى'' دەپ قارايمىز. ئەمەلىيەتتە، بۇ بالىلاردىكى ئىنتىلىشچانلىقنى بوغۇپ قويغانلىقىمىزنىڭ مەھسۇلى.

''جاپاغا چىدىماس'' بالىلار خۇددى ئۆگىنىش دېگەن بىر ئىشنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك، ھە دېسىلا ۋاقتىنى تېلېۋىزور كۆرۈش، توپ ئويناش، تېلېفون بېرىش بىلەن ئۆتكۈزىدۇ، ھەتتا قىلىدىغانغا باشقا ئىشى

* دېۋېي (ئامېرىكا) «دېموكراتىيە ۋە ماۋارىپ» ۋاڭ چېڭشۇ تەرجىمىسى، خەلق ماۋارىپ نەشرىياتى، 2001-يىلى 5-ئاي 2-نەشرى، 117-بەتكە قارالا.

www.uyghurkitap.com

يوقتەك ھاڭۇبقىپ ئولتۇرۇپ كېتىدۇ؛ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ گەپلىرىگە يۈزى "چىم" قىلىپ قويمايدۇ. ئەمما، بۇنداق ئەھۋالنى پۈتۈنلەي بالىدىن كۆرۈپ، ھەممە مەسئۇلىيەتنى بالىغا ئارتىپ قويساقمۇ بولمايدۇ.

چۈنكى، ھەرقانداق بالا "ياخشى ئۆگىنىپ ئاتا ـ ئانامنى رازى قىلسام، چوڭلار مېنى ماختىسىكەن" دەپ ئويلايدۇ. ئالغا ئىنتىلىش ـــ ئادەمنىڭ يەنە بىر تۈغما خاراكتېرىدۇر. شۇڭا، بىر قىسىم بالىلاردىكى يالقاۋلىقنى ئۇلارنىڭ تۈغما خاراكتېرىدىن كۆرسەك بولمايدۇ. چۈنكى، كېيىنكى يېتىلىش جەريانىدا بالىدىكى ئەزەلىي ئىنتىلىشچانلىقنى خورىتىۋەتكەن. دېۋېي مۇنداق قارايدۇ: "بالىلارنىڭ ئېڭىدا ئويۇن بىلەن ئۆگىنىش توقۇنۇشمايدىغان بولغاچقا، ئۇلار نورمال ئەھۋالدا بۇ ئىككىسىنى ئوبدان ماسلاشتۇرۇپ ماڭالايدۇ. ناۋادا بىرەر بالا ئويۇنغا بېرىلىپ كېتىپ ئۆگىنىشنى تاشلاپ قويغان بولسا، يەنە بۇ ئىككىسىنى توقۇنۇشتۇرۇپ قويغان بولسا، بۇ دەل تەربىيە مۇھىتىدىكى بىرەر ئىللەتتىن كەلگەن سەلبىيەتتۇر. بۇنداق بالىنىڭ قىلمۇاتقان ئىشى قېينىلاشقان ياكى بىرەر ئىشنى باشقىلارنىڭ بېسىمى بىلەن قىلىشقا توغرا كەلگەن چاغدا، ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئويۇن ۋەسۋەسسى چۈشىدۇ."* شۇڭا چوڭلارنىڭ بەزىبىر بېشارەتلىرى بالىلارنىڭ ئېڭىدىكى ئۆگىنىشنى بىر تۈرلۈك "مۇشەققەت"كە ئايلاندۇرۇپ قويغانلىقى ياكى خىلمۇخىل نابابلار ئۇسۇللىرى بالىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى سۇۋۇتۇۋەتكەنلىكى ئۈچۈن بالىلار ئۆگىنىشتىن قاچىدىغان، ئويۇنغا بېشىچىلاپ كىرىپ كەتسە ھەممىنى ئۇنتۇيدىغان "ئەقىلسىز"لەردىن بوپقالغان.

شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەر بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تەھلىل قىلىپ، پىسخىكىسىنى چۈشىنىپ، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى "ئۆگىنىش ئىشتىياقى" نۇقتىسىدىن قوزغىتىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى لازىم. بالىلار ھەم ئاجىز، ھەم يۆلەكسىز كېلىدۇ. شۇڭا ئۇلارغا جاپا ـ مۇشەققەتنى يېڭىدىغان قەھرىمانەك تەلەپلەرنى قويمايلى؛ ئۇلارنى "جاپالىق ئىجتىھات"قا زورلاپ قىينىمايلى. بالىلارنىڭ ئارزۇسىنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ ئۇلاردىن "جاپاغا چىداپ ئالغا بېسىش"نى تەلەپ قىلىش گويا ئەمدىلا تۇخۇمدىن چىققان قۇش چۈجىسىنى "كۆكتە پەرۋاز قىل" دەپ ئاسمانغا ئاتقانغا ئوخشايدۇ. ياشاۋاتقان مۇھىتىمىزدىكى تەربىيە ئاممىلىرىغا نەزەر سالماي تۇرۇپلا، بالىدىن سۈبېيكتىپ ئارزۇيىمىز بويىچە "جاپالىق ئىجتىھات"نى تەلەپ قىلىش ـــ "ئۆلگەندىن ئۆپكە سوراپتۇ، ئەسكى تامدىن قوقاق" دېگەنىدەك بىر ئىش، شۇنداقلا

* دېۋېي (ئامېرىكا) «دېموكراتىيە ۋە مائارىپ» ۋاڭ چېڭشۇ تەرجىمىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى 2001 ـ يىلى 5 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 222 ـ بەتكە قارالا.

ئۇچىغا چىققان غايىپەرەسلىك.

"جاپالىق ئىجتىهات" ــ پىشقان ئادەملەرنىڭ ئۆگىنىش ئىستىلى. ئۇ ئىدراك ۋە ئىشتىياق ئاساسىدا ئاندىن شەكىللىنىدۇ. بەزى ئوتتۇرا مەكتەپ بالىلىرى ھەتتا ئالىي مەكتەپ ئىمتىهانى يېقىنلاپ قالغىچىمۇ ئۆگىنىشكە كىرىشەلمەيدۇ. بۇ ھال ئۇنىڭدىكى ئۆگىنىش ئىستىلىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچتا تۇرۇپ قالغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ خىل تۇرغۇنلۇق ئۇنىڭ ئۆگىنىش ئىشتىياقىغا باشتىن ـ ئاياغ كاشىلا قىلغانلىقى ئۈچۈن ئىدىيەسىدە ئۆگىنىشكە بولغان ئەقلىيلىك يېتىلەلمىگەن. بۇ پۈتۈنلەي ئاتا ـ ئانىنىڭ تەربىيە پوزىتسىيەسى ۋە ئۇسۇلىغا مۇناسىۋەتلىك.

ئىشتىياق، ئۇسۇل ۋە ئىجتىهات بىر ـ بىرى بىلەن سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىدە بولىدۇ. يەنى، ئالدىنقىسى بولمىسا، كېيىنكىسىنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشى تەسكە چۈشىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىشتىياق بىرلەمچى ئورۇندا تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئىشتىياق ئورغۇتۇلسا، ئۇسۇل بارلىققا كېلىدۇ؛ ئىشتىياق بىلەن ئۇسۇلنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئاخىر ئىجتىهاتنى رويابقا چىقىرىدۇ.

ئۆگىنىشكە بولغان ئەقلىيلىك تەدرىجىي يېتىلىدۇ. بۇ خىل ئەقلىيلىك ئۆگىنىشنىڭ ھەرقايسى باسقۇچلىرىدىكى زىددىيەتلەرنى ئوبدان ھەل قىلالىغاندا، ئاندىن ياخشى ئۆگىنىش ئىستىلى بارا ـ بارا شەكىللىنىدۇ.

دۇرۇس، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنىمۇ چەكلىك، شۇڭا بالىلارغا "ۋاي، ئۆگىنىش كۆڭۈللۈك ئىشكەن" دېگۈزەلمىسەكمۇ، كۆز ئىشارىمىز ۋە ھەرىكىتىمىز بىلەن ئۇلارغا ئۆگىنىشنىڭ "جاپالىق ئىشلارىدىنمۇ ئەھمىس" ئىكەنلىكىنى بىلدۈرەلىسەكلا شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە ئىدى. بالىلارنى ئۆگىنىشكە توپ ياكى ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇققا قىزىققاندەك قىزىقتۇرالىشىمىز ناتايىن، ئەمما ئەڭ بولمىغاندا، ئۆگىنىشنى بالىلارنىڭ تۇرمۇشىدىكى غىزا ۋە ئۇيقۇغا ئوخشاش نورمال ۋە زۆرۈر ئىشقا ئايلاندۇرالىساق، شۇنىڭ ئۆزى يېتەرلىك ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن بالىنى زادى قانداق باشقۇرۇش ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىپ، بالا بىلەن مۇڭداشقان چاغدىكى گەپلىرىمىزنىڭ ۋەزنىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىپ، ئاشۇ گەپلىرىمىزنىڭ بالىدا زادى قانداق ئىنكاس پەيدا قىلىدىغانلىقىنى تولۇق نەزەرگە ئېلىشىمىز لازىم.

بالىدا ئىجتىهات بىلەن ئۆگىنىش روھىنى يېتىلدۈرۈشتە، ھە دېسىلا ئۆگىنىشنىڭ "جاپا" سىنى تەكتىلەۋەرمەي، ئەكسىچە بالىنىڭ ئېڭىدىكى "ئۆگىنىش ــ مۇشەققەت" دەيدىغان تۇيغۇنى تۈگىتەيلى؛ ھە دېسىلا ئۆگىنىشنىڭ جاپاسىدىن بېشارەت بېرىپ بالىنى دەككە ـ دۈككىگە سالماي، ئەكسىچە بالىنى ئۆگىنىش قايغۇسىدىن خالىي قىلايلى.

قىزىم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن ئۆگىنىشتە خېلىلا

هاردۇق يەتتى، شۇڭا بەزىدە ئۆگىنىشتە بەكلا چارچاپ كەتكەنلىكىدىن زارلاپ، بوشىشپ قېلىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەپمۇ قويىاتتى. ئۆگىنىش راستىنلا ئېغىر كېلىۋاتقان بۇنداق چاغدا، ئاتا ـ ئانىلار بالىغا "ئۆگىنىشتە جاپا چېكىشنى بىلىشكە كېرەك" دېگەندەك "ئۇگۇت ـ تەلىم"لەر بىلەن ئۇنىڭ ئېچىشقان يېرىگە تۇز سەپمەي، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇنىڭ ئېڭىدىكى ئازاپ تۇيغۇسىنى پەسەيتىپ، "ئۆگىنىش ئۇنچىۋالا مۇشەققەتلىكمۇ ئەمەس" دېگەندىن بېشارەت بېرىش كېرەك.

مەن بۇنىڭدا بۇنداق ئىككى خىل ئۇسۇلنى قوللىنىپ باقتىم:

بىرىنچى، قىزىمغا ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىكى ئەلىيولئەلالارنىڭ تەجرىبىلىرى ھەققىدىكى ماتېرىياللارنى ئوقۇپ بېرەتتىم. بۇنىڭدىن مەقسەت ـــ قىزىمغا ئوبدان نەتىجىگە ئېرىشكەن باللارنىڭ ھەممىسى ئىجتىھاتچان ئوقۇغۇچىلاردىن ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئىدى. بۇ ئىشىم قارىماققا ئۆگىنىشنىڭ جاپاسىنى تەكتىلىگەندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە قىزىمنىڭ ئېڭىدىكى ئۆگىنىشنىڭ جاپاسىنى ئازدۇر ـ كۆپتۇر يەڭگىللىتىش رولىنى ئويناتتى. جۈملىدىن، قىزىم "ئەلىيولئەلالار ئاشۇندان ئىجتىھات قىلغان يەردە، مەنمۇ ئىجتىھات قىلمىسام بولمىغۇدەك" دېگەن ئويغا كەلدى. ئەمما، بۇ جەريانىدا مەن قىزىمغا ئۆگىنىشتە جاپا چەكمىسە بولمايدىغانلىقى توغرۇلۇق بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىپ باقمىدىم.

ئىككىنچى، قىزىم ئىككىمىز «ئىلىم ـ پەن ھەققىدە ھېكايىلەر» نامىلىق كىتابنى ئوقۇيتتۇق. بالا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن ئۆگىنىشتە بەكلا ئالدىراش بوپكەتتى. ئەمما، مەن قىزىمغا بۇ كىتابنى ۋاقىت چىقىرىپ ئوقۇپ بېقىشنى تەۋسىيە قىلىپ تۇردۇم. بۇ ناھايىتى ياخشى پىزىلغان كىتاب بولۇپ، ئۇنىڭدا ماتېماتىكا، خىمىيە، فىزىكا ۋە مېدىتسىنا قاتارلىق پەنلەرنىڭ تەرەققىيات يولى بايان قىلىنىپ، بۇ جەھەتتىكى جاپالىق مۇساپە جانلىق ھېكايىلەر ئارقىلىق تەسۋىرلەنگەنىدى. قىزىم بۇ كىتابتىن ئىنسانىيەت ئېرىشكەن بۇ ئىلىم ـ پەن بىلىملىرىنىڭ ئاسان قولغا كەلمىگەنلىكىنى، پەقەت ئوكسىگېننى بايقاش ئۈچۈنلا شۇنچە ئۇزاق يىل ۋە شۇنچىۋالا ئەگرى ـ توقاي مۇساپىلەرنى بېسىپ ئۆتۈشكە توغرا كەلگەنلىكىنى بىلىۋالدى. شۇنداقلا ئۆزىنىڭ ئاشۇ باھادىر ئەجدادلىرىنى قولدىكى تەييار دەرسلىكتىن بىمالال ئۆگىنىپ، ئۇنىڭدىن باشقىلار بىلەن ئورتاق بەھرلىنىشكە مۇۋاپىق بولۇۋاتقان پېشانىسى ئوچۇق بالا ئىكەنلىكىنى، شۇڭا ئۆگىنىشنىڭ جاپاسىدىن زارلانسا بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتتى.

بۇنداق قىلىشىمدىن مەقسەت ـــ بالىنى مەسىلىلەرگە ئۇستۇنرەك نەزەر بىلەن قاراپ، ئۆگىنىشنىڭ جاپاسىنى رازىمەنلىك بىلەن يېڭىشكە

ئادەتلەندۈرۈش. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققان باللارنىڭ ئاساسەن ئەقلى توشقان بولىدۇ، شۇڭا ئۇلاردىكى بىلىش ئىقتىدارى ئىرادىنى ئۇرغۇتىدۇ؛ ئىرادە بولسا ئازاب تۈيغۇسىنى پەسەيتەلەيدۇ.

قىزىم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 2 ـ، 3 ـ يىللىقلىرىدا كۈنىگە ئون نەچچە سائەت ئوقۇيتتى، ئىنتايىن تەلەپچان ئىدى، ۋاقتىنى ھەرگىزمۇ بىكار ئۆتكۈزمەيتتى، ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3 ـ يىللىقىنىڭ بىرىنچى مەۋسۇمىگە كەلگەندە، كۈنىگە ئۈخلايدىغان ۋاقتىنى ئالتە سائەتكە قىسقارتتى. شۇڭا، ئۇگدەپ قالماسلىق ئۈچۈن ھەمىشە قەھۋە ئىچەتتى. ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى تۈگىگەندىن كېيىن، قىزىمدىن سوراپ باقتىم:

ــ بەك جاپالىق تىرىشتىڭىز بالام ھە؟

ــ ياقەي، ــ دېدى ئۇ تەبىئىيلا، ــ مۇشۇنداق بىر پۈرسەتتە پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشىپ جىق بىر نېمىلەرنى ئۆگىنىۋالسا، شۇنىڭ ئۆزىمۇ ئەھمىيەتلىك بولىدىكەن. ماڭا جاپالىق بىلىنمىدى، ئۆگەنگەندىكىن تىرىشىپ ئۆگەنسە بولىدۇ ئاپا!

ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى تۈگىگەندىن كېيىن، نۇرغۇن باللار گويا تۇرمىدىن قويۇپ بېرىلگەندەك خۇشال بولۇپ كېتىدىكەن؛ بەزىلىرى ھەتتا كىتاب ـ دەپتەرلىرىنمۇ يىرتىپ تاشلىۋېتىدىكەن. ئەمما، قىزىم ئۆزىدە نېمىشقىدۇر ئاشۇ باللارنىڭكىدەك تۈيغۇنىڭ بولۇپ باقمىغانلىقىدىن ھەيران قالدى. بۇ ئېھتىمال قىزىمنىڭ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن بۇرۇن ئىزچىل بېسىم ۋە ئازاپتىن خالىي، ناھايىتى يەڭگىل ئۆگىنىپ ماڭغانلىقىدىن بولسا كېرەك.

مېنىڭچە، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ قۇلىقىغا "باللار جاپالىق تىرىشسۇن" دېگەن گەپ بەكرەك ياقىدۇ، ئەمما "باللار ئۆگىنىشتە جاپا چېكىپ قالمىسۇن" دېسىڭىز، ئۇنى قوبۇل كۆرمەيدۇ، ھەتتا ئۆكتە قويىدۇ.

بۇمۇ ئېھتىمال "جاپالىق ئۆگىنىش" ئىدىيەسىنىڭ كىشىلەر كۆڭلىگە چوڭقۇر ئورناپ كەتكەنلىكىدىن بولسا كېرەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە، "باللار جاپا چەكمىسۇن" دېگەن بۇ گەپ بەكلا غەلىتە تۈيۇلىدىغان بولغاچقا، كىشىلەر ئۇنىڭ چىن مەنىسىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يېتىشتىن ئىلگىرى، ئۇنى ئەلۋەتتە قوبۇل قىلالمايدۇ؛ يەنە بىرى، "جاپالىق ئۆگىنىش" باللارنىلا ئۆزگەرتىش مەقسىتىدە ئوتتۇرىغا چىققان ئىدىيە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ئاتا ـ ئانىلار خالايدۇ. باللارنى جاپا چەكمەي تۇرۇپ، ئىجتىھات بىلەن ئۆگىنىشكە ئادەتلەندۈرۈش ئىدىيەسى ئالدى بىلەن ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۇنىڭغا ماسلىشىپ ئۆزگىرىشىنى تەلەپ قىلىدۇ، ئەمما ھەرقانداق ئادەم باشقىلارنى دەپ ئۆزگىرىشنى خالىمايدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇنى ئادەتتە قوبۇل كۆرمەيدۇ.

بىر ئوتتۇرا مەكتەپ مۇئەللىمى مۇنداق بىر ئىشنى دەپ بەرگەنىدى: ئۇ ئىشلەيدىغان مەكتەپتىكى بىر بالا ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدا ناھايىتى ياخشى نەتىجە ئاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن مەكتەپ ئۇ بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى بالا تەربىيەلەش تەجرىبىسى ھەققىدە سۆزلەپ بېرىشكە تەكلىپ قىپتۇ. بالىنىڭ ئاپىسى: ''سۆزلىگۈدەك تەجرىبەمۇ يوق، بالىنى ئىجتىھات بىلەن ئوقۇغۇشكە مەجبۇرلىدىم، شۇ!'' دەپتۇ. ئۇ ئايال ئەسلىدە ھەتتا بالا ھاجەتكە ئولتۇرغان ۋاقتىنمۇ بىكار ئوتكۈزۈۋەتمىگەي دەپ، ھاجەتخانىغىمۇ ئېنگلىزچە كىتابنى قويۇپ قويارمىشكەن. بۇ ئايالنىڭ ئوسۇلى باشقا ئاتا ـ ئانىلارغىمۇ يېقىپ قالغاچقا، ئۇلار بالىلىرىنى ئوقۇغۇشكە زورلاش ئۈچۈن، ھاجەتخانىلىرىغا كىتابلارنى تىزىپ قويۇپتۇ.

نۇرغۇن ئاتا ـ ئانا بالا تەربىيەسىدە ئىنچىكە ۋە ئوزگىچە يول تۇتىدۇ. جۈملىدىن، بالىنىڭ ئوقۇنۇشىگە تۇرمۇشتىكى ئوشۇشاق ھالقىلاردا مەدەتكار بولىدۇ. ئەمما، ''بۇ جەھەتتىكى تەجرىبەڭنى سۆزلەپ باققىن'' دېسە، ئاشۇ نازۇك ھالقىلار ۋە ئىشنىڭ ماھىيەتلىك تەرىپىنى بايقىيالماي، قانداقتۇر يۈزەكى نەرسىلەرنىلا دەپ بېرەلەيدۇ. مېنىڭچە، ئۇ ئايالنىڭ بالىسىنى ''ئوقۇغۇشكە مەجبۇرلىغان''لىقى راست، ئەمما دەپ بېرەلىگەنلىرى ماھىيەتلىك ھالقىلار ئەمەس، بەلكى يۈزەكى ھالەتلا، خالاس. شۇ نۇقتا ئېنىقكى، ئۇ ئايال بالا تەربىيەسىدە ئوزى دەپ بەرگەن ۋاستىدىن ئوستۇن تۇرىدىغان ناھايىتى ئىدراكىي بىر خىل ئوسۇلنى قوللىنىپ كەلگەنلىكى ئېنىق. ناۋادا شۇنداق بولمىسا، ئۇنىڭ ئوغلى ئاشۇنداق تىرىشچانلىقىنى ئوننەچچە يىلدىن بېرى ئىزچىل ساقلىيالمىغان، ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدا شۇنچىۋالا ئوبدان نەتىجە ئالالمىغان بولاتتى.

مېنىڭچە، ئۇ ئايال ئاشۇ ئاقىلانە ئوسۇلنى كۆچىلىكتىن يوشۇرغىنى يوق، مۇھىمى جايىدا خۇلاسىلەپ بېرەلمىگەن گەپ.

كىشىلەرنىڭ بالىلارغا ھە دېسىلا ''جاپالىق ئوگەن'' دەپ تۇرۇشىدا باشقا بىر سەۋەبمۇ بار، يەنى رېئاللىقتا ''مۇشەققەت'' بىلەن ''مۇۋەپپەقىيەت'' ئارىسىدىكى سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىنى ئىسپاتلايدىغان ئىشلار بەكمۇ كۆپ.

قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە، جۇڭگودىن تارتىپ چەت ئەللەرگىچە ئۆتكەن ئۇلۇغ ئالىم ۋە سەنئەتكارلارنىڭ ئوگىنىش ۋە خىزمەت ئۇچۇن ئوزىنى ئونتۇغان ھالدا پىداكارلىق كۆرسەتكەنلىكى توغرۇلۇق ھېكايىلەرنى ئاڭلاپ تۇرىمىز. بۇ ھېكايىلەر ''جاپاغا چىداپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىش''نىڭ ئەندىزى سۇپىتىدە كېيىنكىلەرنى ئىلھاملاندۇرىدۇ، شۇنداقلا كىشىلەرنى ''جاپانى كىم تولا چەكسە، گۆھەرنى شۇ ئالۇر تاشتىن'' دېگەن ھەقىقەتكە

شەكسىز ئىشەنىدۇرىدۇ.

ئەمەلىيەتتە، ئۆگىنىش ۋە خىزمەتكە ئۆزىنى ئاتىۋەتكەن كىشىلەر ئۇنىڭغا كۆچلۈك ئىشتىياق باغلىغان ياكى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن قارىغان بولىدۇ. بۇ خىل ئىشتىياق ۋە مەسئۇلىيەتچانلىق شۇ قەدەر كۆچلۈك بولىدۇكى، گېزى كەلگەندە ھەتتا جىسمانىي ئېھتىياجنىمۇ بېسىپ چۈشەلەيدۇ. باشقىلار ئادەتتە ئۇنداق كىشىلەرنىڭ يۈزەكى جاپاسىنلا كۆرىدۇ، ئەمما ئۆزلىرى ئىشتىياق باغلىغان ئەتمىش ـ ئەمەللىرىدىن شادلىق تېپىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلالمايدۇ، قانداقتۇر "جاپا ـ مۇشەققەت بىلەن مۇۋەپپەقىيەت قازانغان" دەپ قارايدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇنداق كىشىلەر "جاپاكەش" ئەمەس، بەلكى "مەستانە". ئۇلارنىڭ ئاشۇ مەستانىلىكتىن تاپىدىغان شادلىقىنى ھېچكىم ھېس قىلالمايدۇ.

مىسالەن: بەزى باللار كومپيۇتېر ئويۇنى ئويناشقا شۇنچىلىك ئامراقكى، ئىكرانغا قاراپ بىر ئولتۇرۇۋالسا ھەتتا قورسىقىنمۇ ئۇنتۇيدۇ. بۇنداق باللارنى "جاپاكەش" دېسەك بولارمۇ؟ ياق، ئۇلار جاپاكەش ئەمەس، كومپيۇتېر ئويۇنىغا ئۆزىنى ئاتىۋەتكەن "مەستانە"لەر. "جاپاغا چىداش" بىلەن "مەستانىلىك" ئوخشاشلا كۈچ ـ قۇۋۋەت ۋە پىكىر ـ رىغبەت تەلەپ قىلىدۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئاشۇ ئەتمىش ساھىبغا بېرىدىغان تۈيغۇسى پۈتۈنلەي ئوخشمايدۇ.

دۇرۇس، تۇرمۇشتا "جاپا چېكىش" بىلەن "مەستانىلىك"نىڭ پەرقىنى ئايرىپ يۇرۇشمىزنىڭ ھاجىتى يوق، ئەمما تەربىيەدىكى پەرقلىق تۈيغۇنىڭ بالىغا پۈتۈنلەي ئوخشمايدىغان تەسىر بېرىدىغانلىقىنى چوقۇم بىلمەسلىك بولمايدۇ.

قىسقىسى، بالىنى بىرەر ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقسىكەن دېسەك، ئالدى بىلەن شۇنىڭغا مەلىكە بولسۇن؛ ئەڭ بولمىغاندا ئۇنىڭدىن خوشى كەتمىسۇن؛ ئاشۇ ئىشقا بالىنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرىدىغان ئاممىلارنى قوشۇپ قويمايلى! ئۆگىنىشتە "جاپالىق ئىجتىھات"نى تەشەببۇس قىلمايلى دېيىشىمدىكى سەۋەبمۇ دەل مۇشۇ!

100 نومۇر ئالالمىسمۇ مەيلى

قىزىنىڭ ياخشى نەتىجە بىلەن ئوقۇشىغا ناھايىتى تەقەززا بولغانلىقىم ئۈچۈنلا، ئۇنىڭ نەچچە نومۇر ئالغانلىقىنى ئەسلا زىغىرلاپ باققان ئەمەسمەن.

چاكىنا نىشان بالغا چاكىنا تەسىر كۆرسەتسە كۆرسىتەدۇكى، ھەرگىزمۇ ئىجابىي تۈرتكە بولالمايدۇ. بالىدىن مەكتىپىكە كىرگەن كۈندىن باشلايلا نومۇر تەلەپ قىلغىلى تۇرساق، بالىنى دۇرۇس ئۆگىنىش مۇددىئاسىدىن تايدۇرۇپ قويىمىز. بۇنىڭ بىلەن بالا نەزەر دائىرىسى تار، بۇرۇنىنىڭ ئۈچىنىلا كۆرىدىغان كالتەبەلەردىن بولۇپ قالىدۇ. بۇ ھال ئاخىر بەرىبىر ئۇنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى سۇسلاشتۇرۇپ، ئىمتىھان نەتىجىسىنى چۈشۈرۈۋېتىدۇ.

مەلۇم بىر باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا مۇنداق بىر ئىشنى كۆرگەنىدىم: بىر قىز دەرۋازىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ ئاپىسىغا:

ـــ ئاپا، مەنچۇ ماتېماتىكىدا 98 نومۇر ئالدىم، ـــ دېدى ھاياجان بىلەن. قىزنىڭ ئاپىسى بالىدىن شۇ سىنىپتىكى مەلۇم بىر بالىنىڭ 100 نومۇر ئالغانلىقىنى ئاڭلىغان ھامان بالىنىڭ كۆزلىرىگە مىختەك تىكىلدى:

ـــ خەقنىڭ بالىسى 100 نومۇر ئاپتۇ ـ يۇ، سەن ئەجەپ ئالالماپسەنا؟! ئاپىسىنىڭ گېپىدىن بايىقى خۇشلۇقلىرى ئاللىقاياقلارغا ئۇچقان قىزچاق لاسسىدە بولۇپ قالدى.

بالىنىڭ قانداق نەتىجە ئېلىشى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىغا قانچىلىك ئارزۇ ـ ئۈمىدنى يۈكلىگەنلىكىگە ئەمەس، بەلكى ئاشۇ ئارزۇ ـ ئۈمىدلەرنى قانداق بايان قىلغانلىقىغا باغلىق بولىدۇ. ئېغىزدىن چىققان گەپ ھەش ـ پەش دېگۈچە ھاۋاغا سىڭىپ غايىپ بولىدىغان نەرسە ئەمەس. شۇڭا، بالىغا ئاغزىغا كەلگەننىڭ ھەممىسىنى چاينىماي دەۋەرمىگۈلۈك. چۈنكى ئاتا ـ ئانىنىڭ گېپى بالىنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدۇ. يەنە كېلىپ بۇ تەسىر ياخشى بولسا، بالىنىڭ قەلبىنى ئاۋۇندۇرىدۇ؛ يامان بولسا، "جاراھەت" پەيدا قىلىدۇ.

دوستۇمنىڭ ئۆيىدە بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ كەلگەن بىر ئايال بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. بالىسى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 2 - يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بۇ ئايال، مەن مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا ئۇچراتقان ھېلىقى ئايالغا قارىغاندا خۇش پېچىم كۆرۈنەتتى. دوستۇم بىلەن ئۇ ئايال بالىلارنىڭ تەتىلگە قويۇپ بېرىلگەن - بېرىلمىگەنلىكى، مەۋسۇملۇق ئىمتىھاندا نەچچە نومۇر ئالغانلىقى دېگەنلەر ھەققىدە پاراڭنى باشلىدى.

— تىل - ئەدەبىياتتا 98، ماتېماتىكىدا 99 ئاپتۇ، — دېدى ئۇ ئايال ئىپتىخار بىلەن.

— باراكاللا يىگىت، بەك ياخشى ئوقۇپسىز جۇمۇ، — دېيىشتۇق بىز ئۇ ئايالنىڭ بالىسىغا تەڭلا. ھېلىقى ئايال بۇ گەپنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن كۆزلىرى چاقناپ كەتتى - يۇ، بالىسىغا سوئاللىق قارىدى:

— قارىغىنا ئەپتىڭگە! باشقىلارنىڭ بالىلىرىدەك دەرسلەرنىڭ ھەممىسىدە 100 نومۇر ئېلىپ ئاندىن پوچىلىق قىل - ھە!

قارىغاندا بۇ ئايال بايىقى گەپلەرنى بىزگە كەمتەرلىك يۈزىسىدىن دەپ قويۇۋاتاتتى. ئۇنداق دېگىنى بىلەن، بالىسىدىن رازى ئىكەنلىكى چىقىپلا تۇراتتى. ئاپىسىنىڭ بۇ گەپلىرىگە تەن بەرمىگەن بالا، ئۇنىڭغا قاراپ چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ قويۇپ ئوينىغىلى چىقىپ كەتتى.

نۇرغۇن ئاتا - ئانا مەيلى راستىنى دېسۇن ياكى ئاغزىنىڭ ئۇچىدىلا دەپ قويسۇن، بالىنىڭ ئىمتىھان نومۇرى ھەققىدە مانا مۇشۇنداق سەۋەنلىكىنى سادىر قىلىپ تۇرىدۇ. مەن ئۇچراتقان يۇقىرىقى ئىككى ئايالنىڭ بالىغا گەپ قىلغان چاغدىكى ئۇرانى ۋە مۇددىئاسى پەرقلەنسىمۇ، ئۇلارنىڭ گېپىدىن "بالا 100 نومۇر ئالسا ئاتا - ئانا قانائەتلىنىدۇ" دېگەن يوشۇرۇن مەنە چىقىپ تۇراتتى. قىسقىسى، ئاتا - ئانىلاردىكى بۇ خىل ئىدىيە بالىلارنى نومۇر ئۇچۇنلا ئوقۇيدىغان قىلىپ قويىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا بارا - بارا ئۆگىنىش نىشانىدىن ئادىشىپ قالدۇ، بولۇپمۇ مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا ئۇچراتقان ھېلىقى ئايالنىڭ گەپلىرى بالىنى شۆھرەتپەرەسلا ئەمەس، ھەتتا ھەسەتخور قىلىۋېتىدۇ.

بالىلار بوغچىسىنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ مەكتەپ دەرۋازىسىدىن تۇنجى ئاتلىغىنىدا خۇشاللىقتىن بېشى كۆككە يېتىدۇ، ئەمما ئۇزاق ئۆتمەيلا ئازاب ئىچىدە ئىڭراشقا باشلايدۇ. چۇنكى، ئايىغى چىقماس تاپشۇرۇق ئۇلارنىڭ يەلكىسىدىن تاغدەك باسسا، ئىمتىھان نومۇرى خۇددى دەريادەك ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسىدۇ، بولۇپمۇ باشقا بالىلاردەك ئوبدان نومۇر ئالالمىغاي قالغان ياكى ئالغان نومۇرىدىن ئۆزى رازى بولمىسۇ، ئاتا - ئانىسىنىڭ كۆتكەن يېرىدىن چىقالمىغان بالىلار مەيۈسلۇك ئىچىدە تەدرىجىي ئىشەنچىسىنى يوقىتىپ

قويىدۇ.

بالىسنى تۇنجى قېتىم مەكتەپكە ئاپارغان نۇرغۇن ئاتا-ئانا بالىنىڭ يېڭىياچە تۇرمۇشقا ماسلىشىپ، ئۆگىنىشتە ئىشەنچ ۋە ياخشى ئادەتنى شەكىللەندۈرۈشگە قانداق ياردەم بەرسە بولىدىغانلىقىنى كىتاب ۋە باشقىلاردىن ئۆگەنمەي تۇرۇپمۇ بىلىپ بولىدۇ. ئەمما، ئۇلار بالىدىكى ئۆگىنىش نەتىجىسىنىڭ ''ياخشى'' ياكى ''ناچار'' بولۇپ چىقىشىنى تاۋاكادىن دو كۆتكەندەك پاسسىپ ھالەتتە كۈتىدۇ. يەنە بىر قىسىم ئاتا-ئانىلار ئۆزىچە بالىلارغا: ''ئوبدان ئوقۇغان بالا 100 ئالىدۇ'' دەپ قارىغۇلارچە بېسىم قىلىدۇ.

مۇنداق بىر باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىمنى ئۇچراتقانمەن. ئۇنىڭ ئوغلى ناھايىتى ئەقىللىق ئىكەن، شۇڭا ئۇ ئۆزى ئىشلەۋاتقان مەكتەپنى ياراتماي، بالىسنى ئەڭ داڭلىق ياتاقلىق مەكتەپكە ئاپىرىپ بېرىپتۇ. ئۇ ئىمتىھان نەتىجىسىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن داڭ چىقارغان بۇ مەكتەپتە بالىلار 1-يىللىقتىن باشلاپلا ھەپتىدە بىر قېتىم ئىمتىھان بېرىدىكەن. ئۇ مۇئەللىم ھەر جۈمە كۈنى بالىسنى ئەكەلگىلى بارغاندا ئالدى بىلەن بالىسىدىن شۇ ھەپتىلىك ئىمتىھان نەتىجىسىنى سوراپ: ''تىل-ئەدەبىياتتا قانچە ئالدىڭ؟ ماتېماتىكىدىچۇ؟ نەچچە بالا 100 نومۇر ئالدى؟'' دەيدىكەن. ئۇنىڭ ئوغلى ئۆگىنىشتە ھەر ھالدا خېلى ياخشىكەنۇ ئەمما، ئىمتىھاننىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىدە كەتكۈزۈپ قويۇپ، بىرەر قېتىمىمۇ 100 نومۇر ئالالماپتۇ. ئۇ ئايال بالىنى ئىلھاملاندۇرۇشنى بىلىدىغان بولغاچقا ئوغلىغا: ''كېرەك يوق بالام، 90 نومۇر ئالماقمۇ ئاسان ئەمەس، بۇ قېتىم 100 نومۇر ئېلىشقا تىرىشساڭلا بولدى'' دەپ تۇرىدىكەن. ئۇ بالا چارەكلىك ئىمتىھاندىن بۇرۇنقى ماتېماتىكا تەييارلىق ئىمتىھاندا ئاخىر 100 نومۇر ئېلىپ، بەكمۇ خۇش بولۇپ كېتىپتۇ ۋە ئۆيگە كېلىپلا بوۋىسى بىلەن مومىسغا تېلېفونىدا بۇ خۇشاللىقنى يەتكۈزۈپتۇ. بوۋاي-مومايلار نەۋرىسىنى بۇ نەتىجىسى بىلەن تازا ماختاپتۇ. بالىنىڭ 100 نومۇرى بۇ جەمەتكە چەكسىز خۇشاللىق بەخش ئەتكەچكە، ئۇرۇق-تۇغقانلىرى ئۇنىڭغا: ''چارەكلىك ئىمتىھاندا 100 نومۇر ئالساڭ سېنى تارتۇقلايمىز!'' دەپ ۋەدە بېرىپتۇ. چارەكلىك ئىمتىھان ئالدىدا ھېلىقى مۇئەللىم ئوغلىغا: ''سوئاللارنى ئالدىرىمای ئەستايىدىل ئىشلە، ھەرگىز چاتاق چىقىرىپ قويما؛ 100 نومۇر ئېلىشقا تىرىشقىن!'' دەپ جېكىلەپتۇ. ئەمما، ئۇ مۇئەللىم ئىمتىھان تۇغقىنىدىن كېيىن بالىسنى ئالغىلى بارغانىكەن. بالا ئايىسنى كۆرۈپلا پاڭگىدە يىغلۇۋېتىپتۇ. ئەسلىدە ئۇ ئىمتىھاندا 100 نومۇر ئالالمىغانىكەن. ئايىسى بۇنىڭدىن خېلىلا ئۈمىدسىزلەنگەن بولسىمۇ، بالىغا تاپا-تەنە قىلماستىن، كېيىنكى قېتىمدا 100 نومۇر ئېلىشقا يەنە بىر قېتىم

ئىلھاملاندۇرۇپتۇ.

ئۇ ئانىنىڭ گېپىگە قارىغاندا، ئۇ بالىنى ئىلھاملاندۇرۇشنى بىلگەچكە، بالىسىنىڭ 100 نومۇر ئالالمىغاي يىغلاپ كەتكەنلىكىنى "بالىدىكى ئىنتىلىشچانلىق" دەپ قارايدىكەن ۋە بالىغا ئىلھاملاندۇرۇش چارىسىنىڭ ئۈنۈم بەرگەنلىكىگە ئىشىنىدىكەن. شۇڭا، ئۇ بۇ گەپلەرنى ئېيتىخار بىلەن دەپ بەردى. ئەمما مەن ئۇنىڭ گەپلىرىدىن نېمىشقىدۇر خاۋاتىرلىنىپ قالدىم.

چۈنكى، ئۇ مۇئەللىم تەربىيە نىشانىنى ئىمتىھان نومۇرىغىلا قارىتىۋېلىپ، بالىنىڭ ئۆگىنىش ئىقتىدارى، ئۆگىنىش ئۇسۇلى، قىزغىنلىقى ۋە ئىلىم-بىلىمنى چىن مەنىسىدىن ئۆگىنىش پوزىتسىيەسىگە ئەھمىيەت بەرمىگەنىدى. ئۇنىڭ قىلغانلىرى گەرچە بالىنى ئىلھاملاندۇرۇۋاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ، ماھىيەتتە ئۆز كۆڭلىنى قانائەت تاپقۇزۇش ئۈچۈنلا ئىدى. يەنە كېلىپ ئاشۇ ئانا ۋە ئاشۇ جەمەتنىڭ "100 نومۇر مەستانىلىكى" بالىنى ئۆگىنىش مۇددىئاسى جەھەتتە تۈيۈق يولغا باشلاپ قويغان، دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ "100 نومۇر ئالساڭ تارتۇقلايمىز" دېگەن ۋەدىسى قارىماققا بىر خىل ياخشى ئىشتەك كۆرۈنگىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە بالىغا ئىلھام بېرىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن ئەكسىچە ئېغىر بېسىم پەيدا قىلىدىغان بولمىغۇر ئۇسۇل.

"100 نومۇر" — ئىمتىھان نەتىجىسىنىڭ يۇقىرى چېكى، شۇڭا ئادەتتە نۇرغۇن بالا بۇ ئۆلچەمگە يېتەلمەيدۇ. شۇڭا، ئاتا-ئانىلاردىكى "100 نومۇر مەستانىلىكى" بالىلارنى بارا-بارا ئۆمىدسىزلىك ۋە ئۆكۈنۈشكە مۇپتىلا قىلىدۇ. بالىلار تاسادىپىي ئېلىپ قالغان ياخشى نەتىجىسىدىن ۋاقتىنچە خۇشاللىق تاپسىمۇ، كۆپىنچە ھاللاردا دەككە-دۈككە ۋە تەشۋىش ئىچىدە ئۆتىدۇ. چۈنكى، ئۇلار كېلەر قېتىملىق نەتىجىسى قانداق بولۇپ كېتىدۇ، ئاتا-ئانىسىنى رازى قىلالامدۇ-يوق؟ بۇنىڭغا ئالدىنئالا بىر نېمە دېيەلمەيدىغان بولغاچقا، پەقەتلا خاتىرجەم ئۆتەلمەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ كاللىسىنى چىرمىۋالغان "يۇقىرى نومۇر ئۈچۈن تىرمىشىش" ئىدىيەسى بارا-بارا ئۇلارنى دۇرۇس ئۆگىنىش يۆنىلىشىدىن ئاداشتۇرۇپ قويىدۇ.

قايسىبىر يىغلىشتا بىر ساۋاقدىشىمنى ئۇچرىتىپ قالدىم. ئۇنىڭ ئوغلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 2-يىللىقىدا ئادەتتىكىچە ئوقۇيدىكەن. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ بېشى بەكمۇ قېتىۋېتىپتۇ. شۇ كۈنى ئەمدىلا غىزاغا ئولتۇرۇشمىزغا ئۇنىڭ ئوغلىدىن "ماتېماتىكا ئىمتىھانىدا 98 نومۇر ئالدىم" دەپ ئۆچۈر كەلدى. بالىنىڭ بۇ "خۇش خەۋەر"نى ئۆيگە بېرىپ دېيىشكىمۇ تاقەت قىلالماي تېلېفون ئۈچۈرىدا يەتكۈزگىنىدىن شۇنداقلا دادىسىدىن "خۇش بولدۇڭمۇ دادا؟" دەپ سورىغىنىدىن قارىغاندا، ئۇ بۇ نەتىجىسىدىن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتكەندەك قىلاتتى. ھېلىقى ساۋاقدىشىم بۇ خەۋەرنى

كۆپچىلىككە ھاياجان بىلەن يەتكۈزگەندىن كېيىن:

ـــ ئىككى يىلدىن بېرى بالامنىڭ نەتىجىسى بىرەر قېتىممۇ 90 گە چىقىپ باقمىغانىدى، شۇڭا "ئەلۋەتتە خۇشال بولدۇم، ناۋادا 100 نومۇر ئالالىغان بولساڭ تېخىمۇ خۇشال بوپكېتەر ئىدىم" دەپ ئۇچۇر يوللىۋەتتىم، ـــ دېدى.

ساۋاقدىشىم "بالا تەربىيەلەشتە ئىلھاملاندۇرۇشنى بىلمىدىغان ئادەممەن" دېگەننى قىلىپ، ھەممىمىزگە مەغرۇرانە نەزەر تاشلىدى.

ـــ سارائىمۇسىز؟ ـــ دېدىم ئۇنىڭغا گەپنى ئۇدۇللا ، ـــ بۇ قىلغىنىڭىز بالىنىڭ ئاران تاپقان خۇشاللىقىنى، مىڭ تەسلىكتە تۇرغۇزغان ئىشەنچىسىنى يوققا چىقىرىدۇ، بىلەمسىز؟

باللار ناۋادا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرىنى تولۇق بەجا كەلتۈرۈشكە قادىر بولالىغان بولسا، دۇنيادىكى باللارنىڭ ھەممىسى مەكتەپتە ئەلاچى ئوقۇغان، قائىدە ـ يوسۇنلۇق، قولى گۈل، خۇي ـ پەزىلدە كامىل مۇتەۋەزىلەردىن بولغان؛ بالا تەربىيەلەپ چوڭ قىلىشمۇ جاھاندىكى ئەڭ ئاسان ئىشقا ئايلانغان بولار ئىدى.

ئەمما، تەقدىرى ئادالەتسىزلىك قىلىۋاتامدۇ ـ قانداق؟ ئىشقىلىپ، كىشىلەر ئىمتىھان نومۇرىغا قانچىكى ئىنتىلگەنسېرى، ئۇ شۇنچە "قىس"لىشىپ كېتىۋاتاتتى. بەزى ئاتا ـ ئانىلار بالىنىڭ ئۆگىنىشى ئۈچۈن شۇنچە جان كۆيدۈرسىمۇ، بالىسى ئىمتىھاندا ئىلگىرىلىمەكتە يوق، ئەكسىچە ھەمىشە ئىش تېرىپ تۇرىدۇ. ھالبۇكى، يەنە بەزى ئاتا ـ ئانىلار بالا تەربىيەسىدە بەك كۆچەپ كەتمىگەندەك قىلىدۇ ـ يۇ، ئەمما بالىسى تەلەپچانلىق بىلەن ئوقۇپ، باشتىن ـ ئاياغ ياخشى نەتىجە ئالالايدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالىسىنىڭ نەتىجىسىدىن ئۈمىدسىزلەنگەن ئاتا ـ ئانىلار ئۆزلىرىنىڭ "شور پېشانە"لىكىدىن قاخشايدۇ. ئەمما، ئاشۇ "شور پېشانە" ئاتا ـ ئانىلار ئۆزلىرىنى بۇ "كۈلپەت"تىن قۇتۇلدۇرۇشقا تامامەن قادىر. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئالدى بىلەن بالا تەربىيەسىدىكى "نومۇر مەستانىلىكى"نى ئۆزۈل ـ كېسىل تۈگىتىشى لازىم.

پسىخولوگىيە تەتقىقاتىدىن مەلۇمكى، بالا تەربىيەسىدە مۇۋەپپەقىيەت مۇددىئاسى زىيادە كۆچلۈك بوپكەتسىمۇ، بەك ئاجىز بوپقالسىمۇ بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ باللارنىڭ ئۆگىنىشىگىمۇ، ياخشى نەتىجىسىنى ئىزچىل ساقلىيالىشىغىمۇ پايدىسىز. چاكىنا نىشان بالىغا چاكىنا تەسىر كۆرسەتسە كۆرسىتىدۇكى، ھەرگىزمۇ ئىجابىي تۇرتكە بولالمايدۇ. بالىدىن مەكتەپكە كىرگەن كۈندىن باشلاپلا نومۇر تەلەپ قىلغىلى تۇرساق، بالىنى دۇرۇس ئۆگىنىش مۇددىئاسىدىن تايدۇرۇپ قويىمىز. بۇنىڭ بىلەن بالا نەزەر دائىرىسى تار، بۇرۇنىنىڭ ئۇچىنلا كۆرىدىغان كالتېپەلەردىن بولۇپ قالىدۇ. بۇ ھال

ئاخىر بېرىپ بالىمزنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى سۇسلاشتۇرۇپ، ئىمتىھان نەتىجىسىنى چۈشۈرۈۋېتىدۇ. مەسىلەن، ئېگىزگە سەكرەش تەنھەرىكەتچىسى مەشىق ياكى مۇسابىقىدە سەكرەش پەللىسىگە قانداق يۈگۈرۈپ بېرىش، قانداق سەكرەش ۋە توساقتىن قانداق ئۆتۈش ھەققىدە زېھنى بىلەن كاللا قاتۇرماي، ھە دېسلا تاماشىبىنلارنىڭ ئۇنىڭغا قانداق قارايدىغانلىقى، قانداق باھالارنى بېرىدىغانلىقى، سەكرەپ ئۆتۈپ كېتەلمىسە قانداق مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى، ئۆتەلمەي قالسا قانداق سەتچىلىككە قالىدىغانلىقى ھەققىدە خىيال سۈرگىلى تۇرسا، بۇ خىل دەككە-دۈككە، ھەتتا ياسالمىلىق ئۇنىڭ ياخشى نەتىجە قازىنىشىغا ھەرگىزمۇ ئىمكانىيەت بەرمەيدۇ.

"نومۇر"نىڭ ھەقىقىي "نەتىجە"نى يۈزدەيۈز نامايان قىلىپ بېرەلمىشى ناتايىن. باشقىچە ئېيتقاندا، نومۇر نەتىجىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلىگىنى بىلەن، ئۇ نەتىجىنىڭ ئۆزى ئەمەس. شۇڭا، ئاتا-ئانىلار بالىسى مەكتەپ بوسۇغىسىدىن ئاتلىغاندىن تارتىپلا بالىسىنىڭ ھەر قېتىملىق ئىمتىھاندىكى نەتىجىسىنى بىرمۇبىر زىغىرلاش بىلەنلا بوپكېتىپ، بالىدا ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى يېتىلدۈرۈشكە سەل قارىسا، بالىنىڭ "ئەلا نەتىجە"سى ھەسەن-ھۈسەندەك ھەش-پەش دېگۈچە غايىب بولۇپ، بۇرنىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان، كۆڭلى ئاچ ئاتا-ئانىلار ئاخىر تۆگمەس ئۇمىدسىزلىككە قالىدۇ. نۇرغۇن ئاتا-ئانىلاردىكى "بالام باشلانغۇچ مەكتەپتە نومۇرى 90 دىن چۈشمەيدىغان ئەلاچى ئىدى؛ نېمىشقا ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن ئۆگىنىشكە قىزىقمايدىغان بوپقالدۇ؟" دېگەن سوئالنىڭ جاۋابى دەل مۇشۇ يەردە. سۈرۈشتۈرۈپ كەلسەك، باللاردىكى ئۇنداق ئەھۋالنىڭ سەۋەبى ناھايىتى كۆپ. جۈملىدىن، بەزى باللار باشلانغۇچ مەكتەپتىكى چېغىدىلا ئاباب ئۆگىنىش مۇددىئاسىنى شەكىللەندۈرۈۋالغاچقا بىرىنچىدىن، ئۆگىنىشكە زوقى قالمىغان؛ ئىككىنچىدىن، ئاباب ئۆگىنىش مۇددىئاسى ئولارنىڭ نەزىرى ۋە ئىقتىدارىنى چەكلەپ، ئاخىر ئولارنى ئىمكانىيەتسىز رامكا ئىچىگە بەنت قىلىپ قويغان.

ئاتا-ئانىلار باللارنى يېتەكلەشتە ئولارنى ئىمتىھان نومۇرىغا ئەمەس، بەلكى بىلىمنىڭ ئۆزىگە قىزىقتۇرالىسا، باللارنىڭ ئۆگىنىش جەھەتتىكى يوشۇرۇن ئىقتىدارى تەدرىجىي گەۋدىلىنىپ چىقىدۇ. دۇنيادا ئۇتۇققا ئىنتىلمەيدىغان بالا بولمىسا كېرەك، ئەمما بۇ يەردىكى "ئۇتۇق" قانداقتۇر تاسادىپىي ئېلىپ قالىدىغان يۇقىرى نومۇردا ئەمەس، بەلكى باللارنىڭ ئۆز تىرىشچانلىقى بىلەن مەسىلەرنى ھەل قىلىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈۋالغاندىن كېيىنكى شادلىقدا ئىپادىلىنىدۇ. پەيلاسوپ فېللو مۇنداق دەيدۇ: "ھازىرقى زامان تۇرمۇشىنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك پىسخىك ئالاھىدىلىكى شۇكى، رېئال نىشان

ئۇچۇن قوللىنىلغان نۇرغۇن ۋاستە ۋە ھەربىكەتلەر پەيدىنپەي ئاشۇ نىشاننىڭ ئورنىنى تارتىۋالدى. بۇنىڭ بىلەن نىشاننىڭ ئۆزى ھەم گىرىمسەن، ھەم ساختا مەۋجۇتلۇققا ئايلىنىپ كەتتى ...، ئۆزىمزمۇ ئاشۇ ۋاستىنىڭ توربغا چۈشۈپ قالغاچقا، ھە دېسىلا نىشانىمزنى ئۇنتۇپ قېلىۋاتىمز.'"*

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغدا نەتىجىگە نومۇر قويۇلماي، "ئەلا"، "ياخشى"، "لاياقەتلىك"، "لاياقەتسىز" دېگەن باھالار بېزىلاتتى. بۇنىڭدا 85 نومۇردىن ئاشقانلىرىنىڭ ھەممىسى "ئەلا" ھېسابلىناتتى. قىزىمنىڭ نەتىجىسى ئىزچىل "ئەلا" باھالىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، ھەر قېتىملىق ئىمتىھاننىڭ ھەممىسىدە ئازدۇر-كۆپتۇر كەتكۈزۈپ قويىاتتى. دېمەك، قىزىمنى 100 نومۇر ئېلىپ باقمىغان دېسەممۇ بولىدۇ. ئىمتىھان نەتىجىسىگە بەك ئەھمىيەت بېرىپ كەتمەيدىغانلىقىم ئۈچۈن، قىزىمنىڭ ئىمتىھان قەغىزىدە كەتكۈزۈپ قويغان يەرلىرىنى كوچىلاپ سۇرىمای، پەقەت ئۇنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىنى ياندىن كۆزىتىپ باقاتتىم؛ قىزىم بىلەن مەكتەپتىكى ئىشلىرى ھەققىدە پاراڭلىشاتتىم؛ گاھىدا قىزىمنىڭ مۇئەللىمى بىلەنمۇ مۇڭدىشىپ باقاتتىم.

ئۇ چاغدا مۇئەللىملەر ئىمتىھان قەغىزىنىڭ ھەممىسىگە ئائىلە باشلىقىنىڭ ئىمزاسىنى قويدۇراتتى، ئەمما دادىسى ئىككىمىز قىزىمنىڭ ئىمتىھاندا تۆۋەنرەك نومۇر ئېلىپ قالغانلىقىدىن بىرەر قېتىممۇ خاپا بولغان ياكى ئۇمىدسىزلەنگەن ئەمەسمىز. قىزىم ئىمتىھاننى ياخشى بەرگەن چاغلىردا ئۆزىمۇ، بىزمۇ خۇش بولاتتۇق. ئەمما، ئىمتىھاندا تۆۋەنرەك نومۇر ئېلىپ قېلىپ، كۆڭلى يېرىم بولغان چاغلىردا بىز ئۇنىڭغا مۇنداق تەسەللىي بېرەتتۇق:

ـــ ئىمتىھاننى ياخشى بېرەلمەي قالغانلىقىڭنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق پايدىلىق تەرىپى بار قىزىم، چۈنكى ئۇنداق بولغاندا ئۆزىڭنىڭ قايسى تەرەپلەردىن ئاجىز ئىكەنلىكىڭنى بىلىۋالالايسىز. ناۋادا ئىمتىھان قەغىزىدىكى مەزمۇنلارنىڭ ھەممىسىنى بىلسىڭ، ئۇ چاغدا يۇقىرى نومۇر ئالالىغىنىڭنى بىلەن، ئۆزىڭنىڭ ئاجىزلىقىنى بايقىۋالالىشىڭغا پۇرسەت بولمايدۇ.

بالا دېگەن يەنىلا بالا-دە! شۇڭا ئۇنۇق تۇيغۇسى بىلەن كۆڭلىنى ئانچە-مۇنچە ئاۋۇندۇرۇپ تۇرمايمۇ بولمايدۇ. بۇ جەھەتتە بالىنى ئىلھاملاندۇرۇشقىمۇ ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەنمەن. مەسىلەن، قىزىم بىرەر

* فېللو «ئۆزى ئۈچۈن ياشايدىغانلار» سۆن يېيى تەرجىمىسى، سەنلىيەن كىتابخانىسى، 1988-يىلى 11-ئاي، بېيجىڭ 1-نەشرى، 180-بەتكە قارالا.

ئىمتىهاندا 85 نومۇر ئالغان بولسا، ئىمتىهان قەغىزىنى ئۆزىگە قايتا بىر تەكشۈرتۈپ تۈزەتكۈزەتتىم. قايتا تۈزىتىشتە توققۇز نومۇرلۇق بىر سوئالنى توغرا ئىشلەپ، قالغان ئالته نومۇرلۇق سوئالنى ئىشلىيەلمىگەن بولسا، ئۇنىڭ قەغەزدىكى ئىمتىهان نومۇرىنىڭ يان تەرىپىگە ئاۋۋالقى نومۇرىغا توغرا تۈزەتكەن سوئالنىڭ نومۇرىنى قوشۇپ قېرىنداشتا "94" دەپ يېزىپ: "مانا، نەتىجىڭىز 94 بولدى قىزىم!" دەپ قويايتتىم. بۇنىڭ بىلەن قىزىم هېلىقى ئالته نومۇرلۇق سوئالنى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا قايتا تۈزىتەتتى ياكى ئەتىسى مۇئەللىمدىن سوراپ توغرىلايتتى. ئىشقىلىپ قىزىم ئۇ سوئالنى قاچان توغرىلاپ چىقالسا، شۇ چاغدا "94" دېگەن نومۇرنى ئۆچۈرىۋېتىپ "100" دەپ يېزىپ قويايتتىم. ناۋادا مۇئەللىم ئىمتىهان قەغىزىنى يىغىۋالغان بولسا، ئۇنىڭغا تۇنۇگۈنكى "94" نومۇرنىڭ "100" گە ئۆزگەرتىلگەنلىكىنى ئېغزاكى ئۇقتۇراتتىم.

هەرقانداق ئىمتىهان قەغىزىنى بىر قېتىم قايتا ئىشلەپ چىقسا، كېيىنكى ئىمتىهان نەتىجىسى ئاۋۋالقىسىدىن ياخشى بولىدۇ، ئەلۋەتته. بالا بۇنىڭدىن جەريان بىلەن نەتىجىنىڭ مۇناسىۋىتىنى بايقاپ يېتەلەيدۇ. ئىشقىلىپ قىزىم مېنىڭ بۇ ئۇسۇلۇمدىن "خاتا كەتكەن بىرەر جاۋابنى توغرا تۈزىتەلسە، تېخىمۇ ياخشى نەتىجىگە ئېرىشكىلى بولىدىكەن؛ ئىمتىهاندا كەتكۈزۈپ قويغان يەرلەرنى ئالا قويماي توغرىلاشنى ئۆگىنىۋالسا، هەر قېتىملىق ئىمتىهانىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى نەتىجىسى 100 نومۇر بولىدىكەن" دېگەن قائىدىنى بىلىۋالىدى. قىسقىسى، بۇنداق ئۇسۇلنى قوللانغاندا بالىغا ئۆگىنىشتىكى هەرقانداق نۇقتىغا ئەستايىدىل مۇئامىله قىلىش لازىملىقىنى، مۇهىمى ئىمتىهاندا 100 نومۇر ئېلىش ـ ئالالماسلىق شۇ بالىنىڭ ئۆزىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى هېس قىلدۇرغىلى بولىدۇ. بۇ يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان هېلىقى بالىغا ئوخشاش قىمارغا دو تىككەندەك، يېغلاپ تۇرۇپ 100 نومۇر تىلىگەندىن ياخشىراق.

بالا تەربىيەسى هەققىده ئىخلاس بىلەن كاللا قاتۇرمايدىغان، بالىنى چۇشىنىشكە سەل قاراپ، هە دېسلا يۇقىرى نومۇر ئېلىشقا قىستايدىغان ئاتا ـ ئانىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئاخىرقى هېسابتا هامان زىيان تارتقىنى تارتقان.

بىرەيلەن بولىدىغان. ئۇ تىجارىتىنى ئوبدان ئاقتۇرۇپ خېلى كۆپ پۇل تاپتى، ئەمما ئۇنىڭ ئىزچىل بېشىنى ئاغرىتىۋاتقىنى يەنىلا بالىسى ئىدى. ئۇنىڭ ئوغلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3 ـ يىللىقىغا چىققىنى بىلەن ئۆگىنىشكە پەقەتلا قىزىقمايتتى. شۇڭا ئۇ دادا ئوغلىنى نوقتىلىق مەكتەپلەرگە كىرگۈزۈش ئۈچۈن ياقتا تۇرسۇن، هەتتا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكىمۇ چىقالماسمىكىن، دەپ ئەنسىرەيتتى. مەن بىر سورۇندا: "ئىمتىهان نومۇرىغا قانچىكى ئىنتىلگەنسېرى ئۇ شۇنچە قىسلىشىپ كېتىۋاتىدۇ" دېگەندەك گەپنى

قىلسام، ئۇ كىشى بۇ گېپىمگە چىنپۇتمىگەندەك قىلىپ مۇنداق دېگەندى:

ـــ بـــۇ دېگىنىڭـــز توغـــرا بولمـــدى. بالىنـــڭ ياخـــشى ئوقـــۇش ـ ئوقۇيالماسلىقى يەنىلا ئۆزىگە باغلىقكەن، قارىمامسىلەر: مەن ئوغلۇم ئۈچـــۈن كېـــچە ـ كۈنـــدۈز ســـەكپارە بولـــۇۋاتىمەن، بەك يۇقـــرى تەلەپمـــۇ قويـــۇپ كەتمەيمەن، 100 ئالمساڭ زادى بولمايدۇ، دەپ قىستاپ باققانمۇ ئەمەسمەن. ئەمما ئۇ ئۆگىنىشتە يەنىلا شۇ، ئارقىدا قالغىنى قالغان!

بۇ كىشىنىڭ ئەھۋالى ماڭا خېلى ئايان. ئۇ سودىغا پىششىق ئادەم بولغىنى بىلەن، بالا تەربىيەسىدە ئىشىنىڭ ئېپى ـ جېپىـــنى بىلمەيتـــتى. ئـــۇ ئوغلـــى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 1 ـ ، 2 ـ يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىن تـــارتىپلا ھەر قېتىملىق چارەكلىك ۋە مەۋسۇملۇق ئىمتىھاندىن بىر ئاي بـــۇرۇن ھەرقايـــسى دەرســـلەر بـــويىچە ئـــائىلە مۇئەللىمـــى تەكلـــپ قىلـــپ، بالـــسىغا دەرس تەكرارلىتاتتى. ئاڭلىسام، ئۇ ئوغلىغا: ”بالام، پـــۇل دېـــسەڭ مانـــا! پەقەت ئىمتىھانـــدا ئوبـــدان نەتـــجە ئالالـــساڭلا، قـــانچە پـــۇل كەتـــسە مەيلـــى“ دەپتىكەنمىش.

ئۇنىڭ ئوغلى باشـــلانغۇچ مەكتەپنىـــڭ تـــۆۋەن يىللىقلىرىـــدىكى چاغـــدا ئوتتۇراھال ئوقۇيتتى، شۇڭا ئۇ دائىم بالىسىغا: ”بالام، ســـىنىپىڭدا بالـــسى ئۇچۇن مەندەك پۇل خەجلىيەلەيدىغاندىن كىم بار؟ شۇڭا ئالدىنقى ئونىنچىنىڭ قاتارىغا ئۆتمىسەڭ بولمايدۇ“ دەرمىشكەن. ئەمما ئۇنـــڭ ئوغلـــى ئالدىنقـــى ئونىنڭ قاتارىغا كىرىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، بارا ـ بارا تېخىمۇ چېكىنىپ كەتتى. بالىسىغا تەربىيە بېرىشتە گەپنى ھە دېيىلا پۇلدىن باشـــلايدىغان ئـــۇ كـــشى كېيىن: ”سەن ئۇچۇن پۇل دېگەننى سۇدەك خەجلەۋاتىمەن، جېنـــڭ چىقـــپ كەتسىمۇ ئالدىنقى 20 نىڭ قاتارىغا كىرگىن!“ دەيدىغان، يەنە بىرنەچچە يىـــل ئۆتكەندىن كېيىن: ”جېنىم بالام، ئىمتىھانـــدىن ئۆتـــۈش ئۇچـــۇن بولـــسىمۇ تىرىشقىن!“ دەيدىغان بوپتۇ. ئۇ بالىسى ئۇچۇن ئائىلە مۇئەللىمـــى تەكلـــپ قىلغاندىن باشقا، ھەر قېتىملىق ئىمتىھان باشلىنىشتىن ئىلگىرى مۇئەللىملەرنـــى سۇغا ـ سالام بىلەن يوقلايدىكەن ھەم: ”بالام، تاپقان پۇلۇمنىڭ ھەممـــسىنى مۇئەللىملىرىڭگە خەجلەۋاتىمەن، ناۋادا ياخشىراق ئوقۇمسىڭ ھەممە ئادەمنىڭ ئالدىـــدا قـــارا يـــۈز بوپكېتـــسەن، جۇمـــۇ!“ دېـــگەن گەپـــنى ئاغزىدىـــن چۈشۈرمەيدىكەن.

بۇ زېرەك سودىگەر ھەرقانـــداق ئـــشنى ئۆزىنـــڭ ســـودا قـــانۇنىيىتىگە سالىدىغان بولغاچقـــا، ”پـــۇل بۇلـــسا جاڭگالـــدا شـــورپا“ دەپ قارايـــدىغان ئوخشايدۇ. قىسقىسى، سېلىشتۇرۇپ باقىدىغان بولـــساقلا، بـــۇ ســـودىگەردىكى ئاباب تونۇشنىڭ بالىغا كەلتـــۈرگەن پـــسىخىكىلىق ســـەلبىيەتلىرىنى يۇقىرىـــدا گېپىنى قىلغان ”100 نومۇر مەســـتانىلىرى“نىڭكـــىدىنمۇ ئېغـــر بولغانلىقىنـــى

جەزىم قىلالايمىز. چۈنكى، ئۇ كىشىنى بالىسىنىڭ ئۆگىنىش نىشانىنى ھە دېسىلا "ئىمتىھان" ۋە "نەتىجە تەرتىپى"گە توغرىلىۋېلىپ، بالىنىڭ ئۆگىنىش مۇددىئاسىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتكەن، دېيىشكە بولىدۇ. بۇنداق ئىش داۋاملىشىۋەرسە، بالىنى ئۆكۈندۈرۈپ، ئاخىر قىيقىزىل ساختىپەز قىلىپ قويىدۇ؛ بىلىم ئىگىلەشكە ھە دېسىلا خەجلەنگەن پۇلنى شەرت قىلىۋېلىش بالىنى پىكىرده چاكىنلاشتۇرۇۋېتىدۇ. ئۆگىنىشتە ئۇلۇغۋار نىشان تۇرغۇزالمىغان، مۇددىئاسى ئېنىق بولمىغان، چاكىنا پىكىرلىك ساختىپەز بالىنىڭ ئوبدان نەتىجە قازىنالىشى مۇمكىنمۇ؟

ئاتا ـ ئانىلاردىن بالىسىنىڭ 100 نومۇر ئېلىشىنى ئارزۇ قىلمايدىغانلار بولمىسا كېرەك. ئەدناسى مەنمۇ بالىنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسىگە ناھايىتى ئېتىبار بىلەن قارايمەن، ئەمما بالىنىڭ ياخشى نەتىجە بىلەن ئوقۇشىغا ئىنتىزار بولغانلىقىم ئۈچۈنلا، ئۇنىڭغا نومۇر شەرتى قويۇپ باققان ئەمەسمەن. چۈنكى، بالىغا ئۆگىنىشتە نومۇر شەرتى قويۇۋېلىشنىڭ پايدىسىدىن زىيىنى چىق. شۇڭا مېنىڭچە، بالىدا ئەقلىي ئېنېرگىيە جۇغلاش، يەنى بىلىم ئىشتىياقى، ئىزدىنىش روھى، سوئال قويۇش ۋە ئۇنىڭ جاۋابىنى ئىزدەش قىزغىنلىقى، ياخشى ئۆگىنىش ئۇسۇلى، ئېغىر ـ بېسىق روھىي ھالەت ۋە قايتىماس ئىرادە يېتىلدۈرۈشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش لازىم. چۈنكى بۇلار ــ بالىنىڭ نەتىجىسىنى كۆتۈرۈپ، ئىمتىھان ئۇتۇقلىرىنى بەلگىلەيدىغان ھالقىلىق شەرت.

بالىلارنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيىنى قوغداش ۋە ئوزغۇنلۇققا ئىنتىلىشى تۇغما بولىدۇ، شۇڭا ئۇلار مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن ئاتا ـ ئانىسى قۇلىقىغا قۇيۇپ يۈرمىسىمۇ، ئۇلاردا ئىمتىھان نومۇرى ۋە نەتىجە تەرتىپىگە ئىنتىلىشى تەبىئىيلا گەۋدىلىنىدۇ. ئىمتىھانلاردا ئەگە ياخشى نەتىجە قازىنىشقا پۈتۈن كۈچى بىلەن ئىنتىلىدۇ.

شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار، ھە دېسىلا نومۇر ياكى نەتىجە تەرتىپىگە ئېسىلىۋېلىپ، "چاپقىنى ئالمەن دەپ كۆزىنى قارىغۇ قىپتۇ" دېگەندەك بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە تەسىر يەتكۈزۈپ قويمايلى. بالىلار ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشىگە تۈتقان پوزىتسىيىمىزدىن "ئۆگىنىش، ئىمتىھان نومۇرى ۋەياكى باشقىلار بىلەن بەسلىشىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆزى ئۈچۈندۇر" دېگەن زاكونىنى تونۇپ يەتسۇن.

دۇرۇس، بالىنىڭ 100 نومۇر ئېلىشىنى ئارزۇ قىلمەن، ئەمما ئۇنىڭدىن 100 نومۇر تەلەپ قىلمايمەن، دېيىش قۇلاقتا راستىنلا غەلىتە ئاڭلىنىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ــ سىناقتىن ئۆتكەن مۇستەھكەم قانۇنىيەت.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

نەتىجىگە تارتۇق ھاجەتسىز

بالىنى تارتۇقلاش ئارقىلىق ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرۇش ـــ ئۇنىڭ ياخشى ئوقۇپ بەرسىشى ئۈچۈن "يارا" شۇڭغۇتقانلىق. بۇ خىل ۋاستە بارا-بارا بالىنى ئۆگىنىشكە چىن ئىخلاسىنى بەرمەي، قانداق قىلغاندا ئاتا-ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى ئوتۇپ، ئۇلاردىن تارتۇق ئېلىشنىلا ئويلايدىغان قېلىپ قويىدۇ. بۇنداق بالىلار روھىيىتى يۇچەك، ئۆز بايدا-زىيىنىنىڭلا كويىدا يۈرىدىغان، ماختانچاق ۋە يەڭگىلتەك، ئۆگىنىشتە مۇقەسسىنىڭ تەينى يوق ئاغمىچى، بۇل ۋە يۈرىتەرەسلەردىن بولۇپ قالىدۇ.

بالىنى ھەر جەھەتتىن ئىلھاملاندۇرۇشقا ئىزچىل ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن بولساقمۇ، ئەمما بۇنىڭدا ماددىي تارتۇقنى ئەمەس، پەقەت مەنىۋى رىغبەتنىلا ئاساس قىلاتتۇق.

ئائىلىدە بالىنى تارتۇقلاشقا توغرا كەلگەندە، مەخسۇس تۇتۇلغان خاتىرىگە بالىنىڭ ماختاشقا ئەرزىيدىغان ئىشلىرىنى يېزىپ، ئۇنىڭ يېنىغا گۈل سىزىپ قويىاتتۇق. ئەمما، بۇنىڭدا ھەرگىزمۇ بالىنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسىنى شەرت قىلىۋالمىغانلىقىمىز ئۈچۈن، ئاشۇ تارتۇقلارنىڭ بىرەرسىمۇ بالىنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسى ئۈچۈن بېرىلگەن ئەمەس.

"ئىمتىھاننى ياخشى بەرسە تارتۇقلىماسلىق" تەدبىرىگە "ئىمتىھاننى ياخشى بېرەلمەي قالسا تەنقىدلىمەسلىك"نى يانداشتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ، ئەلۋەتتە. شۇڭا، بىز بالا ئىمتىھاننى ياخشى بېرەلمىسۇن-بېرەلمەسۇن، ئۇنىڭغا ئوخشاش پوزىتسىيە تۇتۇپ، بالا ئىمتىھاننى ياخشى بەرگەن چاغلىردا خۇشاللىقتىن سەكرەپ كېتىدىغان، ياخشى بېرەلمەي قالغان چاغلىردا ئۇمىدسىزلىنىپ قاياپ كېتىدىغان ئىشنى ئەسلا قىلمايتتۇق.

بۇ ھەرگىزمۇ بالىنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسىگە پەرۋا قىلمىغانلىقىمىز ئەمەس، ئەلۋەتتە. چۈنكى بىزمۇ باشقا ئاتا-ئانىلارغا ئوخشاش بالىنىڭ ئۆگىنىشتە ئوبدان نەتىجە قازىنىشىغا تەشنا بولاتتۇق. ئەمما بۇ

تەشنالىقىمزنى ھە دېسىلا گەپ ـ سۆز ۋە چىراي ـ چېھرىمىزدە ئاشكارىلاپ يۈرمەي كۆڭلىمىزدە ساقلايىتىۋق، شۇنداقلا ئۇنى ئۇشتاق ھالقىلاردىكى مەسىلىلەر خۇسۇسىدا پىكىر يۈرگۈزۈش ۋە دۇرۇس بىر تەرەپ قىلىشنىڭ تۈرتكىسىگە ئايلاندۇراتتۇق.

ئاتا ـ ئانىلار ''بالا ئاگاھلاندۇرۇپ ياكى ھەيدەپ تۇرمىسا ياخشى ئۆگەنمەيدۇ'' دەپ قارىشى مۇمكىن. ئەمما مېنىڭچە بۇنداق قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

ئىمتىھاننىڭ مۇھىملىقى نۆۋەتتىكى ئىجتىمائىي ھاياتىمىزدا ئەڭ يۇقىرى چەككە يەتكەچكە، بالىلىرىمىز نومۇر ھەلەكچىلىكىدىلا يۈرۈۋاتىدۇ. بالىلار مەكتەپكە كىرگەن تۇنجى كۈندىن تارتىپلا ياخشى نەتىجىنىڭ ھەممىدىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى ئۆزلۈكىدىن ھېس قىلىپ يېتىدۇ. شۇڭا، بالىلار ئاغزىمىزنى ئۇپرىتىپ يۈرمىسەكمۇ ياخشى نەتىجە ئېلىش ئۈچۈن پۈتۈن ئەس ـ يادى بىلەن تىرىشىدۇ. دېمەك، بالىلارنى تارتۇقلاپ يۈرمىسەكمۇ، ياخشى نەتىجىنىڭ ئۆزى ئۇلارغا ئالەمچە خۇشاللىق بېغىشلاپ، ئۇلارنى تېخىمۇ تىرىشىپ ئوقۇشقا رىغبەتلەندۈرەلەيدۇ.

بالىلارنىڭ ئىمتىھان نەتىجىسىنى بەك زىغىرلاپ كەتمەسلىك ــ جەمئىيەت ۋە مەكتەپنىڭ نەتىجە ھەققىدىكى زىيادە داۋراڭلىرىدىن كېلىدىغان سەلبىي تەسىرنى ئانچە ـ مۇنچە پەسەيتىپ، بالىلارنىڭ ئۆگىنىش پوزىتسىيەسىنى توغرىلاشقا، شۇنداقلا بالىلارنى ئۆگىنىش بىسمى ياكى جىددىيچىلىكتىن قۇتۇلدۇرۇشقا پايدىلىق.

مېنىڭچە، ئاتا ـ ئانىلار ئىمتىھاننى زىيادە سىرلىقلاشتۇرۇۋېتىش، ئىمتىھان نەتىجىسىنى يېپىدىن ـ يېڭىسىغچە زىغىرلاپ كېتىشتىن ساقلانسا، بالىلار ئۆگىنىشتە زېھنىنى بىر يەرگە يىغىپ، ئىمتىھاندا كۆڭلىنى توق تۇتالايدۇ، بېسىمدىن قۇتۇلىدۇ. يىراقنى ئويلىغاندا، ئىمتىھان نەتىجىسىنى زىغىرلاپ كەتمەسلىك، بالىلارنىڭ ئوبدان ئۆگىنىشىگە تەسىر يەتكۈزمەيلا قالماستىن، ئۆگىنىشتە ئالغا بېسىشىغا تۈرتكە بولالايدۇ.

بالىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ياخشى نەتىجىنىڭ ئۆزى بىر تۈرلۈك تارتۇق بولغىنى ئۈچۈن، ئاتا ـ ئانا بولغۇچى بالىنىڭ نەتىجە دەپتىرىنى كۆرۈپ ''ھوششەرە بالام، ئاپىرىن!'' دەپ ماختاپ، بالىغا مېھرى بىلەن تەبەسسۇم قىلسا، شۇنىڭ ئۆزى بالىنىڭ يەنمۇ تىرىشىپ ئوقۇشىغا يېتەرلىك ئىلھام بېرەلەيدۇ.

بىر ئايالنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ بالىسىنى رىغبەتلەندۈرۈش كويىدا نۇرغۇن ئامال ئىشلىتىپ بېقىپتۇ. مەسىلەن، ئىمتىھاننى ياخشى بەرگەن چاغلىرىدا ئويۇنخانىلارغا ئاپىرىپتۇ؛ داڭلىق ماركىلىق تەنھەرىكەت ئايىغىلىرىنى ئېلىپ

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بېرىپتۇ؛ غەربچە تائام رېستورانلىرىغا ئەكىرىپ مېھمان قىپتۇ؛ ھەتتا بالىسىغا مەلۇم نىشانغا يېتەلىسە چەت ئەلگە سايا‌ھەتكە ئاپىرىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بېرىپتۇ. ئەمما، ئۇ چارىلەرنىڭ ھەممىسى تۆت كۈنگە ئاران پايلاپتۇ. بالىنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسىدە پەقەتلا ئىلگىرىلەش بولماپتۇ.

بۇ ئايال بالىسىنى رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇن ئامالىلارنى ئىشلىتىپ باققان. ئەمما مېنىڭچە ئۇ بالىسىنى خىلمۇ خىل قىممەت نەرسىلەردىن بەھرىلەندۈرگەن بولسىمۇ، ئۇ نەرسىلەرنى پەقەت بىرلا ئېغىز سۆز بىلەن تەبىرلىسەك كۇپايە، ئۇ بولسىمۇ ـــ "ماددىي تارتۇق."

بىراۋنىڭ تارتۇققا قىزىقىش ـ قىزىقماسلىقى، ئۇنىڭ شۇ جەھەتتىكى ھاجىتىگە باغلىق. غورىگىل كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ باققان ئاتا ـ ئانىلار رىغبەتلەندۈرۈشتە ئالدى بىلەن ماددىي بۇيۇمنى يادىغا ئالىدۇ، ئەمما ئۇ سېرىقتال زامانىلاردا شەكىللىنىپ قالغان مەپكۇرە.

ھازىرقى بالىلارنى ماددىي جەھەتتىن ئاساسەن توققۇزى تەل دېيىشكە بولىدۇ، ماددىي تارتۇقلار ئۇلارنىڭ قىزغىنلىقىنى دېگەندەك قوزغىتالمايدۇ. "قوزغىتالىدى" دېگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنداق ۋاقىتلىق قىزغىنلىق ئۇزۇن داۋاملاشمايدۇ. ئەمما، ئۆگىنىشتە تەلەپ قىلىنىدىغىنى ـــ ئىزچىللىق.

ماددىي تارتۇق مەسىلىنى ئۇزۇل ـ كېسىل ھەل قىلالمايلا قالماي، بەلكى يەنە نۇرغۇن سەلبىي تەسىرلەرنى پەيدا قىلىدۇ:

بىرىنچى، بالىلارنىڭ ئۆگىنىش نىشانىنى بۇرۇۋېتىدۇ.

مىسالەن، بالا بىر جۈپ كانكى ئايغى ئۈچۈن ئۆگەنگەن بولسا، دېمەك ئۇ ئۆگىنىشتە پايدىخورلۇققا يۈزلەنگەن بولىدۇ. ئۇ ئاشۇ كانكى ئايغىغا ئېرىشىش ئۈچۈن دەسلەپتە تىرىشچە ئوبدان نەتىجە قازىنالىشىمۇ مۇمكىن، ئەمما كانكى ئايغىنى قولغا كەلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۆگىنىشتە يەنە بەل قويۇۋېتىدۇ. بالا چاكىنا تارتۇق ئاپىرىدە قىلغان چاكىنا مۇددىئا سەۋەبىدىن ئۆگىنىشكە زېھنىنى قويماي، قانداقتۇر تارتۇقنى نىشان، ئۆگىنىشنى ۋاستە قىلىۋالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا ھەقىقىي نىشاندىن ئادىشىپ قالىدۇ.

ئىككىنچى، بالىنىڭ راستچىللىق بىلەن ئۆگىنىش روھىنى كاردىن چىقىرىدۇ.

ئۆگىنىشتە بالىدىن ئالدى بىلەن تەلەپ قىلىنىدىغىنى ـــ ئىلىم ئىزدەش قىزغىنلىقى ۋە پۇختا ئۆگىنىش پوزىتسىيەسى. بۇ ھەم ياخشى نەتىجىنى ئىزچىل ساقلاشنىڭ تۈپكى شەرتى، شۇنداقلا نېگىزلىك ئۇسۇلى. بالىنى تارتۇقلاش ئارقىلىق ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرۇش ـــ ئۇنىڭ ياخشى ئوقۇپ بېرىشى ئۈچۈن "پارا" شۇڭغۇتقانلىق. بۇ خىل ۋاستە بارا ـ بارا بالىنى ئۆگىنىشكە چىن ئىخلاسىنى بەرمەي، قانداق قىلغاندا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى

ئۇتۇپ، ئۇلاردىن تارتۇق ئېلىشنىلا ئويلايدىغان قىلىپ قويىدۇ. بۇنداق باللار روھىيتى پۇچەك، ئۆز پايدا-زىيىنىنىڭلا كويىدا يۈرىدىغان، ماختانچاق ۋە يەڭگىلتەك، ئوقۇنىشتە مەۋقەسىنىڭ تايىنى يوق ئاغمچى، پۇلپەرەس ھەم پۇرسەتپەرەسلەردىن بوپقالىدۇ.

ئۇچىنچى، بالىنى ئوقۇنىش بىلەن قارشىلىشىدىغان قىلىپ قويىدۇ.

ھەرقانداق ئىمتىھانغا ئالدىن بىر نېمە دېگىلى بولمايدىغانلىقى ئۇچۇن، ھەر قېتىملىق ئىمتىھاندا ياخشى نەتىجە ئېلىشقا ھېچكىم ھۆددە قىلالمايدۇ. مەسىلەن، مۇنداق پەرەز قىلايلى: بىر بالا غالىتەكلىك كانكى ئۇچۇن ئوسساپ يۇردى، ئاتا-ئانىسىمۇ ئىمتىھاندا ئالدىنقى ئوننىڭ ئىچىگە كىرەلمىسە غالىتەكلىك كانكى ئېلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلدى. ئەمما ئۇ بالا ئىمتىھاندا 12-بولۇپ قېلىۋىدى، ئاتا-ئانىسى: "بۇقېتىمقى ئىمتىھاندا ئالدىنقى ئوننىڭ ئىچىگە كىرەلمىسەڭ ئاندىن ئېلىپ بېرىمەن" دېدى. چۇنكى، ئوقۇنىڭ ئاتا-ئانىسى "بۇ ھال بالىنى ئىزچىل تىرىشىشقا ئۇندەيدۇ" دەپ ئويلىغان. بۇنداق ئەھۋالدا بالا كېلەركى قېتىملىق ئىمتىھان ئۇچۇن دەككە-دۇككىگە چۇشىدۇ. ئۇ كېلەر قېتىملىق ئىمتىھاندا ئالدىنقى ئوننىڭ ئىچىگە كىرىپ، مۇۋەپپەقىيىتىدىن خۇرسەن بولسىمۇ، ئۇنداق خۇشاللىق ئۇزاققا بارمايدۇ. چۇنكى، ئۇزۇن ئۆتمەيلا، ئاتا-ئانىسى يەنە بىر قېتىملىق ئىمتىھان ئۇچۇن بالىسىغا يېڭى بىر شەرتنى قويىدۇ. ھەر قېتىملىق ئىمتىھاننى بىردىن توساققا ئايلاندۇرۇپ، بالىنىڭ ئىمكان بار ئوڭۇشلۇق ئاتلاپ ئۆتۈشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغاندا، بالا ناۋادا ئىمتىھاننى كۆڭۈلدىكىدەك بېرەلمەي قالسا، بۇ خىل ئوڭۇشسىزلىق ئۇنىڭ دىلىنى يارا قىلىدۇ. نەتىجىدە بالا بارا-بارا ئوقۇنىشتىن بىزار، ئىمتىھانغا ئۆچ بوپكېتىدۇ.

بالىنى ئوقۇنىشكە رىغبەتلەندۇرۇشتە، رىغبەتلەندۇرۇش ئوسۇلى بىلەن ئوقۇنىش ئارىسىدىكى ئېچكى باغلىنىشقا ئالاھىدە دىققەت قىلىش، بۇ ئىككىسىنى ھەرگىزمۇ توقۇنۇشتۇرۇپ قويماسلىق لازىم. چۇنكى، ئوخشاش بىر غالىتەكلىك كانكى ئېلىپ بېرىشكە قارىغاندا، باشقىچە ئوسۇلنى قوللانغاندا ئوخشاش بولمىغان ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

مەسىلەن، بالىڭنىڭ ئىمتىھاندىن بۇرۇنلا بىر جۇپ غالىتەكلىك كانكى ئالغۇسى بارلىقىنى بىلگەن، ئۆزىڭنىڭمۇ ئېلىپ بەرمەكچى بولغان بولسىڭ، ئەگە ياخشىسى بۇنى ئىمتىھاندىن بۇرۇن بالغا دېمەك، ئۇنىڭ ئىمتىھان نەتىجىسىگە شەرتمۇ قويماڭ. بالىڭ ئىمتىھاندا 12-بوپقالغان بولسىمۇ، ئۇنى: "يارايسەن بالام، ئالدىنقى ئوننىڭ ئىچىگە كىرىشكە ئاز قاپسەن!" دەپ ماختاپ قويۇڭ. ئاندىن گەپنى بۇراپ، ئۇنىڭدىن غالىتەكلىك كانكى ئالغۇسى بار-يوقلۇقىنى سوراڭ.

بۇنداق قىلغانـدا بالىنـىڭ كۆڭلـىدىكى ئىمتىهانـدا 12 ـ بوپقالغانلىـق سەۋەبىدىن پەيدا بولغان غەشلىكنى ئاز ـ تولا يەڭگىللىتىـلا قالمـاي، ئۇنـى غالىتەكلىك كانكى ئېلىش ئارزۇسىغا يەتكۈزگەن بولسىز؛ ئىمتىهان نەتىجـىسى بىلەن غالىتەكلىك كانكى ئارىسىدا ھېچقانداق توقۇنۇش بولمايدۇ. بالىڭزمـۇ ئۆگىنىشىگە كۆڭۈللۈك ئىشلارنىڭ ھەمراھ بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يېتىدۇ.

ئېچىڭىزدە نېمە ئويلىماڭ، بالىڭىز سىزدىن كۆڭلىگە ئەمىنلىك ۋە شادلىق تاپسۇن.

جۇملىدىن، بالىڭىز غالىتەكلىك كانكىنى، ئىمتىهانـدا ئالـدىنقى ئوننىـڭ قاتارىغا كىرەلىگەنلىكى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ياخشى كۆرگەنلىكى ئۈچـۈن ئېلىپ بەرگەنلىكىڭىزنى، يېنىغا سېلىپ قويغان 100 يۈەن پۇلـنى ماتېماتىكـا ئىمتىهانىدا 100 نومۇر ئالغانلىقى ئۈچـۈن ئەمەس، بەلكـى "ئـارزۇ قىلـىپ يۈرگەن پلانستېنكاڭنى ئال" دەپ بەرگەنلىكىڭىزنى ھېس قىلسۇن. قىسقىسى، بالىنىڭ تەلىپىنى قارا ـ قويۇق رەت قىلىۋەرمەڭ ھەم ئۇنى كەلـسە ـ كەلـمەس تـارتۇقلاۋەرمەڭ؛ بولۇپمـۇ بالىنـىڭ نورمـال ئېھتىياجىغـا، ئۆگىنـىشكە مۇناسىۋەتلىك بىر قىسىم قوشۇمچە شەرتلەرنى يانداشتۇرماڭ.

مۇنداق بىر ئىشقا دىققەت قىلمـايمۇ بولمايـدۇ: بىـر ئايـال قىزنـى ئۆگىنىشكە رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، ماددىي نەرسىنىڭ ئورنىغا "ۋاقىـت"نـى تارتۇق قىلـمىدىكەن. ئۇنـىڭ 12 ياشـلىق قـىزى تورغـا چىقـىشقا زىيـادە ئىنتىلىدىكەن، شۇڭا ئۇ ئايال ئۇيان ئـويلاپ ـ بۇيـان ئـويلاپ، ئـاخىر ھەر قېتىملىق ئىمتىهاندا قىزنىڭ پەقەت بىر دەرىستىن ئالغـان نومـۇرى 85 تـىن ئاشسىلا ئۇنى ئىككى سائەتلىك تورغا چىقىش ۋاقتى بىلەن تارتۇقلاش ئامالىنى تېپىپتۇ.

بۇ قارىماققا ھەم بالىنى ئۆگىنىشكە جەلپ قىلغىلى ھەم ئۇنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرغىلى بولىدىغان ئوبدان ئۇسۇلدەك كۆرۈنىدۇ. دېمىسىمۇ ئۇ ئايالنىـڭ بۇ ئۇسۇلى دەسلىپىدە ئۇنۇم بېرىپ، بالا بىر نەچچە يەندە 85 تىن يۇقـىرى نومۇر ئاپتۇ؛ ئۇ ۋەدىسى بـويىچە بـالىنى "ۋاقىـت" بـىلەن تـارتۇقلاپتۇ. بۇنىڭدىن بالىمۇ خۇشال بوپتۇ. ئەمما ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ئەھۋال ئايالنىـڭ ئويلىنىغىدەك بولماي قاپتۇ. جۇملىدىن، بالىنىڭ ئىمتىهاندا 85 تىن يۇقـىرى ئالىدىغان قېتىمى كۆپەيمەكتە يوق، ئەكسىچە ئازىيىپ كېتىپتـۇ. ئەمـا بـالا تورغا يەنىلا بۇرۇنقىدەك چىقىۋېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئايالنىڭ بالـىسىنى "ۋاقىت" نى تارتۇق قىلىپ ئىلھاملاندۇرۇش ئۇسۇلى ئاخىرقى ھېسابتا كارغـا كەلمەپتۇ.

بۇ ئايال قوللانغان بالـىسنى تـارتۇقلاش ئـارقىلىق ئىلھاملانـدۇرۇش ئۇسۇلىنى تەھلىل قىلىپ كۆرسەك، ئۇنىڭ بايا قەيت قىلىپ ئۆتكەن ماددىـي

بۇيۇم تارتۇق قىلىش ئۇسۇلى بىلەن ئوخشاشلا بىر تۈرلۈك سودىلىشىش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز. چۈنكى، ئۇ ئايالنىڭ قىزى ئۆزى ئەڭ موھتاج بولۇۋاتقان "ۋاقىت"نى نەتىجىگە سېتىۋاپتۇ؛ بۇنىڭ بىلەن، ۋاقىت ئۇ ئانا-بالا ئارىسىدا ماددىي بۇيۇم تۈسىنى ئاپتۇ. بۇنىڭدىكى ئەجەللىك مەسىلە شۇكى، بۇ خىل "سودا" ئۆگىنىش جەھەتتىكى سەۋەب تۈپەيلىدىن ھەمىشە ئىشقا ئاشماي قالىدۇ ياكى تولۇق ئىشقا ئاشماي قالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا تورغا چىقىش ۋاقتىغا تولۇق ئېرىشەلمەيدۇ-دە، بارا-بارا ئۆگىنىشكە قارشىلىشىش پوزىتسىيەسى تۇتىدۇ. ئۆگىنىشكە بۇنداق قارشىلىشىش پوزىتسىيەسى تۇتىدىغان بالىنىڭ نەتىجىسى تېخمۇ چۈشۈپ كېتىدۇ.

ھېلىقى ئايال مەندىن زادى قانداق قىلسا ئۇنۇملۇك بولىدىغانلىقىنى سورىدى.

— بالىلارنىڭ ئويۇنغا ئىنتىلىشى بىر خىل ئېھتىياج، — دېدىم ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ، — شۇڭا بالىنىڭ بۇ ئېھتىياجىنى ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە قاندۇرۇڭ، بۇ جەھەتتىكى ھەۋىسىگە چەك قويۇۋالماڭ. ناۋادا بالا تورغا زىيادە بېرىلىپ كېتىپ، نورمال ئۆگىنىشىگە تەسىر يەتكۈزۈپ قويسا، تورغا چىقىش بىلەن بالىنىڭ باشقا بىر ئېھتىياجىنى بىر-بىرىگە زىتلاشتۇرۇپ، تورغا چىقىشنى بالىنىڭ ئاشۇ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا ئورۇندىمىسا بولمايدىغان "ۋەزىپە"گە ئايلاندۇرۇڭ. بۇ ئېھتىمال بالىنىڭ تور قىزغىنلىقىنى ئانچە-مۇنچە پەسكويغا چۈشۈرەلىشى مۇمكىن.

— مىسالەن، بالىڭىز 800 يۈەنگە دالا ۋېلىسىپىتى ئېلىپ بەر، دېگەن بولسا، بالىغا: "ھەر قېتىم تور ئويۇنى ئويناپ ئون يۈەندىن ئۆتالىسىڭىز، ئۆتقان پۇلىڭىز 800 يۈەنگە يەتكەندە ئاندىن ئېلىپ بېرىمەن" دەڭ. ئەمما بۇنىڭدا تور ئويۇنىدىن بىزار ئىكەنلىكىڭىزنى گەپ-سۆزدە چاندۇرۇپ قويماڭ. بالىڭىز "ئاپام تور ئويۇنىنى بالىلارنىڭ نورمال ھەۋىسى، دەپ بىلىدىكەن" دېگەن تۈيغۇغا كەلسۇن. بۇنىڭدا 800 يۈەننى تېپىش ئۈچۈن بالىنىڭ 80 قېتىم تورغا چىقىشىغا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن بالا ئىلگىرىكى كۈنىگە بىر قېتىم، ھەر قېتىمدا تۆت سائەتتىن تورغا چىقىش ئۇسۇلىنى كۈنىگە تۆت قېتىم ھەر قېتىمدا بىر سائەتتىن چىقىشقا ئۆزگەرتىشى مۇمكىن. بۇنداق بولغاندا ئاشۇ 800 يۈەننى تېپىش ئۈچۈن ئاز دېگەندىمۇ 15-20 كۈن تورغا چىقىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇنداق تاكتىكىنى ئىشلەتكەندە ئۇنى ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە قىينىراق لايىھەلەش كېرەك. چۈنكى بالا مەيلى قانداق تارتۇق بولمىسۇن، ئۇنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئاسانغا چۈشمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلسۇن. ئۇنىڭدىن باشقا، بالىغا ھەركۈنى دېگۈدەك دالا ۋېلىسىپىتىنىڭ گېپىنى قىلىپ، بالىنى تور ئويۇنى ئارقىلىق "پۇل تېپىش"

ۋەزىپىسىنى تېزرەك ئورۇنداشقا دەۋەت قىلىپ تۇرۇپتۇ.

ـــ باللارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، مەلۇم ئىش ۋەزىپە تۇسىنى ئالغان ھامان، ئۇ بالىنىڭ نەزىرىدە جاپالىق مېھنەتكە ئايلىنىدۇ. بۇ ئۇسۇلنى ئوڭۇشلۇق قوللىنالمىسىڭىز، بالىڭىز دالا ۋېلىسىپىتىگە ئېرىشكەن چاغدا، ئۇنىڭدىكى تور قىزغىنلىقىنىڭ تەڭدىن تولىسى تۇگىگەن بولىدۇ. ناۋادا بالىڭىز بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن يەنە تورغا قىزىقىپ قالغۇدەك بولسا، مۇشۇ ئۇسۇل ئاساسىدا يەنە بىر خىل ''تارتۇقلاش'' تاكتىكىسىنى لايىھەلەڭ. ئەمما بالىغا ئەسلىي نىيىتىڭىزنى ھەرگىز چاندۇرۇپ قويماڭ.

ئاتا ـ ئانىلار شۇنى ئۇنتۇمغايكى، بالىغا ئوقۇغان ئاغزاكى ئاپىرىنلىرىمىزمۇ چېغدا بولسۇن.

باللار ئۆز ئىقتىدارىغا ئىشەنچ قىلالمىغان چاغلاردىلا، باشقىلارنىڭ ئاپىرىن ۋە مۇئەييەنلەشتۈرۈشلىرىگە موھتاج بولىدۇ، شۇڭا باللار قانداقلا ئىشتا بولسۇن مۇئەييەن ئىقتىدار تۇرغۇزۇپ بولغاندا، ئۇنى يەنە ماختاپ يۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. چۈنكى، ئۇنداق چاغدىكى بىھۇدە ئاپىرىن بالىغا ياسالمىلىق تۇيغۇسى بېرىپلا قالماي، ھەتتا بالىنى ئۆز ئىقتىدارى ھەققىدە گۇمانغا سېلىپ قويىدۇ.

كىشىنى زىيادە ماختايدىغان گەپنى دېگەندىن كۆرە دېمىگەن ياخشى. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىغا بولغان قايىللىقىنى ئايان قىلىش يوللىرى خىلمۇخىل. مىسالەن، بىۋاستە ماختاشتىن باشقا يەنە كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلار ئارقىلىق ئىپادىلەشكىمۇ بولىدۇ. بالىغا دەككە بەرمەسلىك بىلەن ئۇنى زىيادە ماختىماسلىقنىڭ ئەھمىيىتى ئاساسەن ئوخشاش بولۇپ، ھەر ئىككىسىدە بالىنىڭ ئۆزلۈك چۈشەنچىسىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىمەسلىك مەقسەت قىلىنىدۇ.

بالا دۇرۇس مىجەز ـ خۇلق يېتىلىدۇرۇۋاتقان چاغدا ئۇنىڭغا قىلىنغان كەلسە ـ كەلمەس تارتۇق، كامالىتىگە تۇرتكە بولالمايلا قالماستىن، بەلكى پۈتىغا چۈشەك بوپقالىدۇ. دېمەك، ''ئىمتىھاننى ياخشى بەرسە تارتۇقلىماسلىق'' تەكلىپى دەل ''چاپىقىنى ئالىمەن دەپ، كۆزنى قارىغۇ قىلىپ قويۇش''تىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بەشىنچى باب

ئاتا ـ ئانىلار دا بولۇشقا تېگىشلىك ئەقىل ـ پاراسەت

ئاتا ـ ئانىلار بالىسىنى ئۆزگەرتىش خۇسۇسىدىكى ھەرقانداق ئەتمەشتە، ئىشنى ئالدى بىلەن ئۆزىنى ئۆزگەرتىشتىن باشلىمىقى زۆرۈر. چۈنكى بالىنىڭ تەقدىرى ئاتا ـ ئانىنىڭ قولىدا بولغاچقا، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ تەربىيە ئېڭىدىكى زەررىچە سەۋەنلىكمۇ بالىنىڭ تەقدىرىنى ئاسمان ـ زېمىن ئۆزگەرتىۋېتىدۇ.

بالىغا ئۆزىمىز قارايلى

ئاتا-ئانىلار بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى داۋامىدىكى ھەربىر كۈن ۋە ھەربىر كىچىشىنىڭ مۇھىملىقىنى ھېس قىلىپ، ئاشۇ كىچىشىلەرنىڭ بالىغا كۆرسىتىدىغان غايىت زور تەسىرىنى بىلىپ يېتىلىسىلا، ئۇلارنىڭ ھەم بالا بېقىش ھەم خىزمەت قىلىش جەھەتتىكى ئىقتىدارى ۋە ئامال-چارىسى ئۆزلۈكىدىن ھاسىل بولىدۇ.

چۈنكى، بىرەر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشنىڭ ئامالى بىلەن ئۇنى رەت قىلىشنىڭ باھانىسى ھامان تېپىلىدۇ.

قىزىم بىر ياش ئۇچ ئايلىق بولغان چاغدا ئېرىم مائاشىنى توختىتىپ، ئىشتاتىنى ساقلاپ قېلىش شەرتى بىلەن ئىدارىسىدىن ئايرىلىپ شيامېنغا كېتىپ قالدى. مەن ئۇ چاغدا بۇرۇنقى ئىدارەمدە ئىدىم. بالا كىچىك بولغاچقا تۇرمۇشتا بەكلا قىينالدىم. چوڭلارنىڭ كېلىپ قارىشىپ بېرىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئاپام بىز تۇرۇۋاتقان ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىنىڭ جىنىڭ شەھىرىدىن ئاپتوموبىل بىلەن يەتتە-سەككىز سائەتتە ئاران يېتىپ بارغىلى بولىدىغان بىر ناھىيەسىدە تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە دادام ئۆزىنىڭ ھاجىتىدىن چىقالمايدىغان بولغاچقا، ئۇ ئۆي ۋە تالا ئىشلىرى ئاپامغىلا قاراشلىق ئىدى. قېينىئانام تېخىمۇ يىراقتا بولۇپ، ئۇمۇ پۈتكۈل ئۆينىڭ ئېغىرچىلىقىنى كۆتۈرىدىغان جاپاكەش مەزلۇم ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ قىزىم تۇغۇلۇشتىن بۇرۇنلا: "ناۋادا خىزمەت ئالدىراشلىقىدا قېينىلىپ قالغۇدەك بولسىڭىز، بالىنى ئەكىلىپ بېرىڭ، مەن قاراپ بېرىمەن" دېگەنىدى. ئېرىم شيامېنغا كەتكەندىن كېيىن بالىنى دەرھال يۇرتقا ئاپىرىپ بېرىشىمنى ئېيتتى.

قېينىئانام پاكىز، چېۋەر ھەم كۆيۈمچان مەزلۇم ئىدى؛ دېمەك ئۇنىڭ بالىغا مەندىنمۇ ئوبدان قارىيالىشىدا گەپ يوق. ئەمما قېينىئانامنىڭ ياخشى كۆڭلىنى چىرايلىقچە رەت قىلىپ، بالىغا ئۆزۈم قارىماقچى بولدۇم.

شۇنداق قىلىپ، مەن مەھەللىدىن بالىغا قارايدىغان بىر مومايىنى تاپتىم.

بالىنى ئەتىگەندە ئىشقا ماڭغاچ ئاپىرىپ بېرىپ، چۈشتە ۋە كەچتە ئەكىلەتتىم. ئېرىم شىامېنغا كەتكەندىن كېيىن، ئۇ موماينىڭ ئىش ھەققىگە يەنە ئازراق پۇل قوشۇپ بېرىپ، بالىنى چۈشتە ئەكەلمەيدىغان بولدۇم.

قىسقىسى، قىزىم تۇغۇلغاندىن كېيىن نېمىشقىدۇر ئۆيى ئىشى ئىلگىرىكىدىن ئۇچ ھەسسە كۆپىيىپ قالغاندەك تۇيۇلدى. ئېرىم بار چاغدىغۇ ئەر ـ خوتۇن ئىككىمز ئۆينىڭ ئىش ـ كۈشلىرى ۋە بالىغا قارايدىغان ئىشنى قولمۇقول قىلاتتۇق. ئۇ كەتكەندىن كېيىن ھەممە ئىش ئۆزۈمگە قېلىپ، باش قاشلىغۇدەكمۇ ۋاقىت چىقىرالمايدىغان بوپكەتتىم.

يېڭىلا ئايىغى چىققان بالا ھېلى مېڭىپ، ھېلى يىقىلىپ ئادەمنى دەككە ـ دۈككىدە تېخىمۇ ھاردۇرۇۋېتىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆرگەنلا نەرسىگە قىزىقسىنىپ، كۆرۈنگەنلا نەرسىنى تۇتۇپ باققۇسى كېلىدىكەن. شۇڭا بالىدىن بىر مىنۇتمۇ نېرى بولغىلى بولمايتتى؛ نەگىلا بارسام كۆتۈرۈپ باراتتىم.

تاماق ئېتىدىغان چاغدا قىزىمنى ئاشخانىغا ئەكىرىپ گارشۇككا ئولتۇرغۇزۇپ قويىاتتىم؛ ئۆي تازىلايدىغان چاغدا قولىغا ئويۇنچۇقلىرىنى تۇتقۇزۇپ، غالتەكنىڭ ئىچىگە ئولتۇرغۇزۇپ قويىاتتىم؛ كىر يۇيىدىغان چاغدا يوغان چېلەكنىڭ ئىچىگە سېلىپ قويىاتتىم؛ مەن كىرنى يۇيۇپ بولغۇچە ئۇ شۇ يەردە ئويناپ تۇراتتى.

قىزىم سەل قەغىش ئىدى. تاماق ئېتەي دەپ ئورنۇمدىن تۇرسام، "مېنى كۆتۈر" دەپ پۇتۇمغا ئېسىلۋالاتتى؛ قاچا ـ قۇچىلارنى يۇيۇۋېتەي، دەپ ئاشخانىغا كىرىشىمگە قولىدىكى ئويۇنچۇقلىرىنى تاشلىۋېتىپ كېلىپ، "ھېكايە ئېيتىپ بەر" دەپ تۇرۇۋالاتتى؛ تاماقنى ئەمدىلا يەپ بولۇپ ئىشقا ماڭاي، دەپ تۇرۇشۇمغا قولىدىكى تاماقنى كېيىمگە تۆكۈۋالاتتى ـ دە، بۇنىڭ بىلەن دەرھال ئۇنىڭ كېيىملىرىنى ئالماشتۇرۇشقا توغرا كېلەتتى .... ئىشقىلىپ، ئەتىگەندىن كەچكىچە ماڭا ئارام يوق ئىدى.

بۇرۇن ئۆي ئىشلىرىنى ئانچە قىلالمايتتىم. مەن ئۆيىمزنىڭ كەنجىسى بولۇپ، ئىككى ھەدەم، ئىككى ئاكام بار ئىدى، ئۇلاردىن ماڭا ئىشمۇ ئاشمىغاچقا كىچىكمىدىن تارتىپلا بىكار تەلەت كۆنۈپ قاپتىكەنمەن. تەلىيىمگە ئېرىمدەك چېۋەر ئادەمگە چۈشۈپتىمەن. بىز توي قىلغاندىن كېيىن، ئۇ ئۆي ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئۆزى زىممىسىگە ئالغاندى. مانا ئەمدى بالا بىلەن ئۆي ئىشى ئۆزۈمگىلا قالدى؛ ئىشقا ۋاقتىدا بارمىسام تېخى بولمايدۇ. ئىشقىلىپ، ماڭا بەكلا ھاردۇق يەتتى. بۇنىڭ بىلەن قان بېسىممىنىڭ زىيادە چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن دوختۇرلار مېنى يېتىپ ئارام ئېلىشقا بۇيرۇدى. ئەمما بۇ مۇمكىنمۇ؟

قېينىئانام مەندىن خاتىرجەم بولالمىاي "بالىنى ئەكەپ بەرسۇن" دەپ

گەپ ئەۋەتىپتۇ. يەنە بىر شەھەردىكى ھەدەمۇ قىزىمغا قاراپ بەرمەكچى بولدى. ھەدەمنىڭ ئوغلى باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەنىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەدەمنىڭ خىزمىتى ئارىسال، ئۆزى ئىشچان ئىدى. شۇڭا ئۇلارنىڭ قىزىمغا ئوبدان قاراپ بېرىدىغانلىقىنى بىلەتتىم. ئەمما بالىغا يەنىلا ئۆزۈم قارىماقچى بولدۇم. بۇنداق قىلىشىمدا مۇنۇ ئىككى سەۋەب بار ئىدى: بىرى، بالىنى ''ئويغىتىش تەربىيەسى''نى نەزەردە تۇتتۇم. چۈنكى، قېينىئانام مەكتەپ يۈزى كۆرمىگەن مەزلۇم بولغاچقا، بۇ جەھەتتە ئەلۋەتتە ماڭا يەتمەيتتى؛ يەنە بىرى، بالىنىڭ ھېسسىياتىنى نەزەردە تۇتتۇم. مېنىڭچە، قىزىمنىڭ مومىسى ياكى ھاممىسى ئۇنىڭغا ھەرقانچە كۆيۈنسىمۇ، بالا كۈندە مېنى كۆرگۈسى كېلىدۇ. چۈنكى ئانىنىڭ بالا قەلبىدىكى ئورنىنى ھېچكىم باسالمايدۇ.

قوشنىلاردىن بالىسىنى يۇرتىدىكى چوڭلارنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ قويۇپ، بىرەر ـ ئىككى ئايدا بىر قېتىم بېرىپ كۆرۈپ كېلىدىغانلارمۇ خېلى بار ئىدى. ئۇلار ''كىچىك بالا نېمىنى بىلەتتى؟ بىر ـ ئىككى كۈن 'ئاپا' دەپ يىغلاپ بېقىپ، كۆنۈپ قالىدۇ!'' دەپ قارايدىكەن. ئەمما، مېنىڭچە ئىش ئۇنداق ئاددىي ئەمەس. بۇنىڭ قىزىمنىڭ دادىسىنى خېلى ئۇزۇنغىچە كۆرەلمەيدىغانلىقىنى ئۇقۇپ، ناھايىتى پەرىشان بولغانلىقىدىن بايقىغانىدىم.

ئۇ چاغدا گەرچە قىزىمنىڭ تىلى چىقمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ گۈڭراشلىرى ۋە ئىما ـ ئىشالىرىدىن ئۇزۇن مۇددەت ئايرىلىش ئالدىدا تۇرغان دادىسىغا قىيالمايۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغانىدىم. ناۋادا ئەمدى ئۇنىڭ يەنە مەندىن ئايرىلىپ، مومىنىڭ ياكى تونۇمايدىغان ھامماڭ بىلەن بىرگە تۇرغىنى دېسەم، بالىنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ يېرىم بولىدۇ، دېگەن گەپ؛ يەنە بىرى، مۇبادا بالىنى مومىسى ياكى ھاممىسىغا ئاپىرىپ بېرىپ ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن كېيىن ئەكەلسەم، ئۇ چاغدا بالا ھېس ـ تۇيغۇ جەھەتتىن بەكلا چوڭىنىپ كېتىدۇ.

ئامېرىكىلىق بالىلار پسىخولوگى بېنجېمىن سپارك مۇنداق قارايدۇ: ''بالا تۇغۇلۇپ بىر نەچچە ئايدىن كېيىنلا داۋاملىق يېنىدا بولغان ئادەمگە ئىچەرىكىشىپ قېلىپ، ئۇنى پاناھ تارتىدۇ.

ئالتە ئايلىق بولغان بالىلار ئۆزىگە قاراۋاتقان ئاپىسى ياكى دادىسىدىن تۇيۇقسىز ئايرىلسا، ئادەمگە بولغان ھېرىسمەنلىكى ئاجىزلاپ، روھىي جەھەتتىن چوڭىنىشىپ، كۆلكە ۋە ئىشتىھادىن قالىدۇ .... بالا چوڭ بولۇپ قاتارغا قوشۇلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ جاھانداركىلىقتا ئۇمىدۋار ياكى چوڭىنىش، كىشىلىك مۇئامىلىدە قىزغىن ياكى سوغۇق، ئەسرا ـ مۇلاقەتتە سەممىي ياكى گۇمانخور بولۇپ قېلىشى، ئاساسەن دېگۈدەك ئاشۇ بالا تۇغۇلۇپ ئىككى يىلغىچە ئۇنى باققان ئادەمنىڭ روھىي قىياپىتىگە باغلىق

بولدۇ"*

يۇقىرىقىدەك ئەندىشىلەرنى نەزەرگە ئالمىغان تەقدىردىمۇ، بالامنىڭ كۈندىن-كۈندىن چوڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈۋىش ئۈچۈن بولسىمۇ، بالىغا ئۆزۈم قارىشىم كېرەك، شۇڭا بۇجەھەتتە ئەزەلدىن ئىككىلىنىپ باقمىغانىمەن.

ئېرىم جەنۇبقا كېتىپ بىر يىلدىن كېيىن، مەنمۇ مائاشىمنى توختىتىپ، ئىشتاتىمنى ساقلاپ قېلىش شەرتى بىلەن جەنۇبقا بېرىپ جاھان كېزىشكە باشلىدىم. بىرنەچچە يىلغىچە خىزمەتتىكى ئالدىراشلىقىدا تۇرمۇشتا "ئۇھ" دېيەلمىگەن بولساقمۇ، بالىنى يېنىمدىن بىركۈنمۇ ئايرىمىدىم.

ئاشۇ چاغدىكى كۈنلىرىمنى باشتىن-ئاياغ ئېغىر دېشۋارچىلىق ۋە جەبىر-جاپا ئىچىدە ئۆتتى دېسەممۇ بولمايدۇ. ئەكسىچە جاپالىق كۈنلەر ناھايىتى تېزلا ئۆتۈپ كەتتى. بالىغا قاراشقىمۇ ئۇستا بوپكەتتىم. قىزىم ئەر-خوتۇن ئىككىمىزنىڭ بىۋاستە تەربىيەسىدە تۇرغاچقا، ئەقىل ۋە ھېسسىيات جەھەتتە ناھايىتى ساغلام ئۆستى؛ باش ئاغرىتىدىغان ۋە بىزنى خاپا قىلىدىغان ئىشلىرى پەقەتلا يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يېمەك-ئىچمەكتىن تارتىپ يېتىپ-قوپۇشقىچە تۇرمۇشىمىز ئاددىي ھەم قولايلىق ئىدى.

بۇ ھال بالىنىڭ ئەركىن ۋە بىمالال ئۆسۈشىگە تۈرتكە بولدى. ئەر-خوتۇن ئىككىمىز ھەتتا قىزىمنىڭ بالىلىقىغا قانماي تۇرۇپلا، چوڭ بولۇپ قالغانلىقىغا ئىچىمىزدە ئېچىناتتۇق.

قوشنىلار قىزىمنىڭ بىزنى كايىتماي ئوبدان ئوقۇۋاتقانلىقى ۋە ئەقىللىق چوڭ بولغانلىقىنى كۆرۈپ: "سىلەردەك بالا غېمى يوق ئاتا-ئانىغا ئادەمنىڭ ھەۋىسى كېلىدۇ" دېيىشەتتى.

مەن تۇرۇپلا بەزى ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىسى كىچىك چاغلاردا ئۇنىڭغا بەكلا سەل قارايدىغانلىقىنى ئويلاپ قالمەن. بەزىلەر "بالىلىقىنى خىزمەتكىلا ئاتىۋېتىدۇ"؛ بەزىلەر ۋاقتىنى زىيادە شىرەلىرىدىكى مېھماندارچىلىق بىلەنلا ئۆتكۈزىدۇ؛ يەنە بەزىلەر ئەتىگەندىن كەچكىچە شېشىخال شىرەسىدىن نېرى كېتەلمەيدۇ. مەن ھەتتا مۇنداق بىر ئانىنىمۇ كۆرگەن: ئېيى يەتمىگەنلىكىنى بالىسىنى قېيىنئانىسىغا باقتۇرۇۋاتقانلىقىغا ھەسەت قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئۇچ ياشقا كىرىپ قالغان بالىسىنمۇ باشقا بىر ناھىيەدىكى قېيىنئانىسىغا ئاپىرىپ تاشلاپ بېرىپتۇ. بۇنداق ئاتا-ئانىلار بالا كىچىك ۋاقتىدا ئۇنىڭ ھېسسىيات ۋە تەربىيەلىنىش جەھەتتىكى ھاجىتى بىلەن كارى بولمايدۇ. بالا چوڭ بولۇپ

* بېنجېمىن سپارك (ئامېرىكا) «بوۋاقلار تەربىيەسى قامۇسى» جەي خۇڭبياۋ قاتارلىقلار تەرجىمىسى، جۇڭگو قۇرۇلۇش نەشرىياتى، 1989-يىلى 1-نەشرى، 37-بەتكە قارالا.

ئانچە ـ مۇنچە باش ئاغرىقى تېپىپ بەرگەندىن كېيىن، ھە دېسىلا بالىدىن ئاغرىنىدۇ؛ ئۆزلىرىنىڭ شور پېشانە، جاپاكەش بوپقالغانلىقىدىن مىڭلارچە ھەسرەت چېكىدۇ.

ئاتا ـ ئانىلار بالىسى كىچىك ۋاقتىدا بالا ئۈچۈن كۆيۈپ بەدەل تۆلىسە، كېيىن بۇنىڭ نۇرغۇن پايدىسىنى كۆرىدۇ. ناۋادا بالا كىچىك ۋاقتىدا بالا تەربىيەسىگە سەل قارىسا، كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنىڭ ئۈچۈن كۆپ دېشۋارچىلىقلارنى تارتىدۇ. قالايمقان سىزىپ بۇلغۇۋېتىلگەن قەغەزنى كىممۇ پاكىز تازىلىيالايدۇ دەيسىز؟

2007 ـ يىلى «بېيجىڭ ياشلىرى» گېزىتىدە مۇنداق بىر ئىش ھېكايە قىلىنغانىدى: چىن يۇ ئىسىملىك شاڭخەيلىك ئوغۇل بالىنىڭ ئۇنۇېرسىتېتنى ئۇشتۇمتۇتلا چېكىنىپ، ئۆيىگە بارماي ئىز ـ دېرەكسىز يوقاپ كەتكىنىگە بەش يىل بوپتۇ. ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئىزدەپ بارمىغان يېرى قالماپتۇ، ئەمما ھازىرغىچە بالىنىڭ دېرىكىنى ئالالماپتۇ. چىن يۇ 1987 ـ يىلى تۇغۇلغانىكەن. ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى زىيالىيلاردىن بولغاچقا، بالىغا قاراشقا ئېشىنىپ بولالماي، ئۇنى باشقا يۇرتتا ئولتۇرۇشلۇق ھاممىسىغا ئاپىرىپ بېرىپ، بەش ياشقا كىرگەندە ئاندىن ئەكىلىۋاپتۇ. تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولىدۇكى، چىن يۇنى كىچىك تۇرغۇزۇپلا ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىۋېتىشىنىڭ ئۆزى بىر قاملاشمىغان ئىش. ئۇنىڭ ئۇستىگە بالا ئۆزىنى بەش يىل باققان ھاممىسىغا ئەمدىلەتىن ئىچىكىپ، ئۇنىڭ مېھرىگە كۆنۈپ قالغان چاغدا، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى ھاممىسىدىن ئايرىپ ئۆزلىرىنىڭ يېنىغا ئاپىرىۋاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا يەنە باشقىچە مۇھىتتا ياشاشقا مەجبۇر بوپتۇ.

قىسقىسى، چىن يۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بالىنى ھېسسىياتلىق ئادەم ئورنىدا ئەمەس، بەلكى بىرەر تۈپ كۆچەت ياكى بىرەر ئەرمەك ھايۋان ئورنىدا كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ خاھىشى بويىچە ھېلى ئۇ يەرگە ـ ھېلى بۇ يەرگە ئاپىرىپتۇ ۋە بۇنداق قىلسا بالىنىڭ پسىخىكىسىغا ئېغىر دەز كېتىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقماپتۇ.

گېزىتتە يېزىلىشىچە، چىن يۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئوغلىنى يېنىغا ئەكىلىۋالغان بولسىمۇ، بالىنىڭ ئۆزلىرىدىن ياتسىراپ، پەقەتلا ئىچەكمەيۋاتقانلىقىنى، ھە دېسىلا ئۆزىنى ئۇلاردىن قاچۇرۇۋاتقانلىقىنى بايقاپتۇ. باشقىلارنىڭ قولىدا چوڭ بولغان نۇرغۇن بالىلار ئادەتتە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلگەن تەقدىردىمۇ كۆپىنچە ھاللاردا ئۇلارغا چىن مېھرىنى بېرەلمەيدۇ. چىن يۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىدىن ئادا ـ جۇدا بولۇپ كېتىپ، "يېتىم" ئۆسۈش يولىنى تاللىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان ئېغىر روھىي ئازاب ئىچىدە ياشىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. چىن يۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى

پىنسىيگە چىققاندىن كېيىنلا ئاندىن ئۆزلىرىنىڭ يالغۇز ئوغلىدىن ئۆمۈرلۈك ئايرىلىپ قالغانلىقىنى ھېس قىپتۇ. نېمىدېگەن ئازابلىق ئىش ـ ھە!

ئۇزاق يىللاردىن بېرى يۈرىقىدىكى بالا بېقىش ئۇسۇلى كىشىلەرنىڭ گۇمانىنى قوزغاپ باقمىدى. خىزمەتنى دەپ بالا بېقىشنى باشقىلارغا ھاۋالە قىلىدىغان ئىش يەنى "تۇغۇش" بىلەن "بېقىش" ئايرىۋېتىلگەن تەربىيە ئۇسۇلى تەنقىدلەنمەكتە يوق، ئەكسىچە كەسىپتە ئۆتۈق قازانغان بىر قىسىم كىشىلەردىكى مەدھىيەگە لايىق ئىزگۈ ئەھمىيەتنىڭ دەلىلىگە ئايلىنىپ قالدى.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى، بولۇپمۇ 70 ـ ، 80 ـ يىللاردىن كېيىن تۇغۇلغانلار پەرزەنتلىك بولغاندىن بۇيان، شەھەرلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىنىڭ تۈرتكىسىدە سەھرالىق ئىشلەمچىلەرنىڭ تۇرۇكسۇم ـ تۇرۇكسۇملەپ شەھەرگە كىرىشىگە ئەگىشىپ، بالىنى ئۆزى تۇغۇپ خەقكە باقتۇرۇش مودا بوپكەتتى.

بالا بېقىش مەسئۇلىيىتىنى باشقىلارغا ئىتتىرىپ قويۇشتەك تەربىيە ئۇسۇلىنىڭ بالىلارغا كەلتۈرىدىغان زىيان ـ زەخمىتى دەماللىققا كۆرۈلمەيدۇ. ئەمما بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى داۋامىدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ دىلىنى يارا قىلىدۇ. بۇ يارا ئىزلىرى بارا ـ بارا ئۇنىڭ ئۆمۈر مەنزىلىنى خىرەلەشتۈرۈش بىلەن بىللە، ئائىلىگە نۇرغۇن ئاۋارىچىلىكلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ.

يېزىلاردىكى "ئىگە ـ چاقسىز بالىلار" مەسىلىسى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىشقا باشلىدى. چۈنكى ئاشۇنداق بىر تۈركۈم بالا چوڭ بولۇپ قاتارغا قوشۇلغاندىن كېيىن، ئۇلاردا ئومۇمىيۈزلۈك ساقلىنىۋاتقان بىر قىسىم مەسىلىلەر تەدرىجىي ئاشكارلىنىپ چىقتى. ئەمما شەھەرلەردىكى "باقتۇرغىلى ئاپىرىپ بېرىلگەن بالىلار" مەسىلىسى ھازىرغىچە ھېچكىمنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ باقمىغان يوق.

شەھەرلەردىكى ئۇنداق بالىلارنىڭ كۆپىنچىسى بۇرۇنقىدەك باشقا يۇرتلارغا بېقىپ بېرىشكە ئەۋەتىلمەي، ئادەتتە ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بىرگە تۇرىدۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغانلار ـــ ئاتا ـ ئانىسى ئەمەس، بەلكى بوۋا ـ مومىلىرى. زامان ۋە ماكان نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئۇنداق بالىلار ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بىرگە ياشايدۇ؛ ئاتا ـ ئانىسىنى كۆندە ياكى ھەپتىدە بىر قېتىم كۆرۈپ تۇرىدۇ. ماھىيەتتە ئاتا ـ ئانىسى ئۇلارغا دېگەندەك كۆڭۈل بۆلمەيدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ھالى يېزىلاردىكى ئىگە ـ چاقسىز بالىلارنىڭكى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. شۇڭا، بۇ مەسىلىگە ئەھمىيەت بەرمەي بولمايدۇ.

ئۇچ يىل بۇرۇن مۇنداق بىر بالىنى كۆرگەنىدىم. ئۇ ئون ياشلاردىكى قىز بالا بولۇپ، مىجەزى غەلىتە، ئۆگىنىش نەتىجىسىمۇ تۆۋەن ئىدى. ئۇ قىز

ئاتا-ئانىسىغا ناھايىتى ئامراق بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە تۇتقان پوزىتسىيەسىگە بەكمۇ دىققەت قىلىدىكەن-يۇ، ئەمما ئاتا-ئانىسى بىلەن كۈندە دېگۈدەك تاكاللىشىپ، پۇرچقى پىشمايدىكەن؛ ئۇلارنىڭ گېپىنى چۈشەنمەيدىكەن. ئۇ قىزنىڭ ئاتا-ئانىسى ناھايىتى قابىل كىشىلەردىن بولغاچقا، ئىداريىسدا مۇھىم ۋەزىپە ئۆتەيدىكەن؛ ئائىلىسىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىمۇ ناھايىتى ياخشى ئىكەن. شۇڭا، ئۇلار قىزى تۇغۇلغان چاغدىن باشلاپلا ئۆيىگە خىزمەتكار يالىلاپتۇ. ئۇ قىزنىڭ ئانىسى قىزى تۇغۇلۇپ ئۇچ ئايدىن كېيىنلا، بالىنى خىزمەتكارغا تاپشۇرۇپ بېرىپ ئۆز خىزمىتىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

ئۇ بىر ئائىلە كىشىلىرى قارىماققا بىرگە ياشاۋاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەر-خوتۇن ئىككىسىنىڭ خىزمىتى ئالدىراش بولغاچقا، تاڭ سەھەردە ئىشقا كەتسە كەچتە بىراق كېلىدىكەن، ھە دېسىلا كاماندىروپكىغا چىقىپ كېتىدىكەن؛ بالا بولسا ھەمىشە خىزمەتكار بىلەن قالىدىكەن، بىرگە تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. ئىشقىلىپ، ئۇ قىز ئۆز ئۆيىدە تۇرۇۋاتقىنى بىلەن خۇددى "باقتۇرغىلى ئاپىرىپ بېرىلگەن بالا"لاردەك ئاتا-ئانىسى بىلەن ئاساسەن بىللە بولالمايدىكەن. نەتىجىدە، قىز بارا-بارا ھېلىقى خىزمەتكارغا ئىچكىپ قاپتۇ، خىزمەتكارمۇ بالىغا ئامراق ئىكەن. شۇڭا، ئاپىسى كاماندىروپكىغا ماڭغان چاغلىرى غېمىدە يوق ئويناپ ئولتۇرىدىغان قىزچاق خىزمەتكار ھەر قېتىم يۇرتىغا ئائىلە يوقلاشقا ماڭىدىغان چاغدا ئۇنى ماڭغىلى قويماي تۇرۇۋالىدىكەن.

ئۇ قىز تۆت ياشقا كىرگەن يىلى ئاتا-ئانىسى خىزمەتكار بىلەن ئىش ھەققى توغرۇلۇق جاڭجاللىشىپ قېلىپ، ئۇنى كەتكۈزۈۋېتىپ ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىر خىزمەتكار يالىلاپتۇ. ئەمما، ئۇ قىز يېڭى خىزمەتكارغا كۆنەلمەي، ئۇنىڭ بىلەن كۈنبويى جېدەللىشىدىكەن. قىزنىڭ ئاتا-ئانىسى ئىلاجسىز بىرنەچچە خىزمەتكار ئالماشتۇرۇپ باققان بولسىمۇ، بالىنىڭ مىجەزى پەقەتلا تۇزەلمەپتۇ.

ئاخىرىچە بالىمۇ خىلى چوڭ بوپتۇ. قىز شۇنىڭدىن كېيىن يېڭى كەلگەن خىزمەتكار بىلەن بۇرۇنقىدەك تاكاللاشمىغىنى بىلەن، ئۆيىدە خىزمەتكارغا پەقەتلا گەپ قىلماس بولۇۋاپتۇ. ئۇ قىز ئەمەلىيەتتە ئۆيىدە تىكەندەك يالغۇز ياشايدىكەن؛ ئاتا-ئانىسى بولسا كۈنلىرىنى بۇرۇنقىدەك خىزمەت بىلەنلا ئۆتكۈزۈپ، بالىغا ئاساسەن دېگۈدەك ئېشىنالمايدىكەن. ئاندا-ساندا چولىسى تېگىپ قالغان چاغلاردا بالىدىن ئىمتىھان نەتىجىسىنى سوراپ قويىدىكەن ياكى ئۇنى تالاغا بىرگە غىزالانغىلى ئېلىپ چىقىدىكەن. ئۇلار كۈنلەرنىڭ بىرىدە مۇئەللىمنىڭ "قىزىڭلار توردا تونۇشۇپ قالغان بىرى بىلەن ئۇچرىشىمەن دەپ

دەرسكە كەلمەيتۇ'' دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ پۈتـــى كـــۆيگەن توخـــۇدەك نېـــمە قىلارنى بىلەلمەي قاپتۇ.

بىر كۈنى ئۇ ئايال قىزنى باشلاپ بىزنىڭ ئۆيگە كەپتۇ. قىزنىڭ يـــېرى، ئۇ ئايال سەۋەبىنى ئۆزىدىن ئىزدەپ باقماقتا يوق، ئەكسىچە گۇناھنى بالىغـــا قويىدىغان بولغاچقا، مېنى بالىغا ''ئىدىيىۋى خىزمەت'' ئـــىشلەپ قويـــارمىكىن، دەپ كەلگەنىكەن. شـــۇڭا، بالىنـــڭ نۆۋەتتىكـــى هـــالىتى ۋە ئەر ـ خوتـــۇن ئىككىسىنىڭ بالىسىغا تۇتقان پوزىتسىيەسى هەققىدىكى قاراشـــلىرىمنى ئىلمـــك ئالدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

ئۇ ئايال ''بالىنى ئەسلىدە پۈتۈنلەي خىزمەتكارغا تاشلاپ بەرمەيـــدىغان گەپ ئىكەندۇق. ئۇنىڭ ئۇستىگە بالىنىڭ تۇنجى خىزمەتكارغا چۈشۈپ قالغان مېھرىگە سەل قاراپسىلەر'' دېگەن گېپىمنى ئېغىر ئالدى بولغاي.

ـــ بالىسىنى خىزمەتكارغا باقتۇرۇۋاتقىلار ئاز ئەمەســـقۇ؟ ـــ دېـــدى ئـــۇ ئايال، ـــ قايسىبىر ئـــائىلە خىزمەتكـــار يەڭگۈشـــلىمەيدۇ دەيـــسىز! قـــارىگە، ئۇلارنىڭ بالىلىرى بىر ئوبدان چوڭ بولۇۋاتىدۇ!

''ئاتا ـ ئانىلار ھەر كۈنى ۋاقىت چىقىرىپ بالـــىسىغا ھەمـــراھ بولۇشـــى، كىتاب ئوقۇپ بېرىشى ۋە ئۇنى ئوينىتىشى كېرەك ئىدى'' دېگەن گېپىـــم ئـــۇ ئايالنىڭ يېغىرىغا تېگمپ كەتتى.

ـــ خىزمىتىم ئالدىراش تۇرسا، بالىغا ھەمراھ بولۇشقا نەدىمـــۇ ۋاقتـــم بولسۇن؟ ئاتا ـ ئانامۇ مېنى بولۇشۇمغا تاشلاپ قويۇپ چوڭ قىپتىكەن، بىـــر ئوبدان ئۆسۈپ يېتىلىپتىكەنمەنغۇ؟! ئاخىردا ئـــۇ ئايالغـــا مۇنـــداق تەكلـــپ بەردىم:

ـــ قىلىدىغان خىزمىتىڭىز ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭكىدىن كـــۆپ بولغاچقـــا بالىغـــا قارايـــدىغان ۋاقـــت چىقىرالمايۋاتقـــان بولـــىڭىز، ئامـــال قىلـــپ خىزمىتىڭىزنى ئالماشتۇرۇڭ. گېپىڭىزنىڭ ئورانىغا قارىغاندا ئىلگىرى بالىنى ئانا مېھرىگە قاندۇرالماپسىز، ئەمدى ۋاقتىڭـــز ۋە زېھنىڭىزنـــى كۆپـــرەك ســـەرپ قىلىپ، شۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرمىسىڭىز بولمىغۇدەك. بالا ئون ياشـــقا كىرىـــپ قاپتۇ، مۇشۇنداق كىتىۋەرسە يەنە بىرنەچچە يىلدىن كېيىـــن مـــڭ قاقـــشىغان بىلەن ئورنىغا كەلمەسمىكىن؟!

''خىزمەت ئالماشتۇرۇڭ'' دېگەن گېپىم ئۇنىڭغا بەكلا ھار كەلدى بولغاي، چىرايى بىر قىسمىلا بولۇپ كەتتى. ئۇ ئايال شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىنچـــىلەپ كەلمىدى.

يېقىندا ئاڭلىسام، ئاتا ـ ئانىسى ئۇ قىزنى ''يىكتەك تەربىيەلەش مەكتىپى'' دەپ ئاتىلىدىغان بىر مەكتەپكە ئاپىرىـــپ بـــېرىپتۇ. ئـــۇ مەكـــتەپ بالىلارنـــى تىزىلىش، يىراقتا مېڭىش، جىددىي يىغىلىش، دىققەتتە تـــۇرۇش دېگەنـــدەك

تـــۇرلەر بـــويىچە ھەربىيـــلەردەك چىنىقتۇربـــدىكەن؛ گەپ ئاڭلىمىغانلارنـــى ئۇرىدىكەن. ئۇ مەكتەپنىڭ ئالدىغان ھەققى ناھايىتى يۇقىرى بولغىنى بىلەن، بالىسىنى ئاپىرىپ بېرىدىغانلارمۇ بەك كۆپمىش. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ھېلىقى قىزچاقنىڭ ئاتـــا-ئانـــىسىغا ئوخـــشاش خىزمـــىتى ئالـــدىراش، ئائىلىـــسىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ياخشى، ئەمما بالىسى يارامسىز ئۆسۈپ قالغانلار ئىكەن. ئاڭلىسام، ئاشۇ مەكتەپنى ئاچقان كىشىنىڭ ئوغلىمۇ ئاشۇنداق يارامسىز بولۇپ قالغانىكەندۇق. شۇڭا ئۇ ئاشـــۇ مەكتەپـــنى ئېچـــىش ئـــىشنى دەل ئوغلىنـــى "يىكتەك تەربىيەلەش"تىن باشلىغانمىش. ئەمما ئۇ كىشىنىڭ ئوغلى دادىسىنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقالماپتۇ. ھالبۇكى، ئوغلىنى توغرا يېتەكلىيەلمـــىگەن ئـــادەم بالىلارنى "يىكتەك تەربىيەلەيدىغان" مەكتەپنىڭ مۇدىرى بولۇپ، نۇرغۇن پۇل تېپىپتۇ.

ئاشۇ ئىشلارنى ئاڭلاپ ھەسرەتلىك "ئۇھ" تارتتىم: پۇلغـــا "تەربىـــيە" سېتىۋېلىش نېمە دېگەن ئاسان-ھە! ئەمما ئۇلارنـــىڭ ســـېتىۋالغىنى ئاخىرقـــى ھېسابتا نېمە بولۇپ چىقار؟!

ھازىرقى زامان ئائىلە تەربىيەسىدىكى ئېغىر مەسىلىنى مۇنداق بىر نۇقتىغا يىغىنچاقلايمەن: ئاتا-ئانىلار بالىسى ئۈچۈن جان بېرىـــشكە رازىكـــى، ئەمـــما ۋاقتى ۋە زېھنىنى بېرىشكە رازى ئەمەس.

كەسىپى بىلەن بالا تەربىيەسىنى توقۇنۇشـــتۇرۇپ قويۇۋاتقـــانلار، بالىغـــا ۋاقتى، زېھنىنى بېرىشكە پەقەتلا كۆڭۈللەشـــمەيۋاتقانلار ۋە بالىنـــىڭ ھېـــس-تۇيغۇسىغا پەرۋا قىلمايۋاتقانلارنى بالىسىغا مېھرى يـــوق، دېيـــشكە تىلمـــىز كۆيىدۇ. ئەمەلىيەتتە بالا بىلەن بىللە بولۇشنىڭ نەقەدەر مۇھىم ئىكەنلىكىنى پەقەت ئۇقمايدىغانلار، دېسەك ئارتۇق كەتمەيدۇ. بالا، ئۇلارنـــىڭ نەزىرىـــدە ئىشەنچىلىك بىرەرسىگە تاپشۇرۇپ قويۇپ، خالىغان ۋاقتىدا ســـاق-ســـالامەت ئېلىۋالغىلى بولىدىغان ئەتىۋارلىق بۇيۇم ياكى ئەرمەك ھايۋان. ئـــۇلار يېڭـــى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ ئويلىيالايدىغان، ھېسسىياتلىق تىرىك ئادەم ئىكەنلىكىنى، خۇشاللىق بىلەن قايغۇ شۇنداقلا ئۆسۈپ يېتىلـــىش داۋامـــىدىكى ھەرقانـــداق كەچمىشنىڭ بالا قەلبىدە ئۆچمەس ئىزلارنـــى قالدۇرىـــدىغانلىقىنى بىلمەيـــدۇ. كۆچۈك چېغىدا ئۇنى باشـــقا بىرســـىنىڭ ئـــۆيىگە ئاپىرىـــپ قويـــسىڭىز، ئـــۇ تۇيۇقسىز ئالماشـــقان ھىماتـــىدىن دەماللىققـــا ياتـــسىرايدۇ. شـــۇڭا، بالىنـــى ھەرقانداق يەرگە ئاپىرىپ تىنىچ قويسا، مىدىرىمای تۇرۇۋېرىـــدىغان لوقمـــا، دەپ قالمايلى.

بالىنىڭ "دادا"، "ئاپا" دېـــگەن چۈچـــۈك گەپلـــىرى ئاســـان يەردىـــن چىقمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ۋاقىت، زېھنى ۋە ئۇيـ-پىكىر جەھەتتىـــن نۇرغـــۇن بەدەل تۆلەيدىغان گەپ. شۇڭا، بالا تاپقـــان ئىكەنمـــز ئۇنـــداقتا ئۇنىڭغـــا

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

مەسئۇل بولۇشمىز، كۆڭۈل بۆلۈشمىز، بالىغا ھەمراھ بولۇشنى ئىنتايىن مۇھىم ئىش، دەپ بىلىشىمىز لازىم.

بالىنى ھە دېسىلا يىراقتىكى ئاتا ـ ئانىمز ياكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنىڭ بېقىپ بېرىشىگە تاشلاپ قويمايلى. بالا بىلەن ئەڭ ياخشىسى ھەر كۈنى ئۇچرىشىپ تۇرغانغا يەتمەيدۇ. شۇڭا، بالىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۆزىمىزنىڭ يېنىدا تۇرغۇزايلى. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېگەندە، تۇرمۇشتا ئۆزىمىز يېگىشكە تېگىشلىك قېينىچىلىقنى بالىغا يۈكلەپ قويمايلى.

بالا بىلەن بىر ئۆيدە تۇرۇۋاتقان چاغلىرىمىزدا بولسا، پۈتۈن ئەس ـ يادىمىزنى خىزمەت ۋە دىدار ـ مۇلاقات سورۇنلىرىدىكى ئاتالمىش ئادىمىگەرچىلىكلەرگە ئاتىۋەتمەي، زېھىن ۋە ۋاقتىمىزنىڭ بىر قىسمىنى بالا بىلەن سىردىششقا ئاجرىتايلى. بالىنىڭ ئىنتىزارلىقلىرىغا پەرۋاسىز قاراپ، ئۇنى ھەشەمەتلىك ئۆيدە ياشايدىغان، مەنسۇبىيەتتە "ئىگە ـ چاقسىز بالا" غا ئايلاندۇرۇپ قويمايلى.

تۇرلۇك ئوبيېكتىپ سەۋەبلەر بىلەن بالىدىن ئايرىلىپ تۇرۇشقا توغرا كەلگەندە، بالىنىڭ ھېسسىيات جەھەتتىكى چۈشكۈنلۈكلىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە پەسەيتىش ئۈچۈن، ئۇنى بوۋا ـ مومىسى ياكى ۋاقتلىق باققۇچىسىغا بالدۇرراق ئېچىكتۇرەيلى؛ بالا بىلەن ئايرىلىپ تۇرغان چاغلاردا پات ـ پات تېلېفون بېرىپ، بالىدىن ھال ـ ئەھۋال سوراپ ئۇنىڭ بىلەن مۇڭدىشىش بىلەن بىرگە بالىنى قەرەللىك يوقلاپ تۇرايلى؛ بالا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ھەر دائىم ئۇنى يۇرىكىدە ساقلايدىغانلىقىنى بىلسۇن.

تەكرىمۇ بىزنى "بالىسىنى چىن ئىخلاسى ۋە كۆيۈمى بىلەن باقسۇن" دەپ، يۇرىكىمىزگە پەرزەنت ئوتىنى، مېھرىنى سالغان. شۇڭا، "خىزمەت ئالدىراشلىقى" دېگەندەك ھەرقانداق سەۋەب بالىنى ئاتا ـ ئانا مېھرىدىن مەھرۇم قويۇشىمىزنىڭ باھانىسى بولۇپ قالمىسۇن.

خىزمەتنى پۈتۈن ۋۇجۇدىمىز بىلەن جاپالىق ئىشلەشمۇ گۈزەل كېلەچەك يارىتىش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە. ئەمما، ئاشۇ خىزمەت باھانىسى بىلەن "ۋەتەننىڭ كېلەچىكى" بولمىش پەرزەنتلىرىمىزنى ئوبدان تەربىيەلىيەلمەسەك، ئۇ چاغدا ئائىلە ۋە ۋەتەن ئۈچۈن ئۇنداق "خىزمەت"نىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟!

ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى مەسئۇلىيىتىنى ئوبدان ئادا قىلىش ـ قىلالماسلىقى بېرىسى بالىنىڭ ئىستىقبالىغا، نېرىسى مىللەتنىڭ ئەتىسىگە بېرىپ تاقىلىدۇ. شۇڭا، بالىغا ئىخلاسىمىز بىلەن يۈزلىنىيلى، ناقىسلىق قىلمايلى. بولمىسا، "مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلالماسلىق جىنايىتى" ئۆتكۈزۈپ قالمىز.

بالىنىڭ ئۆسۈپ ـ يېتىلىشى داۋامىدىكى ھەربىر كۈن، ھەربىر كەچمىشىنىڭ مۇھىملىقى ۋە ئاشۇ كەچمىشلەرنىڭ بالىغا غايەت زور تەسىر

كۆرستىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يېتەلىگەن ئاتا-ئانا، بالا بىلەن خىزمەتكە باراۋەر كۆڭۈل بۆلۈشنىڭ چارىسىنى زورۇقمايلا تېپىپ چىقىپ، بۇ جەھەتتىكى قابىلىيىتىنى بىمالال ئاشۇرۇپ بارالايدۇ. چۈنكى، بىرەر ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشنىڭ ئامالى بىلەن ئۇنى رەت قىلىشنىڭ ھامانسى تېپىلىدۇ.

مەشھۇر يازغۇچى چى لى مۇنداق دەيدۇ: ”باللارنىڭ ئەلمىساقتىن بېرى بىر خىل تۇرۇۋاتقانلىقىنى، ئەمما ئاتا-ئانىلارنىڭ تونۇمىغۇدەك دەرىجىدە ئۆزگىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى بايقىدىم. ھازىر ئاتا-ئانىلارنىڭ كۆپىنچىسى بالىسى ئۈچۈن پۈل خەجلەشتىن ئايانمايدۇ-يۇ، بالىغا ۋاقتىنى، زېھنىنى ۋە پىكىر-خىيالىنى بېرىشنى خالىمايدۇ. بۇ — ماھىيەتتە ئاتا-ئانىلاردىكى شەخسىيەتچىلىك، قارىغۇلۇق، نادانلىق ۋە يالقاۋلىق، خالاس!“* چى لىنىڭ بۇ بايانلىرى بەك ئاچچىقتەك تۇيۇلسىمۇ، ئۇنىڭدا گەپنىڭ پوسكاللىسى ئۇدۇللا ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

بۇ يەردە ئاتا-ئانىلارنىلا تەنقىد قىلىۋەرمەي، بۈۋاي-مومايلارغىمۇ ئىككى كەلمە گەپ قىلغۇم كېلىپ قالدى. ئېھتىمال بالا تەربىيەلەشتە تەجرىبىلىك، ئەمدىلەتىن پېنسىيەگە چىققاچقا پۈت-قولىڭىزنىڭ جېنى بار، ئۇنىڭ ئۈستىگە باللىرىڭىزمۇ سىزنىڭ يارىدىمىڭىزگە موھتاج بولۇۋاتىدۇ. ئەمما، نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، نەۋرىڭىزنى بېقىشتا ھەممە يۈكنى يەلكىڭىزگە ئېلىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق.

سىز بولغاچقىلا باللىرىڭىز ئۆزىنىڭ پۈشتىدىن تامغان ئاشۇ بالىنى ھېسسىياتلىق ئادەم ئەمەس، بەلكى ئائىلە ئەزالىرى ئارىسىغا قوشۇلۇپ قالغان ”ئەرمەك“ كۆرۈپ، ئۇنى پوق-سۈيدۈكىدىن ئايرىپ باقىدىغان ئىشنى سىزگىلا تاشلاپ قويمىسۇن؛ ئۆي تۈتۈپ بالا تاپقان تۇرۇقلۇقمۇ يەنە سىزگە ئەكىلەۋەرمىسۇن؛ يورۇق دۇنياغا ئەمدىلا كۆز ئاچقان ئاشۇ كىچىككىنە جانىنىڭ قورسىقىنى بېقىشلا ئەمەس، بەلكى چىن ئىخلاسى بىلەن تەبىيەلەش مەسئۇلىيىتىنىڭمۇ بار ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالمىسۇن. شۇڭا، سىز بۇ جەھەتتە ئەڭ ياخشىسى ھەممىنى ئۆزۈم بىر قوللۇق قىلىمەن، دەپ تۇرۇۋالماي، نەۋرىڭىزنى باقىدىغان ئىشنىڭ كۆپرەكىنى ئاتا-ئانىسىغا تاشلاپ بېرىڭ. ئۇلار ئاتا-ئانا بولۇپ بالا تەربىيەلەش داۋامىدا پىشىسۇن. بۇ، باللىرىڭىزنىڭ ئائىلىسىدىكى ئىككىنچى ئەۋلاد ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ھەم ناھايىتى ئەھمىيەتلىك ئىشتۇر!

* چى لى «بېرى كەل، بالام!» يازغۇچىلار نەشرىياتى، 2006-يىلى 6-ئاي 1-نەشرى، 55-بەتكە قارالسۇن.

ئۇيغۇر كتاب توربىكىتى www.uyghurkitap.com

بەختلىك ئائىلە "بەش يۇلتۇزلۇق ساراي"غا ئوخشايدۇ

بالا تاپقان ئانا ـ ئانىلارنىڭ زىممىسىگە ئاشۇ بالىنى بەخىتلىك قىلىشتا ئەمەس، بەلكى بەختسىزلىك ھايانقا ئېرىشىشتۇرۇش مەسئۇلىيىتىمۇ يۈكلەنگەن.

ئانا ـ ئاتىنىڭ بالىنى بەختسىز ئائىلىدە قىزىغۇلۇگىيەلىك ۋە يېڭىچە جەھەتتىن ساغلام، جىسمانىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن يېتۈك قىلىپ چوڭ قىلغانلىقى ـــ بالىغا تۆھپە بايلىق بەخش ئېتكەنلىكىدۇر.

بىز يەنتەيدە ئولتۇراقلىشىپ قالدۇق، شۇڭا ئىچكى موڭغۇلدىكى يۇرتىمىزغا بېرىش ئۈچۈن بېيجىڭدا پويىز ئالمىشىشقا، گاھىدا شۇ كۈنىنىڭ بىلىتىنى ئالالماي، بېيجىڭدا بىر كۈن تۇرۇپ قېلىشقا توغرا كېلەتتى. بىر يىلى چاغانىڭ ئالدىدا پويىز بىلەن تۇنجى قېتىم سەپەر قىلدۇق، ئۇ چاغدا قىزىم بەش ياشتا ئىدى.

دادىسى ئىككىيلەن بالىنى يېتىلەپ، يۈك ـ تاقىمىزنى يۈدۈگىنىمىزچە بېيجىڭ ۋوگزالىدىن چىقتۇق. چاغان يېقىنلىشىپ قالغاچقا، ۋوگزالدا ئادەم مىغ ـ مىغ ئىدى. بىز ۋوگزالدىن ئاران چىقىپ، لاقا ـ لۇقىلىرىمىزنى قويۇپ، قونالغۇ تېپىشنىڭ كويىغا چۈشتۇق. دەڭ ـ ساراي مۇلازىملىرى مەيداندا تەرەپ ـ تەرەپتىن خېرىدار چاقىرىشاتتى. ئەمما، بىز ئالدام خالتىغا چۈشۈپ قالارمىزمۇ، بەك يىراق يەرگە ئېلىپ كېتەرمۇ؟ دېگەن ئەندىشىدە ئۇلاردىن نېرىراق تۇرۇپ، يېقىن ئەتراپتىكى ئۆزى پاكىز، باھاسى ئەرزان بىرەر مېھمانخانىغا چۈشمەكچى بولدۇق. ئەتراپتىكى سانجاق ـ سانجاق سېلىۋېتىلگەن ئاسمان پەلەك ئىمارەتلەرنى كۆرۈپ بېشىمىز تۆرەپلا قالدى.

ـــ دادا، بۈگۈن ئاخشام نەدە قونىمىز؟ ـــ دەپ سوردى قىزىم تەقەززالىق بىلەن.

پويىزدا بۈگۈنكى قونالغۇ توغرۇلۇق پاراڭلاشقاندۇق. راست گەپنى

دېسەم، ھەم پاكىز، ھەم ئاسان تاپقىلى بولىدىغان ئالىي مېھمانسارايلار ناھايىتى قىممەت، ئۇنداق يەرگە پۇل خەجلەشكە قورسىقىمىز ئاغرىيدۇ؛ ئەرزانراق مېھمانخانىغا چۈشەيلى دېسەك، تازلىقى ناچار؛ باھاسى مۇۋاپىقراق مېھمانخانىلار ئېھتىمال توشۇپ كەتتى، شۇڭا يېقىن ئەتراپتىن ئۇنداق قونالغۇنى تاپماق تەس.

— يېنىمىز تومراق بولغان بولسىغۇ، پۇلنىڭ كۆزىگە قاراپ كەتمەي بىرپىلا بەش يۈلتۈزلۇق سارايدىن بىرەرسىگە چۈشكەن بولساق ـ ھە! — دېيىشتۇق ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز ئېغىر ''ئۇھ''سىنىپ. قىزىم بۇنىڭغا ياردىشا گەپ قاتمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇ تەڭلىكتە قېلىۋاتقانلىقىمىزنى چۈشىنىپ تۇراتتى.

ئېرىم چامدانىنى كۆتۈرگەچ ئالدى تەرەپتىكى كۆپ قەۋەتلىك ئېسىل سارايىنى كۆرسەتتى:

— يۇرۇڭلار، بەش يۈلتۈزلۇق سارايغا چۈشىمىز! — دېدى ئۇ مەرتلەرچە.

— راستما؟ — دېدى قىزىم ھەيرانلىق بىلەن. بالىنىڭ بۇ چاقچاقىغا ئىشىنىپ قېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ كۈلۈپ كېتىشتۇق. مەن قىزىمغا دەرھالا چۈشەنچە بەردىم:

— دادىڭىز چاقچاق قىلىپ قويۇۋاتىدۇ بالام، مۇشۇ ئەتراپتا ئەرزانراق مېھمانخانا بولسا شۇنىڭغا چۈشەيلى، بىردەمدىلا تاك ئاتىدىغان تۇرسا! — بۇ گەپلەردىن بالىنىڭ كۆڭلى سەل ـ پەل يېرىم بولدى.

بىز بالىنى يېتىلگەچ چامدانىنى سۆرەپ، مۇۋاپىقراق قونالغۇ ئىزدەپ كېتىۋتىپ بايا ئېرىم كۆرسەتكەن ھېلىقى ئالىي سارايىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ قالدۇق. رەتلىك كىينىگەن باقاۋۇل يىگىت سارايغا كەلگەن مېھمانلارغا ئەدەپ بىلەن ئىشىك ئېچىپ بېرىۋاتاتتى، ئۇنىڭ تۇرقىي بەئەينى مۆتىۋەرگىلا ئوخشايتتى. قىزىم سارايىنىڭ ئىشىكىگە ھەۋەس بىلەن قاراپ كەتتى.

— سىزچۇ چوڭ بولغاندا جىق پۇل تېپىپ، مۇشۇنداق بەش يۈلتۈزلۇق سارايدا قونۇڭ ـ ھە بالام! — دېدىم بالىغا ئىچىمدە كۈلگۈم كېلىپ.

— مەن چوڭ بولغاندا جىق پۇل تېپىپ، كۈندە بەش يۈلتۈزلۇق سارايدا قونىمەن، — دېدى قىزىم ھاياجان بىلەن. بالىنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ كۈلۈپ كەتتۇق.

قىزىم تۇيۇقسىزلا بىر ئىشنى يادىغا ئالغاندەك سوراپ قالدى:

— بەش يۈلتۈزلۇق سارايى، دېگەن قانداق بولىدۇ، ئۇنىڭدا نېمىلەر بار؟

— ھە ...، كارىۋاتلىرى بەك پاكىز، — دېدىم ئۆزۈمچە چۈشەندۈرۈپ،

— كارىۋات كىرلىكى، يوتقان كىرلىكى، ياستۇقلىرىمۇ ناھايىتى پاكىز، شۇڭا ئادەم راھەتلىنىپ ئۇخلايدۇ. قىزىم بۇ گېپىمدىن سەل-پەل ھەيران قالدى:

— ۋۇي، ئۇنداق بولسا بىزنىڭ ئۆيگە ئوخشايدىكەن-دە! بىزنىڭ كارىۋىتىمزمۇ شۇنداق پاكىز-ھە ئاپا! قارىغاندا بالا بايىقى جاۋابىمغا تولۇق رازى بولمىغاندەك قىلاتتى. شۇڭا مەن يەنە چۈشەندۈردۈم:

— ئىچىدە ھاجەتخانىسى بار، يۇز يۇيىدىغان دېسى بىلەن ۋاننىسى ئىنتايىن پاكىز؛ شۇڭا، ئىككىلەنمەي ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

بۇ گېپىم بالىنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرى:

— ۋۇي، بىزنىڭ ئۆينىڭ ھاجەتخانىسىمۇ بەك پاكىزغۇ؟! ھەرقانداق چاغدا ئەنسىرىمەي يۇز-قولىمىزنى يۇيالايمىز ...، ھىم ... يەنىچۇ؟

مەن سەل-پەل ئويلىنىۋېلىپ بالىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەردىم:

— ھىم، كىچە-كۈندۈز ئىسسىق سۇيى بار، قاچان يۇيۇنغىڭىز كەلسە شۇ چاغدا يۇيۇنالايسىز.

— بىزنىڭ ئۆيىدىمۇ ھەر كۈنى ئىسسىق سۇ بار، قاچان يۇيۇنساق بولۇۋېرىدۇ، — دېدى قىزىم دەرھاللا.

— ۋۇي، راست! — دېدىم كۈلۈپ تۇرۇپ، — بەش يۈلتۈزلۇق سارايدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ ئۆيىدىمۇ بارىكەن ئەمەسمۇ! ھىم ...، يەنە ئويلاپ باقاي-ھە!

ئاڭغىچە دادىسى گەپ قىستۇردى:

— بەش يۈلتۈزلۇق سارايدىكى ياتاقلارنىڭ ھەممىسىدە توڭلاتقۇ بار، توڭلاتقۇدىكى پىۋە، ئۇسسۇلۇقلارنى خالىغانچە ئېلىپ ئىچسە بولىدۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان قىزىم تېخىمۇ ھەيران قالدى:

— يەنە شۇ بىزنىڭ ئۆيگە ئوخشاشلىكەنغۇ! بىزنىڭ توڭلاتقۇدىمۇ پىۋە، ئۇسسۇلۇق بار، قاچان ئىچسە بولۇۋېرىدۇ. ھە راست، بىزنىڭ توڭلاتقۇدا يەيدىغان نەرسىلەر بەك جىق! ... ھىم ... يەنىچۇ؟

بالىغا بەش يۈلتۈزلۇق ساراي ھەققىدە چۈشەنچە بېرىشكە ئۇنىڭدىن باشقا گەپ تاپالمايمۇ، ئاخىر:

— بەش يۈلتۈزلۇق سارايدا بار نەرسىلەر بىزنىڭ ئۆيىدىمۇ ئاساسەن بارىكەن، شۇ! — دېدۇق. بۇ گەپلەردىن ھەممىنى چۈشەنگەن قىزىم چوڭقۇر ئۇھ تارتتى ۋە:

— ھە، بەش يۈلتۈزلۇق سارايىنى زادى قانداقتۇر دېسەم، ئەسلى بىزنىڭ ئۆي بىلەن ئوپمۇ ئوخشاشكەنغۇ! — دېدى.

دادىسى ئىككىيلەن تەڭلا كۈلۈشۈپ كەتتۇق:

— راست بالام! ئىلگىرى ئەجەپ دەققەت قىلماپتىمىزا! ئەسلىدە ئۆيىمىز

بەش يۈلتۈزلۇق سارايغا ئوخشايدىكەن ئەمەسمۇ!

بۇ كۆتۈلمىگەن "بايقاش"تىن هاياجانلانغان قىزىمنىڭ بايقى مەيۈسلۈكلىرى ئاللىقاياقلارغا يېتۈپ، خۇشاللىقتىن چىراي-چىرى گۈلدەپ ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ يەنمۇ ئېنىقراق بىلىۋالماقچى بولغاندەك دادىسىدىن سورىدى:

— دادا، بىزنىڭ ئۆيىمىز راستىنلا بەش يۈلتۈزلۇق سارايغا ئوخشامدۇ؟

— شۇنداق قىزىم، — دېدى دادىسى بالىنىڭ بۇ گېپىدىن چوڭقۇر بىر مەنانى چۈشەنگەندەك — ناۋادا سىز بايقىۋالمىغان بولسىڭىز، ئۆيىمىزنىڭ بەش يۈلتۈزلۇق سارايغا ئوخشايدىغانلىقىنى بىلمەي يۈرۈۋېرەركەنمىز، بالام!

مەڭزىلىرى توڭلاپ قىزىرىپ كەتكەن قىزىمنىڭ كۆزىدىن خۇشاللىق نۇرلىرى چاقنايتتى. ئاڭغىچە بىز قارىماققا يامان ئەمەس بىر مېھمانخانىنىڭ ئالدىغا كەلدۇق. مەن بايا ئۇنىڭغا دېگەن گېپىمنى يەنە تەكرارلىدىم:

— چوڭ بولغاندا جىق پۇل تېپىپ، ھەر كۈنى بەش يۈلتۈزلۇق سارايدا قونىسىز، ھەرگىزمۇ بۇنداق مېھمانخانىلارغا دوقۇرۇپ يۈرمەيسىز-ھە قىزىم!

— ياق ئاپا، مەن بەش يۈلتۈزلۇق سارايدا قونمايمەن، — دېدى قىزىم، — ھەر كۈنى ئۆيدە قونىمەن!

— نېمىشقا ئەمدى؟

— بىزنىڭ ئۆي دېگەن بەش يۈلتۈزلۇق ساراي تۇرسا! ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيدە دادام بىلەن ئاپام بار ئەمەسمۇ!

دۇرۇس، بالا دېگەن پەرشتىنىڭ ئۆزى! ئۇنىڭ ئاشۇنداق چۈچۈك گەپلىرىنى تەڭرى دىلىغا سالغان، شۇنداق ئەمەسمۇ؟! ھەرقانداق ھەشەم-دەرەمەمۇ بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ خۇشال-خۇرام جەم بولغىنىغا يەتمەيدۇ. كۆيۈمگە تولغان ئۆي ئاندىن ئائىلە ھېسابلىنىدۇ؛ بىر ئائىلىدە بەختىيار ياشىغان كىشىلەر جەننەت ھوزۇرىنى سۈرەلەيدۇ!

تەيۋەنلىك مەشھۇر يازغۇچى بو پېيرۇڭ: "بىراۋ ئىناق ئائىلە مۇھىتىدىن مەھرۇم قالسا، ئۇنىڭ ئۆمۈر مەنزىلى نورمالىلىقىنى يوقتىدۇ"* دېگەنىكەن.

ھەرقانداق ئاتا-ئانا بالىسىنى گۈزەل ھاياتقا ئېرىشتۈرۈپ، ئائىلىسىنى جەننەتمىسال بەخت كانىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن تىرمىشىدۇ، ئەمما كۆپىنچىمىز ئۇسۇلدا كەتكۈزۈپ قويىمىز. جۇملىدىن، ئۆينى ماددىي جەھەتتىن بېيىتىش بىلەن بىللە بىخەستەلىكىمىز تۈپەيلىدىن ئائىلىنىڭ مەنىۋى كەيپىياتىنى بۇزۇۋېتىپ، ئەر-خوتۇن مەنپەئەت تالىشىپ جاڭجاللاشقىلى تۇرىمىز-دە،

* بو پېيرۇڭ «كۆڭۈلنىڭ ئۇسسۇزلۇقىنى نېمە بىلەن قاندۇرغۇلۇق؟» خەلقارا مەدەنىيەت نەشرىياتى، 2006-يىلى 9-ئاي 1-نەشرى، 3-بەتكە قارالسۇن.

بۇنىڭ بىلەن بىر ئوبدان ئائىلە، مەززىسىز ئوردا ـ قەسىرگە ئايلىنىدۇ. نەتىجىدە بالىنىڭ ھەققانىي بەختى ئاللىقاياقلارغا يۆتكىلىدۇ.

مەن بىر جۈپ ئەر ـ خوتۇننى تونۇيتتىم. ئۇلار ئوبدان كىشىلەردىن بولۇپ، ئىرى كەسىپتە ئۆتۈق قازانغان غالىبلاردىن، خوتۇنى چىرايلىق ھەم قولى گۈل مەزلۇملاردىن ئىدى. ئۇلارنىڭ قىزى ھەم ئەقىللىق ھەم ئوماق ئىدى. ئەمما، ئۇلارنىڭ "بەش يۈلتۇزلۇق ساراي"دەك بەخت نۇرىدا يورۇشقا تېگىشلىك ئائىلىسى، نېمە ئۈچۈندۇر شادلىقتىن مەھرۇم "دەك"لەرگە ئوخشاپ قالدى.

ئەر ـ خوتۇن ئارىسىدا تۇتامغا چىققۇدەك باشقا زىددىيەتمۇ يوق ئىدى، بىر ـ بىرىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلاتتى. ئەمما، چويلىدا تۇرمايدىغان ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلار ۋەجىدىن گەپ تالىشىپ قالغان چاغلىردا ئۆز ئارا يول قويۇشماي، ھە دېسىلا قارشى تەرەپتىن ئۆزرە تەلەپ قىلاتتى. ئۇلار قولى قىسقا چاغلىردا تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا ئائىلە ئىقتىسادى توغرىلىق جېدەللىشەتتى. ھال ـ كۈنى ياخشىلىنىپ ئالىي پىكاپلىق، ئىككى يۈرۈش ئۆيلۈك بولغاندىن كېيىن، بالا تەربىيەسىگە تۇتقان پوزىتسىيەسىدىكى پەرقلەر تۇپەيلىدىغان قىزىرىشىدىغان بوپقالدى. قىسقىسى، كۈندىلىك تۇرمۇشىدىكى ئاسانلا ھەل قىلىپ كەتكىلى بولىدىغان ھەرقانداق زىددىيەت ئۇلارنىڭ جېدىلىگە باھانە بوپقالاتتى. ئەر ـ خوتۇن جېدەللىشىپ قالسىلا بىر ـ ئىككى ئايغىچە بىر ـ بىرىگە باتناپ گەپ قىلىشمايتتى. ئۇلار ئاجرىشىپ كېتىش نىيىتىگە كېلىشكەن بولسىمۇ، ئەمما تۇتامغا چىققىدەك بىرەر ماھىيەتلىك سەۋەب بولمىغاچقا، ئۇزاق يىللارغىچە بىر ئۆيدە ئارازلىق ۋە قېيداش ئىچىدە ئۆتتى. ئۇلار ئوتتۇرا ياشلارغا بېرىپ قالغان بۇگۈنگە كەلگەندە ئاندىن جېدەللىشىۋېرىشنىڭ قىلچە ئەھمىيىتى يوقلۇقىنى تونۇپ يېتىپ، ئىناق يېڭى تۇرمۇشنى قايتىدىن باشلىدى. ئەمما، ئۇلارنىڭ ئىلگىرىكى تۇگمەس جېدەل ـ ماجراسى بالىسىنىڭ يۈرىكىدە ساقايماس يارا پەيدا قىلىپ قويغانىدى.

كىچىك چاغلىرىدىن باشلاپلا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ جەڭگە ـ جېدىلىنى جىق كۆرۈپ كەتكەن بۇ بېچارە قىز ئاخىر چېچىلغاق، تاۋى نازۇك ئۆسۈپ قالدى. ھەرقانداق يەردە بىرەسىنىڭ ئۇنلۇكرەك گېپىنى ئاڭلىسىمۇ قورقۇپ تىترەپ كېتەتتى. ئۇ ئاتا ـ ئانىسىدىن بىرەرسىنىڭ كامانىدىروپكىغا چىقىپ كېتىشىنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى. ئۇنداق بولغاندا ئۆيدىكى جېدەل بېسىقىپ قالاتتى. جېدەل ـ ماجرا ۋە ئۆچ ـ ئاداۋەت ئىچىدە ئۆسكەن بۇ قىز مانا ھازىر ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقتى. ئەمما ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كەتكەن مەيۇسلۇك، چېچىلغاقلىق، ئۆزىگە ئىشەنمەسلىك ۋە ئۆگىنىش نەتىجىسىنىڭ بىر ئىزدا تۇرۇپ قېلىشى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بېشىنى ئاغرىتىشقا باشلىدى. ئۇلار ھەتتا

قىزنىڭ ئالىي مەكتەپكە ئۆتەلمەي قېلىشىدىن، كەلگۈسىدە مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈش قابىلىيىتى يوق نان قېيغا ئايلىنىپ قېلىشىدىن بەكمۇ ئەنسىرەيدىغان بوپقالدى. دۇرۇس، بۇ بىر جۈپ ئەر-خوتۇن جېنىنىڭ بارىچە پۇل تېپىپ، قىزى بىر ئۆمۈر يېتىپ يېسىمۇ تۈگىتەلمىگۈدەك دەپىنە-دۇنيا جۇغلىدى. ئەمما تاپقان ۋەجى كاللىسىدىكى بالا غېمىگە قىلچە دال بولالمىدى.

ئائىلىدە تەڭرىنىڭ قۇتلۇق كۈنى "سىلى"، "ئۆزلىرى" بىلەنلا ئۆتۈپ كېتىمەن، دېگىلى بولمايدۇ، چۆمۈچ قازانغا تېگىپ كېتىدىغان ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا، بەختلىك ئائىلە مۇناسىۋىتى "ھى ھى-ھا ھا" دىنلا دېرەك بەرمەيدۇ.

ئېرىم ئىككىمزمۇ دائىم تاكاللىشىپ قالىمىز، ئەمما ئۇنداق چاغلاردا بالىنىڭ ئالدىدىلا بىر-بىرىمىزگە ھاپىلا-شاپىلا شالىمىزنى چاچماي، بالىدىن خۇپىيانە چىرايلىقچە پاراڭلىشىپ زىددىيەتنى دەرھال تۈگىتىمىز. گاھىدا بۇنىڭغا بالىنىمۇ ئارىلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ لىلا گېپىنى ئاڭلايمىز. چۈنكى مېنىڭچە، بالىلار ئادەتتە ئىنتايىن دۇرۇس گەپ قىلىدۇ. شۇڭا، بىز بالىنىڭ گەپلىرىنى ئىخلاس بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئۆزىمىزدە ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى بالىنىڭ نەزىرى بىلەن كۆزىتىپ باقىمىز. گاھىدا بالا ماڭا يان بېسىپ قالغان چاغلاردا، دادىسى بالىنىڭ زادى نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ، دەرھال مەندىن ئەپۇ سورايدۇ. مەنمۇ ئۇنىڭغا دائىم يول قويىمەن. ئېرىم بەكلا چېچىلىپ قالغان ياكى ئارىدىكى نىزانى پاتراق تۈگىتىشكە ئالدىرىغان چاغلاردا، مەن "پرىنسىپ"، "سەۋەب" دېگەنلەرنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇپ، ئۇنىڭدىن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئەپۇ سوراپ، ئۇنىڭ بىلەن دەرھال ئەپلىشىپ قالىمەن. قىسقىسى، ئەر-خوتۇن ئىككىمىز تاكاللىشىپ قالغان چاغلاردا ئارىدىكى زىددىيەتنى دەرھال ھەل قىلىپ، بىر-بىرىمىزگە ھەرگىزمۇ باتناپ يۈرمەيمىز؛ ھەرگىزمۇ ئائىلىنىڭ ئىناق كەيپىياتىنى بۇزمايمىز.

نىكاھ — ئىناق كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ مەھسۇلى. شۇڭا نىكاھ مۇناسىۋىتىدە سەممىي خسلەت، سۆيەت-ساپا، قىممەت ئېڭى ۋە سۆيگۈنىڭ قۇدرىتى قاتارلىقلار ناھايىتى يارقىن ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. ئەر-خوتۇننىڭ ئىناق نىكاھ مۇناسىۋىتى ئارقىلىق پۈتكەن ئۆمۈر داستانى — بالىنى بەختلىك تۇرمۇشنىڭ لەززىتى ۋە ھايات گۈزەللىكىدىن بەھرىمەن قىلىپ، ئۇنىڭغا ئادەمىي كىشىلىك مۇناسىۋەتنىڭ زادى قانداق بولىدىغانلىقىنى تونۇتىدىغان تۇنجى دەرسلىك.

ناۋادا ئەر-خوتۇن ئاجرىشىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، زىددىيەتنى ئەقىل-

ئىدراك بىلەن چىرايلىقچە بىر تەرەپ قىلالىسا، بۇ ئەر ـ خوتۇننىڭ تۇغمەس جەڭگە ـ جېدىلى بىلەن بالىنىڭ قەلبىنى ساقايماس يارا قىلغاندىن ياخشىراق. پەيلاسوپ فىللو مۇنداق دېگەنىكەن: ''بەزى ئاتا ـ ئانىلار بۇزۇلۇش گىردابىغا بېرىپ قالغان بەختسىز نىكاھنى 'بىر ئوبدان ئۆينى بۇزۇپ بالىنى بەختسىز قىلىپ قويغۇمىز كەلمىدى' دېگەندەك ئاتام زامانىدىن قالغان باھانىسى بىلەن ساقلاپ قالماقچى بولۇشىدۇ. ئەمما بۇ جەھەتتىكى چوڭقۇر تەتقىقاتلاردىن مەلۇمكى، سوغۇق ۋە كۆڭۈلسىز ئائىلە مۇھىتىنىڭ بالىغا ئېلىپ كېلىدىغان زەخمىتى ئەر ـ خوتۇن ئاشكارا ئاجرىشىپ كەتكەندىكىدىنمۇ ئېغىر بولىدۇ. چۈنكى، كۆڭۈلسىز نىكاھنى دادىللىق بىلەن ئۈزۈپ تاشلىغاندا، ئائىلىدىكى چىدىغۇسىز ھالەتنى تۈگەتكىلى بولىدۇ، بالىمۇ خاتىرجەم تەربىيەلىنىش پۇرسىتىگە ئېرىشىدۇ.''*

ئاتا ـ ئانىلار بالىسى ئۈچۈن تېخىمۇ نۇرغۇن پۇل تېپىشقا ئىنتىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بالىنىڭ بەختىنى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ. چۈنكى، دەپىنە ـ دۇنيا بۇگۈن توزۇپ كەتسە، ئەتە يەنە تاپقىلى بولىدۇ، ئەمما ئۆسۈۋاتقان بالا يۈرىكىدىكى بەخت تۇيغۇسىنى يېتىلۈرۈپ قويۇپ، بۇ جەھەتتە نورمال تەربىيەلىنىش پۇرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويسا، ئۇنى ئەبەدىي قايتۇرۇپ كەلگىلى بولمايدۇ. ئاتا ـ ئانىنىڭ بالىنى بەختيار ئائىلىدە فىزىئولوگىيەلىك ۋە پسىخىك جەھەتتىن ساغلام، جىسمانىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن يېتۈك قىلىپ چوڭ قىلغانلىقى ـــ بالىغا تۈگىمەس بايلىق بەخش ئەتكەنلىكىدۇر.

ناۋادا ئائىلىنمۇ يۇلتۇزلۇق سارايلاردەك دەرىجىگە ئايرىشقا توغرا كەلسە، ئۇنداقتا مېنىڭچە، ئىناق ۋە بەختلىك ئائىلە ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. چۈنكى، ئۆيىڭىز كىچىكرەك، ئۆي سەرەمجانلىرىڭىز كونىراق، ئائىلە ئېلېكتىر سايمانلىرىڭىز ئازراق بولسا ھېچنېمە بولمايدۇ. ئەمما كۆيۈم ۋە ئىجىل ـ ئىناقلىق ھەرگىز كەم بولماسلىقى كېرەك. قىسقىسى، بەختلىك ئائىلە ـــ بەش يۇلتۇزلۇق سارايدۇر.

ئاخىردا پەيلاسوپ فىللونىڭ مۇنۇ بايانىنى نەقىل كەلتۈرگۈم كېلىپ قالدى:

''پەرۋەردىگار ئىبراھىم(ئەلەيھىسسالامنى دېمەكچى ـــ تەرجىماندىن) ۋە ئۇنىڭ ئەۋلات ـ ئۇرۇقلىرىغا ھېممەت قىلغان تۇپراق 'بىر ئېرىقدا سۇت، بىر ئېرىقدا ھەسەل ئېقىپ تۇرىدۇ' دەپ تەسۋىرلىنىدۇ. بۇيەردىكى تۇپراق ئانا مېھرىنىڭ، سۈت كۆيۈم، غەمخورلۇق ۋە

* فىللو «ئۆزى ئۈچۈن ياشايدىغانلار» سۆن يىي تەرجىمىسى، سەنلىەن كىتابخانىسى، 1988 ـ يىلى 11 ـ ئاي بېيجىڭ 1 ـ نەشرى، 310 ـ بەتكە قارالا.

شەكسىزلىكنىڭ، ھەسەل ھايات لەززىتى، بەخت ۋە ھاياتقا بولغان ئىشتىياقنىڭ سىمۋولى. ئانىلاردىن بالىغا 'سۈت' بېرەلەيدىغانلار كۆپ، ئەمما 'ھەسەل' بېرەلەيدىغانلار ئازراق. بالىسىغا ھەسەل بەرمەكچى بولغان ئانا'ياخشى ئانا'لا ئەمەس، مۇھىمى بەختلىك ئانىلاردىن بولمىقى لازىم. ئانىدىكى ھاياتقا بولغان ئىشتىياق بىلەن ھاياتلىق تەشۋىشى بالىنىڭ پۈتكۈل خاراكتېرىگە چوڭقۇر، ئەمما تۈپتىن ئوخشىمايدىغان تەسىرلەرنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا بالىلار ۋە چوڭلاردىن يېتىلىۋاتقان چېغىدا قايسىلىرىنىڭ 'سۈت'كە، قايسىلىرىنىڭ 'ھەسەل'گە ئېرىشكەنلىكىنى بىر قاراپلا بىلەلەيمىز."*

شۇڭا، سەمىمىزدە بولسۇنكى، بالا تاپقان ئاتا-ئانىلارنىڭ زىممىسىگە ئاشۇ بالىنى بېقىپ چوڭ قىلىشلا ئەمەس، بەلكى بەختىيار ھاياتقا ئېرىشتۈرۈش مەسئۇلىيىتىمۇ يۈكلەنگەن.

* فېللو «ئۆزى ئۈچۈن ياشايدىغانلار» سۈن يېيى تەرجىمىسى، سەنلىيەن كىتابخانىسى، 1988-يىلى 11-ئاي بېيجىڭ 1-نەشرى، 270-بەتكە قارالسۇن.

بالا ئۇچۇن "گۈناھ خاتىرىسى" ئەمەس "تۆھپە خاتىرىسى" تۇتقان تۇزۇك

بالا ئۇچۇن "تۆھپە خاتىرىسى" تۇتۇش ـــ بولدىغان چارە. بىز بالىنى ئىزدىدىن يۈل بىلەن تارتۇقلاپ باققان ئەمەس. بالىغا بېرىدىغان تارتۇقلىرىمىز ئاشۇ كىچىككىنە خاتىرە دەپتەردىكى چىرايلىق گۈللەردە ئەكس ئېتەتتى. قىممىتىنى يۈل بىلەن ئۆلچىگىلى بولمايدىغان ئاشۇ ببالىغا گۈللەر بالىغا نۇرغۇن ياخشى يېزىلەتنى سىگدۇرۇشىمىزدە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويىنىغانىدى.

قىزىم تۆت ياشقا كىرگەندىن باشلاپ، ئۇنىڭ ياخشى ئىشلىرىنى يېزىپ ماڭىدىغان مەخسۇس خاتىرە دەپتەر تۇتتۇق. بۇ كىچىككىنە خاتىرە دەپتەرنىڭ ھەر بىر بېتىگە قىزمىنىڭ بىزنى خۇشال قىلغان ئىشىدىن بىرنى "ئويۇنچۇقلىرىنى ئۆزى يىغىشتۇردى"، "ئەخلەت تۆكتى"، "ئۆزى ھېكايە توقۇدى"، "ئاخشام ئۆزى يالغۇز ئاشخانىغا كىرىپ، چىراغنى يېقىپ، چىش كولىغۇچ تېپىپ چىقتى"، "سائەتكە قاراشنى ئۆگىنىۋالدى" دېگەنىدەك گەپلەرنى ئاددىي قىلىپ يېزىپ قوياتتۇق ۋە ئۇنىڭ يېنىغا قىزىل قەلەمدە بىرىدىن گۈل سىزىپ قوياتتۇق. بۇ بالىغا بەرگەن تارتۇقىمىز ئىدى. بىز ئۇ خاتىرە دەپتەرنى "تۆھپە خاتىرىسى" دەپ ئاتايتتۇق. قىزىم ئاشۇ خاتىرە دەپتەرگە "تۆھپە"سىنى يازغان چېغىمىزدا بەكمۇ خۇش بولۇپ كېتەتتى، پات ـ پاتلا زادى قانچىلىك گۈل ئالغانلىقىنى ساناپ باقاتتى.

قىسقىسى، بۇ ئۇسۇلنى قوللانسا بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ناھايىتى پايدىلىق بولىدىكەن، يەنى بىرىنچىدىن، بالىنىڭ شان ـ شەرەپ تۇيغۇسىنى ئويغاتقىلى بولىدىكەن؛ ئىككىنچىدىن، خاتىرە دەپتەر بالىنى ئۇنىڭغا خاتىرىلەنگەن ئىشلارنى داۋاملاشتۇرۇشقا دالالەت قىلىپ تۇرىدىغان بولغاچقا، بالا ئاشۇنداق ئىشلارنى ئىزچىل قىلىپ مېڭىشقا ئادەتلىنىدىكەن؛ ئۈچىنچىدىن، بالا خاتىرە دەپتەردىكى گۈللەرنى سانىغاچ، ئۇنىڭغا يېزىلغان

مەزمۇنلارنى قايتا-قايتا ئوقۇپ يۈرۈپ، نۇرغۇن خەت ۋە تېرمىنلارنى ئۆگىنىۋالدىكەن.

قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن، مۇئەللىممۇ ئۇنى دائىم ئاشۇنداق گۈل بىلەن تارتۇقلايدىغان بولدى، يەنى بالىنى ماختاشقا توغرا كەلگەندە، ئۇنىڭغا گۈلنىڭ تامغىسى بېسىلغان كىچىككىنە بىر بارغاقچىنى بېرەتتى. ئاشۇنداق بارغاقچە ئونغا توشقاندا، قىزىمغا "سەبىيلەر شادلىقى"(خەنزۇچە '大笑脸' دېيىلىدۇ؛ بۇ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان بالىنىڭ ئىزنا رەسىمى ☺ نى كۆرسىتىدۇ — تەرجىماندىن) دىن بىرنى تەقدىم قىلاتتى. سىنىپنىڭ ئارقا تېمىدىكى «شەرەپ تاختىسى» غا بالىلار ئېرىشكەن "سەبىيلەر شادلىقى" تىزىملىك بويىچە چاپلاپ قويۇلاتتى. "سەبىيلەر شادلىقى"نىڭ ئاز-كۆپلۈكى بالىلارنىڭ ئىپادىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەتتى. قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگۈچە ئاشۇ «شەرەپ تاختىسى»دا 1-، 2-لىكنى قولدىن بەرمەي كەلدى. بىز بۇنىڭ ئۈچۈن ئىچىمىزدە خۇشال بولساقمۇ، ئەمما ئۇنى تەرىپلەپ يۈرمىسمۇ بولىدىغان ئادەتتىكى ئىش دەپ قارىغاچقا، ئانچە تىلغا ئېلىپ كەتمەيتتۇق. چۈنكى، بالىنى ھەدەپ ماختاۋەرگەندە، ئۇ بالىلار ئارىسىدا بارا-بارا ئۆزىگە تەمەننا قويىدىغان بولۇپ قالىدۇ-دە، بۇنىڭ بىلەن "باشقىلار مەندىن ئۆتۈپ كېتەرمۇ؟" دېگەن ئەندىشىدە، ئاخىر ھەرىكىتىدىكى تەبىئىيلىك ۋە گارمونىڭ ماسلىقىنى يىتتۈرۈپ قويىدۇ.

ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ قىزىمنىڭ "تۆھپە خاتىرىسى"گە چۈشىدىغان مەزمۇنلارمۇ كۆپىيىپ باردى، ئەمما ئۇنىڭغا "ئىمتىھاندا ياخشى نەتىجە ئالدى" دېگەن گەپنى بىرەر قېتىممۇ ييزىپ باقمىدۇق. چۈنكى بىزچە بولغاندا، باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالا ئۆچۈن ھەممىدىن مۇھىمى ئۇنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ساقلاش. بالىنىڭ ئىمتىھان نەتىجىسىنى زىيادە زىغىرلاپ كەتكەندە، بالىنىڭ زېھنى نەتىجە تەرتىپىگىلا مەركەزلىشىپ قالىدۇ. چوڭلار بالىنى ئىمتىھان نومۇرى ۋە نەتىجە تەرتىپىنىلا قوغلىشىشقا ئۆگىتىپ قويسا، ئۇنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقى بارا-بارا سۇسلاپ كېتىدۇ. ھازىرقى مەكتەپ تەربىيەسىدە ساقلىنىۋاتقان بالىنىڭ نەتىجىسىگىلا ئېسىلۋېلىش خاھىشىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ. ئۆتۈپ-تېشىپ ئائىلىدىمۇ شۇنداق قىلغىلى تۇرساق، ئۇ بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە تۈرتكە بولالمايلا قالماي، بەلكى سەلبىي تەسىر كۆرسىتىپ قالىدۇ.

شۇڭا قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا ئۇنىڭ "تۆھپە خاتىرىسى"گە "مېنىڭ ئورنۇمدا قاچا-قۇچىلارنى ناھايىتى پاكىز يۇيىدى"، "غەجەكنى ئوبدان چالدى"، "تۈگمەك(ياڭيۇ) توغرىسىنى ئۆگىنىۋالدى" دېگەندەك "تۆتامغا چىقمايدىغان ئۇششاق-چۈششەك ئىشلار"نى يازاتتۇق.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ئۇنىڭدىن باشقا، يىل ئاخىردا قىزىمنىڭ ئاشۇ ئوقۇش مەۋسۇمىدە زادى قانچىلىك تەقدىرنامە ئالغانلىقىنىمۇ ئەسلەتمە ئورنىدا خاتىرىلەپ قويۇاتىتۇق.

قىزىم ئون بېشىدا تولۇقسىزئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىقىغا چىقتى. بۇ چاغدا ئۇ ياتاقلىق مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بولغاچقا، ئۆيگە ھەپتىدە بىر قېتىم كېلەتتى. دەسلىپىدە ياتاق تۇرمۇشىغا كۆنەلمەي، ئۆينى سېغىنىپ يىغلاپتۇ. ئىككىنچى ھەپتىسى كەلگەندە ئۇ: "ماۋۇ ھەپتە خېلى ئۆگىنىپ قالدىم، شۇڭا يىغلىمىدىم" دېدى. شۇنىڭ بىلەن قىزىمنىڭ "ئۇتۇق خاتىرىسى"گە "ياتاقلىق مەكتەپكە كىرىپ ئىككىنچى ھەپتىسىدىن باشلاپلا يىغلىمايدىغان بولدى" دەپ يېزىپ قويدۇق. قىزىمنىڭ ئۇ چاغدىكى "ئۇتۇق خاتىرىسى"گە ئاساسەن "ئورۇن ـ كۆرپىسىنى رەتلىك يىغىپتىكەن، مۇئەللىم ماختاپ كېتىپتۇ"، "كىيىم ـ كېچەكنى ناھايىتى پاكىز يۇيۇپتۇ" دېگەندەك ياتاقلىق مەكتەپ تۇرمۇشىغا ئائىت مەزمۇنلار يېزىلدى. بىر قېتىم قىزىم ئىككىمىز گەپ تەگشىپ قېلىپ، ھەر ئىككىمىزنىڭ كۆڭلى يېرىم بولغانىدى. ئۇ بۇرۇنقىدەك ئۆز گېپىنى راست دەپلا تۇرۇۋالماي، ھەر بىر زاكونىنى ئويلىنىپ تۇرۇپ قويدى. ئۇ گېپىمنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن ھامان تالىشىشتىن دەرھال توختاپ، ئۆزىدىن كېتىپ قالغان يەرنى شۇ ھامان بوينىغا ئالدى. بۇ ئۇنىڭدىكى پىشىپ يېتىلىۋاتقانلىقىنىڭ شۇنداقلا گۈزەل ئەخلاقنىڭ بەلگىسى ئىدى. شۇڭا، مەنمۇ بۇ ئىشنى "ئۇتۇق خاتىرىسى"گە خاتىرىلەپ، ئۇنىڭ كەينىگە گۈلدىن بىرنى سىزىپ قويدۇم. شۇ قېتىمقى ئىش قىزىمغا مۇنازىرىلىشىشتىن مەقسەت قارشى تەرەپنى مات قىلىشلا ئەمەس، بەلكى ھەق ـ ناھەقنى ئايرىش ئىكەنلىكىنى تونۇتتى.

ياشلىق دەۋرىگە قەدەم قويغان قىزىم بارا ـ بارا ئۆزىگە خاس خاراكتېر يېتىلدۇرۇپ، مۇستەقىل پىكىر قىلالايدىغان بولدى. دېمەك، بۇرۇنقىدەك دەپتىرىگە گۈل سىزىپ تارتۇقلاش ئۇنىڭغا ئەمدى ياراشمايتتى. مۇھىمى، مىجەز ـ خۇلق، ئوي ـ پىكىر ۋە ئۆگىنىش ئۇسۇلى قاتارلىق جەھەتلەردە ئۆزىگە خاس مۇقىم ئەندىزىنى شەكىللەندۈرگەچكە، بالا بىلەن پاراڭلىشىپ پىكىر ئالماشتۇرۇشقا بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدىغان بولدۇق. شۇڭا ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 2 ـ يىللىقىغا چىققاندىن كېيىن، ھېلىقى "ئۇتۇق خاتىرىسى"نى يېزىشمۇ ئۆزلۈكىدىن توختاپ قالدى.

مانا ھازىر قىزىم ئالىي مەكتەپكە چىقتى. ھېلىقى "ئۇتۇق خاتىرىسى" قىزىمنىڭ بەختلىك ئۆسۈۋاتقانلىقىغا شاھىت بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئائىلىمىزنىڭ تەۋەرۈكىگە ئايلاندى. بالا ئۇچۇن "تۆھپە خاتىرىسى" تۇتۇش، بولىدىغان چارە. بىز بالىنى ئەزەلدىن پۇل بىلەن تارتۇقلاپ باققان ئەمەس. بالىغا بېرىدىغان تارتۇقلىرىمىز ئاشۇ كىچىككىنە خاتىرە دەپتەردىكى چىرايلىق

گۈللەردە ئەكس ئېتەتتى. قممەتنى پۇل بىلەن ئۆلچىگىلى بولمايدىغان ئاشۇ بىباھا گۈللەر بالىغا نۇرغۇن ياخشى پەزىلەتنى سىڭدۈرۈشىمزدە ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىغاندى.

بالىلارمۇ چوڭلارغا ئوخشاشلا باشقىلارنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشى ۋە رىغبەتلەندۈرۈشىگە موهتاج بولىدۇ. مۇئەييەنلەشتۈرۈش ۋە رىغبەتلەندۈرۈش مۇھىتىدا ئۆسكەن بالا ئۆزىدە كامىل ئىشەنچ تۇرغۇزۇپ، بىمالال ئالغا باسالايدۇ. نۇرغۇن ئاتا ـ ئانىلاردا يېتەرسىزلىك بار دېيىلسە، ئۇ دەل ئۇلارنىڭ بالىنى ماددىي بۇيۇم بىلەنلا تارتۇقلاشقا هېرىسمەنلىكىدە. مۇهىمى ئۇلار بالسىنى ھەقىقىي چۈشەنمەيدۇ. چۈنكى، ماددىي تارتۇق بۇگۈنكى كۈندىكى توققۇزى تەل بالىلارنى رىغبەتلەندۈرۈشتە دېگەندەك رول ئوينىيالمايدۇ. بالىلارنى ۋاقتىنچە ھەمنۇن قىلالىسمۇ، ئۇنداق ھەمنۇنىيەت ئۇزاققا بارمايدۇ. قىسقىسى، بالىلاردىكى ھەقىقىي بەختىيارلىق ۋە شجائەت مەنىۋى خۇرسەنلىك بىلەن مۇۋەپپەقىيەت تۇيغۇسىدىن كېلىدۇ.

بۇ ئۇسۇلۇمنى باشقىلارغا دەپ بەرسەم بەزىلىرى مۇنداق دېيىشتى: ''بالىڭىز كىچىكىدىن باشلاپلا ئوبدان چوڭ بوپتۇ، ئەمما بالام ، مەن ئۇچۇن ئەڭ چوڭ باش ئاغرىقى دەڭە! نەدىمۇ يازغۇدەك ئىشلىرى بولسۇن؟''

بۇ پۈتۈنلەي خاتا قاراش.

ئەمەلىيەتتە ھەرقانداق بالىدا ئۆزىگە تۇشلۇق ئالاھىدىلىك بولىدۇ. ئۇ ئالاھىدىلىكلەر كۆپىنچە ھاللاردا ئارتۇقچىلىق بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ ئارتۇچىلىقلار بالىنىڭ يۈرىكىدە ساقلىنىۋاتقان ئۇرۇقتا ئوخشايدۇ. ئۇ ئۇرۇقنى ئوبدان پەرۋىش قىلغاندىلا بىخ سۈرۈپ، چېچەكلەپ، ئاخىر مېۋە بېرىدۇ. ئەپسۇسكى، نۇرغۇنلىرىمىز بالىنىڭ كەمچىلىكلىرىگىلا ئېسىلىۋېلىپ، ئارتۇقچىلىقلىرىنى بايقاشقا ناقىسلىق قىلىمىز؛ ھە دېسىلا بالىغا تەنبىھ بېرىمىز. بۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ يۈرىكىدىكى بىخ سۈرۈپ ئۆسۈشكە ئىنتىلىپ تۇرغان ھېلىقى ئۇرۇق مۇلدۇر ۋە بوران ـ چاپقۇنىدا قېلىپ، نورمال ئۆسەلمەيدۇ، ھەتتا نابۇت بوپكېتىدۇ. نۇرغۇن بالىنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئەيىب ـ نۇقسانىنىڭ قېيىغا ئايلىنىپ كېتىشى دەل مۇشۇ سەۋەبتىن.

بىر ھېكمەتلىك كەلىمىدە ''دۇنيادا گۈزەللىك كەم ئەمەس، بەلكى ئاشۇ گۈزەللىكنى بايقايدىغان كۆزلەر ئازىيىپ كەتتى'' دېيىلگەنىكەن. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار بالا ئۇچۇن بىر خاتىرە تۇتۇپ قويۇشقا ۋاقىتى چىقمىسا، بالىسىنىڭ ''ئۇتۇق''لىرىنى ئۆزىنىڭ يۈرىكىگە خاتىرىلەپ ماڭسىمۇ بولاتتى، مۇبادا بۇنىڭغىمۇ ۋاقتى بولمىسا، بالىسىدىن مەمنۇنلۇقىنى سۆزى ۋە كۆزىدە بولسىمۇ ئىپادىلىشى كېرەك ئىدى. بالىڭىزنىڭ ''ئۇتۇق''لىرىنى قانچە كۆپ خاتىرىلىسىڭىز، ئۇنىڭغا شۇنچە كۆپ شادلىق ۋە ئىشەنچ ئاتا قىلغان بولسىز،

بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش مەنزىلى شۇنچە ئاسانلىشىدۇ.

بەزىلەر بالىنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى ماختاش بىلەن بىرگە يېتەرسىزلىكلىرىنمۇ دەرھال كۆرسىتىپ بېرىدۇ. قائىدە بويىچە بۇ ئۇسۇلنى خاتا دەپ كەتكىلىمۇ بولمايدۇ، ئەمما بۇنىڭدا ئۆسۈلغا دىققەت قىلمىسىڭىز ئاخىرى خەيرلىك بولمايمۇ قالىدۇ.

"ئۇتۇق خاتىرى"سى تۇتۇشتىن مەقسەت ـــ بالىنى ئۆزىدە تاسادىپىي كۆرۈلگەن ئارتۇقچىلىقلاردىن ئىشەنچ ۋە شادلىققا ئېرىشتۇرۇش، شۇنداقلا بالىدىكى ئاشۇنداق تاسادىپىي ئىزگۈلۈكلەرنى ئۇنىڭ دائىملىق ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇش. شۇنىڭدەك، ناۋادا بالىنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى ئاغزىڭىزدىن چۈشۈرمەي، بۇ ھەقتە بالىنى ھە دېسىلا ئەسكەرتىپ تۇرسىڭىز، ئۇنداق ئاباب ئەتمىشلەر بالىنىڭ ۋۇجۇدىدا تۇرغۇنلىشىپ قالىدۇ، يەنى بالا تاشلاشقا ئىنتىلىپ كېلىۋاتقان ئاشۇنداق قىلىقلار، ئەتىگەندىن كەچكىچە بالىنىڭ قۇلىقىغا قۇيۇپ تۇرۇۋاتقان ئۇگۈت ـ ئەسكەرتمىلىرىڭىز سەۋەبلىك بارا ـ بارا ئۇنىڭ خاراكتېرىگە سىڭىپ، ئاخىرقى ھېسابتا بالىنىڭ تەبىئىي ھەرىكىتىگە ئايلىنىپ كېتىدۇ.

كونىلاردا "قىلدىن كەتسەڭ، قىرىقتىن كېتىسەن" دەيدىغان گەپ بار. شۇڭا، بالا تەربىيەسىدە ئۇششاق ھالقىلارغا ھەرگىزمۇ سەل قارىمىغۇلۇق!

بالىلارنىڭ ئويلىنىش ۋە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش ئىقتىدارى تولۇق شەكىللەنمىگەن بولغاچقا، بېشارەت ۋە ئىشتىياقنىڭ ھاكىمىلىقىغا ئاسانلا بويسۇنىدۇ. چوڭلار: "بالىنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى قەغەزگە يېزىپ، دائىم كۆرۈپ تۇرىدىغان يەرگە چاپلاپ قويسا، بالا بۇ ھەقتە ئۆزىنى دائىم ئاگاھلاندۇرۇپ، ئاشۇ يېتەرسىزلىكلىرىنى ئەقلى بىلەن تۇزىتىشكە ئىنتىلىدۇ" دەپ قارايدۇ. بۇ ـــ بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىنى پەقەتلا چۈشەنمىگەنلىك. چۈنكى بالىنىڭ كەمچىلكلىرى يېزىلغان ئاشۇ قەغەزنى ئۆيگە كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى كۆرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ ئىززەت ـ نەپسى بوغۇلىدۇ.

شۇڭا، بالىنىڭ كەمچىلكلىرىنى يېزىپ چاپلاپ قويىدىغانلارغا شۇنداق دېمەكچىمەن: بالا ئۇچۇن "گۈناھ خاتىرىسى" تۇتماي "تۆھپە خاتىرىسى" تۇتۇڭلار. ئۇنىڭ ئۇنۇمى بالىنىڭ خەقتىن يوشۇرىدىغان تەرەپلىرىنى باشقىلارغا ئاشكارىلاپ يۈرگەندىن مىڭ ياخشى.

بالىنىڭ كەمچىلكلىرىنى قەغەزگە يېزىپ چاپلاپ قويۇشنى تەشەببۇس قىلغان بىر ئايال مەندىن:

ـــ بالامنىڭ تۇزەتمىسە بولمايدىغان كەمچىلكلىرى بەك جىق. ئۇنىڭ كەمچىلكلىرىنى يېزىپ چاپلاپ قويۇشۇم ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇش ئىدى، ئەمدى قانداق قىلسام بولار؟ـــ دەپ سورىدى.

ــ بالىنى ئەلۋەتتە ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇش كېرەك، ــ دېدىم چۈشەندۈرۈپ، ــ ئەمما بۇنىڭدا باشقىچىرەك ئۇسۇلنى قوللىنىپ بېقىڭ، يەنى بالىنىڭ نەزىرىنىڭزدىكى "كەمچىلىكى"نى "ئارتۇقچىلىق"ئورنىدا سۆزلەڭ. بۇنىڭدا ئالدى بىلەن بالا ئۈچۈن "ئۇتۇق خاتىرىسى"لا تۇتۇپ "گۈناھ خاتىرىسى" تۇتماسلىق ئۈچۈن تۇرغۇزۇپ چىقىشىڭز لازىم.

ــ بالىڭز سازنى ئۇبدانراق مەشق قىلمىغان چاغلاردا خاتىرىگە "ساز مەشقىدە تەشەببۇسكار بولمىدى" دەپ يازماي، بالىنىڭ ھەر كۈنى ساز مەشق قىلىۋاتقانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ "ھەر كۈنى ساز مەشق قىلىشنى ئۇنتۇمىدى" دەپ يېزىڭ. ناۋادا بالىڭز يەنە ھورۇنلۇق قىلىپ، سازنى بىرەر سائەت مەشق قىلىشقىمۇ چىدىمىغان بولسا، خاتىرىگە "ساز مەشق قىلغان ۋاقتى بىر سائەتكىمۇ يەتمىدى" دەپ يازماي، "ئاران 40 مىنۇت مەشق قىلغان بولسىمۇ، بۇرۇنقىدىن كۆپ ئىلگىرىلىدى" دەپ يېزىڭ. بۇنىڭ بىلەن بالىڭز ئاران 40 مىنۇت ساز مەشق قىلىشنىمۇ قوبۇل كۆرگەنلىكىڭزنى بايقايدۇ-دە، شۇنىڭدىن كېيىن بىر مەھەل كۈنگە 40 مىنۇتلا مەشق قىلىپ باقىدۇ. شۇ چاغدا سىز بالىڭزنىڭ مەشق ۋاقتىغا تولۇق كاپالەتلىك قىلالمايۋاتقانلىقىنى نەزەردىن ساقىت قىلىۋېتىپ، خاتىرىگە "سازنى ئەستايىدىل مەشق قىلدى، سەۋىيىسىمۇ تەدرىجي ئۆسۈپ باردى" دەپ يېزىڭ. يەنە بالىنىڭ ئاشۇ كەمچىلىكلىرى ئارىسىدىنمۇ ئۇنى ماختىغۇدەك نۇقتىلارنى بايقىيالىسىڭز، بۇ ئۇسۇلىڭز بالىغا ئىجابىي بېشارەت ۋە تۇرتكە بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالىدا بارا-بارا ئۇتۇق تۇيغۇسى ھاسىل بولىدۇ-دە، ئۇ ۋاقىت توشقۇزۇش ئۈچۈنلا ساز مەشق قىلىشتىن ماھارەت تاۋلاش ئۈچۈن مەشق قىلىشقا يۈزلىنىدۇ. بالىڭز سىلەر بىلەن تىركىشىشنى تاشلاپ، بىرەر مۇزىكىنى راۋۇرۇس چېلىشنى ئۆگىنىۋېلىشقا ئىرادە قىلغان چاغدا، مەشىققە زادى قانچىلىق ۋاقىت ئاجرىتىشىنىڭ كارايىتى چاغلىق. چۈنكى ئىخلاس بىلەن قىلىنغان بىرىم سائەتلىك مەشق، ۋاقىت توشقۇزۇش ئۈچۈنلا قىلىنغان بىر سائەتلىك مەشقتىن ياخشى، ئەلۋەتتە.

دوستۇم تەشۋىش ئىچىدە يەنە سورىدى:

ــ بالىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى پەقەتلا تىلغا ئالمايمەنمۇ؟ بۇنداق قىلسام، ئۇ كەمچىلىكلىرىنى تۇزەتمەي، تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتمەمدۇ؟

دوستۇمنىڭ گېپىگە يارىشا مۇنداق دېدىم:

ــ بىر قىسىم ئاتا-ئانىلار "ئاتا-ئانىسى داۋاملىق ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرمىغان بالا، كەمچىلىكلىرىنى تۇزەتمەي بارا-بارا تاپتىن چىقىپ كېتىدۇ" دېگەن خاتا پەرەز بىلەن، ھە دېسىلا بالىسىنى تەنبىھلەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، ھەرقانداق بالىدىكى غۇرۇر ۋە ئىنتىلىشچانلىق تۇغما بولىدۇ. ئاشۇ تۇغما

ئۇيغۇرچە كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

قابىلىيىتى سۇلمىغان بالىلار ھەر جەھەتتىن نورمال ئۆسۈپ يېتىلەلەيدۇ. بالىدا بىرەر يېتەرسىزلىك كۆرۈلگەن، ھامان ئۇنى لايىقىدا ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇش كېرەك، ئەلۋەتتە. بالىدىكى ئاشۇ يېتەرسىزلىك قايتا ـ قايتا تەكرارلانغىلى تۇرسا، بۇ چاغدا بالىدىكى ئاشۇ يېتەرسىزلىكنى ئىجابىي رىغبەتلەندۈرۈش ئۇسۇلى بىلەن تۈگىتىش ئۇستىدە ئىزدىنىش كېرەككى، ھەرگىزمۇ ''مەن ساڭا نەچچە قېتىم دېدىم؟ يەنىلا ئۆزۈڭ بىلگەننى قىلىۋاتسەن!'' دېگەندەك گەپلەر بىلەن تەنبىھلەشكە بولمايدۇ. چۈنكى، تەكرارلىنىۋەرگەن تەنبىھ بالىدىكى كەمچىلىكلەرنى تۇرغۇنلاشتۇرۇپ، ئاخىر قۇتۇلغۇسىز نۇقسانغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

دوستۇمغا دېگەنلىرىمنى تېخىمۇ ئوبدان چۈشەندۈرۈش مەقسىتىدە مۇنداق تەكلىپلەرنى بەردىم:

ـــ مىسالەن، بالىڭىزنى ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى سۆرەلمىلىك قىلىدۇ؛ ''بول! ئورنۇڭدىن تۇرۇپ كىيىڭنى كىي، ناشتاڭنى قىل، سومكاڭنى ئال!'' دەپ ھەيدەپ تۇرمىسا مەكتەپكە كېچىدۇ، دەپ پەرەز قىلايلى. مېنىڭچە، بۇنداق ئەھۋالدا ''بول، ئەزمىلىك قىلما!'' دېگەن گەپنى كۈرمەك قېتىم تەكرارلىسىڭىزمۇ، شۇ ۋەجىدىن بالىنى كۈرمەك قېتىم تەنبىھلىسىڭىزمۇ، مېنىڭچە بەربىر. چۈنكى، بالىنىڭ يېتەرسىزلىكىنى قايتا ـ قايتا يۈزىگە سېلىۋەرگەندە، بالا قاشىرىپ، ئۇنىڭغا ئادەتلىنىپ قالىدۇ. شۇڭا، بالىدىكى يېتەرسىزلىكنى نېگىزىدىن تۈگىتىش ئۈچۈن، مۇنداق قىلىپ بېقىڭ: بالا بىلەن چىرايلىقچە پاراڭلىشىپ، ئۇنىڭغا: ''ئەتىدىن باشلاپ مەكتەپكە ماڭىدىغان ۋاقتىڭىزغا ئۆزىڭىز ئېگە بولۇڭ!'' دەپ گەپنى ئۈزۈۋېتىڭ. ئەتىسىدىن باشلاپ ئۇنى يەنە بۇرۇنقىدەك سۆيلەپ يۇرمەي، ناشتىسىنى ئوبدان تەييارلاپ بېرىڭ ياكى ئۇنى مەكتەپكە ئاپىرىپ قويۇشقا تەق بولۇپ تۇرۇڭ، بالا ھەرقانچە ئەزمىلىك قىلسىمۇ سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈڭ.

بالا تۈنجى كۈنى ئەزمىلىكى سەۋەبىدىن بىرەر سائەت كېچىكىپ قېلىپ، سىزگە: ''بالدۇرراق ئويغىتىپ قويمىغاچقا كېچىكىپ قالدىم'' دەپ دوق قىلىشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا بالىنى مۇنداق دەپ رىغبەتلەندۈرۈڭ: ''مەكتەپكە كېچىكىپ قېلىشنى خالىمايدىغان ئوبدان بالا ئىكەنلىكىڭىزنى بىلىمەن قوزام! بۈگۈن دېگەن مەكتەپكە بېرىشقا مۇستەقىل ئۆزىڭىز تەييارلىق قىلغان تۈنجى كۈن، شۇڭا دېگەندەك كۆنۈپ كېتەلمەدىڭىز، ئەتە ـ ئۆگۈن ھەرگىزمۇ كېچىكىپ قالمايمىز!'' ئەمما، بۇ گەپلەرنى چىن ئىخلاسىڭىز بىلەن دەڭ، ھەرگىزمۇ كىنايە قىلماڭ. ئىشقىلىپ، مۇشۇ ئۇسۇلنى چىن دىلىڭىزدىن ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇڭ؛ ئۇ جەريانىدا بالا ئالدىدا ئاچچىقلانماڭ، ئۇنىڭ ئەيىبلىمەڭ، بالىنىڭ تەييارلىقلىرىنى قىلىشىپ بەرمەڭ؛ بۇ ھەقتىكى ئىلگىرىلەشلىرىنى

”تۆھپە خاتىرىسى“گە ئۇدۇللۇق يېزىپ مېڭىڭ. بالا ئاشۇ يېتەرسىزلىكىنى يەنە تەكرارلاپ قالسا، ئۇنىڭ ئاشۇ ھەرىكىتىدىكى ئىجابىي تەرەپلەرنى ئىنچىكە كۆزىتىپ، ئۇنى ماختاپ ئىلھاملاندۇرۇڭ. شۇندىلا بالىنىڭ ئۆز-ئۆزىنى باشقۇرۇش ئېڭى تەدرىجىي يېتىلىپ، ئەزمىلكىلىرى بارا-بارا تۈگەيدۇ.

ئومۇمەن، بالىلاردا گۇناھ يوق، پەقەت ئۇلارنىڭ گۆدەكلىكىلا بار. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ خىل گۆدەكلىك — بالىلارنىڭ ئىزچىل ئۆسۈپ يېتىلىش ئىمكانىيىتىدىن بېشارەت، ئەلۋەتتە. شۇڭا، ئاتا-ئانىلار بالىنىڭ گۆدەكلىكىدىن ھوزۇرلىنىشنى، ئاشۇ گۆدەكلىككە مۇجەسسەملەنگەن بالىلارچە گۈزەللىكنى بايقاشنى بىلىشى لازىم. شۇنداق قىلالىغان ئاتا-ئانا بالىنى ھەدىسىلا ئەيىبلىمەي، ئۇنىڭ تۇغقانلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش ئارقىلىق رىغبەتلەندۈرەلەيدۇ.

ئاتا-ئانىلارنىڭ ساپاسى ۋە بۇقىل-ئىدراكى بالا تەربىيەسىدە قوللانغان ئۇسۇلىدا ئىپادىلىنىدۇ. شۇڭا ئاتا-ئانا بولغۇچى ”بالا تەربىيەسىدە تەكتلىگىنىم زادى نېمە؟ قوللانغان ئۇسۇلۇم بالىغا ياقتىمۇ ياكى ئۇنى بىزار قىلىپ قويدىمۇ؟ بالىغا ئىجادىي تەسىر كۆرسەتتىمۇ ياكى سەلبىي تەسىر كۆرسەتتىمۇ؟ بالىنى رىغبەتلەندۈرەلىدىمۇ ياكى بەزدۈرۈپ قويدىمۇ؟ ئاشۇ ئۇسۇللارنى قوللىنىشتا ئەتىنى نەزەردە تۇتالىدىممۇ-يوق؟ بالا تەربىيەسىدە قوللانغان ۋاستىلىرىم سەۋەبلىك مېنى ئالىيجاناب دېيىش كېرەكمۇ ياكى چاكىنا دېيىش كېرەكمۇ؟“ دېگەن مەسىلىلەر ئۇستىدە چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزۈپ بېقىشى لازىم. ئۇنداق قىلمىساي، ھە دېسىلا دەمىللىق مىجەز-خۇيى ۋە كۆنگىنى بويىچە ئىش كۆرىدىغان ئاتا-ئانىلار كۆڭلىگە پۈككەن ئارزۇسىغا يېتەلمەيلا قالماي، ئەكسىچە بالا ئىداقتى نىشانىدىن پۈتۈنلەي ئادىشىپ قالىدۇ.

ئۇيغۇرچە كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

"كارى بولمسۇن"

زىيادە قاتتىق باشقۇرۇلغان بالا بارا-بارا ئاتا-ئانىسىنىڭ رەجمى ئاستىدىكى "خىزمەتكار"دىن، يامان ئادەتكە مەھكۇم بولغان "قۇل"غا ئايلىنىپ قالىدۇ. بۇ يەردىكى "يامان ئادەت" ـــ ئۇنى ئىسكەنجىسىدە قىيناپ، ئازابقا مۇپتىلا قىلغان بويۇنتۇرۇقتۇر. بالا ئاشۇ بويۇنتۇرۇقنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلۇشقا ئىنتىلمەسلىكى بىلەن ئەمەس، بەلكى قۇتۇلۇش ئىقتىدارىدىن مەھرۇملۇقى بىلەن بىچارىدۇر.

كۇنلەرنىڭ بىرىدە بىر دوستۇم "بىردەم پاراڭلاشساق" دەپ چاقىرىپ قالدى. ئەسلىدە ئۇ يەنە بىر خىزمەتدىشى يولۇققان باش قېتىنچىلىقى ھەققىدە مەندىن مەسلىھەت ئالماقچى ئىكەنىدۇق.

دوستۇمنىڭ ئۇ خىزمەتدىشى دوستۇم بىلەن ناھايىتى يېقىن سىرداشلاردىن بولۇپ، ئۇمۇ بالا تەربىيەسىدىكى بەزىبىر ئوڭۇشسىزلىقلار ۋەجىدىن پەرىشان بولۇپ يۈرۈپتۇ. دوستۇمۇ دەل بالا غېمىدە دىلخەستىلىككە قالغان ئايال ئىدى، شۇڭا ئىككىمىز ھەمىشە بالا تەربىيەسى ھەققىدە مۇڭدىشاتتۇق. بۇ قېتىم گەپنى دوستۇمنىڭ ئاشۇ خىزمەتدىشى يولۇققان مەسىلىدىن باشلىدۇق.

دوستۇمنىڭ ئۇ خىزمەتدىشى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزگەن، خىزمەتتە ئۈتۈق قازانغان، چىراي دېسە چىرايلى بار، روزىغار تۈتۈشقا ئۇستا ئايال ئىكەن. لېكىن تۇرمۇشتا مۇكەممەللىكنى بەكرەك قوغلىشىدىغان، بولۇپمۇ نىكاھ ئىشىدا نەزىرى ئۇستۇنرەك بولغاچقا، 36 يېشىدا ئاران تۇيۇ قىلىپ، كېيىن بىر ئوغۇل پەرزەنتلىك بوپتۇ. ئوتتۇرا ياشلارغا بېرىپ قالغانىدا ئاران كۆرگەن بۇ ئوغلىنى بەكمۇ ئەتىۋارلايدىكەن. ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرىنىڭ بالىلىرى باشلانغۇچ، ھەتتا ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇيدىكەن. ئۇلار بىر يەرگە كەلسىلا بالا تەربىيەسىدە يولۇقۇۋاتقان دېشۋارچىلىقلىرى ھەققىدە ھەسرەت بىلەن سۆزلىشىدىكەن. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان دوستۇمنىڭ خىزمەتدىشى "بالا تەربىيەلىمەك شۇنچىۋالا قىيىنمىدۇ؟" دەپ ھەيران قالىدىكەن. ئۇ ئايال ئوغلىغا زاكىدىكى چاغلىرىدىن باشلاپلا تاڭ نەزمىلىرىنى ئوقۇپ بېرەتتىكەن.

ئۆزىمۇ بالىغا بولغان دەسلەپكى تەربىيەنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى بىلىدىغان بولغاچقا، بالا تەربىيەسى ھەققىدە نۇرغۇن كىتاب ئوقۇپتۇ. ئوغلىغا تىلى چىققاندىن تارتىپلا خەنزۇچە ۋە ئىنگلىزچە گەپ قىلىپ بېرىشنى ئادەت قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ ئوغلى ناھايىتى زېرەك چوڭ بوپتۇ. بالا يەسلىگە كىرگەندىن كېيىن، مەلۇم پىسخولوگىيە تەتقىقاتى ئورنى ئاشۇ يەسلىگە كېلىپ، بالىلارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنى سىناپ كۆرگەنىكەن. يەسلى باشلىقى دوستۇمنىڭ خىزمەتدىشىغا ئوغلىنىڭ تەكشۈرۈشتە پۈتكۈل يەسلى بويىچە بىرىنچى بولغانلىقىنى دەپ بېرىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن دوستۇمنىڭ خىزمەتدىشى ئۆزىنىڭ بالا تەربىيەلەشكە ماھىرلىقى بىلەن بالىسىنى چوقۇم ياراملىق ھەتتا ئاقىلچاقلاردىن قىلىپ تەربىيەلەپ چىقالايدىغانلىقىغا شەكسىز ئىشىنىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئايال پۈتۈن ئەس-يادىنى بالىسىنى ئىنچىكە تەربىيەلەشكە قارىتىپتۇ. جۈملىدىن، ئۇ بالىسى قىلغان ھەر بىر ئىغىز سۆزنىڭ تەلەپپۇزىدىن تارتىپ، ھەتتا ئۇنىڭ چوكا تۈتۈشلىرىغىچە ئىنچىكە كۆزىتىپ، نۇقسانلىق تەرەپلەرنى بايقىغان ھامان ئۇنى دەرھال تۈزىتىپ بېرىدىكەن. بالىسى ''كەمچىلىك''نى تەكرار ئۇچ قېتىم سادىر قىلسا، ئۇنى دەرھال تەنبىھلەيدىكەن؛ ئۇچ قېتىمدىن كۆپ سادىر قىلسا، قولىنىڭ دۈمبىسىگە بىرنى ئۇرىدىكەن. ئىشقىلىپ ئۇ ئايال ''تاماق قاچىسىنى ئۆرۈپ قويدۇڭ''، ''سۈتنى تولۇق ئىچىپ بولمايلا ئوينىغىلى چىقىپ كەتتىڭ''، ''قوشنىلارنى كۆرگەندە سالام قىلىشنى ئۇنتۇپ قالدىڭ''، ''تۈنۈگۈن ئۆگەنگەن خام سۆزلەرنى تولۇق يادلاپ بولالمىدىڭ'' دېگەن سەۋەبلەر بىلەن ھەر كۈنى دېگۈدەك بالىسىنىڭ قولىغا ئۇرۇپ تۇرىدىكەن. ئۇ بۇ خىل ئۇسۇلنىڭ بالىنى ئوبدان ئادەم قىلىشنىڭ ئۇنۇملۇك چارىسى ئىكەنلىكىگە شەكسىز ئىشىنىدىغان بولغاچقا، ''بالىنىڭ قولىغا ئانچە-مۇنچە ئۇرۇپ قويسا، ئۇنىڭ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتىنى ئاشۇرۇشقا پايدىسى بار'' دەپ قارايدىكەن.

دوستۇم بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى:

— ئۇ خىزمەتدىشىمنىڭ ئۆيىگە بارغىنى چاغلىرىمزدا، ئۇنىڭ بالا تەربىيەسىگە بەكمۇ ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىدىن ھەيران قېلىشاتتۇق. چۈنكى ئۇ مېھمانلارغا گەپ قىلمۇيتۇپ تۇرۇپمۇ، بىر كۆزىنى بالىسىدىن ئۈزمەيتتى. بالىسىغا ھە دېسىلا ''ناپشۇرۇق ئىشلەيدىغان ۋاقتىڭ بولدى''، ''قولۇڭ ھۆلكەن، باشقىدىن سۈرتكىن''، ''ئۇ ئايىغىنى كەيمە، كىيىمىگە ماس كەلمەپتۇ'' دەپ تاپىلاپ تۇراتتى.

— ئۇ خىزمەتدىشىم بالىسى ئۈچۈن ئاشۇنداق پەرۋانە بولۇپ كەلگەن بولسىمۇ، نېمىشقىدۇر ئۇنىڭ ئوغلى ئۆگىنىشتە بارا-بارا چېكىنىپ كەتتى، — دېدى دوستۇم ''ئۇھ'' تارتىپ تۇرۇپ، — باشلانغۇچ مەكتەپكە بېكىندىن

كىرگەن چاغلىردا ئالدىنقى ئۇچنىڭ ئىچىدە ماڭاتتى، ئەمما باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەندە بولسا ئارقىسىدىن سانغاندا ئۇچىنچى بوپقالدى. ئۇ بالا ھازىر تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقتى، ئەمما ھەر جەھەتتىكى ئىپادىسى دېگەندەك ياخشى ئەمەس. ھەتتا كىچىكىدىن باشلاپ ئۆگەنگەن ئېنگلىز تىلىدىمۇ چېكىنىپ كېتىۋاتىدۇ. قىسقىسى، ئۇ بالىدا كىچىك چېغىدىكى زېرەكلىكتىن ئەسەرمۇ قالمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە جىمغۇر، ياغاچ قۇلاق ھەم يارىماس ئۆسۈپ قالدى. ئۇ خىزمەتدىشىم "بالامنى ئوبدان تەربىيەلەيمەن" دەپ پۈتۈن يۈرەك قېنىنى ئاشۇ بالىسغا بېغىشلىغاچقا، بالىسىنىڭ بۇگۈنكى ھالىنى كۆرۈپ بەكلا تۇگىشىپ كېتىۋاتىدۇ.

ـــ دەپ بېقىڭە، بۇنىڭدىكى نۇقسان زادى نەدە؟ ـــ دەپ سوردى دوستۇم، ـــ ئۇ خىزمەتدىشىم قانداق قىلسا بولار؟

ـــ گۇناھ ئاپىسىدىكەن، ـــ دېدىم گەپنى ئۇدۇللا قىلىپ، ـــ بۇنى ھەل قىلىشنىڭ يولى بەكمۇ ئاسان، ئەمما دەل ئاسان بولغاچقا ئۇ خىزمەتدىشىڭىز بۇ چاردىدن راۋۇرۇس پايدىلىنالماسمىكىن ياكى ئۇنىڭغا ئانچە پەرۋا قىلىپ كېتەلمەسمىكىن، دەپ ئەنسىرەيمەن. ھىم ...، بۇ مەنمەنچى ئاندىكى نۇقسان باشقا يەردە ئەمەس، مېنىڭچە ئۇ خىزمەتدىشىڭىز بالا باشقۇرۇشتا بەك قاتتىق، بەك زىل ئىكەن، شۇڭا خىزمەتدىشىڭىزغا دەپ قويۇڭ، ئەمدى بالا بىلەن كارى بولمىسۇن!

ـــ كارى بولمىسۇن؟ ـــ بۇ گېپىمگە ھەيران قالغان دوستۇمنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

ـــ شۇنداق، ـــ دېدىم دوستۇمغا، ـــ تۇرمۇشتا شۇنداق ئەھۋاللارنى ئۇچرىتىپ تۇرىمىز: بالا باشقۇرۇشتا بەك قاتتىق، بەك زىل كىشىلەر ئادەتتە خىزمەت ۋە تۇرمۇشقىمۇ ئىخلاسى بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ؛ ئۆمۈر مەنزىلىدە مۇۋەپپەقىيەت پۈرسىتىگە كۆپرەك ئېرىشەلەيدۇ. ئۇنداق كىشىلەر ناھايىتى تەلەپچان كېلىدىغانلىقى ئۈچۈن، خىزمەت ۋە كەسىپتە قانداق ئىش بىلەن مەشغۇل بولسۇن، ئۇنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ نەتىجىلىك تاماملىيالايدۇ. شۇڭا، ئۇلارنىڭ بالا تەربىيەسىدىكى ئۇتۇق ئېڭى كۈچلۈك ھەم بۇ جەھەتتە ئۆزىگە بەك ئىشىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىدىكى زىيادە تەلەپچانلىقنى بالىغا زورلاپ تاڭمىدۇ. ئەمما ئۇ خىلدىكى بالا تەربىيەسى ئاساسەن دېگۈدەك مەغلۇپ بولىدۇ.

ـــ بۇ دېگىنىڭىز توغرا، ـــ دېدى دوستۇم بېشىنى ھەدەپ لىڭشىتىپ، ـــ لېكىن بۇنىڭ سەۋەبى زادى نەدىدۇ؟

ـــ بۇ يەردە مۇنداق بىر نۇقتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالماي بولمايدۇ، ـــ دېدىم چۈشەندۈرۈپ، ـــ بالا دېگەن ئاتا ـ ئانىسى خالىغانچە تاراشلاپ ئويسا

بولۇۋېرىدىغان تاش ئەمەس. ناۋادا ئاتا-ئانىلارنى ئۇستا ئويمىچىغا ئوخشىتىشقا توغرا كەلسە، ئۇنداقتا "بالا تەربىيەسى"دىن ئىبارەت ئويمىچىلىق "بالا"دىن ئىبارەت بۇ "تاش"نىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى ۋە ھالىتىگە چوقۇم ماسلاشتۇرۇلۇشى لازىم. مۇبادا "ئويمىچى"لاردىن بولمىش ئاتا-ئانىلار بۇ ماسلىقنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، بالىنىڭ تۇيغۇسى بىلەن ھېسابلاشمىسا، يەنى بالىنى "ئېلاستىكسلىق يوق بىر پارچە ئۆلۈك تاش" دەپ قاراپ، ئۇنى خالىغانچە جىجىپ ئويغىلى تۇرسا، بۇ قىممەتلىك "قاش تاش" ئاخىر بىر تېمىنغىمۇ ئەرزىمەيدىغان سالغا تېشىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. يۇقىرىدا دېيىلگەن ماسلىققا سەل قارىغاندا بالىنى ھۆرمەتلەشتىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ. ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىغا قىلغان ھۆرمەتسىزلىكى ئادەتتە بالىنى زىيادە قاتتىق ۋە ئىنچىكە باشقۇرۇش، بالىنىڭ ھەرقانداق ئىشىغا چات كىرىۋېلىپ، ئۇنىڭ نورمال تۇرمۇش تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىشتە ئىپادىلىنىدۇ.

دوستۇم بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلاپ ئۇزۇنغىچە باش لىڭشىتىپ ئولتۇرۇپ كەتتى.

— گەپلىرىڭىزگە قارىغاندا، ئۇ خىزمەتدىشىڭىزنى "بالىسى ئۈچۈن جىق ئەجر قىپتۇ" دېيىشكە بولىدۇ، — دېدىم، — ئەمما، ئۇ بالىسى ئالدىدا پەقەت بۇيرۇقۇازلىق ۋە نازارەتچىلىكلا قىپتۇ. بۇيرۇقۇازلىق بىلەن نازارەتچىلىكنى "تەربىيە" دېگىلى بولمايدۇ. شۇنداق، بۇيرۇق بىلەن نازارەتچىلىك — تەربىيە ئەمەس! بالا تەربىيەسى ئاشۇنداق بۇيرۇق ۋە نازارەتچىلىك بىلەنلا پۈتىدىغان ئىش بولسا، ئۇنداقتا بالا غېمىدە ئازابلىنىدىغانلار قالمىغان بولاتتى. ھازىر كۆپىنچىمىزنىڭ بىردىنلا پەرزەنتى بار، بالىنى يېپىدىن-يېڭىنسىغچە زىغىرلاپ باشقۇرۇشقا ۋاقتىمىز بىلەن زېھنىمىز يېتىپ ئاشىدۇ، ئەمما بالا تەربىيەسىدىكى پەرقلەرنىڭ ئاساسەن دېگۈدەك ئائىلە تەربىيەسىدە ئىپادىلىنىدىغانلىقى بارا-بارا ئاشكارىلىنىۋاتىدۇ. قىسقىسى، بالا تەربىيەسى — قاتتىق كۆچەش بىلەنلا بىر باشقا ئېلىپ چىققىلى بولىدىغان ئىش ئەمەس، بەلكى يۈكسەك ماھارەت تەلەپ قىلىدىغان سەنئەت. شۇڭا، تەربىيە سەنئىتىگە كامىل كىشىلەرلا بالىسىنى ئوبدان تەربىيەلەپ چىقالايدۇ. تاكتىكىغا سەل قاراپ قارىغۇلارچە كۆچىگەندە بالىنى كاردىن چىقىرىپ قويىدىغان گەپ. خىزمەتدىشىڭىز يولۇققان مەسىلە دەل مۇشۇ.

مەن دوستۇمغا ئۇ خىزمەتدىشىنىڭ بالا تەربىيەسى ئۈستىلىنى مۇنداق تەھلىل قىلىپ بەردىم:

— ئۇ خىزمەتدىشىڭىز ئەمەلىيەتتە بالىسى ئالدىدا ئۆز ئىمتىيازىنىلا نامايان قىپتۇ. چۈنكى، كىشىلەر كەلسە-كەلمەس بۇيرۇقۇازلىق ۋە نازارەتچىلىك قىلىشتا ئىمتىيازلىق سۈرىگە تايىنىدۇ. ئەمما، ئادەمنىڭ تۇغما

تەبئىيتى نۇقتىسىدىن ئالغاندا، ئىمتىيازىغا تايىنىپ سۇر كۆرسىتىدىغانلارنى ياقتۇرىدىغانلار يوق دېيەرلىك. ئىمتىيازغا بولغان ئىتتائەت كۆپىنچە ھاللاردا بېسىم ۋە كۆڭۈل غەشلىكىنى پەيدا قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بېسىمغا ئۇچرىغۇچىنىڭ كۆڭلىدە بىر تۈرلۈك ئىچكى توقۇنۇش پەيدا بولىدۇ. شۇڭا بالىلار گەرچە بۇ ھالەتنىڭ خاراكتېرىنى ئىلمىي نۇقتىدىن چۈشىنىپ يېتەلمىسمۇ، شۇ ۋەجىدىن ئۆزىنىڭ ھېچقانداق ئىشنى ئەركىن ـ ئازادە ۋۇجۇتقا چىقىرالمايۋاتقانلىقىدىن كۆڭلى يېرىم بولىدۇ؛ ھەرقانداق ئىشتا چوڭلارنى رازى قىلالمايۋاتقانلىقىدىن ئازابلىنىدۇ، بارا ـ بارا ئەلەپچانلىقى ۋە ئىشەنچسىنى يوقتىپ ئاخىرى ياغاچ قوۋاق، گالۋاڭ، خاپىغان بوپقالىدۇ. شۇڭا ئاتا ـ ئانىلار بالا ئالدىدا ھەرگىزمۇ نوپۇزىنى كۆز ـ كۆز قىلماسلىقى (ئۇنى ھەرقانچە مۇلايىملىق بىلەن ئىپادىلىگەن تەقدىردىمۇ) لازىم، بولمىسا "چاپىقىنى ئالمەن دەپ كۆزنى قارىغۇ قىپتۇ" دېگەندەك ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. زىيادە قاتتىق باشقۇرۇلغان بالا بارا ـ بارا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ رېجىمى ئاستىدىكى "خىزمەتكار"دىن يامان ئادەتكە مەھكۇم بولغان "قۇل"غا ئايلىنىپ قالىدۇ. بۇ يەردىكى "يامان ئادەت" ـ ئۇنى ئىسكەنجىسىدە قىينىپ، ئازابقا مۇپتىلا قىلغان بويۇنتۇرۇقتۇر. بالا ئاشۇ بويۇنتۇرۇقنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلۇشقا ئىنتىلمەسلىكى بىلەن ئەمەس، بەلكى قۇتۇلۇش ئىقتىدارىدىن مەھرۇملۇقى بىلەن بىچارىدۇر.

ـــ ھە، ئەسلىدە مۇنداق ئىشكەن ـ دە، ـــ دېدى دوستۇم، ـــ بايىقى گەپلىرىڭىزگە قارىغاندا بالىلارنىڭ ئىشىغا ھە دېسىلا چات كىرىۋالمىساق بولغۇدەك.

ـــ شۇنداق، ـــ دېدىم دوستۇمغا، ـــ شۇڭا مېنىڭچە، بالا تەربىيەسىدە بالىنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىش، ئۇنىڭ ئىشلىرىغا يېپىدىن ـ يېڭنە سىغچە چات كىرىۋالماسلىقىمىز كېرەك.

ـــ بۇ يەكۈنىڭىز بەك جايىدا بولدى ـــ دېدى دوستۇم كۈلۈپ كېتىپ، ـــ ھېلىقى خىزمەتدىشىم ئىككىمىز مۇشۇ گەپنىڭىزنى ئەستە چىڭ تۇتىمىساق بولمىغۇدەك.

ـــ ئۇ خىزمەتدىشىڭىزغا دېگەنلىرىم بويىچە مەسلىھەت بېرىپ بېقىڭ، ئەمما "زادى شۇنداق قىلمىساڭ بولمايدۇ" دەپ تۇرۇۋالماڭ. مەن نۇرغۇن كىشىگە مۇشۇ مەسلىھەتنى بېرىپ باقتىم، ئەمما نېمىشقىدۇ بەزىلەر "بالا بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن" دېگەن گەپنى پەقەتلا خوپ كۆرمەيدىكەن.

دوستۇم بۇ گەپىمدىن ھەيران قېلىۋىدى، ئۇنىڭغا ئۆزۈم كۆرگەن بىر ئىشنى مىسالغا ئېلىپ بەردىم:

ـــ بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى بالىسىنى ھە دەپ ئەيىبلەۋاتقان بىر دادىنى

ئۇچرىتىپ قالدىم. ئۇ بالىسىغا قاياپاپ تۇرۇپ سۆزلەيتتى: ”بىز جىق بالا ئىدۇق، بوۋاق بىلەن موماڭمۇ باش قاشلىغۇدەك ۋاقتى يوق جاپاكەشلاردىن ئىدى، شۇڭا كىچىك ۋاقتىمدا ھېچكىم ماڭا ھالىڭ نېچۈك، دەپ باققان ئەمەس؛ ھەرقانداق ئىشتا ئۆز تىرىشچانلىقىمغا تايىنىپ مۇشۇ كۈنلەرگە ئۇلاشقانمەن. ئاناڭ ئىككىمىز سېنىڭ ئوتۇڭدا كۆيۈپ سۈيۈڭدە ئېقىۋاتىمىز، تەڭرىنىڭ قۇتلۇق كۈنى بىرمۇنچە ۋاقتىمىزنى چىقىرىپ سېنىڭ ئۆگىنىشىڭگە ھەمراھ بولۇۋاتىمىز، ئەمما سەنچۇ؟ پەقەتلا تىرىشمايسەن. ئۆزۈڭنى سورىساڭ بولمامدۇ، دەيمىنا!“

مەن ئۇ كىشى بىلەن يېقىن تونۇشلاردىن ئىدىم، شۇڭا ئۇنىڭغا مۇنداق دېدىم:

— توغرا ئېيتتىڭىز، كىچىك چاغلىرىڭىزدا سىز بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىغاچقىلا ئۆزىڭىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇشقا ئادەتلەنگەنسىز. دېمەك، ئوغلىڭىز ھەممە ئىشقا چات كىرىۋېلىپ، توققۇزىنى تەل قىلىپ بېرىپ كۆندۈرۈپ قويغانلىقىڭلار ئۇچۇنلا ئاشۇنداق ”ئۆزىنى سورىمايدىغان“ بولۇپ قالغان. بالاڭلار ئۆزى مۇستەقىل ئويلاشقا تېگىشلىك ئىشلاردا ئۇنىڭ كالىلا قاتۇرۇشىغا ئىمكانىيەت قالدۇرمىساڭلار، ئۆزى ھېس قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى ھە دېسىلا ئۇنىڭ يادىغا سېلىپ ئەسكەرتىپ تۇرساڭلار، ئۇنىڭ يەنە كاللا قاتۇرۇپ يۈرۈشىنىڭ ھاجىتى قالامتى، تەلەپچانلىق بىلەن ئۆزىنى سوراشنى ئۆگىنىشىگە پۇرسەت بولامتى؟

ئەمما، ئۇ كىشى بۇ گەپلىرىمگە بەكلا نارازى بولدى:

— قىلمۇاتقان گېپىڭىزنى قارىمامدىغان! بالا بىلەن كارى بولمىغان ئاتا-ئانىلارنى بالىلار ئەلۋەتتە ياقتۇرىدۇ. ئەجەبا، بالىغا ياخشى بولسۇن دەپ ئاشۇنداق كۆيۈپ-پىشقانىنىڭ نەرى يامانكەن؟

بۇ كىشى ئاشۇ گېپىمگە قىيداپ خېلى ئۇزۇنغىچە ماڭا تەتۈر قاراپ يۈردى.

— بۇ ئاتىنىڭ ئۇنداق پوزىتسىيەسىدىن ئەجەبلىنىپ كېتىشكىمۇ بولمايدۇ، چۈنكى ئىلگىرىمۇ بالىسىنىڭ ئىشلىرىغا زىيادە چات كىرىۋالىدىغان كىشىلەرگە: ”بالىنى كۆڭلىدە ئويلىغانلىرىنى ئۆز خاھىشى بويىچە قىلىپ بېقىشىغا، ئانچە-مۇنچە سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ تۇرۇشىغا ۋاقىت ۋە پۇرسەت بېرىڭلار، مەسىلىنى تۈپ يىلتىزىدىن ھەل قىلىش ئۈچۈن بالىنىڭ كۆزىگە بەك كىرىۋالماڭلار!“ دېگەن تەكلىپنى بەرگەنىدىم. ئەمما بۇ گېپىم شۇ كىشىلەرنىڭ گۇمانىنى قوزغاپ قويدى بولغاي. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئۇلارغا ”بالا بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن“ دېيىش بالىغا ھاميلىق قىلىش ھوقۇقىنى تارتىۋالغاندەك ياقمايدىغان گەپ ئىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇلار بۇ يەردىكى ”كارى

بولماسلىق"نىڭ چىن مەنىسىنى پەقەتلا چۈشەنمەيدىغانلار، خالاس. ئاتا-ئانىلار شۇنى بىلىشى كېرەككى، "بالا بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن" دېگەنلىك ـــ ئۇلارنى "بالا ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىڭلاردىن ۋاز كېچىڭلار" دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى مەسىلىنى تۈپ نېگىزىدىن ھەل قىلىش ئۈچۈن، بالىنى چىن ئىخلاسى بىلەن ھۆرمەتلەشتىن ئىبارەت يېڭىچە تەپەككۇر ئۇسۇلىغا يېتەكلىگەنلىك.

دوستۇم قايىللىق بىلەن باش لىڭشىتتى:

ـــ ھە دېسلا بالىغا "ئۇنداق قىلما"، "ماۋۇ ئىشىڭنى تۈزەت" دەيدىكەنمىز، ئەمما بالىلار ئۆزىدە بىزنىڭ نەزىرىمىزدىكى نېرى-بېرى كەمچىلىكلەرنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمىگەچكە، گېپىمىزنى دېگەندەك ئاڭلاپ كەتمەيدىكەن.

ـــ شۇنداق، ـــ دېدىم دوستۇمنىڭ گېپىگە يارىشا، ـــ ئاتا-ئانا بولماقنىڭ تەسلىكى دەل مۇشۇ يەردە. بالىلاردىكى بەزىبىر يېتەرسىزلىكلەرنى تۈزىتىشنىڭ زىيادە قىينىغا چۈشىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبىمۇ دەل مۇشۇ بولسا كېرەك.

ئىككىمىز بىردەم تىمتاس ئولتۇرۇپ كەتتۇق.

ـــ دېگەنلىرىڭىزنى تېگى-تەكتىگىچە چۈشەندىم، ـــ دېدى دوستۇم، ـــ بىراق مۇنداق بىر ئىشنى سورىغۇم كېلىۋاتىدۇ: مىسالەن، بالا چارەكلىك ئىمتىھان باشلىناي دەپ قالغان ياكى ساز كۇرسى ئىمتىھانى پات ئارىدا ئېلىنىدۇ، دەۋاتقان چاغدىمۇ يەنىلا تەكرار ياكى مەشىققە كىرىشەلمىسە، قانداق قىلغۇلۇق؟ يەنىلا ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىش كېرەكمۇ؟

دوستۇمغا جاۋابەن مۇنداق دېدىم:

ـــ دۇرۇس، بالىنىڭ ئىمتىھان باشلىناي دەپ قالسىمۇ تەكرارغا كىرىشەلمەسلىكى "بوپتۇلا" دەۋەتكىلى بولىدىغان كىچىك ئىش ئەمەس. بالىدىكى بۇ خىل "ئۆزىنى سورىماسلىق" ـــ پەقەت بىر ھادىسە، ئەمما ئۇنىڭغا بالىدىكى ئىدراكسىزلىق، رايسىزلىق، ئۆز بېشىمچىلىق، ئاڭ پۇچەكلىكى، غۇرۇرسىزلىق ۋە چۈشكۈنلۈك قاتارلىق نۇرغۇن مەسىلىلەر سەۋەب بولغان. گەپنىڭ راستىنى دېگەندە، بۇ مەسىلىلەر ئاتا-ئانىلارنىڭ بالا باشقۇرۇشتا ئۇزاقتىن بۇيان قوللىنىپ كەلگەن نابابىب ئۇسۇلى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. دېمەك، ئاتا-ئانىلار بالىنى ئوبدان باشقۇرىمەن دەيدىكەن، ئۇنداقتا ئالدى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ "باشقۇرۇش" ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىشى لازىم. چۈنكى، بالىدىكى نېرى-بېرى "نۇقسان"لارغا دەل ئاتا-ئانىلارنىڭ ئىلگىرىكى باشقۇرۇش ئۇسۇلى سەۋەب بولغان. ئەمما، قانداق ئۇسۇلنى قوللىنىش لازىملىقى ھەققىدە ئېنىق بىر نېمە دەپ بېرەلمەيمەن. مېنىڭچە،

ئۇسۇلنى بالىنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا قاراپ تاللىغان تۈزۈك. كېسەل يېنىكرەك بولسا ئوكۇل ـ دورا بېرىدىغان، ئېغىرراق بولسا ئوپېراتسىيە قىلىدىغان گەپ. بالىدىكى نۇقسان قانچىكى ئېغىر بولسا، ئاتا ـ ئانىلار تەربىيە ئۇسۇلىنى تۇپتىن يېڭىلاپ، بالىغا تېخىمۇ سەۋرچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشى، مۇھىمى بالىدا تەلەپچانلىقنى يېتىلدۈرۈشكە تىرىشىشى لازىم. بۇ مەسىلىدە، بېشىمدىن ئۆتكەن مۇنداق بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرەي:

قىزىم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىقىغا چىققان چاغدا، ئۆگىنىشتە چارچىغان چاغلىردا مۇزىكا ئاڭلامدىكىن، دېگەن نىيەتتە ھېيتلىق ئورنىدا يان CD قويغۇچ سۇغا قىلدىم. ئەمما قىزىم تاپشۇرۇق ئىشلەۋېتىپمۇ CD نىڭ تىڭشىغۇچىنى قولىغا تىقىۋالمىدىغان، ئىككى كۈندە بىر چىقىپلا پىلاستىنكا سېتىۋالمىدىغان بوپقالدى؛ ناخشا چولپانلىرى ۋە مودا ناخشىلارنىڭ نامىنى بەش قولدەك بىلىپ كەتتى. بالا بۇنداق ئۆگىنىش قىلسا دىققىتى چېچىلىپ كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتىم. بالا باشلانغۇچ مەكتەپتە بولغان بولسىمۇ بۇنىڭغا ئانچە ئىرەنشىپ كەتمىگەن بولار ئىدىم، ئەمما تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىلارنىڭ ۋاقتى قىس، ئۆزئارا رىقابەت كۈچلۈك. ئازراقلا بىخەستەلىك قىلسا سەپتىن چۈشۈپ قالىدىغان گەپ. شۇڭا دادىسى ئىككىيلەن شۇ سەۋەبلىك سەل جىددىيلىشىپ قېلىپ، ئاخىر بالىغا نەسىھەت قىلدۇق:

ــ بالام، ئۆگىنىش قىلىۋاتقانىدا ئەڭ ياخشىسى مۇزىكا ئاڭلىماڭ، چۈنكى تولۇق ئوتتۇرامەكتەپنىڭ تاپشۇرۇقلىرى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭكىگە ئوخشاش يېزىپ قويسىلا پۈتىدىغان نەرسە ئەمەس، چوڭقۇر تەپەككۇر قىلىپ چۈشىنىپ ئاندىن يازىدىغان گەپ.

دەسلەپتە قىزىم "بىلدىم، بىراق مۇزىكا ئاڭلىسام ئۆگىنىشىمگە تەسىر يەتمەيدۇ" دېگەن گەپنى قىلدى. ئاردىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، قىزىمنىڭ يەنە تاپشۇرۇق ئىشلىگەچ مۇزىكا ئاڭلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، تاقەت قىلىپ تۇرالماي يەنە تەربىيە قىلدۇق، ئەمما بۇ قېتىم قىزىم سەل چېچىلىپ قالدى.

ــ ھەجەپ گېپىڭلار تولىكەن، ــ دېدى ئۇ، ــ قانداق قىلىشنى ئۆزۈم ئوبدان بىلىمەن، كۆزۈمگە كىرىۋالماڭلارچۇ!

شۇنىڭدىن كېيىن خېلى بىر ۋاقىتلارغىچە بالا بىلەن كارىمىز بولمىدى، ئەمما ئىچىمىزدە تىتىلداپ كېتىۋاتاتتۇق. بولۇپمۇ ئۇنىڭ مۇزىكا ئاڭلىغاچ ئولتۇرۇپ ئۆگىنىش قىلىۋاتقانلىقىغا قارىغاندا، ئۆگىنىش پوزىتسىيەسىنىڭ بوششىپ كېتىۋاتقانلىقى بىزنى بەكرەك ئەنسىرىتەتتى. بىرنەچچە قېتىم ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپرەك گەپ قىلىپ بېقىش نىيىتىگە كەلگەن بولساقمۇ، يەنىلا ئۆزىمىزنى بېسىۋالدۇق. ئاخىر دادىسى ئىككىيلەن بالىنى ئۆز مەيلىگە

www.uyghurkitap.com

قويۇۋېتىش قارارىغا كەلدۇق.

چۈنكى، بۇنىڭدا بىز مۇنداق قارىغاندۇق: CD بالىغا بەكلا يېڭىلىق تۇيۇلۇۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە بالىنىڭ دەرسلىرىمۇ "بەك جىددىي ئەمەس. ئەمما بالا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 2 ـ ،3 ـ يىللىقلىرىغا چىققاندا دەرس بېسىمىمۇ تەبىئىيلا كۈچىيىدۇ؛ CD نىڭ بالىنى مەپتۇن قىلىۋالغان مەززىسىمۇ تۈگەيدۇ، بۇنىڭ بىلەن، بالا دەرسلەرگە ئۆزلۈكسىدىن كىرىشىدۇ. بالىنىڭ ھازىرقىدەك CD غا بولغان مەپتۇنلۇقىمۇ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ، ئانچە ـ مۇنچە يەڭگىللىۋېلىش ئۈچۈن، ئېھتىمال. ئۇنىڭدىكى ئۆگىنىش پوزىتسىيەسىنىڭ سەل ـ پەل بوشىشىپ قېلىشى ئۆز ـ ئۆزىنى تەڭشەشتە بولىدىغان بىر خىل روھىي ھالەت. ياشلارنىڭ كۆپىنچىسى مەلۇم بىر شەيئىگە بىر مەھەل مەپتۇن بولۇپ قالىدۇ. قىزىمنىڭ مۇزىكىغا بېرىلىپ كېتىشىمۇ ئاشۇنداق مەپتۇنلۇقنىڭ ئىپادىسى. شۇڭا، بالىنى ئۆزى خالىغان قىزىقىشتىن زورلىغا توسۇش ياخشى ئاقىۋەت بەرمەيدۇ. ئادەمنىڭ ئۆگىنىشى مۇنداق ئىككى خىل سىستېمىنىڭ ھەرىكىتىدىن تەركىب تاپقان: بىرى، جىسمانىي ھەرىكەت؛ يەنە بىرى، پىسخىك ھەرىكەت. بالىغا زورلۇق ئىشلىتىش ئارقىلىقمۇ ئۇنى كۆزىنى كىتابتىن ئۈزمەي، ئۇرۇنداۋقتا كۇنلەپ ـ كۇنلەپ ئولتۇرغۇزغىلى بولىدۇ. ئەمما بۇنىڭدا بالىنىڭ جىسمىنى كىتابقا بەنت قىلغىلى بولغىنى بىلەن، ئۇنىڭ كۆڭلىنى كىتابقا سۈرەپ ئەكىرمەك بەسىي مۇشكۇل. جۇملىدىن، بالىنىڭ قولىدىكى CD قويغۇچنى تارتىۋالغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئۆگىنىشكە ئىخلاسنى يۈزدە ـ يۈز بېرەلىشى ناتايىن. ھەتتا، ئۇنىڭ كۆڭلى كىتابتىن تېخىمۇ يىراقلاپ كېتىشى مۇمكىن. بالا "مۇزىكا، ئۆگىنىشىمگە تەسىر قىلالمايدۇ، قانداق قىلىشنى ئۆزۈم بىلىمەن" دېگەنىكەن، ئۇنىڭغا ئىشىنىش كېرەك.

شۇنداق قىلىپ دادىسى ئىككىمىز بالىنىڭ بۇ ئىشىغا ئارىلاشمايدىغانلا بولدۇق. ئەمما بالىنىڭ نەزىرىدىكى ئاباب ئىشىغا "ئارىلاشماسلىق" "ئارىلىشىش" "تىنمۇ بەكرەك قىيىن ئىكەن. بالىنىڭ ھەرىكىتى ھەر كۈنى دېگۈدەك كۆزىنىزگە سغماي ئېچىنزنى پۇشۇرىدىكەن. بۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭلىنىزدىكى ئاشۇ غەشلىكنى ئەقىل ۋە سەۋرىچانلىق بىلەن بېسىشقا توغرا كېلىدۇ. ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بىزمۇ بارا ـ بارا بالىنىڭ ئىشلىرىغا پەقەتلا ئارىلاشمايدىغان بولدۇق، ھەتتا بالىنى "باشقۇرۇش" نى ئۇنتۇپ كەتتۇق دېسەممۇ بولىدۇ. ئەمما قىزىم قاچانلاردۇر تاپشۇرۇق ئىشلەپ ئولتۇرۇپ مۇزىكا ئاڭلايدىغان ئىشنى تاشلاپتۇ. بۇنى ھېلىقى CD قويغۇچنىڭ كتاب ئىشكابىدا توپا بېسىپ تۇرغانلىقىدىن بىلدۇق.

قىزىم ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىنى تۇغەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭدىن ئاشۇ

ئىشنى سوراپ بېقىۋىدىم ئۇ مۇنداق دېدى:

ــ تاپشۇرۇق ئىشلىگەچ مۇزىكا ئاڭلىسا، راستىنلا ئادەمنىڭ زېھنى چېچىلىدىكەن. بۇنى دەسلەپتىلا ھېس قىلغانىدىم؛ ئەمما، مۇزىكا مەپتۇنلۇقى سەۋەبىدىن ئۆزۈمنى باسالماي شۇنداق قېپتىكەنمەن. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3 ـ يىللىقىغا چىققاندىن كېيىن باشقا ئىشلارغا زېھنىمنى بۆلگۈم كەلمىدى، شۇڭا تاپشۇرۇق ئىشلىگەچ ئولتۇرۇپ مۇزىكا ئاڭلايدىغان ئىشنى تاشلىدىم.

قارىغاندا ھەرقانداق ئىشتا باللارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئويلىغىنى بولىدىكەن، شۇڭا بىرەر ئىشقا ئىنتىلسىلا ئۇنىڭغا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىپ، ئۆزىنى تەبىئىيلا تەڭشىيەلەيدىكەن.

ــ ياھ، بۇ گەپلىرىڭىزدىن لاۋزىنىڭ "ئىدارە قىلاي دېسەڭ، ئالدى بىلەن ئۆز مەيلىگە قويۇۋەت" دېگەن گېپىنى تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشەنگەندەك بولۇۋاتىمەن، ــ دېدى دوستۇم.

دوستۇمنىڭ بايىقى چۈشەندۇرۇشلىرىمنى زەن قويۇپ ئاڭلىغانلىقىنى كۆرۈپ گەپنى داۋام قىلدىم:

ــ ئادەم ئەسلىدىلا ھۆرلۈك ئۈچۈن يارالغان، شۇڭا ھۆرلۈك ئادەمنىڭ روھىدىكى ئەڭ مۇقەددەس مەنزىل. باللار ئۆز تەبىئىتىنى دەخلىسىز نامايان قىلىشى لازىم. باللارنىڭ روھىيىتى ــ مۇكەممەل ھەم مۇستەقىل دۇنيا. ئۇلارنىڭ جىسمىغا ناھايىتى جۈشقۇن بىر خىل ھاياتىي كۈچ دۇملەنگەن، شۇڭا ئۆسۈۋاتقان باللار ھەر ۋاقىت ئۆزىنى يارىتىش ۋە نامايان قىلىشقا تەمشىلىپ تۇرىدۇ. باللاردىكى بۇ خىل يوشۇرۇن كۈچ ئوبدان پەرۋىش قىلىنسا ئوڭۇشلۇق بىخ سۈرۈپ، چېچەكلەپ مېۋە بېرىدىغان ئۈرۈققا ئوخشايدۇ. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلاردا يەر تېرىپ جان باقىدىغان دېھقانلارغا خاس ئىشەنچ ۋە مۇۋاپىق باشقۇرۇش ئېڭى بولسىلا، باللارنىڭ ئوبدان ئۆسۈپ يېتىلىشىدە گەپ يوق.

دوستۇم ئېغىر "ئۇھ" سىنىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

ــ ئاتا ـ ئانىلار يىغىلىرىدا باللاردا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ھەققىدە گەپ بولسىلا، مۇدىر ياكى مۇئەللىملەر "باللارغا كۆڭۈل بۆلۈڭلار؛ باللارغا ھەمراھ بولۇشقا كۆپرەك ۋاقىت چىقىرىڭلار؛ باللارنى چىڭ تۇتۇڭلار!" دېگەن گەپنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيدۇ. ئەمما بايىقى گەپلىرىڭىزدىن قارىغاندا، باللاردىكى نېرى ـ بېرى نۇقسانلارغا ئاتا ـ ئانىلارنىڭ باشقۇرمىغانلىقى ئەمەس، بەلكى زىيادە قاتتىق باشقۇرۇۋاتقانلىقى سەۋەب بولۇۋېتىپتۇ.

ــ ھەببەللى! ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭىز، ــ دېدىم كۈلۈپ تۇرۇپ، ــ

ئاتا ـ ئانىلار بالا تەربىيەسىدە ئۆزلىرىگە قويۇلىدىغان زۆرۈر چەكلىمىلەرنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى، بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى مەلۇم بىر باسقۇچقا كىرگەن چاغلاردا ئۆزلىرىنىڭ بالا ئالدىدا ئىلاجسىز قالىدىغانلىقىنى، باشقىچە قىلىپ ئېيتساق: ئۇنداق چاغدا بالىلارنى يەنىلا كىچىك چاغلىرىدىكىدەك يېپىدىن ـ يىڭنىسىغچە باشقۇرۇپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى قالمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يېتىشى لازىم. ناۋادا ھېلىقى خىزمەتدىشىڭىزنى رەنجىتىپ قويۇشتىن ئەنسىرىمىسىڭىز، مېنىڭچە ئۇنىڭغا ئېيتىڭ: ئەڭ ياخشىسى بالىسى بىلەن كارى بولمىسۇن، ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىش ـــ بالىنى ئىلمىي باشقۇرۇشنىڭ ئەڭ ئۇنۇملۇك چارىسىدەك قىلىدۇ.

بالىغا "رايىشلىق" قىلايلى

بالىسىغا ھەرقانچە ئامراق بولسىمۇ، بالىسىدىن ھەر دەيسىلا رايىشلىق ۋە ئىتائەتچانلىقنى تەلەپ قىلىدىغان ئاتا-ئانىلار ئەملىيەتتە نويۇزىنىلا يېش قىلىدىغان زومىگەرلەردىن بولغىنى ئۈچۈن، بالىسىغا قويغان تەلەپلىرىنى ئەزەلدىن دۇرۇس ۋە شەكسىز، دەيلا تۇنۇيدۇ؛ بالىغا ئۆزى بىلەن باراۋەر مۇئامىلە قىلىشنى ھەرگىز بىلمەيدۇ. شۇڭا ئۇنداق كىشىلەر بالىلارنىڭ نەزىرىدە بەقەت "ياغاچ قۇلاق" ئاتا-ئانىلار، خالاس.

بالىلاردىن "رايىشلىق" تەلەپ قىلىش — نۇرغۇن ئاتا-ئانىنىڭ كۆندىلىك تۇرمۇشىدا ماڭدامدا بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان ئادەتتىكى ئىشلار. شۇڭا ئۇلار بالىغا باھا بېرىشتە بالىنىڭ رايىشلىق ۋە ئىتائەتچانلىقىنى ئەڤەللىي ئۆلچەم قىلىدۇ. ئەمما بىز بالا تەربىيەسىدە باشقىچەرەك يول تۇتقانلىقىمىز ئۈچۈن، بالىغا "گەپ ئاڭلا" دېگەن سۆزنى ئىنتايىن ئاز قىلاتتۇق. ئەكسىچە، كۆپ ھاللاردا بالىنىڭ گېپىنى ئاڭلايتتۇق.

قىزىم ئىككى ياشقا كىرگەن يىلى ئۇنى تېخنىكىمىز مەيدانىغا ئويناتقىلى ئاپاردۇق. كوچا ئاپتوبۇس بېكىتىگە بېرىش ئۈچۈن ئاسما كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە توغرا كېلىدىكەن. ئەمما، قىزىم ئاسما كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە ئۇنىماي، ئىككى تەرىپى سالاسۇنلۇق، كەڭلىكى ئون سانتىمېتىرلا كېلىدىغان بىر قىسىلچاقنى كۆرسىتىپ "مۇشۇ يەردىن ئۆتىمەن" دەپ تۇرۇۋالدى. ئۇ ئاشۇنداق ئادەم ماڭمايدىغان يەرلەردىن مېڭىپ بېقىشقا ئامراق ئىدى. بىز بىلەن بىللە چىققان تۇغقىنىمىز قىزىمغا:

— ئۇ يەردىن ماڭماي ئاسما كۆۋرۈكتىن ماڭايلى، ماقۇلمۇ؟ — دېدى.

بىراق قىزىم ئۇنىڭ گېپىگە ئۇنىمىدى. مەن ھېلىقى تۇغقىنىمىزغا:

— مەيلى كارىڭىز بولمىسۇن، قانداق ماڭغۇسى كەلسە شۇنداق ماڭسۇن! — دېدىم.

شۇنداق قىلىپ قىزىم ھېلىقى قىسىلچاقتىن ئىككى تەرەپتىكى سالاسۇننى

چاك تۇتقىنىچە، بىر قەدەم ـ بىر قەدەم ـدىن ئالدىغا قاراپ ماڭدى، بىز سالاسۇننىڭ سىرتىدا ئۇنىڭغا كۆز ـ قۇلاق بولۇپ ماڭدۇق.

دەل شۇ چاغدا قىزىمدىن چوڭراق بىر ئوغۇل بالا قىزىمنىڭ سالاسۇنلۇق قىسلىچاقتىن ئۆتۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇمۇ ئاشۇ قىسلىچاقتىن ئۆتمەكچى بولۇۋىدى، ئاپىسى:

ـــ "تۇز ماڭ، گەپ ئاڭلا ـ ھە!" دېدى ـ دە، بالىنىڭ قولىدىن سۆرەپ دېگۈدەك ماڭدى.

قىزىم ھېلىقى قىسلىچاق ئارقىلىق ئاسما كۆۋرۈكنىڭ ئۇ بېشىغا ناھايىتى تەستە يېتىپ بېرىپ، خۇشاللىقتا قىن ـ قىنىغا پاتماي قالدى. ئۇ يەنە ھېلىقىدەك سالاسۇننى بويلاپ ئاسما كۆۋرۈكنىڭ يەنە بىر بېشىغا بارماقچى بولدى.

ـــ ئۇنداق قىلماڭ قىزىم، ـــ دېدى ھېلىقى تۇغقىنىمىز بالىغا، ـــ قارىگە، بايىقى بالا بەك گەپ ئاڭلايدىكەن، ئاپىسىنىڭ گېپىگە ماقۇل دەپ ئۇ يەردىن ماڭمىدى. سىزمۇ شۇنداق قىلىڭ ـ ھە!

ـــ چۈشۈگە قىزىم، ـــ دېدىم مەن بۇ تۇغقىنىمىزنىڭ كۆڭلىگە كېلىپ قالمىسۇن، دېگەن نىيەتتە، ـــ تېزراق ماڭايلى، ئۇ يەردىن ماڭسىڭىز تېز ئۆتۈپ بولغىلى بولمايدىكەن!

ئەمما قىزىم گېپىمگە ئۇنماي ھېلىقى سالاسۇننى چاك تۇتقىنىچە ئالدىغا قاراپ ماڭدى. قىزىمنىڭ خوشلۇقىنى كۆرۈپ باشقا گەپ قىلمىدىم.

ئاسما كۆۋرۈكتىن ماڭسا بىر ـ ئىككى مىنۇتتىلا بېكەت تەرەپكە ئۆتۈپ بولغىلى بولاتتى، ئەمما قىزىمنىڭ سالاسۇنلۇق قىسلىچاقتىن ئۆتۈشىگە ئاز دېگەندىمۇ ئون مىنۇت كېتەتتى. ھېلىقى تۇغقىنىمىزنىڭ كۆڭلىدە ماڭا نارازى بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇرۇۋاتاتتىم.

ـــ بەكمۇ قۇلىقى يۇمشاق ئانكەنسىز ـ ھە، ـــ دېدى ئۇ تۇغقىنىمىز كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ بالا شۇنچىۋالا بەتئاشلىق قىلىۋاتسىمۇ غىڭ قىلمىدىڭىز. ھە دېسىلا بالىنىڭ گېپىگە "ماقۇل" دەيدىكەنسىز. بالا نېمە قىلسىمەن دېسە ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىدىكەنسىز!

بۇ تۇغقىنىمىزنىڭ كۆڭلى ماڭا بەش قولدەك ئايان ئىدى. ئۇ ئاشۇ چاغدا تېخى بالىلىق بولمىغاچقا، بالا تەربىيەسىنىڭ بەزىبىر نازۇك تەرەپلىرىنى ئۇقمايدۇ. ئىچىمدە ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىغۇم كەلدى. مەن ئادەتتە چوڭلار بىلەن بالىلارنىڭ مەنپەئەتى توقۇنۇشۇپ قالغان چاغدا، بالىلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويىمەن. بايا سالاسۇنلۇق قىسلىچاقتىن ئۆتمەن، دەپ غەلۋە قىلغان قىزىمنىڭ ئورنىدا ھېلىقى تۇغقىنىمىزنىڭ بالىسى بولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆز خاھىشى بويىچە ئىش قىلىشىغا يول قويغان بولاتتىم.

چۈنكى بىز بالىنى ئويناتقىلى ئاچىققان. بالا تېخنىمۇ بېرىپ ئويناشقا ياكى ئاسما كۆۋرۈككە چىقىپ-چۈشۈپ ئويناشقا، بەربىر ئويۇن. قىزىمنىڭ بايىقى كەيپىياتىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭغا ئاسما كۆۋرۈكتە ئويناش تېخنىمۇ مەيدانغا بارغاندىن كۆڭۈللۈك تۇيۇلغاندەكمۇ قىلىدۇ.

دادىسى ئىككىيلەنىڭ بالا ئالدىدىكى "رايىش"لىقمىز بەزىلەرنىڭ كۆزىگە سىغمىغاندى. قىزىم 12 ياشقا كىرگەن يىلى چاغاندا بېيجىڭدىن ئىچكى موڭغۇلغا ئۆزىمىزنىڭ پىكاپى بىلەن بارغانىدۇق. ئەسلىي پىلانىمىز بويىچە، چاغانىڭ سەككىزىنچى كۈنى ناشتىدىن كېيىن لاقا-لۇقمىزنى يىغىشتۇرۇپ قايتىشقا تەرەددۇتلاندۇق.

— ۋاي-ۋۇي... ! يەنە بىر مومامنىڭ ئۆيىدە شۇنچە ئۇزاق تۇرغانغۇ، — دېدى قىزىم كىيىملىرىنى ئېرىنچەكلىك بىلەن كىيگەچ، — ماۋۇ مومامنىڭ ئۆيىدىمۇ يەنە بىرنەچچە كۈن تۇرساق بولمامدۇ؟ ھەدىلىرىم بىلەن يەنە ئويىنىغۇم بار ئىدى!

قىزىم ھەدىلىرىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي، يىغلىۋېتەيلا دەپ قېلىۋاتاتتى. ناۋادا ئەتىسى ماڭساق، دادىسى ئىككىمىز بىرەر كۈن ئارامۇ ئالماي ئىشقا چۈشۈشكە توغرا كېلەتتى. شۇنداقتىمۇ "بىرەر كۈننىڭ يېنىشى يوق" دەپ ئويلاپ، يەنە بىر كۈن تۇرۇش نىيىتىگە كەلدۇق ۋە پىكاپقا بېسىپ بولغان لاقا-لۇقلارنى ياندۇرۇپ ئەكىردۇق. قىزىم ھەدىلىرى بىلەن قىن-قىنىغا پاتماي ئويىنغىلى تۇردى. ئەمما، ئاپام ئەتىسى كەچتە بېرىپ ئۆگۈنىسى ئەتىگەندە ئىشقا چىقىساق، بەك چارچاپ كېتىدىغانلىقىمىزدىن ئەنسىرەپ قالدى ۋە:

— بالىنى بەكلا "سېنىڭ راست"دەپ ئۆگىتىپ قويۇپسىلەر، — دېدى.

ئەمما مېنىڭچە بالىغا "سېنىڭ راست"دەپ ئۆگەتكىنىمىز بىلەن، ئۇ "ئۆزۈمنىڭ راست"لا دەيدىغان مەنمەنچى بالىلاردىن ئەمەس، باشقىلارنىڭ ھالىغا يېتىدىغان ئاق كۆڭۈل بالا بولۇپ چىقتى. شۇڭا، قىزىمنىڭ كۆرگەنلەرنىڭ ھەممىسى: "بۇ قىز ھەم ئەقىللىق، ھەم ئېغىربېسىق بالا بوپتۇ" دەپ ماختايتتى. قىزىمنى بۇ جەھەتتە بىزگە قارىغاندا ئوبدان ئۆستى دەپ قارايمەن. شۇڭا بىز بالىنىڭ پىكرىگە چىن ئىخلاسمىز بىلەن ھۆرمەت قىلاتتۇق، بولۇپمۇ قىزىم چوڭ بولۇپ ئەقىل تاپقاندىن بۇيان، ئۆيدە بىرەر ئىشقا يولۇقۇپ بېشىمىز قاتقان چاغلاردا ئۇنىڭدىن مەسلىھەت ئالاتتۇق. ئىشقىلىپ دادىسى ئىككىمىز قىزىمىز ئالدىدا ناھايىتى "رايىش" ئاتا-ئانىلاردىن ئىدۇق.

ئاتا-ئانا بولغانىكەنمىز، بالىنىڭ ھەرقانداق ئىشىغا "ماقۇل" دەۋەرسەكمۇ ئەپلەشمەيدۇ، ئەلۋەتتە. شۇڭا، بالا بىلەن بۇ جەھەتتە تىركىشىپ

قالغان چاغلىرىمىزمۇ بولغان. ھازىر ئويلاپ كۆرسەم، بالا بىلەن بولغان ئاشۇ تىركىشىشلەرنىڭ ھەممىسى بالىنى تولۇق چۈشەنمىگەنلىكىمىز ياكى مەسىلىنى ھەل قىلىشتا ئاباب ئۇسۇل قوللانغانلىقىمىزدىن كېلىپ چىققانىكەن.

قىزىم تۆت ياشلارغا كىرگەن چاغ ئىدى. بىر كۈنى يەنە بىر دوستۇم بىلەن بالىلارنى «يولۇاس تاغ» باغچىسىغا ئوينىتاتقىلى ئاپاردۇق. دوستۇم ئىككىمىز چىرايلىق كىيىنىپ ئالدىمىزدا يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان بالىلىرىمىزنىڭ ئارقىسىدىن پاراڭلاشقاچ ماڭدۇق. بۇ ئىككى قىزنىڭ پىلتىڭلاپ ئويناشلىرى ئادەمنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرەتتى.

ئالدىمىزدا ئويناپ كېتىۋاتقان بالىلار ئۇشتۇمتوت تىزلاندى ـ دە، تۆت پۇتلاپ ئۆمىلىگىلى تۇردى. دوستۇم ئىككىمىز بالىلارنى "ئۇنداق قىلماڭلار" دەپ ۋارقىرىدۇق. ئەمما، بالىلارنىڭ گېپىمىزنى ئاڭلار تەلەتى يوق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن يۈگۈرۈپ بېرىپ، ئۇلارنى يەردىن تۇرغۇزۇپ، ئۇچىسىدىكى توپىلارنى قېقىشتۇردۇق. ئەمما بۇنىڭغا خاپا بولغان بالىلار تۇمشۇقلىرىنى پۈرۈشتۈرگىلى تۇردى.

بۇ ئىش كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدىكى ئەرزىمەس ئىشلار قاتاردا ھەش ـ پەش دېگۈچە يادىمىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. ئارىدىن بىر نەچچە يىل ئۆتتى. قىزىم 5 ـ يىللىقتا ئوقۇۋاتقان يىلى ئۇنىڭ كۆڭلىنى دېگەندەك چۈشەنمەيدىغانلىقىمدىن رەنجىپ قالغانلىقى ھەققىدە سۆزلەۋېتىپ، گەپ ئارىلىقىدا شۇ قېتىم «يولۇاس تاغ» باغچىسىغا بارغان چاغدىكى ئىشنى تىلغا ئالدى.

قىزىم مۇنداق دېدى:

ـــ شۇ چاغدا دوستۇم ئىككىمىز "ھەممە ئادەم بۇ يەرگە 'تاغقا يامىشىمىز'(山爬) دەپ كېلىدىكەنۇ، ئەمما يولدا تۇز ماڭمىدىكەن؛ بۇ نەدىمۇ تاغقا يامىشىش بولسۇن؟" دېگەن ئويغا كەلدۇق. شۇنىڭ بىلەن تاغقا راستىنلا يامىشىپ چىقىش ئۈچۈن، يەرگە تىزلىنىپ تۇرۇپ تۆت پۇتلاپ ئۆمىلىدۇق. ئاڭغىچە سىلەر ۋارقىراپ ـ جارقىراپ كەيپىمىزنى ئۇچۇرۇۋەتكەنىدىڭلار.

بالىلارنىڭ شۇ چاغدا نېمە ئۈچۈن تۇيۇقسىزلا يەردە تۆت پۇتلاپ ئۆمىلىگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى قىزىمنىڭ ئاشۇ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاندىن چۈشەندىم.

ـــ ئېسىت، شۇ چاغدا ئويلىغىنىڭىزنى دېسىڭىز بولمامدۇ بالام؟ ـــ دېدىم پۇشايمان بىلەن، ـــ ئۇنى بىلگەن بولسام ھەرگىزمۇ توسمىغان بولاتتىم، ئەمەسمۇ؟!

ـــ ئۇ چاغدا مەن كىچىك تۇرسام، ـــ دېدى قىزىم، ـــ ئىچىمدىكىنى

تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيمەن ـ دە! ناۋادا ''نېمىشقا تۇيۇقسىزلا ئۆملىمەكچى بولۇپ قالدىڭلار؟'' دەپ سورىغان بولساڭلار ئېھتىمال دەپ بېرەلىگەن بولار ئىدۇق. ھەي ... ! گاھىدىچۇ، مۇشۇ چوڭلار ئالدى ـ كەينىنى ئويلاپ باقمايلا باللارغا ھۆرت ـ پۆرت دەيسىلەر؛ بىزدىن ''گەپ ئاڭلىمىدى'' دەپ رەنجىيسىلەر!

قىزىمنىڭ بۇ گەپلىرى مېنى بەكمۇ قايىل قىلدى. شۇنداق ئەمەسمۇ! تاغقا يامىشىقا كەلگەنكەنمىز، باللار يامىشپ باقسا نېمە بوپتۇ؟ كېيىم مەينەت بوپكەتسە ئۇنى يۇيۇۋالغىلى بولىدۇ؛ يىرتىلىپ كەتسىمۇ ھېچقىسى يوق. ''كېيىمى مەينەت بولۇپ كېتىدۇ'' دېگەن ئاشۇ تېرىقتەك باھانە بىلەن باللارنىڭ شۇ چاغدىكى ئوتتەك ئىنتىلىشىنى يوققا چىقارغانكەنمىز. نېمىدېگەن ھاماقەتلىك ـ ھە!

ھازىر بالا تەربىيەسىدە ئۆتكۈزگەن ئاشۇنداق سەۋەنلىكلىرىمنى يادىمغا ئالسام نومۇس قىلغۇم كېلىدۇ. مۇبادا ۋاقتىنى كەينىگە قايتۇرغىلى بولغان بولسا، بالا تەربىيەسىدە تېخىمۇ ئەقىل بىلەن ئىش كۆرگەن، بالىنىڭ ئۇنداق ئىشلىرىغا ھەرگىزمۇ كالتەپەملىك بىلەن مۇئامىلە قىلمىغان بولار ئىدىم.

باللارنىڭ ئېڭى بىلەن تىلى كۆپىنچە ماس قەدەمدە يېتىلمەيدۇ، شۇڭا نۇرغۇن نەرسىنى ئويلاپ يېتەلىگىنى بىلەن دەپ بېرەلمەيدۇ ياكى دېسىمۇ گەپلىرى ئويلىغىنىدىن چەتنەپ كېتىدۇ. چۈنكى، باللارنىڭ كۆڭلىدىكى ئىپادىلەش شەكىللىرى ئادەتتە گەپ ئاڭلاش ياكى ئاڭلىماسلىق، رايىشلىق ياكى بويۇنتاۋلىق، يىغا ياكى كۈلكىگىلا تۇغرىلانغان بولىدۇ. شۇڭا چوڭلار باللاردىكى ئاشۇنداق ئىپادىنىڭ ئالدىنقىسىغا ئەھمىيەت بېرىپ كېيىنكىسىگە سەل قارىماسلىقى؛ نېرى ـ بېرىسىنى ئۈقماي تۇرۇپلا باللارنى ھە دېسىلا ''رايىشلىق''قا جورۇماسلىقى، بالىدىكى تۇرلۈك ئىپادىلەردىن ئۇلارنىڭ يۈرەك ساداسىنى بايقىشى لازىم. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، باللارنى ئويلىغانلىرىنى تىلدا ئىپادىلەشكە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە يېتەكلىشى كېرەك.

قىزىم ئۈچ ياشقا كىرگەن يىلى بولۇپ ئۆتكەن بىر ئىش يادىمغا كېلىپ قالدى.

ئۇ چاغدا يولدىشىم سىرتتا ئىشلەيدىغان بولغاچقا، ئۆيگە بىر نەچچە ئايدا بىر قېتىم كېلەلەيتتى. قىزىم دادىسىنى سېغىنغان چاغلىرىدا مەندىن: ''دادام قاچان كېلىدۇ؟ باشقا باللارنىڭ دادىلىرى ئەجەب يىراقتا ئىشلىمەيدىكەنغۇ؟'' دەپ سورايتتى.

شۇ چاغدا تېلېۋىزوردا «ياخشى كۈنلەر يار بولسۇن» ناملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى بېرىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭدا دارىلئېتامدىكى بىر ئاننىڭ يېتىم باللارغا كۆيۈپ ـ پىشىپ قارىغانلىقى، بىر ئەر كىشى بىلەن چىن دىلىدىن ئىچ پەش

تارتىشقان بولسىمۇ، مۇرادىغا يېتەلمىگەنلىكى ھېكايە قىلىناتتى. ئۇ فىلمنى قىزىم ئىككىمىز بىرگە ئولتۇرۇپ كۆرەتتۇق.

بىر كۈنى ئۇ تېلېۋىزىيە تىياتىردا ھېلىقى ئايال قاراۋاتقان يېتىم بالىلار ئۈنى بەك خاپا قىلىپ كەتكەچكە، بالىلارنى تاشلىۋېتىپ چىقىپ كەتكەنلىكى؛ بالىلار ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان ئادەم بولمىغاچقا ئاچ-زېرىن قېلىپ بەكمۇ قىينالغانلىقى ناھايىتى تەسىرلىك ھېكايە قىلىنىدى. قىزىم ئۇ تېلېۋىزىيە تىياتىرىنىڭ شۇ كۈنىدىكى قىسمىنى پۈتۈن زېھنى بىلەن كۆردى.

تېلېۋىزىيە تىياتىرى تۈگىشىگە ياتقىدىغان ۋاقتىمۇ بوپقالدى. شۇڭا قىزىمغا: ''ئۇسسۇلۇق ئىچىۋېتىپ، يۈز-كۆزىڭىزنى يۇيۇپ كىرىپ ئۇخلاڭ'' دېدىم. ئەمما، ئۇ بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلايدىغانىدەك ئەمەس ئىدى. قىزىم تېلېۋىزىيە تىياتىرىنىڭ ۋەقەلىكى ھەققىدە توختىماي سوئال سورايتتى. ئۇنىڭ ''بالىلارنىڭ ئاپىسى نېمىشقا ئۇلارنى تاشلاپ چىقىپ كېتىدۇ؟ ئۇ قايتىپ كېلەرمۇ؟'' دېگەندەك سوئاللار ئۇستىدە كاللا قاتۇرۇۋاتقانلىقى كۆڭلۈمگە ئايان ئىدى. ئىشقىلىپ بالىنىڭ سوئاللىرى مېنى گاڭگىرىتىپلا قويدى. شۇڭا:

ـــ بولدى قىلىڭ بالام! مېڭىڭ كىرىپ ئۇخلاڭ، يېتىشتىن بۇرۇن ئۇسسۇلۇق ئىچىشنى ئۇنتۇپ قالماڭ! ـــ دېدىم. قىزىم ئاشۇ گېپىم بويىچە پىيالىنى ئېرىنچەكلىك بىلەن قولىغا ئالدىيۇ، نېمىشقىدۇر تۇيۇقسىزلا يىغلاپ كەتتى.

ئادەتتە خىلى-خىلى ئىشلارغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان بالىنىڭ ئۇشتۇمتوت يىغلاپ تاشلىغانلىقىدىن ھەيران قالدىم ۋە تېلېۋىزىيە تىياتىرىدىكى ئاشۇ بالىلارنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ يىغلاۋاتقان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ ئۇنىڭغا تەسەللى بەردىم:

ـــ يىغلىماڭ قىزىم! ئۇ بالىلارنىڭ ئاپىسى چوقۇم قايتىپ كېلىدۇ، ئۇنى ئەتىكى قىسمىدىن كۆرىمىز. ئەمما، بالىنىڭ يىغىسى توختايدىغانىدەك ئەمەس ئىدى. قارىغاندا ئۇ باشقا بىر ئىشقا يىغلاۋاتقانىدەك قىلاتتى. كۆچىلاپ سورىدىم:

ـــ ئاپاق قوزام، دەڭە زادى نېمە بولدى، نېمىگە يىغلاۋاتىسىز؟ مەن ئۇنىڭ مەڭزىدىكى ياشلارنى سۈرتتۈم.

ـــ ئۇ بالىلارنىڭ دادىسى نەگە كېتىپتىكەن؟ ـــ دەپ سورىدى قىزىم يىغلاپ تۇرۇپ. بۇ گەپنى ئاڭلاپلا قىزىمنى باغرىمغا مەھكەم باستىم ۋە:

ـــ يىغلىماڭ قىزىم، يىغلىماڭ! دادىڭىزنى بەك سېغىنىپ كېتىپسىز-ھە؟ دادىڭىز كېلەر ئاي قايتىپ كېلىدۇ. ئىككىمىز ئەتىگەنلىككە دادىڭىزغا تېلېفون بېرەيلى، بولامدۇ؟ ـــ دېدىم. ئۇزۇمنى تەستە بېسىپ. قىزىم يىغلاپ تۇرۇپ بېشىنى لىڭشىتتى. قارىغاندا بالىنىڭ مەندىن كۆتكەن جاۋابى بۇ ئەمەستەكمۇ

قىلاتتى.

مەن ھەيرانلىقتا قىزىمنىڭ مەڭزىدىن سۆيۈپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن يىغلاۋاتقانلىقىنىڭ جاۋابىنى سورىدىم. قىزىم يىغىسىنى توختىتىپ گېپىمگە جاۋاب بېرىشكە تىرىشىپ باقتىيۇ، ئاغزىغا گەپ كەلمەيتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بىرەر ئىشقا ئالدىراۋاتقاندەك تىتلداپ تۇراتتى.

بۇنىڭ بىلەن قىزىمدىن ئەگىتىپرەك سوراپ باقتىم:

— سىزگە نېمىش قىپبېرەي بالام؟ دەڭە، مانا مەن تەييار، بولامدۇ؟

قىزىم بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلاپ بېشىنى لىڭشىتتى ۋە:

— بۇ ئۆيدىن كۆچۈپ كېتەيلىچۇ، ئاپا! — دېدى بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، — بۇ ئۆي ياخشى ئەمەسكەن!

قىزىم يەنە يىغلاپ كەتتى.

بالىنىڭ بۇ گېپى مېنى تېخىمۇ گاڭگىرىتىپ قويدى. ئۇنىڭ بىر ئىشقا كۆڭلى يېرىم بولۇپ، تىتلداۋاتقانلىقىنى سەزدىم.

— نېمىشقا بۇ ئۆيدىن كۆچۈپ كېتەيلى دەپ قالدىڭىز بالام؟

قىزىم تېخىمۇ ئېسەدەپ يىغلىغلى تۇردى:

— بۇ ئۆي ياخشى ئەمەسكەن، بۇ يەردىن كۆچۈپ كېتەيلى، ئاپا!

ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرىپ بولالماي، ئۇنىڭدىن مەڭزىدىكى ياشلىرىنى سۈرتكەچ ئالداپ سوراپ باقتىم:

— دەپ بېقىڭە بالام، نېمىشقا كۆچۈپ كېتىمىز؟ قىزىم يىغىدىن توختاپ گېپىمگە جاۋاب بېرىشكە تىرىشىپ باقتىيۇ، ئەمما دەيدىغان گېپىنى تاپالمايۋاتاتتى.

مەن بىردەم ئويلىنىۋېلىپ يەنە سورىدىم:

— بۇ ئۆيگە ئۆچ بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟

قىزىم ''ھەئە'' دەپ بېشىنى لىڭشىتتى. توۋا، بۇ بالا نېمە دەيدىغاندۇ ئەمدى؟ نېمىشقا بۇ ئۆيگە تۈيۈقسىزلا ئۆچ بولۇپ قالغاندۇ؟ بۇنىڭدا چوقۇم بىر سەۋەب بار. مەن بالىدىن يەنە سورىدىم:

— قوزام، بۇ ئۆينىڭ نەرىگە ئۆچ بولۇپ قالدىڭىز؟ ماڭا دەپ بېرىڭە!

قىزىم بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن يىغلاپ تۇرۇپ دېدى:

— تېلېۋىزىيە تىياتىرىدىكىدەك قىزىل جاۋۇرلۇق ئۆيگە ئۆچ بولۇپ قالدىم، چاپسانراق كۆچۈپ كېتەيلى!

— ''قىزىل جاۋۇر'' دېگىنىڭىز نېمىسى، ئەمدى؟

قىزىم ئېسەدەپ يىغلاپ تۇرۇپ ئادەتتە ئويۇنچۇقلىرىنى سېلىپ قويىدىغان قىزىل رەڭلىك يوغان پىلاستىك جاۋۇرنى كۆرسەتتى.

مەن شۇ چاغدىلا بالىنىڭ زاي نېمىگە يىغلىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى بىلدىم.

بىر كۆرگەن تېلېۋىزىيە تېياتىرىدىكى ئۇچ ـ تۆت ياشلارغا كىرگەن يا يا ئىسملىك بىر قىزمۇ ئويۇنچۇقلىرىنى ئاشۇنداق قىزىل رەڭلىك يوغان پىلاستىك جاۋۇرغا سېلىپ قويىدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ جاۋۇرنىڭ شەكلى ۋە چوڭ ـ كىچىكلىكىمۇ بىزنىڭ ئۆيدىكى قىزىم بايا كۆرسەتكەن جاۋۇرغا ئوپمۇ ئوخشاش ئىكەن. شۇڭا، ئاشۇ جاۋۇر ئىكراندا كۆرسىتىلگەندە قىزىمغا: ''قارىگە، ئۇ قىزنىڭ جاۋۇرىمۇ سىزنىڭكىگە ئوخشايدىكەن'' دېگەنىدىم. دېمەك، قىزىم كىچىك بولغاچقا ئۇ تېلېۋىزىيە تېياتىرىدىكى ۋەقەلىكنىڭ سەۋەبىنى دېگەندەك ئاڭقىرالماي، يا يا ئىسملىك ئۇ قىزنىڭ ئاپىسىدىنمۇ ئايرىلىپ، قارا يېتىم بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، قانداقتۇر ''قىزىل جاۋۇرى بار باللارنىڭ دادىسى ئۆيگە كەلمەيدىكەن، ئاپىسىمۇ باللىرىنى تاشلۇۋېتىپ چىقىپ كېتىدىكەن'' دەپ ئويلاپ قالغانىدى.

مەن كوچىلاپ سوراپ يۈرۈپ ئىشنىڭ سەۋەبىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا باللارغا خاس تىل بىلەن تەسەللى بەردىم:

ـــ ھەرگىز قورقماڭ بالام! مەن ھەرگىزمۇ سىزنى تاشلۇۋېتىپ ئۆيدىن چىقىپ كەتمەيمەن، دادىڭىزمۇ كېلەر يىلى سىرتتىكى خىزمىتىنى تۈگىتىپ ئۆيگە يېنىپ كېلىدۇ؛ ئۇچىمىز مەڭگۈ ئايرىلماي بىرگە ياشايمىز. يا يانىڭ يېتىم قېلىشى ئۇنىڭ قىزىل جاۋۇرى بىلەن قىلچە مۇناسىۋەتسىز.

شۇنىڭ بىلەن قىزىمنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشۈپ، بىردەمدىلا ئۇخلاپ قالدى. مەن تاتلىق ئۇخلاۋاتقان قىزىمغا سىنچىلاپ قارىدىم: باللارنىڭ ئۇيغىنىشى چۈشىنىش نېمىدېگەن مۇھىم ـ ھە! بۇنىڭدىن قارىغاندا، چوڭلار باللارنى ''ھېچنېمە ئۇقمايدۇ'' دەپ قاراپ، بالىنىڭ گەپلىرىنى ئىنچىكە چۈشىنىپ باقماي، ھە دېسىلا ئۇلارنى كەلسە ـ كەلمەس ئالدىسا ياكى تەنبىھلەپ قورقۇتسا، بالا كۆڭلىدىكى تۇگۈنچەكنى يېشەلمەي ئۇزاققىچە ئازاب ۋە دەككە ـ دۈككىدە ئۆتىدىكەن.

تۇرمۇشتا ھەقىقىي ''ياغاچ قۇلاق'' باللارنىمۇ كۆرۈپ باققانمەن.

بىر قېتىم يېقىن ئۆتىدىغانلاردىن بىرنەچچىمىز بىرگە غىزالانغىلى چىقتۇق. ئارىدىن بىرەيلەن 7 ـ 8 ياشلاردىكى ئوغلىنى ئېلىۋالغانىكەن. تاماق ئەمدىلا تارتىلىپ تۇرۇشقا ھېلىقى بالا ئاپىسىغا قانداقتۇر بىر ئويۇنچۇقنىڭ گېپىنى قىلىپ، ''ئاشۇنى ھازىر چىقىپ ئېلىپ بېرىسەن'' دەپ تۇرۇۋالدى. ئاپىسى ئۇنىڭغا: ''تاماقتىن كېيىن چىقىپ ئېلىپ بېرەي، ھازىر ئولتۇرۇپ تاماق يەيلى'' دېدى. ئەمما، ئۇ بالا ''ياق، ھازىر دېدىم، ھازىر!'' دەپ غەلۋە قىلغىلى تۇرۇۋېدى، ئاپىسى ئۇنى دۈشكەلەپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن چۈشەن يەۋالغاندەكلا بولۇپ قالدۇق.

باشقىلارنى چۈشىنىش، باشقىلارنىڭ ھالىغا يېتىش دېگەننى پەقەتلا

بىلمەيدىغان بۇ بالىنى ئاپىسىنىڭ گېپى بويىچە ''گەپ ئۆتمەس ياغاچ قوۋاق'' دېيىشكە بولاتتى. داستىخاندىكىلەر تەرەپ-تەرەپتىن ئۇنىڭغا: ''ئاۋۋال ئازراق بىر نەرسە يەۋېلىڭ بالام، تاماقتىن كېيىن چىقىپ ئېلىپ بەرسۇن!'' دېگەندەك گەپلەرنى قىلىپ باقتى. ئەمما، ئۇ بالىنىڭ ''ماقۇل'' دەيدىغان تەلەتى يوق ئىدى. شۇنداق قىلىپ ئاپىسى بالغا پەرۋا قىلماي ئولتۇرۇۋەردى ۋە ''بولدى، ئۇ چاپتىكەش بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن'' دېدى.

داستىخاندا ئولتۇرغان ئەرلەردىن بىرەيلەن پاسلداق قۇتىلىق كولادىن بىرنى ھېلىقى بالغا ئويۇنشىپ ''خوشە!'' دەپ سۇندى. بالا قۇتىنى دەرھال قولىغا ئالدى. دېمەك، ئۇ بالىنى ئەيۇەشكە كەلتۈرۈشىنىڭ ئامالى بارەدەك قىلاتتى. بالا قۇتىنىڭ ئاغزىنى ئاچاي دەپ تۇرۇشىغا، ئاپىسى ئۇنى دەرھال توستى:

ــ ياق، كولا ئىچسەڭ بولمايدۇ، مېغىز شەربىتى ئىچكىن!

بالا كولانى ئىچەي، دەپ ئاغزىغا شۇنداق ئاپىرىشىغا ئاپىسى ئۇنى تارتىپ ئېلىۋېلىپ، ئۇنىڭغا مېغىز شەربىتىدىن بىرنى سۇندى ۋە:

ــ مانا، ماۋۇنى ئىچكىن! ــ دېدى بۇيرۇق ئاھاڭىدا. بۇنىڭ بىلەن بالا تېرىكىپ سۆزلىگىلى تۇردى:

ــ كولادىن ئىچىپ باقاي دېسەم ئۇنىمايى، ھەمىشە قېتىق ئىچكىن، مېغىز شەربىتى ئىچكىن، دەپلا تۇرۇۋالدىكەنسەن! ئۇنداق شەربىتىڭنى ئۆزۈڭ ئىچ!

ــ نېمانداق گەپ ئاڭلىمايدىغانسەن! ــ دېدى بالىنىڭ ئاپىسى ــ كولا دېگەن ئۇ نەرسىنىڭ قۇۋۋىتى يوق، ئۇنى ئىچسەڭ بولمايدۇ!

ئارىدىن بىرەيلەن ھېلىقى ئايالغا نەسىھەت قىلىپ باقتى:

ــ ئىچمەن دېگەنىدىكىن بىرەر قېتىم ئىچىپ باقمىسۇنمۇ؟ ئازراق ئىچكەنگە ھېچنېمە بولماس. ئەمما ئۇ ئايالمۇ گەپ يەيدىغانىدەك ئەمەس ئىدى.

ــ ياق! بالىنىڭ رايىغا باقساق بولمايدۇ، كولادىن بىر يۇتۇمۇ ئىچمەسۇن، ــ دېدى ھېلىقى ئايال ۋە قولىدىكى مېغىز شەربىتىنى ''پاس''سىدە ئېچىپ، ئۇنى ئىستاكانغا قۇيۇپ ئوغلىغا سۇندى، ــ جاھىللىق قىلماي ماۋۇنى ئىچ!

ئەمما بالا ''ياق'' دېگىنىچە تۇرۇلۇپ ئولتۇرۇۋالدى.

ئىچمىدە ئويلاپ قالدىم: بۇنداق گىرى ئانىنىڭ بالىسى ''ياغاچ قوۋاق'' بولماي نېمە بولسۇن؟!

ئاتا-ئانىلار بالىنىڭ تۇنجى ئۇلگىسى. شۇڭا، ئاتا-ئانىلار بالىنى قايىل قىلىشتا ھە دېسىلا چوڭلارغا تۇتقان پوزىتسىيە بىلەن بالىدىن رايىشلىق تەلەپ

قىلغىلى تۇرسا، بالىمۇ بىلىپ ـ بىلمەيلا باشقىلارغا ئاشۇنداق پوزىتسىيە تۇتىدىغان بولۇپ قالىدۇ. بالىلار ئاتا ـ ئانىسغا بولغان قارشىلىقىنى ئادەتتە بويۇنتاۋلىقىدا ئىپادىلەيدۇ. بۇنداق بويۇنتاۋلىقتا ئادەتلىنىپ قالغان بالىلار بارا ـ بارا بەزقۇلاق، تەرسالاردىن بولۇپ چىقىدۇ.

بالا تەربىيەسىدىكى كۆزگە سىڭىپ قالىدىغان بەزى ئادەتلەرگە جىق نۇقسانلار يوشۇرۇنغان، ئەمما نۇرغۇنلىرىمىز بۇنى ھېس قىلالمايمىز. مىسالەن، ئېگىمىزغا سىڭىپ كەتكەن بالىلاردىن "رايىشلىق" تەلەپ قىلىش ئادىتى قارىماققا "بالىلارغا ياخشى بولسۇن" دېگەن ئىدىيەنىڭ كونكرېت ئىپادىسىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ بالىلارنى چوڭلار بىلەن باراۋەر ئورۇندا كۆرمىگەنلىك. شۇڭا، چوڭلار كۆڭلىدە بالىلارنى ئۆزى بىلەن باراۋەر كۆرۈشنى ئويلىسىمۇ، بالىسى ئالدىدا ھەمىشە نوپۇزىنى پەش قىلدىغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەيلا قالىدۇ. فېللو نوپۇز ئېتىكسىنى قاتتىق سۆككەن پەيلاسوپلاردىن، شۇڭا ئۇ نوپۇز ئېتىكسىنى مۇنداق تەبرلەيدۇ: "نوپۇز ئېتىكسىدا رايىشلىق ساۋاب، بويۇنتاۋلىق گۇناھ سانىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆكتە قوپۇش كەچۈرگىلى بولمايدىغان ئېغىر جىنايەت ھېسابلىنىدۇ."* بالىسىغا ھەرقانچە ئامراق بولسىمۇ، ئەمما بالىسىدىن ھە دېسىلا رايىشلىق ۋە ئىتائەتچانلىقىنى تەلەپ قىلىدىغان ئاتا ـ ئانىلار ئەمەلىيەتتە نوپۇزىنىلا پەش قىلىدىغان زورمىگەرلەردىن بولغىنى ئۈچۈن، بالىسىغا قويغان تەلەپلىرىنى ئەزەلدىن دۇرۇس ۋە شەكسىز، دەپلا تونۇيدۇ، بالىغا ئۆزى بىلەن باراۋەر مۇئامىلە قىلىشنى ھەرگىز بىلمەيدۇ. شۇڭا، ئۇنداق كىشىلەر بالىلارنىڭ نەزىرىدە پەقەت "ياغاچ قۇلاق" ئاتا ـ ئانىلار، خالاس.

دېمەك، ھەم ئۆزۈمچىل ھەم تەرسا كىشىلەرنى بالىلىقى خىلى ئۇزاق مەزگىلگىچە باشقىلارنىڭ باشقۇرۇشىغا بېسىم ئىچىدە بويسۇنۇش بىلەن ئۆتكەن، دەپ جەزملەشتۇرۇشكە بولىدۇ. ئۇنداق تۇرمۇش بالىلارنىڭ قەلبىگە ئەبەدى ساقايماس جاراھەت سېلىپ قويىدۇ. نۇرغۇنلىرىمىز ئاشۇنداق تەرسالىقنى ئۆزىمىزنىڭ ئەۋلات ـ ئۇرۇپاقلىرىغا ئىشلىتىپ، ئۇنى كېينكىلەرگە ئۇدۇم قالدۇرۇپ قويىمىز.

"بالىلارغا 'رايىشلىق' قىلايلى" دېگىنىم ھەرگىزمۇ "ئەقەللىي ئەخلاق ئۆلچىمىنى قايرىپ قويۇپ، بالا نېمە دېسە ھە دەيلى" دېگەنلىك ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئۇنىڭدا ھە دېسىلا بالىغا "ھۆرت ـ پۆرت" دەپ بۇيرۇق چۈشۈرىدىغان، تۆگمەس شەرتلەرنى قويىدىغان، قوپال ئەدەبسىز گەپلەر

* فېللو «ئۆزى ئۈچۈن ياشايدىغانلار» سۆن يىيى تەرجىمىسى، سەنلىەن كىتابخانىسى، 1988 ـ يىلى 11 ـ ئاي بېيجىڭ 1 ـ نەشرى، 32 ـ بەتكە قارالسۇن.

بىلەن تەنبىھ بېرىدىغان، بالىنىڭ گېپىنى قەتئىي ئاڭلاپ باقمايدىغان ئاتا-ئانىلار نەزەردە تۇتۇلغان. ''رايىشلىق'' قىلىش بىلەن ''بولۇشغا قويۇۋېتىش'' بىر-بىرىگە قارىمۇقارشى ئىككى خىل پوزىتسىيە. يەنى ''رايىشلىق'' بالىلارنىڭ قەلب دۇنياسىنى چۈشىنىش، ئۇلارغا باراۋەر مۇئامىلە قىلىش بىلەن، ''بولۇشقا قويۇۋېتىش'' بالىلارنى ئەركە نائىناق قىلىۋېتىش بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. جۈملىدىن، ئاتا-ئانىسىنىڭ رايىشلىقىدا ئۆسكەن بالىلار دېموكراتىيەنىڭ چىن مەنىسىنى بىلىدىغان پۇقرالاردىن، ئاتا-ئانىسىنىڭ بولۇشقا قويۇۋېتىشى بىلەن ئەركە نائىناق ئۆسۈپ قالغان بالىلار ''ئاكاڭ قارىغاي جاھاندا بىر'' دەپ ياشايدىغان ''زومىگەر''لەردىن بولۇپ چىقىدۇ.

روسسو مۇنداق دەيدۇ: ''بالىڭنى ئۆزى قىلغان ئىش-كۆشلىرى داۋامىدا باشقىلارغا ئېگىلىپ ئىتائەت قىلىشنى، سىز بەجا كەلتۈرۈپ بەرگەن ئىشلار داۋامىدا باشقىلارنى ئىشلىتىپ كۆن ئېلىشنى ئۆگىنىپ قالمىسۇن. بالا ئۆزى ۋۇجۇدقا چىقارغان ۋە سىز تەييار قىلىپ بەرگەن ئەتمىش-ئەمەللەرنىڭ ھەممىسىدە ئۆزىگە تالىق ھۆرلۈكىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلسۇن''*. بۇنى ئۆز گېپىمىزگە ئايلاندۇرساق، ''ئاتا-ئانىلار بىلەن بالا ھە دېسىلا قارشى تەرەپنى باش ئەگدۈرىمەن دەپ تۇرۇۋالماي، 'رايىشلىق'نمۇ ئۇنتۇپ قالماسلىقى لازىم'' دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. قىسقىسى، باشلامچى ۋە كۈچلۈك قوماندانلاردىن بولمىش ئاتا-ئانىلار سەممىزدە بولسۇنكى: بالام ''ياغاچ قۇلاق'' بولۇپ قالمىسۇن دېسەڭلار، ئالدى بىلەن بالىغا ''رايىشلىق'' قىلىشنى ئۆگىنىڭلار!

* رۇسسو (فرانسىيە) «ئېمىل» لى پىكىئاۋ تەرجىمىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى، 2005-يىلى 5-ئاي 2-نەشرى، 80-بەتكە قارالا.

ئۇيغۇر كتاب توربىكىتى www.uyghurkitap.com

"ئاتا ـ ئانىلار يىغىنى"غا قاتنىششنى بىلەمسىز؟

ھازىر ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان مۇنداق بىر ئىش جىقىتى: بالىسى باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان نۇرغۇن ئاتا ـ ئانا، ئاتا ـ ئانىلار يىغىندىن بەك قورقىدۇ؛ ئاتا ـ ئانىلار يىغىنى يېقىنلاشقانسېرى گويا مەھشەر كۈنى كېلىپ قالغاندەك دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ كېتىدۇ؛ بولۇپمۇ ئۆگىنىشتە ئاجىزراق ئوغۇللارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى "ئاتا ـ ئانىلار يىغىنى ئۆتكۈرۈشى"نى ئالغان ھامان خۇددى "جازا دەستىكى" چۈشكەندەك تىترەپ كېتىشىدۇ.

قىزىم 4 ـ يىللىقتا ئوقۇۋاتقان چاغدا بىر قېتىملىق ئاتا ـ ئانىلار يىغىنىغا قاتنىشىپ قالدىم. سىنىپ مۇدىرى ياخشى ئوقۇۋاتقان بالىلارنى ماختاپ كېلىپ قىزىمنىمۇ تىلغا ئالدى.

ـــ بۇ قىز سىنىپ ئاتلاپ كىرگەن، ـــ دېدى ئۇ، ـــ يېڭى ھەممىدىن كىچىك، ئەمما ھازىرغىچە سىنىپىمىزدا بىرىنچىلىكنى قولدىن بەرمەي كېلىۋاتىدۇ، لېكىن گاھىدا دەرس ۋاقتىدا مۇئەللىمنىڭ سۆزىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىمايدۇ. ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىدا ماڭا باشقا دەرس مۇئەللىملىرى بىلەن پاراڭلىشىپ بېقىشىمنى تاپىلىدى. يىغىندىن كېيىن ئىشخانىغا كىرىپ مۇئەللىملەر بىلەن قىزىمنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالى توغرۇلۇق پاراڭلاشتىم.

ـــ بۇ قىزنىڭ ئۆگىنىشىگە گەپ كەتمەيدۇ، ـــ دېدى ئىدىيە ـ ئەخلاق دەرسى بېرىدىغان مۇئەللىم، ـــ ئەممازە ھەمىشە دەرسكە پۈتكۈل زېھنىنى بەرمەيدۇ. گاھىدا ھەتتە مۇئەللىمنىڭ ئاغزىنى غېرىچلاپمۇ قويىدۇ؛ ئىشقىلىپ بۇ قىز بەكلا ھاكاۋۇر.

ئاڭغىچە ياندا ئولتۇرغان جەمئىيەت دەرسى مۇئەللىمى گەپ قوشتى:

ـــ مېنىڭچىمۇ بۇ قىز ھاكاۋۇرراق؛ گاھىدا مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرىگە پەقەتلا قايىل بولماي، كوتۈلداپ بىر نېمىلەرنى دەيدۇ، مۇئەللىم "بايىقى

گەپلىرىڭىزنى كۆپچىلىك ئالدىدا دەپ بېقىڭە!" دەپ ئورنىدىن تۇرغۇزسا، مۇئەللىمنىڭ سۆزلىگىنى توغرا بولمىدى، دەپ تۇرۇۋالدۇ.

مۇئەللىملەرنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، سەل-پەل هودۇقۇپ قالدىم. مۇئەللىمنىڭ "دەرس ۋاقتىدا زېھنىنى قويمايدۇ" دېگىنى مېنىڭچە چوڭ ئىش ئەمەس، چۈنكى قايسى دەرسنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىمىسا بولمايدىغانلىقى، قايسى دەرسنى ئارىلاپ چۈشىنىۋالسا بولىدىغانلىقى، قايسى دەرسنى ئاڭلىمىسامۇ بولىۋېرىدىغانلىقى قىزىمنىڭ كۆڭلىگە بەش قولدەك ئايان. ھەتتا مەنمۇ قىزىمغا: "بەزى دەرسلەر كۆڭلىڭىزگە ياقمىغان چاغدا رومان ئوقۇسىڭىزمۇ بولىدۇ" دېگەنىدىم. چۈنكى مېنىڭچە، ئۇنداق قىلغاندا بىرى، ۋاقتىتىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغىلى بولىدۇ؛ يەنە بىرى، دەرس ۋاقتىدا باشقىلار بىلەن پاراڭلىشىپ قېلىشتىن ساقلانغىلى بولىدۇ. مۇھىمى مۇئەللىملەرنىڭ "بۇ ھاكاۋۇر قىزكەن" دېگەن گېپى مېنى ئەنسىرىتىپ قويدى. قىزىم يەسلىدىكى ۋاقتىدىن تارتىپلا ئەقىللىق ئۆسكەچكە، ھەممەيلەن "ۋاي" دەپ ئەتىۋارلاپ كەلگەن. شۇڭا، بارا-بارا ئۆزىگە بەك تەمەننا قويىدىغان بولۇپ قالسىمۇ قالغاندۇ. ئەمما، مەن قىزىمنىڭ باشتىن-ئاياغ بىر قېلىپتا، كەمتەر ئۆتۈشىنى ئارزۇ قىلاتتىم. مانا ئەمدى مۇئەللىملەرنىڭ باھاسى باشقىچە بولۇپ چىقتى. بۇ ئەلۋەتتە ياخشىلىقنىڭ بېشارىتى ئەمەس-دە!

شۇنداق قىلىپ كەچتە قىزىم بىلەن مۇڭدىشىپ باقتىم:

— ئاتا-ئانىلار يىغىنىغا بارىدىم، مۇئەللىملەرنىڭ ھەممىسى ئۆگىنىشىڭىزنى ماختىدى، بىراق سىزنى "ھاكاۋۇرلۇق قىلىپ، مۇئەللىملەرنىڭ ئاغزىنى غېرىچلايدۇ" دەيدۇ-غۇ؟ بۇ نېمە گەپ بالام؟

قىزىم بۇ گەپتىن ھەيران قالدى:

— ياقەي، مەن مۇئەللىمنىڭ ئالدىدا ئاتىكاچلىق قىلىپ باقمىدىم! قايسى مۇئەللىم شۇنداق دەيدۇ؟

مەن قىزىمنى مۇئەللىمگە غۇم ساقلاپ يۈرمىسۇن دېگەن نىيەتتە، ئاشۇ پىكرىنى بەرگەن مۇئەللىملەرنىڭ ئىسمىنى ئېيتمىدىم:

— ئىشقىلىپ بىرنەچچىسى، — دېدىم قىزىمغا، — مېنىڭچە، كىملا دېمىسۇن، مۇھىمى ئوبدان ئويلىنىپ بېقىڭ بالام، ئۆزىنى قالتىس چاغلاپ، مەغرۇرلىنىپ كېتىش ياخشى ئەمەس.

قىزىم بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ دەسلەپتە گاڭگىراپلا قالدى، كېيىن تېرىككىلى تۇردى:

— نېمە؟ مەن ھېچكىمگە ھاكاۋۇرلۇق قىلمىغان تۇرسام، نېمىكەن ئۇ تەكەببۇرلۇق دېگەن؟

بۇ قىزىمنىڭ "قايسى ئىشلاردا تەكەببۇرلۇق قىپتىمەن؟" دەپ سورىغىنى

ئىدى.

ـــ مۇئەللىم تەپسىلىي ئېيتمىدى، ـــ دېدىم بالىغا چۈشەندۈرۈپ، ـــ مېنىڭچە ئوبدان ئويلىنىپ بېقىڭ بالام، مۇئەللىمگە گەپ يانـدۇرۇپ سالغان ۋاقىتلىرىڭىز بولغانمۇ، ئۇنىڭغا نېمە دېگەن؟ مۇئەللىمنىڭ ئالدىدا ئۆزىڭىزنىڭكىنى راست دەپ تۇرۇۋالغانمۇ؟

قىزىمنىڭ ئاچچىقتىن قۇيقا چاچلىرى تىك تۇرۇپ كەتتى.

ـــ ياق، مەن ئەزەلدىن ئۆزۈمنىڭكىنى راست دەپ تۇرۇۋالمىغان، ـــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ. بالىنىڭ بۇ قىلىقىدىن سەل خاپا بولدۇم.

ـــ ئۇنداق بولسا مۇئەللىمدىر نېمىشقا ئاشۇنداق گەپنى قىلىدۇ؟ ـــ دىدىم بالىغا سەل ـ پەل تەگكۈزۈپ، ـــ سىزدە ئۇنداق ئىللەت بولمىسا، نېمىشقا ھاپىلا ـ شاپىلا چېچاڭشىپ كېتىسىز، ئەمىسە؟

قىزىم ئەلەم ئىچىدە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ كەتتى.

ـــ نېمىشقا ھەممىسلا ئاشۇنداق دەيدىغاندۇ؟ ـــ دېدى ئۇ ھەسرەت بىلەن، ئاندىن پاڭىدە يىغلۇۋەتتى. شۇنداق قىلىپ ئادەتتە يىغلىمايدىغان بالا تۇيۇقسىزلا ئەلەم ۋە ھەسرەت ئىچىگە غەرق بولۇپ كېتىۋاتاتتى.

قىزىمنىڭ ھەسرەتلىك يىغىسىدىن ئۇنىڭ زىيادە ئازار يەپ قالغانلىقىنى بايقىدىم.

دېمىسمۇ ئەمدىلا توققۇز ياشقا كىرگەن مۇشتۇمدەك بالىنىڭ ئۆزىنىڭ تەكەببۇرلۇق قىلغان ـ قىلمىغانلىقى ھەققىدە چۈشلارىدەك ئويلىنالىشى مۇمكىنمۇ؟ ئۇ مەكتەپتىكى بەزى ئىشلاردا راستىنلا كەتكۈزۈپ قويغان بولسا، ئۇنى ئاشۇ سەۋەنلىكلىرىنى ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە تونۇپ يېتىپ، خۇشاللىق بىلەن تۈزىتىشكە يېتەكلىشىم كېرەك ئىدى. ئەمما بايىقى گەپلىرىم بالىنى تېخىمۇ گاڭگىرىتىپ قويۇپتۇ.

قىزىمنى دەس كۆتۈرۈپ قۇچىقىمغا ئالدىم ۋە:

ـــ مېنى كەچۈرۈڭ قوزام، ـــ دېدىم، ـــ گەپنى چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىپ توغرا قىلماپتىمەن، مۇئەللىمىرنىڭ ھەممىسلا ئۇنداق دېگىنى يوق، پەقەت ئىدىيە ـ ئەخلاق دەرسى بېرىدىغان مۇئەللىم بىلەن جەمئىيەت دەرسى بېرىدىغان مۇئەللىملا ئاشۇنداق دېگەن، باشقا مۇئەللىمىرنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنداق گەپنى ئېغىزغا ئالمىدى. قىزىم بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆڭلى جايىغا چۈشۈپ يىغدىن توختىدى.

ـــ بەزى مۇئەللىملىرىڭىز، ھەتتا مەنمۇ سىزنى "تەكەببۇر" دەپ توغرا قىلماپتۇق، ـــ دېدىم قىزىمغا چۈشەندۈرۈپ، ـــ ئەمما ياخشىراق ئويلاپ بېقىڭە، مۇئەللىم بىلەن تاكاللىشىپ قالغان، مۇئەللىمگە ھۆرمەتسىزلىك قىلغان ياكى مۇئەللىمنى كۆرگەندە سالام قىلمىغان يەرلىرىڭىز بارمۇ؟

قىزىم بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

— ئىدىيە ـ ئەخلاق دەرسىدە مۇئەللىم "تېلېۋىزىيە كۆرۈشنىڭ ئەھمىيىتى بارمۇ؟" دەپ سورىغانىدى. باللاردىن ھېچكىم قوللىرىنى كۆتۈرمىدى. شۇنىڭ بىلەن مۇئەللىم مېنى تۇرغۇزدى. مەن: "ئەھمىيىتى يوق" دەپ جاۋاب بەرسەم، باللارنىڭ ھەممىسى كۈلۈپ كېتىشتى، ئەمما مۇئەللىم: "تېلېۋىزىيە كۆرۈپمۇ بىلىم ئۆگەنگىلى بولىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئەھمىيىتى ئەمەسمۇ؟ ئەھمىيىتى يوق دېگىنىڭىز نېمىسى؟" دەپ ئاچچىقلاپ كەتتى. مەن: "ئەمىسە چوڭلار 'باللار تېلېۋىزىيە كۆرسە ئۆگىنىشىگە دەخلى يېتىدۇ' دەپ باللارنى تېلېۋىزىيە كۆرۈشتىن توسىدۇغۇ!" دېدىم. ئەمما مۇئەللىم مېنى: "ئۆزىڭىزنى مۇئەللىمدىنمۇ ئەقىللىق سانايدىغان ئوخشىمامسىز؟" دەپ تەنقىدلەپ كەتتى.

قىزىم جەمئىيەت دەرسى بېرىدىغان مۇئەللىمنى زادى قايسى ئىشتا خاپا قىلىپ قويغانلىقىنى دەماللىقا ئەسلىيەلمىدى. ئۇ بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

— بۇ مۇئەللىم دەرستە "جەنۇبلۇقلار بەك ئەقىللىق، شىمالىلقلار ھەم گالۋاڭ، ھەم كۆزى كىچىك كېلىدۇ" دېگەندەك قاملاشمىغان گەپلەرنى قىلىدۇ؛ ھە دېسىلا باللارنى تىللايدۇ؛ ئۇنى ھېچقايسىمىز ياخشى كۆرمەيمىز؛ شۇڭا ئۇ مۇئەللىمگە سالام قىلغۇمۇ كەلمەيدۇ.

قىزىمنىڭ شەيئىلەرنى گۈمانىي نەزەر بىلەن كۆزىتىش روھىغا بولغان قايىللىقىمدىن ئۇنىڭغا نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەيلا قالدىم. ئەمما، قىزىمدىكى بۇنداق ئارتۇقچىلىقنىڭ بەزىبىر تاۋۇز نازۇك مۇئەللىملەرنىڭ نەزىرىدە كەمچىلىك سانىلىدىغانلىقى ئېنىق. قىزىم كىچىكىدىن تارتىپلا گەپ يوشۇرمايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە قىزىم قۇراملىق باللار خىيالىغا نېمە كەلسە نېرى ـ بېرىسىنى ئويلاپ ئولتۇرماي دەۋېردۇ. ئەمما قىزىمنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىكى بەزى مۇئەللىملەرگە ياقمىغانىكەن، دېمەك بۇنىڭغا دىققەت قىلماي بولمايدۇ.

بالىغا بۇ ھەقتە قانداق ئېغىز ئاچسام مۇۋاپىق بولىدىغانلىقىنى دەماللىقا بىلەلمىدىم، شۇڭا كەچتە دادىسى ئىككىمىز ئوبدان مەسلىھەتلىشىپ، ئەتىسى گەپنى باشلىدۇق:

— بالام، ئىدىيە ـ ئەخلاق دەرسىدە مۇئەللىمگە بەرگەن جاۋابىڭىز خاتا ئەمەس. چۈنكى، كۆڭلىدىكىنى ئوچۇق ئېيتىش باللار ئۈچۈن ئارتۇقچىلىق. ئەمما، باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئوقۇغۇچىلار بىلەن مۇنازىرىلىشىشكە ئادەتلەنمىگەن. شۇڭا بۇنىڭدىن كېيىن سىنىپتا دىققەت قىلىڭ قىزىم. پىكىر بەرگۈڭىز كەلسە، ئەڭ ياخشىسى دەرس ئاخىرىدا مۇئەللىمنىڭ ئۆزىگە ئايرىم دەڭ، ئەگەر مۇئەللىم پىكرىڭىزنى ئاڭلاپ بېقىشنى خالىمىسا

بىزگە دەك. بىز سىزنىڭ ئۆزگىچە پىكىرلىرىڭىزنى ئاڭلاشنى بەكمۇ خالايمىز. يەنە مەسىلەن، مۇئەللىم سورىغان "تېلېۋىزور كۆرۈشنىڭ ئەھمىيىتى بارمۇ؟" دېگەن سوئالنىڭ ئۆزى مۇنازىرلىشىشكە ئەرزىمەيدىغان تېما. ئەمما سىزنىڭ بەرگەن جاۋابىڭىزمۇ ئانچە جايىدا بولمايتۇ.

مەجىزى خىلمۇخىل مۇئەللىملەرگە قانداق يۇزلىنىش مەسىلىسى ئۇستىدە توختالغاندا، بالىغا مۇنداق دېدۇق:

ـــ ساھەلەرنىڭ ھەممىسىدە خىلمۇ خىل كىشىلەر بولىدۇ. مەسىلەن، بەزى مۇئەللىملەرنىڭ ساپاسى يۇقىرى، بەزىلىرىنىڭ تۆۋەن كېلىدۇ، بۇ نورمال ئىش. شۇڭا ئۇچرىغانلىكى مۇئەللىمنىڭ ھەممىسىنى يۇزدە-يۇز رازى قىلىمەن دەپ كەتكىلمۇ بولمايدۇ. ئەمما مۇئەللىملەرنىڭ ھەممىسى ھۆرمەتكە لايىق. بۇ "مۇئەللىملەرنىڭ ناچار ئادەتلىرىنمۇ ھۆرمەت قىلايلى" دېگەنلىك ئەمەس. مۇئەللىم پەقەت ئەسكى ئىش قىلمىغان بولسىلا، ئۇنىڭ كۆزىمىزگە سىغمايدىغان ئۇششاق-چۈششەك ئەيىبلىرىنى تىلغا ئېلىپ يۈرمەي، دۇنيادىكى ھەرقانداق ئادەمنى ھۆرمەتلىگەنگە ئوخشاش ھۆرمەتلىشىمىز لازىم. ساپاسىزلىقنىڭ ئۆزى بىر بەختسىزلىك، چۈنكى ئۇنداق كىشىلەر كىچىك چاغلىرىدا ئۇبدان تەربىيەلىنىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىگەن. ناۋادا ياخشىراق تەربىيە كۆرەلىگەن بولسا، ھازىرقىدەك بولۇپ قالمىغان بولاتتى. ناۋادا ئۇلارنى ھۆرمەت قىلمىساق، ئۇلار تېخىمۇ ئازابلىنىدۇ، ساپاسىنى ئۆستۈرەلىشىمۇ تەسكە چۈشىدۇ.

قىزىم يۇقىرىقى گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خىلىلا يەڭگىللەپ قالغاندەك كۆرۈندى. ئەر-خوتۇن ئىككىمىز ئولتۇرۇپ ئويلاپ قالدۇق: مۇئەللىملەر بىلەن كۆپرەك ئەسرالىشىپ، بالىنىڭ مەكتەپتىكى ئەھۋالىنى پات-پات ئىگىلەپ تۇرۇش بەكمۇ زۆرۈر ئىكەن. ئەمما ئىشىنىڭ نېرى-بېرىسىنى بالىمزدىن سورىمايلا قارا-قويۇق ئۇگۈت-نەسىھەت قىلساق ياكى ھاپىلا-شاپىلا تەنبىھ بەرسەك ھەرگىز بولمايدىكەن. ئەڭ ياخشىسى مۇئەللىمنىڭ پىكرىنىمۇ، بالىنىڭ ھېس-تۇيغۇسىنىمۇ تولۇق نەزەرگە ئېلىش لازىم ئىكەن. مەسىلەن، بۇ قېتىم ئاتا-ئانىلار يىغىندىن قايتىپ كېلىپلا بالىنى يەڭگىلتەكلىك بىلەن "مۇئەللىمنى نېمىشقا ھۆرمەت قىلمايسىز؟" دەپ تەنقىدلىگەن بولسام، ئاردىدىكى زىددىيەتنى ئۆتكۈرلەشتۈرۈپ، بالا بىلەن مۇئەللىم ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تېخىمۇ يىرىكلەشتۈرۈۋېتەركەنمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنداق مۇئامىلىگە ئۇچرىغان بالا ئۆزىنىڭ ئۇۋالچىلىققا قالغانلىقىدىن دەسلەپتە تېرىكىپ ئاچچىقلاپ باقىدۇ؛ كېيىن بارا-بارا ئۆزىگە ئىشەنمەيدىغان، خوشامەتچى، قۇل مىجەز بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا بالىغا مۇئەللىم بىلەن ئەپ ئۆتۈش، ئۆزىنى جانلىق تەڭشەپ نۆۋەتتىكى مۇھىتقا ماسلىشىش، ئەمما

ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى ساقلاپ، پىكرىي مۇستەقىللىقتىن ئايرىلىپ قالماسلىقنى ئۆگىتىشىمىز لازىم ئىكەن.

قىزىم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ مەۋسۇمنى تۈگەتكەندە، مەكتەپ بويىچە ئاتا ـ ئانىلار يىغىنى چاقىرىلىپ، بالىلارنىڭ شۇ مەۋسۇملۇق ئىمتىھان نەتىجىسى ئېلان قىلىندى. قىزىمنىڭ ئومۇمىي نەتىجىسى يامان ئەمەس بولغىنى بىلەن، ماتېماتىكىدىكى نەتىجىسى تۆۋەنرەك چىقىپ قالغانىدى. قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپ تاكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگىچە ماتېماتىكىدا دېگەندەك ئوزۇپ چىقالمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە كىرگەن سىنىپ تەبىئىي پەن تەجرىبە سىنىپى بولغاچقا، باشقا ساۋاقداشلىرىنىڭ ماتېماتىكا نەتىجىسى قىزىمنىڭكىدىن ئومۇمىيۈزلۈك يۇقىرى ئىدى. بىر ياخشى يېرى: قىزىمنىڭ سىنىپ مۇدىرى ئۇلارغا ماتېماتىكا دەرسى بېرەتتى. يىغىندىن كېيىن سىنىپ مۇدىرى بىلەن پاراڭلىشىپ كۆرۈۋېدىم، ئۇمۇ "بالا ماتېماتىكىدا ئاجىزراق، شۇڭا بۇ جەھەتتە تىرىشىپ ئاساسىنى پۇختىلىسۇن" دېگەن گەپنى قىلدى.

ئۆيگە كەلگەچ ئويلىنىپ، ئاخىر قىزىمنى دەرستىن سىرتقى ماتېماتىكا كۇرسىغا قاتناشتۇرۇش نىيىتىدىن يېنىپ قالدىم، چۈنكى بىرىنچىدىن، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ دەرسلىرى بەك زىچ، شۇڭا ھەپتە ئاخىرىدىمۇ ئۇلارغا "ئۇھ" دەۋالغۇدەك پۈرسەت بەرمەسلىك، بالىنىڭ ئۆگىنىش جەھەتتىكى ئومۇمىي ئورۇنلاشتۇرۇشىغا تەسىر يېتىپ قالىدۇ ـ دە، بۇنىڭ بىلەن ماتېماتىكىغا كۆچەيمەن، دەپ باشقا دەرسلەردە ئاقسايدىغان گەپ؛ ئىككىنچىدىن، بالىنىڭ ماتېماتىكىدا دېگەندەك ئىلگىرىلىيەلمەيۋاتقانلىقىنى مېنىڭچە دەرس سائىتىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى ئەمەس، بەلكى قىزىمنىڭ ماتېماتىكىغا دېگەندەك قىزىقمايدىغانلىقى ۋە بۇ جەھەتتىكى ئىشەنچسىزلىكى ئاجىزلىقى كەلتۈرۈپ چىقارغان. راستىنى دېسەم، قىزىم باشلانغۇچ ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئىككى مۇئەللىمى سەۋەبلىك ماتېماتىكىغا قىزىقماس بولۇپ قالغانىدى. شۇڭا مۇبادا بالىنى ماتېماتىكىغا قىزىقتۇرۇپ، ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىشەنچسىزلىكى ئاشۇرالىساقلا، ئۇنىڭ ماتېماتىكىدا ئىلگىرىلىيەلىشىدە گەپ يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە سىنىپ مۇدىرى ماتېماتىكا دەرسىنى بەك ياخشى سۆزلەش بىلەن بىللە سىنىپ خىزمىتىنمۇ چىن دىلىدىن بېرىلىپ ئىشلەيدىغان بولغاچقا، بالىلار ئۇنى ناھايىتى ھۆرمەتلەيدىكەن.

ئۆيگە كېلىپ ئاتا ـ ئانىلار يىغىندا دېيىلگەن گەپلەرنى قىزىمغا دېگەچ، نەتىجە تىزىملىكىنى ئۇنىڭغا بەردىم. نەتىجە تىزىملىكى ناھايىتى ئىنچىكە ئىشلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا بالىنىڭ شۇ قېتىملىق ئىمتىھاندا ھەر قايسى پەنلەر بويىچە ئالغان نەتىجىسى، يىللىقنىڭ ھەرقايسى پەنلەردىكى ئوتتۇرىچە

نەتىجىسى، سىنىپنىڭ ھەرقايسى پەنلەردىكى ئوتتۇرىچە نەتىجىسى ۋە بالىنىڭ سىنىپتىكى نەتىجە تەرتىپى قاتارلىق تۇرلەر تەپسىلىي جەدۋەللەشتۈرۈلگەنىدى. قىزىم ئوقۇيدىغان سىنىپ شۇ مەكتەپتىكى تۇنجى تەجرىبە سىنىپ بولغاچقا، بالىلارنىڭ ھەرقايسى پەنلەردىكى نەتىجىسى يىللىقنىڭ ئوتتۇرىچە نەتىجىسىدىن يۇقىرى ئىدى. قىزىمنىڭ ھەرقايسى پەنلەردىكى نەتىجىسى سىنىپنىڭ ئوتتۇرىچە نەتىجىسىدىن يۇقىرى بولسا، پەقەت ماتېماتىكا نەتىجىسلا سىنىپنىڭ ئوتتۇرىچە نەتىجىسىدىن تۆۋەن چىقىپ قالاتتى. قىزىم نەتىجە تىزىملىكىنى كۆرۈپ باشقا گەپ قىلمىدى. دېسەم-دېمەسەم ئۇ ئۆزىنىڭ ماتېماتىكا نەتىجىسىدىن رازى ئەمەس ئىدى. ئەمما قىزىم ماتېماتىكىدا ئىزچىل ئاجىز تۇرسا، بۇنىڭغا نېمە ئامال؟!

مۇئەللىمنىڭ ''ماتېماتىكا دەرسىگە كۆچسۇن'' دېگەن گېپىنى قىزىمغا ھازىرچە دېمەي تۇرۇش نىيىتىگە كەلدىم. چۈنكى، مۇئەللىمنىڭ دېگىنى بالىنىڭ كۆڭلىگىمۇ بەش قولدەك ئايان. بالىنىڭ ماتېماتىكىدىكى ئاجىزلىقىنى يەنە يۈزىگە سالسام، بالىنىڭ بۇ دەرسىنى ئۆگىنىشكە بولغان ئىشەنچىسى تېخىمۇ ئاجىزلايدۇ. بۇ بالىنىڭ ئىلگىرىلىشىگە پايدىسىز. ئاتا-ئانىلار بالىنى كۆرسىتىپ بېرىلگەن ھەرقانداق قىينىچىلىقنى يېڭىپ كېتەلەيدىغان ''قەھرىمان'' دەپ قالماسلىقى لازىم. ئەكسىچە، مەلۇم بىر يېتەرسىزلىكنى قايتا-قايتا تىلغا ئېلىۋەرگەندە بالا ''بۇ جەھەتتە راستىنلا ئاجىز يارىلىپ قاپتىمەن، بولۇشۇم شۇ ئوخشايدۇ!'' دېگەن ئوي بىلەن بەل قويۇۋېتىدۇ. شۇڭا، قىزىمنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىشەنچىسىنى ئۇرغۇتۇپ، ئۇنى ماتېماتىكىغا قىزىقتۇرۇش نىيىتىدە گەپنى ئەگىتىپ ئېيتتىم:

ـــ مۇئەللىمگىز ''قىزىڭىزنىڭ بىرنەچچە قېتىملىق ماتېماتىكا نەتىجىسى تۆۋەنرەك چىقىپ قالغىنى بىلەن، بۇ جەھەتتە راۋۇرۇس قابىلىيىتى بار'' دەيدۇ!

قىزىم بۇ گەپتىن سەل-پەل ھەيران قالدى بولغاي، مەندىن دەرھال سوردى:

ـــ ۋىيىەي، راستما؟ ماتېماتىكا ئىمتىھانىنى پەقەتلا ياخشى بېرەلمىگەن تۇرسام، يەنە مېنى ''قابىلىيىتى بار'' دېدىمۇ؟!

ـــ ئەلۋەتتە! ماتېماتىكا مۇئەللىمگىز دەرسنى بەك ياخشى ئۆتىدىكەن، نۇرغۇن سىنىپنى قولدىن چىقارغان تەجرىبىلىك مۇئەللىم ئىكەن، شۇڭا ماتېماتىكىدا قابىلىيىتى بار بالىلارنى بىر قاراپلا بىلەلەيدۇ-دە!

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان قىزىمنىڭ كۆڭلى پاللىدە يورۇغانىدەك بولدى. چۈنكى، قىزىم مۇئەللىمنىڭ ھەيران قالارلىق ئاشۇ گېپىدىن ئۆزىنىڭ ماتېماتىكىدىمۇ بەلگىلىك قابىلىيىتى بار ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەنىدى.

ــ مۇئەللىمگىز دۇرۇس ئېيتىدۇ بالام، ــ دېدىم گېپىمنى داۋام قىلىپ، ــ ماتېماتىكا نەتىجىسىدە باشقا بالىلار بىلەن بەسلىشىشكە ئالدىراپ كەتمەڭ، مۇئەللىمنىڭ يېتەكلىشىگە تەمكىنلىك بىلەن ئەگىشىڭ. ئالدى بىلەن قىيىن مەسىلىلەرنى يېشىشكە ئېسىلمۇالماي، ئاساسىي بىلىملەرنى ئۇجۇر-بۇجۇرىغچە پۇختا ئۆگىنىڭ، چۈنكى بىرەر مەسىلىنىڭ تېگى-تەكتىنى ئېنىق ئايدىڭلاشتۇرۇۋالغاندىلا ئاندىن ئۇنى تولۇق ھەل قىلغىلى بولىدۇ.

بۇ گەپلەر ئەمەلىيەتتە مۇئەللىمنىڭ بارلىق ئاتا-ئانىلارغا بەرگەن ئورتاق تەكلىپى ئىدى. مېنىڭچە ئۇ بالىلارنىڭ ھەممىسگە باب كېلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ يۇقىرىقىدەك ۋاستە بىلەن قىزىمنىڭ ئىشەنچىسىنى ئۇرغۇتۇپ، ئۇنىڭدىن كۈتىدىغان سەممىي ئۈمىدىمنى ئىپادىلىدىم. بۇ قىزىم ئۆچۈن غايەت زور رىغبەت، ئەلۋەتتە. ئەمما بالىنىڭ كونكرېت ئۆگىنىشىگە بىرمۇبىر يېتەكچىلىك قىلىشنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدىغانلىقىنى بىلىمەن. ھالبۇكى، بېجىرىم روھىي ھالەت ــ ئۆگىنىشتە ئالغا بېسىشنىڭ مۇھىم شەرتى. دېمەك، قىزىم ئاشۇنداق روھىي ھالەتنى شەكىللەندۈردى، شۇڭا ئۇنىڭ ئۆزىگە باب كېلىدىغان ئۇسۇل-چارىلەر بىلەن قابىلىيىتىنى تولۇق ئىشقا سالالايدىغانلىقىدا گەپ يوق.

بەزى ئاتا-ئانىلار ئۆزىنىڭ بالىسى ئوقۇۋاتقان پەنلەرگە چىشى پاتمايدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇقلۇق، بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە كەلسە-كەلمەس يول كۆرسىتىدۇ، قارىسىغا قوماندانلىق قىلىدۇ. مىسالەن، بەزىلەر بالىسى ئىشتىياق بىلەن كۆرۈۋاتقان رومانىنى تارتىۋېلىپ، بالىنى «تاللانغان ئىشالار»نى ئوقۇشقا زورلايدۇ؛ بەزىلەر ئېلان ياكى باشقىلارنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ، بالىسىغا دەرستىن سىرتقى كۆنۈكمىلەرنى دۆۋە-دۆۋىسى بىلەن ئەكىلىپ بېرىپ، ھەر كۈنى شۇنى ئىشلىتىدۇ؛ يەنە بەزىلەر بالىغا ''ئېنگلىزچە خام سۆزدىن كۈنىگە ئوننى، ئايدا 300 نى، يىلدا 3000 نى يادقا ئېلىش'' نىشانى بەلگىلەپ بېرىدۇ.

بۇ يەردە يەنە شۇنى تەكىتلىمەكچىمەن: ئاتا-ئانا بولغانلىقىمىز ئۈچۈنلا بالا ئالدىدا ئۆزىمىزنىڭكىنى راست دەپ تۇرۇۋالمايلى؛ بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە يېتەكچىلىك قىلىش قولىمىزدىن كەلمىسە، ئۇنىڭغا قارىغۇلارچە قوماندانلىق قىلمايلى. ئاتا-ئانىنىڭ ۋەزىپىسى ــ بالىنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ساقلاپ، ئىشەنچ تۇرغۇزۇشىغا ھەمدەم بولۇش. بالىنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقى ئۇرغۇتۇلۇپ، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ تۇرغۇزۇلغانىكەن، دېمەك ئۇنىڭ ياخشى ئۆگىنىلمەي قېلىشىدىن، ئۆزىگە باب كېلىدىغان ئۆگىنىش ئۇسۇلىنى تاپالماي قېلىشىدىن ھەرگىز ئەنسىرىمەڭ.

شۇ قېتىمقى ئاتا-ئانىلار يىغىنىدىن كېيىن، قىزىمنىڭ ماتېماتىكا

نەتىجىسى تەدرىجى ياخشىلىنىپ باردى. ئاردا ئىمتىھاندا كەتكۈزۈپ قويۇپ، روھى چۈشۈپ كەتكەن چاغلىرىمۇ بولدى. ئەمما بىز بالىنى "ماتېماتىكىدا قابىلىيىتىڭىز بار بالام؛ ئىمتىھان دېگەندە تاسادىپىي ئەھۋاللار بولۇپ تۇرىدۇ؛ مەسىلىنى بايقاشنىڭ ئۆزى بىر ئۇتۇق؛ شۇڭا كۆڭلىڭىزنى توق تۇتۇپ پۈختا ئۆگەنسىڭىزلا بولدى" دەپ رىغبەتلەندۈردۇق. ماتېماتىكا مۇئەللىممۇ ئىلھام بەردى. نەتىجىدە قىزىم ماتېماتىكا دەرسىدە كۆرۈنەرلىك ئىلگىرىلەپ، ئىلگىرىكى ئوتتۇراھال سەۋىيەدىن سىنىپتا ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى. قىسقىسى، بالىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئۆزىگە ئىشىنىش ۋە بېجىرىم روھىي ھالەت ئەڭ ياخشى "تەكرارلاش سىنىپى" ئىكەن.

ئاتا ـ ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەرنىڭ پىكرىي مۇلاقەتلىرى بالىنى چۈشىنىشنىڭ ئوبدان ئامالى ھېسابلىنىدۇ. مۇئەللىملەرمۇ ئادەتتە بالىنىڭ مەكتەپتىكى ئەھۋالىنى ئاتا ـ ئانىلارغا ئەينەن ئىنكاس قىلىدۇ. ئەمما، ئاتا ـ ئانىلار مۇئەللىمنىڭ دېگەنلىرىنى بالغا قانداق يەتكۈزۈش ئۈستىدە ئەستايىدىل ئويلىنىشى، مۇئەللىمنىڭ گەپلىرىنى بالغا يېپىدىن ـ يېڭىسىغچە دەپ يۇرمەسلىكى لازىم. يەنە مۇئەللىمنىڭ گېپىنى بالغا يەتكۈزۈشتە قوللانماقچى بولغان ئۇسۇل ۋە شۇ چاغدىكى گەپ ـ سۆزنىڭ ۋەزنى بالغا پايدىلىقمۇ ياكى زىيانلىقمۇ، بالىنى ئىلھاملاندۇرالارمۇ ياكى بېسىمغا ئۇچرىتىپ قويارمۇ؟ بۇلارنى تولۇق نەزەرگە ئېلىش لازىم.

ھازىر ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان مۇنداق بىر ئىش چىقتى: بالىسى باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان نۇرغۇن كىشى، ئاتا ـ ئانىلار يىغىندىن بەك قورقىدۇ؛ ئاتا ـ ئانىلار يىغىنى يېقىنلاشقانسېرى گويا مەھشەر كۈنى كېلىپ قالغاندەك دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ كېتىدۇ؛ بولۇپمۇ ئۆگىنىشتە ئاجىزراق ئوغۇللارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى "ئاتا ـ ئانىلار يىغىنى ئۇقتۇرۇشى"نى ئالغان ھامان خۇددى "جازا دەستىكى" چۈشكەندەك تىترەپ كېتىدۇ. ئاتا ـ ئانىلار يىغىنى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە "نەتىجە تەرتىپىنى جاكارلاش يىغىنى" ۋە "مۇئەللىملەرنىڭ ھال ئېيتىش يىغىنى" بولغنى ئۈچۈن، ئاتا ـ ئانىلار يىغىنىنىڭ ئۆيدىكى خۇلاسىسى بالىنى تەنبىھلەش، ھەتتا دۇمبالاش بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

ئاتا ـ ئانىلار يىغىندىن كېيىن بالىسىنى ئۇرىدىغان ئاتا ـ ئانىلارنى "ئىش ئۇقمايدىغان زومىگەرلەر" دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنداق كىشىلەر ئادەتتە مۇئەللىملەر بىلەن سىردىشىپ باقمايدۇ. شۇڭا، بالىسىنىڭ مەكتەپتىكى ئەھۋالىدىن پەقەت ئاتا ـ ئانىلار يىغىنى ئېچىلغان يىلى مەكتەپ ئالاھىدە چاقىرتقان چاغدىلا ئاندىن خەۋەر تاپىدۇ؛ "بالىڭىز ئىنتىزامسىزلىق قىلدى"، "ئۆگىنىش نەتىجىسى چۈشۈپ كەتتى" دېگەن ئىنكاسلارنى ئاڭلىغان ھامان

غەزەپتىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولىدۇ. بالىدىكى ئاشۇ "مەسىلە"لەرنى قانداق ھەل قىلىش كېرەك، بالا تەربىيەسىدە كەتكۈزۈپ قويغان يەرلىرىم بارمۇ-يوق؟ بالىغا قانداق قىلغاندا ئۇنۇملۇك يارىدەم بەرگىلى بولىدۇ؟ دېگەن نۇقتىلار ئۇستىدە ئويلىنىش ئۈياقتا تۇرسۇن، بالىدىن ھاپلا-شاپلا ھېساب ئالماقچى بولىدۇ. ئۇنداق ئاتا-ئانىلار بالىغا ئادەتتىمۇ قوپال مۇئامىلە قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئاتا-ئانىلار يىغىندىن كېيىن كۆپىنچە بالىغا ئازار بېرىدۇ. شۇڭا، ئۇنداق كىشىلەرنى بالىغا "تەربىيە" بېرىدۇ دېگەندىن كۆرە، بالىسىنى ئازابلاپ ئاچچىقىنى چىقىرىدۇ، دېگەن تۈزۈك. ئەمما بۇ ھال بالىنى تېخىمۇ كاردىن چىقىرىۋېتىدۇ.

بالىلار سەزگۈر، ئەمما نازۇك كېلىدۇ. شۇڭا ناۋادا مۇئەللىملەر بىلەن ئاتا-ئانىلارنىڭ پىكرى مۇلاقەتلىرى بالىلارنىڭ نەزىرىدە بالىنى نومۇسقا قويىدىغان ۋە دىشۋارچىلىققا ئۇچرىتىدىغان يامان ئىشقا ئايلىنىپ قالسا، ئۇنداقتا بالا مۇئەللىملەر بىلەن مەكتەپتىن نەپرەتلىنىدىغان بولۇپ قالىدۇ؛ بالىنىڭ ئۆگىنىش، ئۆزىگە ئىشىنىش، ئەخلاق-پەزىلەت جەھەتتىكى ئىنتىلىشچانلىقى ۋە ھۆكۈملەش ئىقتىدارى زەربىگە ئۇچرايدۇ. بۇنداق كاشىلا كۆپىنچە ھاللاردا بالىنىڭ ئۆگىنىشى ۋە نەتىجىسىگە بۇۋاستە تەسىر يەتكۈزىدۇ.

شۇڭا، ئاتا-ئانىلار مۇئەللىملەردىن بالىنىڭ چېكىنىپ قالغانلىقى، ئىنتىزامسىزلىق قىلغانلىقى، بالىلار بىلەن ئۇرۇشقانلىقى ھەتتا دەرس قالدۇرغانلىقىنى ئاڭلىغان تەقدىردىمۇ بالىغا ئالدىراپ تىل ۋە قول تەگكۈزمەسلىكى لازىم. بۇنىڭدا ئاۋۋال مۇئەللىم بىلەن تەپسىلىي سىردىششش ئارقىلىق مەسىلىنىڭ تۈگۈنىنى تېپىپ چىقىش كېرەك. بالىدىكى نېرى-بېرى مەسىلىلەر ئۆزلۈكىدىنلا پەيدا بولۇپ قالغان ئەمەس، يەنى ئۇزۇن مۇددەت ھەل قىلىنمىغان كاشىلىلار ياكى بەزىبىر تاشقى سەۋەبلەر ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بارا-بارا ئېغىر "مەسىلە"گە ئايلىنىدۇ. مىسالەن، بالا تۇيۇقسىزلا مەكتەپتىن زېرىكىپ قالسا، بۇنىڭ سەۋەبىنى بالا سىنىپتىكى بىرەر ساۋاقدىشى بىلەن ئارازلىشىپ قالدىمۇ-يوق، بىرەر مۇئەللىمدىن ئاھانەت ئىشتىپ قالدىمۇ-يوق ياكى بىرەرسىنىڭ تەھدىتىگە ئۇچراۋاتامدۇ-يوق؟ دېگەن نۇقتىلاردىن ئىزدەپ بېقىشىمىز لازىم؛ بالىنىڭ نەتىجىسى ئىزچىل چۈشۈپ كەتسە، بۇنىڭدا بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە بېتەكچىلىك قىلىشتا قوللانغان ئۇسۇلىمىزنىڭ جايىدا بولغان-بولمىغانلىقىنى ئوبدان تەھلىل قىلىپ، بالىنىڭ يېقىندىن بۇيانقى كەيپىياتى، نېمىگە قىزىقىدىغان بولۇپ قالغانلىقى، كىملەر بىلەن ئارىلىشىۋاتقانلىقى شۇنداقلا بىراۋنىڭ زەربىسى ياكى ئېزىقتۇرۇشىغا ئۇچراپ قالغان-قالمىغانلىقىنى ئىنچىكە كۆزىتىشىمىز كېرەك. مۇھىمى، بالا

بىلەن ئوبدان سىردىشىپ كۆرۈش كېرەك. ئالدى بىلەن بالغا ئىشىنەيلى. شۇنداقلا، بالا يۈرىكىدىكىنى ئېيتىدۇ؛ بالغا بەرگەن ئىلھام ۋە ياردەملىرىمىزنىڭمۇ ئۇنۇمى بولىدۇ.

سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەن بالىنى ئۇرۇپ ـ تىللىماق بەكمۇ ئاسان، شۇڭا نۇرغۇنلىرىمىز بۇنىڭغا كۆنۈك. ئەمما بۇ ئۇسۇل ھېچقانداق مەسىلىنى ھەل قىلالمايدۇ. ھەل قىلالمايلا قالماي، ھەتتا مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئېغىرلاشتۇرۇۋېتىدۇ.

بالىنىڭ سەۋەنلىكلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن سوغۇققانلىق بىلەن ئەتراپلىق ئويلىنىش، بالا بىلەن چىن يۈرەكتىن سىردىشىپ بالىنى ھەقىقىي چۈشىنىپ چىقىش، شۇنداقلا بالىنىڭ ئاشۇ سەۋەنلىكلىرىنى تۈگىتىشگە ئۇنىڭ رىغبەتلەندۈرۈش ۋاستىسى بىلەن ياردەم بېرىش ئاسان ئىش ئەمەس. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاتا ـ ئانىلار زېھنى ۋە ئەقىل ـ ئىدراكىنى سەرپ ئېتىشى لازىم. بالىنىڭ ئوبدان ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۈچۈن سەكپارە بولۇۋاتقان ئاتا ـ ئانىلار بۇنچىلىك بەدەلنى تۆلەشكە چىدىمىساق قانداق بولار؟ چۈنكى بالا تەربىيەسىدىكى كارغا كېلەرلىك ئۇسۇللار دەل ئاشۇنداق ئۇششاق ھالقىلارغا مۇجەسسەملەنگەن. قىسقىسى، ھازىردىن باشلاپ بالىنىڭ ئۈچۈن ئەقىل ـ ئىدراكىنى، پىكىر ـ خىيالىنى ۋە پەم ـ پاراسىتىنى ئاز ـ تولا ئاتاپ قويىسىڭ، بالىڭ سىزگە نۇسرەتلىرى ھەسسىلەپ جاۋاب قايتۇرالايدۇ.

كاستۇم - بۇرۇلكىلىق "ياۋايى"

بالىغا تەگكەن تىل - تايياق كۆز ئالدىمىزدىكى كىچىككىنە بىر مەسىلىنى ھەل قىلالمغىنى بىلەن، بالىنىڭ يۈرىكىگە ئۇنتۇلماس ئازاب سېلىپ، ئۇنىڭدىن جاراھەت قالدۇرىدۇ.

زوراۋان تەربىيە بالىنى ئىتائەتچان قىلالمغىنى بىلەن، ئۇنىڭغا ئەقىل - پاراسەت بېرەلمەيدۇ؛ رايىش قىلالمغىنى بىلەن تەلەيچانلىق ۋە ئىنتىلىشچانلىقنى ئۆگىتەلمەيدۇ. زوراۋان تەربىيە ئارقىلىق ۋاقىتلىق ۋە يۈزەكى ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى بولغىنى بىلەن، ئۇنىڭ بەدىلىگە بالا جۇشكۇن ۋە غەمخانالاردىن بولۇپ قالىدۇ.

تېلېۋىزوردىن "بالىنى ئۇرۇشقا بولامدۇ - يوق؟" دېگەن تېمىدىكى بىر سۆھبەت پروگراممىسىنى كۆرۈپ قالدىم. پروگراممىدا بالىنى "ئۇرۇش تەرەپدارلىرى" بىلەن "ئۇرماسلىق تەرەپدارلىرى" ئۆز ئارا مۇنازىرىلەشتى. ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسىنى ئاڭلاپ ئويلىنىپ قالدىم: بۇنداق مۇنازىرىنى تېلېۋىزورغا ئاچقىش خۇددى 100 يىل بۇرۇنقى "بىر خوتۇنلۇق تۇزۇمنى يولغا قويۇش كېرەكمۇ - يوق؟"، "خوتۇن كىشىنىڭ پۇتىنى بوغۇش كېرەكمۇ - يوق؟" دېگەن گەپنى قايتا ئەزۇەيلىگەندەك ئار - نومۇس ئەھەسمۇ؟ دېمەك، بۇ گەپنىڭ مۇنازىرە تېمىسى قاتاردا داستىخانغا ئاچقىلغانلىقىدىن جەمئىيىتىمىزنىڭ "بالا ئۇرۇش"تىن ئىبارەت يامان ئادەتكە يەنىلا خارامۇشلارچە كەڭ قورساقلىق قىلىۋاتقانلىقىنى جەزملەشتۇرۇشكە بولىدۇ.

ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى راۋاجلىنىپ بۇگۈنگە كەلدى. دېمەك، دېھقانچىلىقتا ئوتنۇچ بىلەن ساپانغا، ئۇرۇشتا يا بىلەن ئوققا تايىنىدىغان، تېبابەتچىلىكتە پېرىخوننىڭ تىلاۋىتىگە مۇراجىئەت قىلىدىغان ئىپتىدائىي ھالەتكە قايتىش مۇمكىن ئەمەس. ئەمما ئائىلە تەربىيەسىدە يەنىلا ۋەھشىي ۋە قوپال ئۇسۇلنى قوللىنىۋاتقانلار يوقمۇ ئەمەس. ئاتا - ئانىلارنىڭ تەربىيە ئېڭى پەرقلىق بولغاچقا، بىر دەۋردىكى ئوخشاش بولمىغان ئائىلىلەردە ياشاۋاتقان

بالىلارنىڭ تەربىيە مۇھىتىمۇ گويا مەدەنىي دۇنيا بىلەن بەدەۋىي دۇنيادەك ئاسمان ـ زېمىن پەرق قىلمىدۇ.

بالا ئۇرۇش ـــ ھەم قالاق، ھەم ياماق ئادەت. بالىنى تەن جازاسى بىلەن باشقۇرىدىغان ئادەم مەيلى مال ـ دۇنياسى تاغدەك بايۋەچچە بولسىمۇ، ئورنى قانچە يۇكسەك مۆتىۋەر بولسىمۇ، بىلىمى قانچە چوڭقۇر ئالىم بولسىمۇ، ئادەم ئۇرۇشتىكى باھانە ـ سەۋەبلىرى تولۇق ھەققانىيەتچى بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا ئەقلىنىڭ تاينى يوق بىچارە، خالاس. ئۇنداق ئادەم بالىسى ئالدىدا پىسخىك تەڭپۇڭلۇقىنى پۈتۈنلەي يوقتىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئورنىنى جىسمانىي جەھەتتىن تولدۇرۇۋالماقچى بولۇپ، "كۆيۈم" نامدا بالىسغا زوراۋانلىق قىلمىدۇ. دېمەك، ئۇنداق ئادەمنى "كاستۇم ـ بۇرۇلكىلىق ياۋايى" دەپ تەبىرلەشلا مۇمكىن.

كىشىلەر ھەمىشە "بالىلار ھازىر بەكلا ئەركە ئۆگىنىپ قالدى، ياغنىڭ ئىچىدىكى بۆرەكتەك ياشايدۇ" دېيىشىدۇ. ئەمەلىيەتتە بىزدە بالا تەربىيەسىدىكى ئائىلە زوراۋانلىقى ئىنتايىن ئېغىر. 2007 ـ يىلى جۇڭگو سىياسىي ـ قانۇن ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئىككى پروفېسسورنىڭ "ئائىلىلەردە بالىلارغا تەن جازاسى بېرىش ھادىسىسى" ئۇستىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتىدا كۆرسىتىلىشىچە، ھازىرقى بالىلارنىڭ ئۆچتىن ئىككى قىسمى ئائىلە زۇلۇمغا ئۇچرايدىكەن؛ ئاربلاپ تەكشۈرۈلگەن 498 نەپەر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنىڭ 54 پىرسەنتى ئۆزلىرىنىڭ ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىردا ئائىلىسىدە تەن جازاسىغا ئۇچرىغانلىقىنى ئەسلەپ بېرىپتۇ؛ بۇلارنىڭ 88 پىرسەنتى ئاتا ـ ئانىسىدىن تاياق يەپ باققانلار ئىكەن.

بىراۋنىڭ ئەينى تەبىئىتى ئاجىزلار ئالدىدا ئاسان ئاشكارلىنىدۇ. مىسالەن، نۇرغۇن كىشى ئىدارىسىدا، دوست ـ بۇرادەرلىرى ئارىسىدا ناھايىتى خۇش پېئىل ۋە سىپايە كۆرۈنىدۇ. ئەمما سۆيۈملۈك بالىسى ئالدىدا ئەدەبسىزلىك قىلغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالىدۇ.

بىر جۈپ ئەر ـ خوتۇن بولىدىغان، ئۇلار مەن بىلەن يۇرتداش ھەم قۇرداش ئىدى. ئەر ـ خوتۇن ئىككىلىسى بېيجىڭدىكى مەلۇم بىر داڭلىق كارخانىدا ئىشلەيدىغان ھەققىي "ئاق ياقلىق"لاردىن ئىدى، قىزىم بىلەن تەڭ دېمەتلىك ئوغلىنىڭ يارامسىز چىقىپ قېلىۋاتقانلىقىدىن بەكلا نارازى ئىدى. ئەسرالىشىپ قالغان چاغلىرىمىزدا ھە دېسىلا ئوغلىنىڭ ئۆگىنىشتە ناچار، باشباشتاق ۋە سەپرا مىجەزلىكىدىن قاقشاپ، ئۆزلىرىنىڭ شورېپىشانلىكىدىن ۋايسايتتى، قىزىمغا بەكلا ھەۋەس قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ھەمىشە بالىسىنى ئۇرىدىغانلىقىنى بىلەتتىم، شۇڭا: "بالىغا ئۇنداق قىلماڭلار، بالىنىڭ ئوبدان ئادەم بولۇپ چىقىش ـ چىقماسلىقى لاتارىيە سېتىۋالغاندەك تەلەي سىنايدىغان

ئىش ئەمەس، تەربىيەئىلەرگە باغلىق!'' دەپ نەسىھەت قىلسام، گېپىمنى چۈشەنمەي ئېلىپ قويماي، ''ئىسنىڭ ئاچچىقىنى مورا ئۆزى بىلىدۇ، سەن نېمىنى بىلەتتىڭ؟'' دەپ تۇرۇۋالاتتى.

بىر كۈنى ھېلىقى ئايال يۈرتداشىم ئوغلىنىڭ ياغاچ قولاق بولۇپ قالغانلىقىنى دادلاپ بەرگەچ مۇنداق دېدى: ''بۇ قولاق كەستى كېچىك چېغىدىن تارتىپلا ئاشۇنداق ئىدى. ماگىزىنغا كىرسەكلا ئۇنى ئېلىپ بەر-بۇنى ئېلىپ بەر دەپ تۇرۇۋالاتتى؛ ئېلىپ بەرمىسەم يەردە يېتىۋېلىپ يىغلىغىلى تۇراتتى؛ مۇشۇنىڭ ئۈچۈنلا ئۇنى قانچە قېتىم ئۇرۇۋەتكەنلىكىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن!'' دېمەك، ئۇ يۈرتداشىمنىڭ ئوغلىنى سانسىز قېتىملاپ ئۇرغانلىقى ئائىلە تەربىيەسىدىكى مەسىلىنىڭ ئەزەلدىن ھەل بولماي كەلگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇنداق مۇھىتتا ئۆسكەن بالا ئۆزىدىكى ''ئەيىب''لەر سەۋەبلىك يەتكۈچە ئازاب چەكسىمۇ، دۇرۇس ئىدىيە ۋە ئىدراك شەكىللەندۈرۈشكە ئىزچىل قادىر بولالمايدۇ؛ پۈكۈلۈش بىلەن قارشىلىق بىلدۈرۈش غەۋغاسىغا تولغان ئۆمۈر مەنزىلىدە ھېچقانداق چىقىش يولى تاپالماي، ئاخىر گاراڭ بولۇپ قالىدۇ.

باللاردىكى ئۆڭلاش قېينىغا چۈشىدىغان مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاتا-ئانىلارنىڭ ناباب تەربىيە ئۇسۇلى كەلتۈرۈپ چىقارغان بولىدۇ. بالىنى ئۇرۇپ-تىللاش — ئاتا-ئانىلار ئەڭ كۆپ قوللىنىدىغان ھەم ناھايىتى پىشىق بىلىدىغان تەربىيە ئۇسۇلى. ئەمما، بۇ ئۇسۇل ھېچقانداق مەسىلىنى ھەل قىلالمايلا قالماي، ھەتتا بالىنى كاردىن چىقىرىدۇ.

ھەرقانداق بالىنىڭ ''بەغىرەز''لىك قىلىدىغان چاغلىرى بولىدۇ. مېنىڭچە بالىدىكى ئۇنداق ''بەغىرەز''لىكنى تۈگىتىشتە بالىنى ئۇرۇپ-تىللاپ يۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

قىزىمنىڭ ئۈچ-تۆت ياشلىق چاغلىرى ئىدى. بىر قېتىم ئۇنى يېتىلەپ ماگىزىنغا كىردىم. قىزىم باشقا باللارنىڭ ئىچىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن بولسا كېرەك، قانداقتۇر بىر خىل پىگمېنت قوشۇلغان ئوسسۇلۇقنى ئىچمەمەن، دەپ تۇرۇۋالدى. مەن قەتئىي ئۇنمىدىم. چۈنكى، مېنىڭچە ئۇنداق ئوسسۇلۇق ئەقەللىي تازلىق ئۆلچىمىگە توشمايتتى. قىزىم دەسلەپ ماڭا باتناپ، ماگىزىندىن چىقماي تۇرۇۋالدى؛ كېيىن يەرگە ئۆزىنى تاشلاپ يىغلىغىلى تۇردى.

ئەمما مەن ئازراقمۇ تېرىكمەي، گويا قۇملۇقتا ئېغىناپ ئويناۋاتقان بالىنى تاماشا قىلىۋاتقاندەك ياندا قاراپ تۇرۇۋەردىم ۋە پۈكەيدىكى ماللارنى كۆرگەچ پېرىكازچىك بىلەن پاراڭلاشتىم. قىزىم مېنىڭ قىلىچە ئاچچىقلانمىغانلىقىمنى كۆرۈپ ''ماڭا پەرۋا قىلمىدى'' دەپ ئويلىدى بولغاي، تېخىمۇ غەلۋە قىلغىلى

تۇردى.

يەر مەينەت بولغاچقا، قىزىمنىڭ ئۇستىبېشى بۇلغىنىپ كەتتى؛ ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر ئۇنىڭغا ھەيران بولۇپ قارىشاتتى. مەن تەرىمنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇۋۇەردىم. بىردەمدىن كېيىن قىزىمنىڭ ئالدىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭدىن چىرايلىقچە:

ـ ماڭايلى، بالام! ـ دېدىم. ئەمما ئۇ مېنى "بەزلىگىلى كەلدى" دەپ قالدى بولغاي يەنە يىغلىغلى تۇردى. مەن دەرھال نېرى كەتتىم.

بىر ھازادىن كېيىن سەپسالسام قىزىم غەلۋە قىلىپ ھارغانىدەك تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ تەبەسسۇم بىلەن سورىدىم:

ـ بولدىمۇ بالام؟ ئەمدى ماڭايلى، بولامدۇ؟

ئاشۇنداق غەلۋە قىلۋەرسە قىلچە پايدىسى يوق ئىكەنلىكىنى سەزگەن قىزىم ئاستا ئورنىدىن تۇردى. ئانا ـ بالا ئىككىيلەن خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك قول تۇتۇشۇپ خۇشال ـ خورام ماڭدۇق.

بايا ھەممىنى چۈشەندۇرۇپ بولغاچقا، بالىغا تەئەددىيمۇ قىلمىدىم، قائىدە سۆزلەپمۇ يۈرمىدىم. قىزىم شۇنىڭدىن كېيىن ھېلىقى ئۇسسۇلۇقنىڭ گېپىنى ئىككىنچىلەپ ئېغىزىغا ئالمىدى، ھەتتا مەن "ئالمايمز!" دېگەن نەرسىنىڭ غەلۋىسىنى پەقەتلا قىلمايدىغان بولدى.

بالىنى ئىندەككە كەلتۇرۇش ئەھلىيەتتە ئاشۇنداق ئاسان تۇرسا، ئۇنىڭغا تاياق كېتەمتى؟! ئاتا ـ ئانىلار بىلەن بالا ئوتتۇرىسىدىكى ھەر قېتىملىق توقۇنۇش ـ بالىغا بىر نەرسىلەرنى ئۆگىتىشنىڭ ئوبدان پۇرسىتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاتا ـ ئانىلار بالا بىلەن بولغان بىرەر توقۇنۇشنى سەۋىرچانلىق بىلەن ھەقىقىي ھەل قىلالىسلا، شۇ ئارقىلىق كېيىنكى نۇرغۇن تۇگۈنلەرنى بىمالال يېشەلەيدۇ.

بالىنى ئۇرۇپ ـ تىللاش ـ تەربىيەدىكى ئەڭ بولمىغۇر ئۇسۇل. شۇڭا، "زۇلۇم بىلەن پۈتەر، رەھىم بىلەن يېتەر"، "ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تايىقىنى يېگەن بالا ۋاپادار بولىدۇ" دېگەن گەپنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيدىغانلارنىڭ بالا تەربىيەسى ئۇستىدە كاللا قاتۇرۇپ باققانلىقىغا ھەرگىز ئىشەنمەيمەن. چۈنكى، ئۇنداق ياۋايىلارچە ئۇسۇلدا "تەربىيە" ئاملى مەۋجۇت ئەمەس. ئۇ پەقەت ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىش ۋاستىسىلا، خالاس.

بىر قېتىم يۇقىرىدا دەپ بەرگەن ھېلىقى يۇرتداشىمنىڭ ئېرى بىلەن پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوغلىنى مىڭ نەچچە يۈز يۇەنگە ئېلىپ بەرگەن دالا ۋىلىسىپىتىنى بىر ئاي مىنە ـ مىنمەيلا يىتتۇرۇۋەتكەچكە ئۇرغانلىقىنى تاسادىپىي دەپ سالدى.

شۇنىڭ بىلەن مۇنداق بىر ئىش يادىمغا يېتىپ قالدى: قىزىم 7000

يۈەنگە ئالغان تېلېكامېرانى يەرگە چۈشۈرۈۋېتىپ، كۆزىنى چېقىۋەتتى. بۇنىڭ بىلەن 2000 يۈەن خەجلەپ تېلېكامېراغا ئېگى كۆز سالدۇرۇشقا توغرا كەلدى. شۇ چاغدا قىزىمغا چالۋاقاش ئۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ''بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلىڭ!'' دېگەن گەپنىمۇ قىلمىغانىدىم. چۈنكى بالامنىڭ تېلېكامېرانىڭ كۆزىنى چىقىپ قويغانلىقى سەۋەپلىك بەكمۇ پەرىشان بولغانلىقىنى سەزگەنىدىم. مېنىڭچە شۇنىڭ ئۈزىلا كۆپايە. شۇڭا سەۋەنلىكنى بالىنىڭ يۈزىگە سېلىپ يۈرمىسەكمۇ، كېيىن ئۈزلۈكسىدىن ئېھتىيات قىلىدىغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بالىلار تولا ئەزۋەيلەنگەن گەپكە بارا-بارا قۇلاق سالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ.

بالىلارنىڭ ئېھتىياتسىزلىق ياكى ئىلاجسىزلىقتىن سادىر قىلىپ قويغان ئۇنداق خاتالىقىنى ئەلۋەتتە كەچۈرۈۋېتىش كېرەك. چۈنكى، بالا ئاشۇ خاتالىقنى سادىر قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىمۇ يەتكۈچە ئازابلىنىدۇ ۋە ئۆكۈندۇ. شۇڭا ئۇنداق چاغدا بالغا قول تەگكۈزسەك، ئىززەت-ھۆرمىتىگە دەخلى يەتكەن بالا ''ئاتا-ئانام ماڭا قارىغاندا بايلىققا بەكرەك كۆيىدىكەن''، ''چوڭلار باشقىلارنىڭ دەردىگە يېتىش دېگەننى بىلمەيدىكەن'' دېگەن ئويغا كېلىپ قالىدۇ-دە، بۇنىڭ بىلەن كۆڭلىدىكى ئۆكۈنۈشلىرىنى دەرھال ئۇنتۇپ، ئاتا-ئانىسىنىڭ زىتىغا تېگىدىغان ئىشلارنى قىلىش تەرىپىگە ئۆتىدۇ. شۇڭا ئاشۇنداق ''تەربىيە'' ئۈسۈلىنى قوللانىدىغان ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىلىرى بىغەرەز، پەرۋاسىز بېچىقىم، كۆيۈمسىز بوپكەتمەي قالامتى؟!

يۇرتداشىمنىڭ ئېرىغا گېپىگە يارىشا چاقچاق قىلدىم:

— ئۆتكەندە يىتىۋرۇپ قويغان سائىتىڭمۇ ناھايىتى قىممەتتەك قىلاتتى، بالىنىڭ ئاپىسى سىزنى ''سائەتنى يىتىۋرۇپسەن!'' دەپ ئۇرۇپ كەتمىدىمۇ؟ — دېدىم. يۇرتداشىمنىڭ ئېرى بۇ گەپنى بالىسىنى ۋېلىسىپىت يىتىۋرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇرغانلىقىغا دارتمىلاپ دېگەنلىكىمنى سەزدى ۋە:

— ئاتا بىلەن بالىنى قانداقمۇ تەڭلەشتۈرگىلى بولسۇن؟ — دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئۇ دېگەن بالا، مەن دېگەن دادا! بالىنىمۇ ''ئاتا-ئانىنىڭ گېپىنى قۇلىقىدا تۇتامكىن، ياخشى ئادەم بولارمكىن!'' دەپ ئۈچۈقداپ تۇرىدىغان گەپ-تە!

دۇرۇس، ئائىلە تەربىيەسىدە بۇنداق ''زومىگەرلەر مەنتىقىسى'' ھەققەتەن ئېغىر. ئۇنداق كىشىلەر بالىغا قول تەگكۈزۈشنى ''بالىنى ئويلىغانلىق''، تىل تەگكۈزۈشنى ''بالىغا تەلىم بەرگەنلىك'' دەپ قارايدۇ. دۇنيادا نەدىمۇ كۆيۈمچانلىقنى تىل، تاياق بىلەن ئىپادىلەيدىغان ئىش بولسۇن؟!

چوڭلارنىڭ بالىلار ئالدىدىكى ئەڭ ئۈلۈغۋار ئادەمىيلىكى — بالىلارنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بالىلار نۇقتىسىدا تۇرۇپ چۈشىنىپ، بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ئۈلار قوبۇل قىلالايدىغان ئۇسۇل ئارقىلىق يېتەكچىلىك قىلىش.

شۇڭا باللارنى هه دېسلا "ئاجىز"لار قاتاردا ئۆزۈمگه باش ئەگدۈرمەن دېمەي، ئۇلارغا "ئادەم" قاتاردا باراۋەر مۇئامىله قىلىش لازىم.

ئاتا ـ ئانىلارمۇ ئەۋلىيا ئەمەس. شۇڭا بالا ئالدىدا گاھىدا چېچىلىپمۇ قالىدۇ، ئەمما ئۇنداق چاغلاردا تەرسالىق قىلىپ تۇرۇۋالماي، ئۆپكىمنى بېسىۋالايلى؛ بالىنى خۇشىمىز تۇتۇپ كەتكەن چاغلاردا بوينىمنى مندۇرۇۋالىدىغان، جۇدۇنمىز ئۆرلەپ قالغان چاغلاردا ئۇرۇپ ـ تىللايدىغان ئىشنى قىلمايلى. قىسقىسى، بالىنى ھەرقانداق چاغدا، ھەرقانداق سەۋەب بىلەن ئۇرماسلىقنى بىر خىل ئېتىقاد، دەپ بىلەيلى. ئېسىمىزدە بولسۇنكى، بالىدىكى نۇقسانلارنى تىل، تاياق بىلەنلا ئەمەس، چىرايلىق تەربىيە بىلەنمۇ تۈگەتكىلى بولىدۇ.

بالىنى ئۇرۇپ ـ تىللاش بارا ـ بارا ئادەت تۈسنى ئېلىپ قالىدۇ؛ ئۇ ئادەتكە ئايلانغانىكەن، تۈزەتمەك بەسىي مۈشكۈل.

باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىسىنى ھەمىشە ئۇرىدىغان بىر ئايال مەندىن مەسلىھەت سوراپ كەپتۇ.

ـــ ھەر قېتىم بالىنى ئۇرۇپ بولۇپ پۇشايماندىن پۇچىلىنىپ كېتىمەن، ـــ دېدى ئۇ ئايال. ئەمما، مەجەزىم ئەسكى بولغاچقىمۇ، بالام خاپا قىلسىلا ئۆزۈمنى تۇتالماي ئۇنىڭغا قول تەگكۈزۈپ قويىدىكەنمەن.

مەن ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ، بەزىبىر چۈشەنچىلەرنى بەرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا، گەپنى تەگكۈزۈپرەك دېدىم:

ـــ چىن ئىخلاسىڭىز بىلەن ئويلىنىپ بېقىڭ: ئىدارىدە باشلىقىڭىز پىغانىڭىزنى ئۆرلىتىپ قويغان چاغلاردا ئۇنى بېرىپ ئۇرالمىسىز، قېرىنداشلىرىڭىز ياكى خىزمەتداشلىرىڭىز چىشىڭىزغا تېگىپ قويغان چاغلاردا ئۇلارغا بېرىپلا قول تەگكۈزەلەمسىز؟ ئەمەلىيەتتە، ئادەم بىرەر ھەرىكەتكە ئۆتمەكچى بولغان چاغدا، ئاشۇ ھەرىكەتنىڭ نەتىجىسىنى چاقماق تېزلىكىدە پەرەز قىلالايدۇ. بالا ئالدىدا ئاچچىقىمنى باسالماي قالدىكەنمەن دېگىنىڭىزگە قارىغاندا، بالىنى ئۇرۇۋالسىڭىز ئاچچىقىڭىزنىڭ بېسىلىپ قالدىغانلىقىنى، ئەمما بۇنىڭدىن بىلەن بالىنىڭ سىزنى ھېچنېمە قىلالمايدىغانلىقىنى بىلگا قول تەگكۈزۈشتىن بۇرۇنلا جەزملەپ بولىدىكەنسىز، ئۆزىڭىزنى سۇر ـ ھەيۋىسى بار خوجايىن دەپ قارايدىغانلىقىڭىز ئۈچۈن، ئادەم ئۇرۇشنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئەنسىرەپ كەتمەيدىكەنسىز، شۇڭا بالا ئالدىدا ھە دېسلا ئۆپكىڭىزنى باسالماي قالدىكەنسىز.

ئائىلە ئەزالىرى ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت ھاياتلىق مۇساپىمىزدىكى ئەڭ چوڭقۇر كىشىلىك مۇناسىۋەت ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، بالىنىڭ مۇشۇ خىل مۇناسىۋەت داۋامىدا ھېس قىلغانلىرى ئۇنىڭغا ئۆمۈرلۈك يالداما بولۇپ

قالىدۇ. مەن يۇقىرىدا گەپنىڭ قىلغان ھېلىقى ئايالنى باللىق چاغلىرىدا ئائىلە زۇلمىنى جىق تارتقان مەزلۇممىكىن، دەپ قالدىم.

بىر بالىنى كىچىك چاغلىرىدىن باشلاپلا تىل، تاياقنىڭ زەربىسىگە جىق ئۇچرىغان دەپ پەرەز قىلايلى، ئۇنىڭ ئۆزى گەرچە ئائىلە زۇلمىنىڭ دەردىنى تارتقۇچى ھېسابلانسىمۇ، ئۇنداقلارنىڭ تەڭدىن تولىسى كېيىن بالىسىغىمۇ ئۆزى كۆرگەن "تەربىيە" ئۈسۈلى بويىچە مۇئامىلە قىلىدۇ؛ دادىسىغا ئوخشاشلا "بالىنىڭ تۈيغۇسى" دېگەننى پەرۋايىغا ئېلىپمۇ قويمايدۇ. ئۇنداقلار بالىسىغا كۆيمەيدۇ ئەمەس، كۆيىدۇ. ئەممىا قانداق كۆيۈشنى بىلمەيدۇ. "سەپرا مەجەزىم ئاتا-ئانامدىن ئۇدۇم قالغان ئوخشايدۇ" دېگەن گەپنى دائىم ئاڭلاپ تۇرىمىز. ئەمەلىيەتتە مەجەز قان بىلەن كىرىدىغان گېن ئەمەس، بەلكى تۇرمۇش تەسىراتلىرىنىڭ پىسخىكا ئارقىلىق ئەۋەتكەن ھەدىيەسى.

پىداگوگ سۇخۇملىنسكى مۇنداق دەيدۇ: "كىشىلەر ئارىسىدىكى دوق-تەنبە — ساپاسىزلىقنىڭ نېگىزلىك بەلگىسى. دوق-تەنبە بارلىكى جايدا ئەدەبسىزلىك ۋە سۇغۇقچىلىق بولماي قالمايدۇ. دوق-تەنبە (ھەتتا تەستەك، تاياق) ۋاستىلىكىدە تەربىيەلەنگەن بالا باشقىلارنىڭ ئەڭ نازۇك تۇيغۇلىرىنى ھېس قىلىش، ئەتراپىدىكى گۈزەللىكنى بايقاش قۇدرىتىدىن مەھرۇم سۆرۈن تەلەت، شەپقەتسىز، تاش يۈرەك چوڭ بولۇپ قالىدۇ؛ گاھى ھەرىكەتلىرىدە ئىنسان ئۇچۇن ئەڭ قورقۇنچلۇق ئەتمەش — ۋەھشىيلىك قۇتراپ تۇرىدۇ."*

ھەمىشە بالىسىنى ئۇرىدىغان بىر ساۋاقدىشىم بار ئىدى. بىر كۈنى ئۇ گەپ ئارىلىقىدا دادىسىدىن قاقشاپ بەردى. ئۇ كىچىك چاغلىرىدا دادىسى ئۇنى ھەمىشە ئۇرارمىشكەن. گېپىدىن قارىغاندا، بۇ ساۋاقدىشىمنى دادىسى ھېچگەپتىن-ھېچگەپ يوقلا ئۇرىدىغان بولغاچقا، ئۇ دادىسىنى پەس كۆرەتتىكەن ھەتتا دادىسىغا ئۆچ ئىكەندۇق. كېيىن گېپىمىز ساۋاقدىشىمنىڭ بالىسىغا كۆچۈدى، ئۇ بالىسىنىڭ ئەيىبلىرى ۋە ئۆزىنىڭ ئۇنى ئۇرۇشىدىكى سەۋەبلىرىنى بىر-بىرلەپ سۆزلەپ كەتتى. مەن: "بالا ئۇرىدىغان قوپاللىقىڭ دادىڭنىزدىن ئۇدۇم قاپتىكەن-دە!" دېسەم، ئۇ بۇ گېپىمنى شۇ ھامان رەت قىلدى:

— ياقەي، مەن ھەرگىزمۇ دادامغا ئوخشىمايمەن، دادام مېنى سەۋەپسىز ئۇراتتى. مېنىڭ بالامنى ئۇرۇشۇمدا بولسا ئېنىق سەۋەب بار!

شۇنداق، بالا چاغلىرىمىزدا خەقنىڭ غېمى قورساقتا بولغاچقا، بالىلار

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «پۈقرانىڭ دۇنياغا كېلىشى» خۇاڭ جىرۇي، جاڭ پېيجېنلار تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلمى نەشرىياتى، 2002-يىلى 4-ئاي 1-نەشرى، 338-بەتكە قارالا.

قازاندىكى ئاشقا ئىس ئۆتكۈزۈۋېتىپ قالسىمۇ تاياق يەيتتى. ئەمما ھازىر ئاتا ـ ئانىلار بالىسىنى ئېھتىمال ''ئىمتىھاندا ياخشى نەتىجە ئالالمىدىڭ''، ''دەرس ئۆگەنمەي تورغا چىقىۋالدىڭ'' دەپ ئۇرۇشى مۇمكىن. ئەمما بۇنى پەرق دېگىلى بولامدۇ؟ مېنىڭچە، بۇ ئاتا ـ بالا ئىككىسىنىڭ بالا ئۇرۇشىدا پەقەت بىرلا سەۋەب بار، ئۇ بولسىمۇ، بالىسى چىشىغا تېگىپ قويغان ھامان ئۆزىنى تۇتالمايدۇ. جۇملىدىن، بالا تەربىيەسىدە ئوخشاشلا ئەقلىنى ئەمەس، مۇشتىنى ئىشقا سالىدۇ. دېمەك، بۇ ئاتا ـ بالىنى ساپا جەھەتتە ئوخشاش، دېيىشكە بولىدۇ.

بالىغا تەگكەن تىل،تاياق كۆز ئالدىمىزدىكى كىچىككىنە بىر مەسىلىنى ھەل قىلالىغىنى بىلەن، بالىنىڭ يۈرىكىگە ئۇنتۇلماس ئازاب سېلىپ، ساقايماس جاراھەت قالدۇرىدۇ. ئائىلىدە ھەمىشە تاياق يەيدىغان بالا جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىن زەربىگە ئۇچرايدۇ، شۇنداقلا ئاتا ـ ئانىسىدىن كۆرگەن خورلۇقلىرىدىن بارا ـ بارا زوراۋانلىقنى ئۆگىنىدۇ، كۆڭلىدىكى ئۆزىنى كەمسىتىش تۇيغۇسى ئۇنى ئاخىر باشقىلارنىڭ زىتىغا تېگىدىغان ئىش قىلىدىغان قىلىپ قويىدۇ.

دوكتور مانتېسسور مۇنداق دېگەنىكەن: ''كىشىنىڭ مىجەز ـ خۇلقىدىكى ھەرقانداق نۇقسان ـــ ئۇ بالا چاغلىرىدا ئۇچرىغان مەلۇم بىر خىل ناباب مۇئامىلىنىڭ مەھسۇلىدۇر.''*

بالىغا تىل، تاياق تەگكۈزۈش ئۇنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشىگە مۇتلەق نۇقسان يەتكۈزۈپلا قالماي، بالىنىڭ پسىخىكىسىنىمۇ پۈچەكلەشتۈرۈۋېتىدۇ. ئادەمگە نىسبەتەن ئېيتقاندا پسىخىك كېسەللىك فىزىئولوگىيەلىك كېسەللىكتىنمۇ ئېغىر، ھەتتا قورقۇنچلۇق. 2008 ـ يىلى ئاۋستىرىيەدە يۈزبەرگەن بىر ئىش ئاۋستىرىيە ئېلىنى ئار ـ نومۇسقا قويۇپ، پۈتۈن دۇنيانى زىلزىلىگە سالدى. جوزېف(يۇسۇف) ئىسىملىك بىر ئاتا ئۆز قىزىنى گەمىگە توپتوغرا 24 يىل قاماپ قويۇپتۇ ۋە قىزىنىڭ نومۇسىغا تېگىپ، ئۇنىڭدىن يەتتە بالىلىق بوپتۇ. جوزېف يەنە ئۆز ئانىسىنىمۇ سوغۇق بالخانىغا سولاپ قويۇپ، دائىم ئاچلىقتا قىينايدىكەن. ئانىسى ئاخىر شۇ خورلۇقتا ئۆلۈپ كېتىپتۇ. تۇۋا! ھازىرقى كۈندىمۇ جوزېفتەك ''ئۇچىغا چىققان يېۋايى''لار بولىدىكەن ـ ھە؟ كېيىن ئاخبارات ۋاستىلىرى قېزىپ چىققان بەزى يىپ ئۇچلىرىدىن مەلۇم بولدىكى، جوزېف كىچىك چاغلىرىدا ئانىسىنىڭ زورلۇق ۋە خورلاشلىرىغا جىق ئۇچرىغانىكەن.

* مانتېسسور «مانتېسسورنىڭ بالا تەربىيەسىدىكى ئىلمىي ئۇسۇلى» رېن دەيۇېن قاتارلىقلار تەرجىمىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى، 2001 ـ يىلى 5 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 522 ـ بەتكە قارالا.

بۇ تېپىك مىسال بىنورمال ئائىلە تەربىيەسىنىڭ ئاخىر قانداق ئاقىۋەت ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى تولۇق ئىسپاتلايدۇ.

قەبىھ ئائىلە مۇھىتىدا ئۆسكەن بالا ئۆزىنى كەمىستىدىغان، جەمغۇر، كىشىگە ئارىلاشمايدىغان، ئويلىنىش ۋە ئۆزىنى تىزگىنلەش ئىقتىدارى ئاجىز، مىجەزى ئوسال، چۈشكۈن بولۇپ كېتىدىكەن.

ئادەمگە بالا ۋاقتىدا سىگگەن ھەرقانداق تەسىرات ئۆمۈرلۈك ئىز قالدۇرىدۇ. بالا ئۆچۈن دۇنيادا ئىشنىڭ كىچىكى بولمىغاچقا، ئۇ يولۇققان ئۇششاق-چۈششەك ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ.

تۇرمۇش رېئاللىقىدىكى بەزى ئەھۋاللار "زۇلۇم بىلەن پۈتەر، رەھىم بىلەن يېتەر" دېگەن مەپكۇرىنىڭ ھەقىقەتەن مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقتا.

2005-يىلى توردىن مۇنداق بىر خەۋەرنى كۆرگەنىدىم: 13 ياشقا كىرگەن شېنياڭلىق بىر قىز «خەلقئارا بالىلار پىيانىنو مۇسابىقىسى»دە چېمپىيون بوپتۇ. بۇ قالتىس نەتىجە ئەسلىدە ئۇچ يىلدىن بۇيان دادىسى سالغان 400 تەستەكنىڭ شاراپىتىدە قولغا كەلگەنىكەن. دېمەك، ئۇ قىزنىڭ دادىسىنى "زۇلۇم بىلەن پۈتەر، رەھىم بىلەن يېتەر" دېگۈچىلەرنىڭ تېپىك ۋەكىلى ھېسابلاشقا بولىدۇ. بۇ مىسالنىڭ قانچىلىغان ئاتا-ئانىنى بالىنى "ئۇرۇپ ئادەم قىلىش" ئۇسۇلىغا ئىشەندۈرگەنلىكىدە گەپ يوق.

ئەمما، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئىككى-ئۈچ كۈندە بىر تەستەك يەپ تۇرغان بالا، بولۇپمۇ قىز بالا كېيىن قانداق ئادەم بولۇپ چىقار؟ ئۇنىڭ يۈزىدىكى شاپىلاقنىڭ ئىزى بىرەمدىلا يىتكىنى بىلەن يۈرىكىدىكى جاراھەت ساقىيارمۇ؟ ئۇ قىز چوڭ بولغاندىن كېيىن پىيانىنو چېلىپلا ئۆتمەيدۇ-دە، تۇرمۇشتا نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىشى كېرەك. ئەمما ئۇ قىز كەلگۈسىدە ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان ئاشۇ ئىشلارغا زادى قانداق روھىي ھالەتتە يۈزلىنەر؟ نېمۈدا بۇ قىزنىڭ كەچمىشى ۋەكىللىك خاراكتېرغا ئىگە دېيىلسە، ئۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك تەربىيەگە ئەمەس، پەقەت ناتوغرا قىممەت قارىشىنىڭ ھاكىملىقىدىكى ئىنتايىن ئوسال ئۇسۇلغىلا ۋەكىللىك قىلالايدۇ، خالاس. چۈنكى، ئۇ ئۇسۇلدا ئاشۇ قىزنىڭ بېجىرىم قەدىر-قىممىتى بىلەن ئۆمۈرلۈك بەختى پەقەت نەتىجە ئۈچۈنلا دوغا تىكىۋېتىلگەن.

بىر ئايال ماڭا مەمنۇنىيەت بىلەن مۇنداق دەپ بەرگەنىدى:

— بالام، ئۇرۇپ، تىللاپ تۇرساملا ئاندىن گېپىمنى قۇلاقتا تۇتىدۇ، ئىشقىلىپ بالا دېگەننى ئۇرۇپ تۇرغۇلۇقكەن!

مېنىڭچە، بۇ ئايال مۇشتۇمدەك بالىسىنىڭ بەخت تۇيغۇسىنى نەزەرگە

ئېلىشنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈنلا، ئۆزىنىڭ ئاباب تەربىيە ئۇسۇلىدىن مەمنۇنىيەت تاپقان. ئەمما، ئۇ خىل ساختا مەمنۇنىيەت ئۇزۇنغا بارمايدۇ.

ناھايىتى چىرايلىق بىر قىز بولىدىغان، ئۇ ئۆگىنىشتە ياخشى، ئىقتىدارلىق، خۇش پېئىل ئىدى. ئەمما باشقا جەھەتتە ھېچقانداق قۇسۇرسىز بۇ قىزنىڭ دائىم ئاشقازنى ئاغرىيتتى. كېيىن ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا جىددىي خاراكتېرلىك ئاشقازان تېشىلىش كېسىلى بىلەن جېنىدىن ئايرىلغىلى تاس قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ دوختۇرلار ئۇنىڭ ئاشقازىنىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى كېسىۋېتىپتۇ. سوزۇلما خاراكتېرلىك ئاشقازان ـ ئۈچەي يالليۇغنىڭ ناچار كەيپىيات ۋە روھىي بېسىمغا مۇناسىۋەتلىك بولىدىغانلىقى تېبابەتچىلىكتە ئاللىقاچان ئىسپاتلانغان. شۇڭا، ئۇ قىزنىڭ كېسىلى ۋە ئاندا ـ ساندا ئىپادىلىنىپ قالىدىغان بەزىبىر مەجەز ـ خۇلقىدىن ئۇنىڭ بالا ۋاقتىدا ناھايىتى ئېغىر روھىي بېسىمغا ئۇچراپ، كۆڭلىدە جاراھەت قالغانلىقىنى جەزملىدىم. دېگىنىمدەكلا، ئۇ قىز كىچىك چاغلىرىدا ئاپىسىنىڭ دائىم ئۇرۇشىدىغانلىقىنى، ئۇرغاندىمۇ ناھايىتى قاتتىق ئۇرىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. بىر قېتىم ئۇ قىز مەكتەپتىن قايتىپ ئاپىسىنىڭ يېنىغا ئۆينىڭ ئاچقۇچىنى ئالغىلى بېرىپ، قايتاشدا ئاپىسىنىڭ خىزمەتدىشىغا "خوش" دەپ قويۇشنى ئۇنتۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ قىزنىڭ ئاپىسى كەچلىك ئىسمېنىسىنى تۈگىتىپ يېرىم كېچىدە كەپتۇ ـ دە، تاتلىق ئۇخلاۋاتقان قىزنى يوتقىنىدىن سۆرەپ ئاچىقىپ قاتتىق ئۇرۇپ كېتىپتۇ.

ـــ ئۇ چاغدا بەكلا قاتتىق ئۇخلاپ كېتىپتىكەنمەن، ـــ دېدى قىز شۇ چاغدا بولغان ئىشنى ئەسلەپ، ـــ ئاپامنىڭ ئەلپازىدىن بەكلا قورقۇپ كەتتىم ...، ئاپامنىڭ مېنى نېمىشقا ئۇرۇۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئۇقالمىغانىدىم. ئىشقىلىپ ئۇنداق ئىشقا جىق ئۇچرىغانمەن!

ئۇ قىز ئاپىسىنىڭ يۈزىنى ئايدىمۇ، ئىشقىلىپ گۇناھنى قەتئىي ئاپىسىدا قويمىدى. ھەتتا گەپ ئارىلىققىدا "ئاپام ئاشۇنداق قاتتىق تەلەپ قويغاچقا، بۇگۈنكى كۈنگە ئېرىشەلىگەنمەن" دەپ ئەسكەرتىمۇ ئۆتتى. ئۇ قىزنىڭ ئۇششاق ـ چۈششەك يەمەكلىكلەرنى، بولۇپمۇ ئاچچىق نەرسىلەرنى ئاغزى بىسقماي يەيدىغانلىقىنى بىلەتتىم. ھەتتا، دوختۇر "تاماقنى بەك تۇيغۇدەك يېمەك" دەپ تاپىلىغان بولسىمۇ، ئاشقازىنىنى ئوپېراتسىيە قىلدۇرۇپ ئۇزاق ئۆتمەي يەنە ئاغزى بىسقماي بىر نېمىلەرنى يېگەچكە، ئاشقازىنى قانىاپ كېتىپ، خېلى ئۇزۇنغىچە غىزا يېيەلمەي ئەرەج تارتىپتۇ. ئەمما ئاز ـ تولا ئوڭلانغان ھامان يەنە توختىماي يېيىشنى باشلاپتۇ. بىر قېتىم ئۇنىڭغا "ئېغىزىڭنى يېغمىسىڭ بولمىغۇدەك" دەپ نەسىھەت قىلسام ئۇ:

ـــ كۆڭلۈم يېرىم بولسىلا بىر نەرسە يېگۈم كېلىدۇ، ـــ دېدى قىز، ـــ

شۇڭا نېمە بولسا بولمامدۇ دەپ يەۋېرىدىكەنمەن، شۇ! گەپنىڭ راستىنى دېگەندە بارلىق ئازاب-ئوقۇبەتلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ كۆنۈپ كۆتكەن بۇ قەيسەر قىز ئۆرلەپ تۇرغان پىغانىنى ئۇششاق-چۈششەك يېمەكلىك بىلەن باسىدىكەن.

نۇرغۇن كىشى "بالا دېگەننى ئۇرۇپ تۇرغۇلۇق" دېگەن گەپكە يۇزدە-يۇز ئىشىنىدۇ. ئۇلاردىن "نېمىشقا؟" دەپ سوريىلىمىز، "مەنمۇ كىچىك چاغلىرىمدا ئاتا-ئانامنىڭ تايىغىنى تازا يېگەن؛ مانا شۇنداق ئوبدان چوڭ بولدۇمغۇ!" دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ماتېرىياللاردىمۇ بەزى مۇۋەپپەقىيەت ساھىبلىرىنىڭ ئاتا-ئانىسىدىن يېگەن بىرەر قېتىملىق تاياقنىڭ شاراپىتى بىلەن ئەقىل تېپىپ كەتكەنلىكى ھەققىدىكى بايانلىرىنى ئۇچرىتىپ قالىمىز. ئۇنداق كىشىلەرنىڭ ئۆز ۋاقتىدا تاياق يېگەنلىكى ۋە كېيىن مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلىقىدىن قىلچە گۇمانلانمايمەن. ئەمما، ئۇلارنىڭ يېگەن تايىقى بىلەن ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيىتى ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتى مەۋجۇت ئەمەس.

بەزىلەر مەلۇم بىر قېتىملىق تاياقتىن كېيىن ھاياتىدا ماھىيەتلىك ئۆزگىرىش بولغانلىقىغا راستىنلا ئىشىنىدۇ. ئەمما، ئۇ ئۆزگىرىشنى ھاسىل قىلغىنى ئاشۇ بىر قېتىملىق تاياق ئەمەس، بەلكى ئۇزاقتىن بۇيان جۇغلىنىپ، مۇكەممەل ھالەتكە ئۆتكەن بىر خىل كۇچنىڭ تۇرتكىسى. بالىنىڭ بىرەر قېتىملىق تاياقتىن كېيىن ئادەم بولۇپ قالغانلىقىغا كەلسەك، ئۇنىڭ ۋۇجۇددىكى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن جۇغلانما كۇچنىڭ پارتلىشى دەل تاياق يېگەن ۋاقتىغا تاسادىپىي توغرا كېلىپ قالغان.

مۇنداق بىر خەۋەرنى كۆرگەنمەن: بىر بالىنىڭ پەقەتلا تىلى چىقماپتۇ، ئەمما قۇلىقى ئاڭلايدىكەن. بىر قېتىم ئۇ ئېھتىياتسىزلىقتىن قۇدۇققا چۈشۈپ كېتىپتۇ. قىزىق يېرى، ئۇ بالا قورقۇپ كېتىپ تۇيۇقسىزلا "ۋايجان، ئادەم بارمۇ؟" دەپ ۋارقىراپ ساپتۇ-دە، شۇنىڭدىن كېيىن سۆزلىيەلەيدىغان بوپتۇ. دېمەك ئىككى ئىشنىڭ تاسادىپىي توغرا كېلىشىمۇ بەزى شەرتلەر ئاساسىدا ۋۇجۇتقا چىقدۇ. شۇڭا، "بالىنى ئۇرۇپ بەرسە ئادەم بولىدۇ" دەپ قاراش خۇددى "گاچىنى قۇدۇققا تاشلىۋەتسە تىلى چىقىدۇ" دېگەنگە ئوخشاش چەك باسمايدىغان مەنتىقە.

زوراۋان تەربىيە بالىنى ئىتائەتچان قىلالمغىنى بىلەن، ئۇنىڭغا ئەقىل-پاراسەت بېرەلمەيدۇ؛ رايىش قىلالمغىنى بىلەن تەلەپچانلىق ۋە ئىنتىلىشچانلىقنى ئۆگىتەلمەيدۇ. زوراۋان تەربىيە ئارقىلىق ۋاقتىلىق ۋە يۈزەكى ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى بولغىنى بىلەن، ئۇنىڭ بەدىلىگە بالا چۈشكۈن ۋە غەمخانلاردىن بولۇپ قالىدۇ. بالا تىل، تاياقنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئۆگىنىشتە

ئانچە ـ مۇنچە ئالغا باسقاندەك قىلغىنى بىلەن، بارا ـ بارا ئۆگىنىشتىن سەسكىنىپ كېتىدۇ؛ تىل،تاياقنىڭ سۈردىدە ئىتائەتچانلىق قىلغىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە تېخىمۇ جاھىل، تەرسا بولۇپ كېتىدۇ؛ تىل ـ تاياقتىن قورقۇپ "ياخشى ئادەم" بولغىنى بىلەن پىسخىكىسى ئۆزگىرىپ، روھىيىتى پۇچەكلىشىپ كېتىدۇ.

كىشىلەر بىراۋنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ياكى مەغلۇبىيىتىنى مۇلاھىزە قىلىشقاندا، ئۇنىڭ سەۋەبىنى چوڭ جەھەتلەردىن ئىزدەشكە ئادەتلىنىپ قالغان. ئەمەلىيەتتە، ئوخشاش بىر خىل مەدەنىيەت مۇھىتى ۋە ئاممىۋى ماھارەپ ئېڭىنىڭ ھاكىملىقىدا چوڭ بولغان ئىككى بالا، ئائىلىسى ۋە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بالا تەربىيەسىگە تۇتقان پوزىتسىيەسىدىكى پەرقلەر سەۋەبلىك ئەخلاق ـ پەزىلەت ۋە ئىقتىدار جەھەتتىن تۇپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ئادەم بولۇپ چىقىدۇ. چۈنكى بالا ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئائىلە ـــ ئۇ ئۆسۈپ چوڭ بولىدىغان ئەڭ مۇھىم سورۇن؛ ئاتا ـ ئانا ـــ تۇنجى ئۇستاز.

بىراۋدىكى ئىزگۈ ئەخلاقنى شۇ كىشىنىڭ ئاكتىۋال تىرىشچانلىقى ۋە ئىجتىمائىي تەربىيەنىڭ شاراپىتىدىن يارالغان، دەپ قاراش خاتا ئەمەس. ئەمما بۇنىڭدا شۇ كىشىنى كىچىكىدىن تارتىپ بىر قوللۇق تەربىيەلىگەن ئادەمگە تەشەككۇر "مېدالى" تاقاشنى ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدۇ.

ئەكسىچە، بىر قىسىم مۇشتۇمزور ـ قۇلاقكەستىلەر، بولۇپمۇ جىنايەتچىلەرنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىغا ھەتتا ھېسداشلىقمۇ ئارتۇق كېتىدۇ. دۇرۇس، ئۇلار بالىسىنى قىڭغىر يولغا ماڭسۇن، دېمىگەن. چۈنكى بۇزۇق ـ ئەبلەخلەرمۇ ئۆز بالىسىنى يامان ئادەم بولسۇن، دېمەيدۇ ـ دە! ئەمما، ئۇلاردىكى زوراۋان تەربىيە ئۇسۇلى بالىنىڭ روھىنى كاردىن چىقىرىۋەتكەن، ئۇلارنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتى بالىنى رەزىللىككە ئادەتلەندۈرۈپ قويغان.

شۇڭا، بەزىلەرنىڭ جىنايىتىنى جەمئىيەت، زامان ياكى مەكتەپكە ئارتىپ قويۇش، "ئېشەككە كۆچۈك يەتمىسە ئۆز توقۇمنى" دېگەندەك بىر ئىش. ئادەمنىڭ پەزىلىتى ۋارىسلىق ۋە ئىزچىللىق ئاساسىدا يېتىلىدۇ. شۇڭا ھەربىر جىنايەتچىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى، بالىسى، جەمئىيەت ۋە ئىنسانىيەت ئالدىدا تۇۋا قىلىشى لازىم.

قىسقىسى، بالىغا بېرىدىغان مېھىر ـ مۇھەببەتتە ئۇنىڭ رايىشلىقىنى، بالىغا بولغان ئامراقلىقتا ئۇنىڭ مەلۇم جەھەتتىكى نەتىجىسىنى شەرت قىلمۇالمايلى. بولۇپمۇ بالا دېگەن بېرىمزدىن چىقالماي قالغان چاغلاردا ئۇرۇپ ـ تىللاپ يۇرمەيلى. چۈنكى، ئاتا ـ ئانىنىڭ بالىغا بولغان كۆيۈمى ۋە ھۆرمىتى بەرھەق ھەم شەرتسىزدۇر!

ھەممىمىزگە مەلۇمكى، ئوبدان چوڭ بولغان بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى

ئادەتتە ناھايىتى كەڭ قورساق كېلىدۇ. بالىسى بىرەر ئىشنى بۇزۇپ قويسا، ئۇنى بالا بىلەن باراۋەر ئورۇندا مەسلىھەتلىشىپ، سىپايىلىك بىلەن ھەل قىلىدۇ؛ بالىسىنى ھۆرمەت قىلىشنى ۋە ئۇنىڭدىن زوقلىنىشنى بىلىدۇ. بالا گۈناھ ئۆتكۈزۈپ قويغان تەقدىردىمۇ، ئۇنى ھەل قىلىشتا سادىر بولغان مەسىلىنلا تىلغا ئالىدۇ، باشقا ھەرقانداق ئىشنى ئۇنىڭغا چېتىشتۇرمايدۇ، بالىنى ئۇرۇپ ـ تىللايدىغان ئىشنى ئەسلا قىلمايدۇ. شۇڭا، ئۇنداق كىشىلەرنىڭ بالىلىرى ناھايىتى ئەقىللىق ئۆسىدۇ، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بېشىنى ئاغرىتمايدۇ.

سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئۆتكەن داڭدار پېداگوگ ماكارېنكو مۇنداق دېگەنىكەن: ''ئائىلىۋى تۇرمۇش ئىپتىداسىدىلا نورمال ئىزغا چۈشۈپ كەتسە، ئۇنداق ئائىلىدە جازانىڭ ھاجىتى قالمايدۇ. ئوبدان ئائىلىدە ئەيىبلەش ئۇرۇش ـ تالاش بولمايدۇ. ئائىلە تەربىيەسىنىڭ دۇرۇس يولى ئەنە شۇ.''*

ئامېرىكا ۋە ياۋروپادىكى بەزى ئەللەرنىڭ قانۇنىدا بالا ئۇرۇش مەنئى قىلىنغان. بىزدىكى بالا ئۇرۇش خاھىشىنىڭ ھازىرمۇ خېلى ئومۇمىيۈزلۈك ساقلىنىشىدا مۇنداق ئىككى سەۋەب بار: بىرى، ئەنئەنىۋى ئىدىيەنىڭ تەسىردىدىن ''ئاتىنىڭ بالىنى ئۇرۇشى ھەق!'' دەپ قارايمىز؛ يەنە بىرى، بىزدە بۇنداق خاھىشنى چەكلەيدىغان قانۇن يوق.

نۆۋەتتە ئېلىمىزدە بالىلارنى قوغداش توغرۇلۇق بىر قىسىم قانۇن ـ نىزاملار ماقۇللانغان بولسىمۇ، ئۇلار ئاساسەن دېگۈدەك ئۇقۇم خاراكتېرىنىلا ئالغان يۈزەكى نەرسىلەر بولغاچقا، چەكلەش كۈچى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە بالا ئۇرۇش ئەزەلدىن شۇ ئائىلىنىڭ ''ئىچكى ئىشى'' دەپ قارىلىپ كەلگەچكە، ئۇنىڭغا ھېچكىم ئارىلىشالمايدۇ. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار بالىسىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويمىسىلا، ئۇنىڭغا ھېچكىم ھۆرۈ ـ پۆرۈ دېيەلمەيدۇ. پۈتكۈل جەمئىيەتتە قۇرامغا يەتمىگەنلەر ئۈچراۋاتقان روھىي زەربىگە ئومۇمىيۈزلۈك سەل قارىلىۋاتقاچقا، ئائىلىدە بالا ئۇرۇشنى ''بالىلارنى خورلىغانلىق'' دەپ تونۇيدىغانلار يوق دېيەرلىك.

كەلگۈسىدىكى پۇقرالارنىڭ ساپاسى ھازىرقى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ساپاسىغا باغلىق، شۇڭا دۆلەت ئاتا ـ ئانىلارغا بولغان تەربىيەنى كەڭ قانات يايدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ بالا تەربىيەلەش ساپاسىنى ئۆستۈرۈشى، بۇ ھەقتە قانۇن تۈرغۇزۇش ئارقىلىق بالىلارنى ئۇرۇپ ـ تىللاشنى قاتتىق چەكلەپ، بۇ جەھەتتە لاياقەتسىز ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ھاميلىق ھوقۇقىنى ئېلىپ تاشلىشى لازىم.

قىسقىسى، كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن ئادەمنىڭ ھەممىسىنىلا مۆتىۋەر

* ماكارېنكو (سوۋېت ئىتتىپاقى) «ماكارېنكونىڭ تەربىيە ھەققىدىكى ماقالىلىرى» ۋۇ شىيىڭ قاتارلىقلار تۈزگەن، خەلق مائارىپ نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى 1 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 507 ـ بەتكە قارالسۇن.

دەۋەرگىلى، بالا تاپقانلارنىڭ ھەممىسىنلا ئاتا ـ ئانا دەۋەرگىلى بولمايدۇ. ئاتا ـ ئانا بولۇش ئۈچۈن بالىغا قانداق كۆيۈشنى بىلىش كېرەك. كۆيۈم ـــ ئۇ ناھايىتى چوڭ تېما، شۇڭا ئۇنى ئاستا ـ ئاستا ئۆگىنىشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇنى ئۆگىنىشنىڭ تۇنجى قەدىمى ـــ بالىنى ئۇرۇپ ـ تىللايدىغان ئادەتنى تاشلاش. سەممىزدە بولسۇنكى: ھەرگىزمۇ كاستۇم ـ بۇرۇلكىلىق يـاۋايىلاردىن بولـۇپ قالمايلى!

ئالتىنچى باب

"ئۇششاق ئىش"لارغا سەل قارىماسلىق

ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنىڭ ھەرقاندىقى بالىلار ئۈچۈن سەل قارىغىلى بولمايدىغان چوڭ ئىش ھېسابلىنىدۇ. ئاتا ـ ئانىلار ئاشۇ ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارغا دۇرۇس پوزىتسىيە تۇتۇپ، بالىسىنى توغرا يېتەكلىيەلىسە، بالىنىڭ چوڭ ـ چوڭ ئىشلارنى تەۋرىتەلىشىگە ئاساس سېلىپ بەرگەن بولىدۇ، بالىمۇ ئاتا ـ ئانىسىغا چوڭ ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان جاسارەت بىلەن جاۋاب قايتۇرىدۇ.

قىزىمنىڭ "سىرى"

ئالمىدەك يۇمۇلاق ئاجايىپ-غارايىپ كىچىشىلىرىنى سەدەپلىرىپ، ئۇ ھەقتىكى سىرلارنى جان تىكىپ ساقلاش، يەتتە ياشلىق بالىغا نىسبەتەن ئىنتايىن چىدىغۇسىز جەبىر ۋە ئازاب، ئىلۇھىتتە!

قىزىم يەتتە ياشقا كىرگەن چاغ ئىدى. بىر كۈنى تېلېۋىزوردا "شەخسىي سىر" ھەققىدە گەپ بولۇپ قېلىۋىدى، قىزىم تۈيۈقسىز:

— ئاپا، "شەخسىي سىر" دېگەن نېمە؟ — دەپ سوراپ قالدى.

— ھىم ...، "شەخسىي سىر" دېگىنىمىز بىراۋنىڭ باشقىلارغا دېگىلى بولمايدىغان مەخپىيىتىنى كۆرسىتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردىم.

— سىزنىكىمۇ شەخسىي سىرىڭىز بارمۇ؟

— ئەلۋەتتە بولۇشى كېرەك!

— ئۇنداقتا، دادامنىكىچۇ؟

— چوقۇم بار!

قىزىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان بىرەر گەپنى دېيەلمەيۋاتقاندەك تۇرۇپ قالدى. بۇنى كۆرۈپ ئىچىمدە كۈلگۈم كەلدى ۋە باشقا گەپ قىلماي بېرىپ ئىشمنى داۋام قىلدىم. شۇ ئەسنادا قىزىمنىڭ پەس ئاۋازدا: "مېنىكىمۇ شەخسىي سىرىم بار!" دېگىنىنى ئاڭلاپ قالدىم.

بېشىمنى كۆتۈرۈپ بالىغا قارىدىم ۋە:

— ئۇنداق بولسا ئېھتىيات قىلىڭىز بولغۇدەك، ھەرگىزمۇ بىزگە چاندۇرۇپ قويماڭ-ھە، — دېدىم ئەستايىدىللىق بىلەن.

— مەنچۇ، ئۇ سىرىمنى ئۆمۈر بويى ھېچكىمگە دېمەيمەن، ھەتتا سىزگىمۇ شۇنداق! — دېدى قىزىم. بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتىم ۋە:

— ماڭىمۇ دېگىلى بولمايدىغان زادى قانداق سىردۇ، ئۇ؟ — دەپ سورىدىم قىستاپ كېلىۋاتقان كۈلكەمنى ئاران بېسىپ. قىزىم "مېنى زاڭلىق قىلىۋاتىدۇ" دەپ قالدى بولغاي، تۇمشۇقلىرىنى پۈرۈشتۈردى:

— مېنىڭ سىرىمچۇ ئادەتتىكى سىرلاردىن ئەمەس، ئۇ ... بەك چوڭ!

ـــ دەپ بېقىڭە، زادى قانچىلىك چوڭ؟ ـــ مەن يەنە سوردىم.
قىزىم ''ئۆيدەك''، ''ئاسماندەك'' دەپ چۈشەندۈرمەكچى بولۇپ قول ئىشارىسى قىلىپ بېقىپ، ئويلىغىنىنى ئىپادىلەپ بولالماي تېرىكىپ قالدى:
ـــ ئو ئۇش، سوراۋەرمەڭە، دېگۈم يوق!
مەن سۇخاندا دەسمال يۇيۇۋاتسام، قىزىم ئارقامدىن كىرىپتۇ. ئۇ مېنى چېكىپ باقماقچى بولغاندەك سوردى:
ـــ ئاپا، سىزنىڭ نېمە سىرىڭىز بار؟
ـــ ئۇنى باشقىلارغا دېسەم سىر بولماي قالدۇ ـ دە، قىزىم! ـــ دېدىم.
قىزىم بۇنىڭغا قىزىقسىنىپ، مېنى دەپ بېرىشكە قىستاپ تۇرۇۋالدى. ئەمما مەن بالىنى دەماللىقا نېمە دەپ ئالداشنى بىلەلمەي، گەپنى ئۇدۇللا دېدىم:
ـــ سىز دەپ بەرسىڭىز، ئاندىن مەن دەپ بېرىمەن!
قىزىم تۇمشۇقىنى يەنە پۇرۇشتۇردى:
ـــ ياق! مېنىڭ سىرىمنى ھەرگىز دېگىلى بولمايدۇ!
ـــ ئۇنداق بولسا مەنمۇ دېسەم بولمايدۇ! ـــ دېدىم دەرھالا. ئەمما قىزىم مېنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ ئەركىلىگىنىچە يېلىندى:
ـــ جېنىم ئاپا، دەپ بېرىڭە!
قىزىمنىڭ ئالدىدا گەپ ياسىماقچى بولدۇم:
ـــ ماقۇلە، بىراق مەن ئاۋۋال دەي، ئاندىن سىز دەپ بېرىڭ، بولامدۇ؟
مېنىڭچە قىزىم بۇنداق شەرتكە ئادەتتە ماقۇل، دەيتتى. ئەمما بۇ قېتىم ئۇ قويغام شەرتىمگە قوشۇلغۇسى كەلمىگەچكە، ئاخىر كىتاب ئوقۇغان بولۇپ جىم ئولتۇرۇۋالدى. قىزىمنىڭ باشقىلارنىڭ ''سىرى''نى ئاڭلاشتىن ۋاز كېچىش بەدىلىگە ئۆز ''سىرى''نى ساقلىماقچى بولغىنىغا ھەيران قالدىم. بالىنى ئاشۇنداق سىر ساقلاشقا دالالەت قىلغان نەرسە زادى نېمىدۇ؟
ئاڭغىچە يولدىشىم يەنە بىر ھوجرىدىن چىقىۋىدى، مەن بالىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ:
ـــ ئۇنداق بولسا، سىرىڭىزنى ماڭا ئاڭلاتماي تۇرۇپ دادىڭىزغا ئاستا دەپ بېرىڭ، بولامدۇ؟
بۇ گەپنى ئاڭلىغان قىزىم يەنە تېرىككىلى تۇردى:
ـــ ۋاي ـ ۋۇي ...! ئۇ ئىشنى ئەمدىلەتتىن ئۇنتۇپ تۇرسام، يەنە دېگىلى تۇردىڭىزغۇ؟ بولدى قىلىڭە، ئەمدى!
بالا نېمىشقا ''سىرى''نى تىلغا ئالسىلا تېرىكىپ كېتىدىغاندۇ دېگەن ئوي بىلەن، ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇپ سوردىم:
ـــ ۋۇي، ئۇ ''سىرىڭىز'' ئويلىسىڭىزلا كۆڭلىڭىزنى غەش قىلىدىغان

ئىش ئوخشىمامدۇ قىزىم؟ ئۇ سەل-پەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن بېشىنى چايقۇدى، يەنە كوچىلاپ سورىدىم:

— ئۇنداقتا كۆڭلىڭىز خۇش بولمىدىغان ئىشكەندە-ھە؟

قىزىم يەنە بېشىنى چايقىدى. قارىغاندا ئۇ دېلىغۇل بولۇۋاتقانىدەك كۆرۈنەتتى.

— ناۋادا كۆڭلىڭىزنى غەش قىلمىدىغان ئىش بولسا، ئېچىڭىزگە يۇتۇپ يۈرمەي دەۋەتسىڭىزمۇ بولىدۇ بالام!

— ئادەتتە چاتاق يوق، — دېدى قىزىم، — دەرس ئوقۇۋاتقان، ئويناۋاتقان ياكى كىتاب كۆرۈۋاتقان چاغلاردا ئانچە ئېسىمگە كەلمەيدۇ، ئېسىمگە كېلىپ قالسلا ئۇنى ئويلىماي، باشقا ئىشلارنى ئويلىغۇم كېلىدۇ.

دادىسى ئىككىمىز بالىنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ بىر-بىرىمىزگە كۆز يېقىشۇالدۇق. ئاندىن يەنە ناھايىتى تەمكىنلىك بىلەن ئېغىز ئاچتىم:

— ئۇچىمىزچۇ، سىرىمىزنى بىر-بىرىمىزگە دەپ باقايلى، بىر ئۆينىڭ ئادەملىرى تۈرۈپ گەپ يوشۇرساقمۇ توغرا بولمىغۇدەك. ئاڭغىچە دادىسىمۇ ماڭا بولۇشۇپ ئىككى ئېغىز گەپ قىلدى. دادىسى ئىككىمىزنىڭ گېپى بىر يەردىن چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن قىزىم قۇچىقىمدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ، ئۆينىڭ يەنە بىر بۇلۇڭىغا بېرىۋالدى:

— دېمەيمەن، بولىدى ئەمدى سوراۋەرمەڭلار! ئۇ بىر نەرسىدىن قورقۇۋاتقانىدەك بىزگە تىكىلىپ قارىدى. بالىنىڭ بۇ ھالىتىدىن سەل-پەل ئەنسىرەپ قالدىم. "بالدا زادى نېمە ئىش باردۇ؟" دېگەن سوئال يۈرىكىمنى تاتىلىغلى تۇردى.

شۇنىڭدىن كېيىنكى بىر ھەپتىنى "بالىدىن سورىسام بولارمۇ، سورىمىسام بولارمۇ؟" دېگەن ئازابىدىلىق ئىچىدە ئۆتكۈزدۇم. كۆزىگە بەك كىرىۋالاي دېسەم، بالىنىڭ غۇرۇرىغا تېگىپ قويۇشتىن، كارىم بولماي تاشلۇۋېتەي دېسەم، بالا يار-يۆلەكسىز قېلىپ ئازار يەپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتىم. قىزىمدىكى ئۇ "سىر"نىڭ ھەتتا بىزگىمۇ دېگىلى بولمايدىغان ئىنتايىن مۇھىم "مەخپىيەتلىك" ئىكەنلىكىگە قارىغاندا، دېمەك ئۇ بالىنىڭ يۈرىكىنى سىقىپ ئۇنى بىئارام قىلىۋاتقان ئىش ئىدى. شۇڭا، قىزىمدىكى ئۇ "سىر"نى يەنە بىر قېتىم كوچىلاپ باقتىم. ئەمما، ئۇ لام-جىم دېمەي نېرى بېرىپ تۇرۇۋالدى. بۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ ئەنسىرىگىلى تۇردۇم. شۇنداق قىلىپ دادىسى ئىككىمىز بىر ئامالالارنى قىلىپ، بالىنىڭ كۆڭلىنى بىلىپ باقماقچى بولدۇق.

بىر كۈنى چۈشلۈك غىزادا ئولتۇرۇپ بالا بىلەن پاراڭلاشتۇق.

— دادىڭىز ئىككىمىز "سىر"لىرىمىزنى دېيىشتۇق جۇمۇڭ! — دېدىم مەن.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى

ـــ راستما؟ ـــ قىزىم كۆزلىرىنى پارقىراتقىنىچە دادىسىغا سوئاللىق قارىدى. ئېرىم بالىغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى.

ـــ ھە ...، ئىككىڭلار مەندىن ئوغرىلىقچە دېيىشىۋاپسىلەر-دە! ـــ دېدى قىزىم ئىچى تارلىقى كەلگەندەك.

ـــ سىزگىمۇ ئېيتايلى، دەپ تۇرغاندۇق، ـــ دېدىم قىزىمغا. بۇ گەپنى ئاڭلىغان بالا بەكلا خۇش بولۇپ كەتتى ۋە:

ـــ ئۇنداق بولسا سىزنىڭ نېمە سىرىڭىز بار؟ ـــ دەپ سوردى مەندىن تەقەززالىق بىلەن.

مەن بالىغا ئۆز "سىرىم"نى بىر قۇر دەپ بەردىم. دادىسىمۇ شۇنداق قىلدى. قىزىم "سىر"لىرىمىزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خېلى رازى بولدى. ئەمما: "ئىككىڭلارنىڭ خەقكە دېمەيدىغىنى ياخشى ئىشكەن شۇ ..." دېگەن گەپنى قوشۇپ قويدى. قارىغاندا ئۇنىڭ گېپىنىڭ تېگىدە گەپ بارەدەك قىلاتتى.

ـــ بىز بىر ئۆيىنىڭ ئادەمى بولغاندىكىن، بىر-بىرىمىزدىن سىر يوشۇرمايلى، ـــ دېدىم مەن دەرھاللا، ـــ ئۇچىمىز بىر-بىرىمىزگە ئىشەنمىسەك بۇ دۇنيادا يەنە كىمگە ئىشىنەرمىز؟ ياخشى گەپلەر بولسا دېيىشسەك هەممىمىز خۇشال بولىمىز؛ كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان ئىشلار بولسا هەممىمىز بار مەسلىھەت هەل قىلىمىز، قانداق دېدىم قىزىم؟

قىزىم نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقانلىقىمنى سەزدى بولغاي پەس ئاۋازدا غۇدۇڭشىپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ سىر ساقلاپ يۈرگەن ئۇ ئىشنى دېسەم سىلەرگىمۇ ياخشى ئەمەس!

ـــ ئۇنىڭ كارى چاغلىق بالام، پەقەت سىزنى كۆڭلى ئازار يەپ قالمغىيدى دەپلا ئەنسىرەۋاتىمىز، شۇ.

ـــ ئېغىزدىن چىقارمىساملا كۆڭلۈم ئازار يېمەيدۇ، ـــ دېدى قىزىم گېپىمگە جاۋابەن، ـــ شۇڭا دېمىگىنىم ياخشى.

بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىۋىدىم قىزىم بىردەم دېلىغۇل بولۇپ تۇرۇپ قېلىپ، يەنە ئىچى پۇشقاندەك تىتىلدىغىلى تۇردى:

ـــ ۋاي-ۋۇي ئىككى كۈندىن بۇيان ئۇ ئىشنى ئويلىمىغانتىم، سىلەر يەنە ئېسىمگە كەلتۈرۈپ قويدۇڭلار، مانا ...!

ئۇ قاچسىدىكى يېرىملاشقان تاماقنى شىرگە دوققىدە قويۇپ،ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. بۇنى كۆرۈپ بىزمۇ چۈدىن يەۋالغاندەكلا بولۇپ قالدۇق.

غىزادىن كېيىن قاچىلارنى يۇيماي ئۇدۇل بېرىپ ساپادا يانپاشلاپ ئولتۇرغان قىزىمنى قوچقىمغا ئالدىم ۋە:

ـــ قارىغاندا سىز سىر ساقلاپ يۈرگەن ئۇ ئىش خېرىلىك ئىش ئەمەستەك قىلىدۇ بالام، ـــ دېدىم ئەستايىدىللىق بىلەن بالىنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ

تۇرۇپ، ــ سىزنى شۇ توغرۇلۇق كۆڭلى ئازار يەپ قالارمكىن دەپ ئەنسىرەپ كېتىۋاتىمەن، ماڭا ئېيتىپ بېرىڭە قىزىم، بولامدۇ؟ قىزىم ماڭا قارىماستىن تۇرۇپ بېشىنى چايقىدى.

ــ ئۇنداق بولسا مەنلا ئاڭلاي، باشقا ھېچكىم ئۇقمىسۇن، قانداق؟ يولدىشىم بۇ گېپىمنى ئاڭلاپ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ ھوجرىغا كىرىپ كەتتى. قىزىم يەنە بېشىنى چايقىدى.

ــ دېمىگىنىم ياخشى ئاپا، ــ دېدى ئۇ، ــ دېسەم چاتاق چىقىدۇ.

ــ نېمىشقا ئەمدى؟ قارىسام قىزىم تەڭقىسلىقتا قېلىۋاتقاندەك قىلاتتى.

ــ ئىشقىلىپ دېسەم بولمايدۇ! قىزىم قوپۇپ كەتمەكچى بولۇۋىدى، ئۇنى چاڭ قۇچاقلاپ تۇرۇپ، زادى نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى دەپ بېرىشكە قىستاپ تۇرۇۋالدىم:

ــ دەڭە! ماڭا دەپ بېرىڭ بالام!

قىزىم بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە زۇۋان سۇرمەي تۇرۇپ كەتتى. ئۇ قولىدىكى گەج لاي(橡皮泥)نى ھە دەپ مىجىلايتتى. قارىغاندا قىزىم ئارىسالدىلىقتا قېينىلىپ كېتىۋاتاتتى. مەنمۇ ئۇندىمەي جىم ئولتۇرۇپ قالدىم، ھەتتا ئۆينىڭ ئىچىدىكى ھاۋامۇ نەپەسمىنى قىسقاندەك قىلدى. گەپنىڭ راستىنى دېسەم، شۇ تاپتا قىزىمنىڭ كۆڭلىنى ئەسىر قىلىۋالغان شۇ گەپنى سىقىپ چىقىرىۋېتىشكە تەشنا بولۇپ كېتىۋاتاتتىم.

شۇنداق قىلىپ ھەش-پەش دېگۈچە بىر سائەت ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى بىلمەيلا قاپتۇق. ئاڭغىچە قوشنىمىزنىڭ بالىسى ئىشكىنى چەكتى.

ــ ئاپا، مەن مەكتەپكە ماڭدىم ــ دېدى قىزىم ۋە ئىشىك تەرەپكە ئىنتىك ماڭدى. بۇنىڭ بىلەن ئاجايىپ بىر خىل تەشۋىش يۈرىكىمنى تاتلىغلى تۇردى. قىزىم ئىشىك تۇۋىگە بېرىپ بولۇپ ماڭا قايرىلىپ قارىدى:

ــ خوش ئاپا، مەن كەتتىم! كۆزلىرىمدىكى تەشنالىق نۇرلىرىدىن يۇرىكى شۇررىدە ئېرىگەن قىزىم ئاخىر تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى:

ــ ئاپا، ئەمسە ئاخشاملىققا دەپ بېرەي بولامدۇ؟

مەن ئاستا بېشىمنى لىڭشىتتىم. قىزىم ئىشكىنى يېپىۋېتىپ، تاقىلداپ ماڭغىنىچە پەلەمپەيدىن چۈشۈپ كەتتى. ئاڭغىچە دادىسى چىقتى:

ــ ھەي، مۇشتۇمدەك بالىدا شۇنچىۋالا سىر تۇتۇپ كەتكۈدەك زادى نېمە ئىشتۇ، ئۇ؟

چۈشتىن كېيىن مەكتەپكە بېرىپ، قىزىمنىڭ مۇئەللىمى بىلەن سۆزلىشىپ باقتىم. بالىنىڭ مەكتەپتىكى ئەھۋالى ناھايىتى ياخشى ئىكەن. شۇنداقتىمۇ كۆڭلۈم ئېغىپلا تۇراتتى، ھەتتا "بۇگۈن چۈشتىن كېيىن بىرەر ئىش بولۇپ قالمىغىيدى" دەپ ئەنسىرەيتتىم. كۈننى بەك تەستە كەچ قىلىپ، قىزىم ئىشكىتىن ئادەتتىكىدەك خۇشال

كىرىپ كەلگەندىلا ئاندىن كۆڭلۈم جايىغا چۈشكەندەك بولدى. ئەمما بالىدىن ئۇ ئىشنى يەنە كوچىلاپ سوريغۇدەك ھەپسىلەم قالمىغاندى. ئۆزۈمنى دەپ قىزىمنى خالىمىغان ئىشقا زورلاپ قويغانلىقىمدىن يۈرىكىم ئېچىشقىلى تۇردى. شۇڭا، ئۇنىڭغا "ھارماڭ بالام!" دەپ قويۇپلا ئاشخانىغا كىرىپ كەتتىم. قىزىم كۈندىكىدەك ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆردى.

تاماق پىشىشقا يەنە بالدۇر ئىدى. شۇڭا قىزىم تېلېۋىزور كۆرۈپ بولۇپ بىردەم ئويناپ بولدى. ئاڭغىچە مەن ئۇنى كۈتۈبخانىغا چاقىردىم. قىزىم نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىمنى بىلىپ بولغاندى، شۇڭا قىزىم ھەم ئۆيالغاندەك، ھەم ئىككىلىنىۋاتقاندەك ماڭا كەينىنى قىلىپ جىم تۇرۇپ كەتتى. ئۇ يەنىلا دېلىغۇل بولۇۋاتاتتى.

ـــ ئۇ گەپنى خاتىرە دەپتەرگە يېزىپ قويغانتىم، ـــ دېدى قىزىم، ـــ ئۆزىڭىز كۆرۈۋېلىڭ!

قىزىمنىڭ قولىدىن خاتىرە دەپتەرنى ئېلىپ ۋاراقلىدىم. ئۇنىڭغا تۆت پارچە كۈندىلىك خاتىرە يېزىلغان بولۇپ، بىلمىگەن خەتلىرىنى پىنسىنچىلاپ يېزىپ قويغاندى. قىزىم ھېلىقى "سر"لىق ئىش يېزىلغان بەتنى بارمىقى بىلەن كۆرسەتتى. ئۇنىڭغا مۇنداق يېزىلغاندى:

لى ۋېنۋېن ماڭا: "بىزنىڭ ئۆيدە بىر قارا شەمشىر، بىر سۆسۈن شەمشىر بار، ئەگەر مۇشۇ گېرىنى باشقىلارغا دەپ قويساڭ، ئاشۇ شەمشىرلەر كېلىپ يۈرىكىڭگە سانجىلىدۇ" دېگەندى، ئەمما ئۇ گېرىنى سىزگە دەپ سالدىم.

ئۇنى قايتا ـ قايتا ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، بېشىمنى كۆتۈرۈپ قىزىمغا قاردىم.

ـــ لى ۋېنۋېن بۇ شەمشىرلەرنى: "3000 يىلدا بىر قېتىم پەيدا بولىدۇ" دېگەنتى، ـــ دېدى قىزىم مېنىڭ خاتىرىدىكى گەپلەرنى چۈشىنەلمەي گاڭگىراپ قالغىنىمنى كۆرۈپ. مەن يەنىلا چۈشىنەلمەي قىزىمدىن سوردىم:

ـــ بۇ ... بۇ نېمە دېگىنىدۇ، ئەمدى؟

قىزىم ماڭا چۈشەنچە بېرىپ مۇنداق دېدى:

ـــ ئۇ شەمشىرلەر 3000 يىل ئىلگىرى باشقا خەلقلەرنىڭ قولىدا ئىكەنلىكى، 3000 يىل ئۆتكەندىن كېيىن لى ۋېنۋېنلارنىڭ ئۆيىدە پەيدا بوپتۇ. ئۇ شەمشىرلەر بەكمۇ سىرلىقمىش؛ ئۇنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى ئاڭلاپ قالغان ئادەم ئۇنى باشقىلارغا دەپ قويسا، ئۇ شەمشىرلەر كېلىپ ئاشۇ ئادەمنىڭ يۈرىكىگە سانجىلىدىكەن.

ـــ ھە، مۇشۇ ئىشمىدى؟ ـــ دەپ سوردىم قىزىمدىن.

ـــ ھەئە!

ـــ تۈگىدىمۇ؟

ـــ تۈگىدى شۇ! قىزىم ساددىلىق ۋە سەممىيلىك يىغىپ تۇرغان كۆزلىرىنى ماڭا

تىكتى.

مەن ئۆزۈمنى توتالماي كۈلۈپ كەتتىم.

قىزىمنىڭ خاتىرە دەپتىرىدىكى ئۇ گەپلەرنى ئىلگىرىمۇ تاسادىپىي كۆرگەنىدىم. ئۇ چاغدا بالىنىڭ ساددىلىقىغا كۈلۈپ قويۇپلا، ئاشۇ بىرنەچچە قۇر گەپنىڭ قىزىمنى ئۇنچۇالا ئېغىر ئويغا سېلىۋېتىدىغانلىقىنى خىيالىمغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغانىكەنمەن. مەڭزىمنى قىزىمنىڭ مەڭگۈزىگە يېقتىم. ئىچىم ئۆرتىنىپ نېمە دېيىشنى بىلمەي قېلىۋاتاتتىم.

دېمەك، قىزىم ئاشۇ سىرنى توقسان نەچچە كۈن ھېچكىمگە تىنماي يۈرىكىدە ساقلاپتۇ. ئالمىدەك يۈرەككە ئاجايىپ-غارايىپ كەچمىشلەرنى سىغدۇرۇپ، ئۇ ھەقتىكى سىرلارنى جان تىكىپ ساقلاش، يەتتە ياشلىق بالىغا نىسبەتەن ئېيتقانىدا چىدىغۇسىز جەبىر ۋە ئازاب، ئەلۋەتتە! ئەمما، بالىنىڭ ساددىلىقىغا باشقىلاردەك كۈلگۈم كەلمىدى. ئەكسىچە، بۇ ئىش ۋەجىدىن قىزىمنىڭ خېلى ئۇزاققىچە پۇچىلىنىپ يۈرگەنلىكىنى، بولۇپمۇ دېمەي دېسە بىزنىڭ كۆڭلىمىزنى ئاياپ، دەي دېسە ھېلىقى شەمشەرلەرنىڭ كېلىپ يۈرىكىگە ساجلىپ كېتىشىدىن قورقۇپ بەكمۇ ئازابلانغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتىم.

ــ ئاشۇ گەپكە ئىشەنىدىگىزمۇ قىزىم؟ ــ دەپ سورىدىم مەن. قىزىم بېشىنى لىڭشىتتى:

ــ تۇرۇپ ئىشىنىپ قالدىم، شۇڭا بەك قورقتۇم!

ــ لى ۋېنۇۋېننىڭ دەپ بەرگىنى ئۇ بىر چۆچەك بالام، ــ دېدىم قىزىمغا چۈشەندۈرۈپ، ــ ئەمما چۆچەكلەرنىڭ ھەممىسى خەقلەر توقۇپ چىققان يالغان گەپلەر. چۆچەك دېگەن راست گەپ ئەمەس، پەقەتلا ھېكايە. شۇڭا ئۇنىڭغا ئىشىنىش، ئۇنىڭدا دېيىلگەن گەپلەردىن قورقۇپ كېتىش ھاجەتسىز. قانداق دېدىم بالام؟

قىزىم بېشىنى لىڭشىتتى. ئۇ بىر ئىش يادىغا كېلىپ قالغانىدەك ماڭا ئىنتىلىك قارىدى، ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇشاللىقتىن چاقناپ كېتىۋاتاتتى.

ــ دېگىنىڭىز راستكەن ئاپا، لى ۋېنۇۋېن "ئۇ گەپنى بىرىگە دەپ قويسىڭ، شەمشەلەر كېلىپ يۈرىكىڭگە سانجىلىدۇ" دېگەنتى. ئۇ گەپنى سىزگە دەپ بەرگىلى خېلى بولدى، مانا ھازىرغىچە ھېچ ئىش بولمىدىغۇ! قارىغانىدا كېيىنمۇ بىرەر ئىش بولمىغۇدەك.

قىزىمنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئۆزۈمگە تولىمۇ ئۆكۈنىدۈم. چۈنكى، كىچىك چاغلىرىمىزدا ئۇنداق ئەپسانە-چۆچەك دېگەنلەرنى جىق ئاڭلىمىغاچقا، باللارنى چۆچەك دۇنياسىغا بەنت قىلىپ قويۇپتىمىز-يۇ، ئەپسانە-چۆچەكلەرنىڭ باللار قەلبىدە پەيدا قىلىدىغان سەلبىي تەسىرىگە ئىزچىل سەل قاراپتىمىز. بۇنىڭدىن باللارنى ئەقەللىي تۇرمۇش ساۋاتلىرىدىن كۆپرەك

خەۋەردار قىلىپ، ئۇلارنى چۆچەكلەر دۇنياسى بىلەن رېئال دۇنيانى ئارىلاشتۇرۇۋالماسلىققا يېتەكلىمەكچى بولمىغۇدەك، دېگەنلەرنى ئويلىدىم.

مەن قىزىمغا بايىقى گېپىمگە ئۇلاپلا چاقچاق قىلدىم:

ـــ ئېچىڭە شەمشەر سانجىلغان يەرنى بىر كۆرۈپ باقاي. قىزىمنى ئەركىلىتىپ غىدىقلىدىم، ئانا ـ بالا كۈلۈپ تېلىقىپ كەتتۇق.

باللىنىڭ ئىشتىهاسى تۇتۇلغاندا

قورساق ئاچقاندا بىر نەرسە يېيىش ئادەمنىڭ تۇغما تەبىئىتى تۇرسا، باللارغا غىزا يېگۈزۈشكە شۇنچىۋالا كۆچ ۋە ھەشەم كېتەرمۇ؟

باللاردىكى ئىشتىهاسىزلىق نۇۋەتتە نۇرغۇنلىرىمىزنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدىغان مەسىلىگە ئايلىنىپ قالدى.

بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل بۇرۇنقى بىر ئېلاندا "باللارنىڭ ئىشتىهاسى ئاچىدىغان" بىر ئۇسسۇلۇق "باللاردىكى ئىشتىهاسىزلىقنىڭ بىردىنبىر شىپاسى ــ 'ھا ـ ھا ـ ھا*' " دەپ تەبىرلەنگەنىدى. «ھا ـ ھا ـ ھا»نى ئىشلەپچىقارغان كىچىككىنە بىر كارخانا شۇ ئۇسسۇلۇقنىڭ شاراپىتى بىلەن جىق پۇل تاپتى؛ شۇ كارخانا بىلەن كارخانا خوجايىنىنىڭ نامى جاھانغا پۇر كەتتى. ئەمما نېمىشقىدۇر ھازىر غىزانى كۆرسە تۇمشۇق ئۇچلايدىغان ئىشتىهاسىز باللارنىڭ كۆپلۈكىدىن ئادەمنىڭ قورقۇسى كېلىدۇ.

قىسقىسى، باللاردىكى ئىشتىهاسىزلىق نۇۋەتتە نۇرغۇنلىرىمىزنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدىغان مەسىلىگە ئايلىنىپ قالدى. مەن بىلىدىغان ئامال ـ چارىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئىشقا سېلىپ بېقىپمۇ بالىسىغا غىزا يېگۈزەلمەي پەرىشان بولۇۋاتقان ئاتا ـ ئانىلارنى جىق كۆرگەن.

قىزىم بىر ياش سەككىز ئايلىق بولغان چاغدا تۇيۇقسىز ئۆپكىسى يالىلۇغلىنىپ، كېسەلخانىدا يېتىپ قالدى. قىزىم ياتقان ياتاقتا ئۇچ ياشلار چامىسىدىكى يەنە بىر ئوغۇل بالا بار ئىدى. ئۇبالىنىڭ غىزا يېمەكى شۇنداق مۇشكۇل ئىدىكى، ھەربىر قوشۇق غىزانى مىڭبىر مۇشەققەتتە يۇتاتتى. ئۇ بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بالىسىغا غىزا يېگۈزۈپ بولالماي قىلمىغىنى قالمايتتى. ھېلى ئالدىسا، ھېلى قورقۇتۇپ باقاتتى؛ ھېلى بازاردىن بىر نەرسىلەر ئەكىرىپ

* خەنزۇچە "娃哈哈" بولۇپ ئۇيغۇرچىگە "ۋاخاخا"، "سەبىيلەر كۈلكىسى" دەپ تەرجىمە قىلىنىۋاتىدۇ. خەنزۇچىدىكى بۇ كەلىمە قاقاقلاپ كۈلگەن چاغدىكى ھالەتنى ئىپادىلەيدىغان ئىملىق سۆز. ئەمما، بىز قاتتىق كۈلگەندە "خا ـ خا ـ خا" دەپ ئەمەس، بەلكى "ھا ـ ھا ـ ھا" دەپ كۈلىمىز. شۇڭا، بۇ سۆزنى "ھا ـ ھا ـ ھا" دەپ تەرجىمە قىلسا مۇۋاپىق بولىدۇ ــ تەرجىمانىدىن.

بالىغا يالۇۇرسا، ھېلى ئۇنى ماختاپ باقاتتى؛ ھېلـى ۋارقـراپ دۆشكەلـسە، ھېلى ئۇنىڭغا يالۇۇرۇپ باقاتتى. ئـشقىلىپ، ئـۇ بالىنـىڭ غـىزا يېگىنىنـى كۆرگەن ئادەمنىڭ ئىچى سىيرىلاتتى.

ئۇ بالا گىجىڭلىق قىلىپ ئاتا ـ ئانىسىنى قاقشىتاتتى. تـۇرۇپلا "غىزانـى ئاپام يېگۈزسۇن!" دەيتتى، بۇنىڭ بىلەن دادىسى ۋە مومىسى تالاغـا چىقـىپ تۇراتتى. ئەمما ئاپىسى غىزانى ئىككى قوشۇق يېگـۈزە ـ يېگـۈزمەيلا "سـەن چىقىپ كەت، دادام يېگۈزسۇن!" دەپ يىغلايتتى؛ گاھـىدا باشـقا بالىلارنـىڭ قولىدىكى ئويۇنچۇقنى كۆرگەن ھامان "ئاشۇنداق ئويۇنچـۇقتىن ئىلىـپ بەر، بولمىسا يېمەيمەن!" دەپ جېدەل قىلاتـتى. ئۇنـىڭ ئاتـا ـ ئانـىسى باشـقا بالىلارنىڭ قولىدىكى ئويۇنچۇقنى سوراپ ئەكىلىپ بەرسـە، ئۇنـى ئـۆرۈپ ـ چۆرۈپ قـاراپ قويـۇپلا "بـۇ كـونىكەن، يېڭـسىنى ئەكىلـىپ بەر!" دەپ ۋارقىرايتتى. بەزى بالىلار ئويۇنچۇقنى بېرىپ تۇرۇشقا ئۇنىمسا، ئۇ بالا غىزا يېمەي تۇرۇۋېلىپ ئاتا ـ ئانىسىنى تەتۈر قىينايتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ بالىنـىڭ ئاتا ـ ئانىسى باشقا بالىلارغا "ئويۇنچۇقىڭنى بىرىدەم بېرىـپ تـۇرۇڭ" دەپ يالۇۇراتتى. ئاتا ـ ئانىسى تىلەپ ئەكىلىپ بەرگەن ئويۇنچۇقنى كۆرۈپ غىزادىن ئىلاجسىز بىرەر قوشۇق يەپ باقاتتىيۇ، ئەمما ئاچچىقىنى ھېلىقى ئويۇنچۇقتىن چىقارماقچى بولغاندەك ئۇنى يەرگە ئاتاتتى. بۇنىڭ بىلەن ئويۇنچۇقنىڭ ئىچى ئاغرىغان باشقا بالىلار ھەدەپ يىغىنى سالاتتى.

بىر كۈنى پەقەتلا تاقەت قىلىپ تۇرالمايۇ ئۇ بالىنـىڭ ئاپىـسىغا گەپنـى ئۇدۇللار دېدىم:

ـــ بالىنىڭ مىجەزى بولمىسا ئىشتىھاسىمۇ تۇتۇلۇپ قالىدۇ، بۇ دېـگەن نورمال ئەھۋال؛ چوڭلارمۇ شۇنداققۇ؟ شـۇڭا، بالىغـا تامـاقنى بەك زورلاپ كەتسە ياخشى بولمايدۇ.

ئەمما ئۇ ئايال گېپىمنى ئىلىك ئالىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

ـــ بۇ بالام ئادەتتىمۇ غىزاغا بەكلا قىبرىق، شۇڭا تېنى ئاجىزلاپ ئاخىرى مانا مۇشۇنداق ئاغرىپ قالدى. ئەمدى يەنە غىزا يېمەي تۇرۇۋالـسا تېخمـۇ ئاجىزلاپ كېتىپ، كېسىلى ساقايمايدۇ ـ دە!

دېمىسىمۇ ئۇ بالا ھەم تاتىراڭغۇ، ھەم ئاۋاق ئىدى. تۇيۇقسىزلا ئويلاپ قالدىم: ئۇلار مۇشۇنداق قىلمۇەرسە بالىنىڭ ئىشتىھاسى ياخشىلانمايلا قالماي، ئەخلاق ـ پەزىلىتىمۇ زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچراپ قالماسمۇ؟!

قورساق ئاچقاندا بىر نەرسە يېيىش ئادەمنىڭ تۇغمـا تەبىئـىتى تۇرسـا، بالىلارغا غىزا يېگۈزۈشكە شۇنچىۋالا كۈچ ۋە ھەشەم كېتەرمۇ؟

بالىسىنىڭ ئىشتىھاسىنى ئاچالماي بېشى قېتىپ كېتىۋاتقان نۇرغۇن ئاتـا ـ ئانا بۇنداق بىر ئاددىيغىنە مەسىلە ئۈستىدە كاللا قاتۇرۇپ بېقىشنى ئۇنتـۇپ

قېلىۋاتىدۇ. 50 ـ ، 60 ـ يىللاردا ھەتتا 70 ـ يىللاردا تۇغۇلغان باللارنىڭ قايسىبىرى "غىزا يېمەيمەن!" دەپ قەغىشلىق قىلىپ باققان؟ ئۇ زامانلاردا ئۆيدە بالا جىق تۇرسا، ئاتا ـ ئانىسى قايسىبىرىگە تاماق يېگۈزۈپ قوياتتى دەيسىز؟ ئۇ زامان باللىرى ئارىسىدا يېمەكلىك بولسىلا ئۇنى يېمەي ئاچ يۈرىدىغانلار يوق ئىدىغۇ! ئەمما، باللار كۈنىمىز ياخشىلىنىپ قالغان 80 ـ يىللاردىن بۇيان نېمە ئۈچۈن خۇددى دېيىشىۋالغاندەكلا غىزاغا كۆڭلى تارتمايدىغان بولۇپ قالدى؟

ئامېرىكىلىق باللار دوختۇرى، پسىخولوگ بېنجېمىن سپارك بۇ ھالەتنى "نېمە ئۈچۈن باللارنىڭ كۆپىنچىسى غىزانى كۆرسە بېشى ئاغرىيدىغان بولۇپ قالدى؟ بۇنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى باللارغا تاماق زورلاشقا ئامراق ئاتا ـ ئانىلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكىدە!*" دېگەن ئىككى كەلىمە گەپكە يىغىنچاقلىغاندى. دېمىسمۇ، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ داستىخاندا باللارنىڭ كۆزىگە كىرىۋېلىشى ۋە ئۇلارنى غىزاغا زورلىشى ئاخىر باللارنى تاماققا ئۆچ قىلىۋەتتى، يەنى تۇرمۇشى بايىاشاد، ۋاقتى كۆپ ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ياخشى كۆڭلى باللارنىڭ ئىشتىھاسىنى بۇزۇۋەتتى.

ھازىر باللارنىڭ تۇغما تەبئىتى ئۆزگىرىپ قالغىنى يوق، مۇھىمى ئاتا ـ ئانىلار ھە دېسىلا باللارنىڭ ئاشىۋ تۇغما تەبئىتىگە مۇخالىپ ئىشلارنى قىلىۋاتىمىز.

سپارك ئەپەندى مۇنداق دەيدۇ: "ھەرقانداق بالىدا تۇغۇلۇشىدىنلا يېمەكلىكنىڭ مىقدارى ۋە ئۇنىڭ قېتىم سانىنى ئۆزىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن تەڭشەپ تۇرىدىغان ئىقتىدار بولىدۇ**". يەنى، باللار نېمە يېگۈسى ۋە ئۇنىڭدىن قانچىلىك يېگۈسى بارلىقىنى ئۆزى بىلىدۇ. باللارنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك ئىقتىدارى چوڭلار چاتاق كېرىۋالمىسمۇ ئۆز ئالدىغا نورمال راۋاجلىنىۋېرىدۇ. ئەكسىچە، بۇ جەھەتتە چوڭلار باللارغا ھە دېسىلا دەخلى قىلىۋەرسە، ئاخىر چاتاق چىقىدۇ. "باللارنىڭ زورلۇققا چىنىنىڭ باربىچە تىرىكىشىش ئىقتىدارى بولىدۇ، شۇڭا داستىخاندا بىرەر يېمەكلىك كۆزىگە سەت كۆرۈنۈپ قالسا، ئۇنى ئىككىنچىلەپ يېگۈسى كەلمەيدۇ ...؛ دېمەك، باللارغا تاماق زورلاش ــ بىھۇدە ئاۋارىچىلىكلا ئەمەس، ھەتتا ۋاقىت ئۇزارغانسېرى باللارنىڭ ئىشتىھاسىنى كاردىن چىقىرىۋېتىدىغان يامان ئادەت***".

---

* بېنجېمىن سپارك (ئامېرىكا) «بوۋاقلار تەربىيەسى قامۇسى» جەي خۇڭبياۋ قاتارلىقلار تەرجىمىسى، بۇگۈنكى جۇڭگو نەشرىياتى، 1989 ـ يىلى 1 ـ نەشرى، 507 ـ بەتكە قارالا.

** بېنجېمىن سپارك (ئامېرىكا) «بوۋاقلار تەربىيەسى قامۇسى» جەي خۇڭبياۋ قاتارلىقلار تەرجىمىسى، بۇگۈنكى جۇڭگو نەشرىياتى، 1989 ـ يىلى 1 ـ نەشرى، 429 ـ بەتكە قارالا.

*** بېنجېمىن سپارك (ئامېرىكا) «بوۋاقلار تەربىيەسى قامۇسى» جەي خۇڭبياۋ قاتارلىقلار تەرجىمىسى، بۇگۈنكى جۇڭگو نەشرىياتى، 1989 ـ يىلى 1 ـ نەشرى، 427 ـ بەتكە قارالا.

باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 5 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بىر ئوغۇل بالىنى كۆرگەنىدىم. ئۇنىڭ مومسى مەلۇم بىر يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيە يېمەكلىك تەتقىقات ئورنىنىڭ يېراق ـ يېقىندا داڭقى بار مۇتەخەسسىسى ئىدى. بىر قېتىم شۇ بالىنىڭ مومسى بىلەن پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇ ئايالنىڭ دېيىشچە، ئۇلارنىڭ ئۆيىدە ھەر كۈنى كەچلىك غىزادا سەككىز خىل قورۇما، بىرخىل شورپا تەييارلىنىدىكەن؛ غىزاغا كېتەرلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بالىنىڭ مومسى بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە كېرەكلىك مەددىلار ئاساسىدا بىر قوللۇق تاللايدىكەن؛ ئۇلارنىڭ ئۆيىدىكى خىزمەتكارمۇ تاماقنا بەك ئۇستا ئىكەن. دېمەك بۇنداق ئائىلىدە چوڭ بولغان بالا باشقا بالىلارغا قارىغاندا ئەلۋەتتە ساغلام بولۇشى كېرەك، ئەلۋەتتە.

ئەمما قىزىق يېرى، ئۇ بالا باشقا ساۋاقداشلىرىغا قارىغاندا ئاۋاقلىقىدىن بەئەينى يېرىم توق ـ يېرىم ئاچ يۇرىدىغان مۇساپىرلارنىڭ بالىلىرىغىلا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، مىجەزى غەلىتە ھەم چۈس، ئۆگىنىشتە ناچار ئىدى. بالىنىڭ ئاپىسى بالىسىنىڭ بۇ ھالىدىن بەكمۇ ئەنسىرەيتتى.

بالىنىڭ ئاپىسى بىلەن مۇڭدىشىش ئارقىلىق ئۇ ئائىلىنىڭ تۇرمۇش ئادىتىدىكى بەزىبىر ئۇششاق ھالقىلارنى چۈشىنىپ چىقىقاندىن كېيىن ''بالىنى بۇزىدىغىنىمۇ، تۇزەيدىغىنىمۇ ئاتا ـ ئانىلار ئىكەن'' دېگەن ئويغا كېلىپ قالدىم.

ئۇلار ھەر كۈنلۈك تاماق تىزىملىكىنى ناھايىتى ئىخلاس بىلەن تۈزۈپ چىقىدىكەن، بالىغمۇ ھەر جەھەتتىن بەكمۇ كۆڭۈل بۆلىدىكەن. بالىنىڭ كۈندە نېمە يېيىشىدىن باشقا، ھەتتا ئۇنى قانچىلىك يېيىشىنىمۇ بەلگىلەپ بېرىدىكەن. بالا ئۇنى چوڭلار بەلگىلەپ بەرگەن ئۆلچەمدىكىدەك يەپ كېتەلمىسە، ئۇلار بالىسىغا ئاشۇ ''ۆزىپە''نى ئورۇنداتمىغۇچە بولدى قىلمايدىكەن. قىسقىسى، ئۇلارنىڭ بۇ ئۇسۇلىنى بىرەر ماشىنا ياساش ياكى بىرەر تۈپ قونىقنى پەرۋىش قىلىشقا ئىشلەتكەن بولسا ئۇنىڭدىن مۇڭەپپەقىيەت قازىنىشىدا گەپ يوق ئىدى. ئەمما، ئۇلارنىڭ ئالدىدىكىسى ماشىنا ياكى قوناق ئەمەس، بەلكى مۇستەقبل پىكىر قىلالايدىغان ئادەم ـ دە!

مەن ئۇ بالىنىڭ ئاپىسىغا بالىنىڭ غىزاسىنى زىيادە قىلىپقا سېلىۋالماسلىق، داستىخاندا بالىنى ھە دېسىلا غىزاغا زورلاۋەرمەسلىك توغرۇلۇق گەپ

---

* بېنجېمىن سپارك (ئامېرىكا) «بوۋاقلار تەربىيەسى قامۇسى» جەي خۇڭبياۋ قاتارلىقلار تەرجىمىسى، بۇگۈنكى جۇڭگو نەشرىياتى، 1989 ـ يىلى 1 ـ نەشرى، 429 ـ بەتكە قارالا.

** بېنجېمىن سپارك (ئامېرىكا) «بوۋاقلار تەربىيەسى قامۇسى» جەي خۇڭبياۋ قاتارلىقلار تەرجىمىسى، بۇگۈنكى جۇڭگو نەشرىياتى، 1989 ـ يىلى 1 ـ نەشرى، 427 ـ بەتكە قارالا.

قىلۇبدىم، ئۇ ئايال بېشىنى چايقىدى:

ــ ۋىيەي، ئۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن كىچىك بالا دېگەن بەك تومۇرچى كېلىدىكەن، بالام ھەر ۋاقىتلىق غىزادا تەكتلەپ تۇرمىساق، تاماق يېگەندەك قىلغىنى بىلەن بىرەر قوشۇق تاماقنى ئاغزىغا سېلىۋېلىپ چاينىغىنى چاينىغان؛ ئاخىردا قاچىدىكى تاماقنىڭ تەڭدىن تولىسىنى ئاشۇرۇپ قويىدۇ؛ مانا ھازىر ئۇنىڭ ھېچبىر ئەيۋەشكە كەلتۈرۈپ بولالمايدىغان كارىم نېمە، دەپ تاشلاپلۇۋەتتۇق.

ئۇ ئايالنىڭ گېپىگە قارىسام، ئۇنىڭ "تاشلۇۋەتتۇق" دېگىنى باشقا ئىش ئەمەسكەن، بەلكى ئۇلار بالىغا تاماق زورلاش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىپتۇ. يەنى، ھەر ۋاقىتلىق غىزادا ئېتىلگەن تاماقتىن بالىغا يوغان بىر قاچا ئۇسسۇپ، "قانداقلا قىلمىغىن مۇشۇنى يەپ تۇگىتىشىڭ كېرەك!" دەپ بالىنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويىدىغان بوپتۇ.

ــ قانداقلا بولمىسۇن ھازىر بالىنىڭ رايىغا باقىدىغان بولدۇق، ئىلگىرىكىدەك "ئۇنى يېمىدىڭغۇ؟ ماۋۇنى يېمەمسەن؟" دەپ كۆزىگە كىرىۋالمايمىز، ــ دېدى ئۇ ئايال. ئەمما، ئادەمنى ئېچىندۇرىدىغان يېرى، ئۇ بالا ئۇسۇپ بەرگەن تاماقنى گاھىدا تاكى ئۇخلىغىچە يەيدىكەن.

ــ مېنىڭچە، مەسلىنى بالا نۇقتىسىدا تۇرۇپ ئويلاپ بېقىڭلار، ــ دېدىم ئۇ ئايالغا نەسىھەت تەلەپپۇزىدا ــ ئويلاپ باقمامسىز؟ چوڭلار چېغىدا تاماققا كۆڭلىمىز تارتمىغان چاغلاردا باشقىلار تاماق زورلىسا قۇلاققا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلىنىدۇ، شۇڭا بالا بىلەن بۇ جەھەتتە تولا تىركەشمەڭلار، ئازراق يېسىمۇ مەيلى ئەمەسمۇ؟!

ئەمما، ئۇ ئايال گېپىمگە شۇ ھامان ئۆكتە قويۇپتى:

ــ ۋىيەي، ئۇ دېگەن ئوغۇل بالا تۇرسا، ئېلىكى توشماي، ئەتە-ئۆگۈن ۋىجىك، پاكىنەك بولۇپ قالسا قانداق بولىدۇ؟ ھەممىمىزنىڭ غېمى شۇ، بالا ئوبدان-ئوبدان يېمىسە بويى ئۆسمەيدۇ-دە!

ئۇ ئايالنىڭ شۇ تاپتىكى كۆڭلى ماڭا بەش قولدەك ئايان ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭغا بالىنىڭ ئىشتىھاسى كەيپىياتىغا باغلىق؛ بالا ئىشتىھاسىزلىقى تۇگىسە ئاندىن تاماققا كىرىشىدۇ؛ ئۇنىڭ ئۇستىگە بالىدىكى ئىشتىھاسىزلىقنى ئاتا-ئانىلارنىڭ يېمەك-ئىچمەكگە زىيادە ئارىلىشىۋېلىشى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، دېگەندەك زاكونلارنى چۈشەندۈرۈپ باقتىم.

ئەمما، ئۇ ئايال گېپىمگە قۇلاق سالىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ھەتتا گەپ ئارىلىقىدا "سىز يېمەكلىك، ئوزۇقلۇق دېگەنلەرنى، ئۆسۈۋاتقان بالىلارنىڭ قايسى ئوزۇقلۇققا قانچىلىك ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى

بىلمەيدىكەنسىز، قېينانام بۇ جەھەتتە ھەممىنىڭ باشسى، شۇڭا باشقىلارنىڭ 'ئاقىلەي ـ كۆكىلەي' دەپ يۇرۇشى ھاجەتسىز" دېگەن مەنىنى پۈرىتىپمۇ ئۆتتى.

ئۆگىنىش مەسىلىسىدە "بالىلارنىڭ كۆزىگە تولا كىرىۋالماڭلار!" دېگەن گېپىم ئاتا ـ ئانىلارنىڭ قارشىلىقىنى قوزغىغىنىدەك، يېمەك ـ ئىچمەكتە "بالىلار بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن!" دېگەن بۇ گېپىمنىڭمۇ ئاتا ـ ئانىلارغا ياقمايدىغانلىقى ئېنىق. شۇڭا نۇرغۇن ئاتا ـ ئانىنىڭ بالىلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمىكىگە قول تىقماي تۇرالىشى بەكمۇ قىيىن. چۈنكى، ئۇلار بۇ ئىشنىڭ بەھۇدە ئاۋارىچىلىك ھەتتا "مۇداخىلە" ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەيدۇ ھەم ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ. ئەكسىچە ئۇنى بالىغا كۆڭۈل بۆلگەنلىك، يېتەكچىلىك قىلغانلىق دەپ بىلىدۇ. شۇڭا بىراۋ ئۇلارغا "بالا بىلەن كارىڭ بولمىسۇن!" دېسە، گويا ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىق مەسئۇلىيىتى ۋە ھوقۇقىغا چاڭ سالماقچى بولغانىدەك بىئارام بولۇپ كېتىشىدۇ.

ئەمەلىيەتتە، ئۆگىنىشتە چېكىنىپ قالغان بالىنىڭ كۆزىگە كىرىۋالغانسېرى ئۇنىڭ ئۆگىنىشى تېخىمۇ چېكىنگەنىدەك، "داستىخاندا بالىغا زورلۇق ئىشلەتكەن ئاتا ـ ئانىلاردىن ئاخىرقى ھېسابتا يېتىلمەيدىغنى يوق*".

خوش ئۇنداق بولسا، قانداق قىلغاندا بالىلارنىڭ ئىشتىھاسىنى ئاچقىلى بولىدۇ؟ بۇ بەكمۇ ئاسان: بالىنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىڭ!

داستىخاندا بالىغا تاماقنى زىيادە زورلىماڭ، بۇ ھەقتە بەك كالىلا قاتۇرۇپمۇ كەتمەڭ، ئىشىنىڭكى، بالا قانچىلىك يېسە بولىدىغانلىقىنى ئۆزى بىلىدۇ. بالىلار بەزى كۈنلىرى ئىشتىھاسى ئېچىلىپ ھەممىنى يەپ باققۇسى كېلىدۇ، بەزى كۈنلىرى گېلىدىن تاماق ئۆتمەي قالىدۇ. بۇ نورمال ئەھۋال. شۇڭا، غىزانى يېمەكلىك تەركىبىگە ئاساسەن ئوبدان تەييارلاپ داستىخانغا ئاچقۇبرىڭ. قايسىسىدىن قانچىلىك يەيدۇ، بۇ بالىنىڭ ئىشى.

بالىدا ئىشتىھاسىزلىق كېسىلى كۆرۈلگەن بولسا، سىپارك ئەپەندى يەكۈنلىگەن تۆۋەندىكى ئۇسۇللاردىن پايدىلىنىپ بېقىڭ:

بىرىنچى، پوزىتسىيەڭىزنى ئۆزگەرتىڭ. بالىنىڭ غىزالىنىشىغا مۇتىدىل پوزىتسىيە تۇتۇپ، جىق يېسە ماختاپ، ئاز يېسە تەنبىھلەيدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلماڭ. بالىنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك مەسىلىسىدە ئۆزىڭىزنى مۇلايىم، خۇشخۇي تۇتۇڭ؛ قاچىدىكى غىزا بالىنى يەلكىسىدىن باسىدىغان "يۈك"كە ئايلىنىپ قالمىسۇن. بالا قاچىنى قولىغا ئالغاندا كۆڭلى ئېچىلالىسا، غىزانى

* بېنجېمىن سپارك (ئامېرىكا) «بوۋاقلار تەربىيەسى قامۇسى» جەي خۇڭبياۋ قاتارلىقلار تەرجىمىسى، بۇگۈنكى جۇڭگو نەشرىياتى، 1989 ـ يىلى 1 ـ نەشرى، 429 ـ بەتكە قارالا.

مەززە قىلىپ يېيەلەيدۇ.

ئىككىنچى، بالىدا ئىشتىھاسىزلىق كېسىلى كۆرۈلگەن بولسا، ئۇنىڭ 15-20 كۈندىلا ئۆتكۈلىنىپ كېتىشىگە ئۈمىد باغلىمايمىز، سەۋرچان بولۇڭ. ھالبۇكى، بۇ يەردىكى "سەۋرچانلىق" كۆتكۈلىگىزدىكى تەشۋىشلىرىڭىزنى زورىغا بېسىشتىن كەلگەن ۋاقتىنچە ئېغىر-بېسىقلىقتا ئەمەس، بەلكى بۇ ھەقتە توغرا تونۇشقا كەلگەندىن كېيىنكى تەمكىنلىكىڭىزدە ئىپادىلەنسۇن. بالىدىكى ئىشتىھاسىزلىقنى تۈگىتىشكە بىرنەچچە ئاي، ھەتتا بىرنەچچە يىل كېتىشى مۇمكىن. بۇ جەريانىدا، بالىنى قاراپ ئولتۇرۇپ تاماقنى زورلايدىغان ئىشنى خۇپىيانە كۆزىتىشكە ئۆزگەرتىڭ. ئەمما، ھەرقانچە تىتىلداپ كەتسىڭىزمۇ، بۇرۇنقىدەك ھاپىلا-شاپىلا كايىيدىغان ئىشنى قىلمىڭ، بولمىسا تىرىشچانلىقلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى بىكار بولىدۇ.

ئۇچىنچى، يېمەكلىكلەرنى بىرمۇبىر ئايرىپ تىزىۋالمىڭ، بالىغا "ماۋۇ قۇۋۇتلىك جىق يېگىن؛ ئاۋۇنىڭ قۇۋۇتى يوق يېمىگىن!" دەپ يۇرمەڭ. بۇنىڭدا، غىزانى تەييارلىغان چاغدىلا ئۇنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبلىرىنى ئوبدان ماسلاشتۇرۇپ داستخانغا ئاچقۇيرىڭ. داستخاندىكى غىزادىن قايسىسىنى يەيدىغانلىقىنى بالا ئۆزى تاللىسۇن. بالىغا ياخشى كۆرمەيدىغان نەرسىلىرىنى زورلىمىڭ. مىسالەن، بالىڭىز كۆكتاتقا ئۆچ، گۆشكە ئامراق بولسا، "كۆكتاتنى يېمىسەڭ گۆش بەرمەيمەن!" دېگەن گەپنى ھەرگىز قىلمىڭ، ئۇنداق قىلسىڭىز بالا كۆكتاتقا تېخىمۇ ئۆچ بولۇپ كېتىدۇ.

تۆتىنچى، بالا تاماقنى ئۆزى يېسۇن، ھەرگىزمۇ يېگۈزۈپ قويماڭ. چۈنكى، بالىلار بىر يېرىم ياش ئەتراپىدىلا تاماقنى ئۆزى يېيەلەيدىغان بولىدۇ. شۇڭا، بالىغا تاماق يېگۈزمەن، دەپ ئاۋارە بولۇپ يۈرمەي، زېھنىڭىزنى بالا تاماق يەيمەن، دەپ بۇلغۇتكەن نەرسىلەرنى ئادالاشقا قاراتسىڭىزلا بولدى. بالىغا تاماقنى يېگۈزۈپ كۆندۈرۈپ قويغاندا، ئۇنىڭ ئىشتىھاسىغلا ئەمەس، ھەتتا قول ئىقتىدارىنىڭ يېتىلىشىگە تەسىر يېتىپ قالىدۇ. ئۇچ-تۆت ياشلىق بەزى بالىلارنىڭ تاماقنى ئاتا-ئانىسى يېگۈزۈپ قويمىسا يېمەيدىغان، يېگۈزگەن تاماقنىمۇ ئىككى قوشۇق يۇتۇپلا بولدى قىلىدىغان يامان ئادىتى بولىدۇ. بالىڭىز بۇنىڭغا ئادەتلىنىپ قالغان بولسا، ئۇنى تاماقنى ئۆزى يېيىشكە ئۆگىتىڭ. ناۋادا ئۇنىمسا مەيلى، بىر-ئىككى ۋاق ئاچ قويۇپ بېقىڭ، ئىككى كۈنگە قالمايلا تاماقنى ئۆزى يەيدىغان بولىدۇ.

* بېنجېمىن سپارك (ئامېرىكا) «بوۋاقلار تەربىيەسى قامۇسى» جەي خۇڭبياۋ قاتارلىقلار تەرجىمىسى، بۇگۈنكى جۇڭگو نەشرىياتى، 1989-يىلى 1-نەشرى، 429-بەتكە قارالسۇن.

بەشىنچى، بىمەك ـ ئىچمەكتە بالىغا شەرت قويماڭ. بەزى ئاتا ـ ئانىلار ھە دېسلا بالىسغا: ''تاماقنى ئوبدان يېسەڭ تالاغا ئاچقىپ ئويناتمەن، ئويۇنچۇق ئېلىپ بېرىمەن'' دەيدۇ. بۇ بارا ـ بارا بالىنى غىزانى زوق بىلەن يېمەيدىغان، ھەتتا ئاتا ـ ئانىسغا يېمەك ـ ئىچمەك توغرۇلۇق ئورۇنسىز تەلەپلەرنى قويىدىغان قىلىپ قويىدۇ.

2008 ـ يىلى 4 ـ ئايدا خۇنەن تېلېۋىزىيەسىدە ''بالا تاماق يېمەسە قانداق قىلغۇلۇق؟'' دېگەن تېمىدا سۆھبەت پروگراممىسى كۆرسىتىلدى. پروگراممدا سەھنىگە چىققىنى بەش ـ ئالتە ياشلاردىكى ئوغۇل بالا ئىدى. بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئوغلىنىڭ بەستلىك ئۆسۈشىنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىدىكەن، ئەمما بالىسى غىزا دېسە بېشى ئاغرىيدىغان قىلتاماق بالىلاردىن ئىكەن. شۇڭا ئۇ بالىنىڭ بوۋىسى، مومىسى ۋە ئاتا ـ ئانىسى بۇنىڭ ئۈچۈن بەكمۇ پەرىشان بولۇۋېتىپتۇ.

تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تەكلىپ قىلغان مەلۇم بىر ئالىي مەكتەپنىڭ پروفېسسورى ئۇلارغا مۇنداق تەكلىپ بەردى: ''مېنىڭچە 'ئەينەك ساقا ئارقىلىق داۋالاش ئۇسۇلى'نى قوللانساڭلار بولغۇدەك. بۇنىڭدا بىر دانە كومزەك بىلەن 20 دانە ئەينەك ساقا تەييارلاپ، ئاشۇ ساقلاردىن ئوننى ھېلىقى كومزەككە سېلىپ قويۇڭلار. بالا تاماقنى ئوبدان يېگەن كۈنى قالغان ساقلاردىن بىرنى كومزەككە تاشلاڭلار؛ قىلتاماقلىق قىلغان كۈنى كومزەكتىكى ساقلاردىن بىرنى ئېلىۋېلىڭلار. بالا ''«ئالتمان» (奥特曼)نىڭ پىلاستىنكىسىدىن ئالاتتىم' دەپ قالسا، 'كومزەكتىكى ساقا 20 گە توشقاندا ئاندىن ئېلىپ بېرىمىز' دەپ شەرت قويۇڭلار ...''.

ھېلىقى پروفېسسورنىڭ كۆرسەتكەن ئۇ ''چارە''سى ئەمەلىيەتتە بالىلارنى غىزانى شەرت قىلىپ تۇرۇپ مەنپەئەتلىنىشكە قىزىقتۇرىدىغان ئەخمىقانە مەسلىھەت ئىدى. پروگراممىنىڭ ئاخىردا ئۇ ''چارە''نىڭ زادى قانداق ئۇنۇم بېرىدىغانلىقى ھەققىدە بىر نېمە دېيىلمىگەن بولسىمۇ، مېنىڭچە ئۇنىڭ پەقەت بالا «ئالتمان»غا ئېرىشكۈچە ئاران كارغا كېلىدىغانلىقى ئېنىق. ئۇنىڭدىن كېيىن بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بالىغا تاماق يېگۈزۈش شەرتى بىلەن بالىنىڭ يېڭى ـ يېڭى ئېھتىياجلىرىنى بىرمۇبىر قاندۇرۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەمما، بالىلاردا ئۇنچىۋالا كۆچلۈك ئىرادە نېمىش قىلسۇن؟ شۇڭا ئاز كۈن ئۆتمەيلا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۇنداق مايمۇن ئويىنتىشلىرىدىن زېرىكىدۇ.

دېمەك بۇ ''چارە'' بالىدىكى ئىشتىھاسىزلىقنى نېگىزىدىن ھەل قىلالمايلا قالماستىن، ئەكسىچە كومزەكتىكى ئەينەك ساقىنى 20 گە يەتكۈزۈش جەريانىدا ''جەبر ـ جاپا'' بالىنى بارا ـ بارا تاماقنى كۆرگەن ھامان تەنلىرى تىكەنلىشىدىغان قىلىپ قويىدۇ.

بەزى ئاتا ـ ئانىلار بالىنى غىزاغا زورلىمىغىنى بىلەن، ھە دېسىلا بالىغا يېمەك ـ ئىچمەك توغرۇلۇق دارتمىلاپ گەپ قىلىدۇ. بۇمۇ ئاخىر بېرىپ بالىنى غىزا تاللايدىغان قىلىپ قويىدۇ.

بىر دوستۇم بولىدىغان، ئۇ بالىسى كىچىك چاغلاردىن تارتىپلا بالىسىنى قارىتىپ تۇرغۇزۇپ قويۇپ، باشقىلارغا بالىسىنىڭ قىلتاماقلىقىدىن زارلىنىپ بېرەتتى. نۇرغۇن قېتىم: "ئۇنداق قىلمائ! ھەرقانداق سۆزلىگۈڭىز كېلىپ كەتسىمۇ بالا يوق يەردە دېمەمسىز؟!" دەپ ئەسكەرتتىم. ئەممە، ئۇ ئاگاھلاندۇرۇشلىرىمغا پەرۋا قىلمىدى. ئىشقىلىپ ئىككى گەپنىڭ بىرىدىلا بالىسىنى تاماققا ئۆگىتەلمىگەنلىكىدىن قاقشايتتى. ئۇنىڭ بالىسى ھازىر ئاران ئون ياشتىن ئاشقان بولسىمۇ، ئەممە ھېلىتىنلا ئاشقازىنىدىن كاشىلا چىققىلى تۇردى.

يەنە بىر دوستۇمنىڭ دەپ بېرىشچە، ئۇنىڭ ئوغلى كىچىك ۋاقتىدا قوي گۆشىگە ئامراق ئىكەندۇق، ئەمما بالىنىڭ دادىسى قوي گۆشى يېمەيدىكەن. بىركۈنى دوستۇم قوي گۆشى پىشۇرۇپتۇ. بالا گۆشتىن يەيچۇ، دەپ قولىنى شۇنداق ئۇزىتىشىغا دادىسى: "ھەي، ئۇ دېگەن قوي گۆشى!" دەپتۇ. دادىسىنىڭ بۇ گېپىدىن "دادامنىڭ قوي گۆشىنى يەكلىگىنىگە قارىغاندا، قوي گۆشى يېگىلى بولمايدىغان نەرسە ئوخشايدۇ" دەپ ئويلاپ قېلىپ، شۇنىڭدىن كېيىن قوي گۆشىدىن چەتنەپلا كېتىپتۇ.

دېمەك، بالىنىڭ ئالدىدىكى غىزانى يېگۈسى كەلمىگەن ياكى مەلۇم بىر نەرسىگە كۆڭلى تارتمىغان چاغدا، ئۇ ئىشنى يۈزىگە سېلىشقا ياكى يېمىگەن تاماقنىڭ ئورنىغا باشقا بىر نەرسىنى ئالماشتۇرۇپ بېرىشكە ئالدىرىمائ. شۇ ۋەجدىدىن بالىغا ھەرگىز تەنبىھ بەرمەڭ. بىلمىگەنگە سېلىپ نېمىنى بەكرەك يېسە شۇنى ئەكىلىپ بېرىڭ. ھەتتا پۈرسەت تېپىپ بالىڭىزنىڭ شۇ نەرسىگە ئامراق ئىكەنلىكىنى ماختاپ قويۇڭ. مەسىلەن، بالىڭىز سۈت ئىچىشنى خالىمىسا، باشقىلارنىڭ ئالدىدا: "مېنىڭ بالامنىڭ ئىشتىھاسى بەك ياخشى، پەقەت تاماق تاللىمايدۇ، بىر پىيالە سۈتنى تىنماي ئىچىۋېتىدۇ" دەپ قويۇڭ.

قىزىم بەش ـ ئالتە ياشلارغا كىرگەن چاغ ئىدى. ئۇنى چوڭ ئۆيگە ئېلىپ بارغانىدىم. نېمىشقىدۇر نەۋرە ھەدىلىرىنى دوراپ قوي گۆشى يېمەس بولۇۋاپتۇ. ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن قوي گۆشى پىشۇرسام، پەقەتلا يېمىدى. ئەمما ئۇنىڭ بىلەن كارىم بولمىدى، ھەم ئۇ توغرۇلۇق گەپمۇ قىلمىدىم. ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى بىلمىگەنگە سېلىۋېلىپ، تاماقنى قوي گۆشىدە ئېتىۋەردىم. ئىككى قېتىم قوي گۆشىدە تۇگرە (水饺) ئەتسەم، ئۇ: "قېيمىسى قوي گۆشما؟" دەپ سورىدى. مەنمۇ: "ھەئە، قوي گۆشى" دەپ جاۋاب بېرىۋېدىم، پەقەت يېمىدى. مەن ئارتۇق گەپ قىلماي، ئۇنىڭغا باشقا تاماق

ئېتىپ بەردىم.

قىزىمنىڭ قىيمىلىق چۆپكە ئامراق ئىكەنلىكىنى بىلەتتىم. شۇنداق قىلىپ بىر كۈنى قوي گۆشىدە قىيمىلىق چۆپ ئەتتىم. قىزىم چۆپنى ناھايىتى ئىشتىھا بىلەن يېدى. غىزادىن كېيىن بالىنىڭ دادىسىغا قەستەن: "ئۆيدە باشقا گۆش قالماپتىكەن، بۈگۈنكى تاماقنى قوي گۆشىدە ئەتتىم" دەپ قويدۇم. قىزىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەسلەپتە سەل-پەل قېيىنغانىدەك بولدى. ئەممىا قورساققا كىرىپ بولغان نەرسىگە نېمە ئامال؟

بىر كۈنى بازاردىن قوي گۆشى كاۋىپىنى ئەكىلىپ، مىكدولچاق(مىكرو دولقۇنلۇق ئوچاق)تا ئىسسىتۇۋىدىم، مەززىلىك كاۋاپنىڭ ھىدى ئۆينى بىر ئالدى، دادىسى:

ـــ كاۋاپ بەك مەززىلىككەن، بىرەر-ئىككى قەدەھ ئىچكۈم كېلىۋاتىدۇ، ـــ دېدى، مەنمۇ:

ـــ ۋىيىيەي شۇ ئەمەسمۇ؟ بۇنداق تەملىك كاۋاپنى يەپ باقمىغلى ئۇزاق بوپتىكەن، ـــ دەپ قويدۇم. بۇ گەپلەردىن ئېغىزىغا سۇ يىغلىپ كەتكەن قىزىم، ئاخىر بولالماي كاۋاپتىن ئېلىپ ئىشتىھا بىلەن يېگىلى تۇردى.

ئاخىرىدا مۇنداق بىر نۇقتىنى ئەسكەرتكۈم كېلىۋاتىدۇ: بالىلار ئۇششاق-چۈششەك يېمەكلىكلەرنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئاز يېسۇن، چۈنكى بالىلارنىڭ ئەسلىدىنلا تامىقى ئاز بولغاچقا، ئۇششاق-چۈششەك يېمەكلىكلەر بىلەن قورسىقى تويۇپ قالسا، داستىخانغا كەلگەندە تاماققا قارىغۇسى كەلمەيدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئائىلە مۇھىتى بىلەن ئەر-خوتۇننىڭ مۇناسىۋىتىمۇ بالىنىڭ ئىشتىھاسىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. بالىلار ئۆزىنى نەۋرە توغقانلىرى ياكى ئەتراپتىكى بالىلارغا سېلىشتۇرۇشقا ئامراق كېلىدۇ. شۇڭا، بالىلارنىڭ نەزىرىدىكى "ئادالەتسىزلىك" ياكى باشقىچە سەلبىي كەيپىياتلارمۇ ئۇلارنىڭ ئىشتىھاسىنى بوغۇپ قويىدۇ. شۇڭا، ئاتا-ئانىلار بۇ ھالقىلارغىمۇ دىققەت قىلىشى لازىم.

بىر دوستۇمنىڭ دەپ بېرىشىچە، ئۇنىڭ يەسلىدىكى بالىسى تاماق يېمەس بولۇۋاپتىكەن، سەھرادىكى قېينىئانىسىغا تېلېفوندا دادلاپ بېرىپتۇ. دوستۇمنىڭ قېينىئانىسى كېلىننىڭ گەپلىرىنى پىسەنتىگە ئېلىپ قويماي: "ئىككى كۈن ئاچ قويسىڭىز يېمەي نەگە باراتتى" دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان دوستۇم قېينىئانىسىنىڭ بۇ گېپىدىن ناھايىتى خاپا بوپتۇ.

ـــ راست دەپتۇ، ـــ دېدىم كۇلۇپ تۇرۇپ، ـــ ئاۋادا مەندىن مەسلىھەت سورىغان بولسىڭىز مەنمۇ شۇنداق دېگەن بولاتتىم، ئىشەنمەسىڭىز بالىنى ئىككى كۈن ئاچ قويۇپ سىناپ بېقىڭ!

دۇرۇس، بۇ ھەرگىزمۇ "قىلتاماق باللارغا ئىككى كۈن تاماق بەرمەڭلار" دېگەنلىك ئەمەس. ئەمما ئۇنىڭدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئىددىيەنى راستىنلا "ئەڭگۈشتەر" دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۇنۇمى "باللاردىكى ئىشتىھاسىزلىقنىڭ بىردىنبىر شىپاسى ــ 'ھا-ھا-ھا'"نىڭكىدىن ئەلۋەتتە ياخشى. دوستۇمنىڭ سەھرادىكى قېينىئانىسى ئېيتقان ھېلىقى گەپ دەل ئۇنىڭ مول تەجرىبىلىرىدىن ئۆتكەن قالتىس چارە!

بالىلار ژۇرنالى ـ چۈرۈكىدىن قورقمايدۇ

مىكروبسىزلاندۇرۇلغان بۆلمىده ساغلام ئادەمنىڭ يېتەكچىلىكىدە چىققىلى بولمىغىنىدەك، ئۆگىنىشكە ھەمدەم بولۇش ئۈچۈن ئىتتىرايىتسكى نورمال سادالارنىڭ ھەمىسىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاشنىڭمۇ قىلىچە ئاساسى يوق. ئادەتتىكى نورمال شارائىتتىمۇ دەخلىگە ئۇچرايدىغان بالىنىڭ ئۆگىنىشى جىمجىت مۇھىتتىمۇ ئوخشاشلا كۆڭۈلدىكىدەك بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭغا دەخلى قىلمۇاتقىنى ئىتتىرايىتسكى سادا ئەمەس، بەلكى ئاشۇ سادالارغا بولغان تەشنالىق.

تۇغۇت يوقلاپ، توغقانلار، دوستلار ۋە خىزمەتداشلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ تۇراتتۇق. بايقىشىمچە، نۇرغۇن كىشى بوۋاق ئۇخلاۋاتقاندا بەكلا ئېھتىيات قىلىدىكەن. ئۇلار بوۋاقنى ئويغىتىۋېتىشتىن ئەنسىرەپ ئۆيدە ئۇنلۇكەك گەپ قىلالمايدىكەن، ھەتتا تېلېفوننىڭ سىمىنىمۇ چىقىرىۋېتىدىكەن. ئۇ ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىغا كۆيۈنۈۋاتقانلىقىنى چۈشىنىشكە بولىدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمما ئۇنداق قىلىش توغرا ئەمەس. چۈنكى بالىنى شۇنداق مۇھىتقا كۆندۈرۈپ قويغاندا، ئۇنىڭ كەلگۈسىدىكى ئۇيقۇ ئادىتىگە ئاۋارچىلىك تېپىپ بېرىدىغان گەپ.

قىزىم قورساقتىكى چاغدا «بوۋاقلار تەربىيەسى» ناملىق كىتابنى ئوقۇغانلىقىمدىن بەكمۇ خۇرسەنمەن. بۇ ئامېرىكىلىق بالىلار دوختۇرى، بالىلار پسىخولوگى بېنجېمىن سپارك ئەپەندىنىڭ قالتىس ئەسىرى. ئەينى چاغدا ئېلىمىز مۇتەخەسسىسلىرى مۇشۇ ھەقتە يازغان كىتابلاردىنمۇ بىرنەچچىنى ئېلىپ كۆرۈپ باققانىدىم. سپارك ئەپەندىنىڭ كىتابىدا بالىنى ئوبېيكتىپ ئەھمىلىيەتنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ تەبئىي ۋە ئىلمىي تەربىيەلەش لازىملىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، ئۇزۇمچە قىزىقىشىمغا بەك باب كېلەتتى. بوۋاقنىڭ ئۇيقۇسىنى مىسالغا ئالساق: ئېلىمىز مۇتەخەسسىلىرىنىڭ كىتابلىرىدا "بوۋاقنى ئۇيقۇسىغا قاندۇرۇش ئۈچۈن جىمجىت مۇھىتتا باققۇلۇق" دېگەن ئىدىيە ئاساس قىلىنىدۇ. ئەمما سپارك ئەپەندىنىڭ كىتابىدا مۇنداق يېزىلىپتۇ:

"ئۆيدىكى نېرى ـ بېرى شەپىلەر ئادەتتە بوۋاقنىڭ ئۇيقۇسىغا تەسىر يەتكۈزەلمەيدۇ. شۇڭا، ئاتا ـ ئانىلار ئۆيدىكى مېڭىش ـ تۇرۇش ۋە گەپ ـ سۆزدە 'بالىنى ئويغىتىۋېتەرمەنمكىن' دەپ بەك ئېھتىيات قىلىپ كەتمەسمۇ بولىدۇ. چۈنكى، بوۋاق زىيادە تىمتاس مۇھىتقا كۆنۈپ قالسا، بارا ـ بارا ئازراقلا شەپە بولسا ئۇخلىيالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. مەيلى بوۋاق بولسۇن ياكى ئېسىنى بىلىپ قالغان بالىلار بولسۇن، ئۆيدە باشقىلارنىڭ ئاياغ تىۋىشى، رادىئو، تېلېۋىزورنىڭ ئاۋازى ۋە باشقىلار تۈيۈقسىز كىرىپ كەلگەن چاغدىكى تاراق ـ تۇرۇق دېگەنلەرگە كۆنۈۋالسىلا، ئۇيغۇ ھەرقانچە ئاراڭ ـ چۇرۇڭ بولسىمۇ بەھوزۇر ئۇخلاۋېرىدۇ."*

دېمەك، چوڭلارنىڭ ئۆيدىكى نورمال ھەرىكىتى ۋە گەپ ـ سۆزى ئادەتتە بوۋاقنىڭ ئۇيقۇسىغا تەسىر يەتكۈزەلمەيدىكەن، ھەتتا بالىنى ئاراڭ ـ چۇرۇڭراق مۇھىتتا باقسا، ئۇنى دەخلسىز ئۇخلاۋېرىشكە ئادەتلەندۈرگىلى بولىدىكەن. شۇڭا، قىزىم تۇغۇلغاندىن كېيىن ئۆيدە ئادەتتىكىدەك ئۆز ئىشىمنى بىمالال قىلىپ، پاراڭلىشىپ يۇرۇۋەردۇق؛ تېلېۋىزورنىڭ ئاۋازىنىمۇ نورمال ئېچىپ قويىاتتۇق. قىزىمىمۇ كارىۋىتىدا ھېچقانداق دەخلىگە ئۇچرىمىغاندەك خاتىرجەم ياتاتتى. قىزىم ئېيىغا توشقان چاغدا ئۇنى سۈرەتكە چۈشۈردۇق. قىزىمنىڭ شۇ چاغدىكى ئىپادىسى بۇ ئادىتىمزنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

ئۇ چاغدا ئۆيدە فوتوكامېرا بولمىغاچقا، فوتوگرافتىن بىرنى چاقىردۇق. فوتوگراف كەلگەندە قىزىم تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى. ئەمما فوتوگرافنىڭ يەنە بىر يەرگە بارىدىغان ئىشى بولغاچقا، سەل ئالدىراپ قالدى. شۇنداق قىلىپ بالىنى ئويغاتماقچى بولدۇق.

قىزىمنىڭ يۈزلىرىنى سىلاپ ئىسمىنى چاقىرىپ باقتىم. ئەمما، ئۇ تۈيۈدىغاندەك ئەمەس ئىدى. شۇنداق قىلىپ بالىنىڭ كۆرپىسىنى ئېچىپ، پۈت ـ قوللىرىنى ئۇياق ـ بۇياققا مىدىرلاتقاچ ئىسمىنى ئۇنلۇكرەك توۋلىدىم. ئەمما، قىزىم ھېچنېمىنى سەزمەي ئۇخلاۋاتاتتى.

ـ كۆتۈرسەكمۇ ئويغىنارمىكىن؟ ـ دېدى دادىسى. دادىسىنىڭ گېپى بىلەن بالىنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپ، دۇمبىسى ۋە پۈت ـ قوللىرىغا بوشقىنە شاپىلاقلاپ باقتىم. ئەمما بالا بۇنى سېزىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، مەيدەمگە بېشىنى قويغىنىچە پۇشۇلداپ ئوخلىغىلى تۇردى.

بىز ھەم ھەيران قالدۇق، ھەم بۇنىڭدىن قىزىقسىنىپ كۈلۈپ كەتتۇق.

---

* بېنجېمىن سپارك (ئامېرىكا) «بوۋاقلار تەربىيەسى قامۇسى» جەي خۇڭبياۋ قاتارلىقلار تەرجىمىسى، بۇگۈنكى جۇڭگو نەشرىياتى، 1989 ـ يىلى 1 ـ نەشرى، 177 ـ بەتكە قارالا.

فوتوگراف يەنە ئالدىراتقىلى تۇردى. ئەمما بالىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئويغىتالمىدۇق. مەن بالىنىڭ بوينىنى غىدىقلاپ باقتىم، ئەمما بالا ئانچە-مۇنچە تولغىنىپ، بۇرنىنى پۇرۇشتۇرۇپ قويۇپ، يەنە ئۇيقىغا كەتتى.

ئاخىردا قېينىئانامنىڭ دېگىنى بويىچە سوغۇق سۇغا چىلانغان لۆڭگىنى سقىۋېتىپ، بالىنىڭ يۈمران يۈزىنى ئاستا سۈرتۈپ باقتىم. ئەمما قىزىم بوينىنى ئاستا تولغاپ قويۇپ، يەنە خاتىرجەم ئۇخلىغىلى تۇردى. ئىشقىلىپ بالا ئويغىنىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

يېرىم سائەتچە ھەپىلەشكەن بولساقمۇ، بالىنى ئويغىتالمىدۇق. شۇنداق قىلىپ فوتوگرافنى "باشقا يەردىكى ئىشخانىنى تۇتۇپ ئاندىن كېلىڭ" دەپ يولغا سالدۇق. فوتوگراف مېڭىپ ئون مىنۇت ئۆتەر-ئۆتمەي قىزىم تولغىنىپ قويۇپ كۆزلىرىنى ئاچتى ۋە ئېغىزىنى ئۇمىچەيتىپ يىغلىغىلى تۇردى. قارىغاندا ئۇنىڭ ئەمگۈسى كەلگەنىدى. بالىنىڭ بۇ قىلىقىغا ھەم تېرىكتۇق، ھەم كۈلۈپ كەتتۇق:

— بۇ پىندەكنىزە، بەك ئۆزۈمچىل ئادەم بولىدىغان ئوخشىمامدۇ؟

شۇ ئىشتىن كېيىن بالىلارنىڭ دەخلى-تەرۇزدىن پەقەتلا قورقمايدىغانلىقىنى بايقىدىم. چۈنكى، ئادەتتىكى ئەھۋالدا كىشىلەر تاتلىق ئۇخلاۋاتقان بوۋاقنى كۆپىنچە ئالدىراپ ئويغاتمايدۇ. شۇڭلاشقىمۇ بالىلارنىڭ دەخلى-تەرۇزدىن قورقمايدىغانلىقىنى ئاسان ھېس قىلالمايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، بالىنىڭ ئويغىنىپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلمايدىغان بولدۇق. ئۇمۇ ئۇيقۇسى كەلگەن چاغلاردا ھەرقانچە قاتتىق ۋاراڭ-چۇرۇڭ بولسىمۇ كارى يوق ئۇخلاۋېرەتتى.

قىزىم سەل چوڭ بولغاندىن كېيىن ھەرقانچە قاتتىق ئۇخلاۋاتقان بولسىمۇ، چاقىرغان ھامان دەرھال كۆزىنى ئېچىشقا ئادەتلەندى. چۈنكى ئۇ چاغلاردا دائىم پويىزدا سەپەر قىلىشقا توغرا كېلىپ قالاتتى. شۇڭا، گاھىدا بالىنى يېرىم كېچىدە ئويغاتساقمۇ، ئورنىدىن دەس تۇرالايتتى. مۇھىمى "ئۇيقۇمنى بۇزۇۋەتتىڭ!" دەپ يىغلمايتتى. ئەمما، ئادەتتە ئۇيقۇسى بەك قاتتىق ئىدى، ئاتايىن ئويغاتمىساق، ۋاراڭ-چۇرۇڭدىمۇ ئۇخلاۋېرەتتى، شۇڭا گاھىدا "بالىنىڭ قۇلىقىدا مەخسۇس ئويغاتقان چاغدىكى ئاۋازدىن باشقا ۋاراڭ-چۇرۇڭنى سۈزۈۋېتىدىغان ئالاھىدە ئىقتىدار بارمىكىن؟" دەپ قالاتتىم.

قىزىم ئىككى ياشلارغا كىرگەندە ئەر-خوتۇن ئىككىمىز تاكاللىشىپ قالدۇق. ئۇ چاغدا بالا ئۇخلاۋاتاتتى. شۇڭا، دەسلەپتە بالا ئويغىنىپ كېتەرمىكىن، دەپ ئەندىشە قىلدۇق. قارىساق بالا ناھايىتى تاتلىق ئۇخلاۋېتىپتۇ. ئۇنى كۆرۈپ، ئۇنىمىزنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ ۋاراقراشقىلى تۇردۇق. ئىشقىلىپ ۋاراقراپ-جاراقراپ ئالەمنى مالەم قىلدۇق، دېسەكمۇ

بولاتتى. ئەمما قىزىم گويا ئەللەي ناخشىسى ئاڭلاۋاتقاندەك بەھوزۇر ئۇخلاۋەردى.

بەزى بوۋاقلار ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدىن راستىنلا قورقىدۇ. بۇنىڭدا، بەزىبىر پەۋقۇلئاددە سېزىمچان بالىلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئادەتتىكى بالىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدىن قورقۇش ئىللىتى بالا تۇغۇلۇپ بىر نەچچە ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا ئاشكارىلىنىدۇ. يەنە بەزىبىر بوۋاقلار تۇغۇلۇپ ئۇچ ئايغىچە قورسىقى تولغاپ ئاغرىغاچقا چۆچۈپ يىغلايدۇ. ئەمما، چوڭلار ئۇنى "ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدىن ئويغىنىپ كېتىپ يىغلاۋاتىدۇ" دەپ قارايدۇ. شۇڭا نېمىلا بولمىسۇن، ئاتا ـ ئانىلار بالىنى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدىن ئويغىنىپ كېتىدىغان ئادەتكە كۆندۈرۈپ قويماي، ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە شاۋقۇنلۇق مۇھىتقا ماسلاشتۇرۇپ، بالىغا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدىن قورقماسلىقنى ئۆگىتىشى لازىم.

ئادەتتىكى بىر فىزىئولوگىيەلىك مەسىلە تۇغرا ھەل قىلىنمىسا، ئۇ بارا ـ بارا پىسخىك مەسىلىگە ئايلىنىپ كېتىدۇ.

بىر ئاسپىرانت قىزنىڭ دەپ بېرىشچە، ئۇنىڭ ياتاقدىشى ئازراقلا شەپە بولسا پەقەتلا ئۇخلىيالمايدىكەن، شۇڭا ئۇ قىزنىڭ قالغان ئۇچ ياتاقدىشى ئۇنى ئويغىتىۋېتەرمىكىن دەپ بەكلا ئېھتىيات قىلىدىكەن. ئەمما ئۇ قىز ياتاقداشلىرىدىن "ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلىپ ئۇيقۇمغا دەخلى قىلدىڭلار" دەپ ئاغرىنىدىكەن. ئۇ قىز ياتاقتا يالغۇز قالغان چاغلىرىدا "كارىدوردىكىلەر ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلىپ ئويغىتىۋەتتى" دەپ ئاچچىقلايدىكەن؛ تۇن نىسپى بولۇپ كارىدور جىمجىت كەتسىمۇ، يەنىلا خاتىرجەم ئۇخلىيالمايدىكەن، ھەتتا تالادىكى تۇشلارمۇ ئۇنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزۇۋېتەرمىش.

ھېلىقى ئاسپىرانت قىزنىڭ ئېيتىشچە، ئۇخلىيالمايدىغان ئۇ قىزنىڭ ئاپىسىمۇ ئاشۇنداق سەزگۈر بولغاچقا، قىزىنىمۇ كىچىك چاغلىرىدىن تارتىپلا جىمجىت يەردە ئۇخلىتىپ كۆندۈرگەنىكەن. دېمەك، ئۇ ئانىنىڭ قىزىغا بولغان "غەمخورلۇق"ى ئاخىر قىزىنى ئۆمۈرلۈك ئاۋارىچىلىككە قالدۇرۇپتۇ.

كىشىلەر باللىرىنى جىمجىت يەردە ئۇخلىتىشقا ئەھمىيەت بەرگەنگە ئوخشاش، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشىگىمۇ جىمجىت مۇھىت ھازىرلاپ بېرىشكە ئىنتىلىدۇ. ھالبۇكى، مۇۋاپىق ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بالىلاردا ئوبدان ئۇخلاش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشكىلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشتە دەخلى ـ تەرۇزغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشكىمۇ پايدىلىق. شۇڭا بالىلارغا جىمجىت ئۆگىنىش مۇھىتى ھازىرلاپ بېرىشكە زىيادە كۈچەپ كەتمەسلىك لازىم.

ھازىر مۇنداق ئاباب خاھىش باش كۆتۈرۈپ قالدى: مەكتەپتە ياكى ئۆيدە بولسۇن، بالىلارنىڭ ئۆگىنىشى ئۈچۈن جىمجىت مۇھىت يارىتىشقا

تىرىشىمىز، مەكتەپلەردە "جىمجىتلىق" بىر تۈرلۈك ئېستېتىك ئۆلچەم قىلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، دەرسخانىلاردا ۋاراڭ ـ چۇرۇك قىلىش "يامان ئادەت" دەپ قارىلىدۇ. ھەتتا باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ پائالىيەت دەرسىدىمۇ بالىلارنىڭ تىمتاس ئولتۇرۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. مېنىڭچە، بۇ چەكتىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىك.

بېيجىڭدىكى مەلۇم باشلانغۇچ مەكتەپتە مۇنداق بىر ئىشنى كۆردۇم: ھەركۈنى دەرستىن چۈشۈشتىن بۇرۇنقى ۋاقىت "سىنىپ باشقۇرۇش ۋاقتى" دەپ ئاتىلىدىكەن. بۇ گەرچە بالىلارنىڭ ئىختىيارىي ھەرىكەت ۋاقتى بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئاشۇ ۋاقىتتا بالىلار سىنىپتا ئولتۇرۇپ دەرس تەكرار قىلىدىكەن. ھەر بىر سىنىپقا بىرىدىن مۇئەللىم كۆز ـ قۇلاق بولىدىكەن؛ قايسى بالا گەپ قىلغۇدەك بولسا، مۇئەللىم ئۇنىڭغا ۋارقىراپ تۇرۇپ كايىيدىكەن. ئىنتىزامى ناچارراق سىنىپلاردا مۇئەللىم ھېلىدىن ھېلىغا شىرەنى چەككىنىچە "تىنچ ـ تىنچ" دەپ ۋارقىراپ تۇرىدىكەن. مەكتەپلەردە ئەتىگەندىن كەچكىچە جىمجىتلىقنى ساقلاش ئادىتى مەن باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلاردىمۇ بار ئىدى. ھازىر تېخىمۇ ئەدەپ كېتىپتۇ.

قىزىم 2 ـ يىللىقتا چىققاندىن كېيىن، چۈشتىن كېيىن سىنىپتا تەكرار ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان بولدى. تەكرار ۋاقتىدا ئادەتتە مۇئەللىم كىرمەگەچكە، تەرتىپ ساقلاش سىنىپ كادىرلىرىغا تاپشۇرۇلاتتى. قىزىم ئۇ چاغدا سىنىپ باشلىقى ئىدى. شۇڭا، مۇئەللىم ئۇنىڭغا "تەكرار ۋاقتىدا سىنىپ تەرتىپىنى ئوبدان ساقلاڭ" دەپ تاپىلاپ تۇرىدىكەن. ئەمما، ئەتىگەندىن بىرى تىمتاسلىقتا ئىچى پۈشۈپ كەتكەن بالىلار مۇئەللىمدىن بىردەم بولسىمۇ قۇتۇلغاندا سىنىپ باشلىقىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ جىم ئولتۇراتتىمۇ؟ شۇڭا ھەر قېتىملىق تەكرارىدا سىنىپ ۋاراڭ ـ چۇرۇكدىن قۇشقاچ چاقىگىسغا ئايلىنىپ كېتىدىكەن. قىزىم ئۆزىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئىشلىمىسە تېخى، سىنىپنىڭ تەرتىپىنى ساقلىمىسا تېخى. شۇڭا، گاھىدا ئورنىدىن تۇرۇپ بالىلارغا "جىم ئولتۇرۇڭلار!" دەپ قويىدىكەن. ئەمما، ھەمىشە دېگۈدەك ئۇنىڭ ئۇنىنى سىنىپتىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇك بېسىپ كېتىدىكەن. ئۇنداق چاغلاردا قىزىم "جىم ئولتۇرۇڭلار، دەيمەن!" دەپ جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىرايدىكەن. شۇنىڭ بىلەن بالىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇكى بىردەم بېسىقىدىكەن.

سىنىپتا بالىلارنى باشقۇرۇپ تەرتىپ ساقلاش قىزىمنىڭ خاراكتېرىگە پەقەتلا ماس كەلمەيدىغان ئىشلاردىن ئىدى. ئەمما مۇئەللىم تەكرار ۋاقتىدا سىنىپ تەرتىپىنى ساقلاش ۋەزىپىسىنى يەنىلا قىزىمغا يۈكلەپ قويۇپتۇ، قىزىم بۇنىڭدىن بەكمۇ تەڭلىكتە قاپتۇ. ئاردىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، قىزىم "ئىستېپانامە" يېزىپ، مۇئەللىمدىن "سىنىپ باشلىقى بولماي، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەيئىتى بولسام" دەپ تەلەپ قىپتۇ. قىزىمدىن بۇنىڭ

سەۋەبىنى سوراپ باقتىم.

ــ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەيئىتى تەكراردا بالىلارنى باشقۇرۇپ يۈرمەيدۇ، ــ دېدى قىزىم چۈشەندۈرۈپ. قارىغاندا ئۇ "مەنسەپ"تىن جاق تويغانـدەك قىلاتتى.

باشلانغۇچ مەكتەپ ــ بالىلارنىڭ پائالىيەت مەركىزى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بالىلار تۇغۇلۇشىدىنلا شوخ، تىنمسىز كېلىدۇ. شۇنداق تۇرسا، مەكتەپتىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قايسىبىر بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە تەسىر يەتكۈزۈپ قالار؟ نۇرغۇن ماۋارىپ خىزمەتچىسى تىمتاسلىققا خۇمار بولۇپ قالدى. ئۇلاردىكى بـۇ خـىل خۇمارلىق بارا ـ بـارا بالىلارنـىڭ نورمـال ئۆسـۈپ يېتـىشىلىگەمۇ دەخلـى قىلىۋاتىدۇ.

بىر دوستۇمنىڭ دەپ بېرىشچە، ئۇنىڭ ئوغلـى ئـىشلەيدىغان مەكتەپـتە "مەدەنىي مەكتەپ" قۇرۇش پائالىيىتى ئېلىـپ بـېرىلىپتۇ. بـۇ پائالىيەتنـىڭ مۇھىم بىر مەزمۇنى "تىمتاس كارىدور" بەرپا قىلىش بولغاچقـا، تەنەپپۇسـتا بالىلارنىڭ كارىدوردا ئۇنلۇك گەپ قىلىشىغا يول قويۇلمايدىكەن. مەكتەپتـىن ھەر كۈنى كارىدورلارنى ئارىلاپ ۋاراڭ ـ چـۇرۇڭ قىلغـانلارنى تەكشۈرۈشـكە مەخسۇس "كادىرچاق"لارنى قويۇپتۇ. ئەمما، ئۇ "كادىرچاق"لار بۇنىڭدىكى ئۆلچەمنى تولۇق ئاڭقىرالمىغاچقا، ھە دېسىلا كارىدوردا كېتىۋتىپ ئۇنلۇكرەك گەپ قىلىپ قويغان بـالىلارنىمۇ تىزىملىۋېلىـپ، شـۇ سـىنىپنىڭ نومۇرىنـى تارتىدىكەن. بۇنىڭ بىلەن سىنىپ مۇدىرلىرى سىنىپنىڭ نومۇرىنى تـارتقۇزۇپ قويماسـلىق ئۈچـۈن، تەنەپپۇسـتا بـالىلارنى تالاغـا چىقارمـاي سـىنىپقا سولىۋالىدىغان بوپتۇ. ھاجەتخانىغا چىقىدىغان بالىلار سىنىپتا ئۆچىرەتتە تۇرۇپ نۆۋەت بىلەن چىقىپ كىرىـدىكەن. بـۇ مەكتەپنـىڭ كارىـدورلىرى ناھايىتـى جىمجىـت بولغاچقـا، مەكتەپنـىڭ بـۇ تەجرىبـىسى باشـقا مەكتەپلەرگمـۇ ئومۇملاشتۇرۇلۇپتىمىش.

مېنىڭچە، ئاشۇنداق "تىمتاس كارىدور"لۇق مەكتەپتە ئوقۇغان بالىلارنىڭ نەزىرىدە مەكتەپ تەربىيەسى بارا ـ بارا زوراۋانلىق تۇسـىنى ئېلىـپ قالىـدۇ. مۇشۇنداق ئۇسۇلدا بەرپا قىلىنغان "مەدەنىي مەكتەپ"لەرنىڭ بالىلار قەلبىـگە سىڭدۇرىدىغان "مەدەنىيەت" زادى قانچىلىك بولار؟

دېمەك، مەكتەپ تەربىيەسىدە ھە دېسىلا شەكلەن تەرتىپ دېگەندەك كارغا كەلمەيدىغان نەرسىلەرگە ئېسىلۇۋالماي، بالىلاردا ئوبدان ئادەتنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن كۆپرەك كاللا قاتۇرۇشمىز لازىم. ئۆگىنىش مۇھىتى جەھەتتە قەسـتەن چوقان ـ سۇرەن پەيدا قىلىش ياكى زىيـادە تىمتاسـلىقنى قوغلـىشىش توغـرا ئەمەس. بۇنىڭدا ھەرقانداق ئىش تەبىئىي بولغىنى ياخشى. ئۆگىنىش مۇھىتى بالىلارنىڭ تۇغما تەبىئىتىگە ماس كەلسىلا، ئۇلاردا ئۆگىنىشتە دەخلى ـ تەرۇزغا

تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى ئۆزلۈكىدىنلا ھەيران قالارلىق دەرىجىدە يېتىلىدۇ. باللارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭغا پىسخىت قىلماي ئۆگىنىشى بىلەن ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئىچىدە بەخارامان ئۇخلىيالىشى ـــ ئەمەلىيەتتە بىر ئۇقۇمنىڭ ئىككى خىل ئىپادىسى. شۇڭا، بۇلاردا كۆرۈلگەن مەسىلىلەرنى ئوخشاش بىر خىل ئۇسۇلدا ھەل قىلغىلى بولىدۇ.

مۇنداق بىر مەكتەپ بولغانىكەن:

باللار مەكتەپتە ئىنتايىن ئەركىن ياشايدىكەن؛ ھەر كۈنى قانداق دەرسلەر ئۆتۈلىدىغانلىقىنى باللار ئۆزلىرى بەلگىلەيدىكەن. مۇئەللىملەر "باشقىلارغا دەخلى يېتىپ قالارمىكىن" دېگەن ئەندىشىدە بولمىغاچقا، باللارنى ئۆزلىرى خالىغان ئىشتىن توسمايدىكەن. شۇڭا كۈتۈبخانىدا بەزىلەر كىتاب كۆرسە، بەزىلەر ناخشا ئېيتىدىكەن، بەزىلەر دېكلاماتسىيە قىلسا، بەزىلەر رەسىم سىزىدىكەن. مەكتەپ قارىماققا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قاپلىغان قالايمىقان سورۇندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە باللار بىر ـ بىرىگە قىلچە دەخلى قىلمايدىكەن؛ ھەركىم ئۆزى بىلگىنىنى قىلىپ، شۇنىڭدىن شادلىق تاپىدىكەن. بۇ مەكتەپ ئەسلىدە باللاردا دەخلى ـ تەرۇزغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈپ، ئۇلارغا "ھەرقانچە شاۋقۇن ـ سۇرەنلىك مۇھىتتىمۇ زېھنىنى مەلۇم بىر ئىشقا دەرھال مەركەزلەشتۈرۈشنى ئۆگىنىش"* مەقسىتىدە قۇرۇلغانىكەن.

ئۇ مەكتەپ باللارنى خۇشال قىلالىغاچقا، باللار مەكتەپكە تاڭ سەھەردە كېلىپ، كەچتە ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا ئۆيلىرىگە قايتىدىكەن. مەكتەپكە ھەرقانداق بالا بىمالال كىرىپ ئوقۇيالايدىكەن، قوبۇللانغان باللار ئىچىدە ھەتتا مېيىپلارمۇ، باشقا مەكتەپلەردىن ھەيدىۋېتىلگەنلەرمۇ بار ئىكەن. ئەمما ئۇلار بۇ مەكتەپنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن، ھەممىسى دېگۈدەك قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەم بولۇپ چىقىدىكەن. بۇ دەل ـــ «دېرىزە تۈۋىدىكى شاكىچىك» ناملىق داڭلىق رومانىدا تەسۋىرلەنگەن تومۇرى گاكۇئېن مەكتىپى. ئۇ مەكتەپنى ياپونىيەلىك پېداگوگ كوبایاشى ئەپەندى بۇنىڭدىن 70 يىل ئىلگىرى قۇرغان. مېنىڭچە، كوبایاشى ئەپەندىنىڭ بۇ خىل ئىلغار مائارىپ ئىدىيەسى ھازىرمۇ تەشەببۇس قىلىشقا ئەرزىيدۇ.

ئاتا ـ ئانىلار بالىسىغا ئائىلىدە دەخلى ـ تەرۇزدىن خالىي، جىمجىت ئۆگىنىش مۇھىتى ھازىرلاپ بېرىشى زۆرۈر، ئەلۋەتتە. لېكىن ھەرقانداق ئىش لايىقىدا بولغىنى ياخشى؛ ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشكە بولمايدۇ. بۇنىڭدا ئاتا ـ ئانىلار زىيادە زېغىرلاپ، ئۇنى ئۆزىگە يۈك قىلىۋالسا، بۇ خىل تىرىشچانلىق

* كۇرويانا‌گى تېتسۇكو (ياپونىيە) «دېرىزە تۈۋىدىكى شاكىچىك» جاۋ يۈجياۋ تەرجىمىسى، خەلقئارا نەشرىياتچىلىق شىركىتى، 2003 ـ يىلى 1 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 167 ـ بەتكە قارالسۇن.

ئۇنۇمى بولمايلا قالماي، بەلكى بالىغا يامان تەسىر بېرىپ قويىدۇ.

ئاستىنقى قەۋەتتە ئولتۇرىدىغان بىر قوشنىمىز بولىدىغان. قىزىم تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان چاغدا، ئۇ قوشنىمىزنىڭ قىزى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيتتى. ئۇ چاغدا قىزىم غېجەك چېلىشتا دەرىجە ئىمتىھانىغا قاتنىشىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى. ئەمما قىزىمنىڭ ئوقۇيدىغىنى ياتاقلىق مەكتەپ بولغاچقا، غېجەكنى پەقەت ھەپتە ئاخىرىدا ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىلا ئاندىن مەشىق قىلالايتتى. شۇڭىنسى، قىزىم غېجەكنى ئەمدىلا ئىككى يەردە تارتىشىغا ئاستىنقى قەۋەتتىكى قوشنىمىز پار تۇرۇبىسىنى تاكلىدىتىپ ئۇرىدىغان بولۇۋالدى. دەسلەپتە ئۇنىڭ بىزگە بېرىلگەن سىگنال ئىكەنلىكىنى بىلمەپتۇق. بىنانىڭ تېمى نېپىز بولسىمۇ، باشقا ئۆيلەردىن سۇس ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان تەۋرىش مېنىڭچە دەخلى قىلىپ كەتكۈدەك دەرىجىدە ئەمەس ئىدى. ئاستىنقى قەۋەتتىكى قوشنىمىز پار تۇرۇبىسىنى تاكلىدىتىۋەرگەچكە، قىزىم كەچتە غېجەك مەشىق قىلمايدىغان بولدى.

كېيىن ئۇ قوشنىمىزنى لىفتتا ئۇچرىتىپ قالدىم. ئۇ ئايالىنىڭ گېپىدىن قارىغاندا، قوشنىلارنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭى ئۇلارنىڭ بالىسىنىڭ ئۆگىنىشىگە تەسىر يەتكۈزگەچكە، ئىلاجسىز پار تۇرۇبىسىنى ئۇرۇپ بېقىپتۇ، ھەتتا بەزىلەرنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئەھۋالنى دەپتۇ. باشقىلار ئۇ ئايالنىڭ قىلغىنىدىن سەل رەنجىگەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلىۋاتقان قىزىنى نەزەردە تۇتۇپ، "ئۆزىنى سورايدىغان" بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ قىزىم ئاخشىمى غېجەك مەشىق قىلالمىغاچقا، مەشىقنى شەنبە چۈشتىن بۇرۇن، يەنى ھېلىقى قوشنىمىزنىڭ قىزى مەكتەپكە كەتكەن چاغدا قىلدىغان بولدى. ئەمما، جەمجەت ئولتۇرغان چاغلاردىمۇ پار تۇرۇبىسىنىڭ تاكلىدىغان ئاۋازى ئاندا-مۇندا ئاڭلىنىپ قالاتتى. دېمەك، قوشنىمىزنىڭ قىزىنىڭ ئۆگىنىشىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان "ۋاراڭ-چۇرۇڭ"لار تۇگمەيدىغان ئوخشايدۇ. مەن شۇ چاغدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3-يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان ئۇ قىزدىن ئەندىشە قىلىپ قالغانىدىم. چۈنكى، ئاپىسىنىڭ ھېلىدىن ھېلىغا پار تۇرۇبىسىنى تاكلىدىتىپ ئۇرۇپ بېرىشى، شاۋقۇن-سادالارنىڭ بارلىقىنى قىزىنىڭ ئېسىگە سالغانلىق ئەمەسمۇ؟ ئەتىگەندىن كەچكىگە قۇلىقىنى "نەدىن سادا كېلەركىن؟" دەپ دىڭ تۇتۇپ تۇرىدىغان بالىنىڭ ئۆگىنىشىگە زىھنىنى قويالىشى مۇمكىنمۇ؟

ياماننىڭ يېرى، ئۇ قىز ئالىي مەكتەپكە ئۆتەلمىدى. كېيىن "تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3-يىللىقىدا قايتا ئوقۇۋاتقۇدەك" دەپ ئاڭلىدىم.

دۇرۇس، بەزى بالىلار ئۆگىنىشتىن زېرىكىپ قالغاندا "ۋاراڭ-چۇرۇڭدا دەرس كاللامغا چۈشمەيۋاتىدۇ" دەپمۇ باھانە كۆرسىتىدۇ. بۇنداق چاغدا ئاتا

ـ ئانىلار بالىنىڭ ئۇ خىل يامان ئىللىتىگە ھەمدەم بولۇپ بەرمەسلىكى كېرەك.

مىكروپسىزلاندۇرۇلغان بۆلمىدە ساغلام ئادەمنى يېتىشتۇرۇپ چىققىلى بولمىغىنىدەك، ئۆگىنىشكە ھەمدەم بولۇش ئۈچۈن ئەتراپتىكى نورمال سادالارنىڭ ھەممىسىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاشنىڭمۇ قىلچە ئاساسى يوق. ئادەتتىكى نورمال شارائىتنىمۇ دەخلىگە ئۇچرايدىغان بالىنىڭ ئۆگىنىشى جىمجىت مۇھىتنىمۇ ئوخشاشلا كۆڭۈلدىكىدەك بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭغا دەخلى قىلمۇاتقىنى ئەتراپتىكى سادا ئەمەس، بەلكى ئاشۇ سادالارغا بولغان تەشنالىق.

بالىلار چوڭ بولغۇچە نۇرغۇن مەسىلىلەرگە يولۇقىدۇ. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىلارغا باشتىن ـ ئاياغ كۆڭۈلدىكىدەك ئۆسۈپ يېتىلىش مۇھىتى ھازىرلاپ بېرەلىشى مۇمكىن ئەمەس. دېمەك، بالىلاردا مۇھىتقا ماسلىشىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش ئەھمىيەتتە ئۇلارغا نەگە بارسا ئېلىپ يۈرگىلى بولىدىغان "كۆچمە مۇھىت"نى يارىتىپ بەرگەن بىلەن باراۋەر.

قىزىم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا، قېينىئانام بىزنىڭ ئۆيدە بىر مەزگىل تۇردى. ئۇ تېلېۋىزورنىڭ ئۈنى بالىغا دەخلى قىلارمىكىن دەپ بەك ئەنسىرەيتتى. شۇڭا قېينىئانامغا ھەمىشە: "تېلېۋىزور كۆرگۈلىرى كەلسە خالىغانچە كۆرۈۋەرسىلە، بالىغا ھەرگىز دەخلىسى بولمايدۇ" دەپ تاپىلاپ تۇراتتۇق.

دېمىسىمۇ، بىز دالان ئۆيدە تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇرساق، قىزىم ھوجرىسىنىڭ ئىشىكىنى يېپىۋېتىپ خاتىرجەم ئۆگىنىش قىلۋېرەتتى. بالىنىڭ دەخلى ـ تەرۇزغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشكە ئىزچىل ئەھمىيەت بەرگەنلىكىمىز ئۈچۈنمۇ، ئىشقىلىپ قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا ھەتتا تاپشۇرۇقلىرىنى تېلېۋىزور كۆرگەچ ئىشلىسىمۇ ھەرگىز ئازمايتتى.

قىزىمنىڭ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا ئىككى ئاي قالغان چاغدا، ئۆيىمىزگە 100 مېتىرچە كېلىدىغان جايدا چوڭ بىر بىنانىڭ قۇرۇلۇشى باشلىنىپ قالدى. شەھەردە چوڭ تېپتىكى يۇك ئاپتوموبىللىرىنىڭ كۈندۈزدە يۈرۈشى مەنئى قىلىناتتى. شۇڭا، سائەت 11 ـ 12 لەر بىلەن ھېلىقى قۇرۇلۇش مەيدانىدىكى يۇك ئاپتوموبىللىرىنىڭ سىگنالىرى، پولات چۈشۈق ۋە تاش كېسىش ئۈسكۈنلىرىنىڭ چىرقىراشلىرى، ئىشچىلارنىڭ ئالتاغىل توۋلاشلىرى ئالەمنى مالىم قىلاتتى. بىز بىلەن بىر بىنادا تۇرىدىغان ئىككىلەننىڭ بالىسى ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا قاتنىشىدىغان بولغاچقا، قۇرۇلۇش مەيدانىغا بېرىپ ئۇلار بىلەن تاكاللىشىپ باقتى، پايدىسى بولمىدى. بېيجىڭ شەھىرىنىڭ "ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى مەزگىلىدە ئولتۇراق بىنا ئۆپچۆرىسىدە كېچىسى قۇرۇلۇش قىلىشقا بولمايدۇ" دېگەن بەلگىلىمىسىمۇ كار قىلمىدى. ئۇ قۇرۇلۇشچىلار

بىرەر كىچىمۇ دەم ئېلىپ باقمىدى. ئەكسىچە قۇرۇلۇشچىلار ئەتراپتىكى ئولتۇراق بىنالارنىڭ ئالدىغا "ئالدىڭلاردا خجىلمىز، كەچۈرگەيسىلەر!" دېگەندەك شوئارلارنى ئانچە-مۇنچە چاپلاپ قويياتتى.

راست گەپنى قىلسام، شۇ چاغدا بىزمۇ خېلى دەككە-دۈككىگە چۈشكەندۇق. ئەمما، قۇرۇلۇشچىلارنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى؟ ئۇلار بىلەن زاكونلاشساقمۇ بەربىر-دە! شۇڭا، ئۆيدە بالىدىن "ۋاراڭ-چۈرۈشدا ئۆگىنىش قىلالارسىزمۇ؟" دەپ سوراپمۇ يۈرمىدۇق، ۋايسىپمۇ كەتمىدۇق.

تالادىكى ۋاراڭ-چۈرۈشنى بالا ئالدىدا بىرەر قېتىممۇ تىلغا ئېلىپ باقمىغانمىز. قىزىمنىڭ ھەر كۈنى ئادەتتىكىدەك خاتىرجەم يۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، تالادىكى ۋاراڭ-چۈرۈشغا ئەسلا پەرۋا قىلىپ باقمىغانلىقىنى بايقىدۇق. بىزمۇ گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك، ۋاراڭ-چۈرۈشدىن بىزار بولۇپ كەتكەنلىكىمىزنى چاندۇرماي يۈرۈۋەردۇق.

قىزىم ھەرقانداق ۋاقىتتا خاتىرجەم ئۇخلاشقا ئادەتلەنگەن بولغاچقا، شۇ چاغدا بىرەر قېتىممۇ ئۇيقۇسىزلىنىپ باقمىدى. ئەتىھان ئالدىدا قىزىم بىر كۈنى:

— پەقەتلا جىددىيلەشمەيۋاتىمەنغۇ، ئەتىھان تەييارلىقىغا راۋۇرۇس كىرىشەلمىدىمۇ-يا؟ — دەپ سوراپ قالدى. ئەتىھان ئاخىرلاشقان كۈنى:

— ۋىيەي ئەتىھاننى راستىنلا بىر نېرسە بولدۇمما؟ — دەپ سورىدى ھەيرانلىق بىلەن.

پەقەت ئاشۇ چاغدىلا: "ئەتىھانغا تەييارلىق قىلمۇاتقان چاغلىرىڭمىزدا تالادىكى ۋاراڭ-چۈرۈڭ ئۆگىنىشىڭىزگە دەخلى قىلمىدىمۇ، بالام؟" دېگەن گەپنى ئېغىزدىن چىقاردۇق. ئەمما قىزىم ۋاراڭ-چۈرۈشنى ئەمدى بايقاۋاتقاندەك تالاغا قارىدى ۋە:

— ئاشۇ كۈنلەردە تالادىكى ۋاراڭ-چۈرۈشنى ئاڭلىدىم، ئەمما ئۇنىڭ قۇلاقنى يارغۇدەك بۇنچىۋالا قاتتىق شاۋقۇن-سۈرەن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلماپتىمەن، — دېدى.

ئاتا-ئانىلار بۇ جەھەتتە بالىغا ئىجابىي تەسىر بېرىشى، ھە دېسىلا مۇھىتنىڭ ناچارلىقىدىن قاقشاپ، ئۇنى ئۆزگەرتىمەن دېمەي، بالىغا ئەتراپتىكى مۇھىتقا ئۇبدان ماسلىشىشنى ئۆگىتىشى لازىم.

ۋاراڭ-چۈرۈشغا مۇشۇنداق پوزىتسىيەدە يۇزلەنگەندە، ئۇ دەخلىكار شاۋقۇن-سۈرەن تۇيۇلمايدۇ؛ قوشنىلارنىڭ ئۆيىدىن كېلىۋاتقان تېلېۋىزورنىڭ ئۇنى، ۋارقىراش-جارقىراشلار، يولدىكى ئاپتوموبىللارنىڭ سىگنالىرى، قۇرۇلۇش مەيدانىدىكى ئۇسكۇنىلەرنىڭ گۈلدۇر-تاراقلىرى ... بۇلارنىڭ ھەممىسى تەبىئەت ساداسىغا ئايلىنىدۇ. دېمەك، ئۇنداق تەبىئەت ساداسىردىن

ئاغرىنىپ يۇرۇشنىڭ قىلچە ئورنى يوق!

تۇرمۇشتا يولۇقىدىغان نۇرغۇن ئۇششاق مەسىلىلەرگە ئاشۇنداق بىمالال پوزىتسىيە تۇتقاندا، ئۇ ئارقىلىق چوڭ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ كەتكىلى بولۇشى مۇمكىن.

قىسقىسى، بالىلارنىڭ ''ۋاراڭ ـ چورۇقدا ئۇخلىيالماسلىق'' مەسىلىسىنى فىزىئولوگىيەلىك مەسىلە دېگەندىن كۆرە، مەلۇم مەنىدىكى تەربىيە مەسىلىسى، دەپ چۈشەنگەن تۈزۈك.

باللار تېلېۋىزىيەنى ئازراق كۆرگەي

بالىلارغا مۇھىتنىڭ ئېزىقتۇرۇشلىرىغا قارشىلىق قىلىشنىلا ئۆگىتىمىز، ئاشۇنداق "ئېزىقتۇ"لارنى ئىمكانقەدەر ئازايتىشقا تىرىشايلى؛ باللاردىن "ئىلاھىي خىسلەت"نى تەلەپ قىلماي، ئۇلارنى "ئادەمىي" غەمخورلۇقتىن بەھرىمەن قىلايلى. مېنىڭچە، باللارنىڭ ھەممىسى مەنۇنىيەتنى بىلمىدۇ، شۇڭا ناۋادا ئاتا-ئانىلار بالىسىنىڭ يۈرىكىنى كۆيۈم بىلەن ئىللىتالمسا، بالىمۇ ئاتا-ئانىسىغا "ئەقىل-ئىدراك" ۋە "رايىشلىقى" بىلەن جاۋاب قايتۇرىدۇ.

تەيۋەنلىك يازغۇچى لى ئاۋ كەسكىنلىك بىلەن: "تېلېۋىزور — ھاماقەتلەرنى تۇرکۈملەپ ئىشلەپچىقىرىدىغان ماشىنا!" دېگەنىكەن. مېنىڭچە، ئۇ گەپنىڭ ئاساسى يوق ئەمەس.

تەتقىقات ماتېرىياللىرىدا كۆرسىتىلىشىچە، تېلېۋىزىيە كۆرۈۋاتقان ئادەمنىڭ مېڭە ئېلېكتر دولقۇنى ئۇخلاۋاتقان چاغدىكى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. شۇڭا، ئادەم تېلېۋىزور ئالدىدا شۇنداقلا ئولتۇرغان ھامان، چوڭ مېڭە ئىنكاسىنىڭ ھاجىتى قالمايدىكەن؛ بەدەنمۇ بوشىشىش ھالىتىگە ئۆتىدىكەن. بۇ ھالەت چوڭ مېڭىسى بىلەن تېنى ئۆسۈۋاتقان باللارغا بەكمۇ زىيانلىق ئىكەن.

مەكتەپكە كىرىشتىن بۇرۇن ھەمىشە تېلېۋىزىيە كۆرگەن بالا بىلەن كىتاب ئوقۇغان بالىنىڭ مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىنكى ئەقلىي قابىلىيىتى روشەن پەرقلىنىدۇ.

چۈنكى، بالىلىقىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرى بالىلارنىڭ ئەقلىنى ئويغىتىدىغان تېپىلغۇسىز پەيت، ئەمما بالىلارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتى خىلمۇخىل ئۇچۇرلارنىڭ غىدىقلىشى بىلەن ئاندىن ئېچىلىدۇ. تېلېۋىزور ئۆلۈك نەرسە، ئەمما تۇرمۇش تىرىك. دۇرۇس، بالىلار تېلېۋىزىيىدىن ئاز-تولا بىرنېمىلەرنى ئۆگىنەلەيدۇ. ئەمما كىتاب ئوقۇشقا سېلىشتۇرغاندا، تېلېۋىزىيەنىڭ بالىلار ئەقلىنى غىدىقلاپ ئويغىتىش رولى ناھايىتى ئاجىز كېلىدۇ. شۇڭا بالا ئەقلىنى

كتاب بىلەن ئەمەس، بەلكى تېلېۋىزىيە بىلەن ئاچمەن دېيىش ـــ تۇگمىنى دەپ تۇگىدىن قۇرۇق قالغانلىق.

ئۇنىڭدىن باشقا ئادەت مەسلىسمۇ بار. بالىلار كىچىك چېغىدىن تارتىپلا تېلېۋىزور ئالدىدا كۇنلەپ ـ كۇنلەپ ئولتۇرۇشقا كۆنۈپ قالسا، تېلېۋىزوردىن ئايرىلسا ھېچقانداق ئىشقا ھۆكۈم قىلالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ؛ ئىرادە ۋە تىرىشچانلىق تەلەپ قىلمايدىغان ھەرقانداق ئىش ئۇنىڭ ئۈچۈن مۇشەققەت تۇيۇلىدۇ ھەم ئۇنداق ئىشلارغا پەقەتلا قىزىقماس بولۇپ قالىدۇ. بۇ خىل روھىي ھالەت ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ ئۆگىنىشىگە سىڭىپ كىرىپ، ئاخىر ئۇنى تەشەببۇسكار ئاڭ، ئىرادە ۋە تىرىشچانلىق كېتىدىغان بۇنداق ئىشنى كۆرگەن ھامان داجىيدىغان قىلىپ قويىدۇ.

بىز ئەزەلدىن بالىنى ھەرقانداق ئىشتىن توسۇپ باققان ئەمەس، پەقەت تېلېۋىزىيە كۆرۈشىگىلا چەك قويغانىدۇق.

ئەمما قىزىم بۇ يەردىكى ''چەكلىمە''نى سەزمەيتتى. چۈنكى بالىغا ئەزەلدىن ''تېلېۋىزىيە كۆرمەك'' دېگەن گەپنى قىلىپ باقمىدۇق؛ كۈنىگە زادى نەچچە سائەت تېلېۋىزىيە كۆرسە بولىدىغانلىقىنى بەلگىلەپمۇ بەرمىدۇق؛ تېلېۋىزورنى مەجبۇرىي ئۆچۈرۈۋېتىدىغان ئىشنىغۇ ئەزەلدىن قىلمىدۇق. شۇڭا بالا ئۇنىڭ تېلېۋىزىيە كۆرۈشىگە چەك قويۇۋاتقانلىقىمىزدىن بىخەۋەر ئىدى. ئەكسىچە، بىزنىڭ بەزىبىر ئۇسۇللىرىمىز قارىماققا بالىنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتكەندەك كۆرۈنەتتى.

مىسالەن، قىزىم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا «مەلىكە خۇەنجۇ» ناملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى بىر مەھەل زىلزىلە پەيدا قىلدى. كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى ئادەمنىڭ ۋاقتىنى ئالىدۇ دەپ قارىغاچقا، ئۇنداق فىلىملەرنى ئادەتتە ناھايىتى ئاز كۆرەتتۇق. ئۇيىمىزنىڭ بۇ خىل ئادىتى بالىغا سىڭگەچكىمۇ، قىزىم ھەرقانداق كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ''كۆرەيلىچۇ'' دېمەيتتى. تېلېۋىزوردا «مەلىكە خۇەنجۇ» ناملىق كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرىنىڭ بىرىنچى ئاخىرقى دەسلەپتە ئۇقماپتۇق. قىزىم ساۋاقداشلىرىدىن ئاڭلاپ كېلىپ دېگەندىن كېيىن، ئاندىن بىلدۇق. شۇنىڭ بىلەن ئۇ فىلىمنى كەلگەن يېرىدىن كۆرۈپ باقتۇق. نېمىشقىدۇر ئۇنىڭغا ھەممىمىز ئېچىكىپ، كىرىپلا كەتتۇق؛ فىلىمنىڭ باش قەھرىمانى شياۋ يەنزى قىزىمنىڭ مەبۇدىسىغا ئايلاندى.

بۇ تېلېۋىزىيە تىياتىرى ھەر كۈنى كەچ سائەت 7دىن 10 غىچە ئۈچ قىسىم بېرىلەتتى. ئەمما بۇ دەل قىزىمنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلەيدىغان، غىجەك مەشىق قىلىدىغان ۋە رومان ئوقۇيدىغان ۋاقتى ئىدى. قىزىم ئادەتتە مەكتەپتىن كېلىپلا ئالدى بىلەن تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ بولۇپ، غىجەك مەشىق

قىلاتتى؛ ئاندىن رومان ئوقۇپ ياكى بىردەم ئويناپ سائەت توققۇز يېرىملار بىلەن ئۇخلايتتى. مانا ئەمدى تېلېۋىزىيە تىياتىرى قىزىم تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولۇشغىلا باشلىناتتى ـ دە، ئۇنى كۆرۈپ بولغۇچە بالىنىڭ ئۇخلايدىغان ۋاقتى بولاتتى. بۇنىڭ بىلەن غېجەك مەشىق قىلىش ۋە رومان ئوقۇشقا ۋاقىت ئاشمايتتى.

رومانىنى ۋاقتىنچە كۆرمەي تۇرسىمۇ بولىدۇ، ئەمما غېجەك كۆرسىغا يېڭىلا كىرگەن بولغاچقا، ھەر كۈنى مەشىق قىلمىسا بولمايتتى. شۇڭا، بالىغا "ھەر كۈنى تېلېۋىزىيە تىياتىرىنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى كۆرمەك، دەيمىكەن" دەپمۇ ئويلىدىم. ئەمما تۇرۇپلا بۇ ئويۇمدىن يالتىيىپ قالدىم. چۈنكى، قىزىم ئۇ تېلېۋىزىيە تىياتىرىغا بەك ئامراق ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ھەر قىسمىدا سۆزلىنىدىغان ۋەقەلىك بىرىدىن بىرى قىزىق بولغاچقا، گاھىدا ھەتتا ئەتىسى كۆرسىتىلىدىغان قىسمىلىرىغا تەقەززا بولۇپ كېتەتتۇق. بۇنداق ئەھۋالدا، قىزىمنىڭ فىلىمنىڭ بىرەر قىسمىنى كۆرمەي ئۇتكۈزۈۋېتىشكە كۆزى قىياتتىمۇ؟! فىلىمنىڭ بىرەر قىسمىنى كۆرگۈزمەي غېجەك مەشىق قىلدۇرساممۇ، زېھنى بىلەن مەشىق قىلالمىشى ناتايىن.

ئەمەلىيەتتە، بۇ ئىشتا قىزىمنىڭمۇ بېشى قېتىۋاتاتتى، يەنى فىلىمنى پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن كۆرۈپ زوقلىناتتىيۇ، ئەمما ئۇنى كۆرۈپ بولغان چاغدا غېجەك مەشىق قىلىشقا ۋاقىت قالمىغانلىقىدىن بىئارام بولاتتى. شۇنداقتىمۇ، قىزىم دېمەتلىك بالىلارنىڭ قەتئىي نىيەتىكە كېلىپ "فىلىمنىڭ بىرەر قىسمىنى كۆرۈشتىن ۋاز كېچەيچۇ!" دېيەلمىشى قېيىن ئىدى.

ئاخىر بۇنىڭ ئامالىنى تاپقانمۇ بولدۇم. قىزىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئۇنىڭغا:

ــ بۇنىڭدىن كېيىن ئالدى بىلەن غېجەك مەشىق قىلىپ، فىلىم باشلانغاندىن كېيىن تاپشۇرۇقىڭنى تېلېۋىزىيە كۆرگەچ ئىشلىسىڭز بولارمىكىن؟ ــ دېدىم.

بۇ باشقىلارنىڭ نەزەردە ھاماقەتلەرچە تەكلىپ. چۈنكى ئۇلار "بالىلارغا تېلېۋىزىيە كۆرگەچ تاپشۇرۇق ئىشلەشنى ئۆگەتمەسلىك كېرەك، چۈنكى بالىلارنىڭ ئۆگىنىشكە زېھنىنى قويالماسلىقى ــ ئەڭ قورقۇنچلۇق ئىش؛ بالىلاردا كىچىكىدىن تارتىپلا ئوبدان ئۆگىنىش پوزىتسىيەسىنى يېتىلدۈرمەي بولمايدۇ" دەپ قارايدۇ.

لېكىن، مەن بۇ مەسىلىدە مۇنداق ئويلىغانىدىم: باشلانغۇچ مەكتەپلەردىكى تاپشۇرۇقلارنىڭ تەڭدىن تولىسىنى جىسمانىي ئەمگەك دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدا بالىلارنىڭ مەسىلىلەرنى چوڭقۇر تەھلىل قىلىپ يۈرۈشى ھاجەتسىز. پەقەت قىسمەن دىققىتىنى يىغىپ تاپشۇرۇقنى ئورۇندىسلا

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە تېلېۋىزىيە كۆرۈشمۇ ھېچقانداق تىرىشچانلىق ئىشلەتمەيمۇ ئورۇندىغىلى بولىدىغان ئىش. دېمەك، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تاپشۇرۇقلىرى بىلەن تېلېۋىزور كۆرۈش ئاشۇنداق ئاسان ئىشلاردىن بولغانكەن، دېمەك ئۇ ئىككىسىنى بىرلا ۋاقىتتا ئورۇنداشقا تامامەن بولىدۇ.

قىزىم بۇ تەكلىپىمنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇش بولۇپ كەتتى. چۈنكى، دېگىنىم بويىچە قىلسا تاپشۇرۇقىنىمۇ ئىشلىيەلەيتتى، غېجەكنىمۇ مەشىق قىلالايتتى، تېلېۋىزىيە كۆرۈشىگىمۇ تەسىر يەتمەيتتى. ئادەتتە ئاتا ـ ئانىلار بالىغا ئىشەنسىلا بالىنىڭ كۆڭلىدە ھېچقانداق دەككە ـ دۈككە قالمايدۇ. شۇڭا، قىزىم ئاشۇ بىرنەچچە تۈرلۈك ئىشنى ناھايىتى ئوبدان ماسلاشتۇرالىدى. ئۇ فىلىم باشلىنىشتىن ئىلگىرى غېجەك مەشىق قىلاتتى، فىلىم باشلانغاندىن كېيىن تېلېۋىزىيە كۆرگەچ ئولتۇرۇپ تاپشۇرۇقىنى ئىشلەيتتى.

قىزىم گاھىدا فىلىمغا بەك كىرىشىپ كەتكەچكە، تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتقان قولى توختاپ قالاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئارىلىققا ئېلان قىستۇرۇلغان ۋە فىلىمنىڭ مۇقەددىمە ـ خاتىمە مۇزىكىلىرى بېرىلگەن ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ تاپشۇرۇقىنى تېز ـ تېز ئىشلەيتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ تاپشۇرۇق يېزىش سۈرئىتىمۇ ئىلگىرىكىدىن خېلىلا تېزلەشتى، شۇنىڭدەك تاپشۇرۇقنى دەرس ئارىلىقىدىكى بوش ۋاقىتلاردا ئىشلۇۋېتىشنىمۇ ئۆگىنىۋالدى.

ئارىدىن بىرەر يىلچە ئۆتكەندىن كېيىن، تېلېۋىزوردا «مەلىكە خۇەنجۇ»نىڭ ئىككىنچى بۆلۈمى بېرىلۇېدى، قىزىمنىڭ تېلېۋىزىيە مەستانىلىقى يەنە تۇتتى. ئەمما ئۇ چاغدا كەچلىك ۋاقتىنى قانداق ئورۇنلاشتۇرغانلىقىنى بىلمەيمەن؛ چۈنكى ئۇنىڭغا چات كىرىپ سوراپ يۈرۈشۈمنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئېسىمدە قالغىنى، ئۇ «مەلىكە خۇەنجۇ»نى باشتىن ـ ئاياغ قالدۇرماي كۆرگەن، تاپشۇرۇقلىرىنى تولۇق ئىشلىگەن، غېجەكنى ئوبدان مەشىق قىلغانىدى، ھەتتا «مەلىكە خۇەنجۇ»نىڭ سىنارىيەگە ماسلاشتۇرۇلغان يۈرۈشلۈك(ئېھتىمال 10 ـ 20 قىسىمىكىن) كىتابىنى ئەكىلىپ، ئۇنى تېلېۋىزىيە تىياتىرىنىڭ تۇگىشى بىلەن تەڭ ئوقۇپ تۇگەتكەنىدى.

بەزى ئاتا ـ ئانىلار يۇقىرىدا دېگەنلىرىمگە مۇنداق ئىنكاس قايتۇرۇشى مۇمكىن: ''بالام سەل ياغاچ قۇلاقراق، ناۋادا ئۇنداق قويۇپ بەرسەم، ئۆزىنى باشقۇرالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ؛ تېلېۋىزىيە كۆرگەچ تاپشۇرۇقلىرىنى قالدۇرماي ئىشلىدى، دېگەن تەقدىرمۇ، ئۆگىنىش نەتىجىسىگە چوقۇم تەسىر يېتىدۇ.''

بۇ ئاتا ـ ئانىلار بالىسىنىڭ ''ئەقىلسىز''، ''ئاڭسىز''لىقىدىن ئەندىشە قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمما بۇ ئاتا ـ ئانىلارغا شۇنداق دېمەكچىمەن: ھەرقانداق ئىش ياكى ھادىسىنى يەككە ـ يېگانە تەھلىل قىلىشقا بولمايدۇ. باللاردىكى

"ئاڭسىز"لىقنىڭ سەۋەبى كۆپ خىل بولۇپ، ئۇنىڭ تەڭدىن تولىسى ئائىلە تەربىيەسىدىكى نۇقسانلارنىڭ تۇغۇندىسى. مەسىلەن، بەزى ئاتا-ئانىلار ئائىلىدە بىرەر مەسىلىنى ھەل قىلىشقا تۇغرا كەلگەندە، ھە دېسىلا بالىنىڭ كۆڭلى، ئىززەت-ئابرۇيى، ئىقتىدارى ۋە ئارزۇ-ئارمانلىرىنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ سۇر-ھەيۋىسى بىلەن پوپوزا قىلىدۇ؛ بالىنىڭ قىلغانلىرىنى يۇزىگە سېلىپ تەنبىھلەيدۇ. مەسىلەن، بالىنىڭ تېلېۋىزىيە كۆرگەن ۋاقتى سەل ئۇزۇراپ كەتسە تېلېۋىزورنى دەرھال ئۆچۈرۈۋېتىپ: "ماڭ ئۆگىنىشكىنى قىل!" دەپ ۋارقىرايدۇ.

مۇشۇ ئۇسۇلغا كۆنگەن ئاتا-ئانىلار ئويلاپ باقايلى: تېلېۋىزورنى ئۆچۈرۈۋېتەلىگىنىڭز بىلەن، بالىنىڭ يۈرىكىدىكى تېلېۋىزىيە ئۆچۈن لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتنى ئۆچۈرۈۋېتەلەمسىز؟ بالىنى تېلېۋىزور ئالدىدىن ھەيدىۋېتەلىگىنىڭز بىلەن، كىتابقا بەنت قىلالىشىڭز مۇمكىنمۇ؟ ئۆگىنىشكە ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن كىرىشمىگەن بالا شۇ كۈنلۈك ئۆگىنىشكە ئىخلاسىنى بېرەلمەيلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئۆگىنىشكىمۇ قىزىقمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. بالىنىڭ تېلېۋىزىيەگە بولغان ئىشتىياقى ئاتا-ئانىسىنىڭ كۆچلۈك بېسىمى ئاستىدا تېخىمۇ كۈچەيىپ، ئاخىر "كۆرەيمۇ ياكى كۆرمەيمۇ؟" دېگەن دېلىغوللۇق ئىچىدە قاتتىق ئازابلىنىدۇ. دېمەك، بۇ خىل ئۇسۇل — بالىنى تەربىيەلىگەنلىك ئەمەس، بەلكى بالىنىڭ ئاڭلىقلىقى ۋە ئىشەنچىسىنى يەرگە ئۇرغانلىق، خالاس.

ئىشىنىڭكى، بالا — ئەمدىلا بىخ سۈرگەن يۇمران مايسا، ئۇ پەقەت ئىلتىپاتلىق ئۇنسۇز تەربىيە مۇھىتىدىلا بىمالال ئۆسۈپ يېتىلەلەيدۇ.

بالىلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەسلىدىلا ئۆز-ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرۇشقا ئىنتىلىدىغان ئىجابىي خۇسۇسىيەت بولىدۇ. ناۋادا ئاتا-ئانىلار قوللانغان "چەكلەش" تەدبىرلىرى بالىنىڭ خاسلىقى ۋە ئىرادىسىگە دەخلى يەتكۈزمەي، ئەكسىچە بالىنىڭ مەلۇم بىر ئىشقا ماسلىشىشى ئۈچۈن ھەمدەم بولالىسا، ئۇ چاغدا بالا بۇ خىل ماسلىشىش داۋامىدا ئۆزىنىڭ تۇغما قابىلىيىتىنى تېخىمۇ ئوبدان تاۋلىيالايدۇ-دە، بۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ ۋۇجۇدىدا "ئۆزىنى تىزگىنلەش" ئىقتىدارى شەكىللىنىدۇ. بالىدىكى "ئەقىل-ئىدراك" ۋە "ئاڭلىلىق" دەل مۇشۇنىڭدىن كېلىدۇ.

شۇڭا مېنىڭچە، بالىنى "ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىش"نىڭ ئۆزى — بىر خىل يېتەكچىلىك؛ يېتەكچىلىكنىڭ ئۆزى — باشقىچە شەكىلدىكى "چەكلەش"، شۇنداقلا بالىنى ئازابلىمايدىغان "چەكلەش" تەدبىرى. شۇڭا قىزىم تېلېۋىزىيە كۆرۈش ئىشىدا بىرەر قېتىممۇ كۆڭۈل ئاغرىتقى تارتىپ باقمىغان، ئۆيىمىزدە بىرەر قېتىممۇ بۇ ھەقتە نىزا كۆرۈلۈپ باقمىغاندى.

ئۇيغۇرچە كتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئېسىمده قېلىشچه، قىزىم تولۇقسىزئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندا تېلېۋىزوردا «ئافرىقىغا ياتلىق بولغان قىز» ناملىق كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى بېرىلدى. ئۇنىڭدا، شائاخەيلىك بىر قىزنىڭ ئافرىقىدىن كەلگەن بىر ساۋاقدىشىغا كۆڭلى چۈشۈپ قالغاچقا، تۇرلۇك قارشىلىقلارنى يېڭىپ ئاشۇ يېگىت بىلەن ئافرىقىغا كەتكەنلىكى، ئەمما ئافرىقىغا كۆنەلمەي جىق ھەرەج تارتقانلىقى بايان قىلىناتتى، ھېكايە ۋەقەلىكى ناھايىتى جەلپكار ئىدى. قىزىم ئىككىمىز ئۇ تېلېۋىزىيە تىياتىرىنى مەلۇم بىر ئازنا كۈنى كەچتە تاسادىپىي كۆرۈپ قېلىپلا، شۇ كۈندىن ئېتىبارەن ئۇنىڭغا ئىچكىپلا كەتتۇق. ئۇ فىلىم كۈنىگە ئىككى قىسىمدىن بېرىلەتتى. ئەمما، قىزىم ياتاقلىق مەكتەپتە بولغاچقا، ھەپتە ئاخىرىدىلا كۆرەلەيتتى. شۇڭا قىزىمنىڭ فىلىمنىڭ ھەپتە ئارىلىقىدىكى قىسىملىرىنى كۆرەلمىگىنىگە مەيۇسلىنىۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدىم. ئۇ چاغدا فىلمنى ئۇدۇللۇق كۆچۈرۈۋالمىدىغان سىنئالغۇمىز بولمىغاچقا، ھەپتە ئارىلىقدا بېرىلگەن قىسىملىرىنىڭ مەزمۇنىنى ئۇدۇللۇق خاتىرىلەپ ماڭماقچى بولدۇم.

قىزىمنىڭ كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى كۆرۈشىنى ئانچە خالاپ كەتمىسەممۇ، بىرەر ـ ئىككى قىسىم كۆرۈپ قىزىقىپ قالغاندىن كېيىن "كۆرمەڭ" دېيىشكە تىلىم بارمايتتى. چوڭلار چېغىمىزدا كۆرۈۋاتقان فىلمىنىڭ داۋامىنى ئۇزۇپ قويۇشقا كۆڭلىمىز ئۇنىمايدىغان تۇرسا، بالىلارمۇ ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ ـ دە! شۇنداق قىلىپ ھېلىقى فىلمىنىڭ ھەپتە ئارىلىقىدا بېرىلگەن قىسىملىرىنىڭ مەزمۇنى، پېرسۇناژلارنىڭ دىئالوگلىرى ھەتتا بەزى مۇھىم كۆرۈنۈشلەرنى تېلېۋىزىيە كۆرگەچ ئولتۇرۇپ قالدۇرماي خاتىرىلەپ ماڭدىم. بۇنىڭ بىلەن قىزىم ئازنا كۈنى قايتىپ كەلگەندە ھېلىقى خاتىرىنى كۆرۈپ، فىلمىنىڭ ھەپتە ئارىلىقىدا بېرىلگەن مەزمۇنلىرىنى تولۇق بىلىۋالغاندىن كېيىن، داۋامىنى بىز بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ خاتىرجەم كۆردى.

بۇنداق قىلىشىم بالىنىڭ نەزىرىدە ناھايىتى نورمال ئىشلاردىن ئىدى. بالام "ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىپ باشقۇرۇش" ئۇسۇلۇمغا كۆنۈپ كەتكەن بولسىمۇ، بۇ "كۆڭلى يۇمشاق"لىقىمدىن بىرەر قېتىممۇ خۇپىيانە پايدىلىنىپ باققان ئەمەس. قىسقىسى، قىزىم تېلېۋىزورنى قانداق چاغدا كۆرۈش، قانداق چاغدا كۆرمەسلىك لازىملىقىنى بەش قولىدەك بىلەتتى. بولۇپمۇ سىنىپ ئۆرلىگەنسېرى ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇشنى ئۆگىنىۋالدى، قىسقىسى، تېلېۋىزىيەنى دەپ ۋاقتىنى ئىسراپ قىلمايدىغان بولدى.

بالىلارنى كېچىكىدىن تارتىپلا تېلېۋىزىيەنى ئازراق كۆرۈشكە ئادەتلەندۈرگەندە ئىش ئاسانغا توختايدۇ. بۇنىڭدا ئاتا ـ ئانىلار ئۇلگە بولۇشى كېرەك، ئەلۋەتتە. چوڭلار بالىمزنى كىچىك چاغدىن تارتىپلا پۈتكۈل ۋاقتىنى تېلېۋىزور ئالدىدا ئۆتكۈزۈشكە كۆندۈرۈپ قويساق، ئەمەلىيەتتە ئۇنى

خەيرسىز مەنزىلگە باشلاپ قويغان بولىمىز.

بىز ئۆيدە ھەر كۈنى تېلېۋىزىيە كۆرىمىز. كۆرۈش ۋاقتىمىز بەك ئۇزۇن ئەمەس. ئادەتتە، كەچلىك غىزانىڭ ئالدى ياكى كەينىدە بىردەم كۆرىمىز، غىزادىن كېيىن تېلېۋىزورنى ئۆچۈرۈۋېتىپ، ھەر قايسىمىز ئۆز ئىشىمىزغا كىرىشىپ كېتىمىز. ئەمما، بۇنىڭدا قاتتىق "پىرىنسىپ"لىرىمىزمۇ يوق. گاھىدا بەك قىزىقىپ كەتسەك ئۇزۇنغىچە ئولتۇرۇپ كۆرۈپ كېتىدىغان چاغلىرىمىزمۇ بولىدۇ. ئەمما بۇنىڭلىق بىلەن كۈنلىرىمىزنى تېلېۋىزور ئالدىدا ئىسراپ قىلىۋېتىدىغان يامان ئادەتنى يۇقتۇرۇۋالمىدۇق. قىسقىسى، بىزنىڭ تېلېۋىزىيە كۆرۈشكە ئاجراتقان ۋاقتىمىز كۆپ سانلىق ئائىلىلەرنىڭكىگە قارىغاندا ئاز. شۇڭا، بىز كىشىلەر غۇلغۇلا قىلىشىدىغان نۇرغۇن تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنىڭ تولىسىدىن بىخەۋەر. قىزىم كىچىكىدىن تارتىپ مۇشۇنداق مۇھىتتا ئۆسكەچكە، ئۇنىڭدا "تېلېۋىزىيەنى دەپ ۋاقتىمنى ئىسراپ قىلىۋەتسەم بولمايدۇ" دەيدىغان ئىدىيە تەبىئىيلا شەكىللەنگەن. شۇڭا ئۆزى بەك ياقتۇرىدىغان نومۇرلار بېرىلگەندىن باشقا ۋاقىتلاردا تېلېۋىزىيە كۆرمەيدۇ.

نۇرغۇن ئاتا-ئانا بالىسى كىچىك چاغلاردا ئۇنىڭ تېلېۋىزىيەنى قانچىلىك كۆرۈشى بىلەن كارى بولمايدۇ، شۇڭا بالا ئاتا-ئانىسى بىلەن بىللە كۈنلەپ-كۈنلەپ تېلېۋىزور ئالدىدا ئولتۇرۇۋالىدۇ. ئۇنداق ئاتا-ئانىلار گاھىدا ھەتتا بالىسىنىڭ غەلۋىسىنى بېسىش ئۈچۈن تېلېۋىزورنى ئېچىپ بېرىدۇ. ئەمما، بالىسى مەكتەپكە كىرىپ تاپشۇرۇق، ئىمتىھان دېگەنلەرنىڭ كويىغا چۈشكەندىن كېيىن، بالىنى تېلېۋىزوردىن ئاجرىتىپ بولالمايلا ئاۋارە بولىدۇ.

بالا كىچىك چېغىدىن تارتىپلا تېلېۋىزىيە كۆرۈشكە ئادەتلىنىپ كەتسە، بارا-بارا تېلېۋىزورغا خۇمار بولۇپ، باشقىغا قىزىقمايدىغان بولۇپ قالىدۇ-دە، ئاتا-ئانىسىنىڭ كېيىنكى كۈنلەردىكى "تېلېۋىزىيەنى ئاز كۆر" دېگەن گەپلىرى بەكلا غەلىتە تۇيۇلىدۇ. يامان يېرى: بالىنىڭ تېلېۋىزىيە كۆرۈش ئادىتىگە چەك قويۇلغانىكەن، دېمەك ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى خۇشاللىقلىرى سەۋەنلىككە ئايلىنىدۇ؛ بۇنىڭ بىلەن ئىلگىرى كۈنلىرىنى ئەركىن-ئازادە ئۆتكۈزۈۋاتقان بالا، چۈشلارنىڭ "ئۆزۈڭنى سورا"، "تىرىشقىن" دېگەندەك تۇيۇقسىز تەلەپلىرى ئالدىدا نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، ئاخىر "ئۆزىنى سورىمايدىغان"، "تىرىشمايدىغان" بولۇۋالىدۇ. ئۇ كۆرۈنۈشكە ئاتا-ئانىسى بىلەن بۇ ھەقتە ھەرقانچە تاكاللاشسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۆزى بەكمۇ ئازابلىنىدۇ.

مۇشۇ قاراشلىرىمنى دەپ بەرسەم، بەزىلەر ئۇنى ئانچە ئېتىبارغا ئېلىپ كەتمىدى.

بىرەيلەن مۇنداق دېدى:

— مېنىڭ بالامنىڭ بۇ ئىش سەۋەبلىك ئازابلىنىشى مۇمكىن ئەمەس، ئۇ

ئۇيغۇر كتاب توربىكىسى www.uyghurkitap.com

هە دېسىلا ئۇنى ـ بۇنى باھانە قىلىپ ھوجرىسىدىن چىقىدۇ ـ دە، بىر ئامـاللار بىلەن تېلېۋىزورغا بىرىدەم بولسىمۇ قارىۋالىدۇ. مـسـالەن، چـاي شىرەسـىنىڭ ئۇستىدىكى ئالمىدىن يېمەكچى بولـۇپ چىققـان بولـسا، ئالمـىدىن بىرنـى ئالدىرىماي ئېلىپ ئاقلاپ ئولتۇرۇپ كېتىشلىرىنى كۆرسىڭىز ئىچىڭىز پۇشـۇپ تىتىلداپ كېتىسىز. ئالمىنى مىڭ بالالىقتا ئاقلاپ بولغانـدىن كېيـىن ''مـاڭ، ئۆيۈڭگە كىرىـپ تاپـشۇرۇقۇڭنى ئىـشلە!'' دەپ ۋارقىرىـسام، ھوجرىـسىغا كەينىچىلەپ مېڭىپ كىرىپ كەتكۈچە يەنە تېلېۋىـزوردىن كۆزىـنى ئۈزمەيـدۇ. ئازابلىنىشىما ئـۇ؟ بىزنـى گـوللاپ قويـۇپ بـىرىدەم بولـسىمۇ تېلېۋىـزىيە كۆرۈۋالغانلىقىدىن ئىچىدە خۇش بولىدۇ!

بۇ ئاننىڭ مەسلىگە بەكلا يۇزەكى قارىغانلىقى، بالىـسىنىڭ ھوجرىـسىغا داجـىپ كىرىـپ كېتىۋاتقـان چاغـدىكى كۆڭـۈل ئـازابلىرىنى بىزەمـۇ چۈشەنمىگەنلىكى، بالىدىكى ئاشۇ ئازابنـىڭ نەدىـن كەلگەنلىكىنى قەتئـي بىلمىگەنلىكى ئىدى. بۇنداق ئەھۋالـدا، ئـۇ بالىـسىنىڭ شـۇ ئازابلىرىنى تۇغىتىشىگە ھەمدەم بولۇشىدىن سـۆز ئېچىـش ئەلـۋەتتە مـۇمكىن ئەمەس. بۇنىڭغا ئەپسۇسلانماي تۇرالمايمىز.

ئاتا ـ ئانىلار نېمىشقا بۇ جەھەتتىكى ئۇسۇلىنى سەل ـ پەل ئۆزگەرتىـپ، بالىنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇش چارىسى ئۇستىدە كاللا قاتۇرۇپ باقمايدىغاندۇ؟

مۇشۇ كىتابنى يېزىۋاتقاندا بىر دوستۇمدىن ئېلىخەت تاپشۇرۇۋالدىم. ئـۇ خېتىدە مۇنداق دەپتۇ: ''بىر كۈنى چەكلىك غىزادىن كېيىن قارىسام، ئوغلـۇم خۇددى تاپشۇرۇقلىرىنى ئۇنتۇغانـدەك ئـۇزۇنغىچە تېلېۋىزورنـىڭ ئالدىدىـن قوپمىدى. يەنە بۇرۇنقىدەك ۋارقىراي دەپ بولۇپ، تۇيۇقسىزلا كاللامغا سـىز دەپ بەرگەن 'قويۇپ بېرىپ ئىسكەنجىگە ئېلىـش' تاكتىكـسىنى قوللىنـىپ بېقىش ئويى كېلىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن تىلمىنىڭ ئۈچىغـا كېلىـپ قالغـان گەپنى يۇتۇۋېتىپ، تىزگىنەكنى ئوغلۇمغا بېرىپ: 'مەن كـۆرمەيمەن، كـۆرۈپ بولغاندا ئۆزۈڭ ئۆچۈرۈۋەتكىن' دېدىم ـ دە، ھوجرامغا كىرىپ كەتتىم. ئوغلۇم بۇ گېپىمدىن ھەيران قالدى. چۈنكى، ئادەتتە تىزگىنەكـنى ئۇنىڭغـا قەتئـي تۇتقۇزمايتتىم. ھوجرامدا كىتاب كۆرگەچ ئولتۇرۇپ سەل ئەندىشىمۇ قىلـدىم. ئەمما، ئارىدىن بەش مىنۇت ئۆتە ـ ئۆتمەيلا تېلېۋىزورنـىڭ 'تـارس' قىلـىپ ئۆچۈرۈلگەن ئاۋازىنى ئاڭلىدىم. ئوغلۇم ھوجرىنىڭ ئىشكىدىن بېشىنى تىقىپ قـاراپ، مېنـىڭ ئۇنىڭغـا ئاچچىقلىماقتـا يـوق خـاتىرجەم كىتـاب ئوقـۇپ ئولتۇرغانلىقىمنى كۆرۈپ: 'ئاپا، مەن ئەمدى تاپشۇرۇق ئىشلەيمەن!' دېدى ـ دە، ھوجرىسىغا كىرىپ كەتتى. ئىلگىرى ھەرقانچە تەنبىھلىسەممۇ ئوغلۇمنـىڭ تېلېۋىزىيەگە كىرىشىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ئاغرىنىپتىكەنمەن. ئەسـلىدە ئاتـا ـ ئانىلار ئۇسۇلىمىزنى ئازراقلا ئۆزگەرتىپ باقساق، بالىنى ئەيۇھشكە كەلتۇرگىلى

بولىدىكەن ئەمەسمۇ؟! ئىشقىلىپ، ھەممە گۇناھ ئۆزىمىزدە ئىكەن!"

باللارنىڭ تېلېۋىزىيە كۆرۈشىگە مۇڭاپىق چەك قويۇشنىڭ توغرا ئۇسۇلى مېنىڭچە مۇنداق بولسا كېرەك: بالىمزنىڭ بەك تېلېۋىزىيە كۆرگۈسى كېلىپ كەتكەن چاغدا قويۇپ بېرىڭ، خاتىرجەم كۆرسۇن. بۇنداق چاغدا يەنە ئاقىلەي-كۆكىلەي دەپ يۈرسىڭىز، بالىنىڭ كۆزى ئىكراندا بولغىنى بىلەن يۈرىكى پۈشايماندىن ئازابلىنىدۇ. ئادەتتىكى ۋاقىتلاردىمۇ ئۆيدە تېلېۋىزىيەنى ئازراق كۆرۈڭ. چۈنكى، بالىنىڭ تېلېۋىزىيە كۆرۈشىگە چەك قويۇشتا ئاتا-ئانىلار ئۇلىگە بولۇشى لازىم. چۈنكى ئەمەلىي ھەرىكەت قورۇق ئوگۇت-نەسىھەتتىن مىڭ ئەلا.

بەزى ئاتا-ئانىلار "ئۇستىسى قىلسا قىلسۇن، شاگىرت قىلسا ئۇر ئاغزىغا" دەپ، ئۆزلىرى كۈنلەپ-كۈنلەپ ئولتۇرۇپ تېلېۋىزىيە كۆرىدۇ؛ بالىسى ھوجرىسىدىن چىقىپ تېلېۋىزورنىڭ ئالدىغا كېلىپ بولغۇچە ئۇنى ئەيىبلىگىلى تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ زاكونى بەك ئاددىي: "مەن دېگەن چوڭ ئادەم، ئىشلەپ جۇلۇقۇم چىقىپ كېتەي دېدى، ساڭا ئوخشاش كەچتە ئىشلەيدىغان تاپشۇرۇقۇم يوق، شۇڭا تېلېۋىزىيە كۆرسەم بولۇۋېرىدۇ؛ بىراق سەنچۇ؟ سەن دېگەن بالا، تاپشۇرۇق ئىشلىشىڭ، ئۆگىنىش قىلىشىڭ كېرەك، شۇڭا تېلېۋىزىيە كۆرسەڭ بولمايدۇ!"

بۇنىڭ بىلەن بالا "چوڭلار بىلەن باللار باراۋەر ئورۇندا تۇرالمايدىكەن، بولۇپمۇ چوڭلار بەك زوراۋانلىق قىلىدىكەن" دەپ ئويلاپ قېلىپ، "ئۆگىنىش" بىلەن "ھوزۇرلىنىش"نى قارىمۇ قارشى ئورۇنغا قويۇۋالىدۇ. ئادەتتە باللاردىكى ئىدراك ئۇلارنى ئۆگىنىشكە دالالەت قىلىپ تۇرسىمۇ، ئەمما تۇغما خاراكتېرىدىكى ھوزۇرلىنىشقا بولغان ئىنتىلىش تۇيغۇسى غالىپ كېلىپ، تېلېۋىزىيەگە ئوتتەك قىزىپ تۇرىدۇ. بۇنداق زىددىيەتلىك ئاڭ باللارنى بارا-بارا بىئارام قىلىدۇ. بۇ خىل ئارامسىزلىق ناۋادا باللارنىڭ ھېس-تۇيغۇسىنى غىدىقلاۋەرسە، بۇنداق غىدىقلاش ئاخىر باللارنى تېلېۋىزىيەگە زىيادە بېرىلىپ، ئۆگىنىشكە قىزىقمايدىغان قىلىپ قويىدۇ.

باللارنىڭ تېلېۋىزىيە كۆرۈشىگە چەك قويالماي بېشى قېتىۋاتقان بەزىلەر "چوڭلار تېلېۋىزىيە كۆرمىسۇن ياكى ئاز كۆرسۇن!" دېگەن تەكلىپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ ئىشقا قۇدرىتى يەتمەيدىغانلىقىنى بايان قىلىشتى. ئۇلارچە، بەزىلىرى تېلېۋىزىيەنىڭ مېھرىدىن كېچەلمەيدىكەن؛ بەزىلىرى چوڭلارغا يۇز كېلەلمەيدىكەن، ئىشقىلىپ ئۇلارنىڭ ئۆيىدە تېلېۋىزور كۈنلەپ-كۈنلەپ ئۆچمەيدىكەن. ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، بۇنىڭغا نېمە ئامال؟ ئاتا-ئانىلار بەجا كەلتۈرۈشتە قىينىلىۋاتقان، ھەتتا رايى بارمايۋاتقان ئىشنى باللاردىن

تەلەپ قىلىش ئەلۋەتتە مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ـ تە! بالىلارغا مۇھتىنىڭ ئېزىقتۇرۇشلىرىغا قارشىلىق قىلىشنىلا ئۆگەتمەي، ئاشۇنداق "ئېزىتقۇ"لارنى ئىمكان قەدەر ئازايتىشقا تىرىشايلى؛ بالىلاردىن "ئىلاھىي خسلەت"نى تەلەپ قىلماي، ئۇلارنى "ئادەمىي" غەمخورلۇقتىن بەھرىمەن قىلايلى. مېنىڭچە، بالىلارنىڭ ھەممىسى مەمنۇنىيەتنى بىلدۈ؛ ناۋادا ئاتا ـ ئانىلار بالىسىنىڭ يۈرىكىنى كۆيۈم بىلەن ئىللىتالىسلا، بالىمۇ ئاتا ـ ئانىسىغا "ئەقىل ـ ئىدراكى" ۋە "رايىشلىقى" بىلەن جاۋاب قايتۇرىدۇ.

تېلېۋىزىيە خۇددى ئېسىل تائامغا ئوخشاش گۈناھسىز نەرسە، ئەمما ئۇنىڭدىن قانچىلىك ھوزۇرلىنىش پەقەت ئۆزىمىزگىلا باغلىق. ئادەتتە بالا تەربىيەسىدە ئېسىل تائاملارنى توغۇلاتقۇغا تىقىپ قولۇپلۇۋالماي، بالىلارغا ئۇنىڭدىن لايىقىدا يېيىشنى ئۆگىتىمىز. ناۋادا توغۇلاتقۇغا تىقىۋالساق، بالا ئۇنى ئوغرىلاپ يەۋېلىشقا كۆنۈپ قالىدۇ.

قىسقىسى، ئائىلە تەربىيەسىدىكى ھەرقانداق ئىشتا ئاتا ـ ئانىلار بىلەن بالىلار باشقىلاردىن تىقىپ ـ يوشۇرۇپ يۈرىدىغان ئۇنداق "مۇشۇك ـ چاشقان ئويۇنى" ئوينىماسلىقى لازىم. بالىلار ئۆزلىرىنىڭ تېلېۋىزىيە كۆرۈش ۋاقتىغا "رايىشلىق"نى ئىپادىلەش ۋەجىدىن ياكى ئاتا ـ ئانىسىدىن قورقۇپ ئەمەس، بەلكى ئەقىل ـ ئىدراكى ۋە ئىنتىلىشچانلىقىغا تايىنىپ چەك قويۇشقا ئادەتلەنسۇن. جۇملىدىن، بالىلار تېلېۋىزىيەنى زادى قانچىلىك كۆرىدىغانلىقىنى ئۆز ئەقلى بىلەن ئۆزلىرى تاللىسۇن.

قىزىم ئالىي مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن بىر قېتىم ئۇنىڭدىن سوراپ باقتىم:

ـــ سىزنىڭچە، بىز تېلېۋىزىيە كۆرۈشىمىزگە چەك قويۇپ باققانمۇ؟

ـــ ياقەي، ـــ دېدى ئۇ دەرھاللا، ـــ سىلەر ئەزەلدىن چەكلەپ باقمىغان، نېمە دېسەم "ماقۇل" دەيتتىڭلار، ھەتتا«مۇشۇك بىلەن چاشقان»، «تۆمۈر مۇشۇك»، «قارىغۇ چاشقانىنىڭ ھېكايىسى» دېگەندەك كارتۇن فىلىملەرنى سىلەر بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ كۆرگەنىدىم.

قىزىمدىن يەنە سوراپ باقتىم:

ـــ ئۇنداقتا، ئۆزىڭىزنى تېلېۋىزورغا بەك بېرىلىپ كېتىشتىن قانداق تىزگىنلىگەنسىڭىز؟

ـــ ۋايتاڭەي، ـــ دېدى قىزىم بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ، ـــ مېنىڭچە، ئۆزۈمگە ئاتايىن چەك قويۇپ باقمىدىم دېسەممۇ بولىدۇ ... ھەم ... تېلېۋىزىيە كۆرۈشكە بەك ئامراق بولساممۇ، ئەمما مەندە "تېلېۋىزىيەگە بەك جىق ۋاقتىمنى بېرىۋەتمەسلىكىم كېرەك" دېگەن ئوي بار ئىدى. شۇڭلاشقىمۇ تېلېۋىزىيەنىڭ رومانچىلىك قىزىقى يوق دەپ قارىغاچقا، قولۇمغا بىرەر پارچە

رومان ياكى ژۇرنال چىقىپ قالغان چاغلاردا تېلېۋىزورغا قارىغۇمۇ كەلمەيتتى.

باللارنى كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا كىتاب ئوقۇشقا ئادەتلەندۈرۈش — ئۇلارنى كېيىنكى كۈنلەردىكى تېلېۋىزىيە مەستانىلىقىدىن ساقلاشنىڭ ياخشى ئۇسۇلى. چۈنكى بالا كىچىك چېغىدىن تارتىپلا كىتاب ئوقۇشقا قىزىقسا، ئۇنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتى تېخىمۇ ئوبدان يېتىلىدۇ؛ تېلېۋىزوردىنمۇ ئۆزگە جەلپكار نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى ئاسان بايقىيالايدۇ، شۇنىڭدەك پىكرى تېخىمۇ پىشىپ ۋە ئەقلىيلىشىپ، نېمىنىڭ مۇھىم، نېمىنىڭ مۇھىم ئەمەسلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرالايدۇ. نەتىجىدە قىممەتلىك ۋاقىتنى تېلېۋىزورغا ئاتۇپتىشكە كۆزى قىيمايدىغان بولۇپ چىقىدۇ.

بالىنى كىچىك چېغىدىن تارتىپلا كىتاب ئوقۇشقا ئادەتلەندۈرۈشنى ياقلىمايدىغان بەزى ئاتا-ئانىلار "بالا كىچىك چاغلىرىدا باللىقىغا قېنىپ ئەركىن-ئازادە يۈرۈۋېلىشى كېرەك، بالا كىتابقا بەك بالدۇر كىرىشىۋالسا چارچاپ قالىدۇ، كىتاب دېگەننى چوڭ بولغاندا ئوقۇۋالسىمۇ بولىدۇ" دەپ قارايدۇ. مېنىڭچە، بۇنداق ئاتا-ئانىلار — كىتاب ئوقۇشنى ياقتۇرۇپ كەتمەيدىغان، "كىتاب" دېسە بېشى ئاغرىيدىغان كىشىلەر. ئۇنداق ئادەملەر كىتابنىڭ باللارنى نەقەدەر جەلپ قىلالايدىغانلىقىنى، پىسخىكىسى يېتىلىۋاتقان بالا، بىرەر كىتابقا مەپتۇم بولۇپ كەتسە، ھەتتا تېلېۋىزورنىمۇ ئۇنتۇيدىغانلىقىنى ئەسلا بىلمەيدۇ. شۇڭا كىتابلار ئارىسىدا چوڭ بولغان باللار بىلەن تېلېۋىزور ئالدىدا چوڭ بولغان باللار ئەقلىي قابىلىيەت جەھەتتە زور پەرقلىنىدۇ.

قىسقىسى، مەن بۇ مەسىلىدە تۇنگۇنلەرنى "تەربىيە" ۋاستىسى بىلەن يەشتىم. جۈملىدىن، ھە دېسىلا بالىنىڭ ھەرىكىتىگە چەك قويۇۋالماي، ئۇنىڭ مەنىۋىيىتىنى دۇرۇس نىشانغا يېتەكلىدىم؛ بالىنىڭ يۈزەكى رايىشلىقىنى شەرت قىلىپ تۇرۇۋالماي، ئىچكى دۇنياسىغا ياخشى ئادەتنى تەدرىجىي سىڭدۈردۇم. دېمەك، بۇنىڭ ئۆزى — تەربىيە؛ بۇنىڭ ئۆزى — مەسىلىنى نېگىزىدىن ھەل قىلغانلىق.

يېگانە "سەيياھ"

بەزى ئاتا-ئانىلار مەلۇم بىر تەشۋىش ۋەجىدىن بالىنىڭ ھەرىكىتىنى قاتتىق توسىدۇ. بۇ ئەمەلىيەتتە شەخسىيەتچىلىك. بۇنداق ئاتا-ئانىلار ئالدى بىلەن ئۆزىدىكى غەم-ئەندىشىنى نەزەرگە ئالمىغانلىقى ئۈچۈن، بالىنىڭ بەرھەر ئىشىنى بېكىتىشتە ئۇنىڭغا خۇشاللىق تېپىپ، تاۋلىنىش يۇرىستى يارىتىپ بېرىشنى ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ خاتىرجەملىكىنى بەرىنچى ئورۇنغا قويۇۋالىدۇ.

بىر ئاينىڭ بالىسىغا ھەقىقىي كۆيۈنگەن-كۆيۈنمىگەنلىكىنى ئۇلچەيدىغان، ئۇنىڭ بالىسىغا ئەركىنلىك بېرەلىگەن-بېرەلمىگەنلىكى، بالىنىڭ مۇستەقىللىقىغا ھەمدەم بولالىغان-بولالمىغانلىقىغا قاراش كېرەك.

بىر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا توردىن مۇنداق بىر خەۋەرنى كۆرگەنىدىم: ما يۈگې ئىسىملىك بىر قىز ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىن باشلاپلا مۇستەقىل سەپەر قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەتنى ئايلىنىپ چىقىپتۇ. ئۇ قىزنىڭ دادىسى تەربىيەسى ناھايىتى ئىلمىي ئادەم بولغاچقا، قىزىنى كىچىك تۇرۇپلا مۇستەقىل سەپەر قىلىشقا رىغبەتلەندۈرگەنىكەن. بۇ قىز پۈتۈن مەملىكەتنى ئايلىنىش سەپىرى داۋامىدا نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىنۋېلىپلا قالماي، مۇھىمى قابىلىيىتىنى تاۋلاپ، پەزىلىتى ياخشى، ئۆگىنىشتە ئەلاچى، ئىقتىدارىدا باشلامچى بالىلاردىن بولۇپچىقىپتۇ. بۇ ھېكايىدىن بەكلا تەسىرلەنگەنىدىم.

بالىلارنىڭ ئۆزىنى قوغداش ئېڭى ئادەتتە ناھايىتى كۈچلۈك كېلىدۇ؛ ياخشى-يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسگىلا ھاڭۋاقتىلىق قىلمۇھەرمەيدۇ. شۇڭا، ئۇلارنى كۆپرەك چېنىقتۇرساق، تېخىمۇ ئوبدان، تېخىمۇ تېز يېتىلەلەيدۇ.

قىزىمنى توققۇز ياشقا كىرگەن يىلى يالغۇز سەپەرگە چىقىرىپ باققانىدىم. ئۇ چاغدا بالىنىڭ دادىسى بېيجىڭدا ئىشلەيتتى. قىزىم "1-ماي" بايرىمىدا يەنتەيدىن بېيجىڭغا 17 سائەت پويىزغا ئولتۇرۇپ، دادىسىنى يالغۇز يوقلاپ باردى.

تېلېفوندا ئاپامغا بالىنى يالغۇز يولغا سېپقويغانلىقىمنى دېسەم، قورقۇپ جان-ئىمانى چىقىپ كېتەيلا دېگەندى. راست گەپنى دېسەم ئۇ چاغدا مەنمۇ ناھايىتى ئەندىشە قىلغانىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە بالىنى بېقىپ شۇنچىلىك چوڭ قىلغۇچە "بالا بىرەر پېشكەللىككە ئۇچراپ قالمىسكەن" دېگەن ئەندىشىدىلا ئۆتكەندۇق. يەنە كېلىپ، قىزىم تۆت ياش مەزگىلىدە ئۇنى بىر قېتىم يىتىۋېلىپ قويغاچقا، شۇ ئىشتىن كېيىن يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەنىدۇق.

شۇ چاغدا بىر دوستۇمنىڭ ئۆيىدىكى يىغىلىشقا قىزىمنى ئېلىپ بارىدىم. دوستۇمنىڭ ئۆيى بىرىنچى قەۋەتتە بولغاچقا، ئاتا-ئانىسى ئەگەشتۇرۇپ كەلگەن ئۇچ-تۆت بالا بىنانىڭ ئالدىدا ئويناپتىكەن. بالىلارنى دېرىزىدىن كۆرگىلى بولاتتى. شۇنداق قىلىپ بىز خاتىرجەم ئولتۇرۇپ ئىككى قەدەھتىن ئىچىشتۇق. داستىخاننى يىغىدىغان چاغدا چىقىپ قارىسام قىزىم يوق. باشقا بالىلاردىن سورىسام، ئۇلارمۇ "ئۇقمايمىز" دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن قورقۇپ پۈت-قولۇمدا جان قالمىدى، ھەممەيلەن تەرەپ-تەرەپتىن ئىزدىگىلى تۇردۇق. ئالاھەزەل بىر سائەتتىن ئارتۇق ۋاقىت ئىزدەپ، قىزىمنى ئاران تاپتۇق. ئەسلىدە قىزىم دەرۋازىنىڭ سىرتىغا چىقىپ ئوت يۇلۇپ ئويناپتىكەن. قايتىپ كىرىدىغان چاغدا يولدىن ئېزىپ كېتىپ تېنەپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قورقۇپ كېتىپ يىغلىغىنچە ئالدىغا قاراپ يۇگۈرەۋېرىپتۇ؛ يۇگۈرگەنسېرى دوستۇمنىڭ ئۆيىدىن يىراقلاپ كېتىپتۇ. ئاڭغىچە يول بويىدا دۇكان ئاچىدىغان بىرەيلەن ئۇچراپ قېلىپ، دۇكىنىغا ئەكىرىپ قورسىقىغا تاماق بېرىپتۇ ۋە "ئاتا-ئانىسى ئىزدەپ كېلىپ قالار" دەپ ساقلاپ ئولتۇرۇپتۇ.

شۇ ئىشتىن بەكلا قورقۇپ كەتكەچكىمۇ، دادىسى ئىككىمىز ئون نەچچە يىلغىچە تۇرۇپ-تۇرۇپلا بالىنى يىتىۋېلىپ قويۇپ چۈش كۆرىدىغان بولۇپ قالدۇق. ئۇ قورقۇنچلۇق چۈشىمىز تاكى قىزىم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققىچە داۋاملاشقانىدى. قىزىم باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلاردا ئۇنىڭ نەدىلىكىدىن بىردەم خەۋەرسىز قالساقلا، دەككە-دۈككىدە تەنلىرىمىز تىكەنلىشىپ كېتەتتى. شۇڭا راستىمنى دېسەم، بالىنى مەكتەپكە ئەۋەتكەندىن باشقا ۋاقىتتا، بىر مىنۇتمۇ يېنىمىدىن نېرى قىلغۇم كەلمەيتتى. ئەمما بالىنىڭ مۇستەقىل ئىش كۆرۈش ئەركىنلىكىنى بوغۇپ قويغان بىلەن بولمايدۇ-دە! شۇڭا ئىرادەمگە خىلاپ ھالدا ئۇنى بەزى ئىشلارنى مۇستەقىل قىلىپ بېقىشقا رىغبەتلەندۇرگۈم كېلىپ قالدى.

بالىنى تۇنجى قېتىم پويىزدا يالغۇز يولغا سېلىشتىن بۇرۇن ئۇنىڭغا مۇنداق دېدىم:

— ئىشىم بەكلا ئالدىراش بولۇپ كەتتى بالام، دەم ئېلىش ۋاقتىدا سىزنى دادىڭىزنىڭ يېنىغا ئاپىرالمايدىغان ئوخشايمەن، شۇڭا ناۋادا ماقۇل

دېسىڭىز، پويىزغا سېلىپ قويايلى، ئۆزىڭىز بېرىپ كېلىڭ بولامدۇ؟

قىزىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەسلەپتە سەل تەشۋىشلەنگەندەك قىلغىنى بىلەن، ئەھمەلىيەتتە كۆڭلىدە خۇش بولۇپ كېتىۋاتاتتى.

قىزىم يولغا چىقىشتىن بۇرۇن بەكلا ئەندىشە قىلدىم. شۇڭا ئۇنىڭغا "يولدا ئۇنداق قىلىڭ، مۇنداق قىلىڭ" دەپ نۇرغۇن ئىشلارنى تاپىلىغىلى تۇردۇم. ئەمما دەككە ـ دۈككىدە يوقىلاڭ ئىشلاردىن بەكلا ئەنسىرەپ كەتكەن ئوخشايمەن، قىزىم تۇيۇقسىزلا:

ـــ سىز بۇنچىۋالا ئەنسىرەپ تۇرسىڭىز، مەن قانداقمۇ خاتىرجەم يولغا چىقالايمەن، ئاپا؟ ـــ دەپ قالدى. شۇ چاغدىلا ئۆزۈمنىڭ زىيادە ئەنسىزلىك قىلىپ، بالىنىڭ كۆڭلىگە تەشۋىش سېلىپ قويغانلىقىمنى ھېس قىلدىم.

ئەسلىدە، ئاتا ـ ئانىلار بالىنى بىرەر ئىشقا مۇستەقىل ئاتلاندۇرغاندا، ئالدى بىلەن ئۆزلىرىدىكى دەككە ـ دۈككە ۋە ئەنسىزلىكىنى تۇڭىتىشى، جۈملىدىن بالىنىڭ بۇ جەھەتتىكى رىغبىتى ۋە قىلىدىغان ئىشىنىڭ ئىمكانىيىتىنى ئوبدان دەڭسەپ كۆرگەندىن كېيىن، كۆڭلىنى توختىتالىسا، بالىغا يۈزدە ـ يۈز ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، كۆڭلىدىكى تەشۋىشلىرىنى ئۇنىڭغا چاندۇرماسلىقى كېرەك ئىكەندۇق.

پويىزغا سېلىپ قويىدىغان، يېتىپ بارغاندىن كېيىن ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالىدىغان ئادەم بولغاچقا، قىزىمنىڭ بۇ قېتىملىق مۇستەقىل سەپىرى ناھايىتى ئوڭۇشلۇق بولدى. بولۇپمۇ، شۇ قېتىملىق مۇستەقىل سەپەر قىزىمنى ئۆزىدىن پەخىرلەندۈرۈپ، ئىشەنچىسىنى ئاشۇردى.

كېيىنكى يىلى يەنە قىزىم ئون ياشقا كىرگەن چاغدا بىز بېيجىڭغا كۆچۈپ باردۇق. يازلىق تەتىلدە ۋاقتىدا قىزىم بېيجىڭدىن چىڭداۋغا ئۆزى يالغۇز پويىزدا بېرىپ، دوستلىرىنى كۆرۈپ كەلدى. مەن قىزىمنى بېيجىڭ ۋوگزالغا ئۇزىتىپ چىققاندا ئۇ: "قايتىپ كەلگەندە ئالدىمغا چىقمىغىن، ئۆيىنى ئۆزۈم تېپىپ بارالايمەن!" دېدى. ئاغزىمنىڭ ئۇچىدا "ماقۇلە" دەپ قويغىنىم بىلەن، ئەھمەلىيەتتە ئۇنداق قىلغۇم كەلمىدى. چۈنكى ۋوگزالدىن ئۆيگە بېرىش ئۇچۇن مېتروغا ئولتۇرۇشقا، ئاندىن كوچا ئاپتوبۇسىغا ئالمىشىپ خېلى ئۇزۇن يول يۈرۈشكە توغرا كېلەتتى. كوچا ئاپتوبۇس بېكىتى بىلەن ئۆينىڭ ئارىلىقىمۇ خېلى بار ئىدى. قىسقىسى، ۋوگزالدىن ئۆيگە كېلىدىغان يول چىڭداۋدىن بېيجىڭغا كېلىدىغان مۇساپىدىنمۇ چىگىش ئىدى. شۇڭا قىزىم قايتىپ كېلىدىغان كۈنى ۋوگزالغا چىقىپ پلاتفورما(站台)دا ساقلاپ تۇردۇم. بۇنداق قىلىشتا بىرى، قىزىمنى سېغىنغانىدىم؛ يەنە بىرى، قىزىم پويىزدىن چۈشۈشىگىلا ئالدىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ، ئۇنى بىر خۇش قىلىۋېتەي دېگەنىدىم.

ئەمما، قىزىم پويىزدىن چۈشۈپ مېنى كۆرۈپلا ھەيران قالدى؛ گەرچە خۇش بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئاتايىن ئالدىغا چىققانلىقىمدىن سەل-پەل ئاغرىنغاندەك قىلدى. ئۇيگە كەلگۈچە، ئۇنىڭ كوچا ئاپتوبۇسىدا ئۆيگە قايتىدىغان يولنى ناھايىتى پىششىق بىلىۋالغانلىقىنى ۋە بىخەتەرلىككە ناھايىتى دىققەت قىلىدىغان بولۇپ كەتكەنلىكىنى بايقىدىم. ھەتتا، مېترو بېكىتىگە كىرىدىغان ئۆتۈشمىدە ئۆزى تامنىڭ يېنىدىن يول باشلاپ ماڭدى ھەتتا مېنى: "ئاپا، چەتتىرەك مېڭىڭ!" دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ تۇردى. بۇنىڭ كۆرۈپ "قىزىمنىڭ مۇستەقىل سەپىرىدىن ئەمدى پۈتۈنلەي خاتىرجەم بولسام بولغۇدەك" دېگەن ئويغا كەلدىم.

راست گەپنى دېسەم، شۇ قېتىم ئۆزۈمنىڭ بالىغا بولغان "قىزغىنلىقىم"نى ئىپادىلەيمەن، دەپ قىزىمنىڭ مۇستەقىل سەپەرنى مۇڭەپپەقىيەتلىك تاماملىشىغا دەخلى يەتكۈزۈپ قويغانلىقمىدىن بەكمۇ پۇشايمان قىلدىم. دېمىسىمۇ، ئۇ چاغدا ئۆزۈمنىلا ئويلاپ، بالىنىڭ ئارزۇ-ئىستەكلىرىگە سەل قارىغانىكەنمەن.

ئاتا-ئانىلار نۇقتىسىدىن ئالغاندىمۇ، بالىنى بىرەر ئىشقا مۇستەقىل ئاتلاندۇرۇشنى "بالىنى چېنىقتۇرۇش" دېگەندىن كۆرە، "ئۆزىمىزنى سىناپ بېقىش" دېسەك بولغۇدەك. شۇڭا ئاتا-ئانىلار دادىل پوزىتسىيە تۇتۇپ، بۇ خىل "سىناق"قا يۈرەكلىك يۈزلىنىشى لازىم.

بىر دوستۇمنىڭ بالىسى ئوقۇۋاتقان مەكتەپ بالىلارنى مۇئەللىمنىڭ يېتەكچىلىكىدە قىشلىق لاگېرغا تەشكىللەپ، خارىنغا مۇز چىراغ كۆرگەزمىسى كۆرۈش ۋە چاڭغا تېيىلىشقا ئاپارماقچى بوپتۇ. دوستۇمنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1-يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بالىسىنىڭ ئۇ لاگېرغا قاتناشقۇسى بارئىكەن. ئەمما بالا شۇ كەمگىچە ئۆيدىن ئايرىلىپ باقمىغاچقا، دوستۇم ئەنسىرەپ بالىنى قاتناشقىلى قويماپتۇ ۋە ئۇنىڭغا: "تەتىلدە ئۆزۈم ئاپىرىپ كېلىمەن" دەپ تەسەللى بېرىپتۇ. بالا بۇنىڭغا خاپا بولغانىكەن ئۇلار: "خارىنغا بېرىپ مۇز چىراغ كۆرىدىغان، چاڭغا تېيىلىدىغان ئىشكەنغۇ شۇ؟ بىر ھەپتىنىڭ يېنىشى يوق! كېيىن بىز ئاپىرىپ كەلسەكمۇ ئوخشاشقۇ؟!" دەپتۇ.

بۇ ئانىنىڭ ئەندىشىسىنى ئورۇنسىز دېگىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. چۈنكى ھەرقانداق ئاتا-ئانا بۇنداق چاغدا "بالا ئۆزىنىڭ ھاجىتىدىن چىقالارمۇ، ئامان-ئېسەن بېرىپ كېلەلەرمۇ؟" دەپ ئەنسىرەيدۇ. ئەمما بۇ دوستۇمنىڭچە بولسا، مۇنداق بىر نەچچە سەۋەنلىك بار:

بىرىنچى، ئۇلار بالىنىڭ باشقىلار بىلەن، بولۇپمۇ تەڭتۇشلىرى بىلەن ئارىلىشىشقا موھتاج ئىكەنلىكىنى نەزەرگە ئالمىغان. چۈنكى، مۇز چىراغ كۆرۈش بىلەن چاڭغا تېيىلىش — لاگېر پائالىيىتىنىڭ بىر قىسمى. بۇنىڭدا

ئۇيغۇر كتاب توربىكىسى www.uyghurkitap.com

بالىلارنىڭ ھەققىي شادلىقى تەڭتۇشلىرى بىلەن قىلغان سەيرنىڭ پۈتكۈل جەريانىدىن كېلىدۇ؛ ئىككىنچى، بالىنى بىر قېتىملىق چىنىقىش پۈرسىتىدىن مەھرۇم قىلغان. بالىلارنىڭ ''ئۆز ھاجىتىدىن چىقالماسلىقى'' ئاشۇنداق چىنىقىش پۈرسىتىنىڭ كەم بولۇۋاتقانلىقىدىن ئەمەسمۇ؟ شۇڭا، بالا ئۇچۇن ئاران بىر كەلگەن ئۇنداق چىنىقىش پۈرسىتىنى ئامال بار قولدىن بېرىپ قويماسلىق كېرەك؛ ئۇچىنچى، بالىنىڭ پىكرىگە ھۆرمەت قىلمىغان. ئاتا ـ ئانىلار بۇنداق قىلغاندا ئاتا ـ ئانا بىلەن بالا ئوتتۇرىسىدىكى پىكىر ئىختىلاپى كېلىپ چىقىدۇ ـ دە، بۇ ئىختىلاپ ئاخىر بالىنىڭ چوڭلارنىڭ گېپىگە ''ماقۇل'' دېيىشى بىلەن تۈگەيدۇ، ئەمما بۇ خىل نەتىجە بالىدا ''ئاتا ـ ئانام مېنىڭ گېپىمنى پەرۋايىغا ئېلىپمۇ قويمايدىكەن'' دېگەن تۇيغۇنى پەيدا قىلىپ قويىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالىدا ئىسيان پسىخىكىسى بىخلىنىپ، بىر بولسا مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزەلمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ؛ يەنە بىر بولسا باشقىلارنىڭ پىكرىنى نەزەرگە ئېلىپ قويمايدىغان ئۆزۈمچىللەردىن بولۇپ قالىدۇ.

بەزى ئاتا ـ ئانىلار مەلۇم بىر تەشۇش ۋەجىدىن بالىنىڭ ھەرىكىتىنى قاتتىق توسىدۇ. بۇ ئەمەلىيەتتە بىر خىل شەخسىيەتچىلىك. بۇنداق ئاتا ـ ئانىلار ئالدى بىلەن ئۆزىدىكى غەم ـ ئەندىشىنى نەزەرگە ئالمىغانلىقى ئۈچۈن، بالىنىڭ بىرەر ئىشنى بېكىتىشتە، بالىغا خۇشاللىق تېپىپ، تاۋلىنىش پۈرسىتى يارىتىپ بېرىشنى ئەمەس، بەلكى ئاتا ـ ئانىلار ئۆز خاتىرجەملىكىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇۋالىدۇ.

بالىنى خەتەرگە تەۋەككۈل قىلىشقا ئاتلاندۇرغاندا، ئۇنى تۇرمۇش رېئاللىقىغا سىڭىپ، غەيرىتى ۋە ئىقتىدارىنى تاۋلاپ، خەۋپ ـ خەتەردىن ساقلىنىشنى ئۆگىنىۋېلىش پۈرسىتىگە ئىگە قىلغىلى بولىدۇ. ئاتا ـ ئانىلار بالىنىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكىدىن ئەنسىرىدۇق دەپ، ئۇنى ھە دېسىلا پاناھىغا ئېلىۋالغىلى تۇرسا، بالا كۇنلەرنىڭ بىرىدە راستىنلا بىرەر پېشكەللىككە ئۇچراپ قالغاندا نېمە قىلارىنى بىلەلمەي گاڭگىراپلا قالىدۇ. چۇنكى، بالىنىڭ يىقىلىپ چۈشۈشىدىن ئەنسىرەپ ئۇنى ماڭغىلى قويمىساق، ئاخىر ھەتتا تۇز يولدىمۇ ئوڭلاپ ماڭالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇ مەنىدىن ئالغاندا، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىنى ھە دېسىلا پاناھىغا ئېلىۋېلىشى بالىنىڭ كەلگۈسىدىكى بىخەتەرلىكىگە دەخلى يەتكۈزىدۇ.

مەن كەسپىتە مۇۋەپپەقىيەت قازانغان بىر جۇپ ئەر ـ خوتۇننى تونۇيتتىم. ئۇلارنىڭ ئوغلى كىچىكىدىن تارتىپلا دەرسلەردە ئەلاچى، باشقۇرۇش قابىلىيىتى كۈچلۈك بولغاچقا، ئىزچىل سىنىپ باشلىقى بولۇپ كەلگەنىدى. ئۇ بالا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا دەرسلىرى بىلەن سىنىپ خىزمەتىنىڭ

هۆددىسىدىن تولۇق چىققاندىن سىرت، ساۋاقداشلىرى بىلەن بىرگە كارخانىلارغا بېرىپ ئىشانە توپلاپ، سىنىپ ژۇرنىلىمۇ چىقارغاندى. بىر قېتىم ئۇ بالىنىڭ ئاپىسى بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ بالا تەربىيەسىدە قوللانغان ئۇسۇلغا هەيران قالدىم. مىسالەن، ئۇ بالا كىچىك ۋاقتىدا تۇرغان يەسلىگە بېرىش ئۈچۈن، كوچا ئاپتوبۇسىدا ئۈچ بېكەت يول يۈرۈشكە توغرا كېلىدىكەن. بالا بەش ياشقا كىرگەندە يەسلىنىڭ ئوتتۇرانچى سىنىپىغا كىرىپتۇ. ئاتا-ئانىسى بالىنىڭ كوچا ئاپتوبۇسى بىلەن يەسلىگە بېرىشىنىڭ ئەلمى-تەلمىنى پۈتۈنلەي ئىگىلەپ بولغانلىقىغا ئىشەنگەچكە، ئەتىگەنلىكى ئۇنى يەسلىگە يالغۇز ئەۋەتمىدىغان بوپتۇ. بالا قايتىپ كېلىشتە يولنىڭ قارشى تەرىپىگە ئۆتۈپ ئاندىن ئاپتوبۇسقا چىقىدىكەن. ئاتا-ئانىسى دەسلەپكى بىرنەچچە كۈن بالىدىن ئەنسىرەپ، تۈيدۇرماي كۆزىتىپ بېقىپتۇ. بالىنىڭ ئۆز هاجىتىدىن ئۆزى چىقالايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بالا يەسلى هايانىتى ناهايىتى بىخەتەر تاماملاپتۇ. ئون ياشقا كىرگەن يىلى ئۇلار بالىنى پويىز بىلەن ئون سائەتتە يېتىپ بارغىلى بولىدىغان يەردىكى بوۋا-مومىسىنى يوقلاپ كېلىشكە يالغۇر ئەۋەتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، بالا هەر يىلى يازلىق تەتىلدە ئۆزى يالغۇز بوۋا-مومىسىنىڭ يېنىغا بارىدىغان ياكى بىرگە ئويناىدىغان دوستلىرى بار جايلارغا بېرىپ ساياهەت قىلىپ كېلىدىغان بوپتۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇ بالا ئۆزى قىلالايدىغانلا ئىشلارنىڭ هەممىسىنى چوڭلارنىڭ ياردىمىسىز مۇستەقىل ئورۇندايدىكەن. هەتتا، ئاتا-ئانىسىنىڭ نۇرغۇن ئىشلىرىغا ياردەملىشىدىكەن. مىسالەن، هەپتە ئاخىرى ياكى تەتىل مەزگىللىرىدە ئاتا-ئانىسى ئىشتىن كەلگىچە بازاردىن ئوتياش ئەكىلىپ، كەچكى غىزانىڭ تەييارلىقلىرىنى قىلىپ قويىدىكەن. ئەمەلىيەتتە، دوستۇم ئەر-خوتۇن ئىككىسى خىزمىتىنىڭ زىيادە ئالدىراشلىقىدىن بالىغا قارىغۇدەك ۋاقتى يوق كىشىلەردىن ئەمەس ئىدى. دېمەك، ئۇلار بالىنىڭ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلمىگەندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە بالىنىڭ بىمالال ئۆسۈپ يېتىلىشىنى ئىلمىي نۇقتىدىن ئويلايدىغان كىشىلەر ئىكەن. ئۇلار هە دېسىلا بالىنىڭ ئادەتتىكى ئىشلىرىغا قول تىقىۋالماي، ۋاقتى ۋە زېھنىنى بالىدا بىخەتەر ۋە مۇستەقىل ئىش كۆرۈش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشكە قارىتىدىكەن. هېلىقى دوستۇم گەپ ئارىلىقىدا مۇنداق دېدى:

— بالىلارنىڭ ئىشنى قىلىپ بېرىش بەكمۇ ئاسان، ئۇ هەرقانداق ئاتا-ئانىنىڭ قولىدىن كېلىدۇ؛ ئەمما، ئاتا-ئانىلار ئۆچۈن هەممىدىن مۇهىمى — بالىنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئىشلارنى ئۇنىڭغا ئەركىنلىك بېرىش. مىسالەن، بالىنى يەسلىگە يالغۇز ئەۋەتىش ئىشىدا، ئالدى بىلەن نۇرغۇن ئويلىنىپ

ئۇيغۇر كتاب توربىكىسى www.uyghurkitap.com

ھەربىر ھالقىنى ئىنچىكە ئانالىز قىلىپ، بالىنىڭ يەسلىگە ئامان ـ ئېسەن بېرىپ ـ كېلەلەيدىغانلىقىغا كۆزىمىز يەتكەندىن كېيىن، ئاندىن ئۇنى ئۆز ئەركىگە قويۇپ بەردۇق. بالىنى بوۋا ـ مومىسىنىڭ يېنىغا ۋە باشقا جايلارغا يالغۇز ئەۋەتىشتىمۇ شۇنداق قىلغانمىز. گەپنىڭ راستىنى دېگەندە، بالىنى بىرەر ئىشقا مۇستەقىل ئاتلاندۇرۇش، ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ قىلىشپ بەرگەندىنمۇ قىيىن ئىكەن.

ئۇ دوستۇمنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشەندىم. دېمىسىمۇ بالىنىڭ ھېچقانداق ئىشىغا "ئارىلاشمىغان" ئاتا ـ ئانىلار قارىماققا ئاۋارىچىلىكتىن قۇتۇلۇپ قالغاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۇلار دۈچ كېلىدىغان پىسخىك سىناق ۋە تەشۋىش ئازابى تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ. ئەكسىچە، بالىنىڭ ھەممە ئىشىنى تەق قىلىپ بېرىدىغان، ھەتتا بالىغا مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈش "ئاۋارىچىلىكى"نمۇ قالدۇرمايدىغان ئاتا ـ ئانىلار قارىماققا ناھايىتى جاپا چېكىۋاتقاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ھەرقانداق ئىشتا ئۆزىنى مەركەز قىلىپ، ئۆزىنىڭ پىكىر ئېھتىياجىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ، بالىنىڭ پىسخىك تەلىپى ۋە مۇستەقىل ئۆسۈپ يېتىلىش ئېھتىياجىنى ئەسلا نەزەرگە ئالمايدۇ. ھالبۇكى، بالىغا توققۇزى تەل قىلىپ بېرىلگەن بۇنداق "ھاميلىق" ۋە "يېتەكچىلىك" بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش ئىمكانىيەتلىرىنى تارتۇۋېلىپ، ئۇنى ئۆز ـ ئۆزىنى تەربىيەلەش ۋە يېتىلدۈرۈش پۈرسەتلىرىدىن مەھرۇم قىلىدۇ. نەتىجىدە بالىنىڭ تۇغما تەبىئىتىدىكى نۇرغۇن يوشۇرۇن ئىقتىدار ئېغىر دەرىجىدە چېكىنىپ، ئاخىر ئۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدىغان "ئەقلسىز"، "يارامسىز" ۋە "بوشاڭ" بالىغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

يۇقىرىقى مىسالنى بايان قىلىشىمدىن مەقسەت ـــ "بالىلارنىڭ مۇستەقىل ئۆسۈپ چوڭ بولۇشىغا پۈرسەت بېرەيلى" دېگەن تەربىيە ئىدىيەسىنى تەكىتلەش. مېنىڭچە، بالىنى يەسلىگە يالغۇز يولغا سېلىش ئىشىنى ئايرىم ئەھۋال دەپ قاراپ، ئۇنى كەلسە ـ كەلمەس دوراشقا بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. چۈنكى، بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىنئالا ھازىرلاشقا تېگىشلىك ئامىللار بەكمۇ جىق. مىسالەن، بالا بىر قىسىم قابىلىيەتلەرنى كىچىك چاغلىرىدىن باشلاپلا يېتىلدۈرگەنمۇ ـ يوق، جەمئىيەت بالىنى يالغۇز يولغا سېلىپ قويغۇدەك تېنچ ـ ئامانمۇ ـ يوق، قاتناش قولايلىقمۇ ـ ئەمەس، ھاۋا كېلىماتى قانداق؟ دېگەن مەسىلىلەرنى تولۇق نەزەرگە ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

بالىنى يالغۇز يولغا سېلىش ـ سالماسلىق شەكىل جەھەتتىن ئالغاندا ئانچە مۇھىم ئەمەس. ئەڭ مۇھىمى ـــ بالىغا مۇستەقىل ئىش قىلىش، مەسئۇلىيەتنى مۇستەقىل زىممىسىگە ئېلىش، مەسىلىلەرنى مۇستەقىل ھەل قىلىشقا تەدرىجىي ئادەتلەندۈرۈش. شۇڭا، بالىنى سەپەرگە بىللە ئېلىپ چىققان، بىرەر ئىشنى

بالا بىلەن بىللە قىلغان چاغلاردىمۇ ئاتا-ئانىلار بالىنىڭ قولىدىكى ئىشقا ھەرگىز چات كىرىۋالمايلى، بالا ئۆز ئەقلى بىلەن ھەل قىلالايدىغان ئىشلاردا ئۇنىڭغا ئەقىل كۆرسىتىپ يۈرمەيلى. بالىنىڭ مۇستەقىللىقىنى ناماياں قىلىشقا پۇرسەت بېرىش ئۈچۈن، بالا ئالدىدا ئەتەي كالامپايراق، گالۋاڭراق بولۇۋالايلى.

مىسالەن، سەپەرگە چىققاندا بالا كۆتۈرەلىگۈدەك بوغچىدىن بىرنىلا ئالغان بولسىڭىز، ئۇنى بالىغا ئارتىپ قويۇپ، ئۆزىڭىز ئىككى قولىڭىزنى سىلىپ مېڭىۋېرىڭ؛ مېھمانخانىغا بارغاندىن كېيىن، سىز سالفادا دەم ئېلىپ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، ياتاق رەسمىيىتىنى بالا بېجىرسۇن؛ سىياھەت نۇقتىلىرى ھەققىدىكى تەشۋىقات قوللانمىلىرىنى كۆرمەكچى بولغىنىڭىزدا، بالا ئۇنى ئۆزى تاللاپ ئەكەلسۇن، سىز ئولتۇرۇپ كۆرۈڭ.

مۇستەقىللىق دېمەك ئۆز كۈچىگە تايىنىش دېمەكتۇر. ئۇ ھەم ھەرقانداق ئادەم ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدا ھازىرلاشقا تېگىشلىك زۆرۈر شەرت. ھازىر كىشىلەر "ياشلار ئۆيلۈك-ئوچاقلىق بولۇپ چىقىپ كەتكىنى بىلەن پىسخىكا جەھەتتىن يەنىلا ئاتا-ئانىسىغا تايىنىدۇ" دېيىشۇاتىدۇ. نۇرغۇنلىرىمىز بۇنى ھەتتا قىزىقارلىق تېما تۇسىدە تىلغا ئېلىپ كۈلۈشىمىز. ئەمەلىيەتتە بۇ كۈلكىنىڭ ئارقىسىغا بىر ئادەمنىڭ ھەتتا بىر مىللەتنىڭ ئېغىر ھەسرەت-نادامىتى يوشۇرۇنغان. بۇ ھەسرەت-نادامەت ھازىرچە ئانچە ئېچىنىشلىق بولمىغىنى بىلەن، كەلگۈسىدە ئېھتىمال بىزنى "ۋايداد!" دېگۈزۈۋېتىشى مۇمكىن. پەيلاسوپ فېللو مۇنداق دەيدۇ: "بىر ئانىنىڭ بالىسىغا ھەقىقىي كۆيۈنگەن-كۆيۈنمىگەنلىكىنى ئۆلچەشتە، ئۇنىڭ بالىسىغا ئەركىنلىك بېرەلىگەن-بېرەلمىگەنلىكى، بالىنىڭ مۇستەقىللىقىغا ھەمدەم بولالىغان-بولالمىغانلىقىغا قاراش كېرەك."*

* فېللو (ئامېرىكا) «سۆيگۈ سەنئىتى» لى جېينمىڭ تەرجىمىسى، شاڭخەي تەرجىمە نەشرىياتى 2008-يىلى 4-ئاي، 1-نەشرى، 48-بەتكە قارالا.

ئۇيغۇر كتاب توربىكىسى www.uyghurkitap.com

شاڭخەيدە ئالدامچىغا يولۇققاندا

تۇرمۇشنىڭ ئۆزى ئېڭ ياخشى دەرسخانا؛ ھەرقانداق كىچىمىشنىڭ ئۆزى قىممەتلىك بايلىق. شۇڭا، باللارنى تۇرمۇش گۈزەللىكلىرىدىن كۆپرەك بەھرلەندۈرەيلى؛ ئۇلار تۇرمۇش رېئاللىقىدا قارىغۇ بۇلۇڭ-پۇچقاقلارنىڭمۇ مۆجۈت ئىكەنلىكىنى بىلسۇن. شۇنداق قىلغاندىلا، باللار ئۆزىنى قوغداشنى ئۆگىنەلەيدۇ.

بىر نەچچە يىل ئىلگىرى گېزىتتىن مۇنداق بىر خەۋەرنى كۆرگەنىدىم: بېيجىڭدىكى مەلۇم بىر تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بىر قىز يولدا كېتىۋاتسا، بىر ئايال ئۇنىڭدىن گەپ سورىغاندەك قىپتۇ. ئەمما، قىزچاق ئۇنىڭ گېپىنى ئېنىق ئاڭلىيالمغاچقا "بىرەر ھاجىتى بولسا ياردەم قىلاي" دېگەن نىيەتتە: "نېمە دېدىڭىز؟" دەپ سوراپتۇ. ئۇ ئايال دەماللىققا بىر نېمە دېيەلمەي تىت-تىت بولۇپ تۇرۇپ قاپتۇ ۋە: "دەپ كەلسەم گەپ جىق، ماشىنىغا چىقىڭ دەپ بېرەي!" دەپتۇ-دە، قىزچاقنى ياندىكى مىنىۋىسقا ئىتتىرىپلا چىقىرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ 14 ياشلىق بۇ قىزنى ئادەم بېدىكلىرى خېبىيدىكى بىر سەھرالغا ئاپىرىپ سېتىۋېتىپتۇ. ئۇ قىز ئالتە-يەتتە يىل ئۆتكەندىن كېيىن، يەنى 20 ياشقا كىرگەندە ئاران ئۆيىگە قېچىپ كېلىۋاپتۇ. ئاڭغىچە ئۇ قىزنىڭ ساۋاقداشلىرى ئالىي مەكتەپكە چىقىپتۇ. بۇ شۇر پېشانە قىز تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىن ئۆرلەپ ئوقۇيالمغانلىقىنىڭ ئۈستىگە، ھېلىقى يېزىدا بىر باللىق بوپتۇ. بۇ بىغۇبار قىزنىڭ بەختىنى ئۆمۈرلۈك ۋەيران قىلغان ئاشۇ ۋەقە ھەققىدىكى خەۋەرنى ئوقۇپ ئۇ بىچارە قىزغا بەكمۇ ئىچىنىپ كەتتىم.

گېزىت ياكى تېلېۋىزوردىن باللارنىڭ ئالدام خالتىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكى ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى ئانچە-مۇنچە كۆرۈپ تۇرىمىز. بەزى باللارنىڭ ئۇچرىغان دېشۋارچىلىقلىرى ھەقىقەتەن ئادەمنى چۆچىتىدۇ. ئاشۇنداق خەۋەرلەرنى ئاڭلىغان ھامان قىزمىغا دەپ بېرەتتۇق. مېنىڭچە، باللارنى زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىتىۋاتقان ئاشۇنداق ۋەقەلەرنىڭ كۆپىنچىسى چوڭلار بىلەن باللارنىڭ ئەقەللىي تۇرمۇش ساۋاتلىرىغا خام، ھوشيارلىقسىزلىقىنىڭ ئاجىز

ئىكەنلىكىدىن يۇزبېرىۋاتىدۇ.

بىخەتەرلىك تەربىيەسى جەھەتتە، باشقىلارنىڭ كەچمىشلىرى بالىلارنىڭ ئەقىللىي تۇرمۇش ساۋاتلىرىنى ئۆگىنىۋېلىشىغا تۈرتكە بولالايدۇ. قىزىمغا دۇنيانىڭ گۈزەللىكى، ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ ياخشىلىقلىرى ھەققىدە ئىزچىل تەربىيە بېرىپ كەلگەن بولساقمۇ، دۇنيادا يەنە ئاچكۆزلۈك، ساختىلىق، زوراۋانلىق، رەزىللىك قاتارلىق سەلبىيەتلەرنىڭمۇ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى مۇئاپىق پۇرسەتتە چۈشەندۈرۈپ تۇرۇشنى ئۇنتۇپ قالمىغانمىز.

بالىلار ساددا كېلىدىغان بولغاچقا، ھېكايە-چۆچەكلەردىكى "ئەبىلەخ"كە ئوخشاش يامان ئادەملەرنىڭ ئۆزىنىڭ ئەتراپىدىمۇ بار ئىكەنلىكىنى ئەسلا بىلمەيدۇ. قىزىم ئەتراپىدىكى شۇنداق يامان ئادەملەرنىڭ زادى قانداق بولىدىغانلىقىنى ھازىرغىچە كۆرۈپ باقمىغاچقا، ئۇنىڭ رېئال تۇرمۇشتىكى يامان ئادەملەرنى پەقەت "ھېكايە-چۆچەك ياكى تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىدىكى ئەبلەخلەرگىلا ئوخشايدۇ" دەپ ئويلاپ قېلىشىدىن، كۆرۈنگەنلا ئادەمنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە ئوخشاش ئاق كۆڭۈللەردىن ھېسابلاپ، بىخودلۇق ئىچىدە قېلىشىدىن بەكمۇ ئەنسىرەيتتىم.

تۇرمۇش ئەڭ ياخشى دەرسلىك ئىكەن. قىزىم سەككىز ياشقا كىرگەن يىلى ئانا-بالا ئىككىمىز "تەلىيىمىزگە" شاڭخەيدە ئالدامچىغا ئۇچراپ قالدۇق. ئاشۇ ئىش بالىنى ناھايىتى چوڭقۇر تەربىيەگە ئىگە قىلدى.

بىز شاڭخەيگە بېرىپ-كېلىشتە پويىزغا ئولتۇرغانىدۇق. باردىغان چاغدا ئۇدۇلدىكى ياتقۇ(铺卧)غا ئوتتۇرا ياشلاردىكى سالاپەتلىك بىر ئادەم چىقتى. ئۇ ئەتراپتىكىلەر بىلەن شاڭخەي شۇيسىدە ناھايىتى ئەدەب بىلەن پاراڭلىشىۋاتاتتى. گېپىگە قارىغاندا، ئۇ شاڭخەيدىكى مەلۇم ئىدارىدا ئىشخانا مۇدىرى ئىكەن، شاڭخەينىڭ ئۇجۇر-بۇجۇرىنى پىششىق بىلىدىكەن. ئۇ چاغدا ئانا-بالا ئىككىمىز ياتاق زاكاز قىلمىغانىدۇق ھەم شاڭخەيدە تونۇش-بىلىشلىرىمىزمۇ يوق ئىدى. پويىزدىن چۈشىدىغان چاغدا ئۇ كىشىدىن يېقىن ئەتراپتا قاتنىشى قولايراق، باھاسى مۇئاپىق مېھمانخانىنىڭ بار-يوقلۇقىنى سورىدىم. ئۇ ھەم ئەرزان، ھەم پاكىز بىر مېھمانخانىنىڭ بار ئىكەنلىكىنى دەپ بەردى. ئۇنىڭدىن ئاشۇ مېھمانخانىغا قانداق بارىدىغانلىقىنى سورىسام، ئۇ:

— ۋۇي راست، مەنمۇ ئاشۇ يۆنىلىش بويىچە ماڭمەن؛ تاكسىدىن بىرنى كىرا قىلىپ بىللە ماڭايلى، — دېدى.

سەل-پەل تەشۋىشلەنگەن بولساممۇ، ئۇنى يامان ئادەملەرگە ئوخشاتقۇم كەلمىدى، ھەم "يامان ئادەم بولغان تەقدىردىمۇ كۆپكۈندۈزدە نېمە قىلالايتتى؟" دەپ ئويلىدىم. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئالدامچىلارنىڭ ھېيلىسىدىن قانداق ئېھتىيات قىلىشنىمۇ ئانچە-مۇنچە بىلەتتىم. شۇنداق قىلىپ يارەدەم

قىلماقچى بولۇۋاتقان بۇ ئادەمگە تەشەككۇر ئېيتتىم. تۇرۇپلا ”بىراۋ ياخشى كۆڭلى بىلەن ياردەم قىلاي دەۋاتقان تۇرسا، ئۇنىڭدىن گۇمانلانغىنىم نېمىسى ئەمدى؟!“ دەپ ئۆزۈمنى ئەيىبلىگۈم كەلدى.

پويىزدىن چۈشۈپ بىر تاكسىغا چىقتۇق. ھېلىقى ئادەم تاكسى شوپۇرىغا بىر نېمە دېدى، ئەمما ئېنىق ئاڭلىيالمىدىم. تاكسى ئاۋات شەھەر رايونىغا كىرىپ كېلىۋىدى، كۆڭلۈم خىيالا جايىغا چۈشتى. ئالاھەزەل يېرىم ساھەتچە ماڭغاندىن كېيىن، ھېلىقى ئادەم شوپۇرغا: ”توختاڭ، مەن چۈشۈپ قالاي!“ دېدى ۋە تاكسى توختىشى بىلەن دەرھال چۈشۈشكە تەمشىلىۋىدى مەن ئۇنىڭدىن:

ـــ ھېلىقى مېھمانخانىغا قانداق ماڭمدۇ؟ ـــ دەپ سورىدىم. ئۇ ئۇدۇل تەرەپنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

ـــ ئاز قالدى، ـــ دېدى. مەن ئېنىقراق سورىۋالاي دېگۈچە، ئۇ تاكسىنىڭ ئىشىكىنى گۈپپىدە يېپىۋېتىپ، ئارقىسىغا قاراپمۇ قويماي كېتىپ قالدى. شۇ ئارىلىقتا شوپۇر مەندىن:

ـــ نەگە باراتتىڭلار؟ ـــ دەپ سورىدى. مەن:

ـــ بايىقى ئادەم دېگەن مېھمانخانىغا؟ ـــ دەپ جاۋاب بەردىم.

ـــ نېمە؟ ـــ دەپ سورىدى شوپۇر، ـــ ئۇ ئادەم ماڭا مېھمانخانىنىڭ گېپىنى قىلمىدىغۇ؟ بۇ ئەتراپتا مېھمانخانىمۇ يوق، تۇرسا! مەن شۇ چاغدىلا ئۇ ئادەمنىڭ كىرا ھەققىنى باشقىلارغا تۆلىتىدىغان ئالدامچى ئىكەنلىكىنى بىلدىم.

قىزىم دەسلەپتە ھېچنېمىنى ئاڭقىرالماي ”ئۇ ئادەم نېمىشقا يوق مېھمانخانىنى بار، دېگەندۇ؟“ دەپ ئويلاپ قالدى. بىز بىرمۇنچە يولنى ئايلىنىپ، پىرقىراپ يۇرۇپ ئاران دېگەندە بىر مېھمانخانىغا چۈشتۇق. قىزىم شۇ چاغدىلا ئىشىنىڭ تېگىگە يەتتى.

ـــ ھە، ئۇ ئادەم ئەسلىدە تاكسىغا بىكارغا چىقۇپلىش ئۈچۈن يالغاندىن مېھمانخانا بار، دەپ قويۇپتىكەن ـ دە! ـــ دېدى قىزىم.

ـــ توغرا دېدىڭىز، ـــ دېدىم مەن كۈلۈپ تۇرۇپ.

كېيىن ئانا ـ بالا ئىككەيلەن ئولتۇرۇپ بۇ ئىشنى مۇلاھىزە قىلىپ باقتۇق: بۇ قارىماققا ئادەتتىكى بىر ئىش، ئەمما ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئېغىر خەتەر يوشۇرۇنغان بولسىچۇ، ناۋادا ئاشۇنداق خەتەرگە يولۇققۇپ قالساق قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟ دېمەك، ھەرقانداق ئىشنىڭ باشلىنىشىدىلا كۆتۈلمىگەن خەتەردىن ساقلىنىشنىڭ تەييارلىقلىرىنى پۈختا قىلىپ، ئالمىدىس زىيان ـ زەخمەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم ئىكەن.

دەسلەپتە ھېلىقى ئادەمگە ئاچچىقىم كېلىپ: ”بۇ شاڭخەيلىكلەرنى

'قاقۇاش' دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن ـ دە!" دەۋېتىپتىمەن. تۇرۇپلا بالىنىڭ ئالدىدا گەپنى بەك كېسىپ ئېيتىۋەتكىنىمدىن پۇشايمان قىلىپ قالدىم. چۈنكى، قىزىم بۇ گېپىمنى "شاڭخەيلىكلەرنىڭ ھەممىسى قاقۇاش، ياخشى نېمىلەر ئەمەس!" دەپ چۈشىنىپ قالسا، بۇ شەھەرگە ئۆچ بولۇپ قېلىپ، بىرنەچچە كۈنلۈك شاڭخەي سایاھىتىنى غەشلىكتە ئۆتكۈزىدۇ، دېگەن گەپ.

شۇڭا دەرھاللا گەپنى باشقا ياققا بۇرىدىم:

ـ "قاقۇاش" دېگەن سۆزنىڭ "ئەقىللىق" دېگەن مەنىسىمۇ بار؛ ئەقىللىق ئادەملەر ياخشى ئىشلارنى، چوڭ ئىشلارنى تەۋرىتەلەيدۇ؛ قارىمامسىز، شاڭخەي شەھىرىنىڭ ئاۋاتلىقىغا! مۇشۇنداق كاتتا شەھەرنى شاڭخەيلىكلەر دەل ئاشۇنداق ئەقىلگە تايىنىپ بەرپا قىلغان. بايىقى ئادەم ئاشۇ ئەقىللىق شاڭخەيلىكلەرنىڭ داشقىلى ئىكەن، ئۇنداق ئادەم ئەبەدىي راۋاج تاپالمايدۇ. ئۇنداق ئادەملەر ھەممىلا يەردە بار، ئەمما شۇ يەرگە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. شاڭخەيدىمۇ ياخشى ئادەملەر كۆپ. بايىقى تاكسىنىڭ شوپۇرى، ماۋۇ مېھمانخانىنىڭ مۇلازىملىرى ئاشۇنداق ياخشى ئادەملەردىن ئىكەن.

شۇنداق قىلىپ قىزىمنى بەزىبىر شۇبھىلەردىن خالاس قىلغان بولدۇم. راست گەپنى دېسەم، ئاشۇ كۆڭۈلسىزلىكتە زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىماقتا يوق، ئەكسىچە بالىنى ئوبدان تەربىيەگە ئىگە قىلالىدىم. قىزىم شاڭخەيدە تۇرغان بىر ھەپتىدە ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئويناندى. قىزىق يېرى، شاڭخەي ژوگزالغا قايتىشنىڭ بېلىتىنى ئالغىلى بارغاندا يۈزبەرگەن بىر ئىش بىزنى شاڭخەي سەپىرىدىكى ئىككىنچى ساۋاققا ئىگە قىلدى.

ئانا ـ بالا ئىككىمىز ژوگزالنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا تۆتۈشىدىغان يولدا كېتىۋاتاتتۇق. ئاڭغىچە بىر يىگىت كېلىپ بىزگە سۆركىشىپ دېگۈدەك ئىتتىك ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ ئالدىمىزغا ئۆتۈپ ئىشتىنىنىڭ ئارقا يانچۇقىدىن بىر نېمىنى ئالغاندەك قىلىۋىدى، بىر دانە ھەمياں سىيرىلىپلا چۈشۈپ قالدى، ئەمما ئۇ يىگىت ھەمىينىنىڭ چۈشۈپ قالغانلىقىنى سەزمەي كېتىۋەردى. ئانا ـ بالا ئىككىمىز ئۇ يىگىتنى توۋلاپ باقتۇق، ئەمما ئۇ ئاڭلىمىدى. قىزىم ئۇ يىگىتنىڭ ژارقىرىغىنىمىزنى ئاڭلىماي كېتىۋەرگەنلىكىنى كۆرۈپ، يەردىكى ھەمياننى قولىغا ئالماقچى بولدى. شۇ چاغدا كاللامغا تۇيۇقسىزلا بىر خىيال كېلىپ قالدى ـ دە، قىزىمنى كاپىيدە تۇتۇۋېلىپ، يەردىكى ھەمياننى ئالغىلى قويمىدىم. ھەمياں خېلىلا چوڭ ئىدى. شۇڭا، يەرگە چۈشكەن چاغدىكى پوككىدە قىلغان ئاۋازىمۇ خېلى ئۇنلۇك چىققانىدى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئانا ـ بالا ئىككىمىزمۇ ئۇنى بار ئاۋازىمىز بىلەن توۋلىدۇق، ئەمما ئۇ ئاڭلىمىدى. ئېھتىمال ئۇ راستىنلا ئاڭلىمىغاندۇ؟! شۇنداق قىلىپ ئانا ـ بالا ئىككىمىز ئۇ

يىگىتنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ باردۇق.

ـــ ھەمىنىڭىز چۈشۈپ قالدى، ـــ دېدىم مەن ئۇ يىگىتكە 10 مېتىر نېرىدىكى ھەمياننى كۆرسىتىپ تۇرۇپ. ھېلىقى يىگىت ئۆچى بار ئادەمدەك ئالىيپ بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن، گەپمۇ قىلماي بېرىپ يەردىكى ھەمياننى ئالدى ـ دە، ئۇدۇل كېتىپ قالدى.

ـــ قىزىق ئاكاشكەنغۇ بۇ، ـــ دېدى قىزىم نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمەي گاڭگىرىغىنىچە، ـــ قارىگە تەلەتىگە، رەھمەتمۇ دېمەي كېتىۋاتىدۇ.

ـــ ئۇ دېگەن ئالدامچى، ـــ دېدىم قىزىمغا چۈشەندۈرۈپ. كېيىن قىزىم ئىككىمىز گېزىتتىن كۆرگەن خىلمۇخىل ئالدامچىلىق ھېيىللىرىنى تەھلىل قىلىپ يۈرۈپ، ھېلىقى يىگىت قوللانماقچى بولغان ئالدامچىلىق ھېيلىسىنىڭمۇ شۇلار ئىچىدە بار ئىكەنلىكىنى بايقىدۇق. ئۇنىڭدا ئالدامچى ئاشۇنداق ھەمياندىن بىرنى يەمچۈك ئورنىدا يەرگە قەستەن تاشلاپ قويىدىكەن. ناۋادا ئۇنى يەردىن شۇنداقلا ئالسىڭىز، ھەميانىنىڭ ئىگىسى تۈيۈقسىز كېلىپ ئاشۇ ھەمياننىڭ ئىچىگە قۇرۇلغان توزاق ئارقىلىق يا پۈلىڭىزنى ئالداپ ئېلىۋالىدىكەن، يا سىزنى قاقتى ـ سوقتى قىلىدىكەن. ئانا ـ بالا ئىككىمىز بۇنىڭدىن مۇنداق بىر يەكۈننى چىقاردۇق: ئالدامچىلىقنىڭ شەكلى ۋە ھىيلە ـ نەيرەڭلىرى خىلمۇخىل بولسىمۇ، ئۇنىڭدىكى مۇددىئا پەقەت بىرلا ئىكەن. ئۇ بولسىمۇ ـــ باشقىلارنى نەپكە ئىنتىلدۈرۈپ تۇرۇپ قىلتاققا دەسسىتىش.

ئىلگىرى قىزىمغا دەپ بەرگەن ئالدامچىلىقلار ئاساسەن قەغەز يۈزىدىكى گەپلەر ئىدى. بۇ قېتىم ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ئەمەلىيەت داۋامىدا ئالدامچىلىقتىن پەخەس بولۇش تەجرىبىسىنى ھەققىي ئۆگىنىۋالدى.

ـــ بۇنىڭدىن كېيىن بىراۋنىڭ بىرەر نەرسىسى چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرسىڭىز قانداق قىلىسىز؟ ـــ دېدىم قىزىمغا.

ـــ مېنىڭچە، پەقەت كارى بولماي ئۆتۈپ كەتسىمۇ بولمايدۇ، ـــ دېدى قىزىم ـــ ناۋادا ئاشۇ ئادەم ئۇ نەرسىسىنى راستىنلا چۈشۈرۈپ قويغان بولسىچۇ؟ شۇڭا، ئۇ ئادەمگە "بىر نەرسىڭىز چۈشۈپ قالدى!" دەپ ۋارقىرايمەن؛ ئەمما ئۇ نەرسىنى ھەرگىزمۇ قولۇمغا ئالمايمەن!

ـــ باربكاللا قىزىم، ـــ دېدىم ئۇنى ماختاپ.

قىزىمنى "ئىلگىرى ئالدامچىنى كۆرۈپ باقمىغاچقا كۆڭلىدە ئۇلارغا كۆرگەن ھېكايە ـ چۆچەكلىرىدىكى بويىچە ئەن سىلۋالدۇ، تاينىلىق؛ ھەققى ئالدامچىغا راستىنلا ئۇچراپ قالغاندا بىخەستەلىك قىلىپ قالارمكىن؟!" دەپ ئەنسىرەيتتىم. مانا ئەمدى ئانا ـ بالا ئىككىمىز دېگەندەكلا ئالدامچىغا ئۇچراپ قالدۇق، يەنە كېلىپ ئۇلار قارىماققا ناھايىتى دۇرۇس ئادەملەردەك كۆرۈنەتتى. شۇڭا قىزىمدىن كوچىلاپ سوراپ باقتىم:

ــ بالام، بايىقى ئادەملەرنى دەسلەپتە كۆرگەندە ئۇلاردىن گۇمانلىنىپ باقتىڭمۇ؟

ــ ياق، ــ دەپ جاۋاب بەردى قىزىم.

ــ شۇنداق قىزىم، ھېچقانداق ئالدامچى ياكى ئەسكى ئادەمنىڭ پىشانىسىدە قاشقىسى بولمايدۇ؛ ئادەتتىكى نورمال ئادەملەردەك كۆرۈنىدۇ، بەزىلىرى ھەتتا باشقىلارغا ئاق كۆڭۈل مۆتىۋەرلەردەك تۇيغۇ بېرىدۇ. شۇڭا بىرەر ئادەم ياكى ئىشقا باھا بېرىشتە، ئۇنىڭ تېگى ـ تەكتىنى راۋۇرۇس چۈشىنىپ بولغۇچە ئېھتىيات قىلغان تۈزۈك.

قىسقىسى، شائخەيدە بولۇپ ئۆتكەن ئۇ ئىككى ئىش ھېچقانچە قىزىقىيوق ئادەتتىكى ئىشلاردىن بولسىمۇ، ئۇ ئاشۇ بىر نەچچە كۈندە كۆرگەن تەبئىەت مۇزېيى، قەدىمكى مىسر مەدەنىيىتى، جىنمىاۋ ساراىيى، "شائخەي ساھلى"(外滩) قاتارلىق ساياھەت نۇقتىلىرىغا ئوخشاشلا بىزگە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى قالدۇرۇپ، شۇ قېتىمقى سايا ھەتىمىزنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتتى، قىزىمغا نىسبەتەن تېخىمۇ شۇنداق.

شائخەيدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بولغان بىر ئىشنى ھازىر ئويلىسام ھەم قورقىمەن ھەم خۇرسەن بولغۇم كېلىدۇ. بولۇپمۇ قىزىمنىڭ ئەقلى ۋە تۇيغۇنلۇقىغا تەشەككۇر ئېيتقۇم كېلىدۇ. مېنىڭچە، قىزىمنىڭ ئاشۇ ئەقلى شۇ قېتىمقى شائخەي سەپىرىدىن كەلگەن بولسا كېرەك.

ئۇ كۈنى شەنبە ئىدى. ئادەتتىكى چاغلاردىكىگە ئوخشاشلا، ئانا ـ بالا ئىككىمىز كوچا ئاپتوبۇسىدا بىر سائەت يۇرۇپ، قىزىمغا غېجەك ئۆگىتىۋاتقان مۇئەللىمنىڭ ئۆيىگە باردۇق. قايتاشىمىزدا ھاجەتخانىغا كىرمەكچى بولۇپ، بۇرۇنقى ئادىتىمىز بويىچە يول بويىدىكى مېھمانسارايغا قاراپ ماڭدۇق. بۇ مېھمانسارايىنىڭ تىجارىتى ئوبدان بولغاچقىمۇ، ئىشقىلىپ كىرىپ ـ چىقىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. مېھمانسارايىنىڭ قوبۇلزالى(大厅) ناھايىتى چوڭ بولغىنى بىلەن، ئاممۇۋى ھاجەتخانىسى ئىككىنچى قەۋەتتە بولۇپ، ھەم يورۇق ھەم پاكىز ئىدى.

ئەمما، شۇ كۈنى ئۇ مېھمانخانا بىزگە باشقىچىرەك تۇيۇلدى، قوبۇلزالىنىڭ ئىشكى يېپىق، ئىچى قاپقاراڭغۇ ئىدى. بىز ئىشكىنى ئىتتىرىپ مېھمانخانىنىڭ قوبۇلزالىغا كىردۇق. زالدا چىراغمۇ، ئادەممۇ يوق ئىدى. بۇنىڭدىن سەل ـ پەل ئەندىكىپ قالدۇق. سەپسېلىپ قارىساق، بۇلۇڭ تەرەپتىكى ساپادا بىرەيلەن ئولتۇرۇپتۇ. ئۇمۇ بىزگە سوئال نەزىرىدە قارىدى. بىز نېمە بولغانلىقىنى سورىۇدۇق، ئۇ:

ــ سارايىنى بېزىمەكچى، تىجارەتنى توختاتتۇق، ــ دېدى.

ــ بىز سارايغا چۈشمەيمىز، ھاجەتخانىغا كىرىپ چىقايلى دېگەن، ــ

دېدىم ئۇ كىشىگە.

ـــ ھە ... ئىككىنچى قەۋەتتە، ـــ دېدى ئۇ ئادەم. بۇ ئادەم قارىغاندا بۇ يەرنىڭ كۆزەتچىسى بولسا كېرەك. مەن ئۇ ئادەمگە ھەشقاللا ئېيتقاندىن كېيىن، قىزىمنى يېتىلەپ ئىككىنچى قەۋەتكە چىقماقچى بولدۇم.

ئەتراپ تىمتاس ۋە قاپقاراڭغۇ ئىدى. مەن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقماقچى بولۇپ پەلەمپەيگە پۇتۇمنى ئېلىشىمغا:

ـــ ئاپا، بولدى چىقمايلىلا، تېزرەك چىقىپ كېتەيلى، ـــ دېدى قىزىم پەس ئاۋازدە. بۇنى ئاڭلاپ يۈرىكىم "قارت" قىلىپ قالدى ـ دە، ۋۇجۇدۇمنى سوغۇق تەر باسقىلى تۇردى. شۇنداق قىلىپ قىزىمنى يېتىلىگىنىمچە ئارقامغا دەرھال ياندىم. ھېلىقى كۆزەتچى ئۇستىگە چىقمىغىنىمزنى كۆرۈپ دەرھال ئورنىدىن تۇردى.

ـــ يولدىشىمىمۇ كىرمەكچىدى، شۇنى باشلاپ كىرەي، ـــ دېدىم كۈلۈپ تۇرۇپ كۆزەتچىگە.

ئۇ كىشىنىڭ تەلەتىگە قاراشقىمۇ پېتىنالماي، قىزىمنىڭ قولىدىن يېتىلىگىنىمچە ئىشىك تەرەپكە قاراپ ئىتتىك، ئەمما تەمكىن ماڭدىم. مېھمانسارايىنىڭ بوسۇغىسىدىن چىقىۋالغاندىن كېيىن، چوڭ بىر بالا ـ قازادىن قۇتۇلغاندەك "ئۇھ" دېدىم.

ئۇ كۈنى ھېچ ئىش بولمىدى، ھاجەتخانىغا كىرگەن بولساقمۇ ئېھتىمال ھېچقانداق پالاكەتكە يولۇقماس بولغىيدۇق. ئەمما بۇ ئىش ماڭا ئىنتايىن ئېغىر بىر خەتەرگە تەۋەككۈل قىلغاندەكلا تۇيۇلدى. مانا نۇرغۇن يىل ئۆتۈپتۇ. ئۇ ئىشنى ھازىر ئويلىساممۇ تەنلىرىم تىكەنلىشىپ، ئۆزۈمنى شۇ چاغدىكى گالۋاڭلىقىم ئۈچۈن ئەيىپلىگۈم كېلىدۇ. بۇنىڭدا قىزىمغا مەڭ مەرتىۋە تەشەككۇر ئېيتىمەن؛ ئەمدىلا سەككىز ياشقا كىرگەن مەسۇمەنىڭ شۇ چاغدىكى ھوشيارلىقىغا چىن دىلىمدىن قايىل بولىمەن.

قىسقىسى، تۇرمۇشنىڭ ئۆزى ئەڭ ياخشى دەرسخانا، ھەرقانداق كەچمىشنىڭ ئۆزى قىممەتلىك بايلىق. شۇڭا، بالىلارنى تۇرمۇش گۈزەللىكلىرىدىن كۆپرەك بەھرىلەندۈرەيلى؛ ئۇلار تۇرمۇش رېئاللىقىدا قاراڭغۇ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلارنىڭمۇ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بىلسۇن. شۇنداق قىلغاندىلا، بالىلار ئۆزىنى قوغداشنى ئۆگىنەلەيدۇ.

بەشىنچى باب

بالا تەربىيەلەش مەنزىلىدىكى "ئورەك"لەر

بالا تەربىيەلەش مەنزىلىدىكى "ئورەك"لەر سۇر-هەيۋەسنى نامايان قىلىپ تۇرۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا چۈشۈپ كېتىۋاتقانلارمۇ ئاز ئەمەس. يەنە كېلىپ ئاشۇ "ئورەك"كە چۈشۈپ كېتىۋاتقان بالىلاردىن بەزىلىرىنىڭ تەقدىرى ئاتا-ئانىلار شۇ "ئورەك"نىڭ خەتىرىنى بالدۇرراق سەزگەن بولسا ئىدى، پۈتكۈل ئۆمرى نابۇت بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. ھەيھات! ئاتا-ئانىلار شۇ "ئورەك"نىڭ خەتىرىنى بالدۇرراق سەزگەن بولسا ئىدى، پۈتكۈل ئۆمرى نابۇت بولۇپ كېتىۋاتقان مىڭلىغان بالىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغان بولاتتى.

تەييارلىق سىنىپىنىڭ پايدىسى يوق

"تەييارلىق سىنىپى" ئۆچ ئېلىپ بۇگۈنگە كەلگەندە، قانداقتۇر نورمال مائارىپ تۈزۈمىدىكى بىر تۈرلۈك "سۈڭەك ئۆسمىسى"گە ئايلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ ئۆستىگە بۇ ئارتۇقچە "ئۆسمە" بالىلارنى بىرشتىلەردەك بېرۋاز قىلدۇرالايدىغان خاسىيەتلىك قانات، دەپ تەربىلەنگەچكە، نۇرغۇن كىشى بالىسىنىڭ ئاشۇنداق "خاسىيەتلىك قانات"قا كۆيەرەك ئېرىشىشىنى ئۈمىد قىلىشماقتا، ئەمما بۇ ئىنتايىن ئېغىر خاتالىق، خالاس!

سىرتتىن كەلگەن بىر تۇغقىنىم ماڭا "بالامنى تەييارلىق سىنىپقا بەرسەم بولارمۇ؟" دەپ مەسلىھەت سوراپ تېلېفون بېرىپتۇ.

ئەسلىدە ئۇ بالىنىڭ يېشى مەكتەپ يېشىغا بىر ئاي كەم قالغاچقا، مەكتەپتىكىلەر "مەكتەپكە ئازراق ئىنتىزىز 1-يىللىققا ئالمىز، بولمىسا تەييارلىق سىنىپقا كىرسۇن!" دېگەن گەپنى پۇرتىپتۇ. ئۇ تۇغقىنىمنىڭ تونۇشلىرىدىن بەزىلەر "بالىنى ئارتۇقچە پۇل تۆلەپ 1-يىللىققا بەرگەندىن كۆرە تەييارلىق سىنىپقا بەرگىنىڭ تۈزۈك؛ شۇنداق قىلسىڭ بىر يىل ئارتۇق ئۆگىنىۋالىدۇ، ئەمەسمۇ؟!" دەپ مەسلىھەت كۆرسىتىپتۇ. شۇڭا ئۇ تۇغقىنىم قانداق قىلارىنى بىلەلمەي ماڭا تېلېفون بەرگەنىكەن. ئۇ تۇغقىنىمنىڭ بالىسىنى ئوبدان بىلەتتىم. ئۇ بالا ناھايىتى ئەقىللىق ئىدى؛ ھازىرقى زېھنىدىن قارىغاندا 1-يىللىققا كىرىپ ئوقۇسا يۇزدە-يۇز بولاتتى. شۇڭا، ئۇ تۇغقىنىمغا "بالىنى ئەڭ ياخشىسى 1-يىللىققا ئالدۇرۇڭ؛ ناۋادا ئىمكانىيەت بولمىسا يەسلىدە تۇرۇۋەرسۇن، تەييارلىق سىنىپقا ھەرگىز بەرمەڭ" دەپ مەسلىھەت كۆرسەتتىم.

چۈنكى مەن بالىلارنى تەييارلىق سىنىپقا بېرىشكە ئەزەلدىن ناقايىل ئىدىم.

نۇرغۇن ئاتا-ئانا تەييارلىق سىنىپىنىڭ زادى قانداق پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى بىلمەيدۇ. دېمەك، مۇشۇنىڭدىن ئازراق خەۋەر تاپسىلا،

www.uyghurkitap.com

نۆۋەتتىكى تەييارلىق سىنىپ قىزغىنلىقىنىڭ ئەسلىدە بىر نامۇۋاپىق ئەھۋال ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايدۇ.

تەييارلىق سىنىپ ـــ ئېلىمىزدە بىر مەھەللىك ئىقتىسادىي تەرەققىيات ۋەجىدىن يولغا قويۇلغان بىر تەدبىر. تەييارلىق سىنىپ ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرى پەيدا بولغان. ئۇ چاغدا شەھەر نوپۇسى شىددەت بىلەن كۆپەيگەچكە پۇقراۋى يەسلىلەر يېتىشمەي بالىلارنى يەسلىگە ئالدۇرۇش قىينلىشىپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن يەسلىگە كىرەلمەي قالغان بىر قىسىم بالىلارنىڭ ئوقۇش يېشىدىن بۇرۇنقى تەربىيەلىنىش مەسلىسىنى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تەييارلىق سىنىپى ئېچىش يولى بىلەن ھەل قىلىش تەدبىرى يولغا قويۇلدى. دېمەك بۇ تەدبىر ئاساسلىقى بالىلار تەربىيەسىدىكى ماھىيەتلىك ھالقىلارنى ئۆزئارا چېتىش ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى مەكتەپ يېشىغا توشمىغان بالىلارنى تارقاقلاشتۇرۇش ئۇچۇن يولغا قويۇلغان.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئېلىمىز ئىگىلىكى گۈللىنىپ، نوپۇسنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى تۆۋەنلەشكە قاراپ يۇزلەندى. ئۇنىڭ ئۈستىگە پۇقراۋى يەسلىلەرمۇ ھەسسىلەپ كۆپەيگەچكە، بالىلارنى يەسلىگە ئالدۇرۇشتىكى بۇرۇنقى قىينچىلىقلار ئاللقاچان تۈگىتىلدى. ئەمما تەييارلىق سىنىپ پەيدا بولغان 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، ئېلىمىز مىقياسىدا شەھەرلەردىن تارتىپ يېزىلارغىچە ھەممىلا يەردە توختاۋسىز كېڭىيىپ ۋە بارا ـ بارا قانۇنلىشىپ، بالىلار تەربىيەسىدىكى نورمال ئېھتىياجغا ئايلىنىپ قالدى. بەزى جايلاردىكى ماۋارىپقا مەسئۇل تارماقلار ھەتتا "بالىلار مەكتەپكە كىرىشتىن ئىلگىرى چوقۇم تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇشى شەرت" دېگەندەك بەلگىلىمىلەرنى چىقاردى.

خوش، تۈگىتىلىشكە تېگىشلىك بۇ خاھىش نېمە ئۈچۈن يەنە ئىزچىل داۋاملىشىدۇ؟ سەۋەبى، ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇق ئاساسى مۇستەھكەم: بىرى، مەكتەپلەر تەييارلىق سىنىپى ئېچىشقا ئىنتىلىدۇ؛ يەنە بىرى، ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى تەييارلىق سىنىپقا بېرىشنى خالايدۇ.

مەكتەپلەرنىڭ تەييارلىق سىنىپ ئېچىشتىكى مۇددىئاسى ناھايىتى ئېنىق. جۈملىدىن، تەييارلىق سىنىپى دۆلەتنىڭ مەجبۇرىيەت ماۋارىپى دائىرىسىدە بولمىغىنى ئۈچۈن، مەكتەپلەر ئۆز ئالدىغا باھا قويۇپ ھەق ئالالايدۇ. 1985 ـ يىلى بېيجىڭ شەھىرىدە بېكىتىلگەن ھەر بىر بالىدىن ئېيغا ئىلىنىدىغان ھەقنىڭ يېتەكچى ئۆلچىمى 30 يۈەن بولۇپ، بۇنى شۇ چاغنىڭ ئۆزىدىمۇ يۇقىرى دەپ كەتكىلى بولمايتتى. ئەمما، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بۇ ئۆلچەم شىددەت بىلەن ئۆسۈپ، ھەتتا 1000 يۈەندىن ئېشىپ كەتتى. ئۇنىڭغا ئايرىم ئېلىنىدىغان پارچە ـ پۇرات ھەقلەرنى قوشقاندا، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ھەر ئايدا تۆلەيدىغىنى ئاز ئەمەس. دېمەك، تەييارلىق سىنىپى ئېچىش ـــ

مەكتەپلەرنىڭ پۇل تېپىشىدىكى ئەپچىل چارە، شۇنداقلا ئاسانلا قولغا كېلىدىغان "لوق گۆش". يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان، گەرچە بىر قىسىم يەرلىك ھۆكۈمەتلەر تەييارلىق سىنىپىنىڭ زۆرۈرىيەتسىزلىكىنى تونۇپ يېتىپ، ئۇنى چەكلەش ھەققىدە ھۆججەت چىقارغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنداق ھۆججەتلەر كۆچلۈك ئىجرا قىلىنمىغاچقا، مەكتەپلەر تەييارلىق سىنىپلىرىنى بىلدۈرۈپ ـ بىلدۈرمەي دېگەندەك ئېچىۋاتىدۇ.

ئاتا ـ ئانىلار نۆۋەتسىزدىن تەھلىل قىلىپ باقايلى: ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى تەييارلىق سىنىپقا بېرىشنى خالايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى قارىغۇلارچە دورامچىلىق ۋەجىدىن شۇنداق قىلىۋاتىدۇ. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بۇنىڭدىكى ناباب قارىشىنى مۇنداق بىرنەچچە نۇقتىغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن: بىرىنچىدىن، 3 ـ يىللىقتا ئوقۇماقچى بولغان بالىنىڭ چوقۇم 1 ـ ۋە 2 ـ يىللىقنى تۈگىتىشى زۆرۈر تېپىلغاندەك، تەييارلىق سىنىپىنى مەكتەپكە كىرىشنىڭ زۆرۈر باسقۇچى دەپ قاراۋاتىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، بالىنىڭ مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن ياخشىراق ئوقۇيالماي قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، تەييارلىق سىنىپى بالىلارنىڭ ئۆگىنىش ئاساسىنى پۇختىلاپ، ئۇلارنى بىمالال ئۆگىنىش مەنزىلىگە يېتەكلەشنىڭ تۈنجى قەدىمى، دەپ تونۇۋاتىدۇ. مىسالەن، ماڭا تېلېفون بەرگەن ھېلىقى تۇغقىنىمىز: "تەييارلىق سىنىپىدا ئوقۇغان بالىلارنىڭ ھەممىسى ئېلىپبە(拼音)نى، 100 نەچچىدىكى سانلارنى قوشۇش ـ ئېلىشنى ئۆگىنىپ بولىدىكەن، ناۋادا بالىنى تەييارلىق سىنىپىغا بەرمىسەم، ئاساسى ئاجىز بولۇپ قېلىپ، مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن باشقا بالىلارغا يېتىشەلمەي قالارمۇ؟" دېگەنىدى.

مېنىڭچە، بۇ تۇغقىنىمنىڭ بالىنىڭ "ئاساسىنى پۇختىلاش" ھەققىدىكى قارىشى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ شۇ ھەقتىكى ئېڭىغا ۋەكىللىك قىلالايدۇ. ئەمما، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بۇ ھەقتىكى تونۇشىدا مۇنداق ئىككى خىل سەۋەنلىك مەۋجۇت: بىرى، بالىلارنىڭ "ئاساسى"نى قايسى جەھەتتىن پۇختىلاش لازىملىقىنى ئاڭقىرالمايۋاتىدۇ؛ يەنە بىرى، مەكتەپلەردىكى تەييارلىق سىنىپلىرىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى چۈشەنمەيۋاتىدۇ.

شۇڭا ھېلىقى تۇغقىنىمغا مۇنداق دېدىم:

ــ ناۋادا بالا تەييارلىق سىنىپىدا پۇختا ئاساس تۇرغۇزۇپ، مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن راستىنلا باشقا بالىلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتەلمىسغۇ پۇلنى بىكارغا خەجلىمىگەن بولمىسىز، ئەمما يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى ئەمەلىيەت ئۇنىڭ ئەكسىچە بولۇۋاتىدۇ. تەييارلىق سىنىپلىرىنىڭ بالىلار ئۈچۈن ئاساس سېلىپ بېرىۋاتقانلىقى راست، ئەمما ئۇنى "ياخشى ئاساس" دەپ كەتكىلى بولمايدۇ.

ھېلىقى تۇغقىنىم بۇ گېپىمنى ئاڭلاپ ھەيران قالدى. ئۇنىڭ ھەيران

قالدۇرغىنى ئېھتىمال ''ياخشى ئاساس دەپ كەتكىلى بولمايدۇ'' دېگەن گېپىم بولسا كېرەك. ئۇ بالىنى تەييارلىق سىنىپىغا بەرسە ئەكسىچە نەتىجە چىقىپ قالىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى. مېنىڭچە، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئەمەلىيەتتە مۇشۇنداق چۈشەنچىدە. چۈنكى ئۇلار تۆۋەندىكىدەك ئەھۋاللارنى دېگەندەك بىلمەيدۇ:

نۆۋەتتە ئېلىمىزدىكى تەييارلىق سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇتۇشى پەقەت ئالاقدار يېتەكچى پىكىرگە ئاساسەن باشقۇرۇلۇۋاتقان بولغاچقا، ئۇنىڭدا بىرلىككە كەلگەن ئوقۇتۇش پروگراممىسى ۋە دەرسلىكلەر يوق، شۇڭا تەييارلىق سىنىپىدىكى بالىلارنى قانداق ئوقۇتۇش پۈتۈنلەي مەكتەپلەرنىڭ تەشەببۇسى ۋە مۇئەللىملەرنىڭ تۇيغۇسىغا باغلىق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، تەييارلىق سىنىپلىرى مەكتەپلەر ئۈچۈن پۇل تېپىپ بېرىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ خاراكتېرى مەجبۇرىيەت ماۋارىپىنىڭكىگە ئوخشىمىغاچقا، تەييارلىق سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇتۇش نەتىجىسىنى مەكتەپلەرنىڭ بىر پۈتۈن نەتىجىسىگە كىرگۈزۈپ يۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. دېمەك، مەكتەپلەر تەييارلىق سىنىپلىرىنىڭ ئوقۇتۇش نەتىجىسىگە دېگەندەك ئەھمىيەت بېرىپ كەتمەيدۇ.

مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تەييارلىق سىنىپلىرىغا ئوقۇغۇچى قوبۇللاش ھەققىدىكى تەشۋىقاتلىرىدا ''تەجرىبىلىك ۋە سەرخىل مۇئەللىملەر ئوقۇتىدۇ'' دېگەندەك گەپلەرنى قىلىدۇ. ئەمما باشلانغۇچ مەكتەپ قورۇسى ئىچىدىكى تەييارلىق سىنىپلىرى بولسا ئاساسەن دېگۈدەك چەتكە قېقىلىدۇ. مىسالدىن، ئۇنداق سىنىپلارنىڭ ئوقۇتۇش ئەسلىھەلىرى ناچاراق بولغاندىن باشقا، مۇھىمى مەكتەپ ئۇنداق سىنىپلارغا سەرخىل مۇئەللىملەرنى سەپلىمەيدۇ. ئۆزۈم كۆرگەن ۋە ئاڭلىغان ئەھۋاللارغا قارىغاندا، مەكتەپ ئادەتتە خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن دېگەندەك چىقالمايدىغان ياكى مۇددىر بىلەن چېقىشالمىغان مۇئەللىملەرنى ''نېرى تۇر'' دېيىلمىگەچكە، تەييارلىق سىنىپ بالىلىرىنى ئوقۇتۇشقا سالىدىكەن.

بەزى مەكتەپلەردە مۇئەللىم يېتىشمىگەچكە، تەييارلىق سىنىپ بالىلىرىنى ئوقۇتۇشقا پىنسىيەگە چىققان مۇئەللىملەر تەكلىپ قىلىنىدۇ. يۇزەكى چۈشەنچە نۇقتىسىدىن ئالساق، ئۇنداق مۇئەللىملەر ئەلۋەتتە ''تەجرىبىلىك''. ئەمەلىيەتتە ئۇلار(بولۇپمۇ ئايال مۇئەللىملەر)نىڭ كۆپىنچىسى ئوقۇش يېشىغا توشمىغان بالىلارنى ئوقۇتۇپ باقمىغان ياكى بۇ ھەقتە ئىزدىنىپ باقمىغان. شۇڭا، ئۇلاردىكى ''تەجرىبە'' پەقەت ئۆز ۋاقتىدا باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىنى ئوقۇتقان چاغدىكى ئۇسۇل ـ چارىلەرلا، خالاس. ئۇنىڭ ئۈستىگە نەچچە ئون يىلدىن بۇيان ئېلىمىزنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرىگە قويىدىغان ئۆلچىمى ئىزچىل تۆۋەنرەك بولۇپ كەلگەچكە، مەلۇماتى ياكى ئوقۇتۇش

ساپاسى تۆۋەن كىشىلەر مۇئەللىملەر قوشۇنىغا تۇركۈملەپ كىرىپ كەتتى. ئۇلار 40 يىللىق ئىستاژىغا ئىگە بولغىنى بىلەن، بۇ 40 يىلنى ئوقۇتۇش تەجرىبىسى جۇغلاش جەريانى، دەپ كەتكىلى بولمايدۇ. دېمەك، ئۇلار بىر خىل خىزمەت تەجرىبىسىنى 40 يىل قوللانغانلار. ئەمما، ئۇنداق "تەجرىبە" ھەتتا باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرىغمۇ ماس كەلمەيدىغان تۇرسا، ئۇنى ئوقۇش يېشىغا توشمىغان بالىلارغا قوللانغىلى بولامتى؟!

شۇڭا، ھازىرقى "تەييارلىق سىنىپ"لار ــ ھەقىقىي مەنىدىكى "ئوقۇش يېشىغا توشمىغان بالىلار مائارىپى" فۇنكسىيەسىنى يۈرگۈزىدىغان قۇرۇلما ئەمەس، پەقەت باشلانغۇچ مەكتەپ 1 ـ يىللىق سىنىپىنىڭ ئاددىيلاشتۇرۇلغان كۆچۈرمىسى، خالاس. تەييارلىق سىنىپلارنىڭ دەرسلىرى باشلانغۇچ مەكتەپ 1 ـ يىللىقلىرىنىڭكىدىن ئازراق، بالىلارنىڭ ئويناپ-ئۆگىنىش ۋاقتى كۆپرەك، مەشغۇلات ۋاقتى 1 ـ يىللىقلارغا قارىغاندا ئەركىنرەك بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئوقۇتۇش ئەندىزىسى ۋە يۈزلىنىشى باشلانغۇچ مەكتەپ 1 ـ يىللىقى بىلەن ئوپمۇئوخشاش.

ئوقۇتۇش شەكلى جەھەتتە، تەييارلىق سىنىپ بالىلىرىغمۇ بىر يۈرۈشتىن پارتا ـ ئورۇندۇق بېرىلىدۇ، بالىلار بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا دەرسكە كىرىپ، بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا دەرستىن چۈشىدۇ، بالىلارغا تاپشۇرۇق بېرىلمەيدۇ؛ ئوقۇتۇش مەزمۇنى جەھەتتە، بالىلارغا ئېلىپبە، قول كۆنىدۇرۇش، ئېنگلىزچە خام سۆز ۋە 100 نەچچىدىكى سانلارنى قوشۇش ـ ئېلىش دېگەندەك نەرسىلەر ئۆگىتىلمەيدۇ. بالىلار مۇئەللىمنىڭ دېگىنى بويىچە، ئورۇندۇقتا قولنى كەينىگە قىلىپ جىم ئولتۇرۇپ، مۇئەللىمنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلىشى كېرەك. مۇئەللىم ھەر كۈنى بالىلارغا خام خەت ۋە ئېلىپبەنى تەكرار ـ تەكرار يازدۇرۇپ، شۇنىڭغا ئاساسەن نومۇر قويىدۇ، ھەتتا ئائىلە تاپشۇرۇقىمۇ بېرىدۇ. مۇئەللىمنىڭ مەقسىتى ــ بالىلارغا رايىشلىق ۋە قەلەمنى دۇرۇس تۇتۇپ يېزىشنى ئۆگىتىش، شۇنداقلا ئانچە ـ مۇنچە خەت تونۇتۇش. ئاشۇنداق قىلالىغان مۇئەللىملەر ئوقۇتۇشتا نەتىجە ياراتقان بولىدۇ، ئۇنداق "نەتىجە"نى مەكتەپ مۇدىرلىرىمۇ ئېتىراپ قىلىدۇ. بولۇپمۇ ئاتا ـ ئانىلار بالىسى ئانچە ـ مۇنچە خەت تونۇپ، دەپتەرگە بىر نېمىلەرنى جىجلاشنى ئۆگىنىۋالسا، "بالام تۇنجى قەدەمنى مۇۋەپپەقىيەتلىك بېسىپتۇ" دەپ قارايدۇ.

ئەمما، بۇنى "مۇۋەپپەقىيەتلىك قەدەم" دېگىلى بولارمۇ؟

تەييارلىق سىنىپلارنىڭ ئۆلۈك يادلىتىش ئاساس قىلىنىدىغان، ئىجادىيلىق ۋە يېڭىلىقتىن مۇستەسنا ئوقۇتۇش ئۇسۇلى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى يىللىق بالىلىرىغمۇ تەس كېلىۋاتقان يەردە، ئوقۇش يېشىغا توشمىغان بالىلارغا ئەلۋەتتە ماس كەلمەيدۇ. دۇرۇس، تەييارلىق سىنىپلاردىمۇ دەرس ئۆتۈلىدۇ،

تاپشۇرۇق بېرىلدىۇ ۋە ئىنتىزام تەكتلىنىدۇ. ئەمما، ئۇنىڭدا ئەقلىي پائالىيەت مەۋجۇت ئەمەس. سۇخۇملىنسكى مۇنداق دەيدۇ: ''بالىلارغا ئەتراپىدىكى دۇنيادا بولۇۋاتقان خىلمۇخىل ھادىسىلەر ئارىسىدىكى سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىنى ھەر كۇنى بايقاپ تۇرۇش ئىمكانىيىتى بېرىلمىگەن مۇھىتتا بالىلارنىڭ ھېرىسمەنلىكى ۋە بىلىم ئىشتىياقى ئۆلگەن بولىدۇ.''* ھېرىسمەنلىك ۋە بىلىم ئىشتىياقىدىن مەھرۇم بالىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىمۇ زاۋاللىققا يۇزلىنىدۇ.

جۇملىدىن، ئېلىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ''تەييارلىق سىنىپ''لىرى ئومۇميىتىدىن قارىغاندا، ئۇ بالىلارنىڭ فىزىئولوگىيەلىك ۋە پىسخىك ئالاھىدىلىكىگە باب كېلىدىغان ئەقلىي ئىقتىدارى، ئادىتى ۋە ئىجادچانلىقىغا تۇرتكە بولالمايلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭغا توسالغۇ بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. شۇڭا، ''تەييارلىق سىنىپ'' ئەۋج ئېلىپ بۇگۇنگە كەلگەندە قانداقتۇر نورمال مائارىپ تۇزۇمىدىكى بىر تۇرلۇك ''سۆڭەك ئۆسمىسى''گە ئايلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ ئارتۇقچە ''ئۆسىمە'' بالىلارنى پەرىشتىلەردەك پەرۋاز قىلدۇرالايدىغان خاسىيەتلىك قانات، دەپ تەرىپلەنگەچكە، نۇرغۇن كىشى بالىسىنىڭ ئاشۇنداق ''خاسىيەتلىك قانات''قا كۆپرەك ئېرىشىشىنى ئۇمىد قىلىشماقتا. ئەمما بۇ ئىنتايىن ئېغىر خاتالىق، خالاس!

قىسقىسى، بالىلىرىمىزنىڭ تۇنجى قەدەمىنى مۇۋاپىقىيەتلىك بىسىشىغا تەشنا بولۇۋاتىمىز، ئەمما ئۇلارنىڭ پۇتىنى باش پەللىگە مەھكەم باغلۇۋېتىپ، مىدىرىيالماس قىلىپ قويۇۋاتىمىز.

مەن يۇقىرىقى مەزمۇنلارنى ھېلىقى تۇغقىنىمغا قىسقىچە دەپ بەردىم. ئۇ نېيتىمنى ئانچە ـ مۇنچە چۈشەنگەن بولسىمۇ، يەنىلا ئەندىشە قىلۇاتاتتى. ئۇ مۇنداق دېدى:

ـــ بەزى كىتابلارنى كۆرۈپ باققانىدىم، ئۇنىڭدا ''بالىلارغا بولغان دەسلەپكى تەربىيە ئىنتايىن مۇھىم، ئويغىتىش تەربىيەسى چىڭ تۇتۇلمىغان بالىلار كېيىن ئۆگىنىشتە قىينىلىپ قالىدۇ'' دەپتۇ.

بۇ تۇغقىنىمنىڭ كۆڭلى ماڭا ئايان ئىدى.

ـــ توغرا ئېيتىڭىز، ـــ دېدىم ئۇنىڭغا يەنە چۈشەندۈرۈپ، ـــ بالىلارغا بولغان دەسلەپكى تەربىيە ھەقىقەتەن مۇھىم. ئويغىتىش تەربىيەسى بويىچە تەلىم ئالغانلار بىلەن ئالمىغانلار ئەقلىي قابىلىيەتتە روشەن پەرقلىنىدۇ، شۇڭا ئويغىتىش تەربىيەسىنى قانچە بالدۇر باشلىسا شۇنچە ياخشى. بەزىلەر ھەتتا

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىملەرگە تەكلىپ» دۇ دىيەنكۇن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلمى نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 323 ـ بەتكە قارالسۇن.

"بالاك تۇغۇلۇپ ئۇچ كۈنگىچە تەربىيەگىنى باشلىۋالمىساك كىچىككەن بولسەن" دېگەنىكەن. سۇخۇملىنسكى بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: "بالاگىنىڭ ئەقلىنى تاۋلاشقا تۇتۇش قىلغان ۋاقتىڭ، تۇغۇلغان ۋاقتىتىن قانچىكى كېيىن بولسا، ئۇنى ئادەم قىلمىقىڭ شۇنچە تەسكە چۈشىدۇ"* دەيدۇ. بۇ يەردىكى "ئەقىل تاۋلاش"نىڭ ئۆزى "ئويغىتىش تەربىيەسى" دېگەن مەنىدە.

خوش، ئۇنداق بولسا تەييارلىق سىنىپلارنىڭ ئوقۇتۇشىنى "ئويغىتىش تەربىيەسى" دېگىلى بولارمۇ؟

ئىسمى جىسمىغا لايىق ئويغىتىش تەربىيەسى شەكىل جەھەتتىن ئادەتتە ئويۇنغا سىڭدۈرۈلگەن، ھەرقانداق چەكلىمىدىن خالىي، ئۆزگىرىشچان، رەڭگارەڭ ۋە تۇرمۇشقا باغلانغان بولۇشى؛ مەزمۇن جەھەتتىن، بالىلارنىڭ قابىلىيىتىنى مەشىقلەندۈرۈش، تىل ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇش ۋە تەسەۋۋۇرىنى ئويغىتىش قاتارلىق رولىلارنى ئوينىيالايدىغان بولۇشى لازىم. ئەمما، ھازىرقى تەييارلىق سىنىپ ئوقۇتۇشىدا بالىلارغا كىتابىي بىلىملەرنى ئۆگىتىپ، ئۇلارنى ئىمتىھانغا كۆندۈرۈشكە ئالدىراپ كېتىۋاتىمىز؛ پارتا-ئورۇندۇقلار بالىلارنىڭ ئەركىنلىكىنى، يېپىق ئوقۇتۇش مۇھىتى ئۇلارنىڭ تەسەۋۋۇرىنى بوغۇپ قويۇۋاتىدۇ؛ ئوقۇتۇش ئۇسۇلى بالىلارنىڭ تۇغما تەبىئىتىگە ماس كەلمىگەننىڭ ئۈستىگە، مەززىسىز، زورلاپ تېڭىلغان تاپشۇرۇقلار بالىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىۋاتىدۇ؛ ئۇ مەنپەئەتپەرەسلىك بىلەن قۇل مىجەزلىكنى ئۆگىتىدىغان ئوقۇتۇش ئەندىزىسى بولغىنى ئۈچۈن، بالىلارنى ئەقىل تاۋلاش نىشانىغا قارشى قىلىپ قويۇۋاتىدۇ. دېمەك، "تەييارلىق سىنىپ" ئوقۇتۇشى ئەقلىي تەربىيە قانۇنىيىتىگە مۇخالىپ ھەرىكەت بولغانىكەن، ئۇنى "ئويغىتىش تەربىيەسى" ئەمەس، پەقەت "ئالدىنئالا ئوقۇتۇش" دېيىشكىلا بولىدۇ.

تۇغقىنىم بۇ گەپلىرىمنى ئاڭلاپ ئويلىنىپ قالغان بولسا كېرەك، بىر ھازا جىم تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، مۇنداق دېدى:

— بۇنداق گەپلەرنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىشىم، شۇڭا دېگەنلىرىڭىزنى ئوبدان ھەزىم قىلسام بولغۇدەك. بىراق ... ھىم ... تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇغان بالىلار مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇمىغان بالىلارغا قارىغاندا ھامان تۇرگۇن كېلىدىكەن. بۇنى باشقىلاردىن ئاڭلىدىم، ھەتتا ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم دەڭە!

تۇغقىنىمنىڭ دېگىنى تىلغا ئالماي بولمايدىغان ئەھۋال ئىدى، شۇنداقلا

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىمگە تەكلىپ» دۇ دىيەنكۈن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلمى نەشرىياتى، 1984-يىلى 6-ئاي 2-نەشرى، 323-بەتكە قارالسۇن.

بۇ نۇقتىنى ئۇنىڭغا ئىزاھلىماقچى بولۇپمۇ تۇراتتىم.

ـــ بۇ يەردىكى ''تۇرگۇن'' دەۋاتقىنىڭىز باللارنىڭ خەت تونۇش، ھېسابلاش ۋە ئىمتىھان بېرىش جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقلىرىنى كۆرسىتىدۇ، ـــ دېدىم، ـــ ئەمما بۇلارنى باللاردىكى تۇرگۇنلۇكنىڭ ئىپادىسى دېسەك، مېنىڭچە گەپ چولتا بولۇپ قالىدۇ. نۆۋەتتىكى ياشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇشىدا ساقلىنىۋاتقان ئەڭ گەۋدىلىك مەسىلە ـــ ئوقۇتۇش ئەندىزىسى ۋە قىممەت قاراش يۇزلىنىشىدىكى مەسىلە. مەكتەپ، مۇئەللىملەر ۋە ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ھەممىسى تەربىيە ۋاستىسى ۋە نىشانىدا گاڭگىراپ، ھەتتا ئېزىپ قېلىۋاتىدۇ؛ ''ماۋارىپ'' ئۇقۇمىنى يۇزەكى چۈشىنىپ قېلىۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن، باللار تەربىيەسىگە غەيرىي ۋە يۇزەكى قىممەت قاراش يۇزلىنىشى بويىچىلا ھۆكۈم قىلىۋاتىمىز. يەنە كېلىپ تەييارلىق سىنىپ ئوقۇتۇشى بۇ خىل خاتا قىممەت قاراش يۇزلىنىشىگە ماسلىشىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، ئاغزىدىن سۈت تېمىپ تۇرغان باللارنى تاپشۇرۇق، ئىمتىھان ۋە ئىنتىزام جەھەتلەردىن ''چاپىقنى ئالمەن دەپ كۆزنى قارىغۇ قىتىۋ'' دېگەندەك ''راۋۇرۇس تەربىيە''لەۋاتىمىز. خوش، مۇشۇنداق تەربىيەگە كۆنگەن باللارنى ''تۇرگۇن'' دېگىلى بولارمۇ؟

ئۇنداق ''راۋۇرۇس تەربىيە''نىڭ باللارغا ئاسارەت قالدۇرىدىغان، پىداگوگىكا قانۇنىيىتىگە مۇخالىپ ھەرىكەت ئىكەنلىكىنى دېمەي تۇرايلى، ئۇنىڭ باللارنىڭ ئۆگىنىشىدە گەۋدىلەندۈرىدىغان ''نەتىجە''لىرىمۇ ئۇزاققا بارالمايدىغان، ۋاقتىلىق نەتىجە، خالاس. چۈنكى ئادەم تەربىيەلەش ئۇزۇنغا يۇگۇرگەنگە ئوخشايدۇ. ئۇزۇنغا يۇگۇرۇشتە دەسلەپتىلا ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەن تەنھەرىكەتچىنىڭ ئاخىرىدا چوقۇم ئۆتۈپ چىقالىشى ناتايىن. باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3 ـ ، 4 ـ يىللىقلىرىدا ئوقۇيدىغان باللارنى تەكشۈرۈپ باقساقلا، باللاردىكى ئۆگىنىش نەتىجىسىنىڭ تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇغان ـ ئوقۇمىغانلىقى بىلەن قىلچە مۇناسىۋەتسىز ئىكەنلىكىنى بايقايمىز.

بۇ گەپلىرىم ھېلىقى تۇغقىنىمغا خىلىلا تەسىر قىلدى بولغاي، ئۇ يەنە سورىدى:

ـــ ھە ... ئەسلىي مۇنداق ئىكەنده! ئەمىسە بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟

ـــ پىداگوگىكىدا ئاللىبۇرۇن ئىسپاتلانغان، ـــ دېدىم ئىزاھلاپ، ـــ ناۋادا باللار يولۇققان مەسىللىرىنى ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ھەل قىلىشنى ئۆگەنمىسە، قىينىچىلىقنى يېڭىشنىڭ لەززىتىنى ھېس قىلالمايدۇ، بۇ خۇددى باللار چايناپ يېگۈزۈپ قويغان ناندىن بارا ـ بارا بىزار بولۇپ قالغاندەك بىر ئىش. دۇرۇس، ''تەييارلىق سىنىپ''نا ئوقۇپ باققان باللارنىڭ دەرسلەردە بىلىدىغانلىرى باشقا باللارنىڭكىدىن كۆپرەك بولغىنى بىلەن،

ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشتىن ئالىدىغان پېئىلىق تۇيغۇسى، بىلىمى قىزغىنلىقى ۋە قىينىچىلىقنى پېئىش لەززىتى باشقا بالىلارنىڭكىگە يەتمەيدۇ. شۇڭا ئۇلار دەرسلەردە ئاسانلا بەل قويۇۋېتىپ، بارا-بارا تىرىشمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئاتا-ئانىلار ئادەتتە "ئىلگىرى ئۆگەنگەن نەرسىلەرنى قايتا پىششىقلىسىلا، بالىنىڭ ئاساسى پۇختىلىنىدۇ" دەپ قارايدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس.

يەنە بىرى، تەييارلىق سىنىپ بالىلىرىنى ئوقۇتىدىغان مۇئەللىملەرنىڭ تولىسى ئوقۇتۇش مېتودى نامۇۋاپىق، ساپاسى تۆۋەنىرەكلەردىن بولغىنى ئۈچۈن، ئۆگىنىش تۇيغۇسى جەھەتتە بالىلارغا ئاسانلا پاسسىپ تەسىر بېرىپ قويىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئۆگىنىشتىن بېزىپ، قىزىقمايدىغان، ھەتتا ئۇنىڭدىن قورقىدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئەمەلىيەتتە "قىزىقىشنىڭ ئۆزى — تالانت" دېمەكتۇر؛ ئۆگىنىشتىكى ھەرقانداق "پاراسەت" ۋە "ئالدىن تەرەددۇت"نىڭ قايسى بىرى "قىزىقىش"نىڭ ئالدىغا ئۆتەلەيدۇ دەيسىز؟! شۇڭا، ھەممىدىن قىممەتلىكى ۋە ھەممىنىڭ خوجايىنى ئاكسى يەنىلا "ئۆگىنىش پوزىتسىيەسى" بىلەن "ئۆگىنىش قىزىقىلىقى". بالىلارنىڭ كەلگۈسى ئۆگىنىشتىكى يوشۇرۇن ئىقتىدارى ۋە زېھىن-پاراسىتى دەل مۇشۇ ئىككى مەنبەدىن كېلىدۇ. ئىلمىي تەربىيە بالىلارنىڭ مۇشتۇمدەك جىسمىنى كۆچ-قۇدرىتى چەكسىز يادرو بومبىسىغا ئايلاندۇرالايدۇ، ئەكسىچە تەربىيەدىكى بۇرۇنىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان كالتە پەملىك بالىنى يېنىپلا ئۆچىدىغان پوجاكزىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

بۇ گەپلىرىم ھېلىقى تۇغقىنىمنى قايىل قىلدى بولغاي، ئۇ مۇنداق دېدى:

— بۇنى بەكلا ئاددىي چاغلاپ قاپتىمەن. تەييارلىق سىنىپىمۇ يەسلىگە ئوخشاش بولغاندىكىن، نېمىلا بولمىسۇن بالا ئەركىن-ئازادە ئوينىغاچ، ئازدۇر-كۆپتۇر بىر نېمىلەرنى ئۆگىنىدۇ دەپ ئويلاپتىكەنمەن. قارىغاندا بالامنى تەييارلىق سىنىپقا بەرمىسەممۇ بولغۇدەك-تە؟

دېمىسىمۇ، نۇرغۇن ئاتا-ئانا نېمىلا بولمىسۇن "بالا تەييارلىق سىنىپتا بىلىم ئۆگىنىدۇ" دەپ قارايدۇ. بۇ ئەمەلىيەتتە — تەييارلىق سىنىپ خۇسۇسىدىكى تىپىكلەشكەن خاتا ئىدىيە، شۇنداقلا بالىلارنىڭ ئويۇن ھوقۇقىغا سەل قارىغانلىق. نۇرغۇنلىرىمىز ھە دېسىلا "ئويۇننىڭ نېمە پايدىسى، بالىلار ئوينىسىمۇ-ئوينىمىسىمۇ ئوخشاش، بىلىم ئۆگىنىش ئويۇنىدىن ياخشىراق" دەپ تونۇيمىز. بۇ خىل ئىدىيەنى ياقلايدىغان ئاتا-ئانىلار بالىلاردىكى ئەقىل-پاراسەتنىڭ پارتا-ئورۇندۇقتىن ئەمەس، ئويۇندىن كېلىدىغانلىقىنى ئەسلا بىلمەيدۇ.

رۇسسو بالىلارنىڭ دەسلەپكى ئۆگىنىشى ھەققىدە "ئەڭ دادىل، ئەڭ

مۇھىم ۋە ئەڭ پايدىلىق'' تەربىيە قائىدىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ مۇنداق دەيدۇ: ''دەرس ئۆگىتىمەن دەپ بالىلارنىڭ ۋاقتىنى ئىگىلىۋالماي، ئەكسىچە ئاشۇ ۋاقتىنى بالىلارنىڭ 'بىكار ئۆتكۈزۈۋېتىش'گە قويۇپ بەرگۈلۈك.''* رۇسسو بۇنىڭدا ''بالىلارنى قېنىپ ئوينىۋالسۇن؛ ئۇنى ـ بۇنى ئۆگىتىمەن دەپ بالىلارنىڭ ئوينايدىغان ۋاقتىنى ئىگىلىۋالمىغىلار'' دېمەكچى. نۆۋەتتىكى تەييارلىق سىنىپلارنىڭ ئەمەلىيەتتىدىن قارايدىغان بولساق، بالىغا ئۆگىنىش تەلىپىنى قويۇڭ ياكى قويماڭ، تەييارلىق سىنىپقا كىرگەن ھامان ئۇ ئويۇن ھوقۇقىدىن بىلىپ ـ بىلمەيلا مەھرۇم قىلىنىدۇ.

دېمەك، بالىلار يېشى كىچىك، ئويغىتىش تەربىيەسىگە تەقەززا بولغىنى ئۈچۈن، ئەقىل بۇلىقىنى ئاچىدىغان ئۆسۈپ يېتىلىش مۇھىتىغا موھتاج. شۇڭا ئۇلارنىڭ ئەقلى يېتىلىدىغان ئالتۇندەك ۋاقتىنى بىر يىل ئىسراپ قىلىۋەتسەك، بۇنىڭ بەدىلىگە بالىلار كەلگۈسىدە نۇرغۇن زىيان تارتىپ كېتىدۇ. پىسخولوگىيەدە ''بالىنىڭ ئالتە ياشقا كىرگۈچە بولغان ۋاقتى ـــ ئۇنىڭ ئەقلى يېتىلىدىغان ئەڭ ياخشى پەيت'' دەپ قارىلىدۇ. دېمەك، ۋاقىت ئالتۇندىن قىممەت، شۇڭا بالىلارنىڭ ھاياتىدىكى ئاشۇ ئالتۇندەك پەيتىنى ھەرگىزمۇ ئىسراپ قىلۋېتىشكە بولمايدۇ. قىسقىسى، بالىلار ئاشۇ ۋاقتىنى ھەتتا ھېچنېمە ئۆگەنمەي ئويۇن بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتسىمۇ، ئۇ بالىلارنى ئۇلارنىڭ تۇغما تەبىئىتىگە خىلاپ ھالدا ''ئالدىنئالا ئۆگىنىش''كە زورلىغاندىن ياخشىراق.

ئەمەلىيەتتىمۇ كىشىلەر تەييارلىق سىنىپىنىڭ نۇقسانلىق تەرەپلىرىنى ھېس قىلىپ يەتكەچكە، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تەييارلىق سىنىپ تۇشمۇ تۇشتىن بىكار قىلىنىشقا باشلىدى. مىسالەن، بېيجىڭ شەھىرى تەييارلىق سىنىپىنى 2010 ـ يىلدىن باشلاپ بىكار قىلىش ھەققىدە ھۆججەت چۈشۈرۈپ ناھايىتى ياخشى قىلدى. ئەمما، نېمىشقىدۇر تەييارلىق سىنىپنى بىكار قىلىش ھەققىدىكى قارارلارنىڭ ئىجراسى بەكلا ئاستا بولۇۋاتىدۇ. ئېھتىمال ئۇنىڭ بېرىدىغان نەپ ـ پايدىسىدىن مېھرىمىزنى ئۈزەلمەيۋاتقان بولساق كېرەك.

2008 ـ يىلى بېيجىڭ شەھىرىدىكى بىر گېزىت بىلەن مەلۇم بىر داڭلىق تور پونكتى بىرلىكتە قانات يايدۇرغان تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا ''تەييارلىق سىنىپنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق'' دېگۈچىلەر 18 پىرسەنتتىلا ئىكەن، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ تەڭدىن تولىسى يەنىلا ''بالىلار چوقۇم تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇشى لازىم'' دەپ قارايدىكەن. تەييارلىق سىنىپتىن مېھرىنى ئۈزەلمەيۋاتقانلارنىڭ شۇنچىۋالا كۆپلۈكىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ يەنىلا بازىرى ئىتتىك، دېگەن گەپ.

* رۇسسو «ئېمىل» لى پىكىرىڭ تەرجىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى، 2001 ـ يىلى 5 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 93 ـ بەتكە قارالا.

هازىر تەييارلىق سىنىپلارنى مەكتەپلەرلا ئەمەس، ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر ساربىي، پۇقراۋى كونسۇلتاتسىيە(تەكرار) ئاپپاراتلىرىمۇ ئېچىۋاتىدۇ. يەسلىنى مەكتەپلەشتۈرۈش، ھەتتا نۇرغۇن يەسلىلەرنىڭ "خاسلىق"نغا ئايلىنىپ قالدى. ئۇنداق يەسلىلەر تەشۋىقاتلىرىدا "قوش تىل ئوقۇتۇشى"، "خەت تونۇتۇش"، "ماتېماتىكا" دېگەنلەرنى ئۆزىگە خاس ماركا سۈپىتىدە داڭلاۋاتىدۇ. دېمەك، ئۇنداق يەسلىلەر "تەييارلىق سىنىپى" دېگەن نامدا ئوتتۇرىغا چىقمىغىنى بىلەن، ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقىنى يەنىلا تەييارلىق سىنىپنىڭ ئىشى.

نۆۋەتتىكى تەييارلىق سىنىپلىرىنى مەمۇرىي بۇيرۇق بىلەنلا يوقاتقىلى بولىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ بازىرى شۇنداق چاپچاپ تۈرسا، يېڭىچە ئاتاقلار بىلەن يەنىلا دەۋر سۈرۈۋېرىدۇ. مەسىلەن، بېيجىڭ شەھەرلىك ھۆكۈمەت تەييارلىق سىنىپلارنى تەدرىجىي ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى قارار قىلىپ بولغاندىن كېيىن، بېيجىڭ شەھەرلىدىكى داڭلىق پۇقراۋى كونسۇلتاتسىيە ئاپپاراتى ــ «سەرخىللار مەكتىپى» "پۇتۇن كۇنلۇك تۇزۇمدىكى تەييارلىق سىنىپ"قا بالا قوبۇللاش ھەققىدە داغدۇغىلىق تەشۋىقات قىلدى. بۇ ئاپپاراتنىڭ دەرس جەدۋىلىدە كۆرسىتىلىشچە، ئۇنىڭدا مەدەنىيەت دەرسلىرىنى ئوقۇتۇش ئاساسلىق سالماقنى ئىگىلەيدىكەن.

ئويغىتىش تەربىيەسى بالىلارنىڭ تالانتىنى يېتىلدۈرەلەيدۇ، ئەمما ناموۋاپىق ئەندىزىدىكى "ئالدىنئالا ئۆگىنىش" بۇنىڭغا قادىر ئەمەس. دېمەك، "تەييارلىق سىنىپ"قا قارشى تۇرۇش ــ ماھىيەتتە ئوقۇش يېشىغا توشمىغان بالىلار تەربىيەسىدە بۇرۇنىنىڭ ئۇچىنلا كۆرۈپ، ئىلمىيلىككە خىلاپ ۋاستىلەرنى قوللىنىشقا قارشى تۇرغانلىق. بالىلارنى تەييارلىق سىنىپقا بېرىشنى توسۇشتىن مەقسەت ــ ئوقۇش يېشىغا توشمىغانلارنىڭ تەربىيەلىنىش پۇرسىتىنى بالىلارنىڭ ئۆزىگە قايتۇرۇپ بېرىش.

ھېلىقى تۇغقىنىم ئىككىمىز تېلېفوندا خېلى ئۇزاق پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ئۇ بالىسىنى تەييارلىق سىنىپقا بەرمەسمۇ بولىدىغانلىقىغا ئىشەندى. تېلېفوندىكى ئاۋازىدىن ئۇنىڭ گەپلىرىمگە ناھايىتى قايىل بولغانلىقىنى سېزىپ، بۇنىڭدىن بەكمۇ خوش بولدۇم.

تېلېفوننى قويۇپ تۇرۇشۇمغا يەنە بىر تۇغقىنىمدىن تېلېفون كېلىپ قالدى. ئۇ دەردىنى تۆككىلى تېلېفون بەرگەنىكەن.

ئىلگىرى ئۇ تۇغقىنىم مەندىن "بالامنى تەييارلىق سىنىپقا بەرسەم بولارمۇ؟" دەپ مەسلىھەت ئالغاندا، مەن ئۇنىڭغا بالىنى تەييارلىق سىنىپقا بەرمەي، دەرستىن سىرتقى كىتابلارغا قىزىقتۇرۇشقا دالالەت قىلغانىدىم. ھازىر ئۇنىڭ بالىسى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3 ـ يىللىقىغا چىقتى. ئەمما، ئۇ

تۇغقىنىمنىڭ گېپىدىن قارىغاندا، بالىسى خەتىنى قاغا پۇتىدەك يېزىپ، تاپشۇرۇقتا دېگەندەك كۆڭۈلىشمەسمىش؛ ئەتىگەندىن كەچكىچە دەرسكە مۇناسىۋەتسىز كىتابلارنىلا ئوقۇيدىكەن. ئۇ تۇغقىنىم گەپ ئارىلىقىدا بالىنى ئۆز ۋاقتىدا تەييارلىق سىنىپقا بېرىپ، خەت يېزىشنى ئالدىنئالا ئۆگىتىشكە سەل قارىغانلىقىغا پۇشايمان قىلىۋاتقانلىقىنى پۇرىتىپ ئۆتتى ۋە قوشنىسىنىڭ بالىسىنىڭ تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇپ ئاساس سېلىۋالغاچقا خېتى چىرايلىق، ئۆگىنىش نەتىجىسى يۇقىرى ئىكەنلىكىنى تىلغا ئالدى.

مەن ئۇنىڭدىن بالىنىڭ ئەھۋالىنى ۋە ئانا ـ بالا ئىككىسىنىڭ قانداق پىكىر ئالماشتۇرىدىغانلىقىنى تەپسىلىي سورىۋالغاندىن كېيىن، مەسىلىنىڭ نېگىزىنى قىياسەن بىلدىم.

بەزى ئاتا ـ ئانىلار بىرەر مەسىلىگە يولۇققاندا ئۇنىڭ سەۋەبىنى ھاپىلا ـ شاپىلا مەلۇم بىر نۇقتىغا تۇتىشىپ قالىدۇ. بۇ خۇددى ئېھتىياتسىزلىقتىن پاتقاق كېچىۋېلىپ، پايپىقىنى بۇلغىۋالغان كىشىنىڭ سەۋەبىنى پاتقاقتىن كۆرمەي پايپاقتىن كۆرگىنىدەك بىر ئىش. بۇ تۇغقىنىمنىڭ تىتلىداۋاتقانلىقى ماڭا ئايان ئىدى، شۇڭا ئۇنىڭغا ياردەم قىلىش نىيىتىدە ئالدى بىلەن ئۇنى تەنقىدلىدىم:

ـــ بالىنىڭ ئۆگىنىشكە قىزىقماس، تاپشۇرۇقتا سەل قارايدىغان بولۇپ قېلىشى، تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇمىغانلىقىدىن ئەمەس، ئەكسىچە بالىنىڭ تاپشۇرۇق ۋە ئىمتىھانىدا ئالغان نومۇرىغا ھەددىدىن زىيادە زىغىرلاپ كەتكەنلىكىدىن. بۇ جەھەتتە بەكلا تىتلىداپ كېتىپ، ھە دېسىلا بالىنى تەبىھلەيدىكەنسىز؛ بۇ قىلىقىڭىز ئاخىر بالىدا زىيادە روھىي بېسىم ۋە ئىسيان پىسخىكىسىنى شەكىللەندۈرۈپ قويۇپتۇ، بۇنى ئۆزگەرتمىسىڭىز بولمايدۇ.

ـــ مېنىڭچە، ـــ دېدى تۇغقىنىم يەنىلا ۋايسىماپ، ـــ بالىنىڭ ئاساسى ئەسلىدىنلا ئاجىز بولۇپ قاپتۇ، دەرسلەرگە پەقەتلا رايى يوق؛ ئەتىگەندىن كەچكىچە يوقىلاڭ كىتابلارنى ئوقۇغىنى ئوقۇغان، ھەتتا قولىغا چىقىپ قالغان ئەسكى ـ تۈسكى گېزىتنىمۇ ئالا قويماي ئوقۇيدۇ. ئىلگىرى ماڭا "كىتابخۇمار بالىلارنىڭ خېتى چىرايلىق بولىدۇ" دېگەندەك قىلىۋىدىڭىز، ئەمما بالام ئىنشا، كۇندىلىك خاتىرە يېزىش دېگەنلەرگە پەقەتلا قىزىقمايۋاتىدۇ، ئىشقىلىپ قەلەم تەۋرىتىشكە قېرىق.

ـــ كىتابقا قىزىقىدىغان ھەم جىق كىتاب ئوقۇغان بالىلار ئىنشا يېزىشقىمۇ قىزىقىدۇ ھەم ئوبدان يازالايدۇ. قارىغاندا، تۇڭمەس تەنبىھلىرىڭىز بالىنىڭ ئوغسىنى قاينىپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە كىتاب ئوقۇشنىڭ قىممىتىنى سىز دېگەندەك چۈشىنىپ كەتمەيسىز. بايىقى گەپلىرىڭىزگە قارىغاندا، ئەسلىدە كىتابتىن سىز بىزاركەنسىز. ئەمەلىيەتتە، بالىلاردا كىتابخۇمارلىقنى يېتىلدۈرۈش ئۇلارنى تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇتقاندىن مىڭ ئەلا، شۇڭا بالىڭىزدىن خۇش

بولسىڭىز بولغۇدەك!

— بىراق ئۇنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسى تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇغان باللارنىڭكىدىن تۆۋەن تۇرغىنى تۇرغان، — دېدى ئۇ، — بۇ ئاپئاشكارا ئەھمەلىيەت — تە!

— بۇنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ باقتىڭىزمۇ؟ — دېدىم، — سىنىپتىكى باللاردىن نەچچىسى تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇپتۇ، نەچچىسى ئوقۇماپتۇ، تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇغان باللارنىڭ نەتىجىسى ئومۇمىيۈزلۈك ياخشىمىكەن، تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇغان باللاردىن ئۆگىنىشتە ئارقىدا قېلىۋاتقانلار بىلەن تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇمىغان تۇرۇقلۇق ئۆگىنىشتە ئوزۇپ مېڭىۋاتقان باللارمۇ بارمىكەن، ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئېنىقلاپ باقتىڭىزمۇ؟

تۇغقىنىم جىم تۇرۇپ قالدى.

— ئۆگىنىش نەتىجىسىنىڭ يۇقىرى — تۆۋەنلىكى بىر مۇرەككەپ جەريان، — دېدىم چۈشەندۈرۈپ، — ئۇنى مەلۇم بىر يەككە ئامىلنىڭ سەۋەبىدىن كۆرۈشكە بولمايدۇ. بالىڭىز 3 — يىللىقتا چىقتى. ئۇ تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇغان تەقدىردىمۇ، ناۋادا ئۇ تۇرۇۋاتقان تەربىيە مۇھىتىدىكى باشقا ئامىللاردا ئۆزگىرىش بولمىسا، مېنىڭچە ئۆگىنىش نەتىجىسىنىڭ كۆرۈنەرلىك ياخشىلىنىپ كېتىشىمۇ ناتايىن. تەلىيىڭىزگە بالا كىتابقا قىزىقىدىكەن. دېمەك، بۇنداق كىتابخۇمار بالا ئاتا — ئانىسى بىلەن مۇئەللىملىرىنىڭ دەخلىسى تۈپەيلى ئىشەنچىسىنى يوقىتىپ قويمىسلا، بۇ جەھەتتىكى ئەۋزەللىكىنى ئاستا — ئاستا كۆرسىتەلەيدۇ.

ئۇنىڭغا تەپسىلىي ئىزاھلاپ مۇنداق دېدىم:

— بالىدا ھازىر ساقلىنۇاتقىنى ئۆگىنىش قىزغىنلىقى سۇسلاپ كېتىش بىلەن ئۆزلۈك ئىشەنچىسى ئاجىزلاپ كېتىش مەسىلىسى ئىكەن. شۇڭا، ئۇنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، مېنىڭچە ئىشنى بالىنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ئاشۇرۇپ، ئىشەنچىسىنى كۈچەيتىشتىن باشلاڭ. مۇھىمى ھە دېسلا بالىنى تەدبىھلەيدىغان، كوتۈلدايدىغان، بالىنىڭ ئىشلىرىغا چات كىرىۋالىدىغان ئىشنى قىلماي، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇنىڭغا ئىلھام بېرىڭ.

گەپنىڭ ئاخىرىدا ئۇ تۇغقىنىم بۇنىڭدىن كېيىن تەربىيە ئۇسۇلىغا دىققەت قىلىپ، ئىلگىرىكىدەك قوپاللىق قىلمايدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئەمما، ئۇنىڭ گەپلىرىدىن ئۆزى ۋە بالىسىغا دېگەندەك ئىشەنچ قىلالمايۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدىم.

— ئاتا — ئانىلار تەربىيە ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىپ ياخشىلاشتا، ئىشنى كونكرېت ۋە ئۇششاق ھالقىلاردىن باشلىشى لازىم، — دېدىم ئۇنىڭغا تەكتلەپ، — كونكرېت ھالقىلاردىكى ئىشلارنى بىر يېقىلىق قىلىشتا ناۋادا

تىڭشرقاپ قالسىڭىز ماڭا تېلېفون قىلىڭ، قولۇمدىن كېلىشچە ياردەم قىلىمەن.

قىسقىسى، ئاتا ـ ئانىلارغا بۇ جەھەتتە چامىمنىڭ يېتىشچە تەكلىپ بەرگۈم بار، ئەمما نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۆزى بىۋاستە ھېس قىلغىنى تۈزۈك. مىسالەن، بالىنى تەييارلىق سىنىپقا بېرىش ـ بەرمەسلىك ئىشى مۇشۇنىڭ تىمسالىدىندۇر.

"مائارىپ ھادىسىسى" ـ زوراۋان تاپشۇرۇق

زوراۋان تاپشۇرۇق بالىلارنىڭ ئىشەنچىسى، ئىرادىسى ۋە يېزىلىققا سىلىپ تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى تەسىرى بىرەر قۇر كىيىمنى ئارتۇق كىيۋالسا ئىسسىپ كېتىپ، بىرەر ناننى جىقراق يېۋەتسە چىكىلىپ كەتكەندەك ئۇنچىۋالا ئاددىي ئەمەس. جۇملىدىن، ئۇ بالا تەربىيەسىنىڭ ئومۇمىي ھالىتىنى ئۆزگەرتىۋېتىپ، بالىنى "ئوقۇش بىزارلىقى" دەپ ئاتىلىدىغان سوزۇلما خاراكتېرلىك كېسەلگە مۇپتىلا قىلىدۇ؛ بالىنىڭ ئىنتىلىشچانلىقىنى ۋەيران قىلىپ، ئىجادچانلىقىنى يالماپ يۇتۇپ، بەخت تۇيغۇسىنى كاردىن چىقىرىۋېتىدۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئەڭ ئېغىر "زوراۋانلىقى" بالىنىڭ ئەخلاقىنى بۇزۇشتا كۆرۈنەرلىك ئىياد‌ىلىنىدۇ.

كۆپىنچە كىشى "مۇئەللىم بەرگەن تاپشۇرۇقنىڭ ھەممىسى ئورۇنلۇق ھەم بالىنىڭ ئوبدان ئۆگىنىشى ئۈچۈن پايدىلىق، شۇڭا بالا ئۇنى ئەستايىدىل ئورۇندىشى كېرەك" دەپ قارايدۇ. ئەمەلىيەتتە، بالىلارغا بېرىلىۋاتقان تاپشۇرۇقلارنىڭ نۇرغۇنلىرى پايدىسى يوق نەرسىلەر، پايدىسى يوقلا ئەمەس، ھەتتا سەلبىي تەسىر پەيدا قىلىدىغان بىھۇدە نەرسىلەر. چۈنكى، ئۇنداق تاپشۇرۇقلار بالىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى يوقىتىش ۋە ئەقلىي قابىلىيىتىنىڭ يېتىلىشىگە دەخلى يەتكۈزۈشتەك سەلبىيەتلىرى بىلەن ئىلمىي ئوقۇتۇش ئەندىزىسى بىلەن قارىمۇقارشى نەرسىگە ئايلىنىپ قالدى. بۇنداق تاپشۇرۇقنى "زوراۋان تاپشۇرۇق" دەپ ئاتايمىز.

زوراۋان تاپشۇرۇق مۇنداق ئۇچ خىل ئالاھىدىلىككە ئىگە: بىرىنچى، مىقدارى كۆپ.

باشلانغۇچ مەكتەپ 1ـ يىللىق ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئادەتتىكى بىر قېتىملىق تىل ـ ئەدەبىيات تاپشۇرۇقىغا قاراپ باقايلى: بۇنىڭدا بەش تال خام خەت بىلەن ئۇنىڭ ئوقۇلۇشىنى ئا ۋە ب دەپتەرگە ئايرىم ـ ئايرىم 20 قېتىمدىن

www.uyghurkitap.com

يېزىپ چىقدۇ. بۇنداق بولغاندا باللار خەنزۇچە خەتتىن 200 نى، خەتلەرنىڭ ئوقۇلۇشىدىن 200 گۇرۇپپا يازىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇچ جۈملە تۇزۇش ۋەزىپىسىمۇ بار. ناۋادا خام خەتتىن بىرنى خاتا يېزىپ سالسا، ئەتىسى ئۇ خەتنىڭ ھەر بىرىنى بىر قۇردىن يېزىپ كېلىشى شەرت. بۇنداق بولغاندا خەنزۇچە خەتتىن 30 نى، ئۇنىڭ ئوقۇلۇشىدىن 30 گۇرۇپپا ئارتۇق يازىدۇ دېگەن گەپ. ئەگەر ئىككى خەتنى خاتا يېزىپ قويغان بولسا ئارتۇق يېزىپ كېلىدىغان خەت بىر ھەسسە كۆپەيىدۇ. ماتېماتىكا بىلەن ئېنگلىز تىلىدىن بېرىلىدىغان تاپشۇرۇقمۇ ئاز ئەمەس. ئويلاپ كۆرەيلى، ئەمدىلا 1 ـ يىللىققا كىرگەن كىچىككىنە بالا بۇنچىۋالا كۆپ تاپشۇرۇقنى ئىشلەپ بولۇش ئۇچۇن قانچىلىك ۋاقىت قادىلىپ ئولتۇرار؟!

ئىككىنچى، جازا خاراكتېرى كۇچلۇك.

تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بىر بالىنىڭ تىل ـ ئەدەبىياتتا ئۆلچەمگە يېتىش ئىمتىھان قەغىزىنى كۆرۈپ باققانىدىم. جاۋابنىڭ بىرنەچچە يېرىدە خاتا كېتىپ قاپتۇ. كېيىن ئۇقسام، مۇئەللىم ئىمتىھاندا خاتا كېتىپ قالغان يەرلەرنى تاپشۇرۇق دەپتىرىگە تۇزىتىپ قايتا يازغۇزىدىكەن. يەنى بىر سوئالنىڭ جاۋابىنى 20 قېتىمدىن يېزىشقا توغرا كېلىدىكەن. مىسالەن، بالا بىر خەتنى خاتا يېزىپ قويغان بولسا، ئۇنى تاپشۇرۇق دەپتىرىگە 20 قېتىم يازدىكەن؛ بىرەر تۇراقلىق ئىبارىنى خاتا يېزىپ قويغان بولسا، ئۇنى 20 قېتىم يازدىكەن؛ يادقا يازدىغان بىرەر ئابزاستتا تولۇق يېزىلماي قالغان جۈملە ئىككىدىن ياكى خاتا خەت بەشتىن ئاشقان بولسا، مۇئەللىم بۇ جاۋابنى خاتاغا چىقرىپ، پۈتۈن ئابزاسنى 20 قېتىم يازغۇزىدىكەن.

دېمەك، بۇنداق قىلغاندا نەتىجىسى ياخشى باللار بىلەن نەتىجىسى ناچارراق باللارنىڭ تاپشۇرۇق مىقدارى زور پەرقلىنىدۇ، دېگەن گەپ. مۇئەللىمنىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى ـــ باللارغا "ئىمتىھاننى باخشى بەرمىسەك، تاناۋىڭنى تارتىمەن" دېگەننى بىلدۇرۇپ قويۇش.

ئۇچىنچى، باھاغا غەرەز ئارىلاشقان.

قىزىمنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئېنگلىز تىلى مۇئەللىمى باللارنىڭ خام سۆزلەرنى ئۆزلەشتۇرۇش ئەھۋالىنى سىناپ كۆرۈشتە، بىر سۆزنى خاتا يېزىپ قويسىلا نۆل قويياتتى. قىزىممۇ نۇرغۇن قېتىم نۆل ئالغاندى. مۇئەللىم بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق ئېھتىمال باللارغا "100 نومۇر ئالالمىساڭ، نۆللا ئالىسەن" دېمەكچى بولسا كېرەك. بۇ ئەمەلىيەتتە تەلۈلەرنىڭ تەپەككۇرى، شۇنداقلا يامان نىيەت بىلەن مايمۇن ئوينىتىش ئەمەسمۇ؟! پىداگوگ سۇخۇملىنسكى مۇنداق دەيدۇ: "مۇئەللىم بىلەن باللار

ئاردىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۆزئارا ئىشىنىش ۋە ھەممەت ئاساسىغا قۇرۇلغاندىلا، ئاندىن باللارغا بېرىلگەن باھا ئۇلارنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن كاللا قاتۇرۇشقا ئۇندەيدىغان ۋاستىگە ئايلىنالايدۇ."* مۇئەللىمنىڭ ئۇنداق غەرەز ئارىلاشقان باھاسى باللارنى سىناق ۋە ئىمتىھانلاردا تېخمۇ ئىخلاسسىز قىلىۋېتىدۇ. جۇملىدىن، باللار ئۇنداق سىناقتا بىر سۆز خاتا بولۇپ قالسا، ئالغان نەتىجە بىراقلا يوققا چىقىرىۋېتىلىدىغانلىقىنى بايقىغاندىن كېيىن قانچىلىكىنى توغرا، قانچىلىكىنى خاتا يېزىپ قويۇشتىن پەرۋايى پەلەك بىغەمگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

"زوراۋان تاپشۇرۇق"نىڭ يۇقىرىقى ئۇچ خىل ئالاھىدىلىكى گويا نەپسانىيەتچىلىك، شەخسىيەتچىلىك ۋە ھەسەتكە ئوخشاش بىر-بىرىگە سوغۇدىشىپلا كېلىپ، باللارنىڭ كۆنلىرىنى ئازابقا مۇپتىلا قىلىپ، ئۆگىنىش قىزغىنلىقى ۋە ئىرادىسىنى يوققا چىقىرىپ، ئۆگىنىشكە بولغان ئۆمۈرلۈك تۇيغۇسى ۋە پوزىتسىيەسىگە پاسسىپ تەسىرلەرنى كۆرسىتىدۇ.

ھەرقانداق بالا مەكتەپكە يېڭى كىرگەن چاغلىرىدا مەكتەپ تۇرمۇشىغا ناھايىتى ھەۋەس قىلىپ، ئۆگىنىشكە ئىشتىياقى بىلەن ئىنتىلىدۇ، "تاپشۇرۇق" ئاتلىق بۇ ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىغانلىقىدىن ھاياجان ئىچىدە پەخىرلىنىدۇ. شۇڭا، ئاتا-ئانىلار "بولدى قىل!" دەپ تۇرسىمۇ، دەپتەر-قەلەمنى قويغۇسى كەلمەيدۇ. ئەمما، ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا زېرىكىشكە باشلايدۇ. چۈنكى، ئاللىقاچان ئۆگىنىپ بولغان خەتلەرنى تەكرار-تەكرار يېزىشقا توغرا كەلگەچكە، ئويۇنغا چولىسى تەگمەيدۇ؛ ئۇيقۇسى كەلگەندە گۇپپىدە چۈشۈپ يېتىۋېلىشقا مۇمكىن بولمايدۇ. تاپشۇرۇقنى ھەرقانچە كۆڭۈل قويۇپ يازسىمۇ خاتالىق چىقىپلا تۇرىدۇ-دە، مۇئەللىمنىڭ خاتا يېزىپ قويغان خەتلەرنى ھەسسىلەپ يازدۇرۇش جازاسىغا ئۇچرايدۇ ...، بەزى خەتلەرنى ھەتتا 100 قېتىملاپ يېزىشقا توغرا كېلىدۇ ...؛ "ئۆگىنىش" دېگەن بۇ نەرسە ئۇلارغا ئۆزى بىلەن قېرىشۇاتقاندەك تۇيۇلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن باللارنىڭ يۇرىكىدە ئۆگىنىشكە بولغان ئۆچمەنلىك بىخ سۈرۈپ، بارا-بارا ئۆگىنىشتىن زېرىكىشكە باشلايدۇ.

بىزارلىق — ئۆگىنىشنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى؛ زوراۋان تاپشۇرۇق — ئاشۇ ئەشەددىي دۈشمەننى باللارنىڭ قەلب دۇنياسىغا توشۇپ ئەكىلىدىغان بېدەك. خاۋاتىرلىنىدىغان يېرىمىز شۇكى، نۇرغۇن مۇئەللىم باللارنىڭ قەلب دۇنياسى تامان ئاتلانغان ئاشۇ "بېدەك" ئارقىلىق باللارغا قانداقتۇر ئىلىم-بىلىمنى ئەمەس، بەلكى زوراۋان ئۆگىنىش بىزارلىقىدىن ئىبارەت "ئەشەددىي

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىملەرگە تەكلىپ» دۇ دىيەنكۇن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلمى نەشرىياتى، 1984-يىلى 6-ئاي 2-نەشرى، 37-بەتكە قارالسۇن.

www.uyghurkitap.com

دۇشمەن"نى ئەۋەتىپ بېرىۋاتىدۇ. ئۇنى ئاز دەپ ئاتا ـ ئانىلارمۇ بالىلارغا زوراۋان تاپشۇرۇقنى زورلاپ، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىش بىزارلىقىنى كۈچەيتىۋاتىدۇ.

بىر قىسىم مۇئەللىملەر بىلەن ئاتا ـ ئانىلارنىڭ زوراۋان تاپشۇرۇقلا ھېرىسمەن بولۇپ قېلىشىدا مۇنداق ئىككى تۈرلۈك بۇاستە سەۋەب بار:

بىرى، ئۇلارنىڭ كاللىسىدا "كۆپ يېزىپ كۆپ يادلىسا، كۆپ نەرسىنى ئۆگىنىۋالغىلى بولىدۇ" دەيدىغان بىر تۈرلۈك مەنتىقە بار. مەن بۇنى تەكەللۇپسىزلا "گالۋاڭلار مەنتىقىسى" دەپ ئاتىدىم. ئاشۇ مەنتىقە ساھىبلىرى بىر خەتنى 20 قېتىم يازغان ئىككى قېتىم يازغاندىن ياخشى، بىرەر سوئالنى بەش قېتىم ئىشلىگەن بىر قېتىم ئىشلىگەندىن ياخشى، دەپ قارايدۇ. بۇ ـ ئۆگىنىشتىن ئىبارەت مۇرەككەپ ئەقلىي پائالىيەتنى خۇددى قانچە كۈچەپ بىلسە شۇنچە ئۆتكۈرلىشىدىغان پالتا ـ كەكە ئورنىدا كۆرگەنلىك. ئۇلار ئېھتىمال بىلمىسە كېرەك: چوڭ مېڭىنىڭ بىلىش ھەرىكىتى ـ ئىنتايىن سىرلىق جەريان. بۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئىچكى قانۇنىيىتى بولىدۇ، بولۇپمۇ ئاشۇ سىرلىق جەرياندا تۇيغۇ ئاملى ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدۇ. شۇڭا، تاپشۇرۇق قانچە كۆپ بولسا ياخشى بولۇۋەرمەيدۇ. ئەڭ ياخشىسى ـ بالىنىڭ ئەھۋالغا باب كېلىدىغان مۇۋاپىق تاپشۇرۇق. ئويلاپ كۆرەيلى: بىر خەتنى ئۇچ قېتىم يازساق ھەر ھالدا چىرايلىق چىقىدۇ؛ 30 قېتىم يازساق قاغا پۇتىدەك بولىدۇ؛ 100 قېتىم يازساق بارا ـ بارا ئوقۇغلى بولمايدىغان بىر نېمىگە ئايلىنىپ كېتىدۇ.

گالۋاڭلار مەنتىقىسىگە ئىشىنىدىغان مۇئەللىملەر بىلەن ئاتا ـ ئانىلار، زېھنىنى ئادەتتە مىقدارلاشتۇرغىلى بولىدىغان يۇزەكى نەرسىلەرگە قارىتىۋالىدۇ. ئۇلار خىلمۇخىل ئۇسۇللار بىلەن بالىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى قوزغاشنى دېگەندەك بىلمىگەچكە، ئىشلەپ تۇرغەتكۈسىز تاپشۇرۇق بىلەن بالىلارنى پارتا ـ ئورۇندۇققا بەنت قىلىۋېتىدۇ. بۇنداق ئۇسۇلنىڭ بالىلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا بىر تۈرلۈك خىمىيىلىك ئۆزگىرىش پەيدا قىلىپ، ئاخىر بالىلارنى ئۆگىنىشتىن بەزدۇرۇپ قويىدىغانلىقىنى ئەسلا ھېس قىلالمايدۇ.

يەنە بىرى، بەزى مۇئەللىملەر بىلەن ئاتا ـ ئانىلار كالتە پەملىك قىلىپ بۇرنىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرۈۋاتىدۇ. بېيجىڭ شەھىرىدە بىرنەچچە باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىمى بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدىم. شۇلاردىن بىرى بالىلارغا تاپشۇرۇق بەرگەندە ھە دېسىلا خەتنى پارچىلاپ يېزىپ كېلىشنى تاپىلايدىكەن. مىسالەن، "语" خېتىدىكى "讠"، "五"، "口"، قاتارلىق بۆلەكلەرنى ئايرىم ـ ئايرىم بىر قوردىن يازدۇرۇۋېتىپ، ئاندىن بىر پۈتۈن خەتنىڭ ئۆزىنى ئىككى قۇر يازدۇرىدىكەن. خەتنىڭ ئېلىپبەچە ئوقۇلۇشىنمۇ باش ئۇزۇك تاۋۇش، سوزۇق تاۋۇش ۋە تون بەلگىلىرى بويىچە ئايرىم ـ ئايرىم

يازدۇرۇۋېتىپ، ئاخىرىدا ئاندىن شۇ بۆلەكلەرنى بىرىكتۈرۈپ يەنە يازدۇرىدىكەن. ئۇ مۇئەللىمنىڭ بۇنداق ئۇسۇلى بالىلارنىڭ ئانچە-مۇنچە خەت تونۇۋېلىشىغا تۈرتكە بوپتۇ، بالىلارمۇ بۆلەكلەر بويىچە ئېلىندىغان سناقتا يامان ئەمەس نەتىجە ئاپتىكەن، ئاتا-ئانىلارمۇ خۇش بولۇپ كېتىشىپتۇ. ئەمما، يەنە بىر مۇئەللىم بالىلارنى دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشقا تەشكىللەپ، تاپشۇرۇقنى ناھايىتى ئاز بېرىپ، بالىلارغا دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇپ كېلىشكىلا دەۋەت قىلىدىكەن. بۇنىڭ بىلەن بالىلار دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇش داۋامىدا ھەم تىل-ئەدەبىيات سەۋىيىسىنى ئۆستۈرەلەيدىكەن ھەم ئۇنىڭدىن خۇشاللىق تاپىدىكەن.

ئەمما، مەكتەپنىڭ بىر تۇتاش ئىمتىھانلىرىدا دەرسلىكتىكى مەزمۇنلار ئاساس قىلىنىپ، كۆپىنچە ئۆلۈك يادلاپ جاۋاب بېرىدىغان سوئاللار چىقىرىلمىدىغانلىقى ئۈچۈن، بالىلارنى دەرستىن سىرتقى كىتاب ئوقۇشقا تەشكىللەيدىغان مۇئەللىمنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى "خەتنى پارچىلاپ" ئۆگىتىدىغان مۇئەللىمنىڭكىدەك ياخشى نەتىجە ئالالمايتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ سىنىپنىڭ ئومۇمىي نەتىجىسى چۈشۈپ كېتىپلا قالماي، ئاتا-ئانىلارنىڭمۇ ئۇ مۇئەللىمگە پىكرى چىقىپتۇ.

بەزى ئاتا-ئانىلار: "بۇ مۇئەللىم بالىلارغا تاپشۇرۇقنى جىقراق بەرمەي، ھە دېسىلا ئۆلارنى كىتاب ئوقۇپ كېلىڭلار دەپ، بالىلارنىڭ ۋاقتىنى ئىسراپ قىلىۋەتتى" دەپ پىكر قىپتۇ. ئەمما، ئۇ مۇئەللىمدە ئوقۇغان بالىلار باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تۆۋەن يىللىقىدا ئانچە كۆزگە كۆرۈنەلمىگىنى بىلەن، يۇقىرى يىللىقىغا ، بولۇپمۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن، دەرسلىكىنلا ئۆلۈك يادلاپ ئۆگەنگەن بالىلاردىن ئۆتۈپ كېتىدىكەن. ئۇ مۇئەللىم ماڭا مۇنداق دېدى:

— ئوقۇغۇچىلارنى ئىزلاپ تەكشۈرۈپ باققانىدىم. مەن ئوقۇتقان بالىلار ئوتتۇرا مەكتەپتە ئومۇمەن ياخشى ئوقۇۋېتىپتۇ، ئۇلار ئاربىسىدا "چاتاقچى بالىلار" يوق دېيەرلىك ئىكەن. ئەمما، "خەتنى پارچىلاپ" ئۆگىتىدىغان مۇئەللىمنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن، نېمىشقىدۇر نۇرغۇن مەسىلىلەرگە يولۇقۇپتۇ. نۇرغۇن بالا ئوتتۇرا مەكتەپتە سىنىپ ئۆرلىگەنسېرى ئوقۇشتىن تېزىشكە باشلاپتۇ، ئۆگىنىش نەتىجىسى، ئۆگىنىش پوزىتسىيەسى، ھەتتا پسىخىك ساغلاملىق جەھەتلەردە كۆپلىگەن نۇقسانلىرى بارئىكەن.

ئۇ مۇئەللىمنىڭ گېپىدىن قارىغاندا، بۇ تەكشۈرۈش نەتىجىسى ئۇنىڭ بالىلارنى ئاشۇنداق ئوقۇتۇش ئىشەنچىسىنى ئاشۇرۇپتۇ، ئەمما ئۇ تۇرۇپلا

هارسنىپ قالدى.

ـــ ئەمما، بالىنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىنكى ئۆگىنىش قىزغىنلىقى بىلەن ئۆگىنىش نەتىجىسىنى كممۇ ئۇنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقان مۇئەللىمى بىلەن باغلاپ چۈشەنسۇن دەيسىز؟ ـــ دېدى ئۇ مۇئەللىم، ـــ ئاتا ـ ئانىلار پەقەت بالىنىڭ بارا ـ بارا ئەقىل تېپىۋاتقانلىقىنى ياكى گالۋاڭلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنلا بىلىدۇ، كىشىلەر بالىنىڭ نەتىجىسىنى ئۇنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتە بىرەر ئوبدان مۇئەللىمگە ئۇچرىغان ياكى ئۇچرىمىغانلىقىدىنلا كۆرىدۇ.

"خەتنى پارچىلاپ" ئۆگىتىدىغان ھېلىقى مۇئەللىم بىلەنمۇ سىردىشىپ باققانىدىم. ئەمما، ئۇ مۇئەللىم بالىلارنى ئۇنداق ئوقۇتۇشنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئۇقمايدىكەن. ئۇ مۇنداق دېدى:

ـــ ئىشقىلىپ، بالىلارنى نەچچە يىل ئوقۇتۇش داۋامىدا ئۆزۈم تۇتقان سىنىپنى باشقا سىنىپلارنىڭ ئالدىغا ئۆتكۈزەلىسەملا بولدى، ئۇلارنىڭ كېيىنلىكى مېنىڭ ئىشىم ئەمەس.

بالىلارنىڭ كېيىنلىكى بىلەن نېمە كارىم، دەپ تۇرۇپ ئوقۇتىدىغان بۇ مۇئەللىم شۇ مەكتەپتىكى "داڭلىق مۇئەللىم"لەردىن بولغاچقا، ئاتا ـ ئانىلار بالىسىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇنىڭ سىنىپىغا ئەكىرىپ بېرىشكە تىرىشىدىكەن. چۈنكى، كۆپچىلىك ئاتا ـ ئانا ئۇ تۇتقان سىنىپتىكى بالىلارنىڭ تەڭدىن تولىسىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىدە ئاساسەن 100 نومۇر ئالىدىغانلىقىنى بىلىدىكەن.

زوراۋان تاپشۇرۇقنىڭ يۇقىرىقى ئىككى تۈرلۈك سەۋەبى ئېلىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ئاساسىي مائارىپىدا مۇنداق ئىككى مەسىلىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ: بىرى، مائارىپنى باھالاش يۆنىلىشى مەسىلىسى؛ يەنە بىرى، مۇئەللىملەرنىڭ ساپاسى مەسىلىسى. مېنىڭچە، بۇ ئىككى مەسىلە ـــ نۆۋەتتىكى مائارىپ ئىسلاھاتىمىزنىڭ ھالقىسى، شۇنداقلا نۇرغۇن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنىڭ ئېتىداسى. ئەمما، ھازىر مائارىپتىكى نۇرغۇن تاپا ـ تەنىلەر دېگۈدەك "ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى"غا مەركەزلىشىپ قالغاچقا، ئۇ مائارىپتىكى بارلىق مەسىلىلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتقان بالا ـ قازا، دەپ قارىلىۋاتىدۇ. ھالبۇكى، ئاتالمىش "مائارىپ ئىسلاھاتى"دا ھە دېسىلا "يەڭنى كېسىپ، پۇچقاقنى ياماپتۇ"، "كۆزى ئاغرىسا، كىندىكىنى ئۆڭلايدىغان" ئىشنى قىلىۋاتىمىز. بۇ ماھىيەتتە غايەت زور تېما، شۇڭا بۇ يەردە تەپسىلىي توختىلىشقا ئامالسىزمەن.

خوش، ئۇنداقتا نۆۋەتتە بالىلار دۇچ كېلىۋاتقان زوراۋان تاپشۇرۇق مەسىلىسىنى قانداق ھەل قىلغۇلۇق؟ مېنىڭچە، ئالدى بىلەن ئاتا ـ ئانىلار ئۇ

ھەقتە توغرا تونۇشقا كېلىشى لازىم. ئاددىيسى، بالىڭىزنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى قوزغاش ۋە قوغداشقا ھەر ۋاقىت ئىخلاسمەن بولۇش كۆڭۈل بۆلۈپ بېقىڭ. شۇ چاغدا زوراۋان تاپشۇرۇقنى تاقابىل تۇرۇشنىڭ ئامال-چارىسىنى ئۆزلۈكىدىن تېپىلىدۇ.

بەزىدە بالىلار زوراۋان تاپشۇرۇقنىڭ دەخلىسىگە ئۇچراۋاتقانلىقىنى ئاتا-ئانىسىغا دەپ، ئۇلاردىن ياردەم ئېلىشقا ئانچە ئېرەنسىپ كەتمەيدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ئەيىبنى يەنىلا ئاتا-ئانىلاردا قويۇش لازىم.

تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 1-يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بىر بالا دەرسىتە شوخلۇق قىلغاچقا، مۇئەللىم ئۇنىڭغا ئون تېكىستنى كۆچۈرۈپ يېزىش جازاسى بېرىپتۇ. ئۇ نەق بىر كېچە ئوخلىماي ئولتۇرۇپ ئون تېكىستنى بىرمۇبىر كۆچۈرۈپ چىقىپتۇ. ئۇ بالا "جىنايى جازا"دىن قاتتىق قىينالىسمۇ، نېمە ئۈچۈن دەردىنى ئاتا-ئانىسىغا ئېيتىشنى خالىمايدۇ؟ قارىغاندا، بالا بىلەن ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ بىر-بىرىگە تۇتقان پوزىتسىيەسىدە مەسىلە بار. چۈنكى، ئاتا-ئانىلار بالىسى بىرەر كۆڭۈلسىزلىككە ئۇچراپ قالغان چاغلاردا ئىشىنىڭ ئۇجۇر-بۇجۇرىنى سورىمايلا بالىنى تەنبىھلەپ، ھە دېسىلا مەكتەپ تەربىيەسىنى قارىغۇلارچە ماختاپ ئۇچۇرغىلى تۇرسا، بالا بارا-بارا "دەردىمنى ئاتا-ئانامغا ئېيتسامۇ بەربىر، ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپكەندەك ئۇلاردىن يەنە تىل-ئاھانەت ئاڭلايمەن" دەپ ئويلايدىغان بولۇپ قالىدۇ.

زوراۋان تاپشۇرۇق بالىلارنىڭ ئىشەنچىسى، ئىرادىسى ۋە پەزىلىتىگە سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى تەسىرى بىرەر قۇر كېيىمنى ئارتۇق كىيۋالسا ئىسسىپ كېتىپ، بىرەر نانىنى جىقراق يەۋەتسە چىڭقىلىپ كەتكەندەك ئۇنچىۋالا ئاددىي ئەمەس. جۇملىدىن، ئۇ بالا تەربىيەسىنىڭ ئومۇمىي ھالىتىنى ئۆزگەرتىۋېتىپ، بالىنى "ئوقۇش بىزارلىقى" دەپ ئاتىلىدىغان سوزۇلما خاراكتېرلىك كېسەلگە مۇپتىلا قىلىدۇ؛ بالىنىڭ ئىنتىلىشچانلىقىنى ۋەيران قىلىپ، ئىجادچانلىقىنى يالماپ يۇتۇپ، بەخت تۇيغۇسىنى كاردىن چىقىرىۋېتىدۇ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئەڭ ئېغىر "زوراۋانلىقى" بالىنىڭ ئەخلاقىنى بۇزۇشتا كۆرۈنەرلىك ئىپادىلىنىدۇ. شۇڭا ئۇنى "ماۋارىپ ھادىسىسى" دەپ قارىغۇلۇق.

ھازىر بۇ خىل "ھادىسە"نىڭ مەملىكەت مىقياسىدا كۆندە دېگۈدەك سادىر بولۇۋاتقانلىقى ئادەمنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرىدۇ. جۇملىدىن، ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرى ياكى ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرى بىلەن بۇ ھەقتە ئىككى ئېغىز مۇڭدىشىپ باقسىڭىزلا ئۇنداق "ھادىسە"نىڭ كۆپلىگىنى ئەمەس، شەكلىنىڭ ئاجايىپ-غارايىب ئىكەنلىكىگمۇ ئەقلىڭىز ھەيران، پەمىڭىز سېڭايان كېتىدۇ.

ئۇزاق يىللاردىن بۇيان باللارنىڭ زوراۋان تاپشۇرۇقنىڭ دەخلىسىگە ئۇچراش ـ ئۇچرىماسلىقى ئۇلارنىڭ پىشانىسىگە، ئېنىقراقنى ئېيتقاندا ھەرقايسى پەنلەردىكى مۇئەللىملەرنىڭ قانداقلىقىغا باغلىق بولۇپ كەلدى. دەرسكە كىرىدىغان مۇئەللىملەرنىڭ تەڭدىن تولىسى بالىنى زوراۋان تاپشۇرۇققا كۆمۈۋەتمىسلا، بۇنىڭغا "مىڭ قېتلى شۈكۈر!" دەۋاتىمىز.

دۆلەت ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ئۇچۇن يىلغا نۇرغۇن خىراجەت ئاجرىتىۋاتىدۇ. پىداگوگىكا ساھەسىدىكى ئالىي مەكتەپلەر، ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ئىنستىتۇتلىرى تېما تەتقىقاتى بىلەن توختىماي مەشغۇل بولۇۋاتىدۇ ھەتتا ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەرمۇ شۇنداق قىلىۋاتىدۇ. ئىشقىلىپ ماۋارىپ ساھەسىدە يۇقىرىدىن ـ تۆۋەنگىچە ھەممىلا يەردە ئىنچىكە تەتقىقاتلار قانات يېيىۋاتىدۇ. ئەمما، ھەر كۈنى پوتمىزغا پوتلىشىپلا تۇرىدىغان بۇ "ھادىسە" نېمىشقا تەتقىقاتچىلارنىڭ نەزىرىگە ئىلىنمايدىغاندۇ؟ چۈنكى، تەتقىقات خىراجىتىگە ئەڭ كۆپ ئېرىشىلەيدىغان پىداگوگىكا مۇتەخەسسىسلىرى دەبدەبىلىك ئىلمىي مۇلاھىزىلەرنى قىلىشقا ئامراق، ئەمما باللارنىڭ كۈندىلىك ئوقۇش ۋە تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى مۇلاھىزە قىلىپ باقىدىغان ئادەم يوق دېيەرلىك.

ئوتتۇرا مەكتەپتىكى بىر ساۋاقدىشىم "دۆلەت دەرىجىلىك ئالاھىدە مۇئەللىم" شەرىپىگە نائىل بولغان ئىدى. ئۇ مۇنداق دېدى:

ـــ ھازىرغىچە بولغان خىزمەت تەجرىبەمدىن قارىغاندا، باللارغا خام خەتلەرنى پەقەت ئۇچ قېتىمدىنلا يازدۇرسا، ئۇنىڭ ئۇنۇمى ئەڭ ياخشى بولىدىكەن.

ئاشۇنداق ھەم ئاددىي، ھەم ئۇنۇملۇك تەجرىبىلەرنى مېنىڭچە ھەقىقىي "ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىسى" دېيىش كېرەك. چۈنكى، ئاشۇ تەجرىبە ئومۇملاشتۇرۇلسا، ئىلمىزدىكى كۇرمىكلىغان بالىنىڭ تاپشۇرۇق ئازابىنى يەڭگىللەتكىلى، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ئۇرغۇتقىلى بولىدۇ. ئۇ ئاددىي تەجرىبىنىڭ ھېچقانداق تېخنىكىلىق بولمىغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە پىداگوگىكا، پسىخولوگىيە ۋە بىلىش ئىلمىگە ياتىدىغان نۇرغۇن مۇكەممەل نەزەريەنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا، بۇ مۇئەللىمنىڭ ئاددىي ئۇسۇلى مەكتەپ تۇرمۇشى بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق گەپلەردىن تۇزۇلگەن "ئوقۇتۇش تەتقىقاتى مۇۋەپپەقىيىتى" بولمىش قېلىن ـ قېلىن كىتابلاردىن قىممەتلىك، ئەلۋەتتە. ئەپسۇس، ئۇنداق كارغا كېلەرلىك تەجرىبىلەر ئومۇملاشتۇرۇلۇشتىن مۇستەسنا قېلىۋاتقاچقا، نۇرغۇن كىشى ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىنەلمەيۋاتىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، ماۋارىپقا مەسئۇل تارماقلار مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش

ئىشغا پىداگوگىكا قائىدىسى بويىچە مۇلازىمەت قىلىشقا سەل قاراپ، ھە دېسىلا مەمۇرىي ۋاستىلەرنى ئىشقا سېلىۋاتىدۇ. نەتىجىدە ئۇنداق مەمۇرىي ۋاستىلەر مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇشىغا ئۇنۇم بېرەلمەيلا قالماستىن، مۇئەللىمنىڭ يۈكىنى ئېغىرلاشتۇرۇۋاتىدۇ.

2007 ـ يىلى گېزىتتىن مەلۇم بىر مائارىپ مەمۇرىي تارمىقىنىڭ باللارنىڭ "يۈكى"نى يەڭگىللىتىش لايىھەسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، "باشلانغۇچ مەكتەپ باللىرىنىڭ بوغچىسىنى ئۈچ كىلوگرامدىن ئاشۇرۇۋېتىشكە بولمايدۇ" دەپ بېكىتكەنلىكىنى ئوقۇدۇم. ئۇ تارماق بۇ بەلگىلىمىنى چۈشۈرگەندىن كېيىن، مەكتەپلەرنى ئارىلاپ تەكشۈرۈشكە يەنە نازارەتچىلەرنىمۇ ئەۋەتىپتۇ. ئەمما، تۆۋەندىكىلەر بۇنىڭمۇ ئامالىنى تېپىپتۇ. مىسالەن، باللار ئالدى بىلەن ئىككى كىلوگراملىق بوغچىنى ئارتىپ مەكتەپ دەرۋازىسىدىن كىرىۋالغاندىن كېيىن، ئاپىسى سۇنۇپ بەرگەن بەش كىلوگراملىق يەنە بىر بوغچىنىمۇ ئېلىپ سىنىپقا كىرىدىكەن. شۇنچە يىللاردىن بېرى مائارىپ مەمۇرىي تارماقلىرىنىڭ بىر بولسا كارى بولمايدىغان، بىر بولسا چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىدىغان ئاشۇنداق تەدبىرلىرىنى كۆرۈپ، "بەزى بيۇروكراتلارنى كاللىسىنىڭ رەسمىي سۈيى بارىكەن" دېگۈم كېلىدۇ.

"باللار بوغچىسىنى يەڭگىللىتىش" ــ ئەمەلىيەتتە بىر ئوخشىتىش. بۇ يەردىكى "بوغچا" ــ ئۆگىنىشنىڭ سىمۋولى. بوغچىنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن باللارنىڭ ئۆگىنىش يۈكى ئارىسىدا يۈزەكى باغلىنىش بار دېيىلسىمۇ، ئۇ ئىككىسى باپبارا‌ۋەر ئۇقۇملاردىن ئەمەس. چۈنكى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ "يۈكى"نى يەڭگىللىتىش پىكىر ۋە چۈشەنچىگە باغلىق نەرسە تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ تارازا بىلەن ئۆلچىگىلى بولسۇن؟ "مۇئەللىم قانداق قىلغاندا باللارنى دەرسلىككە ئۇزاق مۇددەت مەجبۇرىي بەنت قىلىش، قانداق قىلغاندا ئۇلارنىڭ زېھنىنى باشقا ھېچقانداق نەرسىگە بەرمەي، پەقەت دەرسلىككە مۇجەسسەملەش ئۈستىدىلا ئويلانسا، ئۇ ھالدا باللارنىڭ يۈكىنى ئېغىرلاشتۇرۇۋېتىش مەسلىسىدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ."* پىداگوگ سۇخۇملىنسكىنىڭ بۇ بايانىدا ئوقۇغۇچىلار يۈكىنىڭ ئېشىپ كېتىشىدىكى سەۋەبلەر ۋە ئۇنى ھەل قىلىشنىڭ ئامالى ئوتتۇرىغا قويۇلغان تۇرسا، مەسىلىنى نېمە ئۈچۈن مۇشۇ نۇقتىدىن ئانالىز قىلىپ باقمايمىز؟

باللارنىڭ يۈكىنى يەڭگىللىتىشنىڭ ئەڭ كارغا كېلەرلىك ئۇسۇلى ــ زوراۋان تاپشۇرۇقنى چەكلەش. زوراۋان تاپشۇرۇقنى "مائارىپ ھادىسىسى"

* سۇخۇملىنسكى (سوۋېت ئىتتىپاقى) «مۇئەللىمگە تەكلىپ» دۇ دىيەنكۇن تەرجىمىسى، مائارىپ ئىلمى نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى 6 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 67 ـ بەتكە قارالسۇن.

يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ ئانالىز قىلىساق، ئۇنىڭ بۇزغۇنچىلىقىنى كۆرۈپ يېتەلەيمىز.

ئېلىمىزدە ھەرقايسى ساھەلەردىكى ئىشلەپچىقىرىش ھادىسىلىرىنى چەكلەش خۇسۇسىدا مۇناسىپ باشقۇرۇش ئۆلچەملىرى ۋە باشقۇرۇش چارىلىرى تۈشمۇ تۈشتىن ئوتتۇرىغا قويۇلۇۋاتىدۇ. مەسىلەن، كۆمۈر ھادىسىسى يۈز بېرىپ قالسا ئەھۋالنى يوشۇرۇش مەنئى قىلىنىش بىلەن بىرگە، مۇناسىۋەتلىك تارماق ۋە كىشىلەرنىڭ جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ. ئەمما، كۈندە دېگۈدەك كۆرۈلۈۋاتقان مائارىپ ھادىسىسى كىشىلەرگە ئادەتتىكى ئىشتەكلا تۇيۇلىدىغان بولۇپ قېلىۋاتىدۇ.

بۇ ئەھۋاللارنى كىممۇ ئەلگە ئاشكارىلاپ باقار؟ كىممۇ كۈرمىگىلىغان بالىنىڭ نداسىغا قۇلاق سېلىپ باقار؟ بۇ ھال ئادەتتىكىچە ئېيتساق، بالىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقى ۋە ھېرىسمەنلىكىنى مەڭگۈلۈك لەھەتكە ئۇزىتىدۇ؛ قاتتىقراق قىلىپ ئېيتساق، دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ ئىستىقبالىنى نابۇت قىلىدۇ. قىسقىسى، بالىلارنى زوراۋان تاپشۇرۇقنىڭ زىيان ـ زەخمىتىدىن ساقلايدىغان ئىلمىي چارە قاچانمۇ بارلىققا كېلەر؟!

ئېلېكترونلۇق ئويۇندا نېمە گۇناھ؟

بالا ناۋادا ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا ئۇزاق مۇددەت زىيادە بېرىلىپ كەتكەن، بۇ جەھەتتە ھەتتا ئەسەبىيلىك دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن بولسا، بۇ ئۇنىڭ ئېلېكترونلۇق ئويۇندىن ئۇزۇقىغا ھەرقانداق نەرسىدىن رايى يېنىپ، سوۋۇپ كەتكەنلىكىنىڭ بەلگىسى. ئېلېكترونلۇق ئويۇن ۋەجىدىن ئىستىقبالىنى نابۇت قىلىۋەتكەن بالا مېنىڭچە كومپيۇتېرسىز مۇھىتتىمۇ، باشقا ئاممىلار سەۋەبلىك دۇرۇس يولدىن ئازىدۇ. شۇنىڭغا شەكسىز ئىشىنىمەنكى: بالىلارنى نابۇت قىلىۋاتقان نەرسە ئېلېكترونلۇق ئويۇنىنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئاشۇ بالىنىڭ مەنسۇپ بولغان مەدەنىيەتتىكى جۇشكۇنلۇك يېكى سىياسىتىدىكى كەمتۈكلۈك. چۈنكى، ئېلېكترونلۇق ئويۇن ئالدىدا مەغلۇپ بولغان ئادەمنىڭ ئۆزىنى باشقا ئېزىتقۇلاردىن ئامان-ئېسەن ساقلىيالمىشىمۇ بەسىي مۇشكۇل.

قەزىم ئون يېشىدىن باشلاپ ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا كىرىشتى. ئۇ ئويۇنغا بەك كىرىشىپ كەتكەن چاغلاردا ھەتتا ئاش-تاماقنىمۇ ئۇنتۇپ كېتەتتى. ھەپتە ئاخىرىدا تۆت-بەش سائەت ئويناياتتى؛ تەتىللەردە بولسا بىر ئولتۇرۇشىدا يەتتە-سەككىز سائەت ئويناپ كېتەتتى. ئۇ چاغلاردا قەزىمنىڭ كۆرىدىغىنى ئاساسەن ئېلېكترونلۇق ئويۇن ھەققىدىكى ژۇرناللار، دوستلىرى بىلەن تېلېفوندا دېيىشىدىغىنىمۇ شۇ توغرىلىق پاراڭلار ئىدى.

راستىنى دېسەم، قەزىم ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا مېنىڭ دەۋىتىم بىلەن كىرىشكەن.

قەزىم يەنتەيدە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغدا، ساۋاقداشلىرىنىڭ ئۆيىدە كومپيۇتېر يوقمۇ ياكى باللارنىڭ يېشى بەك كىچىكمۇ، ئىشقىلىپ ھېچقايسىسى ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا كىرىشمىگەنىدى. بىز بېيجىڭغا كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن، قەزىم ئوتتۇرا مەكتەپكە كىردى. دەل شۇ چاغدا ئېلېكترونلۇق ئويۇن ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرى ئارىسىدا بىراقلا

دەۋر سۈرگەنىدى. بۇنىڭ بىلەن قىزىم ئۇنىڭغا خېلىلا قىزىقىپ قالدى. ئەمما، ئاخبارات ۋاستىلىرى، باشقا ئاتا ـ ئانىلار ۋە مۇئەللىملەرنىڭ ئېلېكترونلۇق ئويۇن ئۇستىدىكى تەنقىدىي بايانلىرى ئۇنى ئىككىلەندۈرۈپ قويدى بولغاي، "ئېلېكترونلۇق ئويۇن ئوينايتتىم" دېگەن گەپنى ئېغزىدىن چىقىرىپ باقمىدى. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ1 ـ يىللىقنىڭ 2 ـ مەۋسۈمىگە كەلگەندە قىزىمدىن سوراپ باقتىم:

ـــ ساۋاقداشلىرىڭىزدىن ئېلېكترونلۇق ئويۇن ئوينايدىغانلار بارمىكەن؟ قىزىقسىڭىز سىزمۇ ئوينايسىز!

قىزىم بۇ گېپىمدىن دەماللىقتا ھەيران قالدىيۇ، ئەمما تەكلىپىمنى خۇشال قوبۇل كۆردى ۋە بازاردىن دەرھال ئېلېكترونلۇق ئويۇن پىلاستىنكىلىرىنى ئەكەلدى.

بۇنىڭدا مەن مۇنداق ئويلىغانىدىم: "بالىلارنىڭ ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا شۇنچىۋالا بېرىلىۋاتقانلىقىغا قارىغاندا، ئۇنىڭدا چوقۇم بالىلارنى خۇش قىلىپ كۆڭلىنى ئاچىدىغان نەرسىلەر بار. بالىلار چوقۇم ئويناپ ئۆز كۆڭلىگە خۇشاللىق تېپىشى، ئاتا ـ ئانىلارمۇ بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدىكى ھەرقايسى باسقۇچلاردا ئۇنى شادلىقتىن ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بەھرىمەن قىلىشى كېرەك. چۈنكى، ھازىرقى بالىلارنىڭ ئوينىغۇدەك ئادىشى يوق؛ بۇ جەھەتتە بەكمۇ بىچارە. ناۋادا، بالا كۆڭلىنى خۇش قىلغۇدەك بىرەر ئىشقا مەلىكە بولالمىسا، ۋاقتىنى تېلېۋىزور ئالدىدا ئىسراپ قىلىۋېتىدۇ. شۇڭا، قىزىم ۋاقتىنى ئېلېكترونلۇق ئويۇن بىلەن ئۆتكۈزسە ئۆتكۈزسۇنكى، ھەرگىزمۇ تېلېۋىزور ئۈچۈن قۇربان قىلمۇەتمەسۇن. ھازىر تېلېۋىزوردا بالىلارغا ماس كەلگۈدەك پروگراممىلارمۇ يوق دېيەرلىك. ئۇنىڭ ئۈستىگە تېلېۋىزور كاللا ئىشلەتمەي پارقىراپ ئولتۇرۇپ كۆرىدىغان نەرسە بولغاچقا، بارا ـ بارا بالىنىڭ كاللىسىنى ھېچنىمىگە ئىشلىمەس قىلىپ قويىدۇ. ئەمما، ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا بالا بۇ ئاسىتە قاتنىشىدىغان بولغاچقا، ئويۇن داۋامىدا ئۇنىڭغا ئەقلىنى مۇجەسسەملەيدۇ. ئۇ بالىنىڭ كومپيۇتېر مەشغۇلات ماھارىتىنى ئۆستۈرۈشكىمۇ پايدىلىق.

شۇڭا، مەندە "بالا ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا خۇمار بولۇپ قالارمۇ؟" دېگەن ئەندىشە يوق ئىدى. ئەمما، ئۇنىڭ ئويۇنغا ئاش ـ تاماقمۇ يېمەي بېشىچىلاپ كىرىپ كېتىشىگە يول قويمايتتىم. ئىشقىلىپ بۇ جەھەتتە قىزىمغا ئىشەنچىم بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ خىل ئىشەنچ ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا بولغان تونۇشۇم ۋە قىزىمغا بولغان چۈشەنچەمدىن كەلگەن.

ئېلېكترونلۇق ئويۇن ـــ قورقۇپ كەتكۈدەك "زەھەر" ئەمەس، بەلكى كىچىك چاغلىرىمىزدا ئوينىغان ئويۇنلارغا ئوخشاش، ئەمما ئۇنىڭغا قارىغاندا

ھەم مۇرەككەپ، ھەم قىزىقارلىق. باللارنى قايسىبىر ئويۇنغا خۇمار بولمايدۇ دەيسىز! بىزمۇ كىچىك چاغلىرىمىزدا ئۇرۇش قىلىش ياكى مۆكۈشمەك ئويۇنىغا بىر كىرىشىپ كەتسەك، نە غىزا، نە ئۇيقۇ دېگەنلەرنى ئۇنتۇپ كېتىدىغان. چوڭلار كېلىپ قولىمىزدىن سۆرەپ ماڭسا، ئاداشلىرىمىزغا قىيالمايلا ئۆيگە خۇددى بوينىمىزدىن باغلىغاندەك تەستە ماڭىدىغان. ئەمما، ھازىرقى باللارنىڭ ئۇنداق ئاداشلىرى بولمىغاچقا، ئۆزىگە سىرداش بولالايدىغان "ئاداش"نى كومپيۇتېر ئىكرانىدىكى مەۋھۇم دۇنيادىن ئىزدەيدۇ. شۇڭا، ئۇلار ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا بىر كىرىشىپ كەتسە، ھەممىنى ئۇنتۇيدۇ. دېمەك، ھازىرقى باللارنىڭ ئېلېكترونلۇق ئويۇنى بىلەن كىچىك چاغلىرىمىزدىكى ئويۇنلارنىڭ قىلچە پەرقى يوق.

ئويۇن ھېرىسمەنلىكى بىلەن "ئويۇن قېپى"(ئويۇنغا خۇمار بولۇپ قېلىش)لىق تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ھالەت. مېنىڭچە، باللارنىڭ مۇتلەق كۆپىنچىسى ــ ئويۇن ھېرىسمەنلىرى؛ بارا-بارا ئويۇن قېپىغا ئايلىنىپ كېتىدىغان باللار بەكمۇ ئاز. ئاڭلىشىمچە، ۋاسكېتبول چولپىنى ياۋ مىڭمۇ كىچىك چاغلىرىدا ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا بەك ئامراق ئىكەندۇق؛ ئىلىم ۋە ئىش-ئۇقەت ساھەسىدە كاتتا مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قازانغانلارنىڭ بەزىلىرىمۇ باللىقىدا ئېلېكترونلۇق ئويۇن مەستانىلىرىدىن ئىكەنمىش. شۇڭا، بەزى باللاردىكى چاتاقنى تېرىغان نەرسە ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق ئەمەس، بەلكى ئاشۇ بالدىكى تەلەپچانلىقنىڭ كەمچىللىكى. ئاتا-ئانىلار بۇ مەسىلىدە دۇرۇس ئاڭ تۇرغۇزۇشى لازىم.

دېمەك، بەزى باللاردىكى "ئويۇن قېپى"لىقنى ئاشۇ ئويۇننىڭ ئۆزى ئەمەس، بالدىكى باشقا بىر سەۋەب كەلتۈرۈپ چىقارغان. ناۋادا بالا ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا ئۇزاق مۇددەت زىيادە بېرىلىپ كەتكەن، بۇ جەھەتتە ھەتتا ئەسەبىيلىك دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن بولسا، بۇ ئۇنىڭ ئېلېكترونلۇق ئويۇندىن ئۆزگە ھەرقانداق نەرسىدىن رايى يېنىپ سوۋۇپ كەتكەنلىكىنىڭ بەلگىسى. ئېلېكترونلۇق ئويۇن ۋەجىدىن ئىستىقبالىنى نابۇت قىلىۋەتكەن بالا مېنىڭچە كومپيۇتېرسىز مۇھىتتىمۇ، باشقا ئاممىلار سەۋەبلىك دۇرۇس يولدىن ئازىدۇ. شۇنىڭغا شەكسىز ئىشىنىمەنكى: باللارنى نابۇت قىلىۋاتقان نەرسە ئېلېكترونلۇق ئويۇننىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئاشۇ بالىنىڭ مەنئىيىتىدىكى چۈشكۈنلۈك ياكى ساپاسىدىكى كەمتۈكلۈك. چۈنكى، ئېلېكترونلۇق ئويۇن ئالدىدا مەغلۇپ بولغان ئادەمنىڭ ئۆزىنى باشقا ئېزىتقۇلاردىن ئامان-ئېسەن ساقلىيالىشىمۇ بەسىي مۇشكۈل.

ئەمەلىيەتتە ئېلېكترونلۇق ئويۇن، دەۋرىمىزدىكى باللار تۇرمۇشىنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر قىسمىغا ئايلاندى. شۇڭا، ئاتا-ئانىسى ياقتۇرسۇن-

ياقتۇرمىسۇن، بالىلار ئېلېكترونلۇق ئويۇننى ئوينىغىنى ئوينىغان. دېمەك، بالىلارغا ئېلېكترونلۇق ئويۇن توغرۇلۇق يول كۆرسىتىپ يۇرۇشمىزنىڭ ئاساسەن ھاجىتى قالمىدى. ئىجتىمائىي ئېقىمغا ئايلىنىپ كەتكەن نەرسىنى توسۇپ قالغىلى بولمايدۇ ـ دە! شۇڭا باشقىسىنى قويۇپ تۇرۇپ، بالىنى ئېلېكترۇنلۇق ئويۇنىنمۇ ئويناپدىغان، ئۆزىنى تۇتۇشنىمۇ بىلىدىغان؛ ھەم ھايات خۇشاللىقلىرىدىن بەھرىلىنەلەيدىغان، ھەم ئۆزىنىڭ بىمالال ئۆسۈپ يېتىلىشىگە دەخلى يەتكۈزمەيدىغان قىلىشنىڭ ئامالى ئۇستىدە ئويلىنىشىمىز لازىم.

ھەرقانداق ئىشنىڭ ئېتىداسى مۇشكۇل بولىدىكەن. قىزىم ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا كىرىشىپ قالغان دەسلەپكى چاغلاردا، باشقا بالىلارغا ئوخشاشلا ئۇنىڭغا رام بولۇپ قېلىپ، دەرستىن سىرت ئوقۇيدىغان كىتابلىرىنىمۇ ئۇنتۇدى؛ كومپيۇتېرنى مەجبۇرىي ئۆچۈرۈۋەتمىگۈچە غېجەك مەشىقىنى باشلىمايتتى؛ "تاماق سوۋۇپ كەتتى!" دەپ نەچچە رەت توۋلىساقمۇ، بىز غىزانى يەپ بولۇپ خېلى بىر چاغلارغىچە كومپيۇتېر ئالدىدىن قوپقۇسى كەلمەي ئولتۇرۇۋالاتتى. بۇنى كۆرۈپ سەل ـ پەل تىتىلداپمۇ قالدىم. قىزىمغا بىرنەچچە قېتىم دەپ باقسامۇ پايدىسى بولمىغاچقا "ۋاقتىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇڭ، باشقا ئىشلىرىڭىزغا دەخلى يېتىپ قالمىسۇن!" دەپ تاپىلاپ قويۇپ كارىم بولمىدى. قىزىم بىز غىزانى يەپ قاچا ـ قۇچىلارنى يىغىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن داستخانغا كەلگەن چاغلىردا، ئۇنىڭغا كۇلۇپ تۇرۇپ: "تامىقىڭىز ئاشخاندا، قورسىقىڭىز ئاچقان بولسا ئۆزىڭىز ئىسىستىپ يەڭ!" دەپ قويدۇم.

ئىچىم تىتىلداپ بولالماي قالغان چاغلاردىمۇ ئوپۇل ـ توپۇل چالۋاقاپ، بالىنىڭ زىتىغا تېگىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمىدىم. گەپ ئارىلىقىدا قىزىم بىلەن ئېلېكترونلۇق ئويۇن ھەققىدە مۇڭدىشىپ، ئۇنىڭ خۇشاللىقىغا ھەمدەم بولاتتىم. بىر قېتىملىق بايرامدا ئۇنىڭغا ئېلېكترونلۇق ئويۇن پىلاستىنكىسى سوۋغا قىلدىم. چۈنكى، بالىنىڭ ئىشغا قانچە چات كىرىۋالغانسېرى، بالا ئۇنىڭغا شۇنچە يېپىشىۋالىدىغان بولغاچقا، بالىنىڭ تەلەپچانلىقىغا تايانمای بولمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتىم. شۇڭا، قىزىمنىڭ ۋاقتىنى ئۆزىنىڭ خىلمۇخىل تۇرمۇش تۈيغۇلىرىغا ئاساسەن مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئادەتلىنىۋېلىشىنى سەۋرچانلىق بىلەن كۈتتۈم.

قىزىم ياتاقلىق مەكتەپتە بولغاچقا، غېجەكنى پەقەت شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرىلا مەشىق قىلالايتتى. ئەمما، ئۇ شەنبە كۈنى تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولۇپ، كومپيۇتېر ئالدىدا بىر ئولتۇرۇۋالسا غېجەك مەشىقىنى ئاساسەن ئۇنتۇيتتى ـ دە، ئاخىر "ئەتە كۆپرەك مەشىق قىلمىسام بولمىغۇدەك!" دەپ

قويياتتى. ئەتسىمۇ كومپيۇتېرنى ئاران ئۆچۈرگەن چېغدا، غېچەك مەشىقنى يەنە ئۇنتۇپ قالغانلىقنى ئەسكە ئېلىپ، ئامالسىز مەشقنى كېينكى ھەپتىگە قالدۇراتتى. بۇنداق چاغلاردا قىزىمنىڭ ئوڭايسىزلىنىپ كېتىۋاتقانلىقنى سېزەتتىم. بۇ خىل ھالەت ــ ئەمەلىيەتتە باللارنىڭ ئۆز-ئۆزىنى تەڭشەش جەريانى. بىر قېتىم قىزىم غېجەك مەشقىنى ئۇنتۇمغان بولسىمۇ، بىر دەملا چېلىپ قويۇپ قويدى. شۇڭلاشقىمۇ غېجەك مۇئەللىمنىڭ ئالدىدا تەلەپ بويىچە چالالماي قېلىپ، يېنىپ چىققاندىن كېيىن تۇيۇقسىزلا يىغلىۋەتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن قىزىمنى ئەيىبلىمەي، ئەكسىچە:

ــ ھېچقىسى يوق قىزىم، يىغلىماڭ، بۇنىڭدىن كېيىن ئوبدانراق مەشق قىلسىڭىزلا بولدى، ــ دېدىم.

شۇنىڭدىن كېيىن قىزىم غېجەكنى بۇرۇنقىدەك تولۇق مەشق قىلىدىغان بولدى. ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا ۋاقىت چىقىرىش ئۈچۈن، ئىش ئۇنۇمگە دىققەت قىلىشنىمۇ ئۆگىنىۋالدى. ئۇنىڭ خېمغا يېنىپ قالغان چاغلىرىمۇ بولغانىدى. ئەمما، ئۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭغا "ئاقىلەي-كۆكىلەي" دەپ يۇرەي، ئۇنىڭ بىلەن بۇ ھەقتە كەڭ-كۇشادا مۇڭدىشىپ، ئۇنىڭغا ئارزۇ-تىلەكلىرىنى دېدىم.

ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا كىرىشىپ كەتكەن دەسلەپكى چاغلاردا، ئۇنىڭ دەرسلەردىكى نەتىجىسىگمۇ ئازدۇر-كۆپتۇر تەسىر يەتكەنىدى. ئەمما، بالىنى بۇنىڭلىق بىلەن ئەيىبلەپ ئولتۇرمىدىم. چۈنكى، بالا ئوينۇپلىشى كېرەك. باللار ئۆگىنىش بىلەن ئويۇنىدىن قايسىسىنىڭ مۇھىم ئىكەنلىكىنى كۆڭلىدە بىلىدۇ؛ شۇڭا، بالىنىڭ كۆزىگە كىرىۋالمىساقلا، ئۇ بۇ ئىشلارنى ئاستا-ئاستا ئىزىغا سالالايدۇ. بالا ئۆگىنىش بىلەن ئويۇنىنى قارىمۇ قارشى ئورۇنغا قويۇۋېلىپ، ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى يوقىتىپ قويمىسلا، ئۆگىنىشكە چوقۇم ئىخلاسىنى بېرەلەيدۇ.

قىزىم ئېلېكترونلۇق ئويۇننى بىر يىلدىن كۆپرەك ئوينىاپ، بارا-بارا ئۇنىڭدىن سوۋۇدى، بولۇپمۇ ئۆزىنى تۇتۇش ۋە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشنى ئۇنۇملۇك ئورۇنداشنى ئۆگىنىۋالدى. مېنىڭچە، بۇ قىزىمنىڭ ئېلېكترونلۇق ئويۇن ئويناش داۋامىدا ئېرىشكەن ھاسلاتى. بۇ ھاسلات نوقۇل ئىمتىھان نەتىجىسىدىن مۇھىم، ئەلۋەتتە.

قىزىم تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 3-يىللىقىغا چىققاندىن كېيىن، دەرسلىرى خېلىلا ئېغىرلاشتى. ئۇ بىر كۈنى ئېلېكترونلۇق ئويۇن پىلاستىنكىلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىر يەشىككە قاچىلاپ:

ــ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرىش ئىمتىھانىنى بېرىپ بولغۇچە ئوينىمايمەن، ــ دېدى. بۇ دەل كۆڭلۈمدىكىدەك گەپ بولسىمۇ، قىزىمغا

باشقا گەپ قىلمىدىم، خۇشال بولغانلىقىمنىمۇ چاندۇرمىدىم، بالىنى بۇنىڭلىق بىلەن ماختاپمۇ يۇرمىدىم. پەقەت: ”مەيلى بالام“ دەپلا قويدۇم.

قىزىم ”تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقىش ئىمتىھانىنى تۇغەتكەندىن كېيىن رومان ئوقۇيمەن، ھۆسنىخەت ئۆگىنىمەن، غەجەك مەشىق قىلىمەن“ دېگەندەك نۇرغۇن پىلانلارنى تۈزگەندى. ئەمما، ئىمتىھان تۈگىشىگىلا كارىۋاتنىڭ ئاستىدىكى ئېلېكترونلۇق ئويۇن پىلاستىنكىلىرى سېلىنغان ھېلىقى يەشىكنى ئېچىپ، ۋاقتىنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا ئاتىۋەتتى ـ دە، تۈزگەن پىلانلىرىنىڭ بىرىنمۇ ئورۇندىيالمىدى.

قىزىمنىڭ ۋاقتىنى بىھۇدە ئىسراپ قىلىۋەتكەنلىكىگە ناھايىتى ئېچىنغان بولساممۇ، بالىغا گەپ قىلمىدىم. مېنىڭچە، بالا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىمەن، دەپ بەكمۇ چارچىدى. ئەمدى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە بىر كىرىپ كەتسە، شۇنىڭ بىلەن باش قاشلىغۇدەكمۇ ۋاقتى بولمايدۇ. شۇڭا، بۇ تەتىلدە قېنىپ ئوينىۋالسۇن.

تەتىل ئاخىرىدا قىزىم بىلەن تەپسىلىي سىرداشتىم. گەپ ئارىلىقىدا تەتىلگە قويۇپ بېرىلىشتىن بۇرۇن تۈزگەن پىلانلىرىنى تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭدىن ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا بەك بېرىلىپ كەتسە، ئادەمنىڭ ۋاقتىنى ئېلىپ، ئاخىر پۈتكۈل پىلانلىرىنى يوققا چىقىرىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتكەن ـ يەتمىگەنلىكىنى سوراپ باقتىم. ئاندىن ئانا ـ بالا ئىككىمىز ئولتۇرۇپ بۇ ئىشنى مۇلاھىزە قىلىپ باقتۇق: ۋاقىت قىس چاغلاردا بىرەر ئىشنى قىلسا، يەنە بىر ئىشنى قىلغىلى بولمايدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ باسقۇچى ـــ بالىلارنىڭ كىشىلىك ھاياتىدىكى ئەڭ ھالقىلىق ئۈچ يىل. شۇڭا، بۇ ئۈچ يىلنى چوقۇم چىڭ تۇتۇش كېرەك. بۇ ھەم كەلگۈسىدىكى كۆڭۈللۈك ئويۇن ـ تاماشا ئۈچۈن شەرت ھازىرلىغانلىق.

قىزىم تەتىل ئاخىرىدا پىلانلىرىنىڭ بىرىنمۇ ئورۇندىيالمىغانلىقىنى ئويلاپ بەكمۇ ئۇمىدسىزلەندى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېلېكترونلۇق ئويۇنىنى قانغۇچە ئوينىماپ پۈخادىنمۇ چىققاندى. شۇڭا، گەپلىرىمنى ئۇندىمەستىن ئولتۇرۇپ ئاڭلاپ، ئازراقمۇ قېيىدىمىدى. ھەتتا: ”تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن تېخىمۇ ئالدىراش بولۇپ كېتىدىغان ئوخشايمەن، شۇڭا ئەمدى ئويۇنغا ئانچە بېرىلمىسەم بولغۇدەك“ دېدى. قىزىم دېگىنىنى قىلدى. ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندىن كېيىن ئېلېكترونلۇق ئويۇننى بۇرۇنقىدەك جىق ئوينىمايدىغان بولدى؛ بىز ”ئۇنى قىلمىڭ“، ”بۇنى قىلمىڭ“ دەپمۇ يۈرمىدۇق. قىزىم تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 2 ـ يىللىقىغا چىققاندىن كېيىن، ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇق پىلاستىنكىلىرىنى يەنە يەشىككە سېلىۋېتىپ: ”بۇ نەرسىلەرگە ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى تۈگىمىگۈچە قارىمايمەن“ دېدى.

دېگەندەكلا ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ كېينكى ئىككى يىلدا ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇققا قارايمۇ قويمىدى.

قىزىم ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى تاپشۇرۇپ بولغاندىن كېينكى ۋاقتىنى ئاساسەن كىتاب ئوقۇش، كىنو كۆرۈش، تورغا چىقىپ پاراڭلىشىش، دوستلىرى بىلەن سىرتلارغا چىقىپ سەيلە قىلىش دېگەندەك پائالىيەتلەر بىلەن ئۆتكۈزدى. دوستلىرى ئارىيەت بەرگەن ئېلېكترونلۇق ئويۇن پىلاستىنكىلىرىنى ئاندا-ساندا ئويناپ قوياتتى. ئۇشقۇلىپ ئۇ ھېلىقى يەشىكنىڭ ئاغزىنى ئىككىنچىلەپ ئاچمىدى. مانا ئەمدى قىزىم ئالىي مەكتەپكە كىردى. ئۇ ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ ئۆگەنگەندىن باشقا، يەنە ئىككى ئوقۇغۇچىلار جەمئىيىتىگە ئەزا بولدى. شۇڭا، ھارماي كىتاب ئوقۇيدۇ؛ كۈنلىرى ئالدىراش، ئەمما مەنىلىك ئۆتىدۇ. ئۇنىڭ ئېيتىشچە، دوستلىرى بىلەن تاردا پاراڭلىشىشقىمۇ ۋاقتى يوقمىش. ئېلېكترونلۇق ئويۇنچۇقنى ھازىرمۇ ئانچە-مۇنچە ئويناپ قويىدۇ. ئەمما، ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقىت توشقان ھامان كومپيۇتېرنى دەرھال ئۆچۈرىدۇ.

بەزى ئاتا-ئانىلار شۇنداق دېيىشى مۇمكىن: "سىزنىڭ بالىڭىز تەلەيچان بولغاچقا، ئويۇننى ئۆزلۈكىدىن بولدى قىلالايدىكەن؛ ئەگەر مېنىڭ بالامنى ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىدىغان بولسام، كومپيۇتېر ئالدىدىن مەڭگۈ قوپمامدىكىن دەيمەن. مېنىڭچە، بۇ گەپ پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ.

ئاتا-ئانىلارنىڭ "بالىنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتسەك بولمايدۇ" دېيىشىدە مۇنداق ئىككى خىل سەۋەب بار:

بىرىنچى، ئۇلار ئادەتتە بالىلىرىنىڭ ئىشىغا قول تىقىپ كۆنۈپ قالغاچقا، ئېلېكترونلۇق ئويۇن مەسىلىسىدىمۇ بالىلىرى بىلەن ھە دېسىلا جاڭجاللىشىپ قالىدۇ. شۇڭا، ئۇلار ئىسكەنجىنى بوشاتقان ھامان، بالىلىرى ئەلۋەتتە ئېلېكترونلۇق ئويۇنغا كانىدەك چاپلىشىدۇ. شۇنداق-تە! مۇشۇك كۆزدىن غايىب بولسا چاشقان قاينايدۇ؛ ساقچىلار بوشاپ قالسا يانچۇقچىلار قۇترايدۇ. شۇڭا، ئەڭ ياخشىسى ئاتا-ئانىلار بالىلار بىلەن بۇنداق باشقۇرۇش ۋە باشقۇرۇلۇش مۇناسىۋىتىنى شەكىللەندۈرۈۋالماسلىقى لازىم. بۇنداق مۇناسىۋەتنىڭ ۋاقتى ئۆزىراپ، سۈرى كۈچەيگەنسېرى بالىلارنىڭ ئاڭلىقلىقى شۇنچە ئاجىزلاپ بارىدۇ.

ئىككىنچى، تاقەتسىز ئاتا-ئانىلار ئۆزىنىڭ بەزىبىر ئەتمىش-ئادەتلىرىنى ئۆزگەرتكەن ھامان، بالىسىنىڭمۇ دەرھال ئۆزگىرىپ باشقىچە ئادەم بولۇپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، بالىسىنىڭ كونا سەنەمگە يەنە ئانچە-مۇنچە دەسسەپ قېلىۋاتقانلىقىنى كۆرسىلا بەرداشلىق بېرەلمەي قالىدۇ. نېرى-بېرى سەۋەنلىكلەرنى "كېسەللىك" دەپ پەرەز قىلايلى. كېسەل دېگەن

پاتمانلاپ كىرىپ، مسقاللاپ چقىدۇ. بىر كۈندە پەيدا بولغان ئىللەتنى ئوڭلاش ئۈچۈن ئۈچ كۈن كېتىدىغان تۇرسا، بالىدىكى بىرنەچچە يىل مابەينىدە شەكىللەنگەن ناچار ئادەتنى ئۈچ كۈندە ئۆزگەرتىپ بولمەن، دېيىش ئەقلگە سغمايدۇ، ئەلۋەتتە. بەزىلەر قۇشنىڭ تەبئىتە قوينىدا تېخمۇ ئوبدان ياشايدىغانلىقىنى ئويلاپ يەتكەن چېغىدا، قانداقتۇر ئوت ـ چۆپ ۋە گۈل ـ گىياھلارنى يۇلۇپ ئەكىلىپ قەپەزدىكى قۇشنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىدۇ. بۇ ئۇنىڭ قەپەزدىكى قۇشقا "تەبئىي مۇھىت" ھازىرلاپ بەرگىنى. ئۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۈرگۈچە، قەپەزنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋەتسىلا ئىش پۈتمەمدۇ؟ دېمەك، ئاتا ـ ئانىلار بالىلاردىكى ئىللەتلەرنى تۈگىتىشتە بىرنېچىدىن، ئىخلاسمەن؛ ئىككىنچىدىن، سەۋرچان بولۇشى لازىم.

ئادەتتە بەزىلەر بالىسىنى بەكمۇ قاتتىق باشقۇرۇپ، كومپيۇتېر تورى دېگەنگە يېقىن يولاتمايدۇ. بالىسى ئىمتىھاننى ياخشى بەرگەن ياكى بىرەر ئىشنى ئوبدان قىلغان چاغلىردا، بالىنى تارتۇقلاش ئۈچۈن ئۇنىڭ تورغا چىقىشىغا، ھەتتا كومپيۇتېر ئالدىدا ئۇزاق ئولتۇرۇۋېلىشىغا يول قويىدۇ. بەزىلەر ھەم تور ئويۇنىدىن نەپرەتلىنىدۇ، ھەم ئۇنى تارتۇق سۈپىتىدە بالىسىغا ھەدىيە قىلىدۇ. بالىلارغا تارتۇق سۈپىتىدە ھەدىيە قىلىنىدىغان نەرسىلەر ئادەتتە "ياخشى" نەرسىلەردىن بولۇشى كېرەك ئىدىغۇ؟ قىسقىسى، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بۇ قىلمىقى بالىلارنىڭ كاللىسىنى ئېلىشتۇرۇپ، ئاخىر ئۇلارنى تور ئويۇنىغا تېخمۇ ئاشىق قىلىۋېتىدۇ.

مۇنداق ئويلاپ قالدىم: كومپيۇتېر تورىنى "سۇۋغات" ئەمەس، "ۋەزىپە" ياكى "جازا ۋاستىسى"گە ئايلاندۇرۇپ باقساق تېخمۇ ئوبدان بولامدۇ ـ قانداق؟ مسالەن، بالىڭىز تور ئويۇنغا زىيادە ھېرىسمەن بولسا، ئۇ بىرەر ئىشنى بۇزۇپ قويغان چاغدا ئۇنىڭغا: "گۇناھىڭنى تورغا چىقىش ئارقىلىق يۇيىسەن، بۇنىڭدا تور ئويۇنىنى توپتوغرا ئون سائەت ئۇزمەي ئويناپسەن، ناۋادا مۇددەتتىن بۇرۇن چۈشۈپ كەتسەڭ، يەنە ئون سائەت ئويناپسەن!" دەپ بېقىڭ. شۇ چاغدا بالىڭىز ئون سائەتنى توشقۇزۇپ بولغۇچە چارچاپ ھالدىن كېتەيلا دەپ قالدۇ ـ دە، بۇنىڭ بىلەن تور ئويۇنىنىڭ بالىنىڭ ئېڭىدىكى لەززىتىدىن جاپاسى كۆچىيىپ باربدۇ. شۇڭا، مۇشۇ ئۇسۇل بىرنەچچە قېتىم تەكرارلانسلا، بالا توردىن بىزار بولىدۇ.

تور ئويۇنى ھازىر بىر ئىجتىمائىي مەسىلگە ئايلىنىپ قالدى. شۇڭا، بالىلاردىكى تور خۇمارىنى يوقىتىدىغان ئاپپاراتلار تۇشمۇ تۇشتىن قۇرۇلۇۋاتىدۇ. تورغا مەستانە بولۇپ قالغان بەزى بالىلار كېسەلخانىدا يېتىپ ئوكۇل، دورىلار بىلەن داۋالىنىۋاتىدۇ. "يىكتەك تەربىيەلەش مەكتىپى" دەمدۇ "مەشقلەندۈرۈش لاگىرى" دەمدۇ، ئىشقىلىپ ئاللىقانداق ئورۇنلارمۇ بۇ

جەھەتتە كارامەت كۆرسىتىۋاتىدۇ. قىسقىسى، كۆزى ئاغرىسا كىندىكىنى ئۇۋۇلايدىغان، ئاشپەزگە پۇل تەڭلەپ ناۋايغا قارايدىغان ئىشلارنى جىق قىلىۋاتىمىز.

خوش، "يەكتەك تەربىيەلەش مەكتىپى" دېگەندەك ئورۇنلارنىڭ تەشۋىقاتىدىكى "تور خۇمارىنى مۇۋاپىقلاشتۇرۇش" زادى قانداق ئۆلچەم ئاساسىدا ئېيتىلغان گەپتۇ؟ چۈنكى، تور ئويۇنى زەھەر ئەمەس - تە! ئۇ ئورۇنلار ئۆزلىرى "تەربىيەلىگەن" بالىلارنى ئىزلاپ تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ كېينىكى ھالىتىنى ئېنىقلاپ باققانمىدۇ؟ گەپنىڭ راستىنى ئېيتقاندا، ئاتا - ئانىلارنىڭ بۇنىڭ ئۈچۈن بىكار پۇل خەجلىگەنلىكىنى دېمەي تۇرايلى، ئەڭ يامنى ئاشۇنداق ئورۇن ياكى ئۇلارنىڭ "مەھسۇلات"لىرى بالىلارنى زىيان - زەخمەتكە ئۇچراتماقتا.

2007 - يىلى سېچۇەندىكى ئاخبارات ۋاستىلىرى مۇنداق بىر ئىشنى پاش قىلدى: "«بۇيۇك مەشرىق» يەكتەك تەربىيەلەش مەكتىپى"نىڭ ئوقۇغۇچى قوبۇللاش تەشۋىقاتىدا "بالىلاردىكى تور خۇمارىنى تۈگىتىشكە يارىدەم بېرىمىز" دېيىلگەنىكەن. ئۇ نەدىمۇ مەكتەپ بولسۇن؟ ئەسلىدە بىر "گۇندىخانا" ئىكەن. ئۇ "مەكتەپ"نىڭ خىزمەتچىلىرى ئىنتايىن ساپاسىز ئادەملەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ "تەربىيە" ۋاستىلىرى ئادەمنىڭ تېنىنى شۇركەندۈرىدىكەن. جازا لاگېرى تۈسىنى ئالغان بۇ مەكتەپنىڭ "مەشقاۋۇل"لىرى بالىلارنى خالىغانچە ئۇرۇپ، تىللاپ ھاقارەتلەيدىكەن. شۇڭا، ئوقۇغۇچىلاردىن بىنادىن سەكرەپ ئۆلۈۋالغانلار چىقىپتۇ. بۇ ئىشنىڭ خاراكتېرى ئاخبارات ۋاستىلىرى پاش قىلغان "زۇلمەتلىك كان ۋەقەسى"نىڭكى بىلەن ئوپمۇئوخشاش بولسىمۇ، ئاخىر ئۇ ئىش بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى؛ ئاخبارات ۋاستىلىرىدە ئاشۇ ئىشقا چېتىشلىق جاۋابكارلارنىڭ جازالانغانلىقى توغرۇلۇق ھېچقانداق خەۋەر بېرىلمىدى. ئېھتىمال، بۇنىڭدا زىيانلانغانلارنىڭ ھەممىسى "چاتاقچى بالىلار" بولغاچقا، "زۇلمەتلىك كان ۋەقەسى"دىكى بىچارە ئىشچىلاردەك ئەل - جامائەتنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغىيالمىغان بولسا كېرەك.

بەزىلەر "زۇلمەتلىك كان ۋەقەسى"نى دۆلەت خەۋپسىزلىكى مەسلىسى يۈكسەكلىكىگە كۆتۈردى، ئەمما، "«بۇيۇك مەشرىق» يەكتەك تەربىيەلەش مەكتىپى"نىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان، ھەقىقىي دۆلەت خەۋپسىزلىكى مەسلىسى ھېسابلىنىدىغان ئىشلارغا ھېچكىم دىققەت قىلمايۋاتىدۇ. ئېيتىلىشىچە، "يەكتەك تەربىيەلەش مەكتىپى"دە "ئوقۇپ" چىققان بالىلار تور ئويۇنىغا تېخىمۇ مەستانە بولۇپ كەتكەنمىش؛ بەزىلىرى ھەتتا "خەپ! مۇدىر دېگەن گۈينى بوغۇزلىۋەتمەيدىغان بولسام!" دەپ يۈرگۈدەكمىش.

www.uyghurkitap.com

ئاتالمش ”تور خۇمارى“ ـــ يۇزەكى ئۇسۇللار بىلەن ھەل قىلىپ كەتكىلى بولمايدىغان تەربىيە مەسىلىسى. شۇڭا ئاتا ـ ئانىلار تور خۇمارىنى تۇگىتىش ھەققىدىكى ئىلانلارغا ئىشىنىپ كەتمەيلى.

ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرنىڭ تور ئويۇنغا ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا مەستانە بولۇپ كېتىۋاتقانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى كۆرۈپ تۇرىمىز. بۇ خاھىشقا ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەر، شۇنداقلا تور ئويۇنىدىكى نۇقسانلار سەۋەب بولۇۋاتقاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، ئاشۇ خەۋەرلەرنى تەپسىلىي ئانالىز قىلىپ باقمىغان بولساق، ئەسلىي چاتاقنىڭ ئائىلە تەربىيەسىدە ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ يېتىمىز ياكى ھېس قىلالايمىز. نۇرغۇن ئاتا ـ ئانا بۇ جەھەتتە جاپالىق ئەجرى بىلەن ”تەربىچانلىق“ كۆرسىتىۋاتىدۇ. ئەمما، ئۇ تەربىچانلىقلار پىداگوگىكا قائىدىسىگە مۇخالىپ ئەتمىشلەردىن بولغىنى ئۈچۈن، ئاخىرقى ھېسابتا ئاتا ـ ئانىلارنى بىھۇدە ئاۋارىچىلىكلەرگە مۇپتىلا قىلىپلا قالماي، بالىلارنى كۈندىن ـ كۈنگە خىمىغا ياندۇرۇۋېتىپ باردۇ.

مېنىڭچە، بالىلاردىكى ”تور خۇمارى“نى ”داۋالاش“ ئۈچۈن، ئىشنى ئائىلە تەربىيەسىدىن باشلاش كېرەك. بۇنىڭدا ئالدى بىلەن ئاتا ـ ئانىلار تەربىيە ئىدىيەسى ۋە تەربىيە تاكتىكىسىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىشى لازىم. چۈنكى، ئاتا ـ ئانىلار ئۆزىنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇپ، بالىنى ئۆزگەرتەلىشى مۇمكىن ئەمەس.

بىرىنچى، تور ئويۇنى ھەققىدە توغرا قاراش تۇرغۇزۇپ، ئۇنى بالىنى خۇشال قىلىدىغان بىر تۈرلۈك ئويۇن، دەپ تونۇيلى. جۇملىدىن، بالىلار تور ئويۇنى ئىنىاۋاتقاندا گۇناھكاردەك ئۆكۈنۈش ئىچىدە قالمىسۇن، تور ئويۇنغا تۇتقان پوزىتسىيەمىز بالىلارنىڭ بىزارلىقىنى قوزغاپ قويمىسۇن. چۈنكى، بالىلاردىكى ئاتا ـ ئانىلارغا بولغان بىزارلىق ئۇلارنىڭ تور ئويۇنى ئىشتىياقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋېتىدۇ.

ئىككىنچى، بالىلارنى دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى كۆپىرەك ئوقۇشقا دالالەت قىلايلى. مەيلى بالىلار بولسۇن ياكى چوڭلار بولسۇن، ئۇلاردىكى زىيادە ئۆزىبىشىمچىلىق ئادەتتە كەيپىسىزلىك ۋە ئەخلاقسىزلىق چۈشكۈنلۈكنى مەنبە قىلغان بولىدۇ. شۇڭا، مەنئۇيىتى چۈشكۈن بالىلارلا تور ئويۇنغا كانىدەك چاپلىشىدۇ. ھالبۇكى، دەرستىن سىرتقى كىتابلار بالىلارنىڭ مەنئۇى دۇنياسىنى بېيىتىپ، ئەقىل ـ ئىدراكى ۋە ئەخلاق ئېڭىنى تاۋلايدۇ. بۇنىڭ بىلەن دەرستىن سىرتقى كىتابلاردىن كەلگەن كۈچ ـ قۇدرەت بالىلارنىڭ قەلبىدە تور ئويۇنغا زىيادە ئورۇن قالدۇرمايدۇ. كىچىك چاغلىرىدىن تارتىپلا دەرستىن سىرتقى كىتابلارنى ئوقۇشقا ئادەتلەنگەن بالىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، كىتابنىڭ سېھرىي كۈچى بالىدىكى تور مەستانىلىكىنى بارا ـ بارا ئاجىزلاشتۇرىدۇ.

ئۇچىنچى، باللارغا ئۆزىنى قانداق باشقۇرۇشنى ئۆگىتەيلى. بۇ — ھەم ھالقىلىق، ھەم قىيىن نۇقتا. تورغا خۇمار بولۇپ قالغان كۆپىنچە بالىنىڭ ئاتا-ئانىلىرى ھە دېسىلا بالىنى "باشقۇرۇش" ۋە بالغا چەك قويۇشتەك ئورتاق ئالاھىدىلىكى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. چۈنكى، ئۇنداق ئاتا-ئانىلار "بالام ئۆزىنى باشقۇرۇشنى ئۆگەنسەكەن" دېگەن ئۇمىد بىلەن بالىسىنى "ئۇنى قىل"، "بۇنى قىلما" دەپ ئاگاھلاندۇرۇپلا تۇرىدۇ. ئاتا-ئانىلار نۇقتىسىدىن ئويلىغاندا، ئۇلارنىڭ ئۆگۈتلىرى ھەقىقەتەن توغرا ۋە ئورۇنلۇق. ئاتا-ئانىلارمۇ بۇ ئۆگۈت-نەسىھەتلىرىنىڭ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھامان بالىنىڭ ئاكتىپ ھەرىكىتىگە ئايلىنىدىغانلىقىغا شەكسىز ئىشىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، بالىسىنىڭ قۇلقىنى زېرىكمەي "تولغاپ" تۇرىدۇ، لېكىن ئەمەلىيەت ئۇنداق بولمايدۇ. ئويلىمامسىز، بالىنى "باشقۇرۇش" ئىشىغا ھە دېسىلا چات كىرىشۈالغىلى تۇرساق، بالىنىڭ ئۆز-ئۆزىنى باشقۇرۇشنى ئۆگىنىشىگە نەدىمۇ پۇرسەت بولسۇن؟!

تۆتىنچى، كونكرېت سۆز-ھەرىكەتلىرىمىزدە مەسىلىنى ئەكسىدىن چىقىپ ئويلاپ باقايلى: مەسىلەن، باشتا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك تور ئويۇنىنى قانداقتۇر بالىنى تارتۇقلايدىغان "سوۋغات" قىلىشالماي، ئەكسىچە "ۋەزىپە" ۋە "جازا ۋاستىسى"گە ئايلاندۇرۇپ باقايلى. مېنىڭچە، بۇ — كارغا كېلىدىغان چارە.

يۇقىرىقى ماددىلارنى بىر قاراپلا چۈشىنىشۈالغىلى بولىدۇ. ئەمما، كونكرېت مەشغۇلاتتا تۆۋەندىكى نۇقتىلار ئۈستىدە ئىنچىكە ئويلىنايلى:

ھەربىر ئېغىز سۆزىڭىز، ھەربىر ھەرىكىتىڭىز نىشانىڭىز ئۈچۈن پايدىلىقمۇ-زىيانلىقمۇ، ئۇ بالىنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا قانداق ئىنكاس پەيدا قىلىدۇ؟ بۇلارنى ئەستايىدىل مۇلاھىزە قىلىڭ. مەسىلەن، سىزنى بالىنى دەرستىن سىرتقى كىتابلارغا قىزىقتۇرۇش كويىدا، ئۇنى كومپيۇتېر ئالدىدىن تارتىپ ئەكىلىپ، ئۇنىڭغا بىر پارچە كىتابنى زورلاپ تۇتقۇزۇپ، "تۇرىدىن نېمە چىقاتتى؟ كىتاب ئوقۇ!" دەپ نەسىھەت قىلدى دەيلى. بۇ قىلىقىڭىز بالىنى كىتابتىن تېخىمۇ سوۋۇتۇپ، تور ئويۇنىغا تېخىمۇ مەستانە قىلۇەتسە قىلۇېتىدۇكى، ھەرگىزمۇ خەيرلىك نەتىجە بېرەلمەيدۇ. بەزىلەر بالىسىغا ئۆز-ئۆزىنى باشقۇرۇشنى ئۆگىتىش كويىدا، ئۇنىڭ ھەرىكەت ۋاقتىنى، بولۇپمۇ تور ئويۇنى ئويىنايدىغان ۋاقتىنى بېكىتىپ بېرىدۇ. بالا ئاشۇ ۋاقىتقا ئەمەل قىلالمىغان ھامان، بالىنى "ۋۇي، ئۆزىنى بىلمەيدىغان!" دەپ تەنبىھلەيدۇ. بۇ — بالىدىن ئۆزىنى باشقۇرۇشنى ئۆگىنىش پۇرسىتىنى تارتىۋالغانلىق. شۇڭا، پەقەت بالىنى "باشقۇرۇش"نىلا نىشانلىغان بولسىڭىز ئاشۇنداق قىلىڭ؛ بۇ ھەم ناھايىتى ئاسان. ئەمما، بالىنى ھەقىقىي "تەربىيەلەش" نىيىتىڭىز بولسا،

بالغا ئۆز-ئۆزىنى باشقۇرۇشنى ئۆگىتىڭ. بۇنىڭ ئۈچۈن كۆپرەك كالا قاتۇرۇشىڭىزغا توغرا كېلىدۇ، ئەلۋەتتە.

تور ئويۇنى مەسلىسىدە، بالىلارنى زوراۋانلىق ۋە شەھۋانىي مەزمۇندىكى تورلاردىن ئەلۋەتتە توسۇش بىلەن بىرگە ئۇلارنى مەزمۇنى ساغلام تور ئويۇنلىرىنى ئويناشقا يېتەكلەش لازىم. تور بىلەن كىتابنىڭ ئەسلىي ماھىيىتى زوراۋانلىق ۋە شەھۋانىي مەزمۇندىكى نەرسىلەرنى تەشۋىق قىلىش ئەمەس. شۇڭا، بالىلارنى بەتمەنا (ساغلام بولمىغان) كىتابلاردىن توسايلى، ئەمما بۇنىڭغا بىلەن تور ۋە كىتابتىن بىراقلا مەھرۇم قىلۋەتمەيلى!

"باللار تىنىمسىزلىق كېسىلى" ـ قوزۇق گەپ

"باللار تىنىمسىزلىق كېسىلىنى دىئاگنوزلاش جەدۋىلى" كۆز بويىمچىلىق ۋە ئىخمىقانە ئۆسۈل بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىرىلغان زىرىە بولسىمۇ، ئەمما ئاساسلىق تەكشۈرۈش قورالى سۈيىتىدە باللارغا تەتبىقلىنىۋاتىدۇ.

ھالبۇكى "باللار تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە مۇناسىۋەتلىك خىل ئامىل سۈپەت بولۇۋاتىدۇ: بىرى، باللار ھەققىدىكى ناتوغرا چۈشەنچە؛ يەنە بىرى، بالا تەربىيەسىدىكى ناتوغرا ئۆسۈل.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان "باللار تىنىمسىزلىق كېسىلى" يامراپ كەتتى. مەن تونۇيدىغان باللاردىن بىرنەچچىسىمۇ بۇ غەلىتە كېسەلگە مۇپتىلا بولۇپ قالدى؛ بەزىلىرى ھەتتا دورا يەپ داۋالىنىۋاتىدۇ.

ئەمما، باللاردىكى بۇخىل "كېسەللىك ئالامىتى"گە ئاتا ـ ئانىلارنىڭ باللارغا بولغان زىيادە ئامراقلىقى ياكى زىيادە قاتتىق قوللۇقىنىڭ، شۇنداقلا بالا تەربىيەسىدىكى روشەن سەۋەبلىكىنىڭ سەۋەب بولۇۋاتقانلىقى ماڭا بەش قولدەك ئايان. دېمەك، بۇ خىل سەۋەبلىك باللارنىڭ يۈرىكىنى قاتتىق قىسماقتا. قىسقىسى، باللاردىكى بۇخىل "كېسەللىك"نى ئومۇمەن "غەدىڭ ـ پىدىڭ قىلغىلى بولمايدىغان ئاباپ تەربىيەنىڭ مەھسۇلى" دەپ تەبىرلەشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرغىچە "تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە گىرىپتار بولۇپ قالغان بىرەر بالىنىڭ دورا يەپ ساقايغانلىقىنى كۆرۈپ باقمىدىم. ئەكسىچە، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى دورا بىلەنسىرى كۈندىن ـ كۈنگە بىمارغا ئوخشاپ، "كېسىلى" بارا ـ بارا ئەدەپ كېتىۋاتىدۇ.

"باللار تىنىمسىزلىق كېسىلى" دېگەن بۇ سۆز گويا تەكەنگە ئوخشاش ھەر ۋاقىت كۆزۈمگە سانجىلىپ، مېنى بىئارام قىلىدىغان بولۇپ قالدى.

بىرنەچچە يىل ئىلگىرى مەلۇم باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 2 ـ يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بىر ئوغۇل بالىنى كۆرگەنىدىم. شۇ چاغدا ئۇنىڭغا ئېغىر "باللار تىنىمسىزلىق كېسىلى"، دەپ دىئاگنوز قويۇلغانىكەن.

ئەسلىدە باشقا بىر مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بۇ بالا 1 ـ يىللىققا كىرگەندىن تارتىپلا تىنىمسىز ئىكەندۇق، دەرس ۋاقتىدىمۇ سىنىپتا ئۇياقتىن ـ بۇياققا يۈگۈرۈپ يۈرىدىكەن، ھېچكىمنىڭ گېپىگە كىرمەيدىكەن، شۇڭا ئۇ بالىنىڭ كاشىلسى بىلەن گاھىدا مۇئەللىملەر دەرسىنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئامالسىز قالىدىكەن. ئۇ بالا ھە دېسىلا ساۋاقداشلىرىنى ئۇرۇۋالىدىكەن، گاھىدا ھەتتا ساۋاقداشلىرىنىڭ بېشىنى تەرەت كۆلچىكىگە تىقىپ، يۈزىگە كۆيۈۋاتقان ئىسرىقنى ياقىدىكەن. باشقا بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى بۇنىڭغا قاتتىق نارازى بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ مەكتەپ ئۇ بالىنى باشقۇرۇشقا ئامالسىز قالغاچقا، ئۇنى باشقا مەكتەپكە ئالمىشىپ كېتىشكە قىستاپتۇ. شۇڭا 2 ـ يىللىقتا چىققاندىن كېيىن ھازىرقى مەكتەپكە ئالمىشىپ كەلگەنىكەن.

ئەمما بالا بۇ مەكتەپكە ئالمىشىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ قىلچە ئۆزگەرمەپتۇ. بۇنىڭغا مەكتەپمۇ قىلچە ئامال قىلالمىغاچقا، مومىسى ھەر سائەتلىك دەرسته ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، كۆز قۇلاق بولۇشقا مەجبۇر بوپتۇ. دەرس ۋاقتىدا مومىسى ئۇنىڭ بىلەن بىر پارتىدا ئولتۇرۇپ، بالىنى كەپسىزلىكتىن توسۇپ تۇرىدىكەن؛ تەنەپپۇس ۋاقتىدا ساۋاقداشلىرىنى زەخمىلەندۈرۈپ قويارمىكىن دەپ ئەنسىرەپ، ئۇنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ، ئوينىغىلى قويمايدىكەن. ئۇ بالىنىڭ نامى مەكتەپكە پۈر كەتكەچكە، ھەتتا مەكتەپ مۇدىرىمۇ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەپتۇ.

مەن بالىنى كارىدوردا كۆردۈم. تەنەپپۇس ۋاقتى بولغاچقا، باشقا بالىلار ئىككى ـ ئۈچتىن بولۇشۇپ يۈگۈرۈپ ـ تاقلاپ ئويناۋاتىپتۇ. ئەمما، ئاشۇ بالىلا جىم قاراپ تۇراتتى. شۇ تاپتا ئۇ بالىنىڭ مومىسىنىڭ قولىدىن يولقۇنۇپ چىقىپ كەتكۈسى بارەدەك قىلاتتى. خوشال ـ خورام ئويناۋاتقان ئاداشلىرىنىڭ ئالدىدا مومىسىنىڭ ئىسكەنجىسى بىلەن كۆڭۈللۈك ئويۇندىن مەھرۇم قېلىپ قاراپ تۇرغان ئۇ بەئەينى بالا جىنايەتچىلەرگىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

ئۇ بالىنىڭ سىنىپ مۇدىرى مۇنداق دېدى:

ـــ بۇ بالىنىڭ بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قالغىنى راست. ئۆيدىكىلىرى دوختۇرغا تەكشۈرتۈپتىكەن، دوختۇر ئاشۇنداق دېگانىكەن قويۇپ، ئاز دېگەندىمۇ ئۈچ يىل دورا يېسۇن دەپتۇ. ئۇ بالا ئۈچ ئاي دورا يەپ باقتى، ھېچبىر ئۆزگىرىش بولغاندەك ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇستىگە دورا بەك قىممەت بولغاچقا بالىنىڭ بوۋا، مومىسىنىڭ قولى قىسقا كېلىپ قېلىپ، ئاخىر دورىنى توختىتىپ قويدى. بالىنىڭ بوۋىسى بىلەن مومىسى پىنسىيە پۇلىغا تاينىپ كۈن ئالىدىغان بىچارىلەر دەڭە!

ئۇ بالىنىڭ مومىسى بىلەن تاغدىن ـ باغدىن پاراڭلىشىپ باقتىم. ئەمما، ئۇ بالا نېمىشقىدۇر كۆزۈمگە نورمال بالىلاردەكلا كۆرۈندى. قىسقىسى، ئۇ بالا

ئۆسۈپ چوڭ بولغان ئائىلە مۇھىتىنى چۈشىنىپ چىققاندىن كېيىن، بالىدىكى "كېسەل"لىكنىڭ ئائىلە تەربىيەسى ۋەجىدىن كېلىپ چىققانلىقىنى جەزملەشتۈردۇم.

ئۇ بالا نىكاھسىز تۇغۇلغان ئىكەن. بالا تۇغۇلۇپ ئاز كۈن ئۆتمەيلا دادىسى بىلەن ئاپىسى ئاجرىشىپ كېتىپتۇ. بالىنىڭ ئاپىسى جەنۇبتىن كەلگەن ئاققۇن مەزلۇم ئىكەندۇق. ئۇ ئاجراشقاندىن كېيىن يۇرتىغا كېتىپ، ئىز-دېرەكسىز غايىپ بوپتۇ. بالىنىڭ دادىسىمۇ داپ داراڭلىغان، ئېشەك ھاڭرىغان يەرلەردە يۈرىدىغان ئادەم بولغاچقا، ئاتا-ئانىسى ئۇنىڭ نەدە كۈن ئالىدىغانلىقىنى ئەسلا بىلمەيدىكەن. ئۇ ئادەم ئايدا-يىلدا بىرەر قېتىم ئۆيگە كېلىپ كۆرۈنۈش قىلىپ قويۇپلا يەنە غايىپ بولىدىكەن، ئوغلى بىلەن قىلچە كارى بولمايدىكەن. ھېلىقى بالىنىڭ بوۋىسى مەجەزى چۈس ئادەم بولغاچقا، ئوغلى كېچىك چاغلاردا ھە دېسىلا ئۇرۇپ-تىللايدىكەندۇق؛ مانا ئەمدى نەۋرىسىنىمۇ ئاشۇ ئۇسۇلى بويىچە "تەربىيە"لەۋىتىپتۇ. ئۇ بوۋاي ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسىلا بالىسىدىن ئالالمىغان ئۆچىنى نەۋرىسىدىن چىقىرىدىكەن. بالىنىڭ مومىسى نەۋرىسىنىڭ سۈنغان كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ، ئۇنى ئوبدان قاتارغا قوشۇش ئۈچۈن، بالىنىڭ ئاغزىدىن چىققىنىنى تەق قىلىپ بېرىدىكەن. شۇڭلاشقىمۇ، ھەمىشە بالىنى "ئۇنى قىل"، "بۇنى قىلما" دەپ جورۇيدىكەن، تەنبىھلەيدىكەن.

ئاشۇنداق بولمىغۇر مۇھىتتا تۇرۇۋاتقان بالىدىن "چاتاق" چىقمايلا قالسۇنمۇ؟! ئاغزىدىن ئانا سۈتىنىڭ ھىدى كەتمىگەن كىچىككىنە بالىنىڭ بالا جىنايەتچىلەرگىلا ئوخشاپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، يۈرىكىم ئېچىشىپ كەتتى. ئۆزۈمچە، ناۋادا بالىنى دەرھال ئۆزگەرتمىگەندە، ئۇنىڭ ئەتە-ئۆگۈن يا تۇرمىگە، يا روھىي كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسىغا كىرىپ قالىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈردۇم. شۇنداق قىلىپ، ئۇ بالىغا بىر يىلغا يېقىن پىسخىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلدىم.

ئەمما، بۇنىڭدا ئىشنى بالىغا ئۇدۇلمۇ-ئۇدۇل "ئىدىيە خىزمەت" ئىشلەشتىن ئەمەس، بەلكى بالىنىڭ تۇرمۇش مۇھىتىنى ئۆزگەرتىشتىن باشلىدىم. مەقسىتىم، "كېسەللىك"نى سەللىمازا ساقايتىش ئىدى.

بالىنىڭ ھەقىقىي ھامىيسى ۋە قارىغۇچىسى بوۋىسى بىلەن مومىسى بولغاچقا، ئۇ ئىككىسىنى ئاساسلىق ئوبيېكت قىلىپ تاللىدىم. دەسلەپتە بوۋاي ۋە مومايى بىلەن قايتا-قايتا سىرداشتىم، كېيىنچە ئۇلار بىلەن قەرەللىك كۆرۈشۈپ تۇردۇم. ئۇلارغا دەيدىغان گەپلىرىم ئەمەلىيەتتە ناھايىتى ئاددىي بولۇپ، ئۇلارنى بالىنى ھە دېسىلا ئۇرۇپ-تىللىمايلا ھۆرمەتلەش، بالىنىڭ يۈرىكىنى سقماسلىققا دەۋەت قىلدىم. ئۇ ئىشلار ئېيتىشقا ناھايىتى ئاسان

بولسمۇ، بۇ بوۋاي ـ موماي ئۇچۇن ئېيتقاندا ناھايىتى قىين ئىدى. چۈنكى، ئۇلار ئىلگىرىكى تەربىيە ئۇسۇلىغا ئادەتلىنىپ كەتكەن كىشىلەر ئىدى. شۇڭا، ئۇلارغا بالىنى ئۇرۇپ ـ تىللاشتەك قوپال تەربىيە ئۇسۇلى بىلەن بالىنىڭ ھەربىرى ئارىسىدا ھېچقانداق ئىچكى باغلىنىشنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى قايتا ـ قايتا چۈشەندۈردۈم؛ بەزىبىر ھەربىرەت ئۆلچەملىرىنى بېكىتىپ بەردىم؛ ھەتتا، بالا بىلەن قانداق مۇئامىلە قىلىشى، بالىغا قايسى گەپلەرنى قىلىپ، قايسى گەپلەرنى قىلماسلىق لازىملىقىنى ئۆگەتكەنمۇ بولدۇم.

چوڭلارنى ئۆزگەرتىش بالىلارنى ئۆزگەرتىشكە قارىغاندا مۇشكۇل بولىدىكەن. ئەمما، چوڭلارنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇپ، بالىلارنى ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ. ئۇ جەريانداا چوڭاملارنىڭ كەيپىياتىغا باشتىن ـ ئاياغ ئالاھىدە دىققەت قىلدىم. بۇنىڭدا ئالدى بىلەن ئۇ ئىككىسىنىڭ ماڭا بولغان گۇمانى تەشۋىشلىرىنى تۇگىتىپ، ئىشەنچىسى ۋە مايىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشتىم. ئۇ ئىككىيلەنمۇ ماڭا بارا ـ بارا ئىشەندى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىزچىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىم نەتىجىسىدە، ئۇلار ئۆزلىرى قوللىنىپ كېلىۋاتقان تەربىيە ئۇسۇلى بىلەن بالىنىڭ "مەسلە"سى ئارىسىدا ھېچقانداق باغلىنىشنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى تونۇپ يېتىپ، تەربىيە ئېڭىنى ئاستا ـ ئاستا ئۆزگەرتىپ، بالىنى ئۇرۇپ ـ تىللايدىغان قىلىقىنى ئاخىر تاشلىدى. بۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ ئەھۋالىدىمۇ تەدرىجىي ئۆزگىرىش بولدى.

ئۇنىڭدىن باشقا، بالىنىڭ سىنىپ مۇدىرى بىلەنمۇ دائىم ئەسرالىشىپ، بالىنىڭ ھېچقانداق كېسىلى يوق نورمال بالىلاردىن ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش بىلەن بىرگە، ئۇنى بالىغا تۇتقان پوزىتسىيەسىنى ئۆزگەرتىشكە دالالەت قىلدىم. سىنىپ مۇدىرى ئىككىمىز مەسلىھەتلىشىپ، ئاشۇ بالىنىڭ ۋاستىسى بىلەن سىنىپتا بەزىبىر ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى ئۇيۇشتۇرۇش ئارقىلىق بالىنى مۇۋاپىقىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە قىلىش بىلەن بىرگە، ئۇنى مۇئەييەنلەشتۈرىدىغان ۋە رىغبەتلەندۈرىدىغان مۇھىتنى شەكىللەندۈردۇق. سىنىپ مۇدىرى ئۇنىڭغا بۇرۇنقىدەك سىڭا كۆزىدە قارىمايدىغان، سىنىپتىكى بالىلارمۇ ئۇنى چەتكە قاقمايدىغان بولدى.

ئۇ بالا بىلەنمۇ بىرنەچچە قېتىم ئايرىم مۇڭداشتىم. ئۇنىڭ كارتون فىلىم بىلەن رەسىم سىزىشقا ئامراق ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم. شۇڭا، قىلىشقان گەپلىرىمزمۇ مۇشۇ ئىككى تېما ئۇستىدە بولدى، گەپ ئارىلىقىدا ھېكايە ئېيتىشىپ قانغۇچە كۈلۈشتۇق. مومىسى بىلەن ئىككىسىنى ئۆيۈمگە تەكلىپ قىلدىم ۋە ئۇ بالا سىزغان رەسىملەرنى ئۆينىڭ تېمىغا ئەتىۋارلاپ چاپلاپ قويدۇم. ئۇ بالا بىزنىڭ ئۆيگە كەلگەن چاغلاردا نېمىشقىدۇر ناھايىتى ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ كېتەتتى، ئۇنىڭ سىياقى ۋە كەيپىياتى نورمال بالىلارنىڭكى بىلەن

ئوپمۇئوخشاش ئىدى. بىرنەچچە قېتىملىق دىدار مۇلاقەتتىن كېيىن، ئۇ بالا مەندىن ياتسىرىماقتا يوق، ئەكسىچە ماڭا ئېچىكىپلا كەتتى. ئۇ بالا بىلەن قېرىنداشلارچە قىزغىن سىردىشىۋاتقان چاغلاردا ئۇنىڭغا باشقىلارنى ئۇرۇۋالسا، دەرستە سىنىپتا ئۇياقتىن-بۇياققا چېپىپ يۈرسە بولمايدىغانلىقىنى تاپىلىدىم. ئۇمۇ بۇ گەپلىرىمنى ناھايىتى رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلدى. بالىنىڭ كۆزلىرىدىن شادلىق ۋە بەخت نۇرلىرى چاقنىدى.

ئىشقىلىپ بۇ ئىشىم ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى. جۇملىدىن، ئارىدىن تۆت ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، سىنىپتا بىرەرسى كۆزىتىپ ئولتۇرمىسمۇ ئۆزىنى باشقۇرالايدىغان، باشقىلارنى كەلسە-كەلمەس ئۇرمايدىغان بولدى؛ بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ھەتتا باشقىلار ئۇ بالىنى ئۇرغاندا، ئۇ بالا قول ياندۇرماي بېشىنى قامالالاپ تاياققا چىداپ جىم ئولتۇرۇۋاپتۇ.

دېمەك، ئۇ بالىنىڭ ئاشۇنداق سەۋرچانلىقىدىن مەلۇمكى ئۇ "كېسەلگە مۇپتىلا بولغان چاتاقچى بالا" ئەمەس، بەلكى ئۆزىنى قەدىرلەشنى ۋە ئالمادىس تاياق يەپ قالسىمۇ، تاياق زەربىسىنىڭ باشقىلارنىڭ مەسخىرىلىك قاراشلىرىدىن ئەلا ئىكەنلىكىنى بىلدىغان ناھايىتى نورمال بالىلاردىن ئىدى. ئۇ بالا پات ئاردىدا باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 5-يىللىقىغا چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسى ئوتتۇراھال سەۋىيەگە يەتتى؛ ئىنتىزامچانلىق، ئەخلاق-پەزىلەت جەھەتتىمۇ پۈتۈنلەي نورمالالاشتى. دېمەك، ئۇ بالا ئاخىر باشقىلارنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ، ئەركىنلىكىگە چىقتى؛ ئىچكۆيەر ساۋاقداشلىرى ۋە ئاداشلىرىمۇ بار بولدى.

"بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە گىرىپتار بولغان بۇ بالىنىڭ كېسىلى شۇنداق قىلىپ سەللىمازا ساقايدى. بۇ ھال "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى" دېگەن بۇ گەپكە بولغان گۇمانىمنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى.

2007-يىلى يازدا ئىلمىزدىكى نوپوزلۇق گېزىتلەردىن بولمىش «بېيجىڭ ياشلىرى گېزىتى»دە مۇخبىر جاۋ شىنپېينىڭ «تىنىمسىزلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان بالىلار يازلىق تەتىلدە 30 پىرسەنت كۆپەيدى» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى ئېلان قىلىندى. ماقالىدە بېيجىڭ ئەندىكىمېن دوختۇرخانىسى بالىلار روھىي ساغلاملىق بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، پروفېسسور جېڭ يې ئەپەندىنىڭ "بېيجىڭلىق بالىلار ئارىسىدا زېھنىي كەمتۈكلۈك ۋەجىدىن كېلىپ چىقىدىغان تىنىمسىزلىق كېسىلىنىڭ قوزغىلىش نىسبىتى تۆت-بەش پىرسەنتكە يەتتى" دېگەن بايانى نەقىل كەلتۈرۈلۈپتۇ. شۇ گېزىتكە بېسىلغان «بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى قىزىل رېتسېپ بىلەن خوشلاشتى» سەرلەۋھىلىك يەنە بىر ماقالىدە: "نوپوزلۇق ئىستاتىستىكىلاردا كۆرسىتىلىشچە، ئىلمىزدىكى ئوقۇش يېشىغا يەتكەن بالىلار ئارىسىدا تىنىمسىزلىق كېسىلىگە گىرىپتار

www.uyghurkitap.com

بولغانلار 4.31 پىرسەنتتىن 5.83 پىرسەنتكە يېتىدىكەن" دېيىلىپتۇ. مۇشۇ بويىچە ھېسابلىغاندا، مەملىكەت بويىچە تىنىمسىزلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان بالىلارنىڭ سانى 20 مىليونغا يېقىنلىشىدۇ، دېگەن گەپ. ئۇنىڭدىن باشقا، توردىن كۆرگەن ماتېرىيالىردىمۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان چەت ئەللەردىكى بالىلار ئارىسىدا تىنىمسىزلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار سانىنىڭ كۆرۈنەرلىك كۆپەيگەنلىكى، مەسىلەن، ئامېرىكىدا 10 پىرسەنتتىن 20 پىرسەنتكە يەتكەنلىكى، بەزى ئەللەردە ھەتتا 40 پىرسەنتكە يەتكەنلىكى بايان قىلىنىپتۇ. ھەيھات! ھەرقانچە تېز تارقىلىدىغان يۇقۇملۇق كېسەل بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن يۇقۇملىنىدىغانلار بۇ دەرىجىدە كۆپ بولماس؟! پۈتكۈل يەر شارىنى قاپلاپ كەتكەن بۇ ئورتاق بالا ـ قازا زادى قانداق كېسەللىكتۇ؟

بۇ ھەقتە مۇنداق ئىككى پارچە كىتابنى كۆرۈپ باقتىم: بىرى، گېرمانىيەلىك تەبىئىي پەن ئالىمى، داۋالاش ۋە دورىگەرلىك ساھەسىدىكى داڭلىق مۇخبىر يېلىگ بۇللاھنىڭ «كېسەللىك ئىختىراچىلىرى» ناملىق كىتابى؛ يەنە بىرى، ئامېرىكىلىق داڭلىق مۇخبىر راندال فېيزگېراردنىڭ «ئەسىرلىك ساختا گەپ» ناملىق كىتابى. بۇ ئىككى كىتابتا تەپسىلىي ۋە ئېنىق ماتېرىياللار ئاساسىدا تەھلىل يۈرگۈزۈلۈپ، ھازىرقى زامان داۋالاش ۋە دورىگەرلىك ساھەسىدىكى "نۇقسان" ۋە "سىر"لار ئېچىپ تاشلىنىپتۇ، شۇنداقلا "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە بولغان گۇمان ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى" ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان ۋە كۆپتۈرۈۋېتىلگەن 'كېسەللىك'" دېگەن قاراش بايان قىلىنىپتۇ.

بۇ ئىككى كىتابنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، توردىنمۇ بەزى ماتېرىياللارنى تېپىپ كۆرۈپ باقتىم. شۇنىڭدەك ئىتالىيەلىك مەشھۇر پېداگوگ، نېرۋا كېسەللىكلىرى دوكتورى مانتېسسورىنىڭ ئەسەرلىرىنمۇ ۋاراقلاپ كۆردۈم. ئۇ گەنگەن ۋە كۆرگەنلىرىمنى بىرلەشتۈرۈش ئاساسىدا، ئاخىر شۇنداق تونۇشقا كەلدىم: "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى" دېگەن بۇ ئۇقۇم ئاخىرقى يەكۈنى چىقمىغان مەسىلە بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنى ھازىرغىچە "مەۋجۇت ئەمەس" دەپ كېسىپ ئېيتالمىساقمۇ، ئەڭ بولمىغاندا نۆۋەتتىكى دىئاگنوز چۈشەنچىسىنى "ئەمەلىيەتتىن چەتنەپ كەتكەن" دەپ جەزملەشتۈرۈشكە بولىدۇ. نۆۋەتتىكى "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى" دېگەن دىئاگنوز خۇددى ئىككى ـ ئۈچ قېتىم يۆتىلىپ قويغان ئادەمنى "ئۆپكە راكىغا گىرىپتار بوپسەن" دېگەندەك، قارىسىغا ئوتتۇرىغا قويۇلۇۋاتىدۇ. بۇ مەندىن ئالغاندا، "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى"نى پەقەت "قورۇق گەپ" دەپلا تەبىرلەشكە بولىدۇ.

بىرىنچى، "كېسەل" نامى ئۇ يوق يەردىن پۈتاق چىقىرىش

تېبابەتچىلىكىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، كىشىلەر ئۆزگەرتىش ۋە ياخشىلاش زۆرۈر تېپىلغان ھادىسىلەرنى تېبابەتچىلىك نۇقتىسىدىن ئىزاھلايدىغان بولۇپ كەتتى. بالىلاردىكى "ياغاچ قۇلاق"لىق ئەلمىساقتىن بېرى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بېشىنى ئاغرىتىپ كېلىۋاتقان ئىشلاردىن بولغىنى ئۇچۇن، بارا ـ بارا دوختۇرلارنىڭ دىققىتىنى تارتتى. 1845 ـ يىلى فرانسىيەلىك روھىي كېسەللىكلەر دوختۇرى خوفمان «پاخما باش پېتىر» ناملىق كىتابىدا، تىنىم تاپمايدىغان بىر ئوغۇل بالىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق كىشىلەرنى بالىلاردىكى تىنىمسىزلىققا دىققەت قىلىشقا ئاگاھلاندۇرغاندى. ئاردىدىن بىر ئەسىر ئۆتكەندىن كېيىن، يەنى 1947 ـ يىلى بەزى مۇتەخەسسىسلەر بالىلاردىكى تىنىمسىزلىقنى مېڭى زەخمىسى كەلتۇرۇپ چىقارغان، دېگەن پەرەز بىلەن ئۇنى "مېڭە زەخمىسى ئۇنىۋېرسال كېسەللىكى" دەپ ئاتىدى. بۇنداق تەبىر مېڭىسى ئەزەلدىن زەخمىلىنىپ باقمىغان بالىلاردىكى تىنىمسىزلىقنى ئىزاھلاشقا پايلىمىغانلىقى ئۈچۇن، بەزىلەر "يېنىك مېڭە زەخمىسىنىڭ ھاسلاتى" دېگەن گەپنى كۆتۇرۇپ چىقتى. ئەمما، "يېنىك مېڭە زەخمىسى" دېگەن ئالامەت نۇرغۇن بالىلارنى تەكشۈرۈش جەريانىدا ئەزەلدىن بايقىلىپ باقمىدى، ئۇ بالىلارنىڭ ئۆسۈش جەريانىدىمۇ ئۇنداق ئالامەت قەتئىي كۆرۈلمىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ نامنى داۋاملىق قوللىنىۋېرىشنىڭ ئورنى قالمىدى بولغاچ، ئاخىر گەپنى چوڭ مېڭىدىن باشقا ياققا بۇراپ، بالىلاردىكى تىنىمسىزلىقنى "ھەرىكەت فۇنكسىيەسىدىكى كاشىلا" دېگەن گەپ بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇشتى. بۇ ئەمەلىيەتتە "كېسەل" سەۋەبىنى تاپالمىغاندىن كېيىنكى ئوڭايسىزلىقتىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ئۈچۇن ئوتتۇرىغا قويۇلغان "ئىپادە نامى"لا ئىدى. ھالبۇكى، بۇ نامدىكى ئۇقۇم مۇجمەل بولغاچقا، ئامېرىكىدىكى يېمەكلىك ۋە دورا باشقۇرۇش ئورۇنلىرى ئۇ نامنى قوللىنىشنى چەكلىدى. شۇنداقتىمۇ، سەھىيە تارماقلىرى بالىلاردىكى تىنىمسىزلىقنى "داۋالاشقا تېگىشلىك كېسەللىك" دەپ بېكىتتى. خەلقئارا بالىلار نېرۋا ساغلاملىق ئىلمى خىزمىتى بويىچە 1962 ـ يىلى چاقىرىلغان بىر قېتىملىق يىغىندا، بالىلاردىكى تىنىمسىزلىقنى كېسەللىك سەۋەبىنى ئېنىقلىنىشتىن ئىلگىرى "مېڭە فۇنكسىيەسىنىڭ يېنىك دەرىجىدە بۇزۇلۇشى"(Minimal Brain Dystfunction قىسقارتىلمىسى : MBD) دەپ ئاتاپ تۇرۇش لازىملىقى بېكىتىلدى. 1980 ـ يىلى ئۇ ئامېرىكىدا ئېلان قىلىنغان «نېرۋا توسالغۇسىنى دىئاگنوزلاش ۋە ئىستاتىستىكىلاش قوللانمىسى»دا "زېھىن كەمتۇكلۇك كاشىلىسى"(Attentional Deficit Disorder قىسقارتىلمىسى : ADD) دەپ ئاتالدى. ئەڭ ئاخىرى 1987 ـ يىلغا كەلگەندە ئامېرىكىدىكى روھىي ساغلاملىق دوختۇرلىرى ھازىر ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىلۋاتقان "زېھىن

كەمتۈكلۈك كەلتۈرۈپ چىقارغان تىنىمسىزلىق كېسىلى"(Attention Deficit - Hyperactviy قىسقارتىلمىسى: ADHD) دېگەن نامنى "ئىختىرا" قىلىشتى*.

ئىككىنچى، دىئاگنوزدىكى يەتكىلىتەكلىك

ماتېرىياللاردىن مەلۇمكى، "تىنىمسىزلىق كېسىلى" دېگەن بۇ دىئاگنوز كونكرېت دەللىلدىن مۇستەسنا، سۈبېيكتىپ ھۆكۈم ئاساسىدىلا ئوتتۇرىغا قويۇلۇۋاتىدۇ. بەزى دوختۇرلار مېڭە نېرۋىسىنى تەكشۈرۈش ۋە بىئولوگىيەلىك كۆرسەتكۈچلەر ئانالىزى قاتارلىق تەدبىرلەرنى قوللىنىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئۇ جەسىمدە روشەن كەمتۈكلۈك بولمىغان بالىلارغا نىسبەتەن قىلچە ئەھمىيەتسىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىئولوگىيىلىك كۆرسەتكۈچلەر بىلەن كېسەللىك ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتكىمۇ قىياسەن ھۆكۈم قىلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى كلىنىكىلىق دىئاگنوزنىڭ دەللىلى قىلىشقا بولمايدۇ.

"تىنىمسىزلىق كېسىلى" دەپ دىئاگنوزلانغان جۈڭگولۇق ۋە چەت ئەللەردىكى بىرنەچچە بالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىدىن سوراپ كۆردۇم. بۇ بالىلارغا ئاساسەن ئوخشاش دېگۈدەك ئۇسۇلدا دىئاگنوز قويۇلۇپتۇ. جۈملىدىن، دوختۇرلار ئالدى بىلەن بالىلارنى گەپكە سالغاچ ئولتۇرۇپ، كۆزىتىدىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا، "دىئاگنوز جەدۋىلى"دىكى بىرلىكلەر بويىچە بالىغا نومۇر قويۇپ، ئالغان نومۇرىغا ئاساسەن "كېسەل"گە ھۆكۈم چىقىرىدىكەن.

ئۇنداق جەدۋەل بىلەن بالىغا راستىنلا توغرا دىئاگنوز قويغىلى بولارمۇ؟

تۆۋەندىكى ئۇچ تۈرلۈك جەدۋەل ئېلىمىزدىكى نۇرغۇن دوختۇرخانا، بالىلار ساغلاملىق توري ۋە جۈڭگو بالىلار توري قاتارلىقلاردا قوللىنىلىۋاتىدۇ.

ئامېرىكا كونىر بالىلار ھەرىكىتىنى ئۆلچەش جەدۋىلى (ھەربىر تۈرگە 0 دىن 10 غىچە نومۇر قويۇلىدۇ، باشقا جەدۋەللەردىمۇ شۇنداق)

(1) بىر دەممۇ تىنىم تاپماي قىمىرلاپلا تۇرسا ( )

(2) ئۆزىنى باسالماي ئاسان ھاياجانلانسا ( )

(3) باشقا بالىلارنىڭ چىشىغا تېگىپلا تۇرسا ( )

(4) قىلغان ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالمىسا ( )

(5) ئەنسىزلىك ئىچىدە بىئارام بولۇپلا تۇرسا ( )

(6) زېھنى ۋە دىققىتىنى يىغالمىسا ( )

(7) تەلىپىنى ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئورۇندايسەن، دەپ تۇرۇۋالسا؛ ئاسانلا كەيپى ئۇچسا ( )

(8) ئاسان يىغلىسا ( )

* يېلىگ بۇللاھ (گېرمانىيە) «كېسەللىك ئىختىراچىلىرى» ناملىق تەرجىمىسى، خەلىقئارا نەشرىياتى، 2006 ـ يىلى 6 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 88 ـــ 91 ـ بەتلەرگە قارالسۇن.

(9) كەيپىياتى ھېلىدىن-ھېلىغا ئۆزگىرىپلا تۇرسا ( )
(10) ئوغىسى قاينىپلا تۇرسا ياكى ئويلاپ باقمىغان ھەرىكەتلەرنى سادىر قىلسا ( )

دىئاگنوز: يۇقىرىقى تۇرلەردە 0 نومۇر يوق، 1 نومۇر ئازراق، 2 نومۇر كۆپرەك، 3 نومۇر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئومۇمىي نومۇر 10 دىن ئېشىپ كەتسە، نەتىجە مۇسبەت چىقىدۇ؛ ئۇنداق بالىغا "تىنمسىزلىق كېسىلى" دەپ دىئاگنوز قويۇشقا بولىدۇ.

شائخەي شەھەرلىك بالىلار تىنمسىزلىق كېسەللىكى جەمئىيىتى بېكىتكەن بالىلاردىكى تىنمسىزلىق كېسىلى ئالامىتىنى ئۆلچەش جەدۋىلى

(1) دەرس ۋاقتىدا خاتىرجەم ئولتۇرالمسا ( )
(2) دەرس ۋاقتىدا ھەمىشە گەپ قىلىپ ئولتۇرسا ( )
(3) دەرس ۋاقتىدا ئۇششاق ھەرىكەتنى جىق قىلسا ( )
(4) دەرس ئۆتۈلۈۋاتقاندا، قول كۆتۈرمەيلا گەپ قىلسا ( )
(5) دىققىتىنى يىغالمسا، ئۇ ياق-بۇ ياققا كۆپ قارىسا، باشقا نەرسىلەرگە ئاسانلا دىققىتىنى چاچسا ( )
(6) كەيپىياتى ئۆزگىرىشچان بولسا، باشقىلار بىلەن ئاسانلا ئۇرۇشۇپ قالسا ( )
(7) ھەمىشە باشقىلارنىڭ چىشىغا تېگىپ، ئۇلارغا دەخلى قىلسا ( )
(8) ئويۇن-كۈلكىدە ئۆزىنى تۇتالماي يەڭگىلتەكلىك قىلسا ( )
(9) خىيالغا كەلگىنىچە ئىش قىلسا، بىرەر ئىشنى ئاخىرىغا ئاچقالمسا ( )
(10) قىلىدىغان ئىشنىڭ ئاقىۋىتى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمسا ( )
(11) ئاتا-ئانىسىنىڭ پۇلىنى خالىغانچە ئالسا ياكى سىرتلاردا ئوغرىلىق قىلسا ( )
(12) خاتىرىسى ئاجىز بولسا ( )
(13) ئۆگىنىش نەتىجىسى تۆۋەن بولسا ( )
(14) يالغان سۆزلىسە، باشقىلارنى ئۇرۇپ، تىللىسا ( )

دىئاگنوز: يۇقىرىقى تۇرلەردە 0 نومۇر يوق، 1 نومۇر ئازراق، 2 نومۇر كۆپرەك، 3 نومۇر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئومۇمىي نومۇر 10 دىن ئېشىپ كەتسە، نەتىجە مۇسبەت چىقىدۇ؛ ئۇنداق بالىغا "تىنمسىزلىق كېسىلى" دەپ دىئاگنوز قويۇشقا بولىدۇ.

ئامېرىكا روھىي كېسەللىك جەمئىيىتى بېكىتكەن دىئاگنوز ئۆلچىمى

(1) پۈت-قولىنى دائىم مىدىرلىتىپ تۇرسا ياكى ئورۇندۇقىدا ئولتۇرۇپ توختىماي قىمىرلاپ، تولغانسا (ياشلار دەككە-دۈككىدە خاتىرجەم ئولتۇرالمسا)، ( )
(2) "جىم ئولتۇر" دەپ تۇرسىمۇ تىنچلىنالمسا، ( )

(3) باشقا نەرسىلەرنىڭ تەسىرى بىلەن ئاسانلا دىققىتى چېچىلسا، ( )
(4) ئويۇن ياكى كوللېكتىپ پائالىيەتلەردە ئۆچىرەت بىلەن نۆۋەت كۈتۈشكە تەخىر قىلالمسا، ( )
(5) باشقىلارنىڭ سوئالىغا قارشى تەرەپنىڭ گېپى تۈگمەي تۇرۇپلا جاۋاب بەرسە، ( )
(6) باشقىلارنىڭ كۆرسەتمىسنى ئاسانلىقچە بەجا كەلتۈرەلمسە، ( )
(7) تاپشۇرۇق ياكى ئويۇنغا دىققىتىنى يىغالمسا، ( )
(8) ھەمىشە بىر ئىشنى ئايغىغا چىقارماي تۇرۇپلا يەنە بىر ئىشقا تۇتۇش قىلسا، ( )
(9)ئارامخۇدا ئويناپالمسا، ( )
(10)ھەمىشە توختىماي گەپ قىلسا، ( )
(11) ھەمىشە باشقىلارنىڭ ھەرىكىتىگە، ئاداشلىرىنىڭ ئويۇنىغا دەخلى قىلسا، ( )
(12) باشقىلارنىڭ گېپىگە ئاڭلىغاندەك قىلىپ تۇرۇپ، قۇلاق سالمسا، ( )
(13) ھە دېسىلا ئويۇنچۇق، كىتاب، دەپتەرلىرىنى يىتۈرۈپ قويسا، ( )
(14) ھەمىشە ئاقۇتتى بىلەن ئويلاشماي خەتەرگە ئۆزىنى ئاتسا؛ مىسالەن، ئالدى ـ ئارقىسىغا قارىمايلا چوڭ يوللارغا يۈگۈرۈپ چىقىۋالسا، ( )

دىئاگنوز: يەتتە ياشتىن بۇرۇن كېسەللىك ئالامتى كۆرۈلۈپ، يېرىم يىلدىن ئاشقان بولسا، شۇنداقلا ئومۇمىي نومۇرى 8 دىن ئاشسا، نەتىجە مۇسبەت چىقىدۇ؛ ئۇنداق بالىغا "تىنمسىزلىق كېسىلى" دەپ دىئاگنوز قويۇشقا بولىدۇ.

بۇنداق بولغاندا ھەرقانداق بالىنىڭ ھەرىكىتى ئاساسەن دېگۈدەك "كىلىنكىلىق كېسەللىك ئالامتى"گە ئايلىنىپ قالىدۇ!

قىسقىسى، يۇقىرىقى دىئاگنوز جەدۋەللىرى ۋە يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان "بالىلار تىنمسىزلىق كېسىلى"نىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى بويىچە ھېسابلايدىغان بولساق، بالىلارنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك "كېسەل"گە چىقىرىۋېتىشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مىڭنىڭ قىزىمۇ بار، دېگەن گەپ. جۇملىدىن، قىزىمنىڭ بالا چاغلىرىدىكى ھەرىكىتىگە يۇقىرىقى جەدۋەللەردىكى ئۆلچەم بويىچە نومۇر قويۇپ باققان بولسام، ئاز دېگەندىمۇ ھەر بىر تۈردە بىردىن نومۇر ئالاتتى ـ دە، ئاخىرقى دىئاگنوز نەتىجىسى مۇسبەت بولۇپ چىقاتتى.

خوش، ئۇنداق بولسا بالىلارنىڭ قايسىسى بۇ "كېسەل"دىن خالىيدۇ؟

«كېسەللىك ئىختىراچىلىرى»نىڭ ئاپتورى داۋالاش ساھەسىنىڭ نۆۋەتتىكى يەتكەلتەك دىئاگنوزى ۋە كەلىسە ـ كەلمەس دورا ئىشلىتىش خاھىشىنى پاش قىلىپ ۋە تەنقىدلەپ، ئۇنى "كېسەللىكنى ئىختىرا قىلىش" دەپ ئاتىغانىدى. دېمەك، "تىنمسىزلىق كېسىلى"نى دەل ئاشۇنداق "ئىختىرا

قىلىنغان كېسەللىك"لەرنىڭ تېپى، دېيىشكە بولىدۇ.

ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "دوختۇرلار ھە دېسىلا تالاش-تارتىشتىكى دىئاگنوز ئۈسۈلىنى قارىغۇلارچە قوللىنىۋاتقانلىقى ئۈچۈن بەزى نۇقتىلارنى ھەتتا ئۆزلىرىمۇ ئاڭقىرالماي قېلىۋاتىدۇ. ھەتتا 'تىنىمسىزلىق كېسىلى' تەرەپدارلىرىمۇ تىنىمسىزلىق كېسىلى بار، دەپ دىئاگنوزلانغانلار ئىچىدىكى 33 پىرسەنت بالىنىڭ دىئاگنوز ئەنزىسىنىڭ قۇربانغا ئايلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىنى پەرەز قىلىشماقتا. ھەرقايسى ئەللەردىكى ئەھۋاللارنى سېلىشتۇرۇپ باقىدىغان بولساقمۇ، بالىلارغا 'تىنىمسىزلىق كېسىلى بار' دەپ ئەن سېلىشتا خالىغانچە ئىش كۆرۈلۈۋاتقانلىقىنى بايقاش مۇمكىن. تەتقىقاتلاردا ئېيتىلىشچە، بىرازلىيەدە 5.8 پىرسەنت بالا تىنىمسىزلىق كېسىلىگە، فىنلاندىيەدە 7.1 پىرسەنت بالا بىلەن ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىدە 14.9 پىرسەنت بالا زىھىن كەمتۇكلۇك كېسىلىگە گىرىپتار بولغانمىش. نېمە ئۈچۈن بۇنچىۋالا چوڭ پەرق كۆرۈلىدۇ؟ بۇنى كىم بىلسۇن دەيسىز! ئىشقىلىپ بالىلارغا دوختۇرلارنىڭ سۈبېيكتىپ قارىشى بويىچە 'تىنىمسىزلىق كېسىلى' دەپ ئەن سېلىنىۋاتىدۇ. يەنە كېلىپ، تىنىمسىزلىق كېسىلىگە دىئاگنوز قويۇشتا ئۆلچەم قىلىنىۋاتقان باشقىلارنىڭ گېپىگە زەن قويمىلماسلىق، تاپشۇرۇق ۋە بەزىبىر پائالىيەتلەردە قېينىلىش، ئالدى-كەينىنى ئويلىمايلا جاۋاب بېرىش دېگەندەك ئالامەتلەر نورمال بالىلاردىمۇ ئۇچرايدۇ. ئەجەبا بۇلار كېسەللىكنىڭ ئالامتىمىدۇ؟"*

ئۈچىنچى، كۆزنى ئالاچەكمەن قىلىدىغان "كېسەللىك سەۋەبلىرى"

ئومۇملىشىپ كەتكەن بۇنداق ئورتاق "كېسەللىك"نى زادى قانداق سەۋەبلەر كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتىدۇ؟ 100 نەچچە يىلدىن بېرى بۇ جەھەتتە نۇرغۇن تەتقىقاتلار ئىشلەنگەن بولسىمۇ، ھازىرغىچە ھېچكىم بۇنىڭغا ئېنىق بىر نېمە دېيەلمەيۋاتىدۇ. ماتېرىياللاردا كۆرسىتىلىشچە، بۇ خىل كېسەللىكنىڭ سەۋەبى مۇنداق بىرنەچچە تۈرلۈك ئىكەن:

بىرىنچى، "مېڭە توقۇلمىلىرى يېنىك زەخمىلىنىش". بۇ — بالىنىڭ تۇغۇلغان چاغدىكى ئەھۋالىغا قاراپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان پەرەز. جۈملىدىن، بالىنى ئوپېراتسىيە قىلىپ ئېلىش تەدبىرى ئومۇملىشىشتىن ئىلگىرى "بالا تۇغۇلغان چاغدا مېڭە قىسمى سەقلىغان" دېيىلگەنىدى؛ ھالبۇكى، بالىنى ئوپېراتسىيە قىلىپ ئېلىش تەدبىرى ئومۇملاشقاندىن كېيىن بولسا "ئوپېراتسىيەدە زەخمىلەنگەن" دېيىلدىغان بولدى. يەنە بەزىلەر "ئاندىكى يۇقۇملىنىش، يۇقىرى قان بېسىمى قاتارلىق ئاممىلار ھاملىگە ئۆتكەن ياكى

* يىلىڭ بۇللاھ (گېرمانىيە) «كېسەللىك ئىختىراچىلىرى» ناملىق جېچىلىڭ تەرجىمىسى، خەلىق نەشرىياتى، 2006-يىلى 6-ئاي 1-نەشرى، 94-، 95-بەتلەرگە قارالسۇن.

بوۋاقنى ئېمىتىش قاتارلىق ھەربىرىكەتلەر داۋامىدا مېڭىسى زەخمىلەنگەن" دەۋاتىدۇ. بۇ گەپچە بولغاندا، تۆرىلىپ توققۇز ئاي، توققۇز كۈن قورساقتا تۇرغان، تۇغۇلغان ۋە بوۋاقلىق چاغلىرى بولغان ھەرقانداق بالىدا مېڭە زەخمىسى كۆرۈلۈش ئېھتىمالى بار، دېگەن گەپ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇنداق زەخمىنىڭ زادى قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى ئاساسەن ئۆلچىگىلى بولمايدۇ.

ئىككىنچى، "شەھەر مۇھىتى بۇلغىنىشىدىن كېلىپ چىققان قوغۇشۇندىن زەھەرلىنىش". بۇ گەپ ئاڭلىماققا ئورۇنلۇقتەك تۇيۇلىدۇ. ئەمما، بۇ گەپتىن مۇنداق بىرنەچچە نۇقتىدا گۇمانلىنىمىز: (1) بۇ خىل "كېسەللىك" 160 نەچچە يىل بۇرۇنلا ئوتتۇرىغا قويۇلغان، ئۇ چاغلاردا شەھەر مۇھىتىنىڭ بۇلغىنىشى، دېگەن گەپ يوق بولغىيدى؛ (2) شەھەردىكى باللارنىڭ ھەممىسى ئوخشاش مۇھىتتا ياشايدىغان تۇرسا، نېمىشقا باللارنىڭ بىر قىسمى ئاشۇنداق كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، بىر قىسمى گىرىپتار بولمايدۇ؛ (3) چەت ـ ياقا تاغلىق كەنتلەردىكى باللاردا ئۇنداق كېسەللىك كۆرۈلمەمدۇ؟

ئۇچىنچى، "فىزىئولوگىيەلىك ئېرىسى ئامىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش". بۇ گەپمۇ قارىماققا ئىلمىي بايانەك ئاڭلىنىدۇ. ئەمما، تەپسىلىي ئانالىز قىلىپ كۆرگەندىن كېيىن كېسىپ ئېيتالايمىزكى، مەلۇم بىر كېسەلنىڭ سەۋەبىگە تولۇق پاكىت بىلەن ئەمەس، بەلكى چوڭ مېڭىدە كۆرۈلىدىغان بىئوخىمىيەلىك مىكرو ئالامەتلەردىكى پەرقلەر ئارقىلىقلا ھۆكۈم قىلىش، ئۆز ئالدىغا قىلىنغان پەرەزدىن باشقا نەرسە ئەمەس. كىشىلەرنىڭ فىزىئولوگىيەلىك كۆرسەتكۈچلەر جەھەتتە پەرقلىق بولۇشى ـــ نورمال ئەھۋال، ھەتتا بىر ئادەمنىڭ تېنىدىكى نۇرغۇن فىزىئولوگىيەلىك كۆرسەتكۈچلەرمۇ كىلىمات، مۇھىت، كەيپىيات، ياش ـ قۇرام ۋە يېمەك ـ ئىچمەكنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ بارىدۇ. شۇڭا، بۇ نۇقتىغا سەل قارىساق، قايىل قىلارلىق پاكىت تاپالمىغان چاغلىرىمىزدا يەڭگىلتەكلىك بىلەن ئەخمىقانە ھۆكۈملەپ قالىدىغان گەپ.

تۆتىنچى، "ۋېتنامدىن ۋە مىكرو ئېلېمېنتلار كەم بولۇش، يېمەكلىكە بولغان زىيادە سېزىمچانلىق، مۇھىت بۇلغىنىشى ۋە يېمەكلىك خۇرۇچلىرى قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش". بۇ ھەقتىكى پەرەزلەر ئادەمنىڭ كاللىسىنى ئوماچ قىلىۋەتكۈدەك دەرىجىدە كۆپ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىسا، ئادەمگە گويا تۇرمۇشىمىزدىكى ھەرقانداق مەسىلە كېسەللىك پەيدا قىلىدىغاندەكلا تۇيۇلىدۇ. ناۋادا يۇقىرىقىدەك ئامىللارنىڭ ھەممىسى "باللار تىنىمسىزلىق كېسىلى"نى پەيدا قىلغىلى تۇرسا، جاھاندا ساق بالا تېپىلارمۇ؟

بەشىنچى، "ئائىلە يېكى مەكتەپ تەربىيەسى ئاملى باللارنىڭ پسىخىكىسىنى زەخمىلەندۈرۈش". مېنىڭچە، مۇشۇ گەپلا پەرەز بويىچە

ئەمەس، بەلكى بۇاستە كۆزىتىش ۋە نۇرغۇن ئەمەلىي پاكىتلار ئاساسىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان، ئەڭ قايىل قىلارلىق زاكون. ئەپسۇسكى، ئۇ ھەممىنىڭ ئاخىرىغا تىزىپ قويۇلۇپتۇ. قىسقىسى، تىنىمسىزلىق كېسىلىنىڭ سەۋەبى ھەققىدىكى ماتېرىياللارنىڭ ھەممىسىدە ھە دېسىلا چوڭ مېڭە ۋە فىزىئولوگىيە كاتېگورىيەسىگە ياتىدىغان مەسىلىلەر تىلغا ئېلىنىپ، تەربىيە ۋە پسىخولوگىيە كاتېگورىيەسىگە ياتىدىغان مەسىلىلەرگە سەل قارىلىۋاتىدۇ.

"كېسەللىك"نىڭ سەۋەبى يۇقىرىقىدەك يۇمۇلاق ـ تۇمۇلەك قىلىپلا ئېيتىلىۋاتقانلىقى ئۈچۈنمۇ، ئەيتاۋۇر "مەسىلىنى تەربىيە ئۇسۇلى كەلتۈرۈپ چىقارغان تۇرسا، نېمە ۋەجىدىن بالىلارغا دورا ئىچكۈزگۈدەكمىز؟" دېگەن مەسىلە ئۇستىدە ئويلىنىپ بېقىش كاللىمىزغا كەلمەيۋاتىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى پاكىت شۇكى، نىكاھتىن ئاجرىشىش خاھىشىنىڭ ئەدەپ كېتىشى سەۋەبلىك، "تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە گىرىپتار بولىدىغان بالىلارمۇ كۆپىيىپ كېتىۋاتىدۇ؛ ئاتا ـ ئانىسى ئاجرىشىپ كەتكەن بالىلارنىڭ بۇ "كېسەللىك"كە ئادەتتىكى بالىلارغا قارىغاندا ئاسان "گىرىپتار" بولىدىغانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز. ھەيھات! بالىلارنىڭ يۇرىكىنى نىكاھ مەغلۇبىيىتى زىدە قىلغان تۇرسا، ئۇنى دورا بىلەن ساقايتقىلى بولارمۇ؟! ئاتا ـ ئانىلارنىڭ تۇغمەس جەڭگە ـ جىدەللىرى بالىلارنىڭ مەنىۋى مادارىنى قويمايۋاتقانلىقىنى ئاز دەپ، ئاشۇنداق بالىلار "كېسەل"گە ھەيدىلىۋاتىدۇ. بۇ ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپكەنلىك ئەمەسمۇ؟! گېرمانىيەدە چىقىدىغان «بالىلار تېبابىتى ئەمەلىيىتى» ناملىق ژۇرنالنىڭ «زېھنىي كەمتۈكلۈك ۋە تىنىمسىزلىق» دېگەن مەخسۇس سانىدا ھەتتا "تىنىمسىزلىق كېسىلى تاش قورالىلار دەۋرىدىنلا ئۇدۇم قالغان" دەپ ھۆكۈملىنىش بىلەن بىرگە، "تىنىمسىزلىق كېسىلى ئەڭ دەسلەپكى ئىنسانلارنىڭ پايدىلىق ئېرسىي ھەرىكەت ئالامەتلىرىدىن بولۇشى مۇمكىن، ئەمما ھازىر بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى ۋە جەمئىيەتكە ماسلىشىشغا دەخلى يەتكۈزىدىغان نۇقسانغا ئايلىنىپ قالدى"* دېيىلىپتۇ. قىزىق گەپ ـ تە! قارىغاندا، ئىنسانلارنىڭ كۈرمەك يىللاردىن بۇيانقى ئېرسىي ئالاھىدىلىكى بۇگۈنگە كەلگەندە كېسەلگە ئايلىنىپ قاپتۇ!

تۆتىنچى، كېسەللىكنىڭ ئاقىۋىتى ھەققىدىكى بىمەنە مەنتىقە

گەرچە "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى"نىڭ سەۋەبى ھەققىدە دېيىلىۋاتقىنى باش ـ ئايىغىنى بىلگىلى بولمايدىغان تومتاق گەپلەر بولسىمۇ، ئاشۇ "كېسەللىك"نىڭ ئاقىۋىتى ھەققىدىكى ئىنچىكە تەسۋىرلەر كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە

* يېلگ بۇللاھ (گېرمانىيە) «كېسەللىك ئىختىراچىلىرى» ناملىق جېچىلىق تەرجىمىسى، خەنىدن نەشرىياتى، 2006 ـ يىلى 6 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 97 ـ بەتكە قارالسۇن.

قوقاق سېلىۋاتىدۇ. جۇملىدىن، خىلمۇخىل ماتېرىياللاردا "باللار تىنىمسىزلىق كېسىلىنى ۋاقتىدا داۋالاتمىسا، كېسەللەنگەن باللارنىڭ كۆپىنچىسى ياشلىق مەزگىلىدە جىنايەتكار بولۇپ قالىدۇ؛ ئۆزىنى تىزگىنلەش ئىقتىدارى ئاجىز، قىزىققان، ئاش بولسا ئىش بولمىسا، ياز بولسا قىش بولمىسا، دەيدىغان راھەتپەرەسلەرگە ئايلىنىپ كېتىدۇ؛ قورامغا يەتكەندىن كېيىن جەمئىيەتكە قارشى ئېغىر كۈچىيىپ، ھاراقكەش ـ بەڭگىلەردىن بولۇپ كېتىدۇ؛ جىنايەت يولىنى تاللاپ كەلگۈسىنى ۋەيران قىلىۋېتىدۇ" دېگەندەك گەپلەرنى ئۇچرىتىمىز.

بۇ گەپچە بولغاندا، بۇ "كېسەللىك" ئالامتى ئاخىر بېرىپ ئەخلاقىي گۇمراھلىققا ئايلىنىدىكەندە!

باللار تىنىمسىزلىق كېسىلى بىلەن ئىجتىمائىي قەدىر ـ قىممەت ئوتتۇرىسىدىكى سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتى قانداق شەكىللەنگەن؟ "كېسەللىك" بىلەن "جىنايەت" ئوتتۇرىسىدىكى ھۆكۈم قانداقلارچە ئوتتۇرىغا قويۇلۇۋاتىدۇ؟ دېگەن مەسىلىلەرگە ھېچكىم جاۋاب بېرەلمەيدۇ ـ يۇ، شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك داۋالاش ئۇچۇرلىرىدا "مەسىلە"نىڭ ئۆزى كۆپتۈرۈپ سۆزلىنىۋاتىدۇ.

ئادەمنىڭ كەيپىياتى ئۇنىڭ بەزىبىر فىزىئولوگىيەلىك كۆرسەتكۈچلىرىگە تەسىر كۆرسىتىشى، گېنى كەلگەندە ئاشۇ فىزىئولوگىيەلىك ئۆزگىرىشلەر خۇي ـ كەيپىنمۇ ئۆزگەرتىۋېتىشى مۇمكىن. ئەمما، تەندىكى كېسەللىك بىلەن ئەخلاق ـ پەزىلەت بۇ‌ئاستە سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتى شەكىللەندۇرەلەرمۇ؟ مەسىلەن، يۇقىرى قان بېسىمى ياكى ئۆپكە ئىششىقى بىلەن كېسەللەنگەنلەرنىڭ كۆپىنچىسى كۆنلەرنىڭ بىردە ئەخلەتكە ئايلىنىپ كېتىدۇ، دېسەك توغرا بولارمۇ؟ مېڭە پەردىسى يالۇغى، مېڭە ئۆسمىسى ۋە مېڭە يىگىلەش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولغانلارنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتى ئۇلاردىكى كېسەللىك بىلەن قىلچە مۇناسىۋەتسىز تۇرسا، نېمىشقا "تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە مۇپتىلا بولغان باللارنى ئەخلاقىي گۇمراھلىققا يۈزلىنىدۇ، دېگۈدەكمىز؟

باشقا نۇقتىدىن تەھلىل قىلىپ باقايلى: ناۋادا يۇقىرىقى گەپلەر راست بولسا، باللىق مەزگىلىدە ئېرسىيەت ياكى مۇھىت ئامىلى سەۋەبىدىن پەيدا بولغان بىر خىل كېسەللىك شۇ بالا قورامغا يەتكەندىن كېيىن ئەخلاق مەسىلىسىگە ئايلىنىپ كەتسە، ئۇ چاغدا ئۇ بالىنى كېسەللىكنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغۇچى، دېيىشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇنداقتا، ئۇنىڭ قورامغا يەتكەندىن كېيىنكى جەمئىيەتكە قارشى قىلمىشلىرىغا "بوپتۇلا" دېگۈلۈكمۇ؟ نېرۋىسىدا چاتىقى بار ئادەم قاتىللىق قىلسا، ئۇنى جازاغا تارتمىغۇلۇقمۇ؟ مۇشۇ خىل ئەقلىي يەكۈن بويىچە بولغاندا، بىرەر جىنايەتچى "باللىق چېغىدا

تىنىمسىزلىق كېسىلىگە مۇپتىلا بولغان" ئىسپاتنى ئالالىسىلا ئۇنىڭ جازادىن خالاس قىلىۋەتكۈلۈكمۇ؟

بەشىنچى، تىنىمسىزلىق كېسىلىگە شىپاھ دورىلارنىڭ قورقۇنچلۇق ئەكىس تەسىرى

بۇ "كېسەل"گە ئىشلىتىلىدىغان دورىلار ئىلاندا دېيىلگەندەك راستىنلا زىيانسىزمۇ؟

رىتالىن(酯醋甲哌利他林)غا ئوخشاش بالىلارنىڭ مەركىزىي نېرۋىسىنى غىدىقلىغۇچى دورىلارنىڭ ئەكىس تەسىرى ئادەتتە ئىشتىھا تۇتۇلۇش، ئۇيقۇسىزلىق، باش قېيىش، ئورۇقلاپ كېتىش، زىيادە سېزىمچانلىق، تىت ـ تىتلىق، تەشۋىشلىنىش، ئىزلىما ۋەھىمىسى(بىراۋ قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك تۇيغۇدا ۋەھىمىسىرەش)، قورساق ئاغرىش قاتارلىقلاردا ئىپادىلىنىدۇ. بۇلار ــ دورا قۇتىسىنىڭ سىرتىغا يېزىپ قويۇلىدىغان ئادەتتىكى ئەكس تەسىر. ئەمما، ئۇ خىل دورىلارنىڭ ئەسكەرتىلمەيدىغان ئېغىر ئەكس تەسىرلىرى تۆۋەندىكىچە:

مەركىزى نېرۋىنى غىدىقلىغۇچى دورىلار بالىلارنىڭ بەدەن ئېغىرلىقى ۋە بوي ئىگىزلىكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئاشۇنداق دورىلارنى ئۇدا ئىككى يىل ئىچكەن بالىلارنىڭ بويى باشقا بالىلارنىڭكىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1.5 سانتىمېتىر پاكار بولۇپ قالىدۇ*. ئۇنىڭ ئۇزاق مۇددەت ئىچكەن بالىلار ئېھتىمال پەتەك بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن.

ئامېرىكىدا ئېلان قىلىنغان لېۋروگرافىيە (روھ ئىلمى) تەتقىقاتى ماتېرىيالىدا كۆرسىتىلىشىچە، تىنىمسىزلىق كېسەللىكىگە شىپاھ دورىلارنى ئىچمىگەن بالىلار يەتتە يېرىم ياشقا كىرگەندىلا ئوك مېڭە پوستلاق قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى ئەڭ يۇقىرى چەككە يېتىپ بولىدىكەن. ئەمما، ئۇنداق دورىلارنى ئىچكەن بالىلارنىڭ ئوك مېڭە پوستلاق قەۋىتىنىڭ قېلىنلىق ئۆلچىمىگە يېتىش ۋاقتى دورا ئىچمىگەن بالىلارنىڭكىگە قارىغاندا ئۇچ يىل كېچىكىپ كېتىدىكەن. دېمەك، رىتالىن تۇرىدىكى دورىلار بالىلار ئەقلىي قابىلىيىتىنىڭ يېتىلىشىگە سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدىكەن.

ئۆسۈۋاتقان بالىلارنىڭ بەدىنى يېنىك، بەدەن ئەزالىرى تولۇق پىشىپ يېتىلمىگەن بولغاچقا، بىرىكمە خىمىيەلىك ماددىلارنىڭ زەھىرىگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى ئاجىز بولىدىكەن. شۇڭا، ئۇنداق دورىلارنى ئۇزاق مۇددەت ئىچسە، ئەزالارنىڭ نورمال ئۆسۈشىگە تەسىر يېتىپلا قالماي، ھەتتا

* يېلىگ بۇللاھ (گېرمانىيە) «كېسەللىك ئىختىراچىلىرى» ناملىق جېچىڭ تەرجىمىسى، خەنزۇ نەشرىياتى، 2006 ـ يىلى 6 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 99 ـ بەتكە قارالسۇن.

يوشۇرۇن ئاسارەتلەرنى قالدۇرۇپ قويىدىكەن.

2007 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى سوخۇ ئاخبارات توردا «قانۇنچىلىق كەچلىك گېزىتى»نىڭ مۇنداق بىر خەۋىرى نەقىل كەلتۈرۈلدى: ”ئامېرىكا دورا باشقۇرۇش ئىدارىسى(FDA)نىڭ خەۋەر قىلىشچە، 1999 ـ يىلدىن 2003 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ADHD غا شىپاھ دورىلارنى ئىچكەن بىمارلاردىن 25 ى قازا قىپتۇ، بۇلارنىڭ 19ى ئۆسمۈر بالىلار ئىكەن. FDA نىڭ بىر پارچە دوكلاتىدا كۆرسىتىلىشچە، ADHD غا شىپاھ دورىلارنى ئىچكەنلەر ئارىسىدا خىيالەن ئاڭلاش، سەۋەبسىز گۇمانخورلۇق، جىلىخورلۇق قاتارلىق نېرۋا كېسىلى ئالامەتلىرىنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى مۇنداق بىر پىرسەنتكە چىقىپتۇ. شۇڭا، FDA رىتالىن تۇرىدىكى دورىلارنىڭ قۇتىسىغا بۇنداق دورىلارنىڭ ئادەمنى جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىن زەخمىگە ئۇچرىتىدىغانلىقى ھەتتا ئادەمنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدىغانلىقىنى چوقۇم ئەسكەرتىش ھەققىدە تەكلىپ بېرىپتۇ.“

مېنىڭچە، ئۇنداق دورىلار يۇقىرىقىدەك ئەكىس تەسىرلەرنى پەيدا قىلغاندىن باشقا، مۇھىمى بالىلارنىڭ روھىيىتىنى زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىتىدۇ. چۈنكى، ئۇنداق دورىلارنى ھەر قېتىم ئىچكۈزىدىغان چاغدا بالىلارغا ”كېسىلىڭ بار، دورا ئىچمىسەڭ بولمايدۇ!“ دەپ ئەسكەرتىپ تۇرىمىز.

بالىلىق ئۆتۈپ كەتكىنى بىلەن، ئاشۇنداق دورىلار ۋەجىدىن بالىلارنىڭ قەلبىگە بېسىلغان ”تىنىمسىزلىق كېسىلى“ دېگەن تامغا ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە ئۆچمەس ئىز قالدۇرۇپ قويىدۇ. مىسالەن، ئاشۇنداق دورىلارنى بىر مەھەل ئىچكەندىن كېيىن، دورىنى توختىتىپ قويسا ئۆزىنى باشقىچە بولۇۋاتقانىدەك سېزىپ، ئاخىر دورىغا كۆنۈپ كەتكەن بالىلارنى كۆرگەنمەن. دېمەك، ئۇنداق دورىلار بالىلارنىڭ جىسمانىيىتىگە سەلبىي تەسىر يەتكۈزۈپلا قالماي، مۇھىمى ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىنى ۋەيران قىلىدۇ. بۇ ئەڭ قورقۇنچلۇق ئەمەسمۇ؟!

ئالتىنچى، ئاتا ـ ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەر ـــ ئوت ئۈستىگە ياغ چاچقۇچىلار

”بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى“ ھەققىدىكى ئۇچۇرلارغا بارا ـ بارا نۇرغۇن كىشى ئىشىنىدىغان بولۇپ قالدى. بالىلارنىڭ سالامەتلىكىگە نۇقسان يەتكۈزىدىغان ئاشۇنداق كېسەللىكنىڭ راستىنلا بارلىقى، ھەتتا يامراپ كېتىۋاتقانلىقى ھەققىدىكى ئەندىشىلىك تۇيغۇلار كىشىلەرنى ئاددىيسى يەسلى بالىلىرىنىڭ ”چۈشتە ئۇخلىمايدىغان ئىنتىزامسىزلىقى“نمۇ تىنىمسىزلىق كېسىلىنىڭ دەسلەپكى ئالامىتىمكىن، دەپ گۇمانلىنىدىغان قىلىپ قويدى. نۇرغۇن ئاتا ـ ئانىنى ئۇچراتتىم. ئۇلار بارا ـ بارا ياغاچ قۇلاق بولۇپ كېتىۋاتقان بالىلىرىنى بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ

قالغانمىكەن، دەپ ئەندىشە قىلىدىكەن.

"تىنىمسىزلىق كېسىلى" دېگەن بۇ گەپكە شەكسىز ئىشىنىدىغان ئاتا-ئانىلارنىڭ زور كۆپچىلىكى — بۇ خىل "كېسەللىك"نىڭ زادى قانداق بولىدىغانلىقىنى ئەسلا بىلمەيدىغانلار. ئۇلارنىڭ بۇ ھەقتىكى گۇمانىي تۇيغۇلىرى دوختۇرلار بىلەن ئاخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ئۇچۇرلىرى ياكى مش-مش گەپلەردىن كېلىدۇ. نۇرغۇن ئاتا-ئانا ئاساسەن دېگۈدەك مۇئەللىمنىڭ بىشارىتى ياكى تەكلىپلىرى بىلەن بالىسىغا "تىنىمسىزلىق كېسىلى" دېگەن تامغىنى بېسىۋالىدۇ. چۈنكى، بالىلارنىڭ مەكتەپ ياكى يەسلىدىكى يۇرۇش-تۇرۇشى ئۆلچەمگە چۈشمىسە، مۇئەللىملەرنىڭ بېشى ئاغرىيدۇ-دە! ئۇلار بالىلارنىڭ ئاۋارە قىلىشىنى خالمايدىغانلىقى، يەنە كېلىپ بالىلاردىكى ئاشۇنداق "قېلىپسىزلىق"نىڭ سەۋەبىنى تەربىيە نۇقتىسىدىن ئىزدەپ تېپىشقا قۇربى يەتمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئىشنىڭ ئاسىنىنى كۆزلەپ، ئاتا-ئانىلارنى بالىنى دوختۇرغا كۆرسىتىپ بېقىشقا دەۋەت قىلىدۇ. "ئۇنىغاندا يونغان"دەك دوختۇرغا كۆرسىتىلگەن بالىلارنىڭ كۆپىنچىسى "كېسەل"گە چىقىرىلىپ، ھەر كۈنى دورا ئىچىشكە بۇيرۇلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇئەللىملەر بالىلارنىڭ ئاۋارىچىلىكىدىن ئاسانلا قۇتۇلىدۇ.

ئاتا-ئانىلارنىڭ كۆپىنچىسى بالىسىدىكى بەزىبىر "مەسىلە"لەرنىڭ سەۋەبىنى ئوبيېكتىپ جەھەتتىن ئىزدەشكە ئامراق. چۈنكى، ئۇنداق قىلغاندا ئاتا-ئانىلارنىڭ ئۆزىنى ئەيىبلەپ ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشى ھاجەتسىز. بىر ئايال بىلەن ئەسرالىشىپ قالدىم. ئۇنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىسى دەرسكە دېگەندەك تىرىشمايدىكەن؛ پارتا-ئورۇندۇققا قارىغاندا توپ، تېلېۋىزورغا بەكرەك قىزىقىدىكەن. شۇڭا، ھېلىقى ئايال بالىسىنى "تىنىمسىزلىق كېسىلى بولۇپ قالغانمىكەن" دەپ ئەنسىرەپ نېرۋا كېسەللىكلىرى دوختۇرىغا كۆرسەتكەنىكەن، دېگەندەكلا دوختۇر ئۇ بالىنى ھەر كۈنى دورا ئىچىشكە بۇيرۇپتۇ. قارىغاندا ئۇ ئانا ئۆزىنىڭ ئۆزۈندىن بۇيانقى بالا تەربىيەلەش ئۇسۇلىدا ساقلىنىۋاتقان نۇقسانلىرى ئۈستىدە كاللا قاتۇرۇپ، ئۇنى ئۆزگەرتىش خۇسۇسىدا ئەسلا ئويلىنىپ باقمىغاندەك قىلىدۇ.

"بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى"نىڭ ئاۋارىچىلىكىگە ئۇچرىغان ئاتا-ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەر بالىلارغا كۆيۈنۈش، ئۇلارنى چۈشىنىش ۋە ئۇلارنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشىدا ئىپادىلەنگەن مەنالارنى بىلىپ بېقىشقا كۆڭۈل بۆلگەن بولسىدى، ئۇ چاغدا بالىلارنىڭ ھەرقانداق ئىشى ئىزغا چۈشۈپ كەتكەن بولارئىدى. مىسالەن، بالىلارنىڭ سىنىپتىكى دەرسكە زېھىنىنى بېرەلمەسلىكىگە مۇئەللىمنىڭ دەرس ئۆتۈش ئۇسۇلىنى ياقتۇرمىغانلىقى ياكى دەرس مەزمۇنىغا قىزىقمىغانلىقى؛ ئىمتىھان نەتىجىسىنىڭ چۈشۈپ كېتىشىگە ئىمتىھان ئېلىنىدىغان

www.uyghurkitap.com

مەزمۇنلارنى پىششىق ئۆگەنمىگەنلىكى؛ ساۋاقداشلىرىنى بوزەك ئېتىۋېلىشىغا ئۆزىنى قوغداش ياكى شۇ ئارقىلىق شادلىق تېپىش ئىستىكىنىڭ تۈغۇلغانلىقى؛ خەتەرلىك ئىشلارغا ئۆزىنى ئۇرۇشقا ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويۇش ياكى خەۋپ-خەتەر دېگەنلىك زادى قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەي بېقىشقا ئىنتىلگەنلىكى سەۋەب بولغان. باللار بىر-بىرىدىن پەرقلىق بولغانىكەن، ئۇلارنىڭ ئۆزىنى ئىپادىلەش شەكىللىرىمۇ خىلمۇخىل بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە باللاردا چوڭلارغا خاس ئەخلاق قارىشى، قىممەت قارىشى، سەۋرچانلىق ۋە بېشارەتچانلىق تېخى تولۇق شەكىللەنمىگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ جەھەتلەردە ئۆزىنى دېگەندەك تىزگىنلەپ كېتەلمەيدۇ.

يەتتىنچى، "تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە گىرىپتار بولغان باللاردىكى "مەسىلە" زادى نەدە؟

باللارنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشى ياكى ئەخلاق-پەزىلىتىدە مەسىلە كۆرۈلسە، بۇنى تەربىيە ئارقىلىق ئاساسەن ھەل قىلىپ كەتكىلى بولىدۇ.

مېنىڭچە، مەسىلىنىڭ بىر قىسىم سەۋەبى: ئاتا-ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەر باللارنىڭ نورمال شوخلۇقىنى "مەسىلە" دەپ قاراپ، يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىپ، ئۆزلىرىنىڭ سايىسىدىن ئۈركۈپ كېتىۋاتىدۇ. مەسىلىنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى: باللار ئائىلە مۇھىتىدا ئېغىر پىسخىك بېسىمغا ئۇچرىغاچقا ئاشۇ بېسىمغا بولغان قارشىلىقىنى غەيرىي قىلىقلاردا ئىپادىلەشكە مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ. ئۇ غەيرىي قىلىقلارنىڭ ئادەمنى بىزار قىلىدىغانلىقى ئېنىق. ئەمما، ئۇنىڭ سەۋەبىنى چوقۇم ئائىلە مۇھىتىدىن ئىزدىمەسەك بولمايدۇ.

"تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە گىرىپتار بولغان باللارنىڭ كۆندىن-كۈنگە كۆپىيىپ كېتىۋاتقانلىقى ـــ ئائىلە تەربىيەسىدىكى نۇقسانلارنىڭ ئەدەپ بېرىۋاتقانلىقىنىڭلا بەلگىسى، خالاس.

ھازىرقى زامان جەمئىيىتىدىكى ھەرقانداق ئىشنى قىلىپقا سېلىش زۆرۈرىيىتى تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىدا بىردەكلەشتۈرۈش پىسخىكىسىنى شەكىللەندۈرۈپ قويىدى. شۇڭا، ئاتا-ئانىلار باللىرىنىڭ ئۆزىنىڭ ئارزۇسى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئىجتىمائىي قىلىپ بويىچە ئۆسۈپ يېتىلىشىنى ئارزۇ قىلىشىدۇ. ئاتا-ئانىلار باللارنى سىزىپ بەرگەن سىزىق بويىچە ماڭسا ئوبدان چوڭ بولىدۇ دەپ قارايدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا نۇرغۇنلىغان ئۆلچەم-قىلىپلارنى بەلگىلەپ بېرىدۇ. مەسىلەن، باللارنىڭ "ئۆگىنىشكە ھېرىسمەن"، "ئەدەبلىك"، "ئىتتىزامچان" ۋە "ھەرتەرەپلىمە قابىلىيەتلىك" بولۇپ چىقىشىنى ئارزۇ قىلىمىز. باللىرىمىز بۇ جەھەتتىكى گېپىمىزنى ئاڭلاپ دېگىنىمىزنى قىلسا، ئۇلاردىن رازى بولىمىز؛ گېپىمىزگە كىرەي، بەلگىلەپ بەرگەن ئۆلچەملىرىمىزگە يېتەلمىسە تەنبىھلەيمىز؛ ھەتتا ئۇرۇپ تىللايمىز. ھال

ـ ئەھۋالى ناچار ياكى پەزىلىتى نۇقسانلىق ئاتا ـ ئانىلار، ئۆزى يېتەلمىگەن ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى بالىسىغا ۋەزىپە قىلىپ يۈكلەيدۇ.

بالىلارغا تۇتقان بۇنداق پوزىتسىيە چوڭلاردا بارا ـ بارا بىر تۈرلۈك دەككە ـ دۈككە ۋە تەشۋىشنى پەيدا قىلىدۇ ـ دە، ئۇ ئاخىر بېرىپ چوڭلار بىلەن بالىلار ئارىسىدا گاھى ئاشكارا، گاھى يوشۇرۇن، ئەمما ئايىغى چىقماس توقۇنۇشنى شەكىللەندۈرىدۇ. "تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە مۇپتىلا بولۇپ قالغان بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى كۆپىنچە تەرسا كېلىدۇ. ئۇلار بىرىنچىدىن، بالىلارنىڭ تۇغما ئالاھىدىلىكىگە ئۆزلىرىنىڭ تەپەككۇر ئەندىزىسى بويىچە ئۇزاق مۇددەت دەخلى قىلىپ، ئۇلارنىڭ نورمال ئۆسۈپ يېتىلىش رېتىمىنى "كۆيۈم" نامىدىكى زوراۋانلىقى بىلەن قالايمىقانلاشتۇرۇپ، بالىلارنى غەم ـ غۇسسە ۋە تەشۋىشكە غەرق قىلىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، چوڭلاردا ئۆز ئىمتىيازىنى قوغداش ئېڭى ناھايىتى كۈچلۈك بولغاچقا، بالىلار چوڭلارنىڭ ئىرادىسىگە غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلغان ھامان، بالىلارغا ناھايىتى قاتتىق تېگىدۇ. بۇنداق ئائىلىۋى تەربىيە ئۇسۇلى چوڭلارنىڭ دەردىنى چىقىرىۋېلىشقا پايدىلىق بولغىنى بىلەن، بالىلارنىڭ مەنىۋى جەھەتتىن ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشىگە پايدىسىز.

ئادەم ناھايىتى نازۇك جانلىق بولغىنى ئۈچۈن، بالىلار كىچىك چاغلىرىدىن تارتىپلا كۆيۈم بىلەن ھۆرمەتكە بەكمۇ سەزگۈر كېلىدۇ. شۇڭا، تۈرمۇشتىكى ھەرقانداق كەچمىش بالىلارنىڭ جىسمىدىكى بىئوخىمىيەلىك كۆرسەتكۈچلەرنى ئۆزگەرتىۋېتىشى مۇمكىن. "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى" بالىلارنىڭ چوڭ مېڭىسىدىكى ئادەمنى تىنچلاندۇرىدىغان دوپامىن(Dopamine)* نىڭ كەملىكىدىن، دەپ قارىلىۋاتىدۇ. ئەمما، دوپامىن كەملىكى سەۋەبمۇ ياكى نەتىجىمۇ؟ بۇنىڭغا ھېچكىم بىر نېمە دېيەلمەيدۇ. دېمەك، "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە مۇنداق ئىككى خىل ئامىل سەۋەب بولۇۋاتىدۇ: بىرى، بالىلار ھەققىدىكى ناتوغرا چۈشەنچە؛ يەنە بىرى، بالا تەربىيەسىدىكى ناتوغرا ئۇسۇل.

بۇ گەپلەر نۇرغۇن ئاتا ـ ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەرنىڭ قۇلىقىغا ياقمايدۇ، ھەتتا ئۇلارنى بىزار قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلار بالىلاردىكى مەسىلىلەرنى ھە دېسىلا ئوبېكتىپ سەۋەبلەرگە دۆڭگەپ، ئۇنى ھەل قىلىش يولىنى ئوبېكتىپ

* نېرۋا كوندۇكسىيەلىك ماددىسى بولۇپ، ئۇ ھۈجەيرىلەرنىڭ ئىمپۇلس يەتكۈزۈشىگە يارىدەم بېرىدۇ. بىر خىل مېڭە ئىچكى ئاجرالمىسىدىن بولمىش بۇ ماددا ئاساسلىقى جىنسىي ھەۋەس، تۇيغۇ، ھاياجان ۋە ھوزۇرلىنىشقا سەۋەبكار ئۇچۇرلارنى يەتكۈزۈش فۇنكسىيەسىگە ئىگە (www.google.com تور بېتىگە قارالا) ــ تەرجىماندىن.

جەھەتتىن ئىزدەشكە ئادەتلەنگەن. يەنە كېلىپ، دوختۇرلارنىڭ دىئاگنوزلىرى ئاتا ـ ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەرنىڭ يۇرىكىدە بالا تەربىيەسىدە كەتكۈزۈپ قويغانلىقى ۋەجىدىن بىخلانغان گۇناھ تۇيغۇسىنى يەڭگىللىتىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئەمىن تاپقۇزىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بالىلارنى دورا بىلەن داۋالاش ئۇلارنى ئىنچىكە كۆزىتىپ، تەربىيە ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىش يولى بىلەن بالىغا تەدرىجىي تەسىر كۆرسىتىشكە قارىغاندا ئاسان. شۇڭا، بۇ ئۇسۇل بالىلارنىڭ ھالىغا يېتىشنى بىلمەيدىغان، مەنمەنچى ئاتا ـ ئانىلارغا ياغدەك ياقىدۇ. دېمەك، ئۇنداق ئاتا ـ ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەر دوربىنىڭ بۇ جەھەتتىكى رولىغا ئىشەنسە ئىشىنىدۇكى، تەربىيەنىڭ رولىغا ئىشەنمەيدۇ. قىسقىسى، چوڭلار خاتالىقنى ئۆزلىرى ئۆتكۈزۈپ تۇرۇقلۇق، ئۇنىڭ جاپاسىنى بالىلارغا يۈكلەپ قويۇۋاتىدۇ. سەممىزدە بولغايكى، بالىلارغا "كېسەل" دەپ قويۇلغان دىئاگنوز ئاتا ـ ئانىلار بىلەن مۇئەللىملەرنىڭ كۆڭلىنى ئەمىن تاپقۇزغىنى بىلەن، بالىلارنىڭ يۇرىكىنى ئۆمۈرلۈك يارا قىلىدۇ.

ھازىر بالىلاردا يەنە "تارتىشماق"، "بىماس تۇيغۇ" دەپ ئاتىلىدىغان ئاللىقانداق "كېسەللىك"لەر پەيدا بولۇشقا باشلىدى. بۇ ئىككى خىل كېسەللىكنى بەزىلەر "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلىنىڭ تارماق ئالامىتى" دەپ ئاتىسا، يەنە بەزىلەر "بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى بىلەن باراۋەر تۇرىدىغان كېسەللىك" دەپ قارىغاچقا، ئۇلارنىڭ ھەممىسگە ئوخشاشلا مەركىزىي نېرۋىنى تىزگىنلىگۈچى دورىلار ئىشلىتىلىۋاتىدۇ.

ئەھۋالىيەتتە، ئۇنداق شور پېشانە بالىلارنىڭ "كېسىلى"گە، ئۇلاردىكى تۇغما تەبىئەتنىڭ بالىلار يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقاندىن تارتىپلا دەخلى ـ تەرۇزغا ئۇچرىغانلىقى سەۋەب بولغان. مىسالەن، بىرەيلەن بالىسى ئۆملەشكە باشلىغان چاغلاردىمۇ بالىنىڭ كىيىم ـ كېچەكنى مەينەت قىلىۋېتىشىدىن، بىرەر يەرگە ئۇسۇۋۇيلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنى يەرگە قويماي كۆتۈرۈۋالىدىكەن؛ باشقا جەھەتلەردىمۇ بالىغا خىلمۇ خىل چەكلىمىلەرنى قويۇپ، "ئۇنى تۇتما! بۇنى قىلما!" دەپ ۋارقىراپلا تۇرىدىكەن. شۇنداق قىلىپ ئۇ بالا يۈرۈش ـ تۇرۇشتا بارا ـ بارا ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك بالىلارغا قارىغاندا ئاجىزراق بولۇپ قاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا ئون ياشقا كىرگەندە، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى "بىماس تۇيغۇنى مەشىقلەندۈرۈش سىنىپى"غا ئاپىرىپ بېرىشكە مەجبۇر بولىتۇ. نۇرغۇن ماتېرىيال ۋە تەجرىبىلەردىن مەلۇمكى، تىل ـ ھاقارەت ۋە تاياق ـ توقماقنىڭ بېسىمى ئاستىدا چوڭ بولغان بالىلاردا پۈت ـ قولى ياكى بەش ئەزاسى تارتىشىپ قالىدىغان "تارتىشماق" كېسىلى پەيدا بولىدۇ.

بۇنداق كېسەللىكنى دورا بىلەن داۋالغىلى بولارمۇ؟ "بىماس تۇيغۇنى مەشىقلەندۈرۈش سىنىپى" ئۇنداق بالىلارغا كار قىلارمۇ؟ ئاشۇنداق

مەشقلەندۇرۇش سىنىپىدا "تەربىيە"لىنىپ چىققان بالىدىن بىر نەچچىسىنى كۆردۇم. ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرى بۇنىڭ ئۈچۈن جىق پۇل خەجلەپتۇ-يۇ، ئەمما بالىلارنىڭ ئەھۋالىدا قىلچە ياخشىلىنىش بولماپتۇ.

سەككىزىنچى، پەن ئوپۇزنىڭ ئوكۇلى — دوختۇرلار

"بالىلار تىنىمسىزلىق كېسىلى" ھەققىدە تېببىي ساھەدىكىلەر ئاز-سىدىنمۇ تالاش-تارتىش مەۋجۇت. جۇملىدىن، نۇرغۇن دوختۇر بۇ خىل كېسەللىكنى "قىياسەن ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان يالغان كېسەل" دەپ قاراۋاتىدۇ. ئەمما، روھىي كېسەللىكلەر دوختۇرلىرىنىڭ كۆپىي ئۇنداق بالىلارنى دورا بىلەن داۋالاشقا قارشى ئەمەس.

بىرى، دوختۇرلارنىڭ مەسلىنى تەربىيە نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلالىشى مۇمكىن ئەمەس، يەنە بىرى، دوختۇرلارنىڭ ئادەتتە كۆرۈنگىلى كەلگەنلەرنى "سەندە كېسەل يوقكەن" دەپ دورا بەرمەي كەتكۈزۈۋېتىشكە كۆڭلى ئۇنمايدۇ. چۈنكى، ئالدىغا كەلگەن ئادەمنىڭ كېسلىنى تاپالمىغان دوختۇر مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلالمىغان بولىدۇ. ئەمما، ئالدىغا كەلگەن ساپمۇساق ئادەمنى گۇمان بىلەنلا كېسەللەر قاتارىدا داۋالىغان، ئاخىردا يەنە ئۇنى "سەندە كېسەل يوقكەن" دەپ توغرا دىئاگنوز قويغان دوختۇرمۇ ئۆزىدەككە سۇ يۇقمىغاندەك يۈرۈۋېرىدۇ. بۇ — مەسلىنىڭ بىرىنچى سەۋەبى.

ئىككىنچى سەۋەب: تېببىي تەتقىقات نۇقتىسىدىن ئالغاندا، دوختۇر بولغان ئادەم تەتقىقاتىدىن ئۆزلۈكسىز نەتىجە چىقىرىشى لازىم. ئەمما، بۇ جەھەتتىكى ھەرقانداق نەتىجىنىڭ نوقۇل تەتقىقات ۋاستىسى بىلەنلا ۋۇجۇدقا كېلىشى ناتايىن. «كېسەللىك ئىختىراچىلىرى» ناملىق كىتابتىكى مۇنۇ قۇرلارغا قاراپ باقايلى:

"بىرەر كېسەللىك ئۇقۇمىنىڭ بارلىققا كېلىشى ئادەتتە مەلۇم بىر دوختۇرنىڭ بىر تۈرلۈك غەيرىي ئەھۋالنى بايقىغانلىقى ھەققىدىكى بايانىنى مەنبە قىلىدۇ. دەسلىپىدە بۇ يېڭىچە كېسەللىك ئالامىتى ئاز بىر قىسىم دوختۇرلارنىلا ئىشەندۈرەلەيدۇ، ئاندىن ئاشۇ كىشىلەر مەلۇم بىر يىغىن تەشكىلىي ھەيئىتىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن مەسئۇل بولۇپ چىقارغان ماقالىلەر توپلامىلىرىغا ئۆزلىرىنىڭ ئاشۇ يېڭىچە كېسەللىك ئالامىتى ھەققىدىكى قاراشلىرىنى كىرگۈزىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ يېڭىچە كېسەللىك ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ. ئاندىن باشقا دوختۇرلار ئاشۇ كېسەللىك ئالامىتىگە دىققەت قىلىپ، ئاشۇ ئۆلچەمگە چۈشىدىغان بىمارلارنى ئاتايىن ئىزدەپ تاپىدۇ. بۇنداق نىشانلىق كېسەل كۆرۈش نەتىجىسىدە، ھەتتا تار دائىرىلىك 'تارقىلىشچان كېسەل' ئالامىتى پەيدا بولۇشمۇ مۇمكىن. ئاندىن، ئۇ ھەقتە يېزىلغان نۇرغۇن ماقالە ۋە تەتقىقات دوكلاتلىرى ئاۋام ئاربىسىدا

'دوختۇرلار يېڭى بىر خىل كېسەللىكنى راستىنلا بايقاپتۇ' دېگەن تۇيغۇنى پەيدا قىلدۇ. ئۇنداق دوختۇرلارنىڭ ماقالە ۋە تەتقىقات دوكلاتلىرى ئادەتتە ئۆز ساھەسىدە چقىرىلىدىغان كەسپىي ژۇرناللاردا تەتقىقاتىدىن مۇستەسنا ئېلان قىلىنىدۇ."*

ئۇچىنچى سەۋەب: دوختۇرلار بىلەن دورا زاۋۇتلىرىنىڭ مۇناسىۋىتى ئادەتتە ناھايىتى قويۇق بولىدۇ.

ئامېرىكا، ئەنگلىيە، گېرمانىيە قاتارلىق نۇرغۇن ئەللەردە دورا زاۋۇتلىرى ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر تېبابىتىگە ئائىت ژۇرناللار ۋە ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا ئىئانە ئاتايىدىغان ئەھۋال خېلىلا ئومۇملاشقان. دورا زاۋۇتلىرى تېببىي ئىلىم مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا ئىئانە ئاتىغاندىن باشقا، يىغىن ئەھلىگە زىياپەتلەرنى بېرىپ، ئۇلارنى ھەشەمەتلىك سەيلە ـ سايا‌ھەتلەرگە ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ھازىر گېرمانىيەدە قانۇنلۇق دوختۇرلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش خراجىتىنى ئاساسەن دېگۈدەك دورا ئىشلەپچقىرىش ساھەلىرى زىممىسىگە ئالىدۇ. تېببىي ئىلىم پروفېسسورلىرى ۋە شەخسىي دوختۇرلار دورا زاۋۇتلىرىنىڭ زور ئىقتىسادىي ياردىمىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، مۇخبىرلارنى كۇتۇۋېلىش يىغىنلىرىدا سۆھبەت بايان قىلىدۇ. بۇنىڭدا دورا زاۋۇتلىرىنىڭ تېبابەتچىلىك ژۇرناللىرىغا ئىئانە ئاتىشنى ئەڭ كارغا كېلەرلىك ئۇسۇل دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى، ئۇنداق ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ماقالىلەر تولۇق پاكىتلار بىلەن سۇ كىرمەس قىلىپ يېزىلغان بولغاچقا، ئۇ ماقالىلەر يېڭىدىن ئىشلەپچقىرىلغان دورىلارغا تەستىق ئېلىشتا ھالقىلىق رول ئوينايلا قالماي، دوختۇرلارنىڭ ئۇنى كەڭ كۆلەمدە ئىشلىتىشگە ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىدۇ."**

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، خەلقئارادىكى نۇرغۇن داڭلىق دورا زاۋۇتلىرى ئېلىمىز بازىرىغا يۈرۈش قىلدى، ئېلىمىزنىڭ دورا ئىشلەپچقىرىش ساھەسىمۇ ئۇچقانداق تەرەققىي قىلدى. خەلقئارادىكى نۇرغۇنلىغان دورا سېتىش ئەندىزىلىرى ئېلىمىزدە ئۆزلىشىپلا قالماي، ھەتتا تېخىمۇ مۇكەممەللەشتى. نەتىجىدە دورا ئىشلەپچقىرىش كارخانىلىرى بىلەن دوختۇرلار بىر ـ بىرىگە چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتتى. جۈملىدىن، داڭلىق دورا زاۋۇتلىرىنىڭ دوختۇرلارنى رېتسپ يېزىپ بېرىش ياكى تەشۋىقاتقا تەكلىپ قىلىش ئارقىلىق دورا سېتىش پائالىيىتىگە ئىشتىراك قىلدۇرۇشى ئادەتتىكى ئىشلاردىن بولۇپ

* يېلگ بۇللاھ (گېرمانىيە) «كېسەللىك ئىختىراچىلىرى» جاڭ جىچىڭ تەرجىمىسى، خەنەن نەشرىياتى، 2006 ـ يىلى 6 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 55 ـ بەتكە قارالا.

** يېلگ بۇللاھ (گېرمانىيە) «كېسەللىك ئىختىراچىلىرى» جاڭ جىچىڭ تەرجىمىسى، خەنەن نەشرىياتى، 2006 ـ يىلى 6 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 26 ـــ 34 ـ بەتلەرگە قارالا.

قالدى.

ئۇزاقتىن بۇيان، ھەرقانداق ئادەمنىڭ گېپىدىن گۇمانلىنىپ باققان بولساقمۇ، دوختۇرلارنىڭ گېپىگە شەكسىز ئىشىنىپ كەلدۇق. چۈنكى، دوختۇرلار پەن ۋە ھاياتنى قەدىرلەش خۇسۇسىدىكى نوپۇزنىڭ ۋەكىلى ئىدى. ئەمما، مەنپەئەتپەرەسلىك گويا كەلكۈندەك يامراپ كەتسە، ئۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆزگەرتىۋېتىدىكەن، ۋەيران قىلىۋېتىدىكەن.

ئاۋسترالىيە تېبابەتچىلىك ساھەسى كىلىنىكىدىكى "كېسەللىك سودىسى" خاھىشىنى مۇنداق بەش نۇقتىغا يىغىنچاقلاپتۇ:

... ھاياتلىقنىڭ نورمال جەريانىنى داۋالاش جەريانىغا ئايلاندۇرۇۋېلىش.

... شەخسكە ياتمىغان نۇقسانلار بىلەن مۇلاقەت مەسلىسىنى كېسەللىك دەپ قاراش.

... كېسەللىك پەيدا قىلمىغان خەۋپ-خەتەرنى كېسەللىكنىڭ ئۆزى دەپ قاراش.

... كەمىدىنكەم ئۇچرايدىغان ئالامەتلەرنى يامراپ كېتىۋاتقان تارقىلىشچان كېسەل دەپ قاراش.

... ئەرزىمەس ئالامەتلەرنى ئېغىر كېسەللىكنىڭ بېشارىتى دەپ قاراش.

توققۇزىنچى، "كېسەل"نى سەللىمازا ساقايتىش ئۇچۇن، دورىنى ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلايلى

ئىتالىيەلىك مەشھۇر بالىلار پېداگوگى مانتېسسور خانىم تېبابەتچىلىك دوكتورى ۋە بالىلار نېرۋا كېسەللىكلىرى دوختۇرى ئىدى. ئۇ ئىلگىرى نۇرغۇن بالا بىلەن ئۇچرىشىش داۋامىدا ئاخىر بالىلاردىكى مەنىۋى ھەرىكەت نۇقسانلىرىنى تۇغىتىشنىڭ ئەڭ ئۇنۇملۇك ۋاستىسى دورا ئەمەس، بەلكى تەربىيە ئىكەنلىكىنى بايقىغانىكەندۇق. شۇڭا ئۇ ئۆزاق يىللىق ئەمەلىي تەتقىقاتىدىن ئەڭ ئاخىردا مۇنداق يەكۈن چىقارغاندى: "بالىلاردىكى مەنىۋى كەمتۈكلۈك ۋە روھىي كېسەللىك ــ قانداقتۇر تېبابەتچىلىككە ياتمىغان مەسىلە ئەمەس، بەلكى تەربىيە مەسلىسىدۇر، شۇڭا ئۇنى تۇغىتىشتە تەربىيەنىڭ رولى داۋالاشنىڭكىگە قارىغاندا تېخىمۇ كۆرۈنەرلىك بولىدۇ."* بۇ يەكۈن سانسىزلىغان بالىنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتتى.

مانتېسسور خانىم مەخسۇس بالىلارنىڭ دىل يارىسىنى داۋالايدىغان "بالىلار ئائىلىسى" قۇرۇپ، ئۇنىڭغا مەنىۋى ۋە ئەقلىي جەھەتتە توسالغۇغا ئۇچرىغان بالىلار بىلەن سەرگەردان بالىلارنى قوبۇللىغاندى. ئۇ بالىلارنىڭ

* يېلگ بۇللاھ (گېرمانىيە) «كېسەللىك ئىختىراچىلىرى» جاڭ جىچېڭ تەرجىمىسى، خەينەن نەشرىياتى، 2006-يىلى 6-ئاي 1-نەشرى، 3-بەتكە قارالا.

www.uyghurkitap.com

ئەقلىنى ئېچىپ، كەيپىياتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، ئۇلارنى نۇرغۇن ئۇنۇملۇك ئۇسۇللار بىلەن مەشقلەندۈردى، شۇنداقلا ئۇ بالىلارنى نورمال بالىلار قاتاردا كۆرۈپ، بالىلارنىڭ تەبئىي خۇسۇسىيىتىگە باب كېلىدىغان تەربىيە ۋە كۆيۈمدىن بەھرىمەن قىلدى. بۇنىڭ بىلەن مانتېسسور خانىم قۇرغان "بالىلار ئائىلىسى"دە تەربىيەلەنگەن بالىلار سوغۇق مۇئامىلە ۋە مۇشكۈلاتتىن قۇتۇلۇپ، گەپ ـ سۆز، يۈرۈش ـ تۇرۇش، ئىجتىمائىي ئالاقە ۋە ئۆگىنىشتە نورمال بالىلارغا ئوخشاشلا تەدرىجىي ئىلگىرىلەپ، ھۆكۈمەت مەكتەپلىرىنىڭ شۇلار بىلەن تەڭ دېمەتلىك بالىلاردىن ئېلىنىدىغان ئوقۇش، يېزىش ۋە ھېساب ئىمتىھانىدىن ئوڭۇشلۇق ئۆتتى. بۇنىڭ بىلەن مانتېسسور خانىمنىڭ بالىلار تەربىيەسى جەھەتتىكى بۇ مۇۋەپپەقىيىتى پۈتۈن دۇنيانى زىلزىلىگە سالدى.

مانتېسسورنىڭ تەربىيە نەزەريەسى ۋە ئۇسۇلىدا "بالىلارنىڭ تەشەببۇسكارلىقىغا بولغان مۇداخىلىنى ئازايتىش"* تۈپكى پرىنسىپ قىلىنغان، يەنى ئۇنىڭدا بالىلارغا ئەركىنلىك بېرىپ، ئۇلارنى ھۆرمەتلەپ، بالىلارنىڭ يوشۇرۇن ئىقتىدارىنى قوزغىتىپ، ئۇلارغا ئىشلارنى مۇستەقىل بىر تەرەپ قىلىپ، مۇستەقىل ھۆكۈملەشنى ئۆگىتىش تەسەببۇس قىلىنىدۇ. خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسورى، پېداگوگ ھولمېس مۇنداق دەيدۇ: "مانتېسسور نەزەريەسىنىڭ جەۋھىرى ئۇنىڭ 'ئەركىن مۇھىتتىن مەھرۇم بالىنىڭ ئىجادىي پىكىر قىلالىشى ۋە ئۆزىنى كامال تاپقۇزالمىشى مۇمكىن ئەمەس!' دېگەن ھەقىقەتنى يەكۈنلەپ چىققانلىقىدا."**

بالىلارغا بولغان مۇداخىلىنى ئازايتىپ، ئۇلارغا ئەركىن مۇھىت ھازىرلاپ بەرگەندىلا، ئاندىن ئۇلارنى جىسمانىيىتى بىلەن روھىيىتى ساغلام بالىلاردىن قىلىپ تەربىيەلەپ چىققىلى بولىدۇ. ئىلگىرى بايان قىلىپ ئۆتۈلگەن "تىنىمسىزلىق كېسىلى" گە گىرىپتار بولغان كۆپىنچە بالىنىڭ باشقۇرۇشى زىيادە قاتتىق ئائىلىلەردە ئۆسكەنلىكىگە ئائىت پاكىتلار يۇقىرىقى يەكۈننىڭ جانلىق دەللىلى. ناۋادا بالىلاردىكى ئاشۇ "كېسەللىك"كە شىپا بولىدىغان دورا بار، دېيىلسە، ئۇ "دورا"نىڭ بىرى "بالىلارغا بولغان مۇداخىلىنى ئازايتىش"؛ يەنە بىرى "بالىلارغا ئەركىن مۇھىت يارىتىپ بېرىش" خالاس!

مانتېسسورنىڭ «تەقەززالىق قەلبلەر» ناملىق كىتابىدا مۇنداق دېيىلىدۇ:

* مانتېسسور (ئىتالىيە) «مانتېسسورنىڭ بالا تەربىيەسىدىكى ئىلمىي ئۇسۇلى» رېن دەيۇېن قاتارلىقلار تەرجىمىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى، 2001 ـ يىلى 5 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 4 ـ بەتكە قارالسۇن.

** مانتېسسور(ئىتالىيە) «مانتېسسورنىڭ بالا تەربىيەسىدىكى ئىلمىي ئۇسۇلى» رېن دەيۇېن قاتارلىقلار تەرجىمىسى، خەلق مائارىپ نەشرىياتى، 2001 ـ يىلى 5 ـ ئاي 2 ـ نەشرى، 12 ـ بەتكە قارالسۇن.

"ئادەم ئەقلىي جانىۋار بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ مەنىۋى ئوزۇققا بولغان ئېھتىياجى ماددىي ئوزۇققا بولغان ئېھتىياجىدىن كۈچلۈك كېلىدۇ. شۇڭا باللارنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنى 'نورمال'لاشتۇرالساقلا، ئۇلارنى قورقۇتماي ياكى ئالدىماي تۇرۇپمۇ، قاباھەتلىك چۈش ۋە'كېسەل'دىن خالاس قىلالايمىز؛ ئۇلارنىڭ ھەزىم ئىقتىدارىنى ياخشىلاپ، تەندۇرۇسلۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيمىز. بۇنىڭ ئالدىنقى شەرتى باللارنىڭ مەنىۋىيىتىنى نورماللىقىغا يېتەكلەشتۇر!"

ھاياتلىق نازۇك كېلىدۇ. پەرزەنتلىك بولغانلىقىنىڭ ئۆزى ئاتا-ئانا بولغانغا باراۋەر ئەمەس. شۇڭا، دەۋرىمىزدىكى ئاتا-ئانىلار "ئاتا-ئانا" بولۇشنى ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئۆگىنىشى لازىم. بالىسى "تىنىمسىزلىق كېسىلى"گە گىرىپتار بولۇپ قالغان ئاتا-ئانىلار، بالىنىڭ "كېسىلى"نى سەللىمازا ساقايتىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۆزىنى ئۆزگەرتىشى لازىم. بۇنىڭ بىرىنچى قەدىمى — باللارغا ئىچكۈزۈۋاتقان دورىنى ئەخلەت ساندۇقىغا چۆرۈپ تاشلاپ، دادىللىق بىلەن "بالام، مەن خاتالىشىپتىمەن!" دېيىش. مۇشۇ بىرىنچى قەدەم ھەم بىزگە، ھەم باللارغا قۇچاق ئاچقىغان يېڭى ھاياتنىڭ باشلىنىشىدۇر!

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇ كىتاب يازغۇچىلار نەشرىياتى 2009 ـ يىل 1 ـ ئايدا نەشر قىلغان 1 ـ نەشرى 39 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

مەسئۇل مۇھەررلىر: قاھار پولات
مەسئۇل كوررېكتور: نىجات ئىلاخۇن

ئانا ــ قابىل ئۇستاز

تەرجىمە قىلغۇچى: سېيىت تىلۋالدى

نەشر قىلغۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى: بېيجىڭ شەھىرى خېپىگلى شىمالىي كوچا 14 ـ قورۇ
پوچتا نومۇرى: 100013
تېلېفون نومۇرى: 010—64290862
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى: سەنخې خۇادۇڭ باسما چەكلىك شىركىتى
نەشرى: 2011 ـ يىل 11 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى: 2017 ـ يىل 3 ـ ئايدا بېيجىڭدا 5 ـ قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1168×850م م. 32 كەسلەم
باسما تاۋىقى: 28.875
باھاسى: 40 يۈەن

ISBN 978-7-105-11726-0/G.1810 (维 407)

本书根据作家出版社 2009 年 1 月第 1 版第 39 次印刷版本翻译出版。

图书在版编目(CIP)数据

好妈妈胜过好老师：维吾尔文/尹建莉著；色依提·铁力瓦地译. — 北京：民族出版社，2011.9（2017.3 重印）

（托起明天的太阳.民族文版青少年素质教育译丛.你也能创造奇迹）

ISBN 978-7-105-11726-0

Ⅰ.①好…Ⅱ.①尹…②色…Ⅲ.①家庭教育—维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.①G78

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2011)第 196289 号

责任编辑：	卡哈尔·普拉提
责任校对：	尼扎提
出版发行：	民族出版社　http://www.mzcbs.com
社　　址：	北京市和平里北街 14 号　邮编：100013
电　　话：	010-64290862（维文室）
印　　刷：	三河市华东印刷有限公司
版　　次：	2011 年 11 月第 1 版　2017 年3月北京第 5 次印刷
开　　本：	850×1168 毫米 32 开
印　　张：	28.875
定　　价：	40.00 元

ISBN 978-7-105-11726-0/G.1810（维 407）